

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav českých dějin
Historické vědy – české dějiny

Disertační práce

PhDr. Ing. Jana Kasíková

**Problematika Displaced Persons po druhé světové válce
v evropském kontextu z pohledu Československa**

**Displaced Persons after World War II. in Europe:
The Czechoslovakian Perspective**

Vedoucí práce doc. PhDr. Jana Čechurová, Ph.D.

2023

Prohlašuji, že jsem disertační práci s názvem „Problematika Displaced Persons po druhé světové válce v evropském kontextu z pohledu Československa“ napsala samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 23. 9. 2023

PhDr. Ing. Jana Kasíková, v. r.

Na tomto místě bych ráda vyjádřila vděčnost těm, kteří mě během výzkumu i psaní disertační práce doprovázeli. Chtěla bych poděkovat doc. PhDr. Janě Čechurové, Ph.D. za její dlouholeté vedení i respektující přístup k mému způsobu a tempu práce. Ocenila jsem také podněty, konzultace a průběžná povzbuzení ze strany dalších odborníků a kolegů. Děkuji rovněž rodině a blízkým, za to, že se o mou práci zajímali, těšili se na ni a s napětím její dokončení očekávali. Mé velké díky patří Šimonovi, za jeho statečnost, pochopení a oporu.

Abstrakt

Disertační práce se zabývá fenoménem poválečných Displaced Persons, tedy osobami, které byly přemístěny v důsledku událostí druhé světové války. V návaznosti na mezinárodní výzkum problematiky jej nahlíží v československém kontextu, jednak z pohledu, jak se československé orgány k řešení problému postavily, jednak zacílením pozornosti na samotnou skupinu československých Displaced Persons. Soustředí se na spolupráci se západními Spojenci a na území, které jimi bylo po konci války spravováno. Těžištěm práce je rok 1945, tedy období, kdy probíhala intenzivní péče a repatriace Displaced Persons v původně stanoveném pojetí.

V samostatné kapitole je předložen vývoj Displaced Persons jako badatelského tématu a základní zkoumané otázky s tím spojené. Druhá část studuje mezinárodní i československé struktury, které zajišťovaly péči o přemístěné, a to v několika časových rovinách. Nejprve je zasazena do dlouhodobého institucionálního i myšlenkového vývoje organizovaná péče vytvořená pro péči o Displaced Persons. Dále je popsáno, jak se v období druhé světové války plánovala i konstituovala spolupráce a síť institucí, které měly přemístěné osoby zahrnout do své kompetence. Vzápětí je sledován vlastní průběh procesu organizace Displaced Persons a jejich repatriace během r. 1945, a to zejména se zaměřením na participaci československých orgánů na tomto procesu. Toto zásadní období je rozděleno na několik fází, u nichž jsou analyzovány jednotlivé problémy, které se v nich vyskytovaly. Zvláštní pozornost je také věnována práci styčných repatričních důstojníků, konkrétním řešeným otázkám i řízení táborů pro československé Displaced Persons.

Třetí část práce se pak koncentruje na československé Displaced Persons jako skupinu. Představí jejich vlastní aktivity v táborech v období mezi osvobozením a repatriací. Na příkladu projevů v jejich vlastním tisku je zkoumáno, zda svůj status přemístění vnímali jako specifický. Obdobně je na základě analýzy mediálních projevů v poválečném Československu rozvíjena otázka, zda tito navrátilí se (repatrianti) byli ve společnosti pojímáni jako zvláštní kompaktní skupina. Ve výhledu je pojednáno i o tematických oblastech, které se v Československu v souvislosti s problémem přemístěných osob (Displaced Persons) rozvinuly v dalším období.

Klíčová slova: Displaced Person, DP-Camp, přemístěná osoba, repatriace, repatriční styční důstojníci, osvobození, poválečné Československo, poválečné Německo, Služba repatriantům, film Cesta zpátky

Abstract

This dissertation explores the phenomenon of Post-World War II Displaced Persons, i.e. persons who were relocated due to the events of World War II. Following international research on the issue, this thesis examines it in the Czechoslovak context, both in terms of how the authorities in Czechoslovakia approached the problem and by directing attention to the group of Czechoslovak Displaced Persons themselves. It also discusses the cooperation with the Western Allies and focuses on the territory that was administered by them after the end of the war. The focal point of the thesis is the year 1945, a period when intensive efforts to care for and repatriate Displaced Persons (as originally understood) took place.

A separate chapter outlines the development of Displaced Persons as a research topic and the principal research questions associated with it. The second part of the thesis investigates the international and Czechoslovak structures that provided care for the displaced, across several temporal levels. First, the organized efforts created to care for Displaced Persons are set in the long-term institutional and ideological context. Next, it describes how the cooperation and network of institutions that were to include the Displaced Persons in their purview were planned and constituted during World War II. The actual process of the organization of Displaced Persons and their repatriation during 1945 is then traced, with a particular focus on the participation of the Czechoslovak authorities in this effort. This crucial period is divided into several stages, and the various problems encountered in these stages are analyzed. Special attention is also given to the work of the repatriation liaison officers, the specific issues addressed, and the management of the camps for Czechoslovak Displaced Persons.

The third part of this thesis then focuses on the group of Czechoslovak Displaced Persons themselves. It presents their own activities in the camps during the period between liberation and repatriation. Using the example of speeches in their own press, it is examined whether they perceived their status of being in the process of relocation as specific. Similarly, the question of whether these returnees (repatriates) were perceived as a special compact group in society is developed through an analysis of media discourse in post-war Czechoslovakia. The discussion also considers the topics that developed in Czechoslovakia in connection with the issue of Displaced Persons in the subsequent period.

Keywords: Displaced Person, DP-Camp, repatriation, repatriation liaison officers, liberation, post-war Czechoslovakia, post-war Germany, *Služba repatriantům*, *Cesta zpátky* movie

ÚVOD	1
VYMEZENÍ TÉMATU	2
STRUKTURA PRÁCE.....	5
METODIKA A TEORETICKÁ VÝCHODISKA PRÁCE	8
PRÁCE S TEXTEM A POJMY	19
DISPLACED PERSONS JAKO FENOMÉN I BADATELSKÁ OTÁZKA.....	23
TERMÍN A PROMĚNA JEHO OBSAHU	24
DISPLACED PERSONS JAKO BADATELSKÁ OTÁZKA.....	28
DISPLACED PERSONS JAKO FENOMÉN	38
KATEGORIE DISPLACED PERSONS	51
STRUKTURY A ORGANIZACE PÉČE O DISPLACED PERSONS	54
VÝCHODISKA MEZINÁRODNÍ POLITIKY A ORGANIZAČNÍ STRUKTURY	55
<i>Československo a kontinuita péče .....</i>	<i>60</i>
PŘÍPRAVY ORGANIZAČNÍ SÍTĚ K ŘEŠENÍ DISPLACED PERSONS OTÁZKY.....	65
<i>Institucionální základna.....</i>	<i>65</i>
<i>Nastavení spolupráce – Memorandum No. 39.....</i>	<i>70</i>
Vyjednávání se SSSR	72
Repatriační dohody	73
<i>Přípravy personálu.....</i>	<i>74</i>
<i>Československo a repatriační styční důstojníci .....</i>	<i>77</i>
Plány, přípravy a nábory.....	78
Výcvik styčných důstojníků a první zkušenosti u SHAEF	81
Úkoly styčných důstojníků dle směrnic.....	84
Směrnice pro udělení repatriačních víz	86
PRŮBĚH ČINNOSTI PÉČE O DISPLACED PERSONS.....	89
<i>Počátky práce s Displaced Persons – jaro 1945 .....</i>	<i>89</i>
První zkušenosti československých repatriačních styčných důstojníků.....	91
Přijímající strana: Československo	94
<i>Vrchol repatriace - konec jara a léto 1945.....</i>	<i>99</i>
Československé orgány na jaře a v létě 1945	102
Assembly Centra, Displaced Persons Campy	107
Průběh repatriace v létě	113
Váleční zajatci (PWs) a spolupráce s MNO	123
Ukončení hromadné repatriace – přelom léta a podzimu 1945	126
<i>Proměna problému - podzim 1945 .....</i>	<i>129</i>
Československé orgány v průběhu podzimu	132

<i>Rok 1945 a repatriace</i>	138
<i>Pátrací služba</i>	140
<i>Proměna problému Displaced Persons – 1946</i>	145
Československo a ukončení repatriace.....	148
Uzavření činnosti repatriačního odboru.....	151
<i>Počty československých Displaced Persons</i>	154
PRÁCE STYČNÝCH DŮSTOJNÍKŮ S DISPLACED PERSONS	155
<i>Funkce a význam pracovníků v první linii</i>	156
Oficiální zástupci československé vlády.....	157
Udělení repatriačního víza.....	159
<i>Úkoly repatriačních styčných důstojníků v praxi – problémové otázky</i>	168
Vícekolajnost	172
Vyhledávání Displaced Persons	174
Administrativa	176
Zajištění základní péče.....	177
Organizování transportu z pohledu styčných důstojníků	181
Vztah autorit a Displaced Persons	182
Osvěta a propaganda.....	185
Falešní styční důstojníci a falešné repatriační úřady	187
Styční důstojníci jako lidé	189
<i>Repatriační styční důstojníci a správa táborů pro Displaced Persons</i>	195
Osvobozený Bergen-Belsen z pohledu styčných důstojníků	195
Osvobozený Buchenwald z pohledu styčných důstojníků	202
Heffkrug, Lübeck, Neustadt z pohledu styčných důstojníků.....	204
Hamburk z pohledu styčných důstojníků.....	206
Braunschweig – Brunšvik z pohledu styčných důstojníků.....	209
DPS JAKO SKUPINA	211
ČESKOSLOVENSKÉ DISPLACED PERSONS JAKO SKUPINA.....	212
<i>Shromažďovací a Displaced Persons tábory</i>	212
Osvobozený Buchenwald z pohledu přemístěných	213
Osvobozený tábor Dachau z pohledu přemístěných	224
Osvobozené tábory Bayreuth a Creussen z pohledu přemístěných	228
Osvobozený Mauthausen z pohledu přemístěných.....	232
Československý DP-Camp Hamburk z pohledu přemístěných.....	235
Československý DP-Camp Kiel z pohledu přemístěných	239
<i>Život Displaced Persons v táborech – „mezičas“</i>	242
Osvobození	243
Správa a samospráva Displaced Persons	244
Soužití Displaced Persons	248
Každodennost	249

Svědectví a archivace.....	251
Problémy života v Displaced Persons táborech	252
Vzájemné setkávání různých skupin Displaced Persons – soudružnost nebo rozlišování?.....	254
<i>Sebereflexe skupiny dle analýzy táborového tisku.....</i>	<i>257</i>
Buchenwald – KLB 45	257
Dachau - V nový život	260
Bayreuth a Creussen – 14. duben	267
Hamburg – Zpravodaj	270
Kiel Schurcamp - Svoboda	273
Táborový tisk a sebepojetí.....	274
FORMOVÁNÍ SKUPINY VE VLASTI	275
<i>Služba repatriantům .....</i>	<i>276</i>
Kdo je repatriant.....	280
Repatrianti jako skupina či skupiny? Společné rysy a odlišnosti.....	284
Repatrianti jako nositelé národních hodnot	295
<i>Tisk dalších skupin repatriantů .....</i>	<i>300</i>
Hlas osvobozených	300
Věstník židovské náboženské obce v Praze	304
<i>Veřejná média.....</i>	<i>308</i>
Dobový tisk	308
Rozhlas	310
Film	317
<i>Formování skupiny repatriantů skrze média .....</i>	<i>330</i>
HETEROGENNÍ SKUPINA	331
<i>Českoslovenští repatrianti jako skupina .....</i>	<i>332</i>
<i>Židé .....</i>	<i>336</i>
<i>Děti .....</i>	<i>343</i>
<i>Další přesuny v Československu – reemigrace, osídlení, přestěhovalci.....</i>	<i>351</i>
<i>Osvobození političtí vězni .....</i>	<i>354</i>
<i>Nuceně nasazení.....</i>	<i>358</i>
<i>Emigrace po r. 1948.....</i>	<i>360</i>
ZÁVĚR	363
SOUPIS POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY	377
PŘÍLOHY	397

U nás v táboře

Na kopečku u moře, docela až nahore,
žije nás tu pár set Čechů, ve společném táboře.

V kanceláři v potu tváře, mne selhává típek,
škrábe pérem po papíře, pan ředitel Štípek.
Shánět pro nás potraviny, cigarety uzeniny,
přece víte draží,
že se to teď v tomhle horku, všechno rychle kazí.

Náš pan doktor Veselský, strach velký má z funusu,
vypověděl válku na nůž, všem bacilům tyfusu.

Jiní zase u aparátu, zapleteni v spousty drátů,
loví zprávy ze své vlasti, druzí zase karty mastí.

Pozor, pozor, chyba tisku, teď je z toho motačka,
studem se jim pokroutila, jejich malá rotačka.

Pan nadporučík Preus, spojovací důstojník u anglických úřadů,
nemůže se dočkat jako my, kdy už přijdem na řadu.
Nejí, nepije, nekouří, má veliké starosti,
jak dopravit tuhle chasu, pohromadě do vlasti.

Pozdravy ode všech do vlasti letí,
těšte se mámy, ženy a děti,
táta již přijede, zanechte pláče,
dělejte buchtu, pečte koláče.

T. P.¹

---

¹ Svoboda, List Čechoslováků v Kielu č. 9, 1. 7. 1945.

Úvod

Druhá světová válka a události s ní spojené zapříčinily množství nucených migrací, které bývá označováno za bezprecedentní. Desítky milionů osob odešly ze svých domovů nebo byly přemístěny v důsledku válečných událostí či v rámci nacistické hospodářské a ideologické politiky. S chýlícím se koncem válečného konfliktu se odhadovalo, že se více než deset milionů lidí bude nacházet mimo svá původní bydliště, značná část i mimo hranice své země. V souvislosti se zkušenostmi s důsledky předchozích konfliktů se Spojenci již několik let během války zabývali otázkou, jak tento problém přemístěných osob, označovaných jako Displaced Persons, vyřešit. Ačkoli šlo o jednu z mnoha záležitostí, které poválečné období provázely, zajištění péče o Displaced Persons a jejich dopravě domů (tedy repatriaci) byla dána značná priorita. Nekontrolovaný pohyb milionů lidí doslova všemi směry, navíc při stále ještě probíhajících bojích, mohl znamenat závažnou hrozbu bezpečnosti, zdravotní i zásobovací. Přemístěné osoby měly být na osvobozeném území organizovány, měla se jim dostat potřebná péče a zařídit jejich systematická repatriace. Pobyt těchto přemístěných, a tedy i problém jako takový, byl považován za dočasný a záměrem Spojenců bylo jej uzavřít v co nejkratším možném horizontu. Displaced Persons ale zároveň tvořily velmi heterogenní skupinu, jejich výchozí situace ani představy o budoucnosti nebyly shodné. Podobně se lišily i zájmy jednotlivých autorit. Problém se také postupem času transformoval. V důsledku okolností navíc nedošlo k návratu všech „přemístěných“ zpět do vlasti, a problém se tak proměnil v dlouhodobou záležitost. Přemístění vytvořili specifickou skupinu, na které se projevila mimořádnost situace i mnohé dopady bezprostřední i dlouhodobější poválečné politiky.

Verše užití v úvodu vzešly z pera „československé přemístěné osoby“ a popisují život před repatriací v tzv. Displaced Persons tábore.¹ Za jakých okolností byli lidé shromážděni na tomto místě? Jakým způsobem byla zajištěna péče, o které hovoří? Můžeme vysledovat jejich prožívání dané situace a každodennosti? Propojily se různé skupiny přemístěných mezi sebou? Podíváme-li se na problém hlouběji, zjistíme, že skrývá rozsáhlou organizační strukturu a návaznost na mnoho dalších oblastí. Zahraniční badatelé „znovuobjevili“ otázku Displaced Persons několik desítek let po skončení války a osamostatnili ji od jejího dosavadního zahrnutí do předchozího či následného období. Na tento zájem navazuje i

---

¹ Původní a plná verze básně viz příloha č. 1.

předkládaná disertační práce. Jednou z jejích otázek je, zda je tato zkoumaná oblast relevantní rovněž pro českou, resp. československou historickou zkušenost.

Vymezení tématu

Ačkoli jsem ve svém disertačním projektu navazovala na svůj dlouhodobý zájem o téma,² bylo třeba jeho ukotvení hledat postupně. Opřela jsem se v tomto o zmíněné mezinárodní studium poválečných Displaced Persons a odbornou debatu k němu. Ta se nicméně částečně ubírala směrem, který nebyl pro československé prostředí a dějiny nosný, protože se zaměřuje z velké části na Displaced Persons dlouhodobě setrvávající v táborech a na vytváření jejich specifických kultur, což nebyl ve zkoumaném období do roku 1948 československý případ. Rovněž tak se zdálo, že v českém prostředí šlo o vytváření umělého problému a kříšení kategorie osob, která vlastně neexistovala, resp. byla překryta repatriačním procesem. S tím ovšem nekonvenovalo to, s čím jsem se setkávala v pramenech, zejména mezinárodní povahy. V nich se s termínem československé Displaced Person operovalo, jak při plánování řešení, tak při práci styčných důstojníků s přemístěnými osobami. Českoslovenští občané do této kategorie spadali stejně jako ostatní. Postupné vymizení „československých Displaced Persons“ z narativu neznamená jejich absenci nebo fakt, že problémy s tímto procesem spojené se jich netýkaly. Spíše poukazuje na to, že se z nějakého důvodu nepředalo povědomí o problému dál nebo bylo překryto jinými tématy. Odkrytí této oblasti nám možná může některé zapomenuté aspekty opět ukázat a propojit je s dalšími otázkami doby. Tato myšlenka (aplikovaná na české prostředí) ostatně připomíná „zapomenutí“ a „znovuobjevení“ tématu Displaced Persons obecně.

Postupné upřesňování problému se stočilo ke statusu či skupině Displaced Persons jako středu zájmu. Můžeme najít, co se týče československých Displaced Persons, určitá specifika? Jak byl strukturován celý proces péče a repatriace? Byly československé DPs pojímány odlišně než jiné národnostní skupiny? Jakou roli hrálo Československo v řešení Displaced Persons problému? Prosazovalo v jejich případě určitou politiku? Fungovaly československé Displaced Persons jako skupina a zastávaly ve společnosti nějakou úlohu? Vnímala je tak (či jinak) veřejnost? To jsou některé z kladených otázek, které provázely samotný výzkum a práci s prameny. V základním přehledu jsem se mohla opřít o syntetické práce i případové

---

² KASÍKOVÁ, Jana: *Repatriace a návrat Čechů po druhé světové válce z totálního nasazení a internace na území Německa*. 2011. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin. Vedoucí práce Čechurová, Jana a KASÍKOVÁ, Jana: *Organizace repatriace tzv. přemístěných osob po druhé světové válce na území Československa*. 2015. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin. Vedoucí práce Čechurová, Jana.

studie ze zahraniční literatury, které se tématem obecně i problémem konkrétních národností zabývají. Protože u nás obecnější syntéza k tématu Displaced Persons chybí, věnuji prostor také rešerši a analýze bibliografie a vývoji zahraničního výzkumu, které byly při mém promýšlení zásadním odrazovým můstkem. Oproti svým předchozím pracím tak předmět zájmu rozšiřuji nejen tematicky, ale i metodologicky.

Pro výzkum jsem zvolila národnostní pohled na problém. Jde o diskutabilní a mnohými badateli kritizované ohrazení, nicméně je v bádání také klasické a jde o původní dělení, co se týče dobové administrativy. Právě proto, že „československý“ pohled není komplexněji zpracován, považovala jsem jej za důležitý vklad do celkové mozaiky, díky němuž se lze odrazit ke komparaci a dalším tématům. Důvodem byla také skutečnost, že „Displaced Persons skupina“ byly pojaty jako takto národnostně sjednocená skupina, což bylo ostatně i tehdejší politikým záměrem.³ Přesto si uvědomuji, že, zejména co se týče období po repatriaci, jsem koncentrována na české prostředí. Ačkoli to považuji za určitý nedostatek, vyplynula tato skutečnost zejména z dostupnosti pramenů.⁴

V předchozích pracích jsem se zabývala ve velké míře zajištěním přemístěných po jejich repatriaci. V rámci širších okolností jsem zkoumala i dlouhodobější plány zajištění této fáze péče o repatrianty v londýnském exilu. Jen útržkovitě jsem se však dostala k pramenům „před repatriací“, tedy první části procesu samotného. V předkládané práci představuje tato fáze jeden z ústředních bodů výzkumu. V průběhu rozkrývání této struktury a spolupráce na mezinárodním poli jsem se pokoušela o analýzu problematických otázek, se kterými se československé orgány setkávaly. Zvláštní pozornost jsem v tomto směru věnovala repatriačním styčným důstojníkům, kteří československou politiku ve své činnosti převáděli do praxe a v jejichž aktivitě jsou právě mnohé limity a problémy definovatelné.

Jeden z původních předpokladů byl, že se v rámci disertační práce pokusím o zjištění počtu a rozmístění československých Displaced Persons a celkový statistický přehled. V této fázi bádání, kdy v našem prostředí prakticky absentuje obecnější pohled či práce, se však tento kvantitativní přístup záhy ukázal jako nevhodný. Při počtu DPs by tento přístup byl pro jednotlivého badatele téměř neobsáhnutelný a zejména s ohledem na poválečnou situaci

---

³ Ačkoli se v dílčích zprávách někdy národnosti (česká a slovenská) ojediněle rozlišují, v celkovém pojetí toto rozdělení nehrálo roli a není ani prakticky vysledovatelné.

⁴ Jak zmíním dále, důvodem této mezery je zejména nezpracovaný fond Pověřence sociální péče ve Slovenském státním archivu a jen torzovité zmínky v českých pramenech. Podobně tak tisk pro repatrianty byl vydáván repatriačním odborem v Praze či odtud vysílal rozhlas. Jejich dosah mohl být i na území Slovenska, domnívám se však, že jen v omezené míře.

(chybějící či nesprávné záznamy, časté změny, dočasná či neuskutečněná řešení apod.) nepřesný. Bylo by jej tedy třeba provázat s jiným záměrem, který však může navazovat až na určitý základní výzkum. Z tohoto původního úmyslu ovšem zůstalo zaměření práce na geografickou oblast, tedy na území spravované v poválečném období spojeneckými orgány a na přemístěné osoby, které směřovaly do Československa. Jsem si vědoma, že označení Displaced Persons v sobě zahrnovalo i skupiny osob mimo tyto hranice (např. vracející se ze vzdálenějších destinací), přestože hlavní pozornost byla po válce obrácena právě na oblast okupačních zón. I v této práci tedy budou takové osoby v rámci obecnějších úvah o Displaced Persons průběžně zmiňovány, avšak hlubší studium jejich konkrétních případů, které by téma i pramennou základnu opět značně rozšířilo, je nebo bude těžištěm jiných prací.

Součástí analýzy je i období po osvobození, resp. po návratu. Zaměřuji se v něm zejména na projevy určité poválečné snahy vytvořit a zachovat konsolidovanější skupinu, případně skupiny se zkušeností přemístění a perzekuce. Jak vysvětlím dále, v této fázi se v disertaci označení zkoumané skupiny částečně překlápí z Displaced Persons do termínu repatrianti. V jejich případě mě opět zajímala existence či neexistence repatriantů jako skupiny otázka, zda se držení zvláštního statusu nějakým způsobem promítlo v poválečném období, zda z něho oproti „nepřemístěným osobám“ těžili určitou výhodu, zda měli specifickou zkušenost, společně prožívaná traumata, vyvíjeli organizovanou činnost apod. Protože se v případě Displaced Persons jednalo o heterogenní skupinu, jsou i tyto oblasti zájmu velice roztržštěné. Těžiště mého badatelského úsilí je zaměřit se na jejich „společnou historii“ pod statutem Displaced Person, resp. repatrianta.

Podrobnější výzkum jednotlivých skupin či kategorií odpovídá samostatným oblastem bádání a mohl by zkreslit původní zájem postihnout skupinu. Na mysli mám pozornost zaměřenou na bezprostřední poválečné dějiny Židů u nás, poválečnou péči o děti, osudy politických vězňů, bývalé nuceně nasazené a další. V posledních letech se u nás zájem o poválečné období a tato konkrétní témata mezi historiky a dalšími obory zvýšil jak mezi etablovanými odborníky, tak mezi studenty. Z tematické „konkurence“ se naopak stala možnost alespoň v tomto směru navázat na širší studium poválečného období a badatelskou spolupráci u nás. Původně jsem totiž předpokládala, že bude třeba provést alespoň sondy do jednotlivých témat, vědoma si jejich širokého rozkročení i množství pramenů různé povahy. Díky novým a aktuálním výzkumům však bylo možné se o tyto práce opřít a hledat v nich konkrétní projevy společné pro skupiny, mající za sebou zkušenost přemístění. Z obdobného důvodu jsem upustila od většího zapojení vzpomínek jednotlivců, které jsou rovněž samostatnými

badatelskými a metodologickými oblastmi. V otázce, zda a jak se po válce projevila určitá (sebe)identifikace, jsem se proto zaměřila na to, jak se přemístění sami o sobě vyjadřovali, nebo se vůči nim v dané době projevovale jejich okolí.

V průběhu bádání také vyplynulo konkrétní časové ohraničení tématu. Hlavní proces péče o československé Displaced Persons proběhl v roce 1945. Jak bude vysvětleno, na začátku následujícího roku se již problémy spojené s DPs postupně přetavily do jiných oblastí. Práce proto zůstává zakotvená v poválečném období r. 1945. Předchozí období je zmíněno v rámci plánů a navazování spolupráce, následné období je rovněž výhledově řešeno v rámci sledování dalšího vývoje problému. Displaced Persons problematika byla řešena i v dalších letech. Jak bude vysvětleno dále, v pozdějším období je pak – v souvislosti (nejen) s politickými okolnostmi – vysledovatelný intenzivní přerod v uprchlickou otázku. Co se týče Československa, došlo po únorovém převratu v případě organizace Displaced Persons ke zpretrhání dosud fungujících institucionálních vazeb a do západního bloku přišla nová vlna emigrantů z Československa, kteří se dostávali pod správu mezinárodních institucí (bez československé přítomnosti) zajišťujících péči o Displaced Persons. Ačkoli se Čechoslováci v tomto období projevovale podobně jako další národnostní skupiny dlouhodobě přebývajících Displaced Persons (např. v táborech ustavovali vlastní struktury, vzdělávací, kulturní i politické instituce), jednalo se již o novou kapitolu se svými specifiky. Věnovat se jí budu v rámci širšího rámce, ohnisko práce ovšem leží v předcházejícím období.

Struktura práce

Předkládaná disertace je členěna do tří částí, které se k sobě vztahují. Vstupní kapitola představuje teoretické a metodologické zázemí výzkumu Displaced Persons jako samostatného tématu. Další dva stěžejní celky na toto pojetí navazují. Zkoumají mezinárodní institucionální a organizační strukturu poválečné péče o Displaced Persons a československou participaci na straně jedné, na straně druhé pak samotnou „skupinu československých Displaced Persons“. Tyto dvě části se vzájemně zrcadlí. Druhá kapitola postupuje od dlouhodobějšího pohledu ke konkrétnímu průběhu zajištění péče o Displaced Persons. Třetí pak naopak od úzkého zaměření na jednání této skupiny po výhled dalšího vývoje problému.

První část se zabývá vysvětlením pojetí poválečných Displaced Persons tak, jak je etablované na mezinárodním badatelském poli. Vzhledem k tomu, že nejde v našem prostředí o příliš známou otázku, věnuji větší prostor vysvětlení použití, obsahu a proměně termínu. Dále se

na základě dostupného soupisu bibliografie zabývám analýzou toho, jak a kde je otázka zkoumána v průběhu času i tematicky. Předkládám zde rovněž vývoj výzkumu této otázky a jeho dynamiku, která se postupně proměňovala. Poté, co bylo téma v několika desetiletích po válce upozaděno, rozvinulo se naplno v mnoha směrech, a to zejména v posledních třiceti letech. Tento rozmach s sebou přinesl množství nově kladených otázek i přístupů, které v této kapitole v základních bodech nastiňuji.

Část druhá se věnuje institucionálnímu pojetí a vytváření struktur, ve kterých se uskutečňoval samotný proces péče o Displaced Persons i politika vůči této skupině přemístěných. V tomto bodě navazuji na jednu z původních oblastí zahraničního bádání o Displaced Persons, která tvoří základ pro další kladené otázky.⁵ Abych zdůraznila, že nešlo o problém vytržený z kontextu předchozího a následujícího vývoje a že naopak organizace péče o Displaced Persons do tohoto vývoje logicky zapadala, zvolila jsem jeho zpracování v několika vrstvách. Kapitola o východiscích představuje horizont několika desetiletí, kdy je nastíněn dlouhodobý vývoj politiky vůči uprchlíkům a přemístěným lidem. Předchozí instituce poskytly zkušenosti, které formovaly rozhodnutí zabývat se po válce touto skupinou přemístěných. Samotný problém poválečných Displaced Persons vývoj katalyzoval a posunul k dalšímu pojetí obecného definování uprchlíka a jeho práv. Dále v textu se poté zaměřím na kratší období během války a bezprostředně po válce a vývoj sítě konkrétních institucí, které se problémem Displaced Persons měly zabývat, a to v široké mezinárodní spolupráci. Po celou dobu hledám přítomnost a specifika československých zájmů a politiky, které se utvářely v závislosti na těchto orgánech, ale sledovaly i vlastní politické a společenské cíle.

Těžištěm mého výzkumu je v této druhé části zaměření na samotný poválečný průběh péče o Displaced Persons a jejich repatriaci, který se odehrál během roku 1945. Sleduji zde jednotlivé fáze – první zkušenosti a počátky práce na jaře, intenzivní činnost na přelomu jara a léta, utlumení aktivity na konci léta a během podzimu a přetavení problému do dalších oblastí. Ty se v souvislosti s činností i proměnou geopolitické situace v tomto období projeví a určily další vývoj problému (směřující k péči o nerepatriované, nově příchozí a rozvoji pátrací služby). I během tohoto poměrně krátkého období došlo k výrazné institucionální proměně, která práci ovlivňovala a zároveň na vývoj sama reagovala. Zejména v této kapitole pak identifikuji participaci československých orgánů, jejich navázání

---

⁵ Jak již bylo řečeno, rozkrývání této struktury bylo nutné zejména proto, že obdobný výzkum, zabývající se organizační sítí zaměřenou na péči o Displaced Persons před repatriací, zatím v českém prostředí absentoval. Rovněž první syntetická díla k výzkumu na mezinárodním poli (např. Jacobmeyer) nejprve identifikovala tuto institucionální složku, na kterou následně navazovaly dílčí otázky.

na mezinárodní organizaci a prosazování vlastních zájmů. Podrobněji zkoumám průběh zachycení československých Displaced Persons v jednotlivých zónách, práci s nimi a rovněž transformaci problému v kontextu československé politiky. V poslední části této kapitoly perspektivu opět přibližuji blíže ke zkoumanému subjektu a analyzuji konkrétní otázky a problémy, se kterými se československé orgány, zejména skrze vykonavatele činnosti (repatriční styčné důstojníky) potýkaly. V souvislosti s tím rozkrývám různé aspekty jejich práce i příklady fungování československých Displaced Persons táborů (Bergen-Belsen, Buchenwald, Lübeck, Hamburk a Brunšvik).

Následně namířím pozornost na skupinu Displaced Persons jako takovou. V tomto pojetí se rovněž opírám o zahraniční tendence, příznačnější pro výzkum rozvíjený v současnosti. Ústřední otázkou této třetí části práce je, zda je perspektiva „Displaced Persons jako skupiny“ nosná i pro české, resp. československé prostředí, a jaká má případně specifika. Nejprve se (paralelně s předchozími příklady fungování DP-táborů z organizačního hlediska) věnuji otázce přemístěných osob v období mezi vysvobozením a repatriací. Na příkladech konkrétních táborů (Buchenwald, Dachau, Bayreuth, Hamburk, Kiel) sleduji, jakým způsobem se tito přemístění jako skupina projevovali, jak rozvinuli v daném rámci vlastní organizaci, a jak prožívali svou každodennost. Na základě analýzy jejich vlastních tiskovin vyvozují, zda svou pozici vnímali jako specifickou.

Do vlasti se tito přemístění vrátili jako „repatrianti“, což představovalo početné, ale velmi heterogenní seskupení. Zabývám se v této souvislosti tím, zda v československém prostředí nadále pokračovala jejich (sebe)identifikace s touto kategorií. Státní orgány ji rovněž prezentovaly, objevovaly se i tendence přisoudit repatriantům určitou symbolickou roli a úlohu v nové společnosti. Na základě těchto projevů se táži, zda tedy tato skupina byla nadále formována a zda společnost tyto navrátilce vnímala určitým jednotným způsobem. Tento diskurz sleduji skrze dobová média, zejména tisk repatričního odboru Služba repatriantům, který tento jednotný pohled nejvýrazněji prosazoval. Dále rozebírám masovou mediální produkci, především projevy rozhlasu, který mimo jiné během roku 1945 vysílal zvláštní program pro Čechoslováky vyčkávající na repatriaci. Analyzuji například také dokumentární film Cesta zpátky (1946), který v souvislosti s repatriční akcí vznikl a dává vhled do toho, jak byl (či měl být) celý problém v Československu prezentován.

Tyto aktivity (organizace péče i vlastní projevy) se naplno rozvinuly, ale i postupně odezněly během roku 1945. V dalším období se přetransformovaly do rozdílných otázek. Třetí část

práce v tomto směru uzavírám obecnějším výhledem do následujícího období a těch oblastí, které se v československém případě vyvinuly v souvislosti s problémem přemístěných, repatriantů, resp. Displaced Persons.

Metodika a teoretická východiska práce

Vzhledem k tomu, že Displaced Persons jako samostatné téma je v našem prostředí v podstatě neprobádanou oblastí, opírala jsem se, co do sekundární literatury, přístupů a kladených otázek zejména o zahraniční publikace.⁶ Ani v nich však není otázka Československa a Čechoslováků příliš řešena, proto bylo třeba provést základní výzkum, co se týče organizační struktury i pojetí příslušné skupiny osob jako takové. Za tímto účelem jsem během svého dlouholetého zájmu o téma uskutečnila rozsáhlou heuristiku a shromáždila značné množství archivních dokumentů. Ty jsem následně analyzovala dle vymezeného tématu. V případě této disertace jsem se koncentrovala na participaci československých orgánů na mezinárodní poválečné organizaci péče o Displaced Persons a na samotnou skupinu československých Displaced Persons (resp. repatriantů), jejich aktivitu, specifika a percepce. Využité prameny byly většinou **povahy institucionální** (úřední hlášení, vyhlášky, situační či interní zprávy), mediální (zprávy, reportáže), případně menší část osobní (dopisy, deníkové záznamy). V případě pramenů jsem se soustředila výhradně na **dobové dokumenty** vytvořené v průběhu činnosti či s minimálním časovým odstupem od problému samotného.⁷

Primárním zdrojem mi po celou dobu výzkumu byl fond *Ministerstvo práce a sociální péče - repatriace* dostupný v Národním archivu v Praze. V něm jsou soustředěny jak úřední dokumenty repatričního odboru k činnosti repatričních misí i jednotlivých styčných důstojníků a pravidelné reporty mezinárodních organizací, tak materiály k dílčím problémům, např. ohledně pátrací služby, problematiky dětí, nuceně nasazených apod. Přes tematické rozdělení a velké množství dokumentů se zejména pro počáteční období činnosti (které bylo chaotické samo o sobě) setká badatel s jejich značnou roztržitostí, případně neúplností, což

---

⁶ Viz podrobně samostatná kapitola Displaced Persons jako badatelská otázka.

⁷ Toto omezení jsem zvolila proto, že mě zajímala dobová reflexe problému. Během studia se ke mně dostalo i množství pramenů z pozdějšího období, které mi mnohdy pomohly utvořit celkový obraz či vyhledat příslušné primární prameny. V širší problematice jde o početnou vzpomínkovou literaturu (s tematikou holocaustu, nuceného nasazení apod.), orálně-historické výpovědi (např. v rámci sbírky USC Shoah Foundation Visual History Archive), případně několik mnou pořízených osobních svědectví s pamětníky. Do této práce se svým způsobem rovněž promítají. Nicméně systematické zpracování např. vzpomínek či zpětně zachycených svědectví by vyžadovaly celkově odlišný přístup, pramennou základnu i kladené otázky. Od jejich zařazení jsem tedy upustila, abych téma příliš nerozměnila, využívám je ojedinele, a to spíše než ke studiu paměti o problému jako autentický příklad.

komplikuje rekonstrukci procesu jako takového.⁸ Pro období před osvobozením a pro počáteční činnost repatriačních styčných důstojníků vyslaných londýnskými exilovými orgány se množství relevantního materiálu nachází ve fondech ministerstev exilové vlády v Londýně (zejména *Ministerstvo sociální práce – Londýn* a *Ministerstvo hospodářské obnovy – Londýn*). Co se týče vyjednávání o problému a plánování řešení během války v rámci vládních orgánů i na mezinárodním poli, nabízejí množství pramenů fondy Archivu ministerstva zahraničních věcí. K doplnění informací i získání materiálu k dílčím otázkám byly průběžně využity i další fondy, zejména v Národním archivu (*Ministerstvo informací, UNRRA, Úřad předsednictva vlády ad.*).⁹

Rekonstrukce života Čechoslováků před repatriací, tedy československých Displaced Persons v péči spojeneckých orgánů a repatriačních styčných důstojníků, byla možná zejména na základě studia sbírek Koncentrační tábory a Koncentrační tábory, káznice a věznice ve Vojenském historickém archivu. Zde se nacházelo množství zápisů, zpráv i dobového tisku československých táborových výborů i jednotlivců. Podobně cenné autentické zprávy, doklady, poznámky, vzpomínky a případně i fotografie ze života po osvobození obsahovaly osobní fondy některých za války vězněných osobností, dostupné v Archivu Národního muzea (zejména fondy *B. Přikryla* a *F. Bláhy*). Další fotografie se ojediněle vyskytovaly v rámci jiných fondů.¹⁰

Vzhledem k mezinárodní povaze tématu byly pro obecnější vhled do problému podstatné návštěvy **zahraničních institucí, knihoven a archivů**.¹¹ V této práci jsou využity zejména zahraniční fondy z Archives Nationales v Paříži, The National Archives v Londýně a Arolsen Archives v Bad Arolsen. Poslední jmenovaný archiv je stěžejní pro studium Displaced

---

⁸ Některé složky zřejmě byly převzaty od repatriačních styčných důstojníků či misí při ukončení jejich činnosti. Množství dokumentů tak není systematicky uspořádáno či nemá jasné označení či dataci. To způsobuje mimo jiné, že informace o činnosti či fungování DP-Campů apod. jsou útržkovité, rozčleněné do několika různých míst a mnohdy neúplné. Rekonstrukce by tak byla v mnohých případech složitá až náhodná, co se týče nalezení souvisejících informací a v mnohých případech je ještě neúplná.

⁹ Viz zdroje

¹⁰ Cenným zdrojem fotografií byl osobní archiv rodiny Bláhových, který se vztahuje zejména k organizaci repatriace na území Československa, tedy k tématu, které jsem řešila v diplomové práci. Fotografie se ke mně sice dostaly až po jejím odevzdání, ale měla jsem možnost tento cenný materiál využít do knihy *At' mohou přijet*. Fotografie z doby mezi osvobozením a repatriací vztahující se k Čechoslovákům jsou velmi ojedinělé (a to i v rámci reportáží). Zatím jsem objevila jako komplexnější sbírky fotografií, se kterými pracuji i v této práci, v Archivu Národního muzea (fondy J. Hájek, F. Bláha a B. Přikryl) a v Archives Nationales v Paříži (pořízené Bohuslavem Bártou).

¹¹ Navštívila jsem rovněž Slovenský národní archiv. Bohužel fond Pověřence sociální péče, který je pro téma zásadní, nebyl (alespoň v době mého tamního studia) zpracovaný. Částečně jsem tedy studovala prameny Pověřence vnitra, nicméně tamní materiály spíše souvisely s dílčími bezpečnostními a pozdějšími otázkami repatriace. Z toho bohužel vyplynul již zmíněný nedostatek pramenů k podchycení činnosti slovenských úřadů a organizace repatriace.

Persons a obsahuje jak materiály spojené s nacistickou perzekucí (dokumenty převzaté z koncentračních táborů, z nuceného nasazení, programu Lebensborn ad.), tak s následným obdobím spojeným s uprchlíky a jejich emigrací (např. dotazníky IRO). Vzhledem k tomu, že Arolsenský archiv vychází z agendy poválečné mezinárodní pátrací služby, je práce ve (výhradně) online archivu přizpůsobená jmennému vyhledávání, je tedy vhodnější pro rekonstrukci historie konkrétní skupiny či jedince, než obecného tématu. Dokumenty týkající se organizace UNRRA jsem mohla použít jen v omezeném rozsahu online přístupu k archivu The United Nations Archives. I tak však doplnily částečně alespoň některé zásadní, jinde nedostupné informace.¹²

Při výzkumu repatriantů jako skupiny vycházím ve velké míře z **dobových médií**, zejména tisku. Tyto prameny se nacházely roztroušeně v různých fondech. Větší celky obsahovaly již zmíněné sbírky ve Vojenském historickém archivu. Analyzovaný tuzemský tisk byl k dispozici ve sbírkách Národní knihovny či Židovského muzea v Praze. Originálními záznamy pátracích zpráv, které zahrnují i vysílání pro koncentrační tábory, disponuje Archiv Českého rozhlasu. V Národním filmovém archivu a Archivu Krátkého filmu je k tématu repatriace dostupných několik reportáží a dokumentární krátkometrážní film *Cesta zpátky*, včetně unikátních přípravných záběrů k filmu.

Problémy Displaced Persons jsou studovány zejména v zahraničí v rámci svébytné disciplíny, resp. okruhu badatelů a děl zabývajících se touto oblastí samostatně i ve vztahu k dalším otázkám. Vzhledem k tomu, že jde o základní zdroj této práce, který ale zároveň není v českém prostředí komplexněji zpracovaný, věnuji vývoji této oblasti bádání i základním řešeným problémům samostatnou kapitolu.¹³ Migrační témata mají rozsáhlou **bibliografickou základnu** a to v rámci několika disciplín.¹⁴ Podobně je značný zájem o prolínající se téma uprchlické problematiky, dodnes je platné dílo M. R. Marruse *The Unwanted*, pojímající uprchlickou otázku a její institucionální zajištění v dlouhodobém pojetí.¹⁵ Ačkoli jsou Displaced Persons častěji studovány samostatně či právě v souvislosti s problematikou

---

¹² Digitalizovaná je však jen omezená část archivních dokumentů.

¹³ Viz kapitola Displaced Persons jako fenomén i badatelská otázka.

¹⁴ Z historické perspektivy zmiňme např. základní a přehledné dílo věnující rovněž prostor období druhé světové války. BADE, Klaus J.: *Evropa v pohybu: evropské migrace dvou staletí*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005. Další literatura k migrační problematice viz dále v této kapitole.

¹⁵ MARRUS, Michael R.: *The unwanted: European refugees in the twentieth century*. Philadelphia: Temple University Press, 2002, osobně jsem pracovala s online dostupnou verzí z r. 1985.

přesunů, objevují se i v syntetických dílech, která je zasazují do širokého kontextu dalších událostí a poválečné dynamické doby.¹⁶

Rovněž v českém prostředí má výzkum přesunů a migrací dlouhodobou tradici, i když je její zájem značně disproporční.¹⁷ Není cílem této práce vypsát zde tuto obsáhlou literaturu, nicméně její průběžné studium k tématu poválečné repatriace (i když jej mnohdy jako samostatný pohyb texty nezmiňovaly a spíše zařazovaly jako součást např. do kategorie nucených přesunů za války) vedlo k podnětům, co se týče kladených otázek i k přehledu o širším kontextu např. přístupu československých orgánů.¹⁸ V československém prostředí se „návraty“ nevyskytovaly v institučním ani společenském vakuu, ale byly svým způsobem provázané s dalšími přesuny obyvatel.¹⁹

V souvislosti s obecnější migrační problematikou podal výstižné zhodnocení jednotlivých migračních proudů a s ním související historiografii a terminologii Z. R. Nešpor.²⁰ Badatelské možnosti studia migrací provázal s úvahou nad směřováním oboru v zahraničí, kde zdůraznil nutnost interdisciplinární spolupráce při studiu migrací.²¹ Na základě konference o nucených migracích byl též vydán sborník *Nucené migrace v českých zemích ve 20. století*, postihující i některé méně známé kapitoly z českých, resp. československých dějin nucených přesunů.²² Významným počinem, navíc cizojazyčným a tedy dostupným zahraničnímu publiku, jsou

---

¹⁶ Např. JUDT, Tony. *Postwar: a history of Europe since 1945*. London: Heinemann, 2005, s. 22-24. V r. 2021 bylo dílo vydáno i v češtině.

¹⁷ Z. Nešpor upozorňuje na nesoulad mezi pozorností věnované, i v rámci několika disciplín, některým migračním proudům (emigrace a krajanské komunity, reemigrace, vysídlení, osídlování apod.) a naopak praktickým opomenutím jiných migračních fenoménů. Viz NEŠPOR, Zdeněk R.: *České migrace 19. a 20. století a jejich dosavadní studium*. In: Soudobé dějiny 12 (2), 2005, s. 282.

¹⁸ K přehledu nucených přesunů a literatury např. PEŠEK, Jirí: *Nucené migrace v Československu a z Československa 1938-1989*. In: *Theatrum historiae* 7, Pardubice: Univerzita Pardubice (2010), s. 301-310. Jednotlivé tituly, např. k problematice nucených přesunů za války (koncentrační tábory, nasazení apod.) a po válce (židovská problematika) uvádím v průběhu textu v příslušných kapitolách.

¹⁹ K tomuto jsem užitou literaturu uvedla v návazných kapitolách Displaced Persons jako fenomén i badatelská otázka, Východiska mezinárodní politiky a Heterogenní skupina.

²⁰ NEŠPOR, Zdeněk R.: *České migrace 19. a 20. století a jejich dosavadní studium*. In: Soudobé dějiny 12, č. 2 (2005), s. 245-284.

²¹ Autor upozornil mimo jiné na nutnost překlenout přílišné zaměření české historiografie na studium struktur a faktů a doplnit jej o hlediska sociálně antropologická a sociologická. NEŠPOR, Zdeněk R. 2005.: *Jak dál bádát o mezinárodních migracích? Vývoj a perspektivy současných západních studií.*, In: Soudobé dějiny 12, č. 3-4 (2005), s. 672-685.

²² BEDNAŘÍK, Petr, NOSKOVÁ, Helena, MARŠÁLEK, Zdenko (eds.): *Nucené migrace v českých zemích ve 20. století*, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., 2018. V rámci sborníku se vyskytuje i přehled české (resp. československé) bibliografie, viz HORČÁKOVÁ, Václava: *Česká (a československá) historiografie k příčinám, prostředkům a důsledkům přesídlování národů v letech 1918-1989. Literatura z let 1945-2015*. Tamtéž, s. 13-43.

publikace a atlas vzniklé pod patronací Historického ústavu AV ČR o exilu i nucených migracích.²³

V neposlední řadě bych ráda vyzdvihla fakt, že za dobu mého dlouholetého studia zájem o poválečné období a dílčí problémy s ním spojené velmi stoupl. Ač se to tak na první pohled možná nejeví, téma zahrnuje širokou oblast bádání, která se dotýká mnoha dalších samostatných témat. V tomto směru jsem ocenila např. edici nakladatelství Academia 1938-1953, v rámci které byly vydány některé práce postihující dílčí témata.²⁴ V rámci uchopitelnosti a možnosti hlubšího výzkumu jsem se pokusila o adekvátní zúžení vlastního studovaného tématu. Zatímco na počátku mého studia se zdálo, že přes toto vymezení budu muset „otevřít“ další neprobádané související oblasti souvisejících, v průběhu let se objevilo několik prací, o jejichž poznatky a perspektivu se mohu opřít. V nemálo případech se jednalo o akademické práce, které slibují budoucí hlubší výzkum a možné propojení jednotlivých problémů studovaného období. Také tato práce si ostatně klade za jeden z cílů poskytnout případný badatelský základ k prohlubujícímu studiu dílčích aspektů či k mezioborové diskuzi.

V rámci **teoretického pojetí** se opírám zejména o přístupy a témata řešená v rámci zahraniční Displaced Persons produkce, způsobů uvažování a tematického posunu. Původnost výzkumu v našem prostředí nastolovala otázku, nakolik bude tento pohled na československé prostředí vůbec aplikovatelný. Zahraniční výzkum se ve velké míře zabývá zejména tzv. dlouhodobými Displaced Persons, tedy těmi, které odmítly repatriaci, a v rámci svého delšího pobytu vytvářely svébytnou kulturu, identitu a vyjednávací pozici v prostoru politiky vůči nim. Vzhledem k tomu, že v československém případě šlo o rychlý (i když intenzivní) proces, zdálo se, že půjde zejména o výzkum organizační struktury repatriace.²⁵ V průběhu bádání se však postupně objevily prameny, které otevřely otázky života a kulturních projevů československých Displaced Persons mezi osvobozením a repatriací a také možnost vnímání

---

²³ Jednotlivé příspěvky se týkají i delšího časového období, značná část se však věnuje nuceným i násilným přesunům ve 20. století a postihují jak obecnější principy a politiku, tak konkrétní případové studie. ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica. *Resettlement and extermination of the populations: a syndrome of modern history*. Prague: Historický ústav, 2015 a SEMOTANOVÁ, Eva et al.: *Frontiers, massacres and replacement of populations in cartographic representation: case studies (15th-20th centuries)*, 2015 a ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica.: *Undaunted by exile!: to the victims of religious, political, national and racial persecutions in Central Europe between the 16th and 20th century with an accent on the Czech Lands*. Praha, 2015.

²⁴ Např. FRIEDL, Jiří: *Domů, a za svobodou: role Československa v migracích obyvatel Polska v letech 1945-1948*. Praha: Academia, 2020, LÁNÍČEK, Jan. *Ve stínu šoa: československá exilová vláda a Židé během druhé světové války a po ní*. Praha: Academia, 2018 nebo STEGUROVÁ, Karolína. *I ženy chtěly bojovat!: československé ženy v britských armádních pomocných sborech ATS a WAAF za druhé světové války*. Praha: Academia, 2021 a další.

²⁵ Přičemž organizace repatriace „na československé straně“ byla předmětem mé diplomové práce. V disertačním projektu jsem se z hlediska organizace i přemístěných osob zaměřila nejprve na neprobádané pole „před repatriací“.

těchto přemístěných osob jako skupiny. V této práci tedy navazuji na zahraniční výzkum o Displaced Persons ve dvou základních ohledech. První, z hlediska historie teoretického přístupu původnější, je zájem o československou politiku vůči Displaced Persons, organizační strukturu a institucionální síť. V rámci druhého, odpovídajícího spíše současným badatelským pohledům na Displaced Persons, je pozornost zaměřená na Displaced Persons jako subjekty, na jejich situaci, kulturu, sebeidentifikaci a místo ve společnosti.

Vzhledem k podstatě problému, tedy přemístění osob, se pojetí práce dotýká i **migračních teorií**.²⁶ Právě výzkum nucených migrací, jejich příčin a důsledků podnítil prvotní výzkum přesunů Displaced Persons a dodnes jsou odborníci (zaměřeni na tuto oblast) zakotvení mnohdy v rámci institucí pro migrační studia. Teorie migrací zároveň zahrnují multidiscipinární přístup, který dává jejich výzkumu komplexní pojetí na straně jedné, ale roztržitost na straně druhé.²⁷ Jak upozorňují Brettell a Hollifield v úvodu syntetického díla *Migration Theory: Talking across disciplines*,²⁸ nalézt jednotící migrační teorii je v podstatě nemožné, protože jednotlivé obory kladou rozdílné otázky, mají odlišné předpoklady, přístupy a případně hypotézy. Rozdíly reflektují různé potřeby jednotlivých oborů, které se touto disciplínou intenzivně zabývají – antropologie, demografie, ekonomie, geografie, historie, práva, politické vědy a sociologie.²⁹ Z široké palety přístupů migračních teorií se jako inspirativní pro studium Displaced Persons jevil teoreticky rozvíjený **koncept displacementu**, tedy vymístění či vykořenění, který v sobě nese jak nucený aspekt, tak jeho dopad – reálný či viditelný (fyzické přemístění) i skrytý (zkušenost vykořenění). Tento koncept se postupně rozvinul v několika rovinách. I na základě historické zkušenosti

---

²⁶ Přehlednou edici původních studií zásadních modelů a přístupů migračních teorií, které jinak byly publikovány v rámci různých periodik či sborníků, představuje COHEN, Robin, ed.: *Theories of migration*, Cheltenham: Edward Elgar, 1996. Přehled vývoje migračních teorií v českojazyčných publikacích např. GRULICH, Josef: *Migrační teorie, integrační procesy a evropské dějiny migrací*, in: Český časopis historický, roč. 111, č. 2 (2013), s. 378-406 nebo DRBOHLAV, Dušan, UHEREK, Zdeněk: *Reflexe migračních teorií*. In: Geografie, roč. 112, č. 2 (2007), s. 125-141.

²⁷ O podobném obohacení, ale i rozkročení přístupů se dá paralelně mluvit u Displaced Persons disciplíny. K multidiscipinárnímu přístupu v dějinách migrací a globálním kontextu viz např. LUCASSEN, Jan, LUCASSEN, Leo, MANNING, Patrick: *Migration history in world history: multidisciplinary approaches*. Leiden: Brill, 2010, s. 3-35.

²⁸ BRETTELL, Caroline, HOLLIFIELD James Frank: *Migration theory: talking across disciplines*, New York: Taylor & Francis Group, 2022.

²⁹ Tamtéž s. 11, srovnání kladených otázek, úrovně pohledu, dominantní teorie a stanovených hypotéz. Nejde jen o odlišné východisko, např. zda se jedná o makro či mikro, pozitivistický či interpretativní, strukturalistický či vztahově podmíněný přístup. Rozdílné rámce docházejí až k protichůdným závěrům. D. R. Gabaccia ve své studii upozorňuje (na základě výzkumu produkce jednotlivých oborů i interdiscipinárních děl) mimo jiné na rozpor, že zatímco historici propojením událostí zdůrazňují kontinuitu („*than to now*“, od minulého k současnému), sociologové komparativním myšlením docházejí naopak k přetržení této vazby („*than and now*“, minulé a současné). GABACCIA, Donna R.: *Historical Migration Studies: Time, Temporality, and Theory*, in: BRETTELL, Caroline, HOLLIFIELD James Frank: *Migration theory: talking across disciplines*. c. d., s. 65.

s poválečnými Displaced Persons a uprchlíky se principy displacementu řešily nejprve v rámci migračních modelů, které měly logickou návaznost na dlouhodobější vývoj.

Klasické migrační teorie vycházejí z práce E. G. Ravensteina, který se v r. 1885 pokusil definovat tzv. zákony migrace, zejména na základě demografických procesů.³⁰ Migrační otázky postupně přibíraly sociologický aspekt, který kladl důraz na to, že nejde jen o fyzické přemístění, ale o vyvazování a navazování sociálních vazeb.³¹ Začalo se rovněž pracovat s pojmy „push“ a „pull“ faktorů. Obecně řečeno jsou „push faktory“ takové, které „tlačí“ jedince k odchodu, tedy jsou příčinou opuštění místa původu. Naopak „pull faktory“, pokud použijeme opět doslovný překlad, „táhnou“, a představují tedy ty aspekty, které člověka motivují k tomu, na jaké místo se přesune. Teorii faktorů prohloubil E. S. Lee, čímž vysvětlil další rozměr diverzity mezi jednáním jednotlivců.³² Faktory země vysílající (push) a hostitelské (pull) doplnil o tzv. faktory mezilehlé (tedy např. překážky, které mohly nastat během přesunu a ovlivnit jej) a tzv. faktory osobní, čímž rozšířil rozměr i na migrujícího člověka jako subjekt.

Faktory reflektují jednak dobrovolnou, jednak nucenou složku, které člověka nebo skupinu přimějí k migraci. Podrobnější typologii, navázanou na migrační sílu nutící k přesunu (ekologický tlak, migrační politika, vyšší aspirace, sociální faktor), jejího původce (přírodu, stát, normy, kolektivní chování) a typ (resp. klasifikaci) migrace vypracoval W. A. Petersen.³³ V jejím rámci se jako jeden z typů migrace objevuje „*displacement*“ a tedy i osoby přemístěné, „*displaced persons*“. Jde o případ, kdy stát (jako push faktor) tlačí svou (migrační) politikou na jedince. Ten je jako pasivní subjekt podřízen této politice a vymístěn či vysídlen. Petersen zmiňoval jako příklad právě poválečné displaced persons.³⁴

---

³⁰ Jako kartograf a demograf seskupil Ravenstein některé zákonitosti související s migračními pohyby, některé z nich nicméně později revidoval. Zabýval se přitom zejména migracemi obyvatel, přesouvajících se do měst a jejich aglomerací a pravidly migračních proudů případně jejich důsledků v souvislosti s ekonomikou.

³¹ V souvislosti s tím se zmiňuje nejen klasická německá sociologie, ale i tzv. chicagská škola, zkoumající mimo jiné sociální důsledky městské migrace. Viz DRBOHLAV, Dušan, UHEREK, Zdeněk: *Reflexe migračních teorií*, c. d., s. 129.

³² LEE, Everett S.: *A Theory of Migration*, In: *Demography*, vol. 3, no. 1, 1966, pp. 47–57

³³ PETERSEN, William (1958): *A General Typology of Migration*, *American Sociological Review* 23, č. 3, 256-66 dostupné in: COHEN, Robin, ed. *Theories of migration*, 1996, s. 3-13. V souvislosti s konceptem displacementu viz MANDELÍČKOVÁ, Monika: *Displacement z pohledu migračních studií: československá uprchlická vlna po roce 1948 jako příklad displaced persons*. In: *Sociální studia*, (2), 2004, 155-169.

³⁴ V určitých případech by se dalo s pasivitou subjektů polemizovat, např. při částečné dobrovolnosti pracovního nasazení nebo výběru destinace exilu. To Petersen reflektoval v rozdělení dané kategorie na „*forced*“, tedy nucenou migraci a „*impelled*“, tedy ve smyslu poháněné či k migraci dohnané situaci, kdy je však rozhodnutí částečně dobrovolné.

Displacement podrobněji také propracoval E. F. Kunz, který se snažil na teoretické bázi vyrovnat s aktuální uprchlickou problematikou a tedy i s násilným typem migrace. Navázal při tom na zmíněný Petersenův model a rozlišil dva typy nuceného přesunu, v obou hrál roli silný „push faktor“.³⁵ Při předběžném odchodu („*anticipatory refugee movement*“) nehrozilo uprchlíkovi bezprostřední nebezpečí, přesto ho okolnosti přiměly k opuštění místa bydliště. Akutní odchod („*acute refugee movement*“) byl již vynucený okolnostmi, které přesahovaly vůli jedince a jeho možnost setrvat.³⁶ V druhém případě byl přesun samotný jen přechodnou fází, za kterou následoval jeden ze tří případů – přesídlení („*plunge*“), usídlení („*stay*“), návrat („*return*“). Šlo v podstatě o politiku, která se týkala poválečných Displaced Persons.³⁷ Kunz také v této souvislosti definoval tři typy displacementu – útekem, silou a absencí.³⁸ Co se týče válečných přesunů (deportace, nucené nasazení), šlo zejména o displacement silou. Nicméně i ostatní dva se do určité míry objevovaly (odchod či setrvání v exilu apod.)

Koncept displacementu jako fenomén vymístění, v počátku promyšlený zejména z hlediska migrační stránky a uprchlické politiky, se později rozšířil i na další oblasti. Inspirativní je v tomto ohledu sborník *Displacements: Cultural Identities in Question*, který editovala A. Bammer.³⁹ Příspěvky v něm obsažené pohlíží na sociální a zejména kulturní aspekty vymístění.⁴⁰ V českém prostředí na tuto publikaci a koncept fyzického i symbolického displacementu navázal kolektiv autorů, kteří své texty publikovali ve sborníku *Displacement, Vymístění*.⁴¹ V něm si všímají různých aspektů sociálního a kulturního života. Na příkladu

---

³⁵ Resp. je v typologii zařazen ještě jeden prostřední typ, propojující faktory obou ostatních.

³⁶ Ačkoli v Kunzově pojetí šlo zejména o problém uprchlíka, a to i v poválečném pojetí dlouhodobých Displaced Persons, lze tento „push faktor“ aplikovat i na nucené či řízené válečné přesuny vedoucí k přemístění.

³⁷ Kunz na ní ostatně navazoval, zahrnoval i další emigrace (včetně např. emigrační vlny z Československa v r. 1968).

³⁸ Jednotlivé kategorie zahrnovaly konkrétní příklady: displacement útekem (masový útek, individuální či skupinový odchod), displacement silou (ustupující armáda, oddělené armádní jednotky, civilní evakuace, váleční zajatci, vyhnání a transfery obyvatel, vyhoštění, deportace, nucené nasazení), displacement absencí (cestovatelé, delegace atd., kteří se nevrátili).

³⁹ BAMMER, Angelika: *Displacements: Cultural Identities in Question*. Bloomington: Indiana University Press 1994. Angelika Bammer vychází ze své vlastní životní zkušenosti vyrůstající v kulturně vykořeněné rodině. Zaměřená na komparatistiku a výzkum narativů dlouhodobě pracuje na výzkumu kulturně-generačního přesahu, na kterém demonstruje přetrvávající osobní i společenské rozdíly navzdory sjednocující kultuře (po emigraci, usídlení či globalizaci). Viz BAMMER, Angelika. *Born after: reckoning with the German past*. New York, New York: Bloomsbury Academic, 2019.

⁴⁰ Bammer chápe displacement jako oddělení lidí od jejich původní kultury buď fyzickou dislokací (uprchlíků, imigrantů, migrantů, exulantů či vyhoštěnců) nebo „kolonizací vnucující kultury“. Považuje jej za jednu z nejformativnějších zkušeností 20. století a jako jeden z původu vidí válečné a poválečné přesuny. Všimá si nicméně i dalších jevů, fyzických i kulturních, kdy vzniká určitá tenze „my a oni“. Displacement chápe i jako nesoulad („displaced, but not replaced“) nejen osobní, ale i kulturní. V rámci této úvahy vychází z předchozího promyšlení tohoto konceptu, viz KRUPNICK, Mark (ed.), *Displacement: Derrida and After*, 1983.

⁴¹ Jak editoři avizují: *Snažili jsme se všimnout si přítomnosti zkušenosti vymístění v každodenních kontextech a situacích, v různých formách vizuality, estetizace, symbolizace, politizace, literatury, emigrace, multikulturní*

československých uprchlíků po r. 1948 jej použila M. Mandelíčková,⁴² pokusila se tuto skupinu uprchlíků definovat v rámci institucionálního kontextu, působících „push faktorů“ i způsobu „řešení“ dle typologie Kunze, a to jak v rovině objektivní, tak subjektivní (pocit vykořenění).

V rámci této práce je podnětným i pohled (zejména sociologický a antropologický), studující strategie, politiku a míru akulturace přemístěných jedinců v nové společnosti.⁴³ Tento zájem se logicky rozvíjí zejména v zemích imigrace, které problém adaptace, vyčlenění i začlenění do společnosti dlouhodobě řeší. Někteří badatelé řeší i otázku tzv. „return“, tedy **návratů do původních společenství**, ať už návratů dočasných či trvalých.⁴⁴ Vychází se mimo jiné z předpokladu, že emigrací se nezpřetrhají všechny vazby a propojení může eventuálně vést k cestě zpět. Spojení těchto dvou pojetí (akulturace a návratu) lze v podstatě aplikovat i na problém repatriace, kdy se daný jedinec vrací do své „staré“ společnosti, která se ovšem mezitím změnila. Právě vykořenění (i když dočasné) daného jedince z tohoto vývoje částečně vyděluje a dochází k jeho opětovné asimilaci. Nicméně právě podle teorie displacementu by měly určité prvky vymístění nadále v jedincích či skupině přetrvávat. V souvislosti se studovaným tématem se tedy táži na to, zda i tento poměrně krátkodobý displacement vytvořil ve společenském měřítku v případě skupiny přemístěných osob tento dlouhodobější dopad. Druhou stranou mince je také vnější, opět politický zásah, který rozhoduje, „kdo“ do této nové společnosti patří a proč, případně jaké tato autorita uplatňuje nástroje a symboly. To s sebou neslo nejen sociální, ale i politické následky.

V českém prostředí vzniklo s obdobnou perspektivou kolektivní dílo *Návraty. Poválečná rekonstrukce židovských komunit v zemích středovýchodní, jihovýchodní a východní Evropy*.⁴⁵ Autoři se v ní na základě orálně historických výpovědí přeživších holocaustu ptají na opětovné sžívání s (mnohdy zdecimovanou) komunitou a okolní společností v původní vlasti. Otevírá se zde opomíjené téma života po návratu z přemístění, v zaměření se

---

krajiny a sociálního prostoru obecně. Kol. aut.: *Displacement. Vymístění*, Sociální studia 1, FSV MU, Brno 2004.

⁴² MANDELÍČKOVÁ, Monika: Displacement z pohledu migračních studií: československá uprchlická vlna po roce 1948 jako příklad displaced Persons, in: *Displacement. Vymístění*, Sociální studia, roč. 1, FSV MU, Brno 2004, s. 155-169.

⁴³ O komplexní pojetí různých přístupů se pokusil např. MASSEY, Douglas S. et al.: *Theories of International Migration*, in: *Population and Development Review* 19, č. 3 (1993).

⁴⁴ Např. WYMAN, Mark. *Round-Trip to America: The Immigrants Return to Europe, 1880–1930*. Cornell University Press, 1993.

⁴⁵ Jak editorky avizují, kniha *zkoumá nejen cestu zpět, ale především mnohost a různorodost toho, jak fyzický a mentální návrat ovlivnil samotné přeživší a také jejich okolí*. KRÁLOVÁ, Kateřina, KUBÁTOVÁ Hana (eds.): *Návraty. Poválečná rekonstrukce židovských komunit v zemích středovýchodní, jihovýchodní a východní Evropy*, Karolinum 2017, s.7.

na židovské přeživší a prostor východní Evropy navíc složité a mnohvrstevnaté. Jednotliví badatelé hledají aspekty skrze osobní výpovědi a zkušenosti aktérů, což na jednu stranu způsobuje určité limity (omezený počet výpovědí a tedy i zkušeností, jejich subjektivita atd.), na druhou stranu umocňuje hloubku a komplexnost problému a je inspirativním počinem pro další bádání.

Předkládaná práce se po celou dobu výzkumu vyrovnává s oborovým přesahem. Ačkoli se v mnohých aspektech dotýká sociologických termínů a fenoménů, zůstává ve své podstatě prací historickou.⁴⁶ Jejím cílem je vysledovat kontext, průběh a pozadí procesu péče o poválečné Displaced Persons. V rámci textu se pokouším zasadit **struktury** zabývající se uprchlickou (resp. související migrační) problematikou do širšího časového vývoje, ve kterém spatřuji logickou návaznost.⁴⁷ Péče o Displaced Persons čerpala z přechozích způsobů řešení a sama byla významnou zkušeností i předělem v chápání uprchlické problematiky. Rovněž v části zabývající se československými Displaced Persons (resp. repatrianty) jako **skupinou**, sleduji vývoj a předpoklady, které ke vzniku, existenci a zániku tohoto sjednoceného celku vedly. Dotýkám se zde však problému, jak byla tato skupina, resp. tato realita existence Displaced Persons a repatriantů konstruována svou intenzivní přítomností v poválečné společnosti.⁴⁸ V souvislosti s tím vyvstává otázka, zda (případně proč ne) byl status Displaced Persons, resp. repatriant vnímán během svého vývoje jako zvláštní identita.⁴⁹

V části věnované Displaced Persons jako skupině čerpám podklady ve velké míře z dobových médií – tisku, rozhlasu a filmu. S **mediální analýzou** ve svém výzkumu rovněž dlouhodobě

---

⁴⁶ Co se týče ukotvení sociologických pojmů (skupina, identita apod.), opírala jsem se o jejich základní vymezení dle Sociologické encyklopedie (<https://encyklopedie.soc.cas.cz>), případně dle vybraných textů obsažených v řadě ŠUBRT, Jiří: *Soudobá sociologie I.-VI.*, Praha 2007-2014. Ve vztahu k historickým vědám jsem se opírala zejména o publikaci STORCHOVÁ, Lucie a kol.: *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*. Praha, Scriptorium, 2014.

⁴⁷ Což ostatně odpovídá výše zmíněnému přístupu k migračním otázkám převažujícímu v historických vědách. Viz *Migration Theory: Talking across disciplines*, c. d., s. 3 ad. Členěním kapitol postupuji od dlouhodobějšího pojetí po stále konkrétnější, čímž hledám určité logické vazby v uspořádání a vztazích k aktérům, jak spatřuje také práci s delším časem ve vztahu ke strukturám F. Braudel. Viz k vývoji a koncepcím HORSKÝ, Jan: *Struktura*, in: STORCHOVÁ, Lucie a kol.: *Koncepty a dějiny*, s. 63.

⁴⁸ Jak píše Luckmann a Bergmann, tato sociální interakce „tváří v tvář“ a osobní zkušenost je to, co člověk vnímá jako reálné. Ve shodě s konceptem sociální konstrukce reality je i to, že problém repatriantů byl v poválečné společnosti institucionalizován a byly mu přiřčeny určité symbolické prvky, které jejich soudružnost i postavení ve společnosti legitimizovaly. Tamtéž, BERGER, Peter L. a LUCKMANN, Thomas: *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění*. Brno, 1999 s. 34.

⁴⁹ Titíž autoři předkládají, že identita je výsledkem sociálního procesu, který ji vytváří, udržuje, obměňuje a případně na jejím základě přebudovává sociální vztahy. V případě repatriantů k tomuto „procesu“ docházelo, ovšem paralelně s dalšími, tedy se vzájemně podmiňovaly. Tamtéž s. 171.

práci.⁵⁰ Nejen osobní zkušenost, ale i přenos informací skrze média měl na společnost a její vnímání problému zásadní dopad. V případě řízení repatriace se navíc zapojila média masová (ve velké míře rozhlas, částečně tisk a filmové reportáže), která měla významný záběr ve společnosti.⁵¹ Pokud se v rámci analýzy tážeme na původce produkce, zjišťujeme, že v rámci analyzovaných médií (Služba repatriantům, rozhlas, film) šlo v podstatě o státní objednávku.⁵² Tedy stát, který si v tomto období mediální prostředí již značně monopolizoval, měl určitý praktický nebo symbolický zájem na rozšíření této problematiky mezi veřejnost a komunikování svého postoje k ní. Na druhou stranu je zde otázkou praktický účinek na příjemce (tedy posluchače, čtenáře a diváka) pojímaný odlišně v koncepci pasivního a aktivního publika a rovněž případný účinek zpětného ovlivnění ze strany publika.⁵³ Dočasnost intenzivního zájmu o zprávy týkající se repatriace a skupiny repatriantů i zvláštního tisku (Služba repatriantům) či zvláštního programu (v rozhlasovém vysílání) může mít původ právě v úpadku zájmu publika a jeho ubývajících interakce.

V disertačním projektu jsem se oproti předchozí analýze medií (jako informátora a prostředníka komunikace) zaměřila na jejich **diskurzivní** funkci.⁵⁴ Displaced Persons, podobně jako repatriant v ekvivalentním slova smyslu, byly pojmy uměle vytvořené. Mocenská struktura se je však skrze nositele (např. styčné důstojníky a administrativu) či komunikační prostředky (média masová i zájmová) snažila určitým způsobem normalizovat. Nejenže nově široce a „samozřejmě“ užívané pojmy (repatriace), a zvláštní skupinu osob

---

⁵⁰ V bakalářské práci jsem se zabývala dobovým denním tiskem a jeho informováním o problému repatriace, v diplomové práci jsem média zkoumala jako prostředníka mezi jednotlivými stranami, tedy vládními institucemi, veřejností a repatrianty samotnými.

⁵¹ JIRÁK, Jan a Barbara KÖPPLOVÁ. Masová média. Praha: Portál, 2015, s. 36.

⁵² Přehledný souhrn možných kladených otázek při práci s tiskem při výzkumu historického tématu viz HORÁK, Pavel: *Tisk jako historický pramen*, in: ČECHUROVÁ, Jana a kol. Základní problémy studia moderních a soudobých dějin, Praha, 2014, s. 343-359.

⁵³ Jednostranný účinek médií není absolutní, protože rovněž příjemce není jen pasivní. Podle koncepce aktivního publika i v případě jednostranného sdělování má příjemce volbu s „nakládáním s mediální produkcí“, a to zejména skrze aktivní výběr. Nemusí si tedy např. daný tisk koupit, či rozhlasové vysílání poslouchat. Publikum se také řídí zkušeností a momentální potřebou, případně vnitřně přehodnocuje sdělení na základě svého vidění svět či je odolné vůči ovlivnění. Viz JIRÁK, Jan a Barbara KÖPPLOVÁ. Masová média. Praha: Portál, 2015, s. 214 a 217.

⁵⁴ Jak upozorňují mnozí odborníci diskurzivní analýza, popř. kritická diskurzivní analýza, je zastřešující pojem pro heterogenní přístupy používané různými vědními obory. Podnětný a ukotvující k její historii a metodologii je např. shrnující text *Metodologie výzkumu v oblasti kritické analýzy* od K. Prokopové, Z. Orságové a P. Martinkové. Autorky se v něm zaměřují na definice jednotlivých pojmů i základní linie metody (filozofická východiska dle Foucaulta a Habermase a přístupy socio-kognitivní van Dijka, diskurzivně-historický Wodaka i dialekticky-vztahový Fairclougha). Jako obecnou, často citovanou, nabízejí autorky definici diskurzu jako sociální praxe naznačující vztah mezi situacemi, institucemi a strukturami. PROKOPOVÁ, Kateřina, ORSÁGOVÁ, Zuzana, MARTINKOVÁ, Petra: *Metodologie výzkumu v oblasti kritické analýzy diskurzu*, Olomouc, 2014, případně VÁVRA, Martin: *Diskurz a diskurzivní analýza v sociologii*, in: ŠUBRT, Jirí: *Soudobá Sociologie II*, Praha 2008. K teoretickému vymezení a praktické aplikaci byla inspirativní kniha BRENNER, Christiane: *Mezi Východem a Západem: české politické diskurzy 1945-1948*. Vydání první. Praha: Argo, 2015.

(repatrianti) prezentovala, ale přisuzovala jim i konkrétní význam. Ve své analýze jsem proto sledovala, nakolik toto sdělení vycházelo ze sebeidentifikace skupiny či jej naopak s určitým záměrem formovalo, resp. jestli společenský pohled veřejná produkce odrážela nebo naopak vytvářela.⁵⁵ Vzhledem k tomu, že šlo o velkou, nicméně zároveň vnitřně heterogenní skupinu, zkoumala jsem v rámci analýzy zejména argumenty, společné prvky a rozpory.

Práce s textem a pojmy

V textu pracuji s několika pojmy, u nichž jsem si vědoma širší diskuze či různé interpretace, které je doprovázejí. Aby snaha o korektnost jejich užití nenarušovala opakovaným upřesňováním hlavní sdělení textu, zvolila jsem u většiny z nich určitou formu, které se držím celou dobu. Zvolená forma se mnohdy opírá o dobové prameny. Tím na jednu stranu hrozí reprodukce dobově podmíněné rétoriky, čemuž se snažím obvykle vyhnout vysvětlením kontextu. Na druhou stranu jde o jednotící prvek propojující daný pojem s různými studovanými oblastmi a menší riziko, že je mu dána nesprávná konotace, podmíněná dnešním pohledem.

Zejména jde o pojem *Displaced Persons*, jehož podrobnější vysvětlení uvádím v kapitole o studiu tohoto fenoménu. Na tomto místě bych spíše chtěla upřesnit, že jej v textu užívám ve formě původního označení, zkratky a případně českého ekvivalentu. Pokud se jednalo o označení jednotlivce, píše i pojem v jednotném čísle, tj. *Displaced Person* či zkratkou *DP*. Pro označení skupiny či většího množství osob, jak se také nejčastěji s termínem pracovalo, rovněž volím množné číslo, tj. *Displaced Persons* či zkratku *DPS*. Co se týče zkratk, ačkoli se v pramenech vyskytovaly i v podobě *D. P.*, *D. P.s*, *D. P's* apod. navazuji na současný úzus zkratky *DP*, resp. *DPS* jako terminus technicus užívaný v disciplíně *Displaced Persons* studií.

V souvislosti s tím se vyskytuje pojem *repatriant*, tedy osoba, která se vrátila do vlasti. V migračních studiích se užívá obecně pro osobu, která se vrací do vlasti, resp. státu původu v obecnějším (i mezigeneračním) slova smyslu, tedy i pro návrat krajanů. V dnešních dnech je pojem častěji vnímán ve smyslu řízeného návratu vlastních občanů (např. v případě nehody za hranicemi státu). V textu s ním pracuji v dobovém kontextu, a to právě z důvodu rozlišení tohoto fenoménu od dalších (návrat krajanů, možnost optovat z odtržených oblastí atd.). *Repatriace* je tedy návrat osob, které měly na území Československa své původní bydliště a

---

⁵⁵ Postupovala jsem přitom synchronním postupem, tedy jsem dané téma v určité stanovené době zkoumala z více zdrojů, údaje z médií jsem ověřovala i v archivních pramenech apod. Viz k metodám analýzy médií obecně i v historické práci SEDLÁKOVÁ, Renáta. Výzkum médií: nejužívanější metody a techniky. Praha: Grada, 2014.

nebyly v cizině trvale usídleny. V kontextu práce a ekvivalentu k Displaced Persons jde právě o osoby přemístěné v důsledku války, které se vracely domů (zejména, ale ne nutně, ze zahraničí do vlasti). Naopak pojem reemigrace je chápán jako návrat krajanů, tedy emigrantů či jejich potomků, do země původu.⁵⁶ Rovněž pojem uprchlík je užíván spíše v části pojednávající o dlouhodobém kontextu. V období, na které je práce zaměřena, se pojem Displaced Persons a uprchlík odlišuje, zatímco v pozdějším období se rozdíly mezi nimi stírají, tak jak je známo jejich užívání dnes.⁵⁷

Sjednocuji rovněž pojmy týkající se důvodu přemístění. Jako exil chápu odchod do zahraničí v důsledku vnímaného nebezpečí, který v sobě zároveň nese předpoklad dočasnosti a možného návratu. Tím jej odlišuji od emigrace, kterou používám spíše ve smyslu předpokladu trvalého vysídlení. Nicméně ani v odborných textech nejedná o zavedený úzus. Pod pojem osvobození vězni zahrnuji další možné případy internace (koncentrační tábory, kárné tábory, věznice apod.). V zahraničních textech k problému se vyskytuje také jednotící kategorie „*political prisoners*“. V neposlední řadě se v celém textu držím spojení nuceně nasazení, ačkoli se používají také termíny totální nasazení, příkázání na práce apod. Jde spíše opět o potřebu sjednocení, termín v sobě navíc nese konotaci nedobrovolného přemístění (i když právě nedobrovolnost je v některých případech diskutabilní).

Diskuze se vedou rovněž ohledně psaní velkého či malého počátečního písmena v případě Židů (resp. židů). Příručka českého jazyka k tomu uvádí, že užití velkého písmena označuje národ, malé písmeno v případě příslušníků národnostní skupiny.⁵⁸ Některé kritiky oponují, že se tím přejímá nacistická kategorizace.⁵⁹ Nicméně právě potřebu postihnout perzekvovanou skupinu, která se neshodovala se skupinou náboženskou, vyjadřuje spíše označení Židé. Vycházím také z respektovaných prací k tématu, které rovněž tuto formu volí.⁶⁰

Diskutabilní by rovněž mohlo být označení obyvatel Podkarpatské Rusi (či Karpatské Ukrajiny, Zakarpatské Ukrajiny či Zakarpatské Rusi), které se právě v tomto období proměňovalo. Pro účely textu jsem zvolila pro obyvatele této oblasti jednotně termín Rusíni a Rusínky. Ten se užíval v době plánování procesu repatriace vedle národnostních skupin Čechů a Slováků a označoval tamní obyvatele jako určitý celek. V pramenech se však

---

⁵⁶ Jak si všimá Z. Nešpor, studium tohoto fenoménu a tím pádem užívání pojmu má v československé historiografii dlouhou tradici. Viz NEŠPOR, Z.: *České migrace*, c. d., s. 248.

⁵⁷ Viz dále kapitola Termín a proměna jeho obsahu.

⁵⁸ Toto základní gramatické vymezení viz <https://prirucka.ujc.cas.cz/?id=181>.

⁵⁹ Případně, že se tím směšují termíny předválečného sčítání lidu, kdy se menší část přihlásila k židovské národnosti (tedy Židé) a větší část k židovskému náboženství (židé).

⁶⁰ Například autoři zabývající se dlouhodobě touto problematikou, K. Čapková, J. Láníček ad.

k označení této skupiny užívá často rovněž pojmů Karpatoukrajinci, Karpatští Ukrajinci, či jen Ukrajinci. Např. ale právě poslední jmenovaný pojem by mohl vést k nesprávnému propojení s národnostní skupinou Ukrajinců, která se mezi Displaced Persons postupně emancipovala, nicméně ve studovaném období ještě nebyla jako samostatná uznávána.

Jak bylo řečeno, v textu užívám jako zastřešující pojem pro označení vládního orgánu „československý“ a pro označení skupiny osob „Čechoslováci“. Vzhledem k linii vlády, vyhlášené v Košickém vládním programu, se mělo v poválečném Československu jednat o Čechy a Slováky. Národnostní i menšinová otázka sama o sobě byla v tomto období složitá.⁶¹ Dobové rozdělení bylo vnímáno buď na základě přihlášení se k určité národnosti během sčítání lidu, nebo dle životního postoje (výchovy, vzdělání apod.).⁶² V práci se budou tyto otázky také řešit v souvislosti s přístupem k repatriaci československých Němců a Maďarů. Z povahy problému (přístup k československým Displaced Persons, resp. repatriantům) jsou v textu pod kategorií Čechoslováci zahrnováni v obecném slova smyslu ti, kteří byli československými státními příslušníky, resp. i dle postupně upravované legislativy tuto příslušnost neztráceli a měli tedy nárok na repatriaci (či byli repatriováni), a ostatní případy jsou případně upřesněny.

V kapitolách o mezinárodním rozměru problému užívám často termín Spojenci, pod kterým rozumím koalici mocností, resp. států bojujících ve druhé světové válce proti tzv. státům Osy. V textu je pojem užíván k označení vojenských a správních autorit okupačních zón, tj. představitelů Spojených států, Velké Británie, Francie a SSSR. Protože práce je, vzhledem k jednotící politice vůči Displaced Persons, zaměřená na oblast spravovanou vojenskými vládami Spojených států, Velké Británie a Francie, podle kontextu jsou pod pojmem „spojenecká“, „Spojenci“ atd. myšleny tyto tři mocnosti. V případě, kde by nemusela být tato souvislost jasná, užívám spojení západní Spojenci. S tím souvisí termíny západní a východní blok, resp. občas užívané jako Západ a Východ. Ačkoli v dotčené době tyto budoucí mocenské bloky ještě nebyly formovány, již se objevovaly počátky rozdílů a vzájemné (ne)spolupráce a v mnoha aspektech se tato diskrepance projevuje. V těchto souvislostech je tedy také občasně užívám.

---

⁶¹ V tomto jsem se opírala o přehledy viz PETRÁŠ, René et al. (eds): *Menšiny a právo v České republice*. Praha: Auditorium, 2009, s. 91-103 a KUKLÍK, Jan, PETRÁŠ, René: *Minorities and law in Czechoslovakia, 1918-1992*, Praha: Karolinum Press, 2017, s. 210 an.

⁶² KUKLÍK, Jan: *Československé zákonodárství ve vztahu k Německu a osobám německé národnosti v letech 1940-1948*. In: PEŠEK, Jiří, ed. et al.: *Německé menšiny v právních normách 1938-1948: Československo ve srovnání s vybranými evropskými zeměmi*. Brno: Doplněk, 2006, s. 132.

Geografické názvy, zejména měst, píší v jejich české variantě, pokud je obvyklá (Brunšvik, Linec apod.). I v případě užití původního názvu je ve větě skloňuji podle pravidel českého jazyka, podobně jako některé cizí výrazy, pokud se jedná o jejich užití jako daného termínu – např. DP-Camp, v DP-Campu apod. Naopak zkratky (např. UNRRA) nechávám v jejich základní formě, ačkoli se v pramenech nezdá jejich skloňování objevuje (UNRRy, SHAEFu apod.).

V práci pro přiblížení problému i pro podložení zjištěných informací, užívám v mnohých případech citaci z pramenů, které píší kurzívou. Používám je v textu či poznámce pod čarou spíše jako názorný příklad a oživení, než potvrzení konkrétních poznatků. Ty totiž obvykle vycházejí z širšího souboru opakujících se a navzájem provázaných případů v různých typech dokumentů. Ačkoli množství z nich jsou prameny administrativní povahy a byly psány velice věcně, dokázaly zároveň často odrazit naléhavost, lidskost i autentičnost dané situace. V textu jim proto dávám prostor, protože se domnívám, že dokáží čtenáře vtáhnout do děje lépe, než druhotný popis toho, co je v nich uvedeno. S vědomím, že mohou být podmíněně dobovou rétorikou, omezeným vzhledem do celkového problému, lidským faktorem apod. je zasazuji do širšího kontextu, případně obsah následně rozebírám. Jelikož se nejedná o ediční práci, ale o přiblížení problému, při citaci vycházím ze současného jazykového úzu, opravuji zjevné překlepy a chyby, na záměrné dobové tvary či nejasné překlepy upozorňuji zvýrazněním skrze symbol (sic!). Podobně označuji dobové termíny, které ve vlastním textu sama neužívám či volím jejich alternativu, protože v sobě obsahují např. z dnešního pohledu ambivalentní konotace. Cizojazyčné texty překládám a originální znění případně uvádím v poznámce, a to s výjimkou slovenštiny, kterou v poznámce v originále nevypisují, avšak v textu překládám do češtiny z důvodu koherence textu, protože česky a slovensky psané materiály se, zejména v úředním styku, často prolínaly.

Displaced Persons jako fenomén i badatelská otázka

Předkládaná práce je soustředěna kolem otázky Displaced Persons, která je v rámci historie i dalších věd užívána v poměrně širokém záběru, proto je obsah termínu potřeba vysvětlit a zasadit do kontextu, jak byl a je chápán. V této práci je pojem chápán ve smyslu jeho původního významu, tedy statusu osob přemístěných v důsledku druhé světové války. Do češtiny se překládá (i překládal) jako osoba přemístěná, vymístěná, zavlečená či dislokovaná. Všechny tyto pojmy, každý svým způsobem, akcentují zejména geografický přesun dané osoby, což je sice jeden z nejvýznamnějších, ale ne jediných faktorů Displaced Person. Užívání cizího pojmu v jinak českém textu navazuje na zahraniční výzkum, kdy se právě z důvodů toho, že se jedná o status s určitým obsahem, preferuje původní označení oproti jeho překladu do jiných jazyků.⁶³

Podobně je tomu v případě zkratk D. P., DP či DPs, které také vycházejí z dobových pramenů, jsou shodné s významem Displaced Person a běžně se užívají v odborných textech i přednáškách. Vyskytuje se i spojení „displaced persons“ v minuskule, které rovněž může označovat poválečné přemístěné osoby, a je zároveň užíváno jako obecnější pojem či problematika. Rozlišení není striktně dané, psaní velkých počátečních písmen vychází z pramenné základny, tj. původního vymezení konkrétní skupiny a jejího označování, a je logické vůči zkratce DP (DPs). Zejména proto, že v této práci jej užívám v přímé návaznosti na bezprostředně poválečný status osob, které obdržely status Displaced Person (či na něj měly nárok), volím zde v textu jednotně psaní velkých písmen, případně zkratky. Termín alternuji s českým překladem „přemístěná osoba“, resp. „přemístěné osoby“, a podle toho s jeho anglickou verzí zacházím v textu.⁶⁴

Jak pojem, tak složení skupiny i potřeba jejího studia se proměňovaly v čase. Celkový přehled této dynamiky pomáhá ukotvit konkrétní badatelské téma – v případě předkládané práce roli a specifika Československa a jeho obyvatel v rámci problému. Přestože těžiště leží v tomto případě v kratším období, v měsících okolo konce války, je pro pochopení celkové problematiky třeba nastínit dlouhodobější vývoj. V následujícím shrnutí se proto zaměřím jak na obsah pojmu Displaced Person a jeho proměnu, tak na to, jak se vyvíjel související výzkum a jaké jsou v této oblasti zásadní studované problémy.

---

⁶³ Výjimku tvoří např. frankofonní prostředí, kde se užívá častěji termín „personne déplacée“ (nicméně zkratka DP/DPs).

⁶⁴ Tedy ji skloňuji podle ženského rodu v jednotném či množném čísle.

Termín a proměna jeho obsahu

V průběhu času se význam Displaced Persons a složení skupiny měnilo.⁶⁵ Termín se objevoval ve svých počátcích jako administrativní označení. S trochou nadsázky můžeme říci, že vznikl z provizorního, improvizovaného pojmu, kdy se v rámci spojeneckých plánů na řešení poválečné obnovy rozvíjela rovněž otázka, jak v budoucnu vyřešit problém přesunů skupin obyvatel, které během konfliktu probíhaly. Protože termín jednoduše vystihoval podstatu „přemístění“, posloužil nejen v dalším oficiálním jednání, ale vůbec jako základ oficiálního statusu pro osoby, které byly těmito válečnými přesuny postiženy. V rámci spojeneckého jednání se dále pojem Displaced Person definoval, protože jeho získáním daný člověk obdržel značná privilegia.

Ačkoli měla být **skupina posuzována jednotně**, bylo nutné určit, kdo bude její součástí. Instituce, které se problémem i mezinárodním konsenzem ve svých samostatných sekcích dlouhodobě zabývaly, vyjmenovaly tyto podkategorie Displaced Person na základě důvodu jejich přemístění či na základě původu dané osoby. Důvodem přemístění v důsledku války mohla být deportace či nucené pracovní nasazení, dále se jednalo o osoby prchající před válkou, politické uprchlíci, evakuované, ale i kolonisty či vyhnance.⁶⁶ Zásadní se stalo rozdělení v několika dokumentech, zejména ze strany SHAEF a UNRRA.⁶⁷ Podle jejich koncepce se mělo jednat o přemístěné civilní osoby nacházející se mimo hranice svého státu, které si přály svůj návrat, ke kterému jim měla pomoci asistence orgánů Spojenců.

Původní obecné pojetí se tím zužovalo na konkrétní problém, který jednotky musely v praxi řešit. Při svém postupu se setkávaly s přemístěnými civilisty, ke kterým se přistupovalo jiným způsobem, než k vojenským osobám. Tito lidé se z důvodu nuceného přesunu nacházeli dočasně na území, na kterém nechtěli či neměli setrvat. SHAEF v tomto ohledu počítalo jak s návratem, tedy repatriací, tak možnou emigrací. Důležitým faktem v jeho perspektivě bylo vyřešení tohoto dočasného stavu. Na organizovanosti transportů pak zvláště vojenské

---

⁶⁵ Následující řádky přinášejí nástin tohoto vývoje v jeho hrubých obrysech. Podrobnější politicko-organizační pozadí zejména počátečního období, které je stěžejní pro tuto práci, je vysvětleno v rámci dalších kapitol.

⁶⁶ Nicméně toto široké pojetí je zavádějící. Jak bude řečeno dále, ve skutečnosti od počátku byli ze získání statusu někteří vyčleněni, případně do něj nebyli během provádění plánu zahrnuti, ačkoli do obecné definice jejich případ zapadal. Status tak byl spíše konstruktem Spojenců, kteří tímto způsobem odlišili, kdo má nárok na jejich péči, což poukazuje na širší nesoulad mezi proklamovaným humanismem a mocenskou politikou. In: HOLIAN, Anna Marta: *Between national socialism and Soviet communism: displaced persons in postwar Germany*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2011, s. 42.

⁶⁷ Jacobmeyer a v návaznosti na něj další autoři označují za první oficiální definici Displaced Person tzv. Outline plan z června 1944 a Memorandum No. 39 z listopadu 1944. JACOBMEYER, Wolfgang: *Vom Zwangsarbeiter zum Heimatlosen Ausländer: Die Displaced Persons in Westdeutschland 1945-1951*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1985, s. 16. Viz dále kapitola Institucionální základna.

jednotky měly velký zájem, protože nekontrolovaný pohyb masy lidí by komplikoval správu území i stále probíhající vojenské operace. Z podobně praktických důvodů od počátku SHAEF prosazovalo přesun do shromažďovacích center (Assembly Centers), které zjednodušovaly logistiku dodávek i transportů a národnostní rozdělení Displaced Persons.⁶⁸ Právě **národnostní měřítko** poskytovalo i základní rozdělení určující, kdo měl nárok na jakou péči. Primárně se rozlišovalo, zda jde o příslušníka národa, resp. státu spadajícího do jedné z kategorií: Spojenci (*Allies*), bývalé nepřátelské státy (*Ex-Enemies*), nepřátelé (*Enemies*) a bez státní příslušnosti.⁶⁹ Privilegia přitom náležela prvním jmenovaným. V jejich případě se, opět zejména z organizačních důvodů, rozlišovali příslušníci tzv. západních a východních národů.⁷⁰ Shrneme-li pojetí Displaced Persons v této fázi, jednalo se o **osoby přemístěné v důsledku válečných událostí**, které čekaly na odchod z místa, kam byly přemístěny, resp. kde se nacházely v době osvobození. Jinak řečeno, pro spojenecké orgány nebyl po osvobození při posuzování přemístění ani tak důležitý důvod (na rozdíl od původu osoby), ale jeho řešení.

Z výše uvedených institucí, které organizaci Displaced Persons řídily, je na první pohled čitelné, že se celá tato koncepce uplatnila na území osvobozeném a dále spravovaném SHAEF, tedy v budoucích tzv. západních zónách.⁷¹ V oblasti spravované jednotkami Rudé armády se k problému přistupovalo částečně odlišně.⁷² Organizace a spolupráce zde spočívaly na dohodě s velitelem dané oblasti. Repatriace jiných státních příslušníků, jako „cizinců“, probíhala více spontánně (ať už pod záštitou vojenských jednotek či živelně), případně za přispění vlastních výprav vyslaných ze země původu přemístěných. Na území spravovaném SSSR tedy přemístění status Displaced Persons nezískávali, někteří jej obdrželi později během procesu repatriace po přesunu do západních zón.⁷³ Také zde se politika vůči Displaced Persons vzájemně odlišovala poté, co došlo k rozdělení na okupační zóny americkou, britskou

---

⁶⁸ UNA, S-1259-0000-0016-00001, Refugees and Displaced Persons, 4. 6. 1944.

⁶⁹ Takto vymezila kategorizaci UNRRA v září 1944 a rozdělení se stvrdilo i v Memorandu No. 39. UNA, S-0523-0060-0025-00001, Administrative Memorandum No. 39, 18. 11. 1944.

⁷⁰ Zvláštním případem byly DPs a váleční zajatci (PWs) z řad občanů SSSR, zacházení s nimiž podléhalo dalším dohodám.

⁷¹ Potažmo v jednotlivých spojeneckých státech, ale zde se vycházelo z dalších mezistátních dohod a vlastní politiky jednotlivých vlád.

⁷² A. Holianová tento odlišný přístup shrnula tak, že v SSSR zóně DP problém neexistoval (viz provázanost s termínem jako konstruktem Spojenců), což je myšleno ve smyslu, že se zde „nevytvořil“ tento zvláštní status a příslušná organizační síť. HOLIAN, Anna M.: *Between*, c. d., s. 3.

⁷³ Přemístění ze SSSR zóny tedy ani nebývají obvykle ve studiu Displaced Persons zahrnováni. Resp. se řeší jako paralelní problematika či v rámci jiných kritérií, např. výzkumu přeživších holocaustu, válečných zajatců, místech paměti apod.

a francouzskou. Podstata problému zůstávala stejná, různil se spíše přístup autorit k samosprávě Displaced Persons, řízení jejich shromažďování či způsob repatriace.⁷⁴

Jedním ze záměrů statusu Displaced Persons bylo jejich odlišení od předválečných uprchlíků, jejichž problém řešily další instituce.⁷⁵ Z masových poválečných migrací opět (záměrně) nebyli do statusu a organizační sítě zahrnováni vysídlovaní Němci. Migrační vlny však s koncem války neustaly. I v následujících měsících a letech se objevovaly **nové skupiny uprchlíků**, kategorizovaní pro odlišení někdy jako tzv. Infiltrates. Z vlasti odcházeli, zejména s vidinou emigrace, do západních zón Židé po negativních životních zkušenostech a pogromech ve vlasti. Další část tvořili příslušníci východních národů, kteří prchali mimo jiné před tamějším formujícím se sovětským politickým režimem. Organizační síť správy Displaced Persons byla jednou z nejrozvinutějších, co se týče péče i možnosti další emancipace v rámci komunit. Není proto náhoda, že se nové vlny uprchlíků snažily do tohoto rámce dostat a rozšiřovaly tak řady zatím setrvávajících Displaced Persons.⁷⁶ Ani část z nich však návrat do vlasti neplánovala. Příčiny mohly být různé, od obav osobních či politických z návratu do původní vlasti, přes rodinné či ekonomické důvody k setrvání, po snahu o emigraci a využití spojenecké pomoci. Na podzim 1945 stále na území Spojenců zůstával více než milion Displaced Persons. I přes pokračující repatriaci se odhadovalo, že jich značná část zůstane v táborech dlouhodobě.

Skupina **dlouhodobých Displaced Persons**, pro niž se vžilo označení „hard-core“ či „last-million“, nejenže změnila skladbu oproti původnímu vymezení, ale tlačila na změnu politiky vůči nim.⁷⁷ Vlivem delšího společného pobytu v tábore přemístění vytvářeli stálejší a dlouhodobější struktury. Upevňovaly se i národnostní skupiny, obývající někdy samostatné DP-Campy. A proměnila se i národnostní skladba. Mezi Displaced Persons se výrazně emancipovali Židé, ale také národnostní skupiny Poláků, Ukrajinců a pobaltských národů.⁷⁸ Navíc tím, že část Displaced Persons, zejména mezi židovskými uprchlíky, nepatřila mezi původní přemístěné, přicházela s odlišnou válečnou zkušeností.⁷⁹ Nově příchozí odcházeli

---

⁷⁴ Přístup se také proměňoval s časem. W. Jacobmeyer nicméně politiku jednotlivých zón shrnul tak, že v americké zóně byla liberálnější, v britské zóně konzervativnější a ve francouzské orientovaná ve velkém případě na francouzské zájmy. JACOBMEYER, Wolfgang: *Vom Zwangsarbeiter*, c. d., s. 19.

⁷⁵ Viz dále kapitola Východiska mezinárodní politiky a organizační struktury.

⁷⁶ Nehledě na to, že v chaosu doby se skutečná minulost mnohdy nedala spolehlivě prokázat.

⁷⁷ Původním předpokladem totiž byla repatriace přemístěných, což v případě této skupiny nebylo jednoznačné.

⁷⁸ Zatímco např. po válce Židé tvořili jednotky procent mezi Displaced Persons (odhady se různí vzhledem k tomu, že se Židé jako národnost neposuzovali samostatně), jejich podíl v následujících letech rychle stoupal. Mezi národnostmi dlouhodobých Displaced Persons převažovali průběžně zejména Poláci.

⁷⁹ V případě Židů se totiž jednalo často o ty, kteří prožili válku v Sovětském svazu. Viz dále kapitola Židé.

ve větších celcích, mezi Displaced Persons se objevily do té doby ojedinělé širší rodinné či komunitní svazky i větší počet starší věkové kategorie a dětí. Rovněž motivace a výhled do budoucna byly odlišné. Cílem přemístěných již převážně nebyla repatriace, ale naopak emigrace. **Dočasný problém se stal dlouhodobým** a souvislost s politickou situací výraznější. Na změnu odpovídalo i institucionální zajištění. Péči o Displaced Persons a mezinárodní kooperaci převzala po ukončení činnosti UNRRA nově vzniklá IRO. Její zacházení s Displaced Persons poznamenala již počínající studená válka.

Koncem 40. a počátkem 50. let množství Displaced Persons postupně z Německa odcházelo. Souvislost lze hledat ve vzniku státu Izrael, odchodem za pracovními nabídkami výměnou za azyl v dané zemi, či dalších zvýšených imigračních limitů pro Displaced Persons.⁸⁰ Paralelně s tím se prohlubovala snaha řešit organizaci uprchlického problému dlouhodobě. Dočasně fungující IRO ukončila svou činnost. Její agenda částečně vplynula do nově ustaveného Úřadu vysokého komisaře pro uprchlíky (UNHCR) při OSN. V rámci této instituce byla v r. 1951 v Ženevě podepsána mezinárodní definice práv uprchlíka.⁸¹ Ačkoli na tento posun měly Displaced Persons nemalý vliv, do péče UNHCR již přešla jen menší část z nich. Přetrvávala snaha tento poválečný „problém“ s konečnou platností formálně vyřešit. Ti, kteří stále zůstávali v Německu, a nepředpokládala se jejich emigrace, byli převedeni v rámci zákona o „cizincích bez vlasti“ (Heimatlosen Ausländer) pod německou správu.⁸² Určité zohlednění jejich specifické situace zůstalo zejména při přidělování občanství či azylu. Status Displaced Person tímto pozbyl formální funkce.

Jako pojem se však používal (a používá) i nadále, a to jako **ekvivalent uprchlíků**. Nesouvisí přitom nezbytně s válečnými přesuny, důvodem mohou být i přírodní katastrofy apod. V současných migračních studiích se také hojně používá pojem „internally displaced persons“, označující vysídlené v rámci vlastní země. Obvykle je při užití spojení „displaced person“ akcentován prvek nedobrovolnosti odchodu, což nemusí být nutně návaznost na poválečný status, ale spíše význam samotné formulace.

---

⁸⁰ Viz dále v této kapitole Displaced Persons jako fenomén.

⁸¹ K širšímu vývoji a propojení s Displaced Persons viz CAESTECKER, Frank: *Les réfugiés et l'État en Europe occidentale pendant les xixe et xxe siècles*, in: *Le Mouvement Social* 225, č. 4, 2008, s. 9-26.

⁸² DEFRANCE, Corine, MASPERO, Julia a DENIS, Juliette: *Personnes déplacées et Guerre froide en Allemagne occupée*. Bruxelles, P.I.E.-Peter Lang, 2015, s. 15.

Displaced Persons jako badatelská otázka

Začátky analýzy problematiky Displaced Persons navazovaly na proces samotný.⁸³ Ve chvíli, kdy přestalo být řešení otázky politicky aktuální, upadl na čas i zájem o její vědecké zpracování. Objevil se opět později, nejprve v návaznosti na prohlubující se výzkum souvisejících témat (holocaust, migrace ad.), vzápětí i jako samostatné badatelské téma. Historici začali problém Displaced Persons vnímat jako odlišný od předchozích i následných událostí, přestože s oběma obdobími byl svým způsobem úzce propojen. Skupina těchto přemístěných osob, disponujících za určitých okolností daným statutem, jejich zkušenosti s tím související a přístup k nim se staly ústředním objektem zájmu. Tato perspektiva umožnila otevírat nové otázky, využít dosud opomíjené prameny a studovat skupinu jako takovou i její vliv na mezinárodní instituce i politiku jednotlivých států. Během několika desítek let se problém poválečných Displaced Persons etabloval jako samostatná badatelská disciplína v rámci výzkumných institucí (zejména se zaměřením na dějiny migrací) i řady projektů a publikací.⁸⁴ Právě o toto zázemí v mezinárodní historiografii, okruh odborníků a přístup k problému se ve své podstatě opírá předkládaná práce.

První studie k problému zakotvily zejména v migračních teoriích, resp. ve **výzkumu nucených migrací**. Klasickými, přesto stále v některých aspektech inspirativními pracemi, jejichž autoři ještě vycházeli z přímého kontaktu s událostmi, jsou díla Eugena Kulischera a Malcolma Proudfoota. Oba nahlíželi přesuny Displaced Persons v rámci dlouhodobějších a širších migračních procesů. Kniha E. Kulischera z roku 1948 *Europe on the move: war and population changes 1917-1947* sleduje migrační procesy v souvislosti s válečnými konflikty.⁸⁵ Předmět zájmu i studované období se odvíjely od autorovy osobní životní

---

⁸³ A to např. mezi bývalými pracovníky orgánů, které byly administrativou DPů pověřeny (viz dále zmíněná díla (Proudfoot, Woodbridge ad.), dále např. MORIN, Edgar: *L'an zéro de l'Allemagne*, Éditions de la Cité univierselle, 1946. Publikace vytvářeli i odborníci zabývající se tímto problémem v zemích „destinace“, např. EBERHARD, Jahn: *Das DP-Problem. Eine Studie über die Ausländischen Flüchtlinge in Deutschland*, Tübingen, Institut für Besatzungsfragen, 1950, GROSSMANN, Kurt R.: *The Jewish DP Problem: Its Origin, Scope, and Liquidation*. New York: Institute of Jewish Affairs, 1951 a další.

⁸⁴ Stručný přehled jsem se pokusila nastínit ve studii Kasíková, Jana: *Problém poválečných Displaced Persons a jeho výzkum*. In: Dvacáté století = The Twentieth Century 10, č. 1, (2018), s. 69-91 a v úvaze o směřování disciplíny na příkladu tematicky zaměřených „DP konferencí“, KASÍKOVÁ, Jana: *Displaced persons jako samostatné badatelské téma? K aktuálním trendům a otázkám ve výzkumu přemístěných osob*, in: Soudobé dějiny (v tisku). Přehledně je základní historiografie DPů popsána v některých konferenčních sbornících, zejména DEFRANCE, Corine et al.: *Personnes déplacées*, c. d., s. 11-36.

⁸⁵ Migraci, jako jeden z faktorů, nespatořoval Kulischer jen jako důsledek, ale i jako jednu z příčin válečných konfliktů. Aktuálnost takové perspektivy odpovídá i době vzniku díla, kdy byly stále nedořešeny migrační problémy (mezi nimi i Displaced Persons) a stupňovalo se napětí mezi západními mocnostmi a Sovětským svazem. Sám autor se zamýšlí nad možnou vyhlídkou třetí světové války v soudobé konstelaci sil a problémů, zejména v souvislosti s otázkou vlivu Sovětského svazu, potlačení „německého“ nebezpečí a mezinárodním

zkušenosti⁸⁶ a od návaznosti na dlouhodobější výzkum jeho otce i na spolupráci s bratrem o významu populačních transferů.⁸⁷ Všichni tři sledovali vzájemné propojení jednotlivých migračních proudů mezi sebou i s širší politikou, koncept zahrnutí Displaced Persons do širšího kontextu je proto logický. Poválečné migrace jsou v díle spatřovány jako určitá redistribuce populace. Významným hybatelem migrací byly pro Kulischeru ekonomické faktory.⁸⁸ Spíše sociální a politický pohled na poválečné populační přesuny zdůrazňoval ve svém díle Kulischerův současník J. B. Schechtman,⁸⁹ zabývající se ovšem spíše problémem menšin a vysídlovací politikou států.⁹⁰ Oba autory spojovala snaha o podchyzení principů nucených migrací a důsledků pro konkrétní skupiny a společnost.⁹¹

Komplexní dílo o nucených přesunech v souvislosti s druhou světovou válkou vypracoval, s určitým časovým odstupem, avšak stále s osobní zkušeností, Malcolm Proudfoot.⁹² Jeho dílo *European Refugees: 1939-1952: A Study in Forced Population Movement* shrnuje Displaced Persons problematiku od příčin, přes péči orgánů a repatriaci jednotlivých národností, až po konkrétní záležitosti, jako např. problém nedoprovázených dětí, nerepatriovaných DPů,

---

řízení migrační politiky. KULISCHER, Eugen M.: *Europe on the Move: War and Population Changes, 1917-1947*. New York: Columbia University Press, 1948, s. v.

⁸⁶ Členové rodiny s židovskými kořeny zažili osud migrantů na vlastní kůži. Eugen a jeho bratr Alexander emigrovali z porevolučního Ruska do Německa, odkud se po komplikaci politické situace přesunuli do Francie. Odsud se pokusili v r. 1941 přejít demarkační linii mezi okupovaným a neokupovaným územím Francie. Zatímco bratr Alexander byl při přechodu zajat bezpečnostními silami vichystického režimu a poslán do Osvětimi, kde zemřel, podařilo se Eugenovi emigrovat do Spojených států. Tamtéž, s. vi.

⁸⁷ Otec Michael Kulischer (1847-1919) byl etnolog a historik, vydal několik studií o významu přesunů obyvatel v ruské historii a dále zkoumal význam propojení migračních proudů mezi sebou a s válečnými konflikty. Jeho synové Eugen a Alexander na tuto tezi navázali. V roce 1932, již v německé emigraci, vydali společné dílo *Kriegs- und Wanderzüge, Weltgeschichte als Völkerbewegung*, kde na třech historických obdobích (7.-10. stol., 16.-17. stol. a 19. stol. – období 1. svět. války) aplikovali perspektivu historie lidstva z pohledu migračních proudů. Jejich následný společný výzkum materiálů o období po první světové válce přerušila druhá světová válka. Zachránění náčrtů jejich studie prošlo také komplikovanou cestu – aby přežily zničení, byly poslány do Francie, po její porážce do anglické Společnosti věd v Cambridge. Druhá část materiálu se dostala do jižní Francie, kde hrozilo její zkonfiskování vichystickou cenzurou, byla proto zaslána na Martinique, odkud je Eugen Kulischer získal zpět po své emigraci do Spojených států. Na další práci poté pokračoval sám a zahrnul do ní nové poznatky spojené s přesuny v souvislosti s druhou světovou válkou. Tamtéž, s. vi.

⁸⁸ Ostatně v souladu s perspektivou dlouhodobého zkoumání migračních přesunů.

⁸⁹ Joseph Boris Schechtman byl rovněž emigrantem ruského a židovského původu. Emigroval nejprve do Berlína, poté do Spojených států. Byl aktivním sionistou a členem několika sionistických společností.

⁹⁰ Např. své dílo *European Population Transfers 1939-1945* z roku 1946 opírá zejména o vysídlovací politiku menšin během války, případně germanizační snahy nacistické politiky. V odborných pracích zůstával zaměřený především na problém minorit a politické řešení jejich vysídlení, výměny obyvatel apod. Zároveň v tomto ohledu dlouhodobě akcentoval i východní, popř. jihovýchodní části Evropy, zabýval se ale i přesuny na jiných kontinentech. Ve své pozdější knize z roku 1962 *Postwar Population Transfers in Europe 1945-1955* se zabývá rovněž československou problematikou, konkrétně osudem rusínských občanů, vysídlením Němců a osidlovací pohraniční politikou, a slovensko-maďarskou výměnou obyvatel. SCHECHTMANN, Josef B.: *Postwar population transfers in Europe 1945-1955*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1962, s. 43-148.

⁹¹ Porovnání přístupů studia nucených migrací Kulischeru a Schechtmanna viz FERRARA, A.: *Eugene Kulischer, Joseph Schechtman and the Historiography of European Forced Migration*, in: *Journal of Contemporary History* 46, č. 4, 2011, s. 715-740.

⁹² Jak ještě v textu zmíním, M. Proudfoot sloužil v sekci pro civilní otázky při SHAEF. PROUDFOOT, Malcom J.: *European Refugees 1939-52: A Study in Forced Population Movement*. London: Faber & Faber, 1957.

židovskou otázku, vznik a fungování IRO a problém emigrace. Autor se zabývá rovněž širší poválečnou situací v Německu, které do své společnosti absorbovalo obyvatelstvo odsunuté z východních oblastí, a snahu o praktické řešení otázky usídlení či pracovního zařazení. Charakteristické je časové vymezení studie, která se zaměřuje jak na výchozí situaci a na bezprostřední řešení dle plánů, tak na dlouhodobější snahu vypořádat se s novými a nečekanými migračními výzvami. V neposlední řadě dílo disponuje množstvím statistických informací. Právě z tohoto díla je opakovaně citován údaj o množství celkových nucených přesunů v důsledku války, které mělo v době válečné a poválečné (včetně vysídlování Němců) dosáhnout výše 50-60 mil. osob.

Nelze v souvislosti s Displaced Persons rovněž opomenout kolektivní dílo o historii UNRRA, které bylo vydáno pod dohledem G. Woodbridge po jejím zániku.⁹³ Tato třísvazková objemná publikace o historii instituce zahrnuje také množství původních dokumentů. Ačkoli jde o oficiální objednávku, a také o celkovou činnost instituce (tedy i např. působení hospodářských misí), lze zde najít cenné informace k organizační struktuře zajišťující péči o Displaced Persons a k jejímu vývoji. Obdobně se k tématu vztahují i práce o následnické organizaci pro uprchlíky IRO, mezi první a základní zpracování o její historii patří práce Louise W. Holbornové.⁹⁴

Spolu s obnoveným zájmem o téma se v 70. a 80. letech položily základy výzkumu Displaced Persons jako samostatného tématu, které zároveň určily hlavní směry, rozvíjené poté dalšími badateli. V této době vzniklo několik syntéz, které díky rozhledu autorů i využití materiálu mají v mnohých ohledech platnost dodnes. Klasickým a pro výzkum v podstatě základním je dílo W. Jacobmeyera, který se v knize *Vom Zwangsarbeiter zum Heimatlosen Ausländer* zaměřil na problém z **hlediska struktur administrativy**, její proměny a vývoj problému na území Německa.⁹⁵ Soustředí se na pohled „shora“, tedy na organizační rámec péče o přemístěné osoby od doby jejich vysvobození, přes repatriaci, až po usídlení těch, kteří setrvali v Německu i po vlně emigrace a zániku IRO. Dodnes rozvíjené jsou jeho poznatky,

---

⁹³ WOODBRIDGE, George: *UNRRA: The History of the United Nations Relief and Rehabilitation Administration*. New York: Columbia University Press, 1950.

⁹⁴ Louise W. Holbornová která se uprchlickou problematikou zabývala dlouhodobě (již během válečných let např. vypracovala disertaci o aktivitě F. Nansena), v organizacích a komisích pro uprchlickou problematiku také sama působila. HOLBORN, Louise W.: *The International Refugee Organization: A specialized agency of the United Nations 1946-1952: Its history and work*. London u.a.: Oxford University Press, 1956.

⁹⁵ JACOBMEYER, Wolfgang: *Vom Zwangsarbeiter*, c. d., úvaha zejm. s. 245 an. Protože měl Jacobmeyer přístup k archiváliím International Tracing Service v Bad Arolsensu, vytvořil souborný přehled správy od jejich přípravných fází až po realizaci. Podobně pak postupovali další historici, ať už do středu výzkumu postavili, podobně jako Jacobmeyer, určitou skupinu Displaced Persons, nebo se na problém dívali z národnostního hlediska.

že Displaced Persons byly určitým „symptodem“ západní politiky a v rámci studené války byly v tomto směru instrumentalizovány. Jacobmeyer se rovněž v závěrečné úvaze táže, zda se v případě Displaced Persons jednalo o skupinu či společenství. V souvislosti s výzkumem institucí pak dochází k tomu, že právě neustálá přítomnost autorit znemožnila rozvinutí „společenství“, případně, že se v pozdější době utvářely spíše „tisíce společenství“ podle jednotlivých Displaced Persons táborů.

Historik M. Wyman soustředil v díle *DP: Europe's Displaced Persons* naopak svůj **zájem především na skupinu samotnou, její každodennost v táborech** a posléze i na specifické skupiny Židů a přemístěných dětí.⁹⁶ Tento „fenomén“ rámcuje jak „vznikem problému“ na jedné straně, tak emigrační politikou na straně druhé. Ve středu jeho pozornosti jsou tzv. dlouhodobé Displaced Persons, specifická identita a kultura, kterou vytvářely a jak ji prožívaly. Tato dvě díla reprezentují nejčastější dva směry bádání. Výzkum politiky vůči Displaced Persons na jedné straně a na straně druhé soustředění se na každodennost, reprezentaci a strukturu mezi samotnými Displaced Persons rozděluje především perspektiva, zda jsou Displaced Persons vnímány jako objekt (politiky, administrativy ad.) či subjekt (vlastního jednání, organizačních struktur, kultury).⁹⁷

Podobně postupně krystalizovaly dvě další tendence, a to, zda studie **zaujímalu perspektivu národnostní či nadnárodní**. Přístup k Displaced Persons z hlediska národností a případně studium konkrétní národnosti, je tradičnější a navazuje navíc na původní politiku mocností vůči Displaced Persons. Studium a rozsah pramenů je tím pádem jasněji ohraničen. V tomto rámci vznikaly např. práce o politice jednotlivých států vůči Displaced Persons, jako je např. komplexní dílo K. Kerstenové o polské repatriaci.⁹⁸ Jiné práce se zaměřily na národnostní skupiny v rámci Displaced Persons dlouhodobě setrvávajících v (někdy národnostně rozdělených) táborech, kde vytvářely vlastní struktury. Specifickou kapitolou tohoto pohledu je pak problematika Židů,⁹⁹ jejich poválečné zkušenosti se v této době věnoval

---

⁹⁶ WYMAN, Mark: *DP: Europe's Displaced Persons, 1945-1951*. Ithaca: Cornell University Press, 1989. Zajímavostí je, že v kapitole o pátrání po zavlčených dětech zmiňuje historku, jak bylo nalezené české dítě díky tomu, že znalo (a před pátracím důstojníkem dokončilo) písničku „*Já mám koně, vraný koně, to jsou koně má*“. Tamtéž, s. 95.

⁹⁷ Autoři úvodu ke sborníku *Personnes Déplacées* v tomto smyslu vnímají tři okruhy výzkumu, přičemž první zrcadlí oba následující: 1) státy a administrativa vůči DP, 2) lokální historie a historie každodennosti DP na okupovaném území, 3) síť a reprezentace. DEFRANCE, Corine et al.: *Personnes déplacées*, c. d., s. 23

⁹⁸ KERSTEN, Krystyna: *Repatriacja ludności Polskiej po. II Wojnie Światowej*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1974.

⁹⁹ Autoři se zaměřují na postupné uznání národnosti a požadavků i jejich vlastní emancipaci, život v přechodných táborech, prožívání specifické každodennosti i zavádění způsobu života obdobného pozdějším kibucům, prolínání se s novými židovskými uprchlíky i výhled emigrace.

Y. Bauer.¹⁰⁰ Ne náhodou si autoři historiografie Displaced Persons všimají, že zájem o problém se v první řadě rozvinul právě v zemích imigrace a v mnoha případech i mezi odborníky s kořeny mezi Displaced Persons, a tedy kulturně zakotvenými rovněž v původní kultuře.¹⁰¹

Objevují se však i práce, které se nezaměřují nutně na Displaced Persons dle národnosti, ale spíše jako na různorodou skupinu, působící v určitou dobu na určitém místě, např. v rámci regionálních dějin či historii konkrétního tábora. Pozdější otázkou, jejíž kořeny lze hledat i v dřívějších dílech, je otázka transnacionality, prolínající v sobě zkušenosti více kultur a vytvářející specifické prostředí.¹⁰² Displaced Persons začaly opět figurovat jako významná součást poválečných dějin migrací. Jejich specifická role v mezidobí mezi světovou válkou a válkou studenou byla (a je) předmětem zkoumání dalších odborníků. Někteří vnímali jejich situaci jako hybatele dalších procesů – migračních i politických.¹⁰³

Díky existenci a širokému záběru těchto děl se mohli další badatelé zaměřit na konkrétní tematické okruhy, regionální dějiny a dílčí otázky. „Displaced Persons bibliografie“ čítá do roku 2021 přes 900 titulů, přičemž při jejím výběru se bere v potaz, aby problém Displaced Persons byl hlavní, v případě starších děl významnou, kapitolou.¹⁰⁴ Lze zde vystopovat určitý vývoj v četnosti, v tématech i zemích provenience.¹⁰⁵ Vypovídající o vývoji je již pohled

---

¹⁰⁰ Z raných děl např. BAUER, Yehuda: *Flight and Rescue: Brichah*. New York: Random House, 1970. Yehuda Bauer (1926), izraelský historik českého původu, před vypuknutím války emigroval s rodiči do Palestiny. Zabývá se dlouhodobě dějinami holocaustu.

¹⁰¹ Např. DEFRANCE, Corine et al.: *Personnes déplacées*, c. d., s. 17.

¹⁰² K tomuto přístupu se např. hlásí ve své knize A. Holianová, viz dále v této kapitole.

¹⁰³ Např. COHEN, Gerard D.: *In war's wake: Europe's displaced persons in the postwar order*. Oxford: Oxford University Press, 2012. Nad souvislostí Displaced Persons (zejména židovských) jako velkou skupinu potenciálních osob bez státní příslušnosti se dlouhodobě zamýšlela i H. Arendtová. V knize *The Origins of Totalitarianism* dává do protikladu termín „DPs“, který byl vynalezen během války, aby skrze repatriaci (či jak Arendtová také píše „deportaci do země původu“) „statelessness“ (stav bez státní příslušnosti) vyřešil, přičemž jeho existenci a nárůst v podstatě ignoroval. ARENDT, Hannah: *The origins of totalitarianism*. Cleveland: The World Publishing Company, 1958, s. 279.

¹⁰⁴ DPs problematika se samozřejmě dotýká dalších témat, ta se ale v bibliografii nenacházejí samostatně, pokud práce nemá přímou souvislost s Displaced Persons. Nejde tedy o přehled textů k dějinám nuceného nasazení, holocaustu apod. Důraz je vedle tématu DPs kladen i na časové vymezení (poválečné období).

¹⁰⁵ Při výzkumu historie studia a témat k DPs problematice vycházím z vlastní analýzy souborného seznamu bibliografie Displaced Persons spravovanou a aktualizovanou institucí Arolsen Archives, čítající přes 900 titulů viz <https://arolsen-archives.org/en/search-explore/additional-resources/bibliography-on-displaced-persons/> [Cit. 2023-09-23.]. V analýze jsem se zaměřila na studovaná témata a provenienci děl v průběhu let, a to konkrétně v následujících korelacích: 1. Četnost publikací dle roku a země provenience. 2. Zájem o jednotlivá témata a jejich četnost v průběhu let. 3. Publikace témat dle země provenience. Toto pojetí mělo své limity, které nutně způsobily u výsledků zkresení, jež nicméně nebylo zásadní při snaze o zachycení základních trendů. Prvním limitem bylo, že sledovaná dílčí témata jsem stanovila předem (ojediněle jsem přidala postupně několik dalších oblastí) a ohraničila je do poměrně obecných celků. Jedna publikace se přitom mohla dotýkat více témat. Okruhy, jejichž přítomnost jsem sledovala, byly následující: Syntéza, teorie, historiografie, migrace po r. 1945, národní perspektiva, regionální perspektiva, mikrohistorie, administrativa a politika DPs „shora“, každodennost, historie konkrétního DPs tábora, děti, nuceně nasazení, umění/foto/film, spolky a asociace, ekonomika, vojenská

na počet publikací zaměřených na Displaced Persons. Jak bylo řečeno, o tématu se psalo hned po válce až do poloviny padesátých let, kdy se problém aktuálně řešil. V šedesátých letech, až do poloviny let sedmdesátých byl zájem minimální a vzniklo jen několik ojedinělých studií. Poté, ačkoli vznikly významné práce svým obsahem, se jednalo spíše o jednotky textů (v osmdesátých letech ani ne každý rok) a až do poloviny devadesátých let se objevuje méně než deset textů či knih ročně. Následně nastává rozmach a, až na výjimky, vznikalo do roku 2010 okolo dvaceti titulů za rok. Největší vzestup však přichází od prvního desetiletí 21. století, kdy je každým rokem vydáno několik desítek publikací (počet kolísá obvykle mezi 30 a 50) se zaměřením na Displaced Persons problematiku.¹⁰⁶ Nárůst můžeme přičíst několika faktorům – na zvýšený zájem měly vliv zejména **pořádané konference** (a tedy s určitým zpožděním vydané sborníky), **výročí a regionální výstavy** (které podněcovaly podrobnější výzkum), a určitá **popularita „neotřelého“ tématu**, které prohlubovalo jiná „vyčerpanější“ válečná témata a které navíc nacházelo **mezioborový přesah i paralely** v pozdějších a soudobých migračních problémech. Nejvýznamnější proveniencí po celou dobu byly německojazyčné a anglofonní země, mezi dalšími průběžně figuroval Izrael, Polsko, pobaltské státy a Francie, méně často pak např. Itálie, Ukrajina či Maďarsko. V produkci jednotlivých států měly nemalý vliv instituce, které otázku Displaced Persons zahrnovaly do výzkumu, konferencí a publikací,¹⁰⁷ dále konkrétní odborníci, kteří po dobu několika let rozvíjeli a průběžně prezentovali výsledky svého bádání.

Škála studovaných témat je velice široká, často propojená s obecnými badatelskými trendy. Kontinuálně se nejčastěji objevovala židovská problematika, zejména s ohledem na život v židovských Displaced Persons táborech, politickou emancipaci a poválečnou emigraci. Tato preference souvisí s institucemi, které se o Displaced Persons zajímaly.¹⁰⁸ V začátcích

---

témata, archivace/svědectví, místa paměti, gender, pátrání, UNRRA/IRO/ITS, popularizace/výstavy, a rozdělení dle národnosti DP, tj. např. Židé, Poláci, Čechoslováci, Ukrajinci apod. Dalším zavádějícím údajem analýzy může být provenience, která je určena dle publikace (pokud byla zjistitelná), nikoli dle původu či působiště autora. Analýza tak spíše než jedince sleduje, ve kterých zemích byla produkce DP témat podporována. Příkladem může být sborník vydaný v Německu, jehož autoři pocházejí z různých zemí – v analýze jsou jednotlivé tituly zachyceny jako provenience německojazyčné. Nicméně původ autorů se často v tomto případě promítl do tématu studie (např. německá provenience, témata každodennost v DP táboře, Poláci, administrativa). V neposlední řadě je nepřesný samotný seznam titulů, přestože se jedná o jeho nejsoubornější chronologické zpracování, ve kterém je možné podrobné vyhledávání. Do online portálu se průběžně doplňují i nově zjištěné publikace. Uvedená analýza vychází ze stavu v září 2022, kdy byl k dispozici seznam do roku 2021 a prezentovala jsem ji v rámci konferenčního příspěvku KASÍKOVÁ, Jana: *Displaced Persons jako fenomén i badatelská otázka*, příspěvek na 12. sjezdu historiků, panel Displaced Persons jako fenomén i badatelská otázka, 20.-22. 9. 2022, pořadatel Sdružení historiků ČR.

¹⁰⁶ Tituly z let 2015-2021 tvoří téměř 40 % celého seznamu.

¹⁰⁷ Viz dále v této kapitole.

¹⁰⁸ Jedná se přitom často o propojení s jinými tématy, např. holocaustu. Pro představu zmiňme analýzu četnosti výzkumu tématu Displaced Persons mezi akademickými pracemi v Izraeli v letech 2013-2018, na základě které

výzkumu převažoval obecně zájem o Displaced Persons v rámci **dějín migrací**, případně v syntetickém zpracování administrativního přístupu. Od devadesátých let se pozornost koncentrovala, ostatně v souladu s obecnějšími trendy v metodologii, na **dějiny každodennosti** v jejích nejrůznějších kapitolách. V návaznosti na tento trend, ale i na připomínaná výročí a nárůst akademických prací se rychle rozvíjí **regionální a místní perspektiva**, stejně jako dějiny konkrétních Displaced Persons táborů. Tato tendence trvá do současnosti. V posledních patnácti letech se pak do středu pozornosti dostávají do té doby okrajové otázky - problematika dětí, proces archivace svědectví ze strany samotných Displaced Persons, výzkum „DP tisku“ a kulturních projevů. Zároveň je v posledních letech snaha o větší individualizaci, která se uplatňuje v čím dál více rozvíjených **projektech vzdělávacích a popularizačních**.¹⁰⁹ Otvírají se častěji **dříve tabuizovaná témata** psychologie, sexuality či násilí. Zvyšuje se i zájem o specifika **skupiny nuceně nasazených** či o **přesah k válečným zajatcům**. Částečně s tím souvisí také intenzivnější výzkum skupin **„východních národností“** – sovětských DPů a jejich nucené repatriace, specifík pobaltských národů, institucionalizaci ukrajinských Displaced Persons a jejich kulturních a politických aktivit. Obzory se v posledních deseti letech rozšířily rovněž na „mimoevropský“ prostor. Výskyt témat bývá ovlivněn proveniencí, ať už institucionální (jako u zmíněné židovské problematiky), nebo národnostní. Ačkoli např. témata východních národů mezi Displaced Persons otevírají často nejprve badatelé ze zemí destinace (ať už přemístění či emigrace), odborníci, pocházející ze zemí „původu“ vnášejí do problematiky další kontexty i prameny. Výrazná (a logická) je také převaha regionálního a místního zaměření u německojazyčných titulů. Stopa soužití s Displaced Persons je na mnoha místech v Německu či Rakousku viditelná a postupně se vrací do veřejného povědomí. Obecnější náhled na problematiku je častější u anglofonních publikací, ačkoli syntetizující texty najdeme průběžně ve všech zemích proveniencie textů.

---

pracovník památníku Yad Vashem konstatoval, že ze 174 prací se jich 31 % zabývá Displaced Persons jako hlavním tématem, 38 % pojímá pouze kontext a 29 % se soustřeďuje na obecnější kulturní reprezentaci. Zde je opět nutné připomenout propojení či odlišení s výzkumem holocaustu. ZELTSER, Arkadi: *Yad Vashem Presentation*, příspěvek na konferenci Eastern European Displaced Persons, Refugees, and POWs during and after the Holocaust, pořadatelé University of Latvia, USHMM, Muzejs Ebreji Latvija, Riga 5.-9. 9. 2022.

¹⁰⁹ Displaced Persons „fáze“ se prezentuje jako součást souvisejících stálých či dočasných výstav (o holocaustu, nuceném nasazení, historii tábora apod.). Samostatnou výstavu má tato problematika nejnověji v mnichovském Městském a Židovském muzeu. Lokace není náhodná, v mnichovském prostoru se po válce mnoho Displaced Persons vyskytovalo a později zapojilo do německé společnosti. Výstava „München Displaced. Heimatlos nach 1945,“ Münchner Stadtmuseum, 5. 7. – 7. 1. 1945.

Z novějších **souborných prací** lze vyzdvihnout dílo B. Shepharda *The Long Road Home*, zabývající se opět strukturou zajištění a politiky vůči Displaced Persons.¹¹⁰ V široce pojatém politickém kontextu a s ohledem na proměňující se problém skupiny, kniha hutným a přesto čtivým způsobem sleduje celý proces Displaced Persons problematiky. Seznamuje s plány, přípravami a organizačními peripetemi mezi UNRRA a Spojeneckými jednotkami. Podrobněji se věnuje vývoji židovské emancipace, ale i problematice dalších národnostních skupin, dětí či otázky potenciálu pracovní síly mezi Displaced Persons. Do obecného kontextu zasazuje i množství příkladů a vzpomínek. V souvislosti s východoevropskou a židovskou problematikou uplatnila v knize *Between National Socialism and Soviet Communism: Displaced Persons in Postwar Germany* obecnější transnacionální pohled Anna Holianová, která svou pozornost zaměřila na nerepatriované Displaced Persons pocházející ze zemí východního bloku.¹¹¹ Na jejich případech zkoumala širší souvislosti vztahu ke komunistickým režimům v jejich původním domově. Další část pak věnuje otázce Židů z východní Evropy, jejich pozici jako Displaced Persons i jejich vztahu k minulosti.

Rozhled o širší bádáných otázkách a směřování oboru přináší **sborníky z konferencí** o výzkumu Displaced Persons. Snahu o celkové zachycení problému, od obecného přehledu, přes problematiku jednotlivých národnostních skupin, tematicky řešené otázky každodennosti, vzdělání a kultury, po metodologické tázání se po možnostech využití pramenů přinesl sborník *Personnes déplacées et guerre froide en Allemagne occupée*.¹¹² Konkrétně řešená témata různých badatelů, vycházející z nepravidelně konaných DPs-Workshopů, vyšly v rámci sborníků *Lager-Repatriierung-Integration: Beiträge zur Displaced Persons-Forschung*¹¹³ a *Displaced Persons-Forschung in Deutschland und Österreich*.¹¹⁴

Výzkum Displaced Persons nemá přímo vlastní výzkumnou instituci. Přesto díky zainteresovaným institucím dochází k propojení badatelů i šíření výsledků výzkumu a zázemí pro odborníky a projekty zabývající se přímo Displaced Persons problematikou. Výhradně

---

¹¹⁰ SHEPHARD, Ben: *The long road home: the aftermath of the Second World War*. London: Vintage Books, 2011.

¹¹¹ HOLIAN, Anna Marta: *Between national socialism and Soviet communism: displaced persons in postwar Germany*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2011.

¹¹² DEFANCE, Corine, MASPERO, Julia, DENIS, Juliette: *Personnes déplacées et Guerre froide en Allemagne occupée: = Displaced Persons and the Cold War in occupied Germany = Displaced Persons und Kalter Krieg im besetzten Deutschland*. Bruxelles, P.I.E.-Peter Lang, 2015.

¹¹³ PLETZING, Christian, VELKE, Marcus (eds.): *Lager – Repatriierung – Integration, Beiträge zur Displaced Persons-Forschung*. Berlin, Frank & Time 2018.

¹¹⁴ HAGEN, Nikolaus – NESSELRODT, Markus, STROBL, Philipp, VELKE-SCHMIDT, Marcus (eds.): *Displaced Persons-Forschung in Deutschland und Österreich: Eine Bestandsaufnahme zu Beginn des 21. Jahrhunderts*. Berlin, Frank & Time 2022.

na ni je zaměřena neformální platforma *Netzwerk Displaced Persons-Forschung*, která sdružuje badatele zaměřující se na tuto otázku, zasazuje se o pořádání tematických konferencí a sleduje aktuality v oboru.¹¹⁵ Významnou aktivitu ve výzkumu Displaced Persons vyvíjí Arolsen Archives, který jako instituce ve velké míře zaštiťuje výzkum Displaced Persons vedle dalších témat nacistické perzekuce. Samotný archiv vzešel z dokumentů a úřadu International Tracing Service, navazujícího přímo na předchozí mezinárodní pátrací instituce a řešící agendu poválečných uprchlíků.¹¹⁶ Vedle vlastního archivu IRO disponuje Arolsen Archives dále dokumenty nacistické perzekuce, zejména pak z koncentračních táborů, ohledně problematiky programu Lebensborn a dětí, pochodů smrti či pátrací služby. Vedle archivnictví se stará o popularizační a výzkumnou práci, nová pojetí (perspektiva deportace, geografického sledování apod.). Vydává publikační řadu *Fundstücke* a *Freilegungen*, představující tematické sborníky.¹¹⁷ Dokumenty k Displaced Persons disponují i další instituce, které rovněž rozvíjejí hlubší poznání. Mimo migrační studia, centra a katedry jde často o propojení s dějinami holocaustu, iniciativu vyvíjí například archiv Yad Vashem v Izraeli či muzeum holocaustu ve Spojených státech (USHMM).¹¹⁸ Displaced Persons jsou i stále oblíbeným předmětem zájmu akademických prací zaměřujících se spíše na dílčí problematiku.¹¹⁹

---

¹¹⁵ Ve spolupráci s dalšími institucemi bylo uspořádáno v desetiletí 2011-2021 pět DP-Workshopů: I. *Dimensionen der Displaced Persons Forschung* (2011, Frankfurt nad Odrou), II. *Dimensionen der Displaced Persons-Forschung II* (2013, Bonn), III. *Life in the aftermath - Displaced Persons, Displaced Children and Child Survivors on the move. New approaches in education and research* (2016, Dachau), IV. *Displaced Persons im Nachkriegseuropa 1945–1950, Zwischen Zwangsmigration, Flucht und der Suche nach einer neuen Heimat* (2018, Frankfurt nad Odrou), V. *Labeling and the Management of Displacement: Current Research on 'Displaced Persons' and 'Heimatlose Ausländer' in the Aftermath of World War II* (2021, Osnabrück).

¹¹⁶ K vývoji viz dále kapitola Pátrací služba. Více k aktivitám instituce i k online přístupu do (omezeného rozsahu) archivu: <https://arolsen-archives.org/>.

¹¹⁷ Z čísel zabývající se Displaced Persons problematikou zejména: BOEHLING, Rebecca, URBAN, Susanne, BIENERT, René (eds.): *Freilegungen: Displaced Persons: Leben im Transit: Überlebende zwischen Repatriierung, Rehabilitation und Neuanfang*. Göttingen: Wallstein Verlag, 2014, BOEHLING, Rebecca, URBAN, Susanne, ANTHONY, Elizabeth, BROWN-FLEMING, Suzanne (eds.): *Freilegungen: Spiegelungen der NS-Verfolgung und ihrer Konsequenzen*. Göttingen: Wallstein Verlag, 2015 a BORGGRÄFE, Henning, JAH, Akim, RITZ, Nina, JOST, Steffen (eds.): *Freilegungen: Rebuilding Lives: Child Survivors and DP Children in the Aftermath of the Holocaust and Forced Labor*. Göttingen: Wallstein Verlag, 2017. Z řady *Fundstücke*, která je menšího rozsahu, ale úžeji vymezená např. HÖSCHLER, Christian, PANEK, Isabel (eds.): *Zweierlei Suche: Fundstücke zu Displaced Persons in Arolsen nach 1945*. Bad Arolsen: Arolsen Archives - International Center on Nazi Persecution, 2019.

¹¹⁸ Tyto instituce poskytují k problému vysvětlení (vzhledem k jejich zaměření v souvislosti s dějinami holocaustu), případně i další odkazy, Viz např.: <https://www.yadvashem.org/articles/general/displaced-persons-camps.html#>, [Cit. 2023-09-23.] <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/displaced-persons-administration>, [Cit. 2023-09-23.] <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/series/displaced-persons-camps?parent=en%2F5232>. [Cit. 2023-09-23.]

¹¹⁹ Viz např. zde v práci citované disertace o problematice dětí a francouzské administrativy: HÖSCHLER, Christian: *The IRO Children's Village Bad Aibling*, 2017, disertace, Ludwig-Maximilians-Universität München, *Philosophie*, vedoucí práce, Körner, Hans-Michael; MASPERO, Julia: *L'administration des personnes déplacées*

V českém prostředí se problému i pojmu Displaced Persons dotýkají odborníci v rámci svých témat spjatých s poválečným obdobím. Tato práce vychází z mého dlouhodobého zájmu o téma, které jsem dosud zpracovávala jak v rámci akademických prací, tak v dílčích přednáškách a publikacích.¹²⁰ V předchozích letech jsem se zaměřila zejména na studium poválečné repatriace. K tomuto tématu se již dříve objevila publikace J. Vaculíka v rámci jeho dlouhodobého zaměření na reemigrační otázku.¹²¹ Nověji také repatriaci z institucionálního hlediska a v komparaci s obdobným problémem po první světové válce řešil M. Lacko.¹²² Pozdější období ve spojitosti s československou poúnorovou emigrací, propojení s péčí IRO, každodennost i vytvářené struktury Čechoslováků v táborech zpracovává ve svém dlouhodobém bádání M. Nekola.¹²³ Pojem Displaced Persons se objevuje zejména ve spojení se zahraničními tématy či historiografií. Např. v širším prostorovém kontextu, problematizující navíc složitou židovskou národnostní otázku, je koncipována kolektivní monografie *Židé, nebo Němci?*.¹²⁴ Obsáhlé a komplexní dílo k polské repatriční a emigrační problematice ve spojení s Československem vnesl do českého prostředí J. Friedl.¹²⁵ Přestože je jeho pojetí především národnostní, dotýká se autor Displaced Persons v širším kontextu migračním a časovým. Právě v propojení s dalšími tématy je v české historiografii problém

---

dans les zones françaises d'occupation en Allemagne et en Autriche: une politique de la France en contexte de Guerre froide (1945-1951), 2021, EHESS, Cole doctorale, vedoucí práce Gousseff, Catherine.

¹²⁰ Zejména KASÍKOVÁ, Jana: *Ať mohou přijeti: organizace poválečné repatriace a návratů 1942-1947*. Praha: Academia, 2017, Táž: *Problém poválečných Displaced Persons a jeho výzkum*. In: Dvacáté století = The Twentieth Century 10, č. 1, (2018), s. 69-91, Táž: KASÍKOVÁ, Jana: *Medienkommunikation und diskurs zur Problematik von tschechoslowakischen Displaced Persons nach dem 2. Weltkrieg*. In: Nesselrodt Markus, Velke-Schmidt Marcus: *Displaced Persons in Germany and Austria: Forced Migration, Flight and the Search for a New Home*, Berlin: Frank & Timme, 2020. s. 149-174.

¹²¹ VACULÍK, Jaroslav: *Poválečná repatriace československých tzv. přemístěných osob: (displaced persons)*. Brno: Masarykova univerzita, 2004.

¹²² LACKO, Miroslav: *Repatriace a reemigrace do Československa v kontextu poválečného období let 1918 - 1923 a 1945 - 1948*. Praha, 2021. Dizertační práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav politologie. Vedoucí práce Doubek, Vratislav. Týž: LACKO, Miroslav: *Ministerstvo vnitra v otázce reemigrace a repatriace po první a druhé světové válce*. In: Sborník Archivu bezpečnostních složek, Praha: Archiv bezpečnostních složek č. 13 (2015), s. 31-64.

¹²³ K tématu disertace zejména titul NEKOLA, Martin: *Na cestě za svobodou: Češi v uprchlických táborech po únoru 1948*. Praha: Euromedia Group, 2020 či populární komiksovou formou zpracované NEKOLA, Martin: *Do švestek jsme doma: příběh poúnorového exilu*. Praha: Euromedia Group, a.s., 2018.

¹²⁴ ČAPKOVÁ Kateřina, RECHTER David (eds.): *Židé, nebo Němci? Německy mluvící Židé v poválečném Československu, Polsku a Německu*. Praha: NLN, s.r.o., 2019. Další literatura, viz dále kapitola Židé.

¹²⁵ FRIEDL, Jiří: *Domů, a za svobodou: role Československa v migracích obyvatel Polska v letech 1945-1948*. Praha: Academia, 2020. I další články autora přinášejí komparativní vzhled do problému: Týž: *Repatriace polských a československých občanů po druhé světové válce v polské a české historiografii*. In: Český časopis historický 116, č. 2 (2018), Praha: Historický ústav AV ČR, s. 426-446.

přemístěných osob zkoumaný.¹²⁶ Právě v přeshraničním pojetí, či naopak v rámci dílčích, témat má Displaced Persons problematika v české historiografii ještě nevyužitý potenciál.

Displaced Persons jako fenomén

Přesuny obyvatel uskutečněné v krátkém časovém horizontu v nebývalém rozměru a snaha o řešení situace poznamenaly životy konkrétních jedinců, mezinárodní politiku, ale např. i národohospodářské teorie či obor psychologie. Miliony lidí se ocitlo v rukách struktur a politiky, která navazovala na minulé dohody a zároveň reagovala na formující se nové mocenské a ideologické rozdělení. Displaced Persons jako by ztělesňovaly tento „mezičas“ a „meziprostor“. Na jedné straně je můžeme vnímat jako pasivní objekty, které následovaly daná nařízení proměňující se v rámci tohoto dynamického období. Na straně druhé jako jednající subjekty, které na novou situaci reagovaly a svým konáním či postojem zpětně tlačily na hledání alternativních řešení. Ne náhodou proto bývají označovány jako ukazatel hlubší politiky společnosti. Důsledky mnohých budoucích problémů se mezi prvními projevil právě na skupině Displaced Persons.¹²⁷

Výzkum musí překonávat určité překážky. Tou zásadní je heterogenita zkoumaného subjektu i dostupných zdrojů. Primární otázkou je, zda a proč studovat skupinu Displaced Persons a jestli jde o samostatné nebo přidružené téma. Z dostupné rozsáhlé bibliografie je evidentní, že oba pohledy mají své opodstatnění. Studium poválečných Displaced Persons otevírá v mnoha ohledech novou perspektivu a odhaluje aspekty poválečné doby i dlouhodobějšího vývoje. Problematické je ovšem někdy jejich zobecnění s ohledem na proměnu skladby skupiny. Ačkoli část Displaced Persons prošla kontinuálně celým obdobím, je v mnoha ohledech potřeba studovanou fázi upřesnit.¹²⁸

V této podkapitole, v návaznosti na vývoj výzkumu popsany v předchozí části, se budu věnovat teoreticko-metodologickým východiskům studia Displaced Persons jako fenoménu a

---

¹²⁶ Setkání a diskuzi v tomto směru umožnil panel *Displaced Persons jako fenomén i badatelská*, (garanti J. Kasíková, J. Kocian), zařazený do programu XII. sjezdu historiků v Ústí nad Labem, 20.-22. 9. 2022, pořadatel Sdružení historiků ČR. Příspěvky ukázaly, že v českém historickém prostředí je zájem jak o dílčí problémy přemístěných (vnitřní vystěhovalci, děti, emigrace po r. 1948), tak o propojení s dalšími migračními proudy (vysídlení Němců, mikrohistorické i transnacionální sondy ad.). Viz k programu KASÍKOVÁ, Jana: *Displaced persons jako samostatné badatelské téma? K aktuálním trendům a otázkám ve výzkumu přemístěných osob*, in: Soudobé dějiny (v tisku).

¹²⁷ A to jak politických (postupující tenze mezi západním a východním blokem), ale i např. v odlišných odborných koncepcích (otázka zájmu jednotlivce či kolektivu).

¹²⁸ Jak již bylo řečeno v úvodu této kapitoly o proměně pojmu. Mnohé studie o opírají právě o tzv. dlouhodobé DPs, nebo-li „hard-core“ skupině, ve které se projevil výrazněji specifický způsob života. Některé aspekty se projevily již i při krátkodobém pobytu a ukazují tak na některé tendence společné skupině DPs jako takové.

jako svébytného badatelského tématu. Stejně jako v jiných oblastech, i zde se navazuje na širší vědecké trendy aplikované na konkrétní problematiku. Výsledky jsou průběžně prohlubovány, diskutovány a revidovány zahrnutím jiných přístupů, dalších pramenů či jejich odlišnou interpretací. Předkládaná práce z tohoto rámce ve velké míře vychází a inspiruje se jím ve výzkumu československé „stopy“ v problému. Jak již bylo řečeno, protože téma zůstávalo dlouhou dobu v české historiografii opomíjené, bylo v podstatě potřeba provést prvotní výzkum a odkrýt základní struktury a organizační zajištění ze strany autorit (státních i mezinárodních), což paradoxně odpovídá spíše zahraničnímu výzkumu před několika desítkami let.¹²⁹ Na současnou tendenci navazují zájmem o skupinu samotnou, její projevy a výzkumem dobového diskurzu o její existenci. Rozvíjení a prohlubování dalších konkrétních otázek se v této práci dotýkám, nicméně jejich plnohodnotné uchopení je hodno samostatného výzkumu.

Studium DPů se soustřeďuje jednak na pohled "shora" výzkumem fungování struktury a politiky mezinárodní i jednotlivých států vůči Displaced Persons, jednak se volí perspektiva „zdola“, zahrnující každodennost či reprezentace samotných aktérů. Při studiu se bere v potaz role či místo Displaced Persons ve velmi specifické době a prostoru. Dynamický vývoj mezi koncem války a nástupem studené války je označován jako období tranzice, charakterizované obdobím rekonstrukce, uzavřením hranic a etnické homogenizaci. V průběhu několika let došlo k demobilizaci a opětovné mobilizaci nejen vojenské, ale zejména ideologické a kulturní.¹³⁰ Evropa se na čas stala „územím v pohybu“, vznikla tak mimořádná situace prolínání národností, jedinců i idejí. Celá situace způsobovala jednak logistický problém praktický, jednak vyjednávání odlišných politik a koncepcí v rámci mezinárodní kooperace. Tento střet následně vedl místo k dlouhodobějšímu konsenzu naopak k vzájemnému vyhranění se obou mocenských bloků. Autoři, kteří se specializují na toto období, pozorují, že tento ideologický protiklad krystalizoval mimo jiné v politice vůči Displaced Persons.¹³¹

Tradičním a jedním z nejdříve uvažovaných pojetí je nahlížení Displaced Persons v rámci **migračních procesů**.¹³² Přemístění osob uskutečněné za války bylo bezprecedentní, jejich počet se odhadoval na několik desítek milionů. Jak však upozorňuje např. A. Holianová,

---

¹²⁹ Např. jednu ze základních otázek této práce, zda Displaced Persons (repatrianti) vykazují znaky (dočasné) skupiny, či zda je jejich „společné chování“ dané až stanovenou kategorií, diskutuje již JACOBMEYER, Wolfgang: *Vom Zwangsarbeiter*, c. d., s. 17.

¹³⁰ Viz DEFRANCE, Corine et al.: *Personnes déplacées*, c. d., s. 20.

¹³¹ Tamtéž.

¹³² V kontextu i na případových studiích např. REINISCH, Jessica, WHITE, Elizabeth (eds.): *The disentanglement of populations: migration, expulsion and displacement in post-war Europe, 1944-9*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011.

zatímco za války se jednalo o nucené, nicméně dočasné přesuny, mnoho permanentních se uskutečnilo teprve po válce, kdy se objevily další politicky řízené migrační vlny.¹³³ Právě po skončení války intenzita pohybu osob po evropském kontinentě, prakticky všemi směry, dosáhla vrcholu. Displaced Persons se vracely do vlasti, zároveň probíhalo vysídlování skupin obyvatel, na okupovaném i spojeneckém území se pohybovalo množství vojenských jednotek – přes jistý chaos doby byla snaha tyto přesuny kontrolovat a řídit, a v tomto směru docházelo nadále k intenzivní mezinárodní spolupráci. V samotném Německu se v době skončení války nacházelo přes 10 milionů přemístěných mnoha národností.¹³⁴ Repatriace se stala jedním z prioritních projektů Spojenců a probíhala rychlým tempem, např. v létě 1945 se dařilo přemístit přes 100 tis. osob denně.¹³⁵

Konec války rozdělil společnost na vítěze a poražené na principu kolektivní příslušnosti k národnosti. To se projevilo i v péči o Displaced Persons, zejména v počátcích jejich posuzování na německém, resp. okupovaném území. Jak již bylo řečeno, status a s ním spojená privilegia získali bez zvláštního zkoumání důvodů přemístění či zásluh příslušníci *Allies*, tedy spojeneckých národů. Displaced Persons zároveň zůstávaly svým přebýváním ve zvláštním režimu odtrženy od německého problému. Ten zahrnoval válkou zničené území, okupační správu, odlišný režim pro místní obyvatele a také zvládnutí přílivu odsunutých Němců, kteří se dostávali do péče německých úřadů či dobročinných spolků. Němci sami pak na Displaced Persons pohlíželi s nedůvěrou, jako na zvláštní privilegovanou skupinu, která namnoze v jejich očích mohla za některé problémy. Z vnějšího pohledu navíc jejich izolace připomínala nacistickou politiku vůči internovaným, což nadále prohlubovalo vzájemný odstup.¹³⁶ Zejména v počátcích docházelo i k častému negativnímu vystupování ze strany Displaced Persons (jako „vítězů“) vůči Němcům, které přerostlo i v krádeže či násilnosti. Vzájemné střetávání DPů s „vnějším světem“ nastávalo např. v rámci černého trhu či

---

¹³³ HOLIAN, Anna M.: *Between*, c. d., s. 35.

¹³⁴ Jedná se o odhad, který nezahrnuje další migrační procesy (vysídlení, pohyby vojsk apod.). Např. dle příručky deportací a přesunů se pod heslem „Displaced Persons“ uvádí odhad, že se nacházelo 6,5 milionů osob ve třech západních spojeneckých zónách a 4,5 mil. v zóně sovětské. BRANDES, Detlef, SUNDHAUSSEN, Holm, TROEBST, Stefan (eds.): *Lexikon der Vertreibungen: Deportation, Zwangsaussiedlung und ethnische Säuberung im Europa des 20. Jahrhunderts*. Wien: Böhlau, 2010, s. 212 an.

¹³⁵ JACOBMEYER, Wolfgang: *Vom Zwangsarbeiter*, c. d., s. 59.

¹³⁶ Tímto „vnějším“ postojem uvádí Jacobmeyer svou knihu. Vyjmenovává i předsudky, které ze strany místních o Displaced Persons ještě v r. 1947 panovaly: „všichni jsou Židé“, „nechtějí pracovat“, „asi kolaborovali, že nechtějí domů“ apod. Ukazuje to na značně oddělené světy. Tamtéž, s. 15.

osobních vazeb.¹³⁷ I po letech panovaly v Německu vůči Displaced Persons předsudky, které komplikovaly jejich pozdější zařazení do německé společnosti.

Základním měřítkem se (nejen) mezi Displaced Persons stalo rozdělení dle **národnosti**. Odpovídalo na obecnější tendence etnické homogenizace Evropy, politiku Spojenců při řízení péče o DPs i jejich spontánní sdružování. V tomto se poukazuje na paradox, že Displaced Persons poměrně snadno opustily mezinárodní soudružnost a solidaritu danou společně prožitým osudem a naopak jako prioritu postavily národnostní skupinu.¹³⁸ Pojetí národnosti podle představ spojenců totiž bylo odvislé zejména na základě státní příslušnosti. Z praktických důvodů měli zájem na shromáždění Displaced Person podle země původu, aby je přiřadili příslušným styčným důstojníkům a zorganizovali repatriaci. V první fázi proto bylo pro spojenecké orgány problémové, pokud se Displaced Persons sdružovaly dle své etnické národnosti. I z tohoto důvodu např. uznání samostatných skupin Židů či Ukrajinců prošlo vlastním vývojem, který souvisel s dalšími politickými okolnostmi. Němci jako příslušníci nepřátelského národa status Displaced Persons nezískali, a to i když pocházeli ze spojeneckých zemí. V tomto případě se Spojenci, navzdory obecným pravidlům, drželi naopak striktně etnické příslušnosti.¹³⁹ Zároveň se v podstatě nepočítalo s osobami bez státní příslušnosti, nicméně právě např. „neuznané národnosti“ se pod kategorií „bez státní příslušnosti“ schovávaly, aby tak zabránily nechtěné repatriaci. Stejně tak se v plánech (přes dobrovolnost repatriace) neřešila hlouběji péče o nerepatriované.¹⁴⁰ Protože ale oba případy nastávaly, tlačily zpětně na revizi politiky vůči Displaced Persons, která už ovšem přicházela v odlišné mezinárodně-politické konstelaci.

Zvyšující se **tenze mezi západními velmocemi a Sovětským svazem** byla v problematice Displaced Persons přítomná od počátku. Nejprve se rozdílné názory střetly v otázce dobrovolnosti repatriace, přičemž strany nedošly ke konsenzu, a proto zvolily různé strategie. Na jaltské konferenci podepsaly doložku, ve které se dle požadavků SSSR na sovětské občany měla vztahovat povinná repatriace.¹⁴¹ Vzhledem k odlišným přístupům k řešení repatriace pak

---

¹³⁷ CRAGO-SCHNEIDER, Kierra: *Antisemitism or Competing Interests? An Examination of German and American Perceptions of Jewish Displaced Persons Active on the Black Market in Munich's Möhlstrasse*. In: *Yad Vashem Studies*, 38, č. 1 (2010), 167-194 nebo HOLIAN, Anna: *The Architecture of Jewish Trade in Postwar Germany: Jewish Shops and Shopkeepers between Provisionality and Permanence*. In: *Jewish Social Studies: History, Culture and Society* 23 (2017), 101-133.

¹³⁸ JACOBMEYER, Wolfgang: *Vom Zwangsarbeiter*, c. d., s. 51. Vazby nicméně zůstaly, viz dále kapitola Život Displaced Persons v táborech.

¹³⁹ HOLIAN, Anna M.: *Between*, c. d., s. 44.

¹⁴⁰ K jejímu promýšlení se, zejména v souvislosti s židovskými DPs, přistoupilo až v létě a na podzim 1945. NASAW, David: *The last million*, c. d., s. 95.

¹⁴¹ K okolnostem vyjednávání např. SHEPHARD, Ben: *The long road home*, c. d., s. 80.

docházelo mezi západní a východní zónou k vzájemným výměnám vlastních státních příslušníků (nejen Displaced Persons, ale i vojáků). Západní mocnosti tuto dohodu respektovaly.¹⁴² S narůstajícími kontroverzemi ji však chtěly vzájemnou dohodou revidovat, a to zejména ve sporné otázce obyvatel území připojených k SSSR po válce. Sovětská strana totiž požadovala (a praktikovala) nucený návrat Rusínů či Ukrajinců nebo i příslušníků pobaltských národů. Když však v této záležitosti nereagovala na výzvy k jednání o upřesnění podmínek, začaly příslušné autority v západních zónách prosazovat v následujících letech dobrovolnost repatriace a odmítaly např. připustit sovětské velitele do svých táborů.

V souvislosti se zpřetrháním dalších vzájemných svazků a počátkem studené války již kompromis později ani nepřipadal v úvahu. Dosud nerepatriovaní zůstali v péči západních uprchlických orgánů, naopak se k nim připojovaly další uprchlické vlny z východního bloku.¹⁴³ Vzájemné obviňování se ovšem stupňovalo a jednotlivci se ocitali ve spleťtém prostoru mezi Východem a Západem. Ve stoupajícím napětí byli jako ti, kteří přecházeli hranici mezi oběma bloky (ať už z důvodu repatriace či naopak emigrace), přijímání na obou stranách se stoupající nedůvěrou. Pozdější období proto doprovázely přísné kontroly a obávané výslechy na obou stranách.¹⁴⁴ Ve východním bloku výslechy ověřovaly, zda byl jedinec skutečně obětí nacismu,¹⁴⁵ vyšetřování pod IRO v rámci tzv. screenings zase mnohdy rozhodovalo o budoucnosti uprchlíka a jeho šancích na emigraci.¹⁴⁶ Displaced Persons jsou právě v souvislosti s dobrovolností repatriace, výslechy a dalšími procesy spatřovány jako jedno z prvních ohnisek konfliktů studené války.

Řešila se i otázka **propagandy**, která byla přítomná po celou dobu, ovšem s narůstajícím napětím zesílila.¹⁴⁷ Již od konce války se v DP táborech objevovala protisovětská rétorika, odrazující od repatriace do zemí, které se přimykaly k SSSR. Příkladem může být polský případ, protože v Displaced Persons táborech působily jak repatriační mise londýnské exilové vlády, tak mise tzv. lublinského národního výboru.¹⁴⁸ Silná propagační akce se rozvinula i mezi Ukrajinci, ale i dalšími skupinami a v rámci jednoho tábora tak mohlo vznikat několik

---

¹⁴² Mimo jiné sami Spojenci potřebovali vojenské posily k pokračující válce.

¹⁴³ Do ní spadá i např. Československo po r. 1948.

¹⁴⁴ Výslechy přítomné již v poválečné době, ale zde byly odlišné důvody, jako např. vyhledávání trestání válečných zločinců apod.

¹⁴⁵ KRÁLOVÁ, Kateřina, KUBÁTOVÁ Hana (eds.): *Návraty. Poválečná rekonstrukce židovských komunit v zemích středovýchodní, jihovýchodní a východní Evropy*, Karolinum 2017.

¹⁴⁶ DEFRANCE, Corine et al.: *Personnes déplacées*, c. d., s. 21.

¹⁴⁷ K antikomunistické propagandě viz HOLIAN, Anna M.: *Between*, c. d., s. 81 an. Ojedinele se objevovala i přetrvávající nacistická propaganda, je ovšem otázka, zda to spíš nebyl nástroj opačné propagandy.

¹⁴⁸ Blíže k rozdělení FRIEDL, Jiří, *Domů, a za svobodou*, c. d., s. 77.

protichůdných tendencí.¹⁴⁹ Spojenecké autority se proto snažily tyto aktivity kontrolovat, protože to pro ně představovalo možné narušení stability systému. Svou roli hrály i další okolnosti, jako např. kontroverzní otázku podpory skupin, které za války spolupracovaly s nacistickým aparátem. Tento předsudek se pojil také s Displaced Persons z pobaltských národů. Situace a důvody přemístění byly často složitější, stejně jako rozhodnutí o návratu. Není náhodou, že právě tyto tři skupiny ve velkém počtu odmítaly repatriaci a tlačily na mezinárodní právní řešení své situace, potažmo uprchlického problému jako takového.¹⁵⁰

Pozdější období, zahrnující nerepatriované a nově příchozí, se studuje v souvislosti s dlouhodobější **uprchlickou problematikou**, tedy (alespoň částečným) rozhodnutím jedince pod vlivem okolností opustit původní zemi pobytu (nebo se do ní nevrátit). Displaced Persons v sobě absorbovaly předchozí způsoby řešení uprchlických vln a zároveň byly jedním z výrazných zkušeností takto pojaté péče o uprchlíky a zejména definování jejich obecného statusu a práv.¹⁵¹ Dosavadní uprchlická politika byla roztržitá jak dle země útočiště či institucí, tak pro jednotlivé uprchlické skupiny. Organizace Displaced Persons zavedla široce a obecně pojatou péči i mezinárodní spolupráci. Zastřežovala také mnohovrstevnatější skupinu, jejíž migrační proud nebylo možné jednoduše definovat. Průběžně s tím se rozvinula v dosud nevídaných rozměrech organizace a mezinárodní spolupráce pátrací služby. Existence nerepatriovaných Displaced Persons, resp. nově příchozích, kteří zůstávali dlouhodobě v kompetenci mezinárodních institucí, vyvíjela tlak na hledání řešení. Očekávání nemohla naplnit UNRRA, jejímž primárním účelem byla poválečná rehabilitace a v jejím působení záměrně absentovala politická moc. Uprchlická otázka přešla k dořešení pod nově vzniklou IRO.¹⁵² Právě její dočasné působení se v souvislosti s emigrací Displaced Persons často studuje.

Během této doby, tváří v tvář narůstajícímu napětí mezi mocenskými bloky a problému nerepatriovatelných Displaced Persons, se změnila strategie západních autorit z preference

---

¹⁴⁹ Např. ANTONS, Jan-Hinnerk: *Ukrainische Displaced Persons und ihr Kampf um nationale Identität*. In: BOEHLING, Rebecca et al. (eds.): *Freilegungen: Displaced Persons: Leben im Transit*, c. d., s.228-214 nebo KOBCHENKO, Kateryna: *Die DP-Zeit Als Erinnerungsort. Ukranische Displaced Persons in Ihren Transnationalen Selbstbestimmungen*. In: HAGEN, Nikolaus, et al. (Hg.): *Displaced Persons-Forschung*, c. d., s. 123-148 nebo BOSHYYK, Yury: *Repatriation and resistance: Ukrainian refugees and displaced persons in occupied Germany and Austria, 1945-1948*. In: Bramwell Anna C. (ed.): *Refugees in the Age of Total War*, Taylor & Francis Group, 2023, s. 198-218.

¹⁵⁰ JACOBMEYER, Wolfgang: *Vom Zwangsarbeiter*, c. d., s. 82.

¹⁵¹ V dlouhodobějším kontextu např. REINISCH, Jessica, FRANK, Matthew (eds.): *Refugees in Europe 1919–1959: A Forty Years' Crisis?* London/New York: Bloomsbury Academic, 2017.

¹⁵² IRO byla ustanovena v r. 1948, tedy v době zvýšené tenze mezi mocenskými bloky. V důsledku toho členství v organizaci odmítly státy východního bloku, i když některé participovaly původně v rámci přípravného výboru. IRO se po dobu několika let v podstatě stalo orgánem západních mocností.

repatriace na politiku přesídlení. Na druhé straně ovšem stála omezení emigrace v podobě kvót a limitovaném počtu udělených víz.¹⁵³ Zároveň z poválečného nedostatku pracovní síly v určitých odvětvích vzrostla poptávka po pracovní síle, která byla spatřována i mezi Displaced Persons. Ti byli za příslib budoucí možnosti usídlení ochotni přijmout i málo lukrativní pracovní místa. Nad humanitárním hlediskem převládl utilitarismus a pragmatický přístup. Ze strany přijímajících států byl zájem jen o určitou část DPs, a to nejen podle kvalifikace, ale např. v závislosti na jejich věku, zdravotním stavu a v neposlední řadě i původu.¹⁵⁴ Přestože v táborech stále přebývaly Displaced Persons, které nebyly ani repatriovány, ani nedošlo k jejich emigraci, západní orgány se rozhodly s koncem okupační správy rozhodly tento problém (skupiny „vytvořené“ a spravované Spojenci) „uzavřít“. Zásadním řešením bylo jejich „usídlení“, resp. předání do kompetence německé správy.¹⁵⁵ Část přemístěných tedy zůstala na území Německa, paradoxně pro některé z nich původní nepřátelský prostor nyní znamenal možnou cestu ke svobodě. Jak bylo řečeno, část těch, kteří zůstali uprchlíky, již spadala do kompetence UNHCR při OSN. Tento orgán představoval nalezení dlouhodobějšího mezinárodního konsenzu, a to i v dlouho hledané definici o právním postavení uprchlíka, která byla podepsána r. 1951.¹⁵⁶

Ani Displaced Persons na druhé straně nebyly jen pasivními loutkami a jsou studovány nejen jako objekt, ale i **jednající subjekt**. Ačkoli byly jejich možnosti omezené a závisely na rozhodnutí autorit, vytvářely DPs vůči daným postupům osobní či skupinové strategie, aby

---

¹⁵³ Jednalo se o několik tzv. Displaced Persons Act. Šlo o program poměrně vysokého počtu imigračních kvót cílených přímo na dlouhodobé Displaced Persons setrvávající v Evropě. Např. nejznámější Displaced Persons Act z r. 1948 opravňoval k trvalému usazení 200 tis. osob v U. S. A. K posuzování podmínek (zda se jednalo o DPs přemístěné mezi 1. 9. 1939 až 22. 12. 1945 (resp. např. v případě Čechoslováků se uznávala i emigrace od r. 1948) vznikly „Displaced Persons komise“. Obdobnou praxi zavedla např. Kanada. Viz NASAW, David: *The last million: Europe's displaced persons from World War to Cold War*. New York: Penguin Press, 2020, zejm. 409 an.

¹⁵⁴ Kritická analýza v nich nachází značnou diskriminaci (např. národnostní). Problematické také byly podmínky jejich začlenění a jejich provizorní postavení v zemi destinace. Vedle kapitol v obecnějších titulech např. příspěvky CAESTECKER, Frank, LUYCKX, Lieselotte: *Inclusion, Exclusion and Autonomy of Displaced Persons in the Dutch and Belgian Political Economies, 1944-1952* a MASPERO, Julia: *Quand la politique française d'immigration rencontre la question DP en Allemagne occupée: Entre préoccupations nationales et diplomatiques au début de la guerre froide, 1945-1948* v sborníku DEFRANCE, Corine et al.: *Personnes déplacées*, c. d. Dále např. ve svém článku, ve kterém vychází ze své předchozí práce o imigrační politice KAY, Diana: *Westward Ho!: The Recruitment of Displaced Persons for British Industry*. In: STEINERT, Johannes-Dieter, WEBER-NEUWTH, Inge (eds.): *European Immigrants in Britain, 1933-1950*. München: Saur, 2003, 151-170.

¹⁵⁵ V rámci německého zákona z r. 1951 se jejich status překlopil do „cizinců bez vlasti“ (*heimatlosen Ausländer*). Zohledňoval se nicméně jejich zvláštní případ, který umožňoval snadnější přístup k získání občanství. JACOBMEYER, Wolfgang: *Vom Zwangsarbeiter*, c. d., s. 204-231.

¹⁵⁶ Tato definice sice stále ne ideální, ale od té doby v podstatě nerevidované, což opět neodráží mnohé pozdější uprchlické aspekty. Naopak tzv. Protokol z r. 1967 vyňal z konvencí časové a geografické omezení, aby byly univerzálně aplikovatelné. REINISCH, Jessice, FRANK, Matthew: „*The Story Stays the Same?*“ *Refugees in Europe from the „Forty Years Crises“ to the Present*, in: T (eds.): *Refugees in Europe 1919–1959: A Forty Years' Crisis?*, c. d., s. 1-20.

dosáhly svého cíle.¹⁵⁷ Nicméně právě generalizace celé skupiny je v mnohých ohledech problematická. Pohled „shora“ skýtá nebezpečí odlidštění a zploštění Displaced Persons na prakticky neexistující jednolitý celek. Spíše než obecně je proto intenzivní pozornost věnovaná dílčím skupinám a jejich specifikům v širším celku. Časté je rozdělení na základě národnosti či státní příslušnosti, nejde ale o jediné vymezení. Studovaná jednotka může být rozlišena podle jiné charakteristiky - důvodů přemístění (nuceně nasazení, přeživší z koncentračních táborů), generačně a sociálně (děti, mládež, rodiny), dle destinace (regionálně) a podobně.

Zvláštní kapitolou jsou poválečné tzv. **nedoprovázené děti (Unaccompanied Children)**, případně obecně problém dětí mezi Displaced Persons. Mimořádná pozornost se na ně upírala již v dané době. Děti se do situace přemístění mohly dostat různými způsoby, ať už následovaly osud svých rodičů, byly nuceně odvečeny v rámci germanizační politiky nebo se v chaosu událostí ocitly mimo své zázemí a rodinu.¹⁵⁸ Po válce se péče o ně ujaly buď vlastní národnostní skupiny, nebo pomocné organizace, zejména UNRRA. Ta uvažovala dětskou problematiku nejen v materiálním, ale i psychologickém kontextu.¹⁵⁹ Pro děti zřizovala i samostatné ubytovací prostory, vycházející vstříc jejich potřebám.¹⁶⁰ Celkově v přístupu vůči dětem převládalo národnostní hledisko. Přemístěné, odvečené, mimo hranice vlasti „ztracené“ děti se staly symbolem budoucnosti národa, který usiloval o jejich repatriaci (resp. zahrnutí do svého společenství např. v případě židovských dětí), a to i v případě, že se tím postupovalo prakticky proti zájmům či přání dítěte. Před návratem domů se tak děti

---

¹⁵⁷ V rámci dotazníků tak např. překrucovali svůj záměr, minulost apod. Viz k těmto tendencím a v návaznosti na to způsobu studia těchto pramenů: HUHN, Sebastian: *Negotiating Forced Migration in the IRO's 'Care and Maintenance' (CM/1) Files. One Setting, Three Underlying Aims, (at Least) Four Actors, and Multiple Forms of Human Agency*. IMIS Working Paper 12, Institut für Migrationsforschung und Interkulturelle Studien (IMIS) der Universität Osnabrück. Osnabrück: IMIS, 2021.

¹⁵⁸ UNRRA definovala tento pojem jako děti, které neměly ani rodiče, ani jiného doprovázejícího člena rodiny, narodily se, byly vzaty či „infiltrovány“ do Německa po 1. 10. 1938, o jehož rodičích nebylo nic známo, ani se do budoucna nepředpokládalo jejich nalezení a spadalo mezi spojenecké národy, nebo alespoň předpokladem. Viz např. SHEPHARD, Ben: *The long road home*, c. d., s. 305-327.

¹⁵⁹ Ze souborných děl zejména ZAHRA, Tara: *The lost children: reconstructing Europe's families after World War II*. Cambridge, Harvard University Press, 2011 a TAYLOR, Lynne: *In the children's best interests: unaccompanied children in American-occupied Germany, 1945-1952*. University of Toronto Press, Toronto, 2017. Sborník různých příspěvků též JAH, Akim, RITZ, Nina, JOST, Steffen (eds.): *Freilegungen: Rebuilding Lives: Child Survivors and DP Children*, c. d.

¹⁶⁰ Z těchto děl nabízejí komplexní pojetí na příkladu UNRRA dětského centra v klášteře Indersdorf díla A. Andlauerové, např. ANDLAUER, Anna: *Zurück ins Leben: Das internationale Kinderzentrum Kloster Indersdorf 1945-46*. Nürnberg: Antogo Verlag, 2011, příkladem polských dětí, jichž se tato péče nejvíce týkala, se dlouhodobě zabývá i HELBING, Iris: *Die Fürsorge und Repatriierung polnischer Displaced Children aus der britischen Besatzungszone*, in: DEFRANCE, Corine et al.: *Personnes déplacées*, c. d., s. 77-96.

ve společných domovech učily nejen základním sociálním dovednostem a soužití s ostatními, ale probíhala i jejich „renacionalizace“.¹⁶¹

Dlouhodobý zájem se upírá zejména na **problematiku Židů mezi Displaced Persons**.¹⁶² V době osvobození Židé tvořili mezi přemístěnými jen menšinu, s postupující repatriací dalších národností a naopak přílivem nových židovských uprchlíků.¹⁶³ Válečná zkušenost rasové a vyhlazovací nacistické politiky navíc jejich případu dodávala mimořádný rozměr, který se zohledňoval jak v oficiálních předpisech, tak v pochopení jejich požadavků emancipace i společného, specifického života v táborech. Zároveň přetrvávaly antisemitské předsudky, jednak částečně mezi personálem starajícím se o Displaced Person, jednak ve společnosti obecně. Právě negativní postoj okolí v místě, kam se přeživší po repatriaci vraceli, je mohly přimět k opětovné emigraci. Dalším popudem také byla snaha o přesídlení, které mohlo mít osobní, ekonomické i ideologické důvody, v tomto případě byla vysněnou destinací zejména Palestina, resp. budoucí stát Izrael. Právě mezi židovskými Displaced Persons se po válce silně rozvinula politická emancipace.¹⁶⁴ Formativní v tomto směru také byl společný život v židovských DP-Campech, které fungovaly svým způsobem ve značné izolaci od okolí. Obyvatelé v nich praktikovali kolektivní život přizpůsobený svým tradicím a vnímali jej tak i jako předzvěst k vlastnímu státu.¹⁶⁵ Mezi židovskými Displaced Persons se v návaznosti na otřesnou válečnou zkušenost vyvinula silná snaha o archivaci svědectví, a to

---

¹⁶¹ Viz dále kapitola Děti. Děti se během pobytu v centrech učily jazyk nebo folklor, říkánky a hry typické pro původní vlast dětí či jejich rodičů. Podobné snahy o socializaci a přístup reflektující prožitou zkušenost probíhaly i v případě nedospělé mládeže, která prožila své formativní roky v extrémně odlišných podmínkách, což silně ovlivnilo nejen jejich znalosti, způsoby chování či pracovní morálku, ale i jejich motivaci, přístup k okolí či ochotu ke spolupráci. Jejich usměrňování, zařazení do běžného života či vůbec možnost tuto odlišnost překlenout bylo komplikované.

¹⁶² Často se jedná o sborníky prací různých autorů zahrnující různé aspekty studia židovské DP-problematiky. Z množství konferencí a děl uveďme: PATT, Avinoam J., BERKOWITZ, Michael (eds.): "We are here": New Approaches to Jewish Displaced Persons in Postwar Germany. Detroit: Wayne State University Press, 2010 či MANKOWITZ, Zeev W.: Life between memory and hope: the survivors of the Holocaust in occupied Germany, New York, Cambridge University Press, 2002. Současnou intenzivní samostatnou i kolektivní projektovou práci Atiny Grossmannové, např. GROSSMANN, Atina: Vom Opfer zum "heimatlosen Ausländer": Jüdische Überlebende im Nachkriegsdeutschland. In: STEINBACHER, Sybille (ed.): Transit US-Zone: Überlebende des Holocaust im Bayern der Nachkriegszeit. Göttingen: Wallstein Verlag, 2013, 19-45, v rakouském prostředí např. SPERA, Danielle, HANAK-LETTNER, Werner (eds.): Displaced in Österreich: Jüdische Flüchtlinge seit 1945 - Displaced in Austria: Jewish Refugees since 1945. Innsbruck u.a.: Studien Verlag, 2017.

¹⁶³ Mnozí z nově příchozích, jak bude řečeno, válku prožili v Sovětském svazu. K této problematice viz také EDELE, Mark, FITZPATRICK, Sheila, GROSSMANN, Atina: *Shelter from the Holocaust: Rethinking Jewish Survival in the Soviet Union*. Detroit: Wayne State University Press, 2017.

¹⁶⁴ K politickým okolnostem tohoto vývoje se vztahují přehledně pojaté kapitoly SHEPHARD, Ben: *The long road home*, c. d., s. 97-119 a 349-367. K různým aspektům činnosti přeživších Židů viz sborník jedné ze dřívějších konferencí k této problematice: GUTMAN, Israel, SAF, Avital (eds.): *She'erit hapletah, 1944-1948: Rehabilitation and Political Struggle: Proceedings of the Sixth Yad Vashem International Historical Conference: Jerusalem, October 1985*. Jerusalem: Yad Vashem, 1990.

¹⁶⁵ K fenoménu vývoje sionismu mezi mládeží též PATT, Avinoam J.: *Finding Home and Homeland: Jewish Youth and Zionism in the Aftermath of the Holocaust*. Detroit: Wayne State University Press, 2009.

jak válečného, tak poválečného života.¹⁶⁶ Právě dlouhodobost pobytu a kompaktnost skupiny dala vzniknout nejen vymezeným židovským DP táborům a institucím, ale i kulturním počínům – židovskému DP-tisku, divadlu, filmu a dalšímu umění.

„Přechodný“ život a v něm se projevující **každodennost v DP-Campech** jakožto specifický společenský a kulturní způsob života tvoří obecně významnou kapitolu výzkumu.¹⁶⁷ Ačkoli v táborech panovaly mimořádné podmínky a pro osazenstvo představoval pobyt dočasnou životní etapu, snažili se ve svých aktivitách přibližovat určité normalitě. Prožívání situace ze strany samotných Displaced Persons není vždy snadné rekonstruovat. V první řadě je třeba odlišit, zda se jedná o dobové prameny či zpětné vzpomínky a svědectví.¹⁶⁸ Autentické prožitky se analyzují často skrze kulturní počiny během pobytu v DP-táborech, čímž se odlišují od období následujícího či předchozího (které je ovšem v rámci této životní periody často reflektováno). Sebeidentifikace se skupinou Displaced Persons jako takovou se projevila až u těch dlouhodobě přebývajících v táborech. Stálejší kolektivní život v táborech přizpůsobili každodenním i duševním potřebám, a tak v táborech vznikala menší města.¹⁶⁹ Kolektivní prožívání skupiny lze sledovat např. analýzou DP tiskovin, které byly jedním z častých komunikačních prostředků.¹⁷⁰ V táborech ale také vznikaly fotografie, umělecká díla či divadelní představení se soudobou tematikou.¹⁷¹

---

¹⁶⁶ Těmto raným tendencím se dlouhodobě věnuje Laura Jockuschová, např.: JOCKUSCH, Laura: *Collect and Record!: Jewish Holocaust Documentation in Early Postwar Europe*. Oxford: Oxford University Press, 2015.

¹⁶⁷ Zdůrazňuje se zde jednak návaznost na kontinuitu s předchozím obdobím, ale i specifický případ společenství (*Lagergeschichte*). K tomu např. jedno ze základních děl KÖNIGSEDER, Angelika, WETZEL, Juliane: *Lebensmut im Wartesaal: Die jüdischen DPs (Displaced Persons) im Nachkriegsdeutschland*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 2004, dále např. SEIPP, Adam R.: *The Wild Place: DP Camp Wildfecken, Refugees, and Life in Transit*. In: BOEHLING, Rebecca et al. (eds.): *Freilegungen: Displaced Persons: Leben im Transit*, s. 128-135, k příkladu DP-Campu vzniklého z koncentračního tábora a aspektům života v něm (polský DP-Camp Bergen Belsen, struktury atd.) např. sborník KNOCH, Habbo, RAHE, Thomas (eds.): *Bergen-Belsen: Neue Forschungen*. Göttingen: Wallstein Verlag, 2014.

¹⁶⁸ K využití orálně-historických pramenů např. mnohé projekty památníku Yad Vashem či USHMM. Jedním z prvních byla iniciativa Davida P. Boder (1886–1961) lotyšsko-amerického profesora psychologie židovského původu, který vykonal v r. 1946 cestu do DP-Campů v okupovaném Německu a získal přes 100 nahrávek originálního svědectví o poválečném životě. Např. ROSEN, Alan. *The Wonder of Their Voices. The 1946 Holocaust Interviews of David Boder*. New York and Oxford: Oxford University Press, 2010. K poválečnému období se vztahují i některé výpovědi ze sbírky USC Shoah Foundation, dostupné ve sbírkách Centra vizuální historie Malach a využitě např. v knize KRÁLOVÁ, Kateřina, KUBÁTOVÁ Hana (eds.): *Návraty*, c. d.

¹⁶⁹ K výzkumu prostorového uspořádání např. KÖHN, Holger: *Die Lage des DP-Lagers Zeilsheim: Von Baracken und privatem Wohnraum*. In: BOEHLING, Rebecca et al. (eds.): *Freilegungen: Displaced Persons*, c. d., s. 136-149.

¹⁷⁰ HENKEL, Anne-Katrin, RAHE, Thomas (eds.): *Publizistik in jüdischen Displaced-Persons-Camps im Nachkriegsdeutschland: Charakteristika, Medientypen und bibliothekarische Überlieferung*. Frankfurt am Main: Klostermann, 2014.

¹⁷¹ Např. FRÜHAUF, Tina, HIRSCH, Lily E. (eds.): *Dislocated Memories: Jews, Music, and Postwar German Culture*. Oxford u.a.: Oxford University Press, 2014. Poměrně populární je analýza dobových fotografií, zejména v souvislosti s pořádáním výstav a možností takto zpřístupnit problém široké veřejnosti. Řešena je tato stránka i

Život se statusem Displaced Persons, po zkušenostech prožitých za války a s často nejasnou vyhlídkou do budoucnosti, měl také dopad na psychiku.¹⁷² Její reflexe se zrcadlila např. v hlášeních pracovníků UNRRA, záleželo zde ovšem často na osobnosti pisatele. Popisovaly se zejména konkrétní skupiny, spíše než generalizace charakteru napříč Displaced Persons. Jedním ze zdůrazňovaných aspektů byla pasivita a letargie DPs, částečně ovšem daná zavedeným systémem.¹⁷³ Náročné bylo již soužití takového množství lidí na malém prostoru. V místnostech žilo pohromadě více lidí a rodin, vytrácelo se soukromí. Vedle ubikací se přizpůsobovaly budovy pro kolektivní potřeby, často se v táborech vyskytoval duchovní prostor (synagoga či kostel). Důraz se kladl rovněž na vzdělávání, po dočasnou dobu působily různé vzdělávací programy možnost studia na univerzitě či dočasně zřízená UNRRA DP-univerzita.¹⁷⁴ Činnost vyvíjely zájmové spolky, konaly se folklorní i různé národní slavnosti sportovní klání.¹⁷⁵ Vlastní reprezentace opět probíhala spíše na národnostním principu.

V závislosti na období a okupační autoritě byla osazenstvu táborů dána určitá samospráva a možnost vytvářet vlastní struktury. Ty se s prodlužujícím se pobytem upevňovaly a rozvětvovaly, rozvinuly se tedy zejména při dlouhodobém pobytu.¹⁷⁶ V táborech vznikaly systémy náboženské, vzdělávací, zájmové i politické, a to dle národnostních skupin.¹⁷⁷

---

na metodologické úrovni, např. FRÜBIS, Hildegard: *Europe as Transit: Jewish Displaced-Persons Camps and the Photographs of Roman Vishniac*. In: LANGE, Barbara, HILDEBRANDT, Dirk, PIETRASIK, Agata (eds.): *Rethinking Postwar Europe: Artistic Production and Discourses on Art in the late 1940s and 1950s*. Köln u.a.: Böhlau Verlag, 2020, 141-154.

¹⁷² Např. publikace CABANES, Bruno, PIKETTY, Guillaume: *Retour à l'intime au sortir de la guerre*, Paris: Tallandier, 2009 zkoumá psychické dopady na poválečné návraty do soukromého, rodinného prostředí.

¹⁷³ Tyto aspekty zmiňují již první autoři, zabývající se tématem. Jacobmeyer (c. d., s. 46) si všímá, že DPs sice byly ochotné pomoci, ale neiniciativní. Wyman poukazuje na širokou apatii (c. d., s. 107). Psychologické aspekty se sice průběžně vyskytují, ale jejich systematictější studium je teprve rozvíjeno, např. FOGELMAN, Eva: *Coping with the Psychological Aftermath of Survival and Extreme Trauma*. In: Rosensaft, Menachem Z. (ed.): *Life Reborn: Jewish Displaced Persons, 1945–1951: Conference Proceedings*. Washington: United States Holocaust Memorial Museum, 2001, 89-95.

¹⁷⁴ K UNRRA univerzitě v Mnichově viz HOLIAN, Anna: *Displacement and the Post-War Reconstruction of Education: Displaced Persons at the UNRRA University of Munich, 1945-1948*. In: *Contemporary European History* 17, č. 2 (2008), 167-195. Displaced Persons navštěvovaly i další univerzitní instituce, obecněji k tomu DEFRANCE, Corine: *Les personnes déplacées à l'Université en Allemagne occupée*, in: DEFRANCE, Corine et al.: *Personnes déplacées*, c. d., s. 289-308.

¹⁷⁵ Sportovní aktivity autority podporovaly a v americké zóně se dokonce r. 1951 pořádaly hry na modelu Olympiády či mezinárodních sportovních her. Sport jako každodennost i prostředek spolupráce je řešen např. v kolektivním díle FEINDT, Gregor, HILBRENNER, Anke, DAHLMANN, Dittmar (eds.): *Sport under Unexpected Circumstances: Violence, Discipline, and Leisure in Penal and Internment Camps*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2018.

¹⁷⁶ Jak však v práci uvidíme (nejen) na příkladu Čechoslováků, tato aktivita se naplno projevila bezprostředně po osvobození, tedy i u krátkodobých pobytů.

¹⁷⁷ Jejich rozvinutí záviselo i na ochotě správních autorit umožnit Displaced Persons tuto vlastní iniciativu. Na jednu stranu tím DPs získávaly silnější pozici, na druhou stranu se tím do velké míry naplnily jejich různé potřeby a zvýšila se ochota ke spolupráci. K obecnému rozvinutí táborového života WYMAN, Mark: *DP: Europe's Displaced Persons*, kapitola *Camps Become Communities*, s. 106-130. Jde jinak o velmi oblíbený

V rámci jednoho tábora, pokud byl národnostně smíšený, takových struktur vznikalo paralelně několik. Každé společenství svým způsobem kopírovalo instituce, které znalo ze svého původního prostředí. V uzavřených společenstvích DP-Campů tak vytvářeli jakousi „pseudovlast“.¹⁷⁸ Jedním ze zásadních faktorů působících na Displaced Persons však bylo jejich vykořenění, což v tomto případě znamenalo, že přemístěné osoby byly vytržené z vývoje, který se mezitím udál v jejich původní vlasti. Svůj často několikaletý odstup si uvědomovaly. Právě život v mezičase po osvobození odhaluje, nakolik do svého konání Displaced Persons promítaly vlastní válečnou zkušenost, která byla mnohdy diametrálně odlišná od té, kterou prožívali doma jejich blízcí i společnost jako celek. Zejména v době počínající studené války, kdy zesílil podíl emigrantů ze zemí východního bloku. V táborech se zatím rozvíjela kultura, která již ve vlasti mnohdy ani neexistovala – trvaly např. ve vlasti zakázané instituce či politické strany a uprchlíci do nich vnášeli vlastní zkušenost propojenou s pobytem v zahraničí, která se ubírala odlišným směrem než ve vlasti.¹⁷⁹ Tento názorný příklad je však již na pomezí s problematikou uprchlickou.

Životní a určitá komunitní zkušenost přemístěných jako těch, kteří s sebou nesou dědictví původního kulturního rámce, které přetvářejí v závislosti na svém osudu přemístění i pobytu v novém prostředí, je jedním z předmětů výzkumu **transnacionální perspektivy**.¹⁸⁰ Ta je jednou z možných cest, jak tento přesah zachytit. Právě u Displaced Persons je národnostní pohled v mnohých směrech limitující či dokonce slepou uličkou, ačkoli k jeho aplikaci svádí jak dobový úzus rozlišování Displaced Persons, tak tradičně zavedené pojetí historického bádání, které se zdá i jednoduše kompatibilní s pramenným materiálem. Skýtá ovšem nebezpečí příliš nekritického podřízení se uměle vytvořenému systému a dobové rétorice. Tím může docházet k její opětovné reprodukci namísto toho, aby se tyto procesy nahlédly z vnějšku a analyzovaly.¹⁸¹ Problematika Displaced Persons v tomto směru vybízí k širšímu vymezení, resp. k perspektivám založeným na jiných jednotkách. Dlouhodobě se také

---

předmět studia. Upozorňuje se např. na důležitost náboženského života: TOBIAS, Jim G.: *"Mindestens eine Synagoge befand sich in allen Lagern": Religiöser Neuanfang in den DP-Camps in Deutschland*. In: BÖHLER, Ingrid et al. (eds.): *Displaced-Persons-Forschung in Österreich und Deutschland*, s. 211-230.

¹⁷⁸ Termín používá JACOBMEYER, Wolfgang: *Vom Zwangsarbeiter*, c. d., s. 52.

¹⁷⁹ Toto pokračování folkloru se zdůrazňuje u východoevropských, zejména baltských národů. Např. CARPENTER, Inta Gale: *Folklore as a source for creating exile identity among Latvian Displaced Persons in post-World War II Germany*. In: *Journal of Baltic Studies* 48, č. 2 (2017), 205-233.

¹⁸⁰ A. Holianová právě ve skupině Displaced Persons vidí možnost „překonat“ omezenost národnostního vidění. V jejím případě je ovšem pozornost zaměřena na dlouhodobě setrvávající Displaced Persons vyčkávací na emigraci. Pro tyto osoby je vlastní právě „transnacionální“ zkušenost, a to jak fyzická, tak mentální a kulturní. V rámci výzkumu se tak zkoumá procházení „skrz hranice“ a s tím související procesy adaptace, zařazení či vyloučení. Viz HOLIAN, Anna M: *Between*, c. d., s. 23.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 9.

propojují Displaced Persons s výzkumem mezinárodní politiky, zejména v rámci organizací UNRRA a IRO, politiky okupačních zón či mezistátních dohod. Ačkoli se většinou setkáváme s eurocentrickým pohledem, problém Displaced Persons je zkoumán v celosvětovém měřítku, jak co se týče přítomnosti přemístěných, Displaced Persons politiky mimo Evropu, fungování DP-táborů v exotických destinacích a v neposlední řadě emigrační, resp. imigrační politika.¹⁸²

V neposlední řadě jsou oblíbeným studijním tématem i popularizačním prostředkem **mikrohistorické sondy**. Konkrétní osudy či proměna určitého místa přibližuje jak osobní zkušenost, tak odhaluje druhou stranu vazeb vůči strukturám.¹⁸³ Omezení kvantity zkoumaných subjektů pak vybízí k zasazení historie jednotlivce, skupiny či místa do širšího časového rámce. Dochází tak opět k **propojení se souvisejícími tématy**. Logické propojení se nabízí s předchozím, válečným obdobím, a možným studiem jeho dopadů na skupiny obyvatel i jedince. Samostatně lze podchytit některé fenomény samotného „mezidobí“, případně vysledovat některé dílčí kroky vedoucí k tak rychlým a zásadním geopolitickým změnám. Např. ve fungování UNRRA a vyjednávání o podobě IRO vystupují třetí plochy, neudržitelnost spolupráce a rozkol. Obecnější migrační a společenské tendence v Evropě vyplývají i ze samotné proměny skladby Displaced Persons, přístupu vůči nim a na druhé straně jejich požadavků. Rovněž následující období je s Displaced Persons nemálo provázané, nelze pominout aspekt, že právě krátké „mezidobí“ často celoživotně ovlivnilo další směřování (nejen) jednotlivců. V Německu, resp. Rakousku, kde je historie Displaced Persons přítomná, se zkoumají jejich vzájemné interakce s místními obyvateli, např. skrze osobní vazby, pracovní nebo obchodní kontakty. Naopak v zemích destinace se analyzují z širšího pohledu různé imigrační i adaptační programy, které ve prospěch DPs probíhaly. Objevují se i odvozené studie „displacementu“, které v dlouhodobější perspektivě studují i pozdější zkušenosti emigrantů (resp. usídlenců) či jejich potomků,¹⁸⁴ co se týče jejich fungování ve společnosti i dlouhodobé ovlivnění (rodinnou) historií přemístění.

---

¹⁸² Např. HÖSCHLER, Christian, JAH, Akim (eds.): *Beyond Europe: Findings on the International Refugee Organization (IRO) in Africa and Asia, 1947–1951*. Bad Arolsen: Arolsen Archives, 2021 nebo LINGELBACH, Jochen: *On the Edges of Whiteness: Polish Refugees in British Colonial Africa during and after the Second World War*. New York: Berghahn Books, 2020.

¹⁸³ Objevují se i projekty, které se snaží rekonstruovat jednotlivé příběhy, resp. poukázat na důležitost individuality. Např. v rámci aktivit Arolsen Archives fungují projekty „Every name counts“ připomínající konkrétní osudy perzekvovaných (<https://everynamemounts.arolsen-archives.org/> [Cit. 2023-09-23.]), nebo projekt „Stolen memory“, která pořádá kampaně a mimo jiné vrací objekty ze svých sbírek do rukou původních majitelů (<https://arolsen-archives.org/en/learn-participate/initiatives-projects/stolenmemory/> [Cit. 2023-09-23.]).

¹⁸⁴ Tento výzkum se teprve rozvíjí a sbírají se různé dokumentační či orálně-historické výpovědi. Existuje rovněž platforma „Second generation network“, která sdružuje potomky perzekvovaných a jejíž někteří členové se narodili po válce právě v Displaced Persons Campech. Tato platforma podporuje mimo jiné osvětu i odborná

Kategorie Displaced Persons

Přemístění v důsledku války v sobě zahrnovalo vícero důvodů, kvůli kterým se osoba ocitla mimo svůj domov. Ačkoli se v rámci Displaced Persons nevytvořila přímo kategorizace,¹⁸⁵ autority si uvědomovaly, že jde o heterogenní skupinu s různou výchozí situací. Postup péče a repatriace pak nicméně závisely zejména na zdravotních a zásobovacích podmínkách.¹⁸⁶ Československá vláda určila priority v repatriaci na podzim 1944, a to nejprve pro deportované, tj. vězně koncentračních táborů a ghatt, vězně v pracovních táborech, následně pro další osoby mobilizované na práce v Německu. Zároveň byla umožněna individuální přednostní repatriace např. odborníků potřebných co nejdříve ve vlasti.¹⁸⁷ Repatriace ze vzdálenějších destinací se v těchto prioritách neřešila, ve směrnicích byla ovšem stanovena na pozdější období.

Pro základní představu uvedme s jakými kategoriemi se mezi československými Displaced Persons počítalo.¹⁸⁸ Nejvíce byli zastoupeni **nuceně nasazení**, kteří se v několika vlnách, zejména po vyhlášení tzv. totální války, dostali na různá místa po celém území.¹⁸⁹ Odhady jejich počtu kolísají, jednalo se ovšem o stovky tisíc osob.¹⁹⁰ Šlo často o dělníky, přebývající ve větším počtu pohromadě v ubytovných továren či ve větších městech. Část pracovníků ale

---

setkání kolem problému DP-Campů. Viz např. CRUL, Maurice, VERMEULEN, Hans: *The Second Generation in Europe*. In: *The International Migration Review* 37, č. 4 (2003), s. 965–986.

¹⁸⁵ Která by se např. uváděla do průkazů, a byl by podle ní odstupňován nárok na péči.

¹⁸⁶ Tento faktor však mohl být upozaděn politickými rozhodnutími, což se projevilo např. v prioritní repatriaci SSSR občanů a vojáků.

¹⁸⁷ Podmínky se zároveň nevztahovaly na osoby proviněné dle československého trestního zákona. Vláda tyto priority schválila 24. 11. 1944 na 172. schůzi vlády. NĚMEČEK, Jan, ŠTOVÍČEK, Ivan, NOVÁČKOVÁ, Helena, KUKLÍK, Jan et al. (eds.): *Zápisy ze schůzi československé vlády v Londýně (červenec-prosinec 1944)*. Praha: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v.v.i., 2016, s. 710.

¹⁸⁸ V textu disertační práce je používán, v souladu s dobovým administrativním označením i vymezením tématu této práce, obecný pojem Displaced Person či repatriant. Stručný výčet zde uvedených kategorií slouží jako přehled toho, jaké osoby se pod tímto označením nacházely, a kde se předpokládalo jejich nalezení. Podrobněji popsané důvody i samotný průběh přemístění jednotlivých skupin během války, další kategorizace v jejich rámci a příslušná bibliografie viz KASÍKOVÁ, Jana: *Ať mohou přijet*, c. d., s. 23-43.

Československé orgány počítaly zejména s osvobozenými v koncentračních táborech a nuceně nasazenými. Dále v různých obdobích zahrnovali další kategorie – vzdálené destinace či také reemigraci. V souvislosti s poválečným obdobím a činností repatričních styčných důstojníků byla např. kategorizace shrnuta takto: *Tyto zavlečené osoby možno dělit na několik skupin: Jsou to především ti, kdož byli persekvovali z důvodů politických a byli vězněni v různých koncentračních táborech, káznících a věznicích celého Německa a zemí jim dočasně obsazených; jsou to dále občané pronásledováni z důvodů rasových podle tzv. norimberských zákonů a vězněni rovněž v koncentračních táborech a ghettech (...). Konečně velmi početnou skupinu tvořily pracovní síly přemístěné ze svých trvalých sídel za tzv. totálního nasazování do různých oblastí říše. Méně početná skupina je těch občanů, kteří byli donuceni vstoupiti do Wehrmachtu nebo do organizací s ním spolupracujících.* K tomuto výčtu byla přirazena i tzv. vnitřní repatriace. NA ČR, fond MPSP-R, k. 247, č.j. R1319-26/2, Zpráva o činnosti repatričního odboru ministerstva ochrany práce a sociální péče, 21. 2. 1946.

¹⁸⁹ Do této kategorie v podstatě spadali i ti, kteří odešli na práci dobrovolně.

¹⁹⁰ Obvykle se její počet udává v rozmezí 400 až 600 tis. osob. Např. ADAM, Alfons a kol.: *Nucená práce 1939-1945*, c. d., s. 45.

byla i rozptýlená např. na farmách či v menších městech, nasazení se nacházeli i v rámci organizace Todt (zajišťující frontové a stavební práce na okupovaném území) a dalších pomocných sborech.¹⁹¹ Právě v případě nuceně nasazených, i proto, že přebývali v roztroušenějších skupinách, se nejčastěji zmiňuje jejich samorepatriace. Jako příležitost využívali zejména chaosu na konci války, bombardování, případně povolení k návštěvě domova.¹⁹² Jejich shromažďování bylo náročnější, zároveň se ale k repatriaci mohli přihlašovat sami. Repatriční styční důstojníci po skupinách pátrali při návštěvách místních úřadů nebo na základě podaných informací. Vzhledem k tomu, že přednostně byli repatriováni osvobození vězni, protahoval se pobyt nuceně nasazených na delší období, což způsobovalo další svévolné odchody.

Prioritní skupinou k repatriaci byli **osvobození vězni z koncentračních táborů** (resp. dalších typů táborů vyhlazovacích, kárných apod.) a věznic v případě politických vězňů.¹⁹³ Tábory mohly být smíšené a v internaci se nacházeli vězni z různých důvodů, což rozlišovaly nášivky oblečení, doplněné počátečním písmenem národnosti.¹⁹⁴ Do internace se dostali političtí vězni v rámci jednotlivých zatčení či rozsáhlejších zatýkacích akcí.¹⁹⁵ V druhé polovině války se rovněž vyostřila rasová perzekuce Židů a Romů.¹⁹⁶ V některých táborech se ale nacházeli i zajatci, např. slovenští partyzáni, či kriminální vězni. Ačkoli existence táborů byla známá, na podmínky, se kterými se zde setkali, v podstatě nebyli vojáci a úředníci dostatečně připraveni. Spojenci proto vedle reportů ohledně Displaced Persons vydávali i hlášení o objevených

---

¹⁹¹ Ačkoli se většinou jednalo o území Německa, nasazení se vyskytovali i v dalších destinacích, které byly okupovány. Přínosem do této problematiky je např. projekt „Noráci“ o nasazených Čechách na práci v Norsku. Viz HINGAROVÁ, Vendula a MARŠÁLEK, Zdenko: *Poslání na sever: Češi na nucené práci v Norsku*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2022.

¹⁹² F. Mainuš píše, že na některých místech se podařilo většině Čechů odejít ještě před příchodem fronty, v čemž vidí důvod masové samorepatriace právě mezi nuceně nasazenými. Jako příklad uvádí Vídeň, kde při obsazení města Rudou armádou bylo již jen 10% z původního počtu 40 tis. nasazených. Viz MAINUŠ, František. *Totální nasazení: Češi na pracích v Německu 1939-1945*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1970, s. 181.

¹⁹³ Celkový počet těchto internovaných a osvobozených je opět předmětem odhadů, jednalo se v řádu až o více než sto tisíc osob (z území Protektorátu a bez započítání rasové perzekuce), z toho asi 20 tis. obětí. Tyto celkové počty perzekvovaných a obětí (a vývoj jejich odhadu) v rámci jednotlivých skupin shrnuje HOŘÁK, Martin, JELÍNEK, Tomáš (eds.): *Nacistická perzekuce obyvatel českých zemí: studijní materiál pro učitele dějepisu*. Praha: Živá paměť v nakl. Galén, 2006, s. 71 an. Pokud bychom vycházeli např. z údajů pozdějšího Svazu osvobozených politických vězňů, který měl zastřešovat bývalé vězně perzekvované z různých důvodů (tedy politických, rasových, náboženských apod.), počet členů (v českých zemích) nedosahoval po většinu doby 80 tis. Členy Svazu mohli být jak věznění, tak pozůstalí po obětech, případně se ne všichni bývalí političtí vězni ve Svazu sdružovali, což číslo nadále zkresluje.

¹⁹⁴ Barvu nášivky měli političtí vězni červenou, emigranti tmavě modrou, svědci Jehovovi světle modrou, kriminální vězni zelenou, homosexuálové růžovou a „práce se štítící“ černou či hnědou. Tvarem byl obvykle trojúhelník, doplněný případně pruhem či kruhem (v případě trestu), nebo židovská hvězda.

¹⁹⁵ Např. tzv. akce Albrecht I., během které bylo na začátku války zatčeno mnoho osobností kulturního a politického života, tzv. akce 17. listopadu, internace lidických žen ad.

¹⁹⁶ Odhaduje se, že deportace se dotkly asi 88 tis. českých a 89 tis. slovenských Židů, u obou přežilo do konce války přibližně 10 tis. Židů. Z 6 500 českých Romů se 583 dožilo osvobození.

koncentračních táborech, poměrech v nich a přijatých opatřeních. Síť táborů byla široká, a Spojenci a repatriční úředníci tak někdy objevovali menší a pobočné tábory teprve s odstupem času.¹⁹⁷ Pokud nebyla nutná (i částečná) evakuace, vytvářeli Spojenci struktury přímo v rámci tábora, soustředili případně jednotlivé národnosti do určitého prostoru a rovněž zde byli přiřazeni jednotliví repatriční styční důstojníci. V dalších táborech, případně i v rámci koncentračních táborů, se nacházeli **váleční zajatci**. V případě Čechoslováků šlo zejména o demobilizované vojáky Wehrmachtu či maďarské armády.¹⁹⁸ Jak bude dále vysvětleno, jejich repatriace byla na pomezí kompetence ministerstva sociální péče a ministerstva národní obrany. Mezi repatrianty se nacházeli také **evakuovaní**, zejména ze Slovenska či pohraničního území, ustupující před armádními osvobozovacími jednotkami.

Rovněž osoby, které se z důvodu války uchýlily do **exilu**, spadaly pod skupinu repatriantů. Jednalo se v mnohých případech o osoby politické a vojenské, které se v zahraničí zapojily do exilových vládních či armádních struktur. Před hrozbou perzekuce ale přehali i Židé a další jednotlivci z osobních důvodů. Destinace emigrace se mohla měnit, např. s postupem válečných bojů. Výrazným centrem se staly zejména Francie a později Anglie. V exilu se rovněž ocitly osoby, které se dočasně či pracovníě nacházely mimo území republiky při vypuknutí války, resp. po mnichovských událostech, a do vlasti se z tohoto důvodu nevrátily. Repatriace civilistů z těchto destinací probíhala obvykle bez spojenecké pomoci, na základě mezistátních repatričních dohod či zřízených repatričních misí. Pokud nešlo o prominentní osobnosti,¹⁹⁹ přistoupilo se k ní vzhledem ke kapacitám ve větší míře v pozdějších měsících, případně až v r. 1946 a rovněž se více využívala letecká či lodní doprava. Vojáci zahraniční armády byli přesouváni a repatriováni v intencích MNO.²⁰⁰

---

¹⁹⁷ Síť táborů se snaží v komplexnosti zmapovat United States Holocaust Memorial Museum (USHMM) v rámci projektu *Encyclopedia of Camps and Ghettos, 1933-1945*. Prozatím jsou k dispozici tři svazky – I. Rané tábory, II. Ghetta v Německem okupované východní Evropě a III. Tábory a Ghetta pod spojenci nacistického režimu, dále jsou připravované svazky o táborech zajateckých, dalších centrech nežidovské perzekuce, vyhlazovacích a tranzitních židovských táborech a táborech pro nuceně nasazené. Dostupné z: www.ushmm.org/research/publications/encyclopedia-camps-ghettos.

¹⁹⁸ K problému Čechoslováků ve Wehrmachtu např. MARŠÁLEK, Zdenko: *"Česká" nebo "československá" armáda?: národnostní složení československých vojenských jednotek v zahraničí v letech 1939-1945*. Praha: Academia, 2017 např. NEMINÁŘ, Jiří. *Přijímání vojáků Wehrmachtu do československé zahraniční armády na Západě během 2. světové války*. 2015. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin. Vedoucí práce Čechurová, Jana.

¹⁹⁹ I v tomto případě vlivem politických tlaků docházelo k průtahům.

²⁰⁰ Nicméně např. dle výzkumu K. Stegurové československé ženy sloužící pod britskými jednotkami byly v některých případech po své demobilizaci repatriovány s civilisty v rámci MOPSP, záležitost se tedy i mimo Spojenci okupované území prolínala. Viz STEGUROVÁ, Karolína: *Žena a válka: Československé ženy sloužící za druhé světové války v britských pomocných sborech ATS a WAAF*. 2019. Dizertační práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin. Vedoucí práce Čechurová, Jana., s. 177 an.

Výše uvedené případy tvořily většinu mezi Displaced Persons, jejichž repatriaci československé orgány za pomoci Spojenců, případně ve vlastní režii na základě mezinárodních dohod, zajišťovaly. Do péče nicméně také spadali např. vnitrozemští uprchlíci, repatrianti (z táborů v Československu, zejména Terezína) či cizinci, kteří se v době po osvobození války dle definice nalézali na území některého ze spojeneckých států, který byl vázán dohodami o péči o přemístěné. Jak zmíním dále v textu, některé případy byly sporné (např. vyhnanci ze země, jejíž nebyli státní příslušníci, opětovní navrátilci). Podobně tak předváleční uprchlíci neměli v poválečné době spadat do péče o DPs, ale pod instituce, které se jejich případy zabývaly již dříve.

Struktury a organizace péče o Displaced Persons

V této části práce se zaměřím na organizační strukturu péče o poválečné Displaced Persons v mezinárodním měřítku a roli československých orgánů v tomto procesu. Nejprve nastíním dlouhodobější vývoj, a to jak východiska a předchozí zkušenosti s institucionálním zajištěním uprchlíků či přemísťovaných osob, tak souvislost s následným vývojem, který reagoval na předchozí i nové společensko-politické výzvy. Poté se budu zabývat podrobně samotným průběhem řešení problému Displaced Persons, od plánů po jejich realizaci během osvobozování a následně v měsících po skončení války. Zvláštní pozornost nakonec věnuji repatriačním styčným důstojníkům, jako vykonavatelům a zprostředkovatelům politiky vůči Displaced Persons v rámci této struktury, a konkrétním problémům, se kterými se při své činnosti potýkali. Na jejich činnosti lze vysledovat účinnost takto vytvořeného systému, průběh uskutečňování celého procesu i jeho dílčí limity a problémy. K ucelení pohledu řeším rovněž s tím související organizační strukturu v Československu, zastoupenou zejména repatriačním odborem.

Abych udržela kompaktnost zkoumaného objektu, je v centru zájmu především organizace péče a repatriace Displaced Persons v původně stanoveném významu.²⁰¹ Od toho se odvíjí také poměrně úzké sledované období zacílené zejména na rok 1945, s předpoklady vycházejícími z předchozích měsíců i naopak výhledem na proměny obsahu činnosti během utlumené intenzity v následujících letech. Okruh osob je také v souladu s definicí omezen

---

²⁰¹ Tedy péče o ty DPs, které získaly svůj status na základě původní definice stanovené v rámci SHAEF, tedy osoba spojeneckého národa, která byla přemístěná v důsledku války.

na civilisty.²⁰² Termín sám o sobě limituje studium i geograficky, a to na území, kde působily spojenecké instituce západních mocností, které péči o Displaced Persons v souladu s dohodami prakticky prováděly. Níže popsané struktury se tedy vztahují zejména na území Německa, resp. Rakouska pod správou budoucích tzv. západních zón (americké, britské a francouzské).²⁰³ Sovětská zóna uplatňovala odlišnou politiku zacházení s osobami, které by podle spojenecké definice spadaly pod kategorii Displaced Persons. Této práci se tedy dotýká jen v souvislosti se vzájemnou komunikací, spoluprací či konfrontací s autoritami západních zón ve věci Displaced Persons a československými orgány ohledně repatriace.

Východiska mezinárodní politiky a organizační struktury

Přesuny osob v souvislosti s druhou světovou válkou byly svým charakterem, intenzitou a množstvím dosud bezpříkladné. Evropa však již v předchozích obdobích zažila několik uprchlických vln, mnohdy rovněž spojených s násilným konfliktem v zemi původu. Zkušenosti s jejich dosavadním řešením a institucionálním ukotvením sloužily jako východiska při uvažování o možné a vhodné formě organizace přemístěných osob. V péči o Displaced Persons se měly překlenout jejich nedostatky a naopak jejich úspěšné stránky se dávaly za příklad jako inspirace. Na plánování i činnosti se ostatně podíleli zainteresovaní odborníci. Tato strukturální a personální kontinuita hrála nemalou roli ve výsledné formě organizace a také jejím dalším vývoji. Z dlouhodobějšího pohledu byla péče i Displaced Persons mezičlánkem, jakkoli specifickým, v procesu snahy o řešení problému uprchlíků, migračních vln a péče o osoby vykořeněné ze svého původního bydliště.

Historie migrací sahá hluboko do historie a s ním i postoj jednotlivých států k příchozím.²⁰⁴ Podporu zajišťovaly nejprve ve velké míře soukromé a dobročinné iniciativy, významnou roli představoval zejména Červený kříž a jeho složky.²⁰⁵ Otázku mezinárodní kooperace v tomto

---

²⁰² Péče o vojenské zajatce se sice s Displaced Persons v mnoha případech, jak uvidíme dále, úzce prolínala, stejně jako organizační struktura (styční důstojníci, zřizování táborů). Formálně nicméně spadala pod kompetenci vojenských složek, v československém případě ministerstva národní obrany, a rovněž tábory vojenských zajatců fungovaly samostatně od Displaced Persons táborů.

²⁰³ Zmíněny jsou případně přilehlé oblasti, kde v rámci této organizace československé orgány působily. Naopak nejsou zahrnuty československé repatriační mise a spolupráce s dalšími státy na základě vzájemných repatričních dohod. K tomuto viz další publikace – KASÍKOVÁ, Jana: *At' mohou přijeti*, c. d., s. 175-202, FRIEDL, Jiří: *Domů, a za svobodu*, c. d., s. 73-194 či KUČERA, Jaroslav: *Repatriace československých občanů u exilu ve Velké Británii*, c. d., Vaculík, Jaroslav: *Poválečná repatriace*, c. d. 34-79 a další.

²⁰⁴ K obecnému vývoji v průběhu delšího období, kde jsou zahrnuty i přesuny spojené se světovými válkami, viz např. základní dílo BADE, Klaus J.: *Evropa v pohybu: evropské migrace dvou staletí*, Praha: NLN, 2005.

²⁰⁵ K tomu viz např. Jaeger, Gilbert: *On the history of the international protection of refugees*, in: *International Review of the Red Cross* 83, č. 843, 2001, s. 727-738, k organizování cestování např. RYCHLÍK, Jan: *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu: pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007.

směru nastolila v Evropě po první světové válce Společnost národů. V meziválečném období se objevilo několik významných uprchlických vln, kterými bylo potřeba se zabývat a v souvislosti se kterými vznikla širší **institucionální pomoc**. Přístup mezinárodních orgánů vůči uprchlickým vlnám byl individuální a dočasný. Místo univerzální politiky se uplatňovala snaha **řešit konkrétní problém** a v ideálním případě jej také „vyřešit“ a tím uzavřít. S postupně přibývajícými různorodými skupinami uprchlíků a nejednotnému zapojení států do spolupráce tak vedle sebe fungovalo **paralelně několik institucí**. Jejich zřízení i aktivita však byly, přes snahu jejich pracovníků, těžkopádné, trpěly nedostatkem financí i širší politické podpory.²⁰⁶ Jejich pomoc také byla omezená na určitou skupinu osob, případně do své kompetence postupně zahrnovaly další kategorie uprchlíků. Toto postupné vyjednávání bylo zdlouhavé a nově přichozím se tím pádem nedostávalo potřebné bezprostřední podpory. Přesto tyto instituce znamenaly významný **krok směrem k mezinárodní kooperaci** v této otázce a snahy o definování jak uprchlíka, tak postoje k němu.²⁰⁷

Na počátku 20. let inicioval Mezinárodní Červený kříž z důvodu docházejících zdrojů pomoci a nutnosti ustavit koordinační orgán konferenci k řešení problému ruských uprchlíků.²⁰⁸ Oslovená Rada Společnosti národů jmenovala k tomuto účelu v r. 1921 Vysokého komisaře pro uprchlíky.²⁰⁹ Jeho snahou bylo zajišťovat administrativu i mezinárodní spolupráci v otázce existenciálního zajištění ruských uprchlíků či repatriace zajatců.²¹⁰ Ruští běženci však nebyli jedinou masovou uprchlickou vlnou. Příchod velkého množství osob do Evropy byl zapříčiněn také konfliktem na Blízkém východě. V důsledku toho zařadil úřad Vysokého komisaře do své intence další skupiny – v r. 1924 uprchlíky arménské a v r. 1928 „další kategorie uprchlíků“ související s migracemi z této oblasti.²¹¹ Důležitou, ne-li zásadní součástí

---

²⁰⁶ Apolitičnost na jednu stranu umožňovala angažovanost v pomoci uprchlíkům, na stranu druhou nebyl politický zájem se otázkou věnovat a instituce tak mnohdy neměly reálné mocenské prostředky ke svým požadavkům.

²⁰⁷ V této části předkládám stručný přehled, který považuji za související s institucionálním vývojem směřujícím k péči o Displaced Persons. Podrobněji k této problematice např. MARRUS: Michael R.: *The Unwanted. European Refugees in the Twentieth Century*, New York, Oxford University Press, 1985, zejména kap. 2 a 3; WILFONG, Robert G.: *UNRRA and Displaced Persons*, Harvard: Harvard University, 1966; k právním úvahám viz GOODWIN-GILL, Guy S., MCADAM, Jane: *The refugee in international law*. Oxford: Oxford University Press, 2007, s. 15-50 a JÍLEK, Dalibor: *Odpověď mezinárodního práva na hromadné uprchlictví*. Brno: Masarykova univerzita, 1996.

²⁰⁸ Počet uprchlíků z Ruska podle odhadů přesahoval 1 mil. osob (některé odhady uvádějí i více než 1,5 mil.). Svým počtem a potřebou řešení tak zastínili další uprchlické problémy související s první světovou válkou či předchozím konfliktem na Balkáně.

²⁰⁹ Označovaný býval někdy jako Úřad vysokého komisaře pro ruské uprchlíky. Do jeho čela byl jmenován - Fridtjof Nansen (1861-1930) významná osobnost v politice vůči uprchlíkům, ale také zoolog, polární cestovatel.

²¹⁰ Zajištěním práce a právními úkony s tím spojenými se zabývala rovněž International Labor Organization. WILFONG, Robert G.: *UNRRA and Displaced Persons*, c. d., s. 50.

²¹¹ Po jednání Rady byli do této kategorie zahrnuti asyrští, resp. asyrsko-chaldejští, turečtí a asimilovaní uprchlíci bez státní příslušnosti. K rozšíření F. Nansen původně navrhoval sedm kategorií zahrnující celkem více než 150

zařazení pod správu Vysokého komisaře bylo poskytnutí určitého právního zajištění, konkrétně zvláštního **průkazu totožnosti uznávaného smluvními zeměmi**.²¹² Ten nahrazoval cestovní průkaz (vžilo se jeho označení Nansenův pas) a umožňoval tak přeshraniční pohyb uprchlíků.²¹³ S tím už se pojila potřeba konkrétního definování příjemce pomoci, tedy uprchlíka, a jeho právního postavení. S obecnější definicí přišla Úmluva o mezinárodním postavení uprchlíků v r. 1933, která zavazovala smluvní strany zejména ohledně právního zajištění těchto osob.²¹⁴ I tato konvence navazovala na předchozí systém. V této době k jeho zajištění fungoval namísto Vysokého komisaře samostatný tzv. Mezinárodní Nansenův úřad pro uprchlíky spravovaný Společností národů.²¹⁵

Mezitím se vyhrtyly politické podmínky v Německu, které přiměly další množství osob k odchodu do zahraničí. K péči o tyto židovské i politické oběti režimu vznikl z podnětu Společnosti národů v r. 1933 Úřad vysokého komisaře pro uprchlíky z Německa.²¹⁶ Zhoršující se situace tlačila státy opět k revizi přístupu a řešení nejen minulých, ale i stávajících, potažmo budoucích vln uprchlíků. V roce 1938 došlo v rámci Společnosti národů ke sloučení paralelně fungujících institucí pod jeden úřad Vysokého komisaře pro uprchlíky.²¹⁷ V témže roce, vlivem událostí po tzv. anšlusu Rakouska, se konala mezinárodní konference v Evianu, která měla jednat o uprchlické situaci, zejména v souvislosti s židovskými uprchlíky před nacismem. Průběh konference přinesl setkání zástupců států i aktérů příslušných organizací, kteří přednesli návrhy k obecnějšímu řešení. Přestože diskuze předznamenala závažnost uprchlické otázky v mezinárodním systému, jednotlivé státy nebyly ochotné poskytnout

---

tis. osob – Asyřany, osoby asyrsko-chaldejského původu, Rusy z Galicie, Černohorce, Židů z Besarábie, Bukoviny a Sedmihradská, malá skupina nerepatriovaných Turků z Řecka a další uprchlíky zejména maďarského původu bez osobních dokumentů rozptýlených ve střední Evropě. JÍLEK, Dalibor: *Odpověď mezinárodního práva*, c. d., s. 19-21.

²¹² Osoby tak mohly opustit zemi prvního přijetí, kde např. nebyly dostatečné podmínky k živobytí či získání zaměstnání. Tamtéž, s. 14.

²¹³ Dále zajišťoval např. určité právní postavení v pracovních vztazích a dalších společenských záležitostech.

²¹⁴ To se v souladu s politikou Vysokého komisaře vztahovalo nejprve v r. 1928 ke konkrétním skupinám, tj. uprchlíkům ruským a arménským. Podle přijatého znění se jednalo o osoby, které již nepoživaly ochrany vlády státu svého původu, a nenabývaly jinou státní příslušnost. Ujednání o právním postavení ruských a arménských uprchlíků bylo svým dosahem omezené, jako výsledek mezivládního jednání Rady Společnosti národů a zavázalo k jeho plnění 13 států. Jednalo se např. o uplatnění práv občanských či spojených s výkonem práce, přístupu k soudům, do škol či univerzit. Smluvní země vydávaly příslušné doklady pro uprchlíky (Nansenovy průkazy) a měly se, v mezích své bezpečnosti, řídit pravidlem zákazu vyhoštění. Tamtéž, s. 22-24.

²¹⁵ Tento úřad fungoval v letech 1930-1938, Více k dataci jednotlivých úřadů např. průvodce po fondu Vysokého komisaře v United Nations Archives. Dostupné z: <https://archives.ungeneva.org/league-of-nations-high-commissioner-of-the-league-of-nations-for-refugees-international-labour-organisation-nansen-office-armenian-orphanage-in-aleppo-high-commissioner-for-german-refugees-high-commissioner-for-refugees-in-london>. [Cit. 2023-09-23.]

²¹⁶ Rovněž tato emigrační vlna podnítila evropské státy k revizi definice. Úmluva o postavení uprchlíků pocházejících z Německa byla přijata r. 1938. MARRUS: Michael R.: *The Unwanted*, c. d., s. 122 an.

²¹⁷ Došlo tedy ke sloučení Nansenova úřadu pro uprchlíky a Úřadu vysokého komisaře pro uprchlíky z Německa.

výraznější praktickou ani ideovou podporu a nebyla uzavřena ani očekávaná společná rezoluce. Viditelnějším výsledkem bylo zřízení **Mezinárodního výboru pro uprchlíky** (Intergovernmental Committee on Refugee, IGCR).²¹⁸ který do své kompetence zahrnul uprchlíky z Německa a později rovněž ze Španělska.²¹⁹ Jak si všímají odborníci, IGCR posunulo ve svém pojmání uprchlíka více k individualizované rovině a jeho subjektivních hledisek odchodu z původní země.²²⁰

Tyto zkušenosti se promítly následně do **řešení problému Displaced Persons**, který byl během druhé světové války součástí širších plánů o poválečné obnově, uvažovaných zejména v rámci Mezispojeneckého výboru pro poválečnou obnovu ve Výboru poválečné obnovy (Post-War Requirements Bureau, PWRB), čili v tzv. Leith-Ross komitétu, založeném v r. 1941. Významným prvkem budoucího uspořádání se ale stal i myšlenkový (a praktický) postoj Spojených států. Ty po první světové válce poskytl Evropě podpůrnou pomoc skrze Organizaci americké pomoci (American Relief Administration), nicméně vzápětí se z dění v Evropě stáhly.²²¹ Tento tzv. izolacionalismus byl některými tamními odborníky kritizován a spatřovali v něm nejen jednu z příčin vyústění politických událostí, ale zejména poučení pro budoucí konání.²²² Za druhé světové války zřídilo ministerstvo zahraničí r. 1942 **Kancelář pro zahraniční pomoc a obnovu** (Office of Foreign Relief and Rehabilitation Operations, OFRRO). Postupně se rozvíjející společná iniciativa jednotlivých stran vyústila v ustanovení **Organizace spojených národů pro pomoc a obnovu** (United Nation Relief and Rehabilitation Administration, UNRRA). Její zakládající listinu podepsalo v r. 1943 ve Washingtonu 44 států z řad Spojenců. Cílem instituce byla jednak poválečná obnova hospodářská, jednak organizace péče a návratu přemístěných osob.

UNRRA fungovala jako **široce pojatá organizace**, absorbovala v sobě několik odvětví péče (otázky sociální, zásobování, zdravotní apod.). Jak bude řečeno dále, UNRRA sice vzápětí

---

²¹⁸ Důležitým milníkem byla i participace americké strany. WILFONG, Robert G.: *UNRRA and Displaced Persons*, c. d., s. 50, THIES, Jochen: *Evian 1938: als die Welt die Juden verriet*, Essen: Klartext, 2018.

²¹⁹ Po skončení války i dočasně ty, kteří se odmítali vrátit do země svého původního bydliště.

²²⁰ JÍLEK, Dalibor: *Odpověď mezinárodního práva*, c. d., s. 39.

²²¹ American Relief Administration působila po první světové válce v Evropě a revolučním Rusku. Jen v r. 1919 dodala do Evropy asi 7 mil. tun zboží. SHEPHARD, Ben: *The Long Road Home*, c. d., s. 36.

²²² V Americe proti sobě stály dva diskusní proudy klonící se k izolacionismu a k internacionalismu. Druhá skupina spatřovala v široce pojaté participaci po druhé světové válce určité napravení chyb poválečného vývoje po předchozím světovém konfliktu. I toto pojetí mezinárodní participace oscillovalo mezi hledisky humanitárními (tíhnoucími k „misionářskému internacionalismu“ zodpovědné vedoucí mocnosti) a hledisky praktickými (týkající se odbytu hospodářských přebytků). J. Reinischová rovněž pozoruje vývoj myšlenkové koncepce, kdy v případě UNRRA zvítězili doslova „super-idealisté“ a „super-internacionalisté“, jejichž postoj byl utlumen po první světové válce. Rovněž meziválečný vývoj, zejména 30. léta, se zaměřil naopak na myšlenku (extrémního) nacionalismu. K této diskuzi viz REINISCH, Jessica: *Internationalism in Relief: The Birth (and Death) of UNRRA*, in: *Past & Present* 210, č. 6, 2011, s. 258–289.

ve velké míře ustoupila koncepci SHAEF, nicméně po celou dobu zůstala skrze svůj personál (vyškolený v humanitárním duchu) zásadním činitelem v péči o Displaced Persons.²²³ I v této oblasti se jednalo ze strany institucí o široké pojetí toho, komu má být pomoc poskytnuta. Obecně mělo jít o osoby přemístěné v důsledku událostí druhé světové války, nezkoumal se tedy nutně důvod přemístění či konkrétní migrační vlna (zkoumal se ovšem původ). Nicméně definice stále zůstávala v pojetí určitého problému, tj. „přesunů v důsledku války“. Toto však vzápětí začaly narušovat případy poválečné situace – nerepatriování a nově příchozí uprchlíci.²²⁴ U druhé jmenované skupiny nepanovala jednoznačná shoda, jaký postoj vůči ní zaujmout. Protože se jednalo zejména o uprchlíky židovské a osoby ze zemí východního bloku, dostal problém výrazný politický rozměr.

UNRRA měla fungovat dočasně, jako **orgán bezprostřední poválečné obnovy**. Ačkoli země přijímající pomoc stály o pokračování podpory, ukončila UNRRA ke konci roku 1947 svou činnost.²²⁵ Její pracovníci a kompetence byli „rozděleni“ do několika návazných či stávajících orgánů, zejména pod správou OSN – především pak do IRO, světovou zdravotnickou organizaci, UNICEF, UNESCO ad.²²⁶ Tento fakt ukazuje na šíři agendy, kterou UNRRA měla ve své době obsáhnout. Šlo rovněž o velkorysý projekt pracující v mnoha ohledech na základě **myšlenek globálního humanismu**. Nicméně právě rozpory v pojetí, nemožnost řešit některé problémy a v neposlední řadě zneužívání pomoci i vnitřní problémy ukázaly neudržitelnost takového procesu v dlouhodobé perspektivě. UNRRA však v tomto představuje zajímavý mezičlánek mezi předchozí pomocí poskytovanou převážně konkrétním skupinám a následnou organizační strukturou rozdělenou spíše dle specializace.

Displaced Persons převzala do své agendy **Mezinárodní organizace pro uprchlíky** (International Refugee Organization, IRO), ustanovená na přechodnou dobu k řešení tohoto

---

²²³ Pracovníci byli v rámci ideového zázemí UNRRA vyškoleni v myšlence internacionalismu a kosmopolitismu a snahy pomoci v co největší míře k obnově po válce, zároveň byli vedeni k respektu kulturních zvláštností a národnostních jednotek. V obecné koncepci mnohdy převažoval americký myšlenkový směr, proti němuž se členové z řad evropských států vymezovali. Zatímco jedna strana se dívala na záležitost jako na globální problém, požadovaly menší státy určitou formu kooperace a zohlednění individuálních potřeb. Tento problém se částečně překlenuje, ale zároveň v budoucnu i prohloubil roztržičnost, zřízením londýnské pobočky UNRRA. REINISCH, Jessica: *'Auntie UNRRA' at the Crossroads*, in: *Past & Present* 218, č. 8, 2013, s. 70–97.

²²⁴ Samostatnou průběžně se prolínající otázkou bylo vysídlování německého obyvatelstva, které obecně nespadlo pod orgány pečující o Displaced Persons, nicméně v konkrétních případech k převzetí jejich péče také docházelo. Významnou pomoc jim však poskytovaly i další charitativní organizace, které neomezily svou činnost pouze vůči přemístěným z řad spojeneckých národů.

²²⁵ Resp. část činnosti zaměřenou vůči Displaced Persons ukončila již 30. 6. 1947. Např. JACOBMEYER, Wolfgang: c. d., s. 19.

²²⁶ Např. REINISCH, Jessica: *'Auntie UNRRA'*, c. d., s. 71.

problému.²²⁷ Významný rozdíl však znamenal už jen fakt, že členství v organizaci odmítly země formujícího se východního bloku, ačkoli na práci přípravného výboru (PCIRO) některé z nich nejprve participovaly.²²⁸ IRO tváří v tvář situaci geopolitické, ale i požadavkům ze strany Displaced Persons, změnila základní snahu z repatriace na organizaci přesídlení, resp. emigraci osob.²²⁹ Možnosti udělení víz však byly omezené, výraznou kritikou IRO bylo, že se v podstatě stala distribučním a mocenským politickým nástrojem západních mocností.²³⁰ Jako dočasná instituce svou činnost ukončila začátkem r. 1952, v souvislosti se zřízením úřadu **Vysokého komisaře pro uprchlíky** (United Nations High Commissioner for Refugees, UNHCR) v r. 1950 při OSN. Ačkoli i tato organizace se nejprve měla vypořádat především s „původním“ problémem poválečných uprchlíků, stala se zaštiťujícím orgánem následné uprchlické problematiky v jejích pozdějších podobách. Její postavení upevnilo jednak zakotvení při OSN, ale zejména konvence o právním postavení uprchlíka, přijaté r. 1951 v Ženevě. Problém poválečných Displaced Persons jako takový se tedy administrativně ukončil v průběhu 50. let, a to buď repatriací, emigrací, usídlením na stávajícím místě či zařazením do uprchlické administrativy.

Československo a kontinuita péče

Také československé úřady i další (např. dobrovolné) organizace vycházely z dlouhodobější zkušenosti. Ty byly částečně **propojeny s evropskou situací** (migrační vlny, způsob řešení) a částečně reagovaly na vlastní vnitropolitické problémy.²³¹ Zástupci Československa jako členové Společnosti národů byli průběžně přítomní výše popsaným jednáním ohledně uprchlických problémů.²³² Aktuální pro Československo byli ve větším měřítku **uprchlíci z Ruska** ve dvacátých letech, a **z Německa** o dekádu později.²³³ V návaznosti na závazky z přijatých konvencí se v Československu vydávaly tzv. Nansenovy průkazy, a uprchlíkům

---

²²⁷ Do této organizace vplynula i IGCR, která bezprostředně po válce fungovala paralelně, stále se zaměřením na předválečné uprchlíky z Německa, republikánské běžence ze Španělska a později na některé nerepatriované skupiny mezi Displaced Persons. Formálně bylo IRO založeno jako zvláštní orgán při OSN, což už ukazuje na posun této problematiky směrem ke globálnímu řešení. K dějinám IRO zejména klasické dílo HOLBORN, Louise: *The international Refugee Organization*, Oxford: Oxford University Press, 1956.

²²⁸ Sovětský svaz totiž nadále trval na principu povinné repatriace, což bylo v rozporu s koncepcí IRO.

²²⁹ Přesto i částečná repatriace nadále probíhala.

²³⁰ Tento politický vliv se prosazoval zejm. skrze výslechy, tzv. „screenings“.

²³¹ V následujícím textu vyzdvihuji ty procesy, které dle mého názoru měly na formování organizační repatriční struktury výrazný vliv. V dotčené době se Československo potýkalo s mnohými dalšími vnitřními i přehraníčními přesuny obyvatel. K přehledu viz NEŠPOR, Zdeněk R.: *České migrace 19. a 20. století*, c. d.

²³² Záměrně zde užívám množné číslo, které zdůrazňuje tendenci řešit jednotlivé uprchlické vlny zvlášť.

²³³ K německé emigraci ČAPKOVÁ, Kateřina a FRANKL, Michal: *Nejisté útočiště: Československo a uprchlíci před nacismem 1933-1938*. Praha: Paseka, 2008. K ruské emigraci např. sborníky studií: VEBER, Václav a kol.: *Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918-1945: sborník studií*. Praha: Seminář pro dějiny východní Evropy při Ústavu světových dějin FF UK, 1993-1996.

spadajícím do příslušné kategorie bylo poskytnuto stanovené právní postavení. Praktické zajištění péče však vesměs leželo na bedrech spolků a charitativních organizací. Rozpor také přetrvával mezi vládními orgány. Zatímco ministerstvo zahraničních věcí zastávalo vůči uprchlíkům otevřenější politiku v souladu s mezinárodními tendencemi, odmítavější přístup přicházel zejména ze strany ministerstva vnitra, které přitom vyřizovalo mnohé praktické záležitosti.²³⁴

Displaced Persons otázka byla z pohledu Československa vnímána zejména jako problém repatriační, tedy zajištění návratu vlastních občanů a mezinárodní spolupráce na přesunech cizinců. **Repatriace** do Československa se v odlišném kontextu řešila již **po první světové válce**, kdy se zároveň úzce prolínala s reemigrací.²³⁵ Přímou s válečnými událostmi souvisel zejména návrat zajatců a vojáků ze zahraničí. Vliv měl i vznik nového státu, do repatriace tak spadali českoslovenští občané, kteří se osamostatněním Československa ocitli vně hranic, např. státní úředníci a další. O reemigraci měli zájem někteří vystěhovalci, např. z ideových, ale častěji hospodářských důvodů.²³⁶ Tyto přesuny představovaly komplexní proces – při samotné organizaci poskytovaly péči záchytné, případně karanténní stanice a navrátilci měli nárok na některé úlevy i dočasnou podporu, kontrolovalo se či přidělovalo domovské právo, státní občanství a případně i půda dle podmínek pozemkové reformy.²³⁷ K zajištění byla nutná užší mezirezortní spolupráce, eventuálně se uvažovalo o vzniku repatriačního úřadu. Agendu však zastaly meziministerská jednání a komise. Podstatnou úlohu vzhledem k povaze problému hrála ministerstva zahraničí, vnitra a sociální péče.²³⁸ V otázce repatriace válečných zajatců ministerstvo národní obrany, které k tomuto účelu zřídilo zvláštní odbor.²³⁹

---

²³⁴ Čapkova a Frankl upozorňují na rozpor mezi tím, jak byla politika prezentována a vykonávána, stejně jako na oscilování mezi garantovanou pomocí a snahou zamezit trvalému usídlení. ČAPKOVÁ, Kateřina a FRANKL, Michal: *Nejisté útočiště*, c. d., s. 61 an.

²³⁵ V dobové terminologii i dané situaci nelze někdy tyto pojmy rozlišit.

²³⁶ Reemigrace mohla být viděna i ideologicky, jako návrat do vlastního samostatného státu. Organizace a usídlení nicméně provázely značné komplikace a československé orgány byly naopak vyzývány, aby tyto snahy mezi krajany cíleně nepodporovaly. Počet repatriantů a reemigrantů vyjmenovává Vaculík pro jednotlivé země původu. Zatímco z některých zemí měly zájem o návrat jen desítky rodin, např. v případě USA šlo o několik desítek tisíc reemigrantů zejména ze Slovenska (paralelně však probíhalo vystěhovávání). V případě repatriace z Rakouska se uvádí do r. 1921 návrat asi 100 tis. krajanů. VACULÍK, Jaroslav. *Reemigrace a repatriace*, c. d., s. 82.

²³⁷ J. Vaculík však upozorňuje, že oproti osídlování po druhé světové válce byly možnosti přidělení půdy značně omezené, Tamtéž, s. 15.

²³⁸ M. Lacko ve svém výzkumu kooperaci těchto tří ministerstev označuje za pomyslný trojúhelník vytvářející rámec repatriační a reemigrační politiky. Na řešení zároveň participovala další ministerstva (ministerstvo veřejných prací, ministerstvo národní obrany) a úřady. LACKO, Miroslav: *Repatriace a reemigrace do Československa v kontextu poválečného období let 1918 - 1923 a 1945 - 1948*. Praha, 2021. Dizertační práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav politologie. Vedoucí práce Doubek, Vratislav, zejména s. 91 an.

²³⁹ Jednalo se o odbor péče o zajatce. Pro usídlování krajanů působil od r. 1928 také Československý ústav zahraniční.

Tento proces svou povahou i způsobem řešení předznamenával způsob, jakým se československá vláda (v exilu a po osvobození) postavila k repatriaci po druhé světové válce.²⁴⁰

Přímou organizační návaznost i zkušenost pro domácí úřady představovalo zvládnutí přílivu několika set československých **uprchlíků z pohraničí do vnitrozemí v letech 1938 a 1939**, zejména v období po odstoupení území na základě mnichovské dohody.²⁴¹ Uprchlíci přicházeli v několika vlnách v návaznosti na stupňující se napětí. Méně početnou první vlnu na jaře 1938 podchytily zejména charitativní spolky a soukromé iniciativy. Další dvě vlny, které přibýly do vnitrozemí po 12. 9. 1938 a zejména po 30. 9. 1938, již představovaly problém, který bylo třeba zajistit plošně. Nejprve se ve velké míře improvizovalo a přicházelo s dočasnými řešeními. Aby byla situace únosná, pokoušel se stát postupně o větší organizovanost přesunů i rozptýl uprchlíků. Vládní orgány se snažily zjednat podmínky ubytovací a hospodářské. V říjnu 1938 se na základě výnosu začaly zřizovat sběrné tábory pro uprchlíky, upravovala se i zaměstnanecká politika. Problémem bylo množství uprchlíků (a jejich nemalý podíl na celkovém obyvatelstvu), ale i variabilní struktura uprchlíků, jak co do sociálního postavení, tak do národnostního složení.²⁴² Zároveň se zvedla vlna podpory po celém území i v zahraničí. Významnou pomoc poskytly charitativní organizace a dobročinné spolky, které svou aktivitu a zejména finanční dary sdružily ve Výboru pro pomoc uprchlíkům.²⁴³ Vláda se snažila o jejich koordinaci a spolupráci, stejně jako o sjednocení agendy v rámci svých rezortů. Z tohoto důvodu byl 11. 11. 1938 pod ministerstvem sociální péče zřízen **Ústav pro péči o uprchlíky**.²⁴⁴ Je příznačné, že v duchu dobového uvažování se mělo jednat o dočasnou instituci řešící konkrétní uprchlický problém. K ukončení hlavní části veřejné pomoci se šlo v r. 1939.²⁴⁵ Odchod do zahraničí, zejména Židů, řešil

---

²⁴⁰ Ne náhodou jsou tyto dva procesy srovnávány či společně zpracovávány, jako v případech prací M. Lacka či J. Vaculíka.

²⁴¹ Jan Benda ve svém rozboru statistik a odhadů uvádí 370 000 převážně Čechů z odstoupených území Čech a Moravy. Při zahrnutí dalších územních změn 1938-1939 a Slovenska a Podkarpatské Rusi dochází až k počtu 500 000 obyvatel migrujících do „zbytkového“ území Čech a Moravy. Viz BENDA, Jan. *Útěky a vyhánění z pohraničí českých zemí 1938-1939*, Praha: Karolinum, 2013, s. 136.

²⁴² Většinu tvořili Češi, přicházeli ale i Němci antifašisté a Židé, což se nesetkávalo vždy s pochopením obyvatelstva a znesnadňovalo vzájemné soužití. K tomu např. dobová studie J. Šímy, pozdějšího pracovníka repatričního odboru: ŠÍMA, Jaroslav: *Českoslovenští přestěhovalci v letech 1938-1945: příspěvek k sociologii migrace a teorii sociální péče*. Praha: Vydavatelství Societas, 1945.

²⁴³ BENDA, Jan. *Útěky a vyhánění*, c. d., s. 212.

²⁴⁴ Odbory Ústavu byly 1. sociálně zdravotní, 2. usídlovací, 3. vystěhovalecký, 4. finanční. Každý odbor vedl přednosta, do čela ústavu byl jmenován ředitel. Pobočka Ústavu byla zřízena i při ministerstvu vnitra v Bratislavě, Tamtéž, s. 217 an.

²⁴⁵ V květnu 1939 byly až na několik likvidovány hromadné ubytovny. Uprchlíci byli zařazováni do práce a tím pádem do společnosti, část se jich vrátila a další část zvolila emigraci. Tamtéž, s. 356.

vystěhovalecký odbor Ústavu, a to až do zřízení Protektorátu, kdy byla jeho činnost výrazně utlumena.²⁴⁶

Specifickou zkušeností se svým způsobem staly i **za války uskutečňované přesuny**, které v podstatě vedly ke vzniku problému Displaced Persons. Emigrace, transporty do internačních táborů či věznic, přesuny na nucené práce, i vnitřní vysídlení měly svou agendu, která byla částečně převzata poválečnou správou, např. úřad Pověřence pro péči o dělníky nasazené v táborech. Proměnou za války prošel i zmíněný Ústav pro uprchlíky. V době Protektorátu přešel pod ministerstvo vnitra a byl přejmenován na **Ústav pro přestěhovance**, což také vystihovalo posun v jeho účelu, kdy mu byly svěřovány dílčí přesuny obyvatel. Nejvýraznějším bylo organizační zajištění vystěhovalců z oblastí vojenských cvičišť.²⁴⁷ Jak bude řečeno, byl to také Ústav pro přestěhovance, který byl v květnu 1945 na konci druhé světové války pověřen ve spolupráci s dobročinnými organizacemi péčí o osoby, které se vracely z koncentračních táborů, a to jednotlivě, hromadně či byly zanechávány prchajícími dozorcí transportů.

Krátce po osvobození, 11. 5. 1945, byl zřízen pod ministerstvem ochrany práce a sociální péče **repatriační odbor**. Jeho cílem bylo zaštiťovat a koordinovat repatriaci v širokém slova smyslu, jak na meziministerské úrovni, tak s dobročinnými organizacemi, tak s veřejností. Odbor komunikoval na mezinárodní úrovni ohledně vlastních i cizích státních příslušníků – repatriantů. Absorboval v sobě dosud fungující oficiální pomoc repatriantům, resp. Displaced Persons. Převzal pod svou autoritu repatriační styčné důstojníky, agendu a mezinárodní závazky exilového ministerstva sociální péče ve věci repatriace.²⁴⁸ Díky propojení zůstala i značná kontinuita personální, a to i na vedoucích pozicích.²⁴⁹ Své zkušenosti a odborné zaměření vnášeli do nové problematiky a jejich znalost agendy umožnila rychle navázat na stávající činnost. Repatriační odbor **zastřešoval** agendu návratů, komunikace

---

²⁴⁶ Vystěhovalectví židů pod taktovkou nacistické správy převzala Ústředna pro židovské vystěhovalectví, Viz MILOTOVÁ, Jaroslava: *Ústředna pro židovské vystěhovalectví v Praze*, Tereziánské listy 1997, s. 10-29.

²⁴⁷ V kontextu širší politiky poněmčení prostoru, související i s dalšími nucenými válečnými přesuny viz BRANDES, Detlef: *Germanizovat a vysídlit: nacistická národnostní politika v českých zemích*, Praha: Prostor, 2015. Z literatury vystěhovalců z území zabraných pro vojenská cvičiště např. ZOUZAL, Tomáš: *Zabráno pro SS: zřízení výcvikového prostoru Böhmen v letech 2. světové války*, Praha: Naše vojsko, 2016.

²⁴⁸ Jak bude řečeno i dále, zde v souvislosti se sledováním kontinuity uvedme, že ve vlasti se do repatriačního odboru včlenil stávající Československý ústřední repatriační úřad založený vyslaným vládním delegátem na osvobozené území Slovenska, a také některé protektorátní úřady spjaté s přesuny obyvatel, zejména Ústav pro přestěhovance i úřad Pověřence pro péči o dělníky nasazené v táborech.

²⁴⁹ Přednostou odboru se stal Ján Bečko, exilový ministr sociální péče, který se otázkou Displaced Person a poválečné repatriace ve vnitřním i mezinárodním plánování dlouhodobě zabýval. Ředitelem byl jmenován Lev Zavřel, dosavadní přednosta Ústavu pro uprchlíky, resp. přestěhovance. I další pracovníci přešli do odboru v rámci svého bývalého pracoviště. Za všechny jmenujme aktivní pracovníky převzatého Ústavu sociologa Jaroslava Šimu či právníka Kamila Šlapáka.

s mezinárodními orgány, dalšími rezorty, angažovanými dobročinnými organizacemi, veřejností (resp. médií) a skrze své úřady i s repatrianty samotnými. Šlo o rozsáhlý aparát sídlící v několika budovách v Praze a dohlížející na činnost záchranných a karanténních stanic po republice. Na Slovensku působila, částečně samostatně, avšak v propojení s pražskou ústřednou, **repatriační agenda** pod tamním Pověřencem pro sociální péči. Způsobem řešení navazovalo Československo jak na své předchozí zkušenosti (repatriace po první světové válce, příliv uprchlíků z pohraničí), tak na mezinárodní tendence v oblasti péče o repatrianty (řízení repatriačních misí, styčných důstojníků, úřadu pro pohyb obyvatelstva ad.).²⁵⁰

Organizační řešení je třeba nahlížet i v souvislosti s celkovou intenzivní migrační situací po válce. Ačkoli bezprostředně po válce se repatriace z ciziny stala urgentním a masovým problémem, úřady a společnost jej řešily vedle nebo v souvislosti s dalšími přesuny. Paralelně se s repatriací stýkal a organizačně řešil problém vysídlení německého obyvatelstva, jak v jeho první tzv. divoké fázi vyhánění, tak v pozdějším období organizovaného přesunu. V neposlední řadě se repatriace prolínala s osídlováním pohraničí, také proto, že repatrianti byli jedni z potenciálních přednostních uchazečů o správu majetku či živností a přidělení pozemků. V této věci převzal koordinaci zřízený samostatný Osídlovací úřad.²⁵¹ V omezené míře se řešilo vystěhovalectví (v intenci ministerstva vnitra) či přesuny vojsk (zejm. ministerstvo národní obrany). Některé z dalších migrací zahrnul také přímo repatriační odbor. Poměrně samostatně, v rámci likvidační fáze Ústavu pro přestěhovalce, se zabýval vnitřní repatriací (osob vysídlených z prostoru vojenských cvičišť). Zejména se však společně s repatriací řešila také reemigrace, tedy návrat v cizině usídlených krajanů, kteří se po válce chtěli vrátit do Československa.

O **reemigraci** jednali krajané již s ministerstvem sociální péče v londýnském exilu. Nešlo jen o osobní ideový zájem, důvody byly i pragmatické, jak ze strany státu, tak ze strany reemigrantů. Stát v rámci etnické homogenizace a snahy doplnit úbytek obyvatel (daný politikou vysídlení i válkou) vyzval československé krajany k návratu do vlasti s příslibem jejich zajištění. Rovněž krajany k přestěhování do Československa přiváděla mnohdy představa lepší hospodářské situace. Jak bude i podrobněji řečeno dále, reemigrace vzhledem

---

²⁵⁰ Zřízení zvláštní instituce pro repatriaci není československou zvláštností. Obdobné struktury i v dalších zemích. Ve Francii mezi lety 1944 a 1946 fungovalo ministerstvo pro vězně, deportované a uprchlíky. Polsko vytvořilo několik repatriačních úřadů, a to Státní repatriační úřad a Úřad generálního zmocněnce pro repatriaci, který především převzal iniciativu k řízení repatriace ze zahraničí. Viz FRIEDL, Jirí: *Domů, a za svobodou*, c. d., s. 79.

²⁵¹ Jak již bylo řečeno, tyto přesuny obyvatel v širších souvislostech viz ARBURG, Adrian von, STANĚK, Tomáš (eds.): *Vysídlení Němců*, c. d. či WIEDEMANN, Andreas. *"Pojd' s námi budovat pohraničí!"*, c. d. Viz také kapitola Heterogenní skupina.

k povaze přesunu (ze zahraničí do Československa) byla úzce provázaná s plánováním repatriace, ostatně tímto pojmem také byla označována, posléze však došlo k oddělení plánování obou procesů.²⁵² Ačkoli se očekával příchod reemigrantů brzy po válce, přednostním se staly repatriační záležitosti, intenzivněji se pak objevuje od podzimu 1945. Rovněž vláda svou pozornost obrátila k reemigraci ve větší míře a právě narůstající politická i administrativní závažnost reemigrační otázky postupně převažovala a vyžadovala samostatné zpracování. Na podzim r. 1946 se v této souvislosti **oddělil odbor reemigrační od odboru repatričního**.²⁵³ Tím se institucionálně uzavřel repatriační problém. Reemigrační odbor dále fungoval do roku 1951. Další (e)migrační vlny souvisely zejména s pozdější změnou politické situace.²⁵⁴

Přípravy organizační sítě k řešení Displaced Persons otázky

Zatímco cílem předchozího textu byl obecnější přehled vývoje, zaměřím se zde na konkrétní plánování spolupráce a struktury péče o Displaced Persons. Již v průběhu války začali odborníci a političtí představitelé zvažovat o situaci po jejím skončení. Jak bylo řečeno, nesporně hrála roli zkušenost z první světové války. Zaznívaly požadavky poučit se z tehdejších chyb, připravit se zavčasu na řešení poválečné obnovy a zabránit tím humanitární i hospodářské krizi.

Institucionální základna

Otázka se intenzivně řešila ve Velké Británii, ve které se soustřeďovaly také vlády evropských států a další organizace v exilu.²⁵⁵ Po několika diskuzích v průběhu roku 1941 byl v září zřízen mezispojenecký **Výbor pro poválečnou obnovu** (PWRB), nazývaný častěji podle svého předsedy jako Leith-Rossův komitét.²⁵⁶ Sdružoval vlády 8 států, které

---

²⁵² Zde můžeme představit, že toto pojetí bylo problematické v rámci mezinárodního vyjednávání. Nárok na péči a repatriaci Displaced Persons se týkal pouze těch, kteří byli přemístěni v důsledku války. Autority tedy odmítly financovat návrat krajanů. I v londýnském exilu se proto během léta od zahrnutí této kategorie upustilo. Jejich situace se navíc od Displaced Persons odlišovala, reemigranti se přesouvali v rodinných skupinách a převáželi s sebou větší množství movitého majetku. Na rozdíl od repatriantů, kteří se (v ideálním případě) vraceli do původních poměrů, přicházeli reemigranti v Československu do nových životních podmínek, potřebovali tedy odlišné zacházení ze strany úřadů i po svém příjezdu. Viz KASÍKOVÁ, Jana: *At' mohou přijeti*, c. d., s. 71.

²⁵³ Repatriační odbor formálně ukončil svou činnost v polovině roku 1947.

²⁵⁴ Viz dále kapitola Heterogenní skupina. K přehledu migrací (emigrace po r. 1948, imigrace řeckých komunistů či obyvatel afrických a asijských socialistických států viz NEŠPOR, Zdeněk: *České migrace 19. a 20. století*, c. d., zejména s. 263 an.

²⁵⁵ Šlo o mimořádnou situaci, kdy se, zejména v Londýně, soustředily vrcholné exilové orgány několika evropských zemí. K tomuto pojetí např. HORÁK, Pavel: *Republika v exilu: inscenování československé vlády v Londýně za druhé světové války*. Praha: NLN, 2022.

²⁵⁶ Post-War Requirement Bureau. Frederick Leith-Ross (1887-1968) ekonom a vládní poradce ve Velké Británii.

vypracovávaly podrobné plány potřeb a fungování poválečné Evropy. Jedním z řešených témat byly i přesuny osob probíhající na kontinentě a tedy i otázka repatriace, na kterou se zaměřil zejména Pomocný výbor pro otázky Displaced Persons. Předpoklady se opíraly o minulé zkušenosti a odhady stávající situace o průběhu války, jíž však čekal ještě několikaletý vývoj.²⁵⁷ Především se v průběhu roku 1941 na stranu Spojenců připojili v důsledku válečných událostí SSSR a USA. Jejich postoj tak pronikl rovněž do plánování poválečného vývoje.

Ve válečných letech probíhala jednání na více stranách. Humanitární organizace se rovněž **v roce 1942** dohodly na sjednocující Radě britských organizací pro zahraniční pomoc, což představovalo důležitý krok v jejich kooperaci.²⁵⁸ Exilové vlády v Londýně ustavily Sbor exilových vlád pro studia příměří.²⁵⁹ Spojené státy zřídily při ministerstvu zahraničí již zmíněnou OFRRO, která měla poskytovat pomoc obětem války na území, které spravovaly. V rámci PWRB se vytvářely, sdílely a připomínkovaly podrobnější návrhy jednotlivých států.²⁶⁰

Podrobně se plánování účastnila i **československá exilová vláda v Londýně**. Na počátku r. 1942 vzešel podnět ze strany ministerstva vnitra ohledně předpokládaného problému poválečné repatriace. V prosinci téhož roku zasedala v této záležitosti meziministerská komise.²⁶¹ Na ní zaznělo srovnání s repatriací po první světové válce, potřeba zřídit ústřední orgán a předpoklad mezistátního řešení. Další schůze v lednu 1943 mezinárodní rozměr

---

²⁵⁷ Advisory Committee on Displaced Persons. Ben Shephard tomuto výboru přikládá i zavedení termínu Displaced Persons. Zároveň upozorňuje na skutečnost, že už jen samotné označení Displaced Person odráží neznalost hloubky a podstaty probíhajících událostí v Evropě a vnímá je tak, jak byly navenek prezentovány (jako přesuny obyvatel), ne jako politiku dalekosáhlejší perzekuce. SHEPHARD, Ben: *The Long Road Home*, c. d., s. 39.

²⁵⁸ Council of British Societies for Relief Abroad (COBSRA), Více k jejich participaci REINISCH, Jessica: *Internationalism in Relief*, c. d., s. 262.

²⁵⁹ Comité Interallié pour l'Étude de l'Armistice. Členskými státy byly Belgie, Francie, Řecko, Lucemburk, Norsko, Nizozemí, Polsko, Československo a Jugoslávie. Československá exilová vláda jako delegáty vyslala vládního vyslance Zdeňka Procházku, poradce ministra zahraničí Jaromíra Špačka, z vojenských kruhů Josefa Vrzáčka a finančního poradce Jana Mládky. Ačkoli komise zejména řešila záležitost okamžitých mírových podmínek, případně evakuace nepřátelských sil ze svého území, vyjádřila se i k repatriaci deportovaných a nuceně nasazených. V této záležitosti se přihlásila ke spolupráci na širší, Spojenci paralelně plánované organizaci a k prioritě těchto návratů. EUI, Fernand Dehousse, FD-344, Comité Interallié pour l'Étude de l'Armistice. Procès-verbaux des séances. Documents, 1942-1943.

²⁶⁰ Již v této době se, na základě podkladů od jednotlivých zemí, odhadoval počet přemístěných na 21. mil, z toho 13 milionů mimo hranice své země. Spojenci si tedy již v této době uvědomovali rozsah problému. Ke konkrétním odhadům a plánům výboru procesu registrace, zásobování, lékařské péče, i transportu, které ve velké míře předznamenaly skutečný průběh samotné poválečné péče, viz KASÍKOVÁ, Jana: *At mohou přijeti*, c. d., s. 52-55.

²⁶¹ Účastnili se zástupci MV, MNO, MF, MHO, předsednictva ministerské rady a ČČK. Paradoxně chybělo ministerstvo sociální péče, přestože původně ministerstvo vnitra oslovilo právě tento rezort. Viz Tamtéž, s. 57-61.

zdůraznila a v tomto směru oslovila exilové vlády dalších států.²⁶² V prvním návrhu repatriace ministerstvo vnitra předložilo předpokládaný průběh procesu (vyslání misí, registrace, síť záchytných stanic, stanovení pracovníků). Za přemístěné československé státní příslušníky byli považováni ti, kteří v důsledku válečných událostí opustili místo svého stálého bydliště, a to jak v Československu, tak v cizině. V této fázi se, v souladu se zkušeností po první světové válce, nevažovalo pouze o civilistech, ale i vojácích ve službě. V první polovině roku 1943 zahrnuje plánování repatriace do své agendy ministerstvo sociální péče, které za tímto účelem zřídilo poradní sbor pro pohyb obyvatelstva, ve kterém zasedali nadále zástupci ministerstev vnitra, zahraničí, národní obrany a hospodářské obrany. Československo si uvědomovalo, že půjde o komplexní problém zasahující do mnoha oblastí a rozpracovalo podrobný postup podle fází i jednotlivých oborů.²⁶³ Vzešlé návrhy sloužily i jako československé návrhy pro PWRB. Ve zprávě z října 1943 uvedlo Československo odhad 1 milionu československých Displaced Persons, mezi něž počítalo osoby národnosti české (800 tis.), slovenské (140 tis.) a rusínské (60 tis.).²⁶⁴

Představitelé mocností zároveň promýšleli širší možnosti spolupráce. V první polovině roku 1943 byli vyzváni zástupci velmocí²⁶⁵ ke vzájemné dohodě na podobě podpůrné organizace. Po několika měsících se v červnu 1943 dospělo k prvnímu návrhu, který byl rozeslán spojeneckým státům, druhý upravený návrh byl vytvořen v září téhož roku.²⁶⁶ Na jeho základě byla 9. 11. 1943 podepsána ve Washingtonu zakládací listina o **Organizaci Spojených národů pro pomoc a obnovu (UNRRA)**.²⁶⁷ Podpisu a následného zasedání v Atlantic City se zúčastnili zástupci 44 spojeneckých států. Prezidentem byl zvolen Herbert H. Lehmann.²⁶⁸ Jak již bylo řečeno, cílem UNRRA byla poválečná obnova skrze dodávky potřebných komodit do zemí přímo postižených válkou a řešení problému repatriace a péče o Displaced Persons.

---

²⁶² Návrhy byly zaslány vládě polské, belgické, lucemburské, holandské, norské, jugoslávské, řecké a zástupcům francouzského hnutí. Tamtéž, s. 56.

²⁶³ Údobí příprav, údobí pohybu obyvatel, údobí začleňování do pravidelného občanského a hospodářského života. Počítalo se také se zřízením rozsáhlé sítě záchytných stanic po celém území, které mohl zachytit až 50 tis. repatriantů. Exilové MSP v r. 1944 převedlo repatriační záležitosti do 4. odboru. Tamtéž, s. 60.

²⁶⁴ Ze statistik vyplývá, že již v této době se uvažovalo o vymezení se vůči repatriaci německého a maďarského obyvatelstva.

²⁶⁵ D. Acheson za Spojené státy, E. W. Halifax za Velkou Británii, M. M. Litvinov za Sovětský svaz a W. Tao-ming za Čínu, SHEPHARD, Ben: *The Long Road Home*, c. d., s. 50.

²⁶⁶ REINISCH, Jessica: *Internationalism in Relief*, c. d., s. 264.

²⁶⁷ United Nation Relief and Rehabilitation Administration.

²⁶⁸ Herbert Henry Lehman (1878-1963) – politik a podnikatel německo-židovského původu, guvernér státu New York, před službou v UNRRA představitel OFRRO. V uprchlické a židovské problematice se angažoval delší dobu, mimo jiné spoluzakládal AJDC a intervenoval ve prospěch židovských imigrantů ve třicátých letech. REINISCH, Jessica: *Old Wine in New Bottles? UNRRA and the Mid-Century World of Refugees*, in: FRANK, Matthew, REINISCH, Jessica (eds.), *Refugees in Europe, 1919-1959 A Forty Years' Crises?*, London: Bloomsbury, 2017, s. 162.

V tomto směru se scházel zvláštní Stálý technický výbor pro Displaced Persons. UNRRA také poprvé blíže specifikovala jednotlivé kategorie Displaced Persons a podmínek jejich repatriace, která měla probíhat bez diskriminace rasové, politické či z důvodu přesvědčení a náboženství.²⁶⁹ UNRRA byla založena na časově omezené období, které mělo v předpokladech pokrýt poválečnou obnovu. Přestože UNRRA měla určité předobrazy v předchozích institucích, představovala dosud nevídaný mezinárodní počin. V jejím fungování je spatřována převážení idealismu a internacionalismu a částečně jakési testování možností mezinárodní spolupráce v tomto rozsahu.²⁷⁰

Československo participovalo na plánech organizace UNRRA opět skrze představitele londýnského exilu.²⁷¹ V záležitostech Displaced Persons se vymezovalo v několika oblastech projednávané multilaterální dohody, přičemž výtky souvisely s jeho širšími poválečnými a hospodářskými plány.²⁷² Zejména s ohledem na úvahy o budoucím vysídlení osob německé a maďarské národnosti nesouhlasilo Československo s tím, že na repatriaci měly mít nárok všechny osoby s danou národní příslušností před válkou. Navrhovalo, aby posouzení spočívalo na národních orgánech a preferovalo uzavírat bilaterální dohody (místo multilaterální), aby bylo možné vyjednat konkrétní podmínky pro jednotlivé případy. Tento návrh však natolik měnil základní myšlenku UNRRA, že nebyl většinově přijat.²⁷³ Přes demokratické uspořádání jednání UNRRA a častou spoluprací s delegátem SSSR, nebylo Československo v pozici, ve které by vyjednávalo tak zásadní podmínky.

V roce 1944 začalo postupné osvobozování Evropy, a tedy i předpoklad uplatnění plánů. UNRRA však zároveň v tomto období procházela vnitřní krizí a stagnací. Nezávisle uvažovalo o postupu vůči Displaced Persons **Vrchní velitelství spojeneckých vojsk (SHAEF)**, které krátce před vyloděním vydalo dne 4. 6. 1945 tzv. *Outline plan for displaced*

---

²⁶⁹ Podrobněji viz KASÍKOVÁ, Jana: *Ať mohou přijeti*, s. 62.

²⁷⁰ J. Reinischová tuto aktivitu nazývá rovněž „světovým managementem“. Mluví i o tom, že tato spolupráce v oblasti poskytování pomoci (relief) měla být určitým „testem“ možností politické kooperace. REINISCH, Jessica: *Internationalism in Relief*, c. d., s. 264.

²⁷¹ Československo participovalo na podpisu zakládajících smlouvy, na konferenci vyslalo 12 delegátů. Při UNRRA pak působili stálí delegáti Jan Němec pro hospodářskou obnovu, Jiří Štolz za MSP pro repatriaci, J. Masaryk v rozpočtové sekci. Konkrétní návrhy a výtky pak československá exilová vláda projednávala na meziministerských poradách. Dohoda mezi UNRRA a Československem byla podepsána 26. 2. 1945. Viz KASÍKOVÁ, Jana: *Ať mohou přijeti*, c. d., s. 99.

²⁷² Československo se např. obávalo zásahu do své svrchovanosti, pokud by povolilo volný tranzit konvojů přes vlastní území či povinnost přijetí mise UNRRA. Navrhovalo, aby tento postup platil jen pro obsazená území a jinak byl předán do ruky místním orgánům.

²⁷³ Československo tento 10. bod rezoluce považovalo za velmi problematický, nedařilo se jej v rámci jednání změnit. Formálně se tedy zavázalo k repatriaci všech vlastních státních občanů a doufalo, že situace se vyřeší v budoucnu či během samotného průběhu. Tamtéž, s. 64.

persons and refugees.²⁷⁴ Ten měl upřesnit, jak zacházet s přemístěnými osobami, které budou jednotky při svém postupu potkávat. Podle odhadů plánu se jednalo o téměř 9 mil. osob mimo své hranice a dalších téměř 2 400 tis. vnitřních uprchlíků, celkem tedy více než 11 mil. přemístěných, kteří *mluvili minimálně 20 jazyky, pocházeli z 20 zemí a týkaly se obdobného počtu vlád*.²⁷⁵ SHAEF v souvislosti s tím počítalo, že *nepůjde pouze o rozsáhlý technický a administrativní, ale o komplexní politický problém*.²⁷⁶ Objevila se i definice Displaced Persons, které byly chápány jako civilisté, kteří se z důvodu války ocitli mimo svůj stát, chtějí se vrátit do své či jiné země, což jim není umožněno bez pomoci. Dále se pojmy **kategorizovaly** na evakuované (Evacuees), váleční nebo političtí uprchlíci (War or Political Fugitives, ve smyslu „prchající před událostmi“), političtí vězni (Political Prisoners), nucení a dobrovolní pracovníci (Forced or Voluntary Workers), pracovníci organizace Todt a paramilitárních jednotek, deportovaní (Deportees), kolonisté (Intruded Persons), vyhnanci (Extruded Persons). V neposlední řadě se uvažovali i internovaní civilisté nespojeneckých národů, bývalí váleční zajatce a osoby bez státní příslušnosti.²⁷⁷

Jak je vidět, pojetí bylo poměrně široké. Primární motivace byly praktické – převzít nad přemístěnými kontrolu, zamezit narušení vojenských operací a přesunout postupně zodpovědnost za péči o DPs na civilní organizace.²⁷⁸ Plán stručně, ale komplexně také definoval základní postup. Předně měla propagace skrze letáky, rozhlas, odbojové skupiny apod. instruovat o tzv. **Standfast Policy** (které by se v tomto smyslu dalo přeložit jako politika udržení pozic) a zamezit tak samorepatriaci. Displaced Persons měly vyčkat na místě do dalšího rozhodnutí vojenských či národních autorit a mezitím se organizovat dle dílčích jednotek. Základní jednotkou byla národnost, v úvahu se ale brala i požadovaná destinace či rodinné vazby. K hladkému průběhu měla sloužit centra shromažďovací, přijímací či záchytná. Organizační síť doplňovali styční důstojníci jednotlivých národností, které státy měly vyslat na základě dohody se SHAEF.²⁷⁹ Agenda i personál působily v oddělení SHAEF

---

²⁷⁴ UNA, S-1259-0000-0016-00001, Refugees and Displaced Persons, 4. 6. 1944.

²⁷⁵ Tamtéž.

²⁷⁶ Tamtéž.

²⁷⁷ Zajímavé je, že pod bodem definice DPs v pojetí SHAEF byly rovněž osoby, které se měly vrátit na nepřátelské či bývalé nepřátelské území. Přesto byli němečtí uprchlíci ze statistik vyňati. Uprchlíci (Refugees) v chápání tohoto dokumentu paradoxně byly osoby, které se ocitly mimo svůj domov v rámci hranic. Tamtéž. Dle A. Holianové právě tato definice (přestože se s pojmem operovalo již dříve) byla směrodatná pro pojetí Displaced Person, které označuje za „vynález válečných let“. Podobně zde také poprvé zazněl termín Assembly Centers. HOLIAN, Anna: *Between*, c. d., s. 43.

²⁷⁸ Ačkoli se počítalo zejména se spoluprací s orgány jednotlivých států a na okupovaném území s UNRRA, vzhledem k jejím stávajícím vnitřním problémům, oslovoval ke spolupráci generál Eisenhower další humanitární organizace, zejména Červený kříž.

²⁷⁹ Zvláštní dohoda také měla být uzavřena se SSSR.

pro civilní záležitosti (European Civile Affairs Division, G-5 SHAEF), v rámci kterého byl zřízen orgán **Displaced Persons Executive (DPX)**.

SHAEF podle svých plánů začalo v létě r. 1944 uzavírat dohody s jednotlivými státy. Podobně, jako u organizace UNRRA, i v případě tohoto jednání mělo Československo několik zásadních výhrad k návrhu, který mu SHAEF předložilo 4. 6. 1944.²⁸⁰ V otázce repatriace i SHAEF uvažovalo o kategorii Displaced Persons obecně, Československo tak předpokládalo, že v jeho případě by tato definice zahrnovala Němce a Maďary. Pokud by se s těmito národnostmi jednalo na základě klauzule o zacházení s nepřátelskými národy, byla dle SHAEF plánována jejich internace, což by pro Československo mohlo znamenat zpomalení vysídlení. Československé straně také vadilo, že smlouva samotná nezahrnovala vztah k dalším stranám, zejména k UNRRA a Sovětskému svazu, se kterými již Československo uzavřelo v dané oblasti určité závazky.²⁸¹

Nakonec Československo podepsalo se SHAEF jednostrannou dohodu o vyslání 43 styčných důstojníků.²⁸² Tito důstojníci měli být akreditováni u SHAEF na práci během postupu vojsk v Německu, Francii, Belgii, Holandsku a Norsku a vycvičení pro zvláštní úkoly související s repatriací československých příslušníků. Podle dohody měli poskytnout pomoc při identifikaci, registraci a klasifikaci československých občanů, vydávat víza, spolupracovat při zajištění jejich repatriace, podávat vojenské správě zprávy o životních podmínkách i počtu přemístěných a těm naopak sdělovat potřebné informace. Doporučovalo se vybrat osoby tělesně zdatné, mluvící anglicky. SHAEF jim při výkonu poskytovalo dopravu, stravu a ubytování a příslušnou uniformu. Ačkoli se přímo nehovoří o výjimkách, které Československo požadovalo, uvádělo ve smlouvě, že důstojníci budou pracovat v souladu s instrukcemi své vlády a na základě závazků vyplývajících z dalších smluv.

Nastavení spolupráce – Memorandum No. 39

Vojenské jednotky obecně měly s přítomností civilistů ve svých řadách problém a bylo třeba vzájemný vztah vyjasnit. Koordinace činnosti s vojenskými jednotkami se stala mimo jiné diskuzním tématem na zasedání UNRRA v Montrealu v září r. 1944.²⁸³ Výhrady proti

---

²⁸⁰ AMZV, fond LA-D, k. 201, č. 8049/44/IV.odd, Návrh dohody mezi SHAEF (sic) a čs. vládou o repatriaci, viz KASÍKOVÁ, Jana: *At' mohou přijet*, c. d., s. 67.

²⁸¹ V neposlední řadě se Československo pozastavovalo nad faktem, že SHAEF uzavírá dohodu na úrovni vojenského velitelství, a ne vládní.

²⁸² NA ČR, fond MSP-L, k. 64, č. 11-59/56, Zařazení styčných důstojníků, 2. 9. 1944.

²⁸³ Konference v Montrealu mimo jiné vydala vyjádření ke statusu Displaced Persons. V něm přemístěné rozdělila na základní tři kategorie – osoby spojeneckých národů (Allies), osoby, které nemají státní příslušnost či

propojení jako možnému mocenskému nástroji měl kupříkladu sovětský zástupce. Na konferenci samotné ke shodě nedošlo. Vojenské jednotky se však již setkávaly s prvními Displaced Persons, povolaly do terénu repatriační styčné důstojníky a dohodu proto urgovaly. SHAEF jako řešení předložilo tzv. **Memorandum No. 39**, kterým se vymezovalo vzájemné postavení i konkrétní kroky v organizaci. *Péče po osvobození a repatriace spojeneckých Displaced Persons je hlavním spojeneckým úkolem. Všechny vojenským jednotkám dostupné zdroje budou využity k jeho splnění pod přímou vojenskou zodpovědností. Jakmile to vojenské podmínky dovolí, bude UNRRA požádána Vrchním velitelem, aby převzala tuto zodpovědnost.*²⁸⁴ Dokument dále podrobně specifikoval proces péče o Displaced Persons, shromažďování, dokumentaci. Ačkoli to v momentální situaci znamenalo, že se UNRRA podřizovala vojenské autoritě, bylo memorandum 18. 11. 1944 podepsáno generálem Eisenhowerem a ředitelem UNRRA Lehmannem.²⁸⁵ Následovaly další úmluvy konkretizující jednotlivé otázky (vybavení táborů, zaměstnání personálu UNRRA u vojenských jednotek atd.).²⁸⁶ Tato dohoda mezi SHAEF a UNRRA měla i dlouhodobý důsledek. Její působení, navzdory předchozím plánům, zůstala přizpůsobena militaristickému schématu danému dohodou se SHAEF v podstatě po celou dobu jejího působení, a to i po ukončení jeho činnosti, když již UNRRA působila opět samostatně.²⁸⁷ Její přetrvávání v zavedených kolejích lze také připsat kontinuitě procesu (komunikace v samotném průběhu byla velice náročná, natož restrukturalizace organizace) a prohlubující se další vnitřní krize organizace odvíjející se od problémů finančních i organizačních (nesoulad mezi vyššími a nižšími pracovníky, byrokratizace, chaos ad.)²⁸⁸

---

nespadají pod spojenecké národy (non-Allies) a nepřátelské (Enemy, ex-Enemy), případně „ostatní“. Jednalo se o široké pojetí, na druhou stranu přemístěné kategorizovalo v intencích vítězné a poražené strany (spojenec-nepřítel). Péče o nepřítel navíc byla omezena na území některého se spojeneckých států (tedy ne pro území Německa) co se týče pomoci dopravit osoby z této kategorie do jejich původní vlasti. NA ČR, MHO-L, k. 59, Statement on Displaced Persons, 5. 12. 1944.

²⁸⁴ UNA, S-0523-0060-0025-00001, Administrative Memorandum No. 39, 18. 11. 1944. V originále: *The liberation care and repatriation of United Nations displaced persons is a major Allied objective. All available resources at the disposal, or military commanders will be employed to accomplish it as a direct military responsibility. As soon as military conditions permit, UNRRA will be requested by the Supreme Commander to undertake this responsibility.*

²⁸⁵ Podoba memoranda byla dle zkušeností revidována 16. 4. 1945.

²⁸⁶ UNRRA se v jejich rámci zavázala k vyslání 200 a později 250 týmů ku pomoci organizaci Displaced Persons, což ovšem zůstávalo v její situaci nereálným slibem. Prvních 200 týmů požadovalo SHAEF již v dubnu 1945, kdy však fungovalo týmů jen 15. V červenci 1945, tedy v době intenzivního průběhu repatriace, pracovalo v terénu 322 týmů. JACOBMEYER, Wolfgang: c. d., s. 53.

²⁸⁷ Resp. spadala pod příslušnou správní autoritu. Jak bude řečeno později, SHAEF ukončilo své působení 14. 7. 1945, oddělení CDPX pokračovalo v činnosti až do podzimu. Správa západní spojenecké oblasti pak přešla pod tři vojenské vlády, jejichž sekce převzaly i zodpovědnost za tamní Displaced Persons. UNRRA, dle plánů, ve velké míře převzala Displaced Persons pod svou zodpovědnost a uzavřela s každou ze tří okupačních vlád vlastní dohodu.

²⁸⁸ SHEPHARD, Ben: *The Long Road Home*, c. d., s. 150.

Vyjednávání se SSSR

Průběžně se také vyjednávalo v záležitosti Displaced Persons se Sovětským svazem. Ten jako člen UNRRA byl přítomen příslušným jednáním a diskuzím. Z postoje Sovětského svazu však vyplývalo, že na jím osvobozeném území se bude konkrétní podoba repatriace odlišovat od struktury budované západními mocnostmi. SHAEF tedy místo úzké spolupráce dohodu směřovalo k uznání některých bodů návrhu (např. omezení volného pohybu přemístěných), spolupráci vojenských představitelů a styčných důstojníků, stanovení podmínek překročení demarkační linie, recipročnímu zajištění péče a zejména vzájemné „výměně“ přemístěných. Sovětský svaz v první řadě prosazoval jako řešení problému válečných přesunů strategii povinné repatriace, tedy návrat veškerých „cizinců“ na jejich vlastní území, a to i přes jejich případný nesouhlas. Navazoval v tom i na politiku homogenizace národnostních skupin na vlastním území i další mocenské cíle (politické i územní). Vyjednávání pokračovala v druhé polovině roku 1944, v říjnu A. Eden ústně potvrdil Sovětskému svazu vstřícnost Spojenců vyhovět této podmínce.²⁸⁹ K jejímu **písemnému stvrzení došlo během konference na Jaltě** v únoru 1945 v dohodě, ve které Spojenci uznali sovětský nárok na povinnou repatriaci jeho vlastních občanů.²⁹⁰ Formulace nicméně byla poměrně vágní a nespécifikovala, kdo je pod pojmem sovětský občan oběma stranami chápán. V březnu 1945 se upřesnilo, že je myšlen stav před vypuknutím války, tj. 1. 9. 1939, co se týče rozsahu SSSR. Sovětská strana však i nadále praktikovala nucenou repatriaci národností, které pod tuto podmínku nespádaly – pobaltských občanů, Ukrajinců a později i Rusínů. Další setkání s americkou, resp. britskou stranou na toto téma sovětská strana stále oddalovala. Uzavřena byla pouze dohoda 27. 6. 1945 s Francouzi, kteří přistoupili k širšímu pojetí občana SSSR.²⁹¹ Většina „sporných“ případů tedy dávala přednost přebývání v britské a zejména americké zóně, kde se situace vyvíjela směrem k jejich uznání. Vzhledem k vývoji politické situace a napětí mezi bloky změnilo tyto správní orgány těchto zón postupně svůj přístup ke sporným národnostem a jejich repatriaci.

V měsících po osvobození však byla povinná repatriace sovětských občanů ze strany západních spojenců respektována. Sovětská strana zase přivázela spojenecké občany a vojáky, které Spojenci nutně potřebovali v pokračující válce na dálném východě. Tento případ,

---

²⁸⁹ K okolnostem např. SHEPHARD, Ben: *The Long Road Home*, c. d., s. 74.

²⁹⁰ V souvislosti s repatriční agendou bylo důležité i další rozhodnutí jaltské konference – uznání polské tzv. lublinské vlády západními mocnostmi. Tím v podstatě odstříhli dosavadní politiku s exilovou polskou vládou, která již vyslala své styčné důstojníky, a uznali legitimnost polských repatričních misí vyslaných tuzemskou vládou.

²⁹¹ JACOBMEYER, Wolfgang: c. d., s. 63.

kterému se podřídila celková organizace, poukazuje na politický rozměr otázky Displaced Persons, v intencích podřízení vojenským záležitostem. „Ostatní“ Displaced Persons, na jejichž repatriaci neměly v tuto chvíli mocnosti eminentní zájem, musely vyčkat na volné kapacity. Tyto „výměny“ sovětských občanů a zajatců ze západních zón a recipročně občanů západních států z území obsazeného Rudou armádou probíhaly přes demarkační linii na základě vzájemné **dohody uzavřené 22. 5. 1945 v Halle**. SSSR navíc netrval v případě sovětských občanů a vojáků jen na repatriaci povinné, ale i přednostní. Ke koordinaci byl ustaven Direktorát pro válečné zajatce a Displaced Persons (Directorate of Prisoners of War and Displaced Persons, DPOW).²⁹² Dopravní prostředky a cesty tak byly rezervovány tomuto účelu. Tím pádem blokovaly návrat dalších národností směřujících tímto (východním) směrem, a to zejména Poláků. Jejich repatriace se tak v letních měsících prakticky zastavila.²⁹³ Toto prodlení mimo jiné způsobilo, že na podzim, kdy se proces repatriace obnovoval, již velká část Poláků návrat z politických a hospodářských důvodů odmítla a následně tvořila největší skupinu nerepatriovatelných osob.

Československo vůči SSSR i v otázce repatriace odkazovalo zejména na spojeneckou smlouvu z prosince 1943 a na smlouvu o organizaci vojenské správy na území Československa osvobozeném Rudou armádou podepsanou 8. 5. 1944. Správa osvobozeného území byla předána do rukou československé vlády po ukončení válečných operací. Do té doby měl rozhodovací pravomoci velitel dané oblasti, který spolupracoval se jmenovaným vládním delegátem.²⁹⁴

Repatriační dohody

Průběžně také československá vláda vyjednávala s vládami dalšími **vzájemné repatriační smlouvy**, a to v návaznosti na závazky vůči UNRRA a SHAEF. Pro ucelení pohledu je uvedme, ačkoli se přímo netýkaly organizace repatriace ze spojeneckého území. Ukazují však názorně preferovaný postoj Československa k definici. Uzavření repatriačních smluv mělo ukotvit vzájemný vztah mezi dvěma svrchovanými vládami o repatriační činnosti vlastních

---

²⁹² Tamtéž, s. 64. V r. 1947 se instituce přeměnila na Prisoners of War and Displaced Persons (PW & DP) Directorate, viz popis fondu TNA, FO 1020/2513.

²⁹³ Resp. se částečně řešila přesunem přes Československo či na hranice, odkud přemístění přešli do Polska. V této věci se sešli 4. 8. 1945 zástupci SSSR (Werschinin) a americké správy (Mickleson). Na schůzi se ovšem potvrdilo, že polští repatrianti vyčkají dokončení přesunu sovětských Displaced Persons. Viz také FRIEDL, Jiří: *Domů, a za svobodou*, c. d., s. 75 an.

²⁹⁴ Vojáci armád i po předání pravomocí do rukou vlády zůstávali v pravomoci velitele oblasti. AMZV, fond LA-D, k. 201, Úřední věstník československý, roč. V., číslo 3. 14. 11. 1944, KASÍKOVÁ, Jana: *Ať mohou přijet*, c. d., s. 66. Za zmínku stojí, že i při vyjednávání s ostatními stranami českoslovenští představitelé na své závazky vůči Sovětskému svazu upozorňovali, ačkoli co se týče Displaced Persons problematiky se tato orientace výrazněji neprojevila.

občanů na území druhé strany, postavení repatriačních misí a pracovníků i další právní či finanční otázky.²⁹⁵ Repatriant byl ve smlouvách definován jako zajatec, deportovaný, uprchlík, nebo z jiného důvodu přemístěný v důsledku činů nepřítele, který se v okamžiku osvobození nebo později nalézal na území druhé strany.²⁹⁶

První dohoda, podepsaná po delším vyjednávání s Francií, sloužila jako vzor pro ostatní bilaterální repatriační smlouvy, které Československo podepsalo. Úspěchem československé diplomacie bylo zahrnutí jeho dvou zásadních požadavků – dřívější rozhodné datum přemístění 29. 9. 1938 pro Čechoslováky a možnost odmítnout repatriaci Němců a Maďarů.²⁹⁷ Podobně v případě data uznání statusu Displaced Persons dávalo přednost formulaci „v důsledku činů nepřítele“, než v „důsledku válečných událostí“. Datum odvozené od podepsání mnichovské dohody tím bylo logičtěji ospravedlnitelné.

Bilaterální smlouvy jsou ve zpětném pohledu zajímavé právě silnější pozicí Československa ve vyjednávání formulací (než v případě multilaterální smlouvy či dohody s vojenskými velitelskými). Přibližují tedy blíže, jak si Československo řešení problému ve spolupráci s dalšími stranami představovalo. V souladu s mezinárodním pojetím se zde vedle repatriantů definovalo, kdo jsou příslušníci spojeneckých a ostatních států. Rovněž péče o repatrianty se prakticky shodovala s první pomocí poskytované Displaced Persons Spojenci.²⁹⁸

Přípravy personálu

Pomyslnou základnu struktury organizace tvořili pracovníci v terénu. Vzhledem k předpokládanému množství Displaced Persons jich bylo potřeba rekrutovat značné množství. Národnostní rozdělení také vybízelo k tomu, aby z praktických důvodů, ke snazší komunikaci, ale i např. důvěryhodnosti, byly zahrnuty mezi personál osoby daných národností, resp. států. Ostatně mezinárodní platformy se spoluprací s jednotlivými státními

---

²⁹⁵ Před koncem války uzavřelo Československo 22. 11. 1945 bilaterální dohodu s francouzskou vládou, 31. 1. 1945 s vládou Nizozemí. V měsících po osvobození se repatriační dohody uzavřely rovněž s Belgií (16. 5. 1945), Itálií (31. 10. 1945) a Polskem (21. 9. 1945). KASÍKOVÁ, Jana: *At mohou přijeti*, c. d., s. 177 an.

²⁹⁶ AMZV, fond LA-D, k. 199. Opis textu smlouvy s Francií a jeho překlad, nedatováno.

²⁹⁷ Právě druhý bod představoval pro druhou stranu problém. Repatriační smlouvou chtěly státy také řešit situaci pobytu cizích státních příslušníků na svém území, resp. jejich převedení do kompetence jejich státu a přesun do vlasti. V případě odmítnutí repatriace ze strany státu původní státní příslušnosti tak tito „cizinci“ zůstávali nadále v jejich zemi, a ta tak musela případně řešit jejich předání organizaci pro uprchlíky či jejich transfer do Německa, resp. Maďarska. Pro Československo šlo ovšem o zásadní bod smlouvy a ve všech případech jej prosadilo. AMZV, fond LA-D, k. 199, 8180/dův/44, Návrh na uzavření úmluv o repatriaci s Francií a Holandskem, 17. 10. 1944.

²⁹⁸ Příslušné dokumenty však ve vzájemných smlouvách měl poskytnout stát destinace zejména skrze své mise, zatímco na okupovaném území se průkazy vydávaly spojeneckými orgány, ovšem také ve spolupráci se styčnými důstojníky.

orgány ve svých plánech počítaly.²⁹⁹ Delegáty k vyjednávání často vyslaly exilové orgány jednotlivých evropských států, částečně nedořešená (závisející ale již na konkrétních případech) tedy zůstávala otázka budoucí součinnosti s domácími orgány.³⁰⁰

UNRRA převzala nejprve značnou část personálu z dříve fungujících organizací, zejména OFRRO, dále zde pracovali odborníci na problematiku působící dříve např. v orgánech Společnosti národů. Přihlašovali se však i lidé z řad široké veřejnosti, přičemž se počítalo s jejich zaškolením ve zvláštních centrech. Vzhledem k mimořádné době se nepřihlašovali jen pracovníci sociálních či zdravotních služeb, jak by se dalo ze zaměření předpokládat. Motivace dalších sice mohly být altruistické (pomoci potřebným), ale i pragmatické (získat zaměstnání) či čistě osobní (tendence k dobrodružství, kontakty ad.).³⁰¹ V koncepci UNRRA převládl demokratický humanismus s respektem ke specifickým národnostem i jedincům. V praxi to znamenalo, že pracovníci v rámci možností měli mít základní znalosti o místě, do kterého byli vysláni na misi. Podobně tak byli vyzýváni k široké spolupráci mezi sebou napříč tomu, odkud pocházeli.³⁰²

Přes snahu o různorodost tvořili většinu personálu (64%) Američané. Právě kulturní střet se stával jednou z třecích ploch jak mezi pracovníky a Displaced Persons, tak mezi pracovníky samotnými. Určitým kompromisem, i praktickým důvodem, bylo zřízení pobočky UNRRA v Londýně, která se zaměřila na evropský prostor i pracovníky. První školení probíhala v rámci těchto institucí. Jak konkrétní byla, je možné ukázat na příkladu československé participace. UNRRA školila jednak československé pracovníky, jednak se naopak zahraniční členové, u nichž se předpokládala možná participace na misi v Československu či práci s Čechoslováky, účastnili kurzů o československé historii, kultuře a dokonce výuce češtiny. Tyto jazykové kurzy probíhaly pro členy československé mise v průběhu března a dubna 1945. Výuka probíhala v Československém institutu třikrát týdně dopoledne. Druhá skupina, která z U. S. A. dorazila v dubnu, již měla během týdne jen jednu hodinu. Během čtrnácti

---

²⁹⁹ V počátečním období se sice uvažovalo o pouhé mezistátní spolupráci, nicméně vzápětí bylo evidentní, že operace bude vyžadovat vytvoření zvláštního mezinárodního orgánu.

³⁰⁰ Ve výsledku se rozpor projevil jen v některých případech (Polsko), konkrétní politika vůči Displaced Persons se však v jednotlivých státech odlišovala.

³⁰¹ REINISCH, Jessica: *'Auntie UNRRA' at the Crossroads*, c. d., s. 76.

³⁰² Někteří pracovníci o této své životní zkušenosti vydali paměti. Často citovanou bývá K. Hulme (1900-1981), ošetřovatelka a spisovatelka, která pracovala pod UNRRA, zejména v polském DP táboře Wildflecken. HULME, Kathryn: *The Wilde Place*, Little Brown, 1953.

lekci bylo cílem probrat základy gramatiky a některé fráze tak, aby při příjezdu do Československa měli členové mise alespoň základní znalosti.³⁰³

V rámci **UNRRA Training school** probíhaly od listopadu 1944 opakovaně týdenní přednáškové kurzy, do července 1945 se jich uskutečnilo dvacet.³⁰⁴ Témata se týkala jednotlivých zemí a oblastí, jejich historie, politiky a specifík. V pozdější době probíhaly i návštěvy institucí a diskuze se členy UNRRA týmů mající za sebou zkušenost práce s Displaced Persons.³⁰⁵ O československé tematice přednášeli odborníci i vládní představitelé z řad československého exilu v Londýně.³⁰⁶ Československo prezentovalo sociální a ekonomické podmínky ve své vlasti, jedním z řečníků byl P. Teich, pozdější představitel repatriační mise z Velké Británie. Další přednáška se zabývala současnou politickou pozicí i pozadím válečného úsilí a boje za svobodu. Plány pro repatriaci československých Displaced Persons přednášel před odjezdem vrchní repatriační styčný důstojník L. Rieger, poté A. Kunoši, který měl tuto agendu v rámci exilového ministerstva sociální péče na starosti.

Přes dlouhodobé plánování však do praktické činnosti přešla UNRRA se značným zpožděním. Teprve 17. 3. 1945 vyslala první tým na evropskou pevninu, a to nejprve v záležitosti zřízení výcvikového centra (**Training Center**).³⁰⁷ V březnu 1945 vzniklo toto středisko ve francouzských sousedních městech Granville a Jullouville nalézajícím se v Normandii.³⁰⁸ Fungovalo v průběhu jara a léta 1945 a mělo školit pracovníky k práci s Displaced Persons v Německu a tedy ke spolupráci s vojenskými jednotkami dle dohody se SHAEF.³⁰⁹ Přestože, co se týče kapacity i koncepce, bylo pojaté velkolepě, bylo kritizováno jak pro nevhodnost lokality, tak pro nedostatečnou efektivitu.³¹⁰ Zatímco jednotky SHAEF se

---

³⁰³ UNA, S-1429-0000-0134-00001, Training of Personnel for D. P. – Language Courses, dopisy mezi českým vyučujícím Dr. Ledererem a ředitelem sekce UNRRA výcviku Dr. Russellem, do 3. 7. 1945.

³⁰⁴ Rozvrhy týdenních kurzů a názvy přednášek viz UNA, S-1429-0000-0133-00001, Training of Personnel for D. P., Training Courses and Lectures.

³⁰⁵ „UNRRA team“ byl základní jednotkou této organizace. Sestával se obvykle ze skupiny méně než 10 osob. Každý tým měl svého vedoucího, a dále pak pomocný personál (ošetřovatele, kuchaře, šoféra, zapisovatele apod. podle možností i potřeby). Viz příručka k práci UNRRA: UNA, S-1297-0000-0162-00001, UNRRA'S Work for Displaced Persons in Europe, květen 1946.

³⁰⁶ Předměty se opakovaly, přednášející se přitom střídali.

³⁰⁷ WOODBRODGE, George, UNRRA, c. d., sv. 2, s. XXVII.

³⁰⁸ SHEPHARD, Ben: *The Long Road Home*, c. d., s. 141.

³⁰⁹ WOODBRODGE, George, UNRRA, c. d., sv. 1, s. 208.

³¹⁰ Tamtéž, sv. 2, s. 404.

již potýkaly s organizací značného množství Displaced Persons, stovky pracovníků UNRRA stále setrvaly ve středisku.³¹¹

SHAEF bylo nuceno kvůli nedostatku personálu v záležitosti Displaced Persons vyškolit 20 000 pracovníků z vlastních řad. Již v druhé půlce koncem roku 1944 a začátkem roku 1945 školili styčné důstojníky vyslané jednotlivými státy na základě vzájemných (či jako v případě Československa jednostranných) dohod v rámci ECAD (European Civil Affairs Division) ve **výcvikovém centru v Romilly** ve Francii. Také zde se vedle repatriačních záležitostí konaly přednášky a diskuze, seznamující účastníky s kulturními a historickými reáliemi jednotlivých národností. Politika SHAEF, přestože rovněž kladla důraz na nediskriminační přístup vůči Displaced Persons, zůstávala ve vojenském schématu (organizační struktura, autorita) a účelovém zaměření.

Další lidé, pracující přímo s přemístěnými, byli rekrutováni v rámci dobročinných organizací. Mezi nimi zásadní místo zaujímal Červený kříž a jeho jednotlivé národní sekce. Důležitou úlohu však sehrály ve specifických případech i další organizace, např. Americký židovský spojený distribuční výbor (American Jewish Joint Distribution Committee, AJDC) v případě židovských Displaced Persons nebo kvakeři, kteří se významně angažovali v táborech pro přemístěné nespádající pod uznávaný status Displaced Persons (tedy např. z nepřátelských národností).³¹² Paralelně s Displaced Persons také fungovala v terénu předválečná IGCR, zaměřená stále na předválečné uprchlíky podle svého původního zaměření. Krátce před svým vplynutím do IRO však do své agendy převzala i některé Displaced Persons „bez státní příslušnosti“. Pro ty totiž prakticky neexistoval pečující orgán, většina z nich však zůstávala pod správou UNRRA a později přešla pod IRO, která do své péče zahrнула i tuto kategorii.

Československo a repatriační styční důstojníci

Praktická podoba výběru a přípravy repatriačních styčných důstojníků byla složitější a odpovídala nejen mezinárodním ujednáním, ale i požadavkům jednotlivých zemí. V následující kapitole je věnován prostor detailnějšímu příkladu československých styčných

---

³¹¹ V UNRRA týmech se nacházelo i několik Čechoslováků, někteří i ve vedoucí pozici týmu. Nedohledala jsem ovšem podrobnější informace k jejich zapojení, povolání, délce spolupráce apod. Např. v červnu 1945 je u 12. americké skupiny armád uváděno 8 pracovníků – Y. Monny u týmu 150 ve Steyru (působící později v dětském centru Indersdorf), H. Anspach jako vedoucí týmu 155 v Mommingenu, K. Pinková u týmu 187 ve Straubingu, K. Lederer u týmu 189 a E. Bruckner, vedoucí týmu 154. V uvedených týmech převažují francouzští pracovníci, vyskytují se ale i Belgičané, Američané či Poláci. UNA, S-0425-0059-09-00003, 12th Army Group, UNRRA TEAMS, 30. 6. 1945.

³¹² K činnosti kvakerů vůči přemístěným, kteří byli jinak z DPů péče vyjímáni, viz KELLY, Luke: *Humanitarian Sentiment and Forced Repatriation: The Administration of Hungarians in a Post-War Displaced Persons Camp*, in: *Journal of Refugee Studies* 30, č. 3, 2017, s. 387–406.

důstojníků, jak ve vztahu k SHAEF, pod jehož autoritou působili, tak k československé exilové vládě. Stejně jako další pracovníci, i oni byli „základnou pyramidou“ a vykonavateli dosavadních plánů, příprav a směrnic. Z jejich instruování jsou tedy zřetelné i priority politiky a přístup k jednotlivým oblastem. Repatriační styční důstojníci, jak vyplývá i z jejich označení, zprostředkovávali styk mezi oficiální autoritou a přemístěnými osobami. I jejich samotné postavení se pohybovalo na pomezí úřední a vojenské moci a někdy, jako i v případě Československa, na rozhraní exilové struktury a správy vytvořené na osvobozeném území.

Plány, přípravy a nábor

Československá exilová vláda v Londýně o pozici obdobné styčným repatriačním důstojníkům uvažovala již ve svých dlouhodobých plánech. Nebylo však prozatím jisté, zda půjde o výpravy specialistů vysílaných přímo vládními orgány, využití zkušeností a personálu organizací typu Červeného kříže či propojení s mezinárodní aktivitou v rámci UNRRA. Konkrétní potřeba přišla ve chvíli, kdy se uzavřením dohody se SHAEF v září 1945 československá vláda zavázala vyslat se spojeneckými jednotkami celkem 43 styčných důstojníků pro repatriaci (2 do Francie, 2 do Belgie, 1 do Nizozemí, 1 do Norska a 12 pro osvobozené oblasti Německa, kde se předpokládala potřeba doplnit počet později o dalších 25 spolupracovníků).³¹³ Ministerstvo sociální péče tedy urychleně začalo shánět vhodné uchazeče, a to i ve vlastních řadách úředníků státní správy. Ačkoli se počítalo se zařazením styčných důstojníků k armádním jednotkám, nemělo se jednat nutně o vojenské osoby. Naopak, právě z důvodů povahy práce, se považovalo za vhodné vyslat pracovníky z řad civilistů či úředníků, dávajících do kontaktu s přemístěnými osobami větší lidskost, a zvyklých zároveň na úřední práci plnou neustále se měnících směrnic. Úkol navíc zahrnoval množství specifík, ve kterých měli pracovníci často postupovat dostatečně iniciativně, avšak v mezích dané politiky.³¹⁴

Vzhledem k povaze služby se od začátku zjišťovalo několik zvláštních požadavků. Předně měl být uchazeč v dobrém zdravotním stavu, což zjišťovala domluvená zdravotní prohlídka u lékařů ČČK a pohovor před komisí.³¹⁵ Každý také vyplnil dotazník, týkající se základních personálií, státní příslušnosti, rodinného stavu, vzdělání i znalosti jazyků. Dalším důležitým

---

³¹³ Reagovalo se v tomto na nastalou situaci, určitou stagnaci UNRRA a prosazení vojenského řízení osvobozovací akce, stvrzené později dohodami mezi UNRRA a SHAEF ve výše zmíněném Memorandu No. 39.

³¹⁴ Podobný předpoklad byl i na straně dalších států. UNRRA a její pracovníci ostatně také byli z řad civilistů.

³¹⁵ V jejích podmínkách bylo doporučeno rozmezí 25-40 let, nicméně nároky byly menší než v případě vojenské služby. Prohlídce byli přítomní i přednosta zdravotního odboru MSP. NA ČR, fond MSP-L, k. 64, 43/dův/IV/45, Lékařská prohlídka spoj. úředníků – zásady, 9. 1. 1945.

aspektem byla státní spolehlivost. V tomto ohledu se v dotazníkovém šetření zjišťovala činnost adepta po 15. 3. 1939,³¹⁶ v případě vojenské služby místo, kde se hlásil ke službě do československé armády a hodnosti, jaké dosáhl. V neposlední řadě několik otázek zjišťovalo situaci o pobytu ve Velké Británii a povolání.³¹⁷ Pracovní zařazení nebylo důležité jen z hlediska kvalifikace, ale i možnosti rychlého uvolnění do nové služby, které nebylo jednoduché v případě tzv. práce ve válečném průmyslu. Na tyto a další překážky upozorňovalo ve svých posudcích exilové ministerstvo vnitra, které jednotlivé adepty také posuzovalo. V úzké spolupráci s ministerstvem národní obrany se zjišťovalo splnění vojenské služby a pravdivost uvedených údajů. Objevovala se i nezávazná vyjádření ke zdravotnímu stavu, pracovní kvalifikaci či menších přestupků.³¹⁸ Potvrzení se ale týkalo primárně bezpečnostních námitek, přičemž nutně nevadila národnost německá či maďarská, pokud osoba osvědčila svým chováním dostatečnou věrnost vůči československé státní příslušnosti.³¹⁹ Obdobně ostatně byli posuzováni exiloví uchazeči o práci v UNRRA, Červeném kříži či vybraní odborníci k přednostní repatriaci.

Ze samotných dotazníků vyznívá, že zájemci přicházeli s nejrůznější minulostí, nezdědka ale úřednickou či vojenskou.³²⁰ Buď již při vypuknutí konfliktu v cizině pobývali (např. kvůli práci), nebo vzápětí ještě v roce 1939 emigrovali, a pokud byli vojáci, se ke službě k československým jednotkám hlásili ve Francii, v Polsku, případně na blízkém Východě.³²¹ Z nich však někteří z různých důvodů nebyli do služby přijati a pracovali buď ve svém původním oboru, nebo často právě pro válečný průmysl. Můžeme se domnívat, že podobně jako na mezinárodním poli, se motivace účastníků různily.³²² Našli se i dobrodruzi, jejichž motivace se zdá méně pragmatická, nicméně právě jejich nejasná minulost byla důvodem k zamítnutí ze strany bezpečnostních orgánů. Ty také přezkoumávaly případné negativní

---

³¹⁶ Konkrétně ti, co pracovali v Československu ve státní správě, měli popsat svou činnost v úřadech po německé okupaci, případně zda a v jaké formulaci skládali úřední slib. V (neúplném) souboru žadatelských formulářů jsem ale nenašla, že by někdo v protektorátním úřadu pracoval, resp. tuto kolonku vyplňoval.

³¹⁷ Případně se uváděla registrace u Czech Refugee Trust Fund, aby se nekolidovalo přidělení příspěvků apod.

³¹⁸ Např. NA ČR, fond MSP-L, k. 67, č. j. 6137/4-1944, Styční rep. úředníci., 4. 10. 1944. I takových, jako byla jako např. pokuta za jízdu načerno. Tamtéž, č. j. 5491/4-1944, 16. 10. 1944.

³¹⁹ V některých dalších orgánech, např. při organizaci národních výborů repatriantů, již národnost překážkou ke členství byla.

³²⁰ Hlásili se ale i podnikatelé (ředitelé továrny), zaměstnanci podniků (sami sebe označovali jako „textilák“, „Zbrojovák“), advokáti, inženýři, technici či obchodníci, na jednom z formulářů bylo povolání zemědělec.

³²¹ NA ČR, fond MSP-L, k. 66, Styční úředníci – nabídky.

³²² Průvodní dopisy, ze kterých by se dalo smýšlení uchazečů alespoň částečně odhalit, se v nalezeném souboru dochovaly jen v ojedinělých případech a vyznívaly spíše formálně.

reference zvenčí, zejména pokud se týkaly nařčení z protistátní činnosti v minulosti.³²³ Zkušenosti prvních vyslaných styčných důstojníků potvrdily zejména potřebu „tělesné zdatnosti“, aktivní znalosti angličtiny a schopnost rychlého úsudku při výběru dalších důstojníků, ale také dostatečné vybavení, neboť dodatečné nákupy byly velice komplikované.³²⁴

O vhodných osobách rozhodovalo ministerstvo sociální péče, které je také, pokud již nebyli dříve zaměstnanci státní správy, zařazovalo do svého úřadu. Důstojníci měli dostávat plat,³²⁵ příslušné příspěvky³²⁶ a vybavení. Přímo styčným důstojníkům vyplácel plat SHAEF, kterému ovšem bylo do londýnské kanceláře československou stranou poukázána příslušná částka předem.³²⁷ Protože část důstojníků měla ve Velké Británii i rodinu, přiznávaly se příspěvky i manželce a dětem.³²⁸ Toto zajištění rodinných příslušníků představovalo pro styčné důstojníky důležitý faktor práce.³²⁹ Tyto platby poukazovaly později ministerské úřady „v likvidaci“, které se postupně svých závazků zbavovaly a neměly již nabírat nové.

Postavení styčných důstojníků bylo specifické i v tom, že se nacházelo nejen mezi exilovým a domácím prostředím, ale také na rozhraní civilního a vojenského působení. To způsobovalo další tenze, které vyústily ve vleklé jednání o právu nosit důstojnické distinkce. Jak bylo řečeno, repatriční styční důstojníci byli zaměstnanci civilního ministerstva, jehož posláním a směrnice plnili. Zároveň byli zařazení pod přímou autoritu SHAEF a její vojenské struktury.

---

³²³ Jeden z dopisů např. vyjmenoval hned několik osob, o nichž napsal, že jako Maďar, „Ustašák“ či rozvratník s abolicí mají *zastávat úřad tak zodpovědný a dobře placený*. Tamtéž, č. j. 4993/4-1944, Roubíček K. – stížnost, 3. 1. 1945.

³²⁴ Doporučený seznam vybavení, vytvořený ještě v zimním období, obsahoval kromě kancelářských potřeb toto oblečení: vycházkový kabát, blůza, kalhoty zelené a světlé, čepice, zelený plášť s podšívkou, polní blůza, kalhoty, čepice a vysoké boty, polobotky, kožené rukavice, dřevěný kufr, plátěný kufr, opasek, vojenskou košili, spodní teplé kalhoty, spodní vestu, letní i vlněné ponožky, kapesníky, svetr, vázanky, pyžamo jemné a flanelové, vlněný šál, pytel, spací pytel a čtyři ručníky. NA ČR, fond MSP-L, k. 64, Seznam šatstva a prádla, kterého nákup se doporučuje styčným důstojníkům. 6. 1. 1945.

³²⁵ Podle zařazení a platových tříd londýnských úředníků z roku 1941, viz KASÍKOVÁ, Jana: *Zázemí londýnského politického exilu - repatriace a likvidace*, in: HOP. Historie - Otázky - Problémy 12, č. 1 (2020), s. 33-48. Odstupňovaný dle hodnosti, později byl také ministerstvem sociální péče vyrovnáván rozdíl mezi platem vojenských repatričních úředníků a těch vyslaných MSP. Na začátku služby to bylo obvykle mezi 35 až 40 librami.

³²⁶ S předpokladem výdajů souvisejících s výkonem služby „na pevnině“ se počítalo s příspěvkem drahotním a reprezentačním (dalších 31 liber). Ty byly následně kráceny vzhledem k tomu, že část nákladů neslo při činnosti důstojníků přímo SHAEF.

³²⁷ Vzápětí se ale platy řešily z půjčky od SHAEF, kterou již vyrovnávala poválečná československá vláda.

³²⁸ NA ČR, fond MSP-L, k. 66, č. j. 16.137/44-Přes, Rodinné příspěvky styč. repatričním úředníkům, 18. 12. 1944. Příspěvky manželkám také byly odstupňovány dle platové třídy manželů (mezi 27 a 32 librami), podobně tak pro příspěvek na dítě byl směřovatý vek 6 let (5 či 8 liber).

³²⁹ Ještě na podzim 1944 se poukázání rodinných příspěvků opozdilo a dotčení důstojníci v tomto velmi razantně zakročili společným dopisem a odhodláním pohnat věc k soudu. Ostatně podobně pohrozili i později v létě 1945, kdy měly být výplaty rodinných podpor ukončeny, že v takovém případě budou nuceni odejít ze služeb. Ve většině případů totiž manželky čekaly s urovnáním záležitostí a repatriací na návrat svých mužů.

Měli konat primárně rozkazy příslušného velitelství, při dodržení smyslu vzájemných dohod. V rámci hierarchie jim proto měl být přiznán titul kapitána, nicméně bez příslušných distinkcí. To se však vzápětí ukázalo jako neudržitelné. Již první vyslaní důstojníci na podzim 1944 hlásili, že za dané situace jim byly odebrané původně přidělené zbraně a SHAEF je odmítá vysílat na práci s přemístěnými osobami. Sami představitelé SHAEF se v Londýně za rychlou úpravu v této záležitosti přimlouvali s tím, že oproti původním plánům bude území osvobozované postupně a repatriační styční důstojníci se tak mohli nacházet i v bojovém pásmu, kde držení zbraně i příslušnou vojenskou hodnost považovali za nutné z hlediska bezpečnostního i adekvátní pozice autority.

Prosté přidělení titulu se ovšem nezamlouvalo československému ministerstvu národní obrany, které jeho přidělení považovalo za příliš vágní a také za narušení vojenských struktur.³³⁰ Jednání, která se protáhla na několik měsíců, po mnoha urgencích vyústila k dočasnému přiznání vojenského titulu a nošení distinkcí, k dohodě a vystavení vojenských legitimací přistoupilo MNO až v březnu 1945.³³¹ Hodnosti byly odstupňované věkově od nadporučíka po kapitána, přičemž hlavní styčný důstojník při SHAEF získal titul majora. Českoslovenští repatriační důstojníci mohli nosit znaky své hodnosti,³³² pásku s nápisy „Czechoslovakia“ a „Repatriation Official“. Repatriační styční důstojníci mohli užívat krycí jména a to v opodstatněných důvodech bezpečnostních. Využili jej někteří s německy či maďarsky znějícími jmény, zřejmě aby podpořili důvěru mezi vlastními národními skupinami a proklamovanou vládní národnostní politikou. V případě hlavního styčného důstojníka Riegelhaupta na Riegera šlo o praktický důvod zkrácení příliš dlouhého jména pro potřebu interních hlášení a korespondence.

Výcvik styčných důstojníků a první zkušenosti u SHAEF

Prvních deset osob bylo na základě povolání SHAEF vysláno do Francie 5. 11. 1944. Zde v polním táboře nedaleko Paříže prošli výcvikem (tzv. Training), který je připravoval na budoucí úkoly a spolupráci. Setkali se zde s příslušnými veliteli, dalšími vojáky a s vyslanými repatriačními důstojníky dalších států. *Materiální vybavení ubikaci jest primitivní. (...) Jinak*

---

³³⁰ Generál Bosý protestoval, že *MSP udělalo kapitány z lidí, kteří nikdy vojáky nebyli a ani se tak nechovají a proto u 21. armádní skupiny nikdo s nimi nechce jednat. Kapitán je odborník, a člověk se jím stává po absolvování příslušných škol a alespoň osmileté vojenské službě.* NA ČR, fond MSP-L, k. 64, č. 39, Záznam o telefonickém rozhovoru Dr. Skalského za MSP s gen. Bosým za Čs. boj. misi, 5. 5. 1945.

³³¹ Na legitimacích měli důstojníci vedle přidělení (starší či mladší úředník) uvedenou také svou výšku, barvu očí a vlasů a datum narození. NA ČR, fond MSP-L, k. 67, č. j. 3915/IV-45, Styční důstojníci-vojenská legitimace, dohoda ze 7. 3. 1945, 13. 4. 1945.

³³² Důstojníci obdrželi zlaté pásky, major znak ve zlatém lipovém lístku, lišícím se ovšem od generálského. MSP-L k. 64, č.j. 1337-dův-I.odbor 1945. Repatriační úředníci, 7. 3. 1945.

(...) v naší skupině panuje velmi přátelský a kamarádský duch. Američané se k nám chovají jako ke starým přátelům, všude nás srdečně vítají, představují se nám osobně, seznamují se s každým z nás a velmi kamarádsky nám pomáhají a radí. Spolupráce s jejich důstojníky je velmi dobrá a mnozí z nich znají znamenitě náš národ a naše poměry doma.³³³ Součástí společného pobytu byly i přednášky, seznamující s kulturou, politikou i historií jednotlivých spojeneckých států.³³⁴ O Československu, na den díkuvzdání, prezentovali i vyslaní důstojníci: Čtyři členové naší skupiny referovali o naší historii, politických problémech, armádě a hospodářství. Po přednášce následovala debata. Velká účast amerických důstojníků jakož i četných důstojníků jiných národností, pozornost a množství dotazů svědčily o živém zájmu o naši vlast. Naše přednáška (...) a diskuze a pozdější volná rozprava se protáhla do 11. hod. Jeden z vysokých amerických důstojníků formuloval svůj úsudek o tomto zdařilém večeru slovy „Czechoslovakia won a great battle“.³³⁵ Propagace byla nedílnou součástí aktivit a i styční důstojníci v tomto směru žádali o zaslání propagačního materiálu jak pro vlastní činnost, tak později do táborů. Výcviky se ostatně opakovaly spolu s nově přijíždějícími posilami.³³⁶

Již tato fáze prověřila částečně zdatnost uchazečů, z nichž mnozí nebyli zvyklí na vojenské podmínky života, a postavila je tváří v tvář nepříznivým podmínkám. Pro některé šlo o příliš zatěžkávací zkoušku. Jeden z účastníků výcvikového pobytu zaslal vyděšenou zprávu, že nepočítal s tím, že ihned budeme přiděleni jednotkám, obdrželi jsme již „Sten-guns“ a náboje... A připojil prosbu o přeřazení, aby předešel trapné situaci, která by musela nastat tím, že Američané mne pošlou někam do bitevní čáry (jak říkají) a já bych se musel hlásit k lékařské prohlídce a zůstat zpět. Jmenovaný poukazoval na svůj zdravotní stav: mám srdečnou (sic!) vadu, krátkou nohu (o 4cm!), vysoký tlak krevní, jsem naprosto neschopen k těžké polní službě, kterou si vyžaduje práce v Německu.³³⁷ Jiní náročné podmínky brali jako výzvu a přípravu na závažnější okolnosti: *Nálada mezi námi jest výborná a připravujeme se*

³³³ NA ČR, fond MSP-L, k. 64, č. j. 978, Zpráva č. 1, 10. 11. 1944.

³³⁴ Šlo o podobný postup, jaký praktikovala při výcviku např. UNRRA a jejímž cílem bylo porozumět blíže zainteresovaným stranám.

³³⁵ Přel. Československo vyhrálo významnou bitvu. NA ČR, fond MSP-L, k. 64, č. j. 1056, Zpráva č. 2, 24. 11. 1945.

³³⁶ Např. druhé části vyslaných důstojníků se zpozdil odjezd a začátek výcviku nestihli a museli jej dostudovat samostatně.

³³⁷ Zmíněný dopis také mimo jiné ukazuje, že uchazeči byli vybíráni i na základě jiných kritérií či kontaktů, než byly doporučeny. Pisatel J. Fantl byl ve svých padesáti letech starší, než udával maximální doporučený věk. Zajímavé je i propojení, resp. využití státní služby ve vlastní prospěch. Fantlovi bylo údajně přislíbeno místo ve Francii, kde měl i své soukromé zájmy. Nutno připomenout, že situace tak akutní nebyla, naopak v době psaní dopisu ještě nebyly vyjasněny důstojnické hodnosti československých repatriačních důstojníků, kteří v důsledku toho nemohli být vysláni s jednotkami. Jiný z důstojníků byl před dokončením výcviku z důvodu nedostatečné spolupráce s velením uvolněn. Tamtéž, Dopis, 6. 12. 1944.

pečlivě k našim těžkým a zodpovědným úkolům.³³⁸ Nicméně zároveň vyslali do Londýna doporučení, že ...styční důstojníci necht' jsou lidé zdraví a otužilí, aby mohli snášeti nepohodlí, zimu, a ostatní těžkosti polní služby. Je nutno počítati s přenocováním pod širým nebem neb v nouzových a primitivních ubikacích.³³⁹ Podobně jako o několik měsíců později psal právě vyslaný hlavní styčný důstojník: *Chtěl bych zdůraznit, že na tuto práci se hodí jen osoby schopné k polní službě. To vysvítá ze zpráv docházejících z operačního pásma.*³⁴⁰

Spolu se spojeneckými jednotkami se totiž důstojníci setkávali s prvními Displaced Persons. Pro představu jednu ze situací nastínil ve své již zmíněné situační zprávě hlavní styčný důstojník dle hlášení prvního československého důstojníka vyslaného se spojeneckými jednotkami: *Organizoval jsem transport přemístěných osob, které jsem doprovázel z frontové zóny do zázemí. Byl jsem rád, že jsem začal práci a jsem přesvědčený, že vy byste byli též rádi se mnou. Viděl jsem tolik bídy a neštěstí za těch několik dní, že zůstane ještě dost práce pro vás. Nemohu pro ně dostat teplou vodu, postel, nebo teplo vůbec. Snažím se nemožné dělat možným a zahřát se ve studeném vagónu. Mám i jiné starosti jako opilé lidi napadající jeden druhého nožem, výsledkem čehož je, že lékaři mají mnoho práce, aby ty nešťastníky vrátili k životu. Za jasné měsíční noci začíná německé letadlo z kulometu ostřelovat náš vlak, na místě, kde není žádný kryt. Můžete si představit celou situaci, kdy se většina přemístěných osob navíc sestává z žen a dětí. Stalo se mi též, že jsme došli na místo určení a našli jsme jen studené domy a slámu a lidé odmítli opustit vlak. Co se dá v takové situaci dělat? Ten, kdo najde řešení, hodí se na takovou práci. Vzdor všem těžkostem jsem šťastný, že mám tak zajímavou práci. Myslím, že nejlepší přání k Novému roku je, aby každý spojovací důstojník dostal podobnou práci. Je však neštěstím být při tom neozbrojen...*³⁴¹ Tyto první zprávy sloužily i jako argument pro přiznání vojenské hodnosti i předzvěst toho, že plány „na papíře“ se budou v mnohém lišit od skutečné situace a reálných možností a bude zapotřebí je v mnohém postupně revidovat. Popsaná situace byla v mnohém názorná a podobná mnoha jiným zprávám o práci s Displaced Persons a, možná bezděky, zdůraznila fakt, se kterým se v plánech příliš nepočítalo, ale byla v budoucí práci repatriačních styčných důstojníků častá - a to, že sami přemístění nebyli jen pasivní příjemci pomoci, ale vnášely do akce vlastní iniciativu, obavy či rozbroje. Hlavní styčný důstojník svou zprávu uzavřel slovy: *Bude pro*

---

³³⁸ Tamtéž, č. j. 978, Zpráva č. 1, 10. 11. 1944.

³³⁹ Tamtéž.

³⁴⁰ NA ČR, fond MSP-L, k. 64, č. j. 68, Zpráva č. 1 Hlavního styčného důstojníka, 5. 1. 1945.

³⁴¹ Tamtéž, převzato z hlášení hlavního styčného důstojníka.

*naše úředníky velmi cenné, budou-li mít možnost získat zkušenosti v zacházení s přemístěnými osobami před tím, než budou pracovat s čs. repatrianty, kteří se doted' neobjevili.*³⁴²

Vysílání repatriačních styčných důstojníků probíhalo postupně. První sled vyřídil všechny náležitosti během října 1944 a „na pevninu“ odjel 5. 11. 1944.³⁴³ Ještě na konci téhož roku je měli následovat další, připraveni se nalodit před Vánoci 20. 12. 1944. Jejich odjezd se však posunul na začátek ledna, přičemž 2. 1. 1945 se na pevninu přepravil i hlavní repatriační styčný důstojník Lev Riegelhaupt, působící pod pseudonymem Rieger.³⁴⁴ Častější odjezdy se měly uskutečnit na jaře. Menší skupina opustila Anglii 30. 3. 1945.³⁴⁵ Odjezd následujícího sledu se měl uskutečnit vzápětí, ale zdržel se z důvodu vyřizování povolení bez přítomnosti části vlády a vyrazil až 12. 4. 1945.³⁴⁶ Na konci dubna, 27. 4. 1945, se k nim připojila další část.³⁴⁷ Poslední početnější výprava se připravila v květnu 1945.³⁴⁸ SHAEF ovšem ještě během toho příchod dalších důstojníků omezil s odůvodněním, že potřeba je nižší, než se očekávalo. Ve skutečnosti ji mezitím částečně pokryl personál z řad československých jednotek pod ministerstvem národní obrany.

Úkoly styčných důstojníků dle směrnic

V plánované struktuře byla promyšlená, ať už záměrně či bezděky role styčných důstojníků vůči přemístěným osobám. Nešlo jen o spojovací článek, byli i určitou personalizací dlouhodobě v exilu prosazované vládní politiky. Směrnice, které obdrželi, odráží nejen jejich úkoly pro daný okamžik, ale i představu, jak má vypadat „československá společnost po válce“. Poté, co byly na post styčných důstojníků prověřeny a vybrány spolehlivé osoby, jedním ze základních úkolů bylo právě pečlivé prostudování směrnic a jejich prosazování vůči třetím stranám i přemístěným osobám. Netypické je i umístění styčných důstojníků

³⁴² Tamtéž.

³⁴³ V prvním sledu byli vysláni Antonín Bernásek, Jan Budínský, Josef Chmela, Karel Dufek, Jindřich Fantl (Friml), Ota Fantl (Falta), Quido Lagus, Egons Spitzer (Suk), Gerard Stein (Straka), Jiří Sušický

³⁴⁴ Ve druhém sledu jeli Richard Erdős (Horný), Jan Mucha, Vladimír Zapletal, Miroslav Šícha, Alfred Geiringer, Ladislav Schein.

³⁴⁵ Jednalo se o Vladimíra Vlčka, Rudolfa Wolflera, Bedřicha Reise a Josefa Pumperku.

³⁴⁶ Rozpor při vysílání důstojníků na jaře 1945 vznikl ve chvíli, kdy již odletěli vládní představitelé na jednání do Moskvy a část z nich se následně přesunula do vlasti. Úředníci totiž neměli pravomoc na tak závažné rozhodnutí, jako bylo přijetí nového zaměstnance (které se dělo před vysláním), v této době byl již naopak pokyn k redukci činnosti. Záležitost se řešila s nejvyššími představiteli, kteří v zájmu věci uznali, že zde je třeba udělat výjimku z pravidla. V polovině dubna odjeli Evžen Sláma, Fedor Benyei, Anton Kubíček, Judr. Belo Klopstock, Judr. Pavel Winter, Mikuláš Gostonyi, Robert Friedmann. NA ČR, fond MSP-L k. 64, č. j. 8543/IV-45, Styční úředníci vojenská legitimace, 5. 4. 1945.

³⁴⁷ Byli to Bedřich Gutig, František Horváth, Josef Jaroslav Polívka, Josef Erneyi, Karel Fink, Zdeněk Mach, František Glückner a Hynek Schiller.

³⁴⁸ Doplnit stávající stav měli František Brož, Jaroslav Douda, Jakub Gabowicz-Gaboj, František Gaisl, Bohumil Gutmann, Miroslav Kafno, Václav Kostroun, Jindřich Pachner, Judr. Ota Popper, Arnošt Prossnitz, Ing. Arnošt Stein, Štefan Stein, Adolf Stern, Josef Švarc, František Viner.

v organizační struktuře. Dle dohod i nařízení byli styční repatriační úředníci služebně podřízeni jako vojenské osoby SHAEF a jako úředníci ministerstvu sociální práce.³⁴⁹ Primárně tedy podléhali rozkazům Vrchního velitelství, resp. vojenské vládě, a v prostoru ponechaném jejich iniciativě vykonávali vládní politiku. Zpětně měli také zasílat informace o své činnosti, místě pobytu a postavení československých repatriantů, seznamy registrovaných osob a údaje o budované organizační struktuře včetně spolupráce s přemístěnými osobami samotnými. Směrnice pro ně byly závazné při identifikaci a vydávání víz, poradensko-informační službě, pátrání, zajištění základních potřeb jako bylo stravování, posuzování výběru pracovníků z řad repatriantů (jmenovitě poštovních a cenzorových).

Repatriační styční důstojníci měli podle směrnic zastávat zájmy československých Displaced Persons a hájit jejich potřeby v celkové organizaci, v první fázi v rámci SHAEF, ale na místě i např. vůči zaměstnavatelům a místním úřadům, což se ve větší míře týkalo např. nuceně nasazených. Úkolem styčných důstojníků bylo zajistit, aby československé přemístěné osoby nestrádaly, byly vhodně ubytovány, dostalo se jim potřebného stravování a lékařské pomoci. Nemyslelo se však jen na fyzické potřeby. Díky svým kontaktům s vnějším světem se měli styční důstojníci případně starat i o zaměstnání přemístěných osob v rámci táborů a zajistit jim adekvátní materiál či organizovat rekreační a kulturní činnost. Při tom všem ještě důstojníci přemístěné identifikovali, registrovali a organizovali informační službu. Zvláštní bod předpisů představoval i apel na styčné důstojníky, aby si uvědomili, že jejich práce bude probíhat nejen za mimořádných podmínek, ale i s lidmi, kteří za sebou mají náročnou zkušenost. Požadovalo se tedy po nich, aby si tento psychologický aspekt uvědomovali a citlivě s ním pracovali: *...při vykonávání své práce musí mít neustále na zřeteli, že těžké poměry, ve kterých žili naši repatrianti, zapůsobili na jejich tělesný a duševní stav. Jsouc si toho vědomi, poměr repatriačního úředníka k repatriantům má být především lidský (sic!), plný porozumění a ochoty k pomoci. Má se brát zvláštní zřetel na duševní stav repatriantů...*³⁵⁰

Je evidentní, že takto široký záběr činností tváří v tvář stovkám či tisícům lidí, byl úkolem prakticky nezvládnutelným. Od počátku se proto počítalo se spoluprací samotných přemístěných osob. I jejich organizace měla dostat podobu podle směrnic, na jejichž plnění opět měli dohlížet především styční důstojníci a zaškolit příslušné spolupracovníky.

---

³⁴⁹ Jak bude řečeno dále, ti, kteří se rekrutovali z řad vojáků, rovněž přecházeli v repatriační činnosti pod ministerstvo sociální péče. Ve vojenských záležitostech však zůstávali zodpovědní ministerstvu národní obrany, pod jehož autoritu se po ukončení repatriační služby vraceli.

³⁵⁰ NA ČR, fond MSP-L, k. 64, č. 56, Všeobecné směrnice pro styčné důstojníky, nedatováno.

Předpokládalo se, že přemístěné osoby, resp. repatrianti se sdruží do výborů.³⁵¹ Tyto poradní výbory měly být demokraticky zvolené ze „spolehlivých československých státních občanů“, a to v počtu potřebném pro dané místo. Protože lépe znali poměry na místě, měli to být pokud možno především oni, kdo identifikovali podle předpisů daných jim repatriačním důstojníkem československé repatrianty a rozhodovali na poradě o udělení víz. Této poradě měl předsedat repatriační důstojník, obě strany měly právo veta, a pokud tedy nedošlo ke shodě, spor byl poslán vyšší instanci k prověření.

Směrnice pro udělení repatriačních víz

Zásadním aspektem práce repatriačních styčných důstojníků i spolupráce s výbory byla celková péče o československé přemístěné osoby před jejich repatriací a rozhodování o tom, kteří z nich měli nárok na návrat do vlasti. Vláda s vyhlídkou budoucího vysídlení Němců a Maďarů dlouhodobě prosazovala, aby se v československém případě udělení víza neshodovalo automaticky s předválečnou československou státní příslušností.³⁵² Kdo tedy měly být československé Displaced Persons, které se mohly zúčastnit práce ve výborech a které byly registrovány do československých repatriačních listin? Odpověď v tomto směru styčným důstojníkům opět dávaly směrnice pro udělování víz, schválené 9. 2. 1945.³⁵³

Jak bylo vyjednáno na mezinárodním poli, Československo mělo při repatriaci oproti obecným principům dvě specifika. Jednak dřívější rozhodné datum přemístění nebo nuceného setrvání v cizině po 29. 9. 1938, jednak vynětí z automatické repatriace do Československa osob německé a maďarské národnosti. Tito, i když původně českoslovenští státní příslušníci, měli být nejprve prověřeni, zda *zůstali důsledně věrní čs. republice a činně se zúčastnili zápasu za osvobození čs. republiky*.³⁵⁴ To se dokazovalo účastí v boji proti Německu či Maďarsku nebo vězněním, deportací či pobytem v koncentračním táboře pro věrnost republice. Zjišťovala se tedy jak státní příslušnost v prvním kroku, a to skrze osobní

³⁵¹ Na tomto místě dávám prostor oficiální představě o činnosti výborů. Jejich vytváření a činnosti, které se pohybovalo na pomezí dané a spontánní, věnuji větší prostor v kapitole Správa a samospráva Displaced Persons.

³⁵² Porovnání s vývojem probíhajících diskuzí ohledně transferu Německých menšin a návaznost na další bibliografii viz KUKLÍK, Jan: *Mýty a realita tzv. "Benešových dekretů": dekreta prezidenta republiky 1940-1945*. Praha: Linde, 2002, s. 252 an.

³⁵³ Tamtéž. Viz také NĚMEČEK, Jan (eds): *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně. Díl 5.*, (1945), c. d., Zápis ze 182. schůze, 9. února 1945, znění směrnic, s. 285-287. Československá vláda základní osnovu schválila již v prosinci 1944, s tím, že se ve směrnících upřesní formulace postupu vůči Židům původně německé či maďarské národnosti. V otázce možnosti nepřijetí Němců a Maďarů k repatriaci se v této době již vláda opírala o připravené mezistátní repatriační smlouvy. Viz NĚMEČEK, Jan (eds): *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně. Díl 5 (červenec-prosinec 1944)*, c. d., s. 783-784.

³⁵⁴ Tamtéž, Text směrnic k projednání schválený 7. 12. 1944, nedatováno.

doklady,³⁵⁵ písemné dosvědčení dvou věrohodných osob,³⁵⁶ případně dle informací u zastupitelských orgánů či československých úřadů. Podobně se postupovalo při zjištění národnosti, přičemž přihlášení se k národnosti německé či maďarské se dále nepřezkoumávalo, na rozdíl od zjišťování pravdivosti v případě přihlášení se k dalším národnostem, tj. československé, české, slovenské, rusínské.³⁵⁷ Zároveň [č]s. občany židovského původu, vychovaných německy či maďarsky, pro účely repatriace nepovažujeme za Němce či Maďary, pokud se sami za Němce či Maďary neprohlásili. Již ve směrnicích se tedy reflektovalo zvláštní postavení Židů, nicméně se s nimi mělo „zacházeti stejně jako s Čechy nebo Slováky“.³⁵⁸

Samotné výbory repatriantů se skládaly jen z Čechů, Slováků a Podkarpatských Rusínů s odůvodněním, že [t]oto složení vyhovuje duchu nové republiky. Osoby německé či maďarské národnosti mohly být případně přizvány jako poradci, nikoli jako členové výboru. Co se týkalo rozhodnutí, dle předpisů hlavní kritérium národnosti je přirozeně, zda osoba (...) ovládá jazyk dotyčné národnosti, avšak není to kritérium jediné. Řada Němců a Maďarů kupř. osvojila si znalost českého, resp. slovenského jazyku (sic!) do té míry, že je těžko je rozeznati od pravých Čechů a Slováků, a naopak Češi a Slováci vyrůstající v zahraničí mohli mást svou nedostatečnou znalostí mateřštiny. Bude proto mnoho záležitosti na inteligenci vyšetřujícího úředníka, aby rozpoznal pravé Čechy a Slováky od nepravých.³⁵⁹ Pomoci mu při tom měl nejen pohovor s danou osobou, ale i jeho chování a reference okolí, přičemž v tomto případě se zase upozorňovalo na nebezpečí záměrných pomluv.

Udělování víz prakticky aplikovalo „předvýběr“ lidí, patřících do „nové československé společnosti“ podle představ vlády, která je tak zde uváděla v praxi dříve, než v Československu samotném. Styční důstojníci za tímto účelem zanesli do formulářů jména identifikovaných československých státních občanů (formulář F1), sporné případy (formulář F2), vydaná víza (formulář F3) a zamítnuté případy (formulář F4).³⁶⁰ Na striktní národnostní politiku odkazovala také poněkud vágně formulovaná interní instrukce, že *Čechům a Slovákům se má zásadně udělit repatriační vízum, i když nejsou českosl. stát. příslušníky.*³⁶¹

³⁵⁵ Příkladem takových dokladů mohl být pas, domovský list, rodný list ad., vystavený před datem 29. 9. 1939. Doklady měly rovněž dokazovat, že daná osoba nepozbyla občanství již před odchodem do ciziny.

³⁵⁶ Které podmínkám přiznání státního občanství vyhověly.

³⁵⁷ U Rusínů se měl zjistit jejich vztah k Československu. Repatriační vízum dle instrukcí měli získat i pokud měli v Československu stále bydliště, příbuzné, nebo se zde narodili.

³⁵⁸ Tamtéž.

³⁵⁹ NA ČR, fond MSP-L, k. 64, č. 17, Směrnice pro vystavování repatriačních víz, nedatováno.

³⁶⁰ Viz příloha č. 4.

³⁶¹ Tamtéž.

Repatriační důstojníci tak již podle směrnic měli prostor k reemigračním aktivitám, které se ale na pořad dne dostaly až v pozdější fázi činnosti (vzhledem k mezinárodním úmluvám, a protože priority byly dány osobám za války přemístěným). Rovněž poválečný postoj k pojetí národnosti upřesňoval přístup k rodinným příslušníkům: *Bylo-li určité osobě visum uděleno, vydá se současně visum i pro manželku (nikoli manžela) dotyčné osoby a pro její nezletilé děti a vnuky [do 21 roků]*. U členů rodiny pak odpadlo přezkoumání národnosti, mělo se jen zjistit, zda jsou právoplatnými manželi či potomky.

Je poměrně překvapivé, že už se v této době se i v československých dokumentech počítalo s případným odmítnutím repatriace nejen ze strany autorit, ale i ze strany repatriantů. Navazovalo se v tomto možná na obecnější debaty na mezinárodním poli a snaze připravit styčné důstojníky na všechny možnosti. Úřady ale otázku zřejmě nepovažovaly za příliš palčivou, jako alternativa se objevuje jen v interní důvodové zprávě a ještě v létě 1945 upozorňoval spojenecký důstojník, že jediné Československo nedodalo instrukce, jak se k těmto osob, jejichž počet odhadoval na „3 z 500“, mají spojenecké orgány chovat.³⁶² Prozatím tedy zůstávaly ve shromažďovacích centrech do pozdějšího rozhodnutí.

Protože provádění repatriace nešlo vyřešit během krátké doby, stanovily se určité priority, které se v průběhu času proměňovaly. Jednak se hledaly jmenovitě některé významné osobnosti či odborníci, kteří však někdy naopak zůstávali déle k dispozici při organizaci péče o Displaced Persons či k dispozici zahraničním jednotkám a orgánům. Pořadí repatriace se stanovilo i pro celé skupiny, s ohledem na míru prožitého utrpení či dlouhodobost pobytu, resp. předpokládanou potřebu rychlého přesunu z nevyhovujících podmínek. Přednost měly osoby v koncentračních táborech, dále v pracovních táborech, poté nuceně nasazení a ostatní.³⁶³ Spíše, než že by někteří z místa odjeli dříve a jiní později, vznikaly v praxi shromažďovací centra přímo dle důvodu přemístění a podle toho se přednostně organizovaly transporty.³⁶⁴

Směrnice představovaly určité „ideální řešení“ ze strany vládních orgánů. Konkrétní otázky, které vyvstaly během procesu, se ještě částečně upravovaly dodatečným nařízením, celkově se však během praxe, přes všechny nastalé problémy, styční důstojníci skutečně opírali zejména o tyto požadavky a předpoklad praxe.

---

³⁶² NA ČR, fond MSP-L, k. 64, č. 723, Čs. repatriační úředníci-hlášení, 25. 6. 1945.

³⁶³ NA ČR, fond MSP-L, k. 64, č. 11, Směrnice pro vydávání repatriačních víz, nedatováno.

³⁶⁴ Jak dále uvidíme, nebyla situace, co se týče organizace transportů, tak evidentní. Prioritní byly transporty z bývalých koncentračních táborů. Ve smíšených táborech se naopak přednost řešila individuálně.

Průběh činnosti péče o Displaced Persons

Mezinárodní dohody a instituce představovaly rámec, ve kterém pak probíhala samotná péče o Displaced Persons. Předpokládalo se, že repatriace bude jedním z prioritních, avšak dočasných úkolů poválečného období. Podrobně nastavené plány i dohodnutá (více či méně fungující) spolupráce se přitom postupně vyvíjela v závislosti na skutečné situaci. Následující část textu sleduje právě tento postup v jednotlivých fázích i v jednotlivých oblastech pod správou západních Spojenců. Zaměřuje se průběžně na zapojení československých orgánů a jejich místo v celé struktuře, i na konkrétní problémy týkající se československých přemístěných osob v jejich péči.

Počátky práce s Displaced Persons – jaro 1945

Od počátku osvobozovacích operací se objevovali přemístění civilisté, kteří spadali do kategorie Displaced Persons, průběžně tedy vznikala i shromažďovací centra a DP-tábory. Přes veškeré plány byl střet s realitou náročný. Samotná „operace Displaced Persons“ se opírala, jak bylo řečeno, o několik **zásadních dokumentů** - dlouhodobé vymezení péče v rámci UNRRA, pojetí dle SHAEF definované v *Outline Plan* ze 4. 6. 1944 a Memorandum No. 39 z 18. 11. 1944.³⁶⁵ Praktické úkoly z toho vyplývající obdrželi pracovníci v instruktážních materiálech a v brožurách.³⁶⁶ O situaci referovaly také průběžné zprávy, které sestavovaly a rozesílaly jednotlivé instituce, zejména pak SHAEF. Tzv. **Displaced Persons Reports** předkládaly statistické přehledy - o počtu Displaced Persons dle národnosti, o počtu repatriovaných (stále přebývajících v rukou jednotlivých armád), o přítomnosti pomocných týmů apod.³⁶⁷ Zároveň informovaly o aktuálně řešených problémech a vysvětlovaly jejich okolnosti, zejména co se týkalo průběhu repatriace různých skupin. Další obdobná hlášení byla tematicky zaměřená, např. na situaci v osvobozovaných koncentračních táborech, na sociální zajištění přemístěných osob, na práci styčných důstojníků, na činnost UNRRA apod.

Zároveň s postupem času se vojáci i pracovníci setkávali s realitou a šíří problému, zejména s obrovskými rozdíly podmínek mezi jednotlivci i skupinami. Navíc Displaced Persons samotné se nechovaly mnohdy podle očekávání. Spojenci bojovali s jejich nedostatečnou

---

³⁶⁵ V jeho upravené podobě z 16. 4. 1945.

³⁶⁶ Např. Průvodce péčí o Displaced Persons v Německu (Guide to the Care of Displaced Persons in Germany), Administrativa shromažďovacích center (Guide to Assembly Center Administration) apod. ANP, AJ/43/78, Displaced Persons Operations in Germany and Western Europe (D-Day 1944 to August 1945) nebo NA ČR, fond MPSP-R, k. 875, č. j. 28, Guide to Assembly Center Administration, 15. 1. 1945.

³⁶⁷ Např. NA ČR, fond MPSP-R, k. 874, SHAEF.

disciplínou i živelnou samorepatriací příslušníků západních, tedy již osvobozených, oblastí.³⁶⁸ Obecně nicméně platil tzv. „**Standfast Order**“, tedy příkaz vydaný generálem Eisenhowerem, aby Displaced Persons setrvaly na místě a podrobily se vojenské autoritě.³⁶⁹ V prvních týdnech po skončení války v Evropě se také upevňovalo územní rozdělení okupační správy. V souvislosti s péčí o Displaced Persons šlo o zásadní vymezení, protože jednotliví styční důstojníci byli přiděleni příslušné armádní jednotce, mimo jejíž oblast pozbývali kompetence. Podobně bylo omezené cestování mezi jednotlivými vojenskými oblastmi. Nesnadná byla rovněž vzájemná komunikace mezi důstojníky, která probíhala (a to i v oficiální rovině) skrze velitelství a vojenskou poštu.

Na osvobozeném území, dle plánu, vznikala shromažďovací (Assembly) centra a tábory (DP-Camps). Spojenci se snažili pro Displaced Persons zajistit **komplexní péči**. Zásadní byla zdravotní situace, na mnoha místech se potýkala správa s pokračujícími epidemiemi, zejména tyfu. K první pomoci patřily také dodávky potravin a ošacení. Distribuce se děla skrze vojenské a místní zásoby potravin, případně díky dodávkám UNNRA.³⁷⁰ Displaced Persons měly k dispozici rovněž přiděly dalšího zboží, jako byly cigarety, mýdlo či oblečení.

Od počátku se dbalo na **program volnočasový a vzdělávací**. Do táborů se dodávaly noviny, časopisy a knihy. Tuto duševní oblast měla na starosti oddělení SHAEF a UNRRA, která se zabývala sociální, psychologickou a osvětovou stránkou.³⁷¹ Ačkoli rozsahem i dočasností problému nebyla šance plně podchytit psychickou stránku Displaced Persons, byla brána v potaz a alespoň částečně se s ní pracovalo.³⁷² Displaced Persons projevovaly obrovský zájem o tiskoviny, které vyhledávaly poté, co v předchozích letech získávaly informace o aktuálním dění jen ilegálně a útržkovitě. Důraz na ně kladly i spojenecké složky, protože zprostředkovávaly nutnou komunikaci a s ní i organizování velkého množství lidí. Produkce a distribuce byla skutečně masová. V období od 10. 4. do 31. 7. 1945 se dle oficiálních údajů distribuovalo téměř 22 mil. kusů denního vojenského tisku,³⁷³ 2,5 mil. čtyřjazyčného deníku

---

³⁶⁸ W. Jacobmeyer toto nazývá jako „Befreiungskomplex“, kdy armáda očekávala vděčnou a poslušnou skupinu a místo toho se setkala s mnoha problémy – výtržnictvím, odvetou DPů vůči Němcům, nespoupráci, kriminalitou apod. JACOBMEYER, Wolfgang: c. d., s. 51.

³⁶⁹ Tento postup navazoval na plány SHAEF stanovené v Outline Plan.

³⁷⁰ Příjem jednotlivce měl dosahovat alespoň 2 000 kalorií, zvýšený přiděl pro bývalé vězně koncentračních táborů 2 800 kalorií.

³⁷¹ Jednalo se zejména o sekci „Psychological Warfare“ při SHAEF, která spolupracovala s kanceláří pro válečné informace (Office of War Information). V této záležitosti se v zájmu spolupráce komunikovaly strategie také se SSSR repatriční misí.

³⁷² Důvody přitom mohly být i pragmatické, jako např. zajistit adekvátní prostředí k životu, odlišit je od předchozího období a podnítit Displaced Persons ke spolupráci.

³⁷³ Titul The Stars and Stripes.

SHAEF,³⁷⁴ 650 tis. výtisků francouzských novin,³⁷⁵ 350 tis. ruskojazyčných novin vydávaných v Paříži, přes 30 tis. českých a 200 tis. jugoslávských novin.³⁷⁶ V červenci se zvýšila produkce polská, vycházel Tygodnik Polski pro dospělé a Maly Polak pro děti. Nadto byly z Londýna, Paříže a dalších osvobozených měst zaslány stovky tisíc dalších publikací. Do táborů se dodávaly dokumentární, reportážní i hrané filmy, které byly pro větší srozumitelnost dabované (do ruštiny, češtiny, polštiny, italštiny a jugoslávštiny). Jako komunikační i volnočasový prostředek v táborech sloužil místní rozhlas, který přinášel nejen zprávy a organizační informace, ale i hudbu, recitaci či dokonce divadelní a sportovní přenos. Významnou roli hrálo i mezinárodní vysílání rozhlasových stanic.³⁷⁷

První zkušenosti československých repatriačních styčných důstojníků

Zatímco do tréninkového centra sekce pro civilní záležitosti³⁷⁸ při SHAEF přibývali další **českoslovenští styční důstojníci**, ti, kteří již prošli výcvikem, byli postupně **přiřazováni k vojenským útvarům** a postupovali s nimi na osvobozené území. Z československých repatriačních styčných důstojníků se na osvobozené území Německa dostali nejprve Straka a Šícha.³⁷⁹ Spolu s britskou 21. skupinou armád vkročili na území Německa 25. 3. 1945, avšak každý k jinému útvaru, vzápětí se tedy jejich cesty rozdělily. V prvních dnech se s československými Displaced Persons nesetkávali. Velitelé je v mezičase zaměstnali péčí o další slovanské DP, zejména Poláky a Rusy. Postupem času hlásili styční důstojníci první případy Čechoslováků, většinou zatím v počtu několika jednotlivců či desítek osob, o kterých velitele zpravovali poměrně podrobně.

Další skupina repatriačních důstojníků se pod vedením kapitána Falty přesunula z výcvikového střediska v Romilly do Luneville na východě Francie, odkud se pak společně

---

³⁷⁴ Titul S.H.A.E.F.

³⁷⁵ Dle údajů ve statistice měl tisk nést název „Retour“, tj. Návrat. K danému titulu jsem ovšem našla jen pozdější periodikum asociace politických vězňů z regionu Pays de la Loire, vydávaném jako čtrnáctideník v r. 1946.

³⁷⁶ AN, AJ/43/78, č. GE-CDPX.383.7(2.3), Memorandum. Activities of Displaced Persons Section, Information, Control Division, 28. 7. 1945.

³⁷⁷ V různých jazycích pro Displaced Persons vysílalo např. rádio Luxembourg, které využívaly k poslechu a přenosu zpráv i československé orgány. AN, AJ/43/78, č. GE-CDPX.383.7(2.21), Radio Facilities in Displaced Persons Centers, 30. 7. 1945.

³⁷⁸ European Civil Affairs Division (ECAD).

³⁷⁹ Ze zprávy kapitána Straky: (přel. aut.): *Domnívám se, že Šícha a já jsme byli první Češi, kteří vstoupili na území Německa ze západní fronty. Daří se mi dobře, bydlíme ve stanech (NE hotelech) za skutečně polních podmínek, protože zde nejsou žádné ubytovací kapacity. Doufám, že Vám brzy budu moci podat dobré zprávy. Originál: I suppose ŠICHA and myself were the first CZECHS who entered GERMANY on the Wersernfront. I am keeping well, living in tents (and NOT hotels) and under real field conditions as there is no housing-accommodation to be had. I hope to be able to give you good news very soon.* NA ČR, fond MPSP-R, k. 881, č. j. 130, Dopis, 26. 3. 1945.

s americkou skupinou armád dostali v první polovině dubna 1945 do Německa a dočasně se usídlili v Kaiserlautern. Na jednom z prvních případů jejich práce se skupinou československých Displaced Persons je zřetelné, že postupovali podle daných instrukcí: V oblasti našli skupinu Čechoslováku v táboře v Pirmassens. Zjistili, že *nálada a zdravotní podmínky našich lidí jsou* uspokojivé a dali skupině všeobecné instrukce k organizaci.³⁸⁰ Při návštěvě o pět dní později, na konci dubna 1945, svolali poradu s představiteli zvoleného šestičlenného národního výboru. Ten mezitím vypracoval soupis Čechoslováků přítomných v táboře. V seznamu ale zjistili styční důstojníci několik osob, jimž československé státní občanství nemělo být přiznáno a sporné případy vyžadující další posouzení. V tomto směru také výbor poučil a pověřil jej vyplněním oficiálních registračních formulářů (DP2 a DP3). O tomto postupu, včetně jmen zástupců národního výboru, informovali své vedení, hlavního repatriačního styčného důstojníka mjr. Riegera. Do zmíněného tábora Pirmassens posílal styčný důstojník také jednotlivce nalezené v okolních městech a vesnicích. Tábor pravidelně navštěvoval, pro nemocné sháněl adekvátní péči v nemocnici a zjišťoval potřeby či přání skupiny.³⁸¹

V prvních týdnech se repatriační styční důstojníci snažili nalezené Čechoslováky zejména soustředit spolu s dalšími Displaced Persons do nově vznikajících shromažďovacích středisek (Assembly Centers). Společně je pak, pokud možno, koncentrovali v rámci vlastních místností či budov a postarali se o dostatečné zajištění základních potřeb, zejména stravování, ošacení a zdravotní péče. Neposkytovali je přímo, upozorňovali však na nedostatky a hájili zájmy vlastních státních příslušníků, což bylo jejich primárním úkolem. Podmínky se v jednotlivých místech značně lišily. Vliv mělo mnoho faktorů, od toho, v jakém stavu byly Displaced Persons nalezeny a jaká byla jejich válečná zkušenost, přes lokální podmínky po správu shromažďovacího centra. Správa, a tedy i rozhodovací pravomoci, ležely v této fázi repatriační akce výhradně v rukou armádních představitelů. Na některých místech však vážlo zásobování a i určité pochopení ohledně potřeb Displaced Persons. Podle plánů se do shromažďovacích středisek postupně dostávaly vyškolené UNRRA týmy, které se měly starat systematictěji o sociální, zdravotní i duševní potřeby přebývajících osob.

Hlavní repatriační styčný důstojník major Rieger, přebývající u zastupitelského československého úřadu v Paříži či při velitelství SHAEF, požadoval od svých podřízených

---

³⁸⁰ NA ČR, fond MPSP-R, k. 878, č. j. 207, Report No. 1, 1. 5. 1945.

³⁸¹ V tomto případě jedním z nich byla ochota mladých mužů připojit se k československým jednotkám, což se již pravděpodobně nestihlo uskutečnit. Nicméně osvobozující boje stále probíhaly a repatriace tzv. východních Displaced Persons ještě ani nebyla možná.

pravidelná hlášení o stavu nalezených československých DPů, postupu práce i potřebách. Ty mohl tlumočit vojenským velitelům či vládě do Londýna, později do Prahy. Protože v poli absentovaly klasické **komunikační prostředky** jako pošta nebo telefon, dělo se tak skrze vojenské kanály. K ulehčení přenosu zpráv, z důvodu určité cenzury i možné další práce s kolegy z jiných zemí, se komunikovalo vedle češtiny, resp. méně časté slovenštiny, zejména v angličtině.

Záhy se začaly objevovat větší skupiny osob, organizace osvobozeného území byla čím dál tím komplikovanější, stejně jako již zmíněné komunikační spojení. Chaos v období po osvobození se projevoval i v improvizaci při hledání řešení, která na jednu stranu byla vyžadovaná, na druhou byla někdy obtížně splnitelná. Styční důstojníci potřebovali mnohé situace řešit okamžitě.³⁸² *S Prahou dosud není pravidelné spojení. Je nutno, abyste projevil větší trpělivost při vyčkávání odpovědi na Vaše zprávy.*³⁸³ Přes všechny nedostatky tlačily autority na **dodržování vzájemně dohodnutých postupů**: *Oceňuji plně Vaši snahu opatřiti potraviny pro naše občany. Z různých hlášení jsem nabyl přesvědčení, že někdy přímý zákrok představuje jedinou možnost opatřiti potraviny. Naproti tomu však jest faktem, že styční důstojníci spojenečtí nemají podle platných předpisů přímého styku s německými úřady a občany. Jsem si plně vědom toho, že situace stává se dosti často svízelnou, nutno však postupovati trpělivě a naléhati vhodnou formou, aby armáda plnila zásobovací povinnost. Za daného stavu jest hlavní nadějí urychlená repatriace. (...) Vaše oblast přijde na řadu v nejbližší době. (...) Snažte se v tom směru přemístěné osoby uklidniti.*³⁸⁴ Podobně tak se snažili důstojníci v co největší míře dodržet evidenci, která byla zásadním krokem pro kontrolu toho, kdo se bude do republiky vracet, případně komu bude návrat odepřen, což v případě Československa byla jedna z priorit. *Za daného stavu při velmi urychlené repatriaci, která je často jednou nadějí na vyřešení četných problémů, je ovšem nutno souhlasiti s repatriací bez vyřízení formalit. V každém případě však hleďte pořádit alespoň jednoduchý seznam s udáním, kam jednotlivci budou repatriováni.*³⁸⁵

Jedním z nejzávažnějších úkolů repatriačních styčných důstojníků v prvních dnech byla jejich **práce v osvobozených koncentračních táborech.**³⁸⁶ Přes značné přípravy a předpoklady

---

³⁸² Vedoucí styční důstojníci průběžně požadovali zprávy o situaci, aby mohli intervenovat, případně revidovat konkrétní předpisy. To ovšem bylo zdlouhavé, při jednání s vojenským velitelstvím se často rozcházel i vzájemné priority.

³⁸³ NA ČR, fond MPSP-R, k. 882, č. j. 347, Dopis mjr. Riegera npor. Preusovi, 29. 5. 1945.

³⁸⁴ Tamtéž.

³⁸⁵ Tamtéž.

³⁸⁶ Viz dále kapitola Osvobozený Bergen-Belsen z pohledu styčných důstojníků.

pro ně osobně i pracovně byla reálná situace mnohonásobně náročnější. Ve velkých táborech šlo o péči o velké množství osob, které zůstávaly nadále v náročných materiálních i zdravotních podmínkách. U osazenstva koncentračních táborů se počítalo i s prioritní repatriací.³⁸⁷ To ovšem nebylo v prvních dnech měnící se administrativy, nefungující komunikace a poničené infrastruktury snadným úkolem. Tím prvotním bylo zajistit vhodné zlepšení jejich situace a zároveň přimět dotyčné k fungující spolupráci. V táborech mnohdy existovaly dlouhodobější struktury, styčný důstojník na ně měl vhodně navázat a komunikovat mezinárodní i československou politiku vůči Displaced Persons, podpořit jejich ochotu podřídit se stanovenému organizačnímu postupu a zejména zamezit spontánním návratům. Ty přes veškeré zákazy ve spojenecké zóně probíhaly, zejména z příhraničních destinací, a to i přesto, že boje ještě nebyly ukončeny. Naopak, právě zmatek v závěru války využili mnozí k útěku. Vhodné příležitosti se jim naskýtal např. ve chvílích náletů, kdy docházelo ke ztrátám na životech a po utečencích pak nebylo pátráno, nebo když správci či dozorcí objektů či evakuačních transportů utekli před blížící se armádou a nechali přemístěné bez dohledu. Jedinci se tak např. nejen dostali domů dřív, ale zúčastnili se i posledních dní bojů za osvobození jejich vlasti.³⁸⁸

Přijímající strana: Československo

Preferovaným a proklamovaným cílem plánů ohledně Displaced Persons byla zejména jejich repatriace do místa bydliště, odkud byli v důsledku válečných událostí vymístěni. Výše popsaná síť mezinárodních institucí i spolupráce se styčnými důstojníky stála na „**vysílající straně**“. Naproti tomu stála „**strana přijímající**“, tedy (obvykle) místo určení přemístěné osoby. Jejím úkolem pak bylo zajistit pro Displaced Persons prvotní, případně dlouhodobější péči, návrat do původního (resp. nového) domova. Záviselo na každém suverénním státě individuálně, jak se k problému postavil - zda jej zahrnul do agendy některého z fungujících

---

³⁸⁷ Vláda v Londýně se 23. 11. 1944 usnesla na těchto repatričních prioritách: 1. Osoby nacházející se v koncentračních táborech, trestnicích a věznicích z důvodů národní, politické a rasové perzekuce. 2. Osoby nacházející se v pracovních táborech z trestu. 3. Osoby nuceně Německem mobilizované na práce. 4. Bez ohledu na tyto kategorie mají prioritu osoby, nebo kategorie osob odvolané příslušnými československými orgány pro potřeby ve vlasti. Podmínky se zároveň nevztahovaly na ty, co přestoupili československé trestní zákony. Zároveň se měl brát zřetel na zdravotní stav, věk a délku trvání pobytu po přemístění. NA ČR, fond MPSP-R, k. 882, č. j. 854, Pořadí při repatriaci, nedatováno.

³⁸⁸ Zmíňme např. M. Moulise, který se v době osvobození nacházel v Buchenwaldu. Poté, co se z místního rozhlasu dozvěděl o pražském povstání, rozhodl se s několika spoluvězni, že vyrazí do vlasti na pomoc: *Americký velitel nás odmítl pustit. Ale my jsme nechtěli čekat. Jeden z nás nasedl do opuštěného automobilu, všech pět nás už asi za dvě hodiny uždělo po opuštěné dálnici. Ještě před večerem jsme překročili naši původní hranici u Aše. Z tohoto úryvku je mimo jiné vidět i kontrast časového rozdílu – jak rychle se do vlasti mohli lidé dostat samorepatriací oproti délce týdnů až měsíců, které strávili čekáním na oficiální transport. MOULIS, Miloslav a kol.: *Z mých vzpomínek*, Praha: Národní archiv, 2016, s. 29.*

úřadů či vytvořil zvláštní orgán. I tato část se opírala o mezinárodní dohody, zejména však co se týče jeho „vysílající“ role (tedy péče a vypravení těch Displaced Persons spojeneckých národností, které se na konci války nacházely na území těchto suverénních států).

Československo se iniciativy chopilo již během prozatímního pobytu vlády na jaře 1945 na osvobozovaném území Slovenska.³⁸⁹ Dle dohody o správě osvobozeného území první kroky podnikl vyslaný vládní delegát, který zřídil **Československý ústřední repatriační úřad**.³⁹⁰ Jasnější podobu organizace dostala po příchodu československé vlády. V jejím programovém prohlášení vydaném 5. 4. 1945 v Košicích (tzv. Košickém vládním programu) se proklamovalo, že *za zvláštní úkol považuje vláda urychlené provedení repatriace všech věrných občanů republiky do jejich domovů*.³⁹¹ Podobně jako spojenecké jednotky, spatřovala vláda v tomto procesu **prioritu poválečné doby**. Stojí za povšimnutí, že dlouhodobé vymezení se vůči obecné repatriaci prosazované na mezinárodním poli se dostalo i do formulace prohlášení spojením „věrných občanů“. Ještě během dubna se přikročilo, přes komplikace ve spojení přes válečnou zónu, k formálnímu propojení s již operující sítí na západě. Vyslanec Jindřich Nosek³⁹² sídlící v Paříži obdržel zmocnění pro repatriaci pro západní osvobozené oblasti. Tento diplomatický úřad byl důležitou a praktickou spojkou mezi londýnskými exilovými úřady a styčnými důstojníky v terénu, stejně jako dalšími (nejen repatriačními) úřady v západoevropských zemích.

Se situací stoupajícího počtu navracejících se přemístěných osob (jak vlastních státních příslušníků, tak cizinců), se potýkala i protektorátní správa nejen v Praze. K jejímu řešení byl pověřen Ústav pro přestěhovače.³⁹³ Možné zainteresované strany se sešly 2. 5. 1945 na poradě, které se mimo zástupce ministerstev zúčastnily i další subjekty - Ústřední sociální úřad hl. m. Prahy, Národní souručenství, Sociální pomoc, Kuratorium, spolek Péče o mládež a Ústředí katolické Charity).³⁹⁴ Způsob řešení vycházel opět z minulých zkušeností práce s uprchlíky a v podstatě se v pojetí zdravotní, stravovací i sociální pomoci příliš neřešil od pozdějšího procesu. Další kroky se ale vzhledem ke změně vládní struktury nestihly

---

³⁸⁹ Otázkou se rovněž zabývala Slovenská národní rada, která zřídila repatriační oddělení. Viz KASÍKOVÁ, Jana: *Ať mohou přijet*, c. d., s. 92.

³⁹⁰ Na Slovensku fungující repatriační úřad později dočasně přesídlil do Bratislavy. I během své krátké doby dokázal vytvořit síť záchytných stanic. Do 15. 5. 1945 zřídil více než 20 stanic a více než 10 rekreačních středisek a v péči úřadu se nacházelo asi 21 tis. repatriantů. Tamtéž, s. 141.

³⁹¹ NA ČR, fond KSČ-ÚV-KG, k. 172, Košický vládní program, dostupný z <https://www.nacr.cz/wp-content/uploads/2021/04/labyrinth-1945-Kosicky-vladni-program.pdf>. [Cit. 2023-09-23.]

³⁹² V diplomové práci nesprávně uvedeno jako Václav Nosek.

³⁹³ V Protektorátu řešení iniciovalo ministerstvo vnitra, kterému byl v té době Ústav pro přestěhovače podřízený.

³⁹⁴ Viz tamtéž, s. 93.

uskutečnit. Přesto měl i tento krátký proces nemalý dopad na pozdější uspořádání, zejména propojení vládních i podpůrných úřadů a dobročinných organizací. Rovněž se tím zajistila kontinuita, protože právě tyto strany se propojily ve velké míře s nově vzniklými orgány a koncepcí dlouhodobě plánovanou v exilu. V neposlední řadě se díky tomu vytvořily základy určité formy péče o navracející se, která započala svou práci již v převratné době, kdy ještě nebyly ustaveny příslušné orgány. Právě tuto první fázi živelných návratů podchytily dobročinné organizace a místní národní výbory.³⁹⁵

Zastřešující úlohu vzápětí po osvobození převzal nově vzniklý **repatriační odbor při ministerstvu ochrany práce a sociální péče**.³⁹⁶ V jeho ustavení je zřetelná institucionální, personální i koncepční kontinuita. Agendu repatriace dále spravovalo ekvivalentní ministerstvo, které tuto problematiku řešilo v exilu. Do vedení repatriačního odboru byl jmenován Ján Bečko, dosavadní exilový ministr sociální práce. Repatriační odbor navázal na mezinárodní definici i chápání pojmu Displaced Persons. *Označení „repatriant“ vžilo se pro osoby přemístěné v důsledku válečných akcí a nepřátelské perzekuce z místa normálního bydliště. Při tom se nechává stranou otázka, zda k tomuto přemístění došlo vně aneb uvnitř hranic státu.*³⁹⁷

Z domácích institucí repatriační odbor navázal přímo na činnost Ústavu pro přestěhovalce.³⁹⁸ resp. tento Ústav vtělil do své organizační struktury, a to včetně jeho ředitele Lva Zavřela a velké části dalšího personálu. Vycházelo se z logiky, že po osvobození byly odstraněny překážky návratu uprchlíků, resp. přestěhovalců, které měl Ústav ve své péči, do původního bydliště. „Stali se“ z nich repatrianti ve smyslu *osob, které byly mimořádnými poměry za války a okupace nuceny opustiti svá bydliště*.³⁹⁹ Činnost Ústavu a jeho pracovníků se zaměřila na repatriační akci obecně, v pozdějším období na reemigraci. Jako zvláštní agendu Ústav zařizoval návrat obyvatel z území bývalých vojenských cvičišť.⁴⁰⁰

---

³⁹⁵ KASÍKOVÁ, Jana: *Obnova spolků po druhé světové válce a jejich životaschopné fungování na příkladu pomoci repatriační akci a Displaced Persons*. In: České, slovenské a československé dějiny 20. století 13, Hradec Králové: Gaudeamus, 2019, s. 125-138.

³⁹⁶ Ministrem MOPSP se stal Jozef Šoltéz za slovenskou komunistickou stranu, působící v československé poválečné vládě a od r. 1946 jako Pověřenec sociální péče na Slovensku. Viz tamtéž, s. 95.

³⁹⁷ NA ČR, fond MPSP, k. 871, č. 19.172/1946-IV/5, Dohledka u ministerstva sociální péče, repatriační odbor, 11. 12. 1946.

³⁹⁸ Po válce opět označovaný jako Ústav pro péči o uprchlíky.

³⁹⁹ MPSP-R, k. 877, č. j. R1315 17/ia8 Zpráva o činnosti Ústavu pro péči o uprchlíky, 17. 10. 1946.

⁴⁰⁰ Zejména poskytováním podpory na stěhování, sociální a zdravotní účely, i dlouhodobějších půjček na hospodářskou obnovu jejich původního bydliště. Dále se Ústav zabýval podporou kolonistů, kteří byli nuceni k vystěhování ze Slovenska a Podkarpatské Rusi v letech 1938-1939.

Otázkami nasazených dělníků se zabývala kancelář, která byla prezentována jako „úřadovna Fénix“ propojená s repatriačním odborem. Ve své činnosti navázala na bývalý úřad Pověřence pro péči o dělníky nasazené v táborech. Z tohoto období byli převzati někteří zaměstnanci i agenda, což umožnilo určitou kontinuitu a zjednodušení v otázce repatriace dělníků nasazených na práce (v Německu a jinde). Zástupci úřadovny se 17. 5. 1945 dostavili do Ústavu pro péči o přestěhovalce a dosáhli pověření k repatriaci dělníků. V této souvislosti navázali i kontakt s repatriačním odborem a skrze sekretáře J. Šímu domluvili společný postup. V této oblasti, zejména co se týče administrativy i personálu, jednal následně tento referát samostatně. Úřadovna Fénix disponovala také samostatným dopravním oddělením a garážemi, což umožňovalo vypravovat repatriační transporty pro dělníky.⁴⁰¹

Přestože repatriační odbor pokrýval většinu rozhodnutí, péče o repatrianty, potažmo Displaced Persons, byla natolik komplexní, že zasahovala do kompetence dalších rezortů. Průběžně se proto po celou dobu trvání akce konaly meziministerské porady, během kterých jednak repatriační odbor referoval o stavu činnosti a aktuálně řešených problémech, jednak se na nich řešily právě záležitosti (zdravotní, bezpečnostní apod.) zasahující do rozhodovací pravomoci jiných ministerstev. Podobně také repatriační odbor koordinoval na společných poradách i průběžnou komunikaci spolupráci s dobročinnými organizacemi, které se ve velké míře zapojily do zvládnutí této tzv. repatriační akce. V neposlední řadě se konaly dle potřeby porady styčných důstojníků se zástupci repatriačního odboru, obvykle v Plzni.

Repatriační akce představovala velmi komplexní péči od zajištění první pomoci po dlouhodobější podporu.⁴⁰² Repatriační odbor se staral o koordinaci či přímé **zajištění přepravy**. Zásadní v tomto směru byla dohoda uzavřená 2. 6. 1945 se SHAEF. Podle se přistupovalo na požadavky americké strany, že armáda vlastními silami přepraví československé repatrianty na předem stanovené předávací místo, jímž se v dohodě stanovila Plzeň.⁴⁰³ Američané se tím snažili v co největší míře převzít kontrolu nad pohybem osob přes

---

⁴⁰¹ NA ČR, fond MPSP-R, k. 833-835. Viz také k organizaci těchto transportů a jejich průběhu KASÍKOVÁ, Jana: *Repatriace a návrat Čechů*, c. d., s. 32.

⁴⁰² Část problematiky zajištění repatriace a péče o repatrianty ze strany repatriačního odboru v samotném Československu byla předmětem mé diplomové práce. V tomto textu ji proto shrnuji v základních bodech a nahlížím (v souvislosti s hlavním předmětem zájmu disertace) v přímé návaznosti na předchozí péči o Displaced Persons před jejich repatriací v cizině a v návaznosti na mezinárodní situaci. Podrobněji k průběhu repatriační akce, zapojení organizací i veřejnosti viz KASÍKOVÁ, Jana: *At mohou přijeti*, c. d., zejm. s. 87-174 a s. 203-238.

⁴⁰³ Repatriační středisko v Plzni se tím pádem vedle Prahy stalo jedním z nejvýznamnějších center repatriace. Vytížené ale byly i další příhraniční záchytné stanice, např. České Budějovice či Náchod.

okupační území.⁴⁰⁴ V případě dopravy se užívala zejména vozidla (osobní, nákladní či autobusy) a vlakové soupravy, a to i ve vnitřní přepravě. Repatrianti v rámci přesunu domů měli nárok na dopravu zdarma, mezi nejvytíženější trasy patřila trať mezi Plzní a Prahou.

Při příjezdu byli repatrianti **registrováni a obdrželi příslušné doklady** – registrační průkaz, podpůrný list a případně potravinové lístky. Následně měli nárok na tzv. **první pomoc**. V několika měsících po válce k jejímu zajištění fungovala rozsáhlá síť záchytných stanic a ubytoven pro repatrianty.⁴⁰⁵ Ty měly také zachytit velký počet samorepatriantů, tedy těch, co se přes hranice vraceli neorganizovaně. Důležitá byla povinná zdravotní prohlídka, jejímž cílem bylo podchytit výskyt infekčních nemocí. Repatrianti také po dobu jednoho týdne (v individuálních případech prodloužené) získali bezplatné stravování a ubytování. Počítalo se i s **dlouhodobější podporou**, repatrianti mohli zažádat o finanční příspěvek a repatriační odbor v rámci své činnosti řešil i právní otázky navrátilců (odškodného apod.). Fungovaly také ozdravné pobyty, během kterých se navrátilci v lázeňském či jiném ubytovacím prostoru regenerovali fyzicky i psychicky. V pozdější době vznikly i dva domovy pro „přestárlé“ repatrianty (ale i reemigranty) v Českém Dubu a v Sokolnici u Brna.

Vedle toho skrze Ústav pro přestěhovalce pečoval repatriační odbor o opětovné usídlení osob, jež v roce 1938 musily opustit pohraničí nebo za okupace svá bydliště na území tehdy zřízených německých vojenských cvičišť. Zvláštní agendou odboru byla restituce některého majetku.⁴⁰⁶ Paralelně se řešila rovněž počínající reemigrace a pomoc s usídlením krajanů, ačkoli zmíněné otázky přišly na řadu v pozdějším období. V poválečných měsících je svou masovostí a intenzitou zastínila repatriace. Československem, vedle návratu vlastních příslušníků, procházelo velké množství cizích státních příslušníků, ve velké míře také spadajících do kategorie Displaced Persons. I jim Československá správa poskytovala podporu na základě mezinárodních, resp. mezistátních repatriačních dohod. V Československu za tímto účelem fungovalo několik zahraničních repatriačních misí, které shromažďovaly vlastní státní příslušníky ve zvláštních ubytovnách, a organizovali rovněž

---

⁴⁰⁴ Jak bude řečeno dále, velmi časté totiž po válce byly soukromé výpravy pro repatrianty. Zjednodušeně bychom mohli říci, že se jednalo např. o rodinné příslušníky, kteří si po válce jeli vyzvednout členy své rodiny, či o iniciativní jedince, kteří uspořádali větší výpravu. Přestože se nejednalo o ojedinělé případy, nebyl tento způsob Spojenci chťený (z důvodů bezpečnostních, logistických i zdravotních) a v mnohých případech ani tolerovaný – jedinci bez příslušných oficiálních povolení byli zadržováni. Kompromis se ovšem děl pod patronací repatriačního odboru, který některým výpravám příslušná povolení opatřil, případně sám výpravou konkrétní jedince či firmu pověřil.

⁴⁰⁵ V době největšího náporu jich v českých zemích bylo zřízeno 36 mimo Prahu a 42 v Praze. Tamtéž, s. 135.

⁴⁰⁶ Tato správa majetkových podstat souvisela zejména s přestěhovaleckým problémem. Do dočasné správy se pod repatriační odbor dostala i majetková podstata Terezína. Viz dále kapitola Židé.

jejich přepravu do vlasti.⁴⁰⁷ Zvláštním případem byl také dočasný pobyt jednotek 3. americké armády na západní části československého území. Podobně jako jinde, i zde armáda zřídila péči pro Displaced Persons. V červnu 1945 jich evidovala přibližně 111 tis. DPů, z nichž však drtivá většina byli sudetští Němci, u nichž se tím pádem předpokládalo brzké vynětí z péče.⁴⁰⁸

Na poradách 31. 5. - 2. 6. 1945 se vymezila i spolupráce a naopak samostatná činnost mezi ústředím v Praze a správou na Slovensku. ...*sociální péče vůbec a tudíž v první řadě působnost repatriační bude alespoň zásadně záležitostí Slovensku a zemím českým společnou, a že tudíž alespoň ideově bude sociální péče řízena ústředními orgány, třebaže vlastní výkon péče sociální na Slovensku náleží slovenským úřadům.*⁴⁰⁹ Tato formální jednota byla i praktická, Československo navenek vystupovalo jednotně, např. v rámci sítě repatriačních styčných důstojníků, mezi nimiž byli zástupci všech národností. Rovněž orgány jako UNRRA a jednotlivá velitelství jednaly s ústřední vládou. Repatriace byla natolik bezodkladnou záležitostí, že nebylo možné čekat na úmluvy o rozdělení kompetencí. Na Slovensku převzal péči Pověřenec pro sociální péči (*Povereník pre sociálnu starostlivosť*). Zároveň velká část finanční subvence přicházela od repatriačního odboru.⁴¹⁰

Jakkoli by se mohlo na první pohled zdát, že tato institucionální a kooperující síť pokryla dostatečně celou organizaci, v praxi byl zejména v prvních týdnech (až měsících) postup značně chaotický. Nemálo se improvizovalo, rozhodovalo se ad hoc. Do toho vstupovali také přemístění, resp. navrátilci, jako další element, který přicházel se svými požadavky, přístupy a různou mírou ochoty ke spolupráci. Jasnější kontury získalo uspořádání v pozdějších měsících (od konce léta 1945), kdy však velká část procesu již zároveň proběhla, a tudíž byly některé záležitosti (evidence, zdravotní prohlídky apod.) řešeny ještě zpětně.

Vrchol repatriace - konec jara a léto 1945

Po částečném ustálení podmínek a zavedení určité struktury nastala během konce jara a v první polovině léta 1945 doslova mohutná vlna repatriace co do počtu osob i organizačního zajištění. Samotný průběh péče o DPů a jejich návrat ovšem v nemalé míře ovlivňovala

⁴⁰⁷ Organizovaně fungovaly mise francouzská, belgická, polská, dále pak výbory rumunský, řecký a jugoslávský. V Československu také působily další humanitární organizace. Statistiky vyčíslily, že v rámci repatriace Československem prošlo téměř 1,2 mil. cizích státních příslušníků. NA ČR, fond MPSP-R, k. 247, č.j. R1319-26/2, Zpráva o činnosti repatriačního odboru ministerstva ochrany práce a sociální péče, 21. 2. 1946.

⁴⁰⁸ AN, AJ/43/78, GE-CDPX.383.7(2.21), Displaced Persons Report No. 43, 30. 9. 1945.

⁴⁰⁹ NA ČR, fond MPSP-R, k. 218, č. j. R800/2511/3, Povereníctvo SRN pre sociálnu starostlivosť v Bratislavě. 11. 9. 1945.

⁴¹⁰ Poté, co došlo k oddělení agendy Repatriačního odboru, byla slovenské straně vyplacena záloha 20 mil. korun. Později žádala slovenská strana o další subvence. Útraty šly na péči obdobnou té pod repatriačním odborem, tedy nejen pro vlastní státní příslušníky, ale i pro cizince. Tamtéž.

politická rozhodnutí. Mezi zásadní patřila zmíněná květnová dohoda z Halle o vzájemné výměně DPů a válečných zajatců mezi SSSR a západními Spojenci, která rovněž zakotvila i prioritní odbavení sovětských přesunů (vojenských i civilních). Jednalo se o další masivní přesun.⁴¹¹ Během měsíce června se také částečně měnily hranice demarkační linie, což v praxi způsobovalo nejen změnu administrativní, ale v případě Displaced Persons i jejich evakuaci do jiného shromažďovacího centra.

Autority západních Spojenců se postavily k péči o Displaced Persons a snahu o jejich repatriaci jednotně. Koordinaci zajišťovalo **oddělení SHAEF pro Displaced Persons** pod sekci civilních záležitostí (**Displaced Persons Branch, G-5 Division**). K samotnému průběhu návratu však každé armádní vedení zaujalo částečně odlišný postoj, a to ještě před samotným **rozdělením na jednotlivé zóny**. K této rozhodující reorganizaci okupační správy v západní oblasti došlo v návaznosti na ukončení činnosti SHAEF dne 14. 7. 1945 a území bylo rozčleněno na okupační zónu americkou, britskou a francouzskou. SHAEF tedy přestalo působit prakticky uprostřed intenzivní repatriční činnosti.⁴¹²

Aby se zajistila kontinuita a nepřerušovaná práce v této oblasti, navázal na původní oddělení při velitelství nový **výkonný orgán pro záležitosti Displaced Persons (Combined Displaced Persons Executive, CDPX)**, sídlící ve Frankfurtu. Ten přebíral jednak personál, ale zejména dohody a zavedené procesy. Spadal pod autoritu vojenských okupačních vlád, formálně v hierarchii americké okupační správy (Commanding General, USFET), ale v úzké spolupráci s britskou stranou (British Commander-in-Chief).⁴¹³ Výraznější rozdíl byl však ve vymezení vztahu k UNRRA. CDPX měl být spíše než autoritou jejím partnerem a postupně jí předávat veškerou agendu ohledně Displaced Persons. Do svého okruhu jednacíh stran také CDPX zahrnul styčné důstojníky pro válečné zajatce a spojovacího pracovníka při IGCR, což vypovídalo o mírném posunu agendy směrem k budoucímu propojení s těmito skupinami. Jeho působnost měla být dočasná (zhruba tříměsíční), z čehož zúčastněné strany usuzovaly předpoklad ústředního orgánu o celkovém trvání repatriční akce.

Pod Spojenci působilo v tomto období více než 800 styčných důstojníků (**Liaison Officers**). **UNRRA** přispěla odborným a administrativním personálem, zejména v DP-Campech a

---

⁴¹¹ Při vyjednávání 16. 5. 1945 se odhadovalo, že ve směru na východ se bude jednat o 550 tis. PWů a 2 360 tis. DPů a na druhou stranu o 344 tis. PWů a 700 tis. DPů. TNA, FO1032/310, p. 83A, Discussions with the Russians, 16. 5. 1945.

⁴¹² Např. AN, AJ43-78, GE383.7-1GE-AGM, Combined Displaced Persons Executive, 8. 7. 1945 nebo NA ČR, fond MPSP-R, k. 884, R800/1-15/9, Zpráva o konferenci, 15. 9. 1945.

⁴¹³ Spolupráce s francouzskou vládou zůstala prozatím otevřená.

Assembly centrech. V půlce léta fungovalo 350 týmů UNRRA.⁴¹⁴ Dále ve velké míře působily dobrovolné spolky, které pracovaly pod SHAEF v podmínkách Memoranda No. 39 podobně jako UNRRA. Jejich role spočívala v tom, že zajišťovaly péči v oblasti svého dlouhodobého zaměření, doplňovaly tak některé důležité oblasti, na které administrativa neměla dostatečné kapacity. Případně byly díky své organizovanosti k dispozici v místě a době, kdy např. UNRRA ještě nebyla schopná dostát svým závazkům. Mnohdy dobročinné organizace také působily v národních jednotkách a vzbuzovaly tak u vlastních státních příslušníků důvěru a ochotu ke spolupráci.⁴¹⁵ Zvláště několik organizací navázalo se SHAEF užší spolupráci. Národní pobočky Červeného kříže pomáhaly při samotné asistenci, zdravotní i potravinové pomoci, Mezinárodní červený kříž kromě toho zajišťoval i prvotní pátrací službu a rovněž péči o osoby bez státní příslušnosti. Služby nejen první pomoci, ale i duchovní, vzdělávací a volnočasové přinášel personál různých náboženských charit, katolických, kvakerských, YMCA-YWCA ad. Zvláštní péči materiální i duchovní, ale i zastání v širší azylové politice pro židovské Displaced Persons zajišťovaly American Joint Distribution Committee (AJDC) a Jewish Agencies.⁴¹⁶

V létě 1945 probíhala **masivní repatriace**. Využívalo se všemožných transportních prostředků, ačkoli infrastruktura zůstávala dále těžce narušená. Repatrianty přepravovaly jak vlakové soupravy či kolony aut, vojenských vozidel i autobusů, tak případně i doprava letecká nebo lodní. Západní Spojenci dávali přednost dopravě na okupovaném území pod vlastní režii, dopravovali tedy jednotlivé výpravy na předávací místa, která byla předem stanovená s jednotlivými vládami, ale i např. se sovětskými jednotkami v rámci dohody o výměně. **Z americké zóny** byly téměř okamžitě po osvobození vysílány četné **kolony aut** s repatrianty. **Britská strana** naopak upřednostnila **hromadnější dopravu vlakem**. Toto rozhodnutí zároveň vyžadovalo značnou přípravu (opravu drah i shromáždění Displaced Persons) a počátek hromadné repatriace tak značně zdrželo, což čekající přemístění nesli nelibě. Přes všechny snahy o kontrolu pokračovala masivní samorepatriace, zejména v případě sousedních států. Počet Displaced Persons navzdory počátečním i průběžným problémům ubýval.

---

⁴¹⁴ což zahrnovalo práci více než 3 tis. pracovníků a dalších téměř 6 tis. rekrutovaných mezi Displaced Persons.

⁴¹⁵ CDPX evidoval na území Německa 36 týmů dobrovolných organizací s téměř 350 pracovníky.

⁴¹⁶ Mezi dalšími SHAEF zmiňovalo i organizaci Don Suisso, starající se o dodávky a dočasnou péči o děti ve Švýcarsku, a výbor American Friends Service zaměřující se na rekonvalescenci. AN, AJ/43/78, Voluntary Agency Services to Displaced Persons, 8. 8. 1945.

Rychlý postup, ale i důsledek politiky vzájemné výměny Displaced Persons skrz demarkační linii, je zřetelně čitelný v Displaced Persons Report No. 40 (o situaci v západních zónách) datovaném v **polovině srpna 1945**.⁴¹⁷ Dle výměny podle dohody v Halle do 2. 8. 1945 evidovala britská zóna asi 168 tis. a americká zóna do 5. 8. 1945 necelých 231 tis. „západních“ Evropanů přijatých ze Sovětské zóny. Sovětských občanů bylo do doby vydání zprávy repatriováno 1 734 000 osob, a prozatím čekalo dalších 411 000.⁴¹⁸ Priority se projeví i v rozlišení příslušníků spojeneckých a (ex)neprátelských zemí, kteří čekali na pozdější repatriaci. Naopak notně **pokročila repatriace do zemí západní Evropy**. Po 2 000 DPs měli ještě repatriovat Belgie a Lucembursko⁴¹⁹ a Nizozemí.⁴²⁰ Z původních 1 473 000 francouzských DPs jich zůstávalo v táborech ještě asi 3 000, přicházely však stále další.⁴²¹ Na druhou stranu se **zdržel návrat východních národností**, což je zřetelné na příkladu Poláků. Odhadovalo se, že těch bylo do srpna repatriováno pouze asi 60 000 a v táborech nadále zůstávalo 885 000 polských DPs.

I Československo se v této době z pohledu Spojenců chýlilo k úspěšně završené repatriaci, což ho z celkového organizačního pohledu řadilo spíše k průběhu typickému pro západní národnosti. Z do té doby registrovaných 104 000 osob jich na repatriaci čekalo 7 000. Rovněž zde se však odhady různily a navýšily v souvislosti s častou samorepatriací Čechoslováků.⁴²² Nejvíce Displaced Persons se v srpnu 1945 vyskytovalo v britské zóně (1 175 341), zde jich byl také značný počet (187 280) rozptýlený mimo DP-Campy. V americké zóně se v DP-Campech nacházelo 692 000 a ve francouzské necelých 172 000 osob. V srpnu se odhadovalo, že je dokončená repatriace dvou třetin Displaced Persons, přičemž průměrně (při kolísající intenzitě) bylo v předešlých dnech repatriováno 35 000 osob denně.⁴²³

Československé orgány na jaře a v létě 1945

Repatriční styční důstojníci (Liaison Officers, L. O.), mezi nimi i českoslovenští, byli přidělení jednotlivým armádním skupinám a jejich velitelství je zase delegovalo podřízeným

⁴¹⁷ AN, AJ/43/78, č. GE-CDPX.383.7(2.21), Displaced Persons Report No. 40, 13. 8. 1945.

⁴¹⁸ Nejvíce v britské zóně (320 000), přičemž repatriace pokračovala v tempu více než 10 000 SSSR občanů denně. Tamtéž.

⁴¹⁹ Z původně společného počtu 289 000 přemístěných.

⁴²⁰ Z původních 262 000 DPs.

⁴²¹ Do tohoto francouzského odhadu se zahrnul i odhad 10% samorepatriantů z počtu 1 338 809 registrovaných DPs francouzské národnosti.

⁴²² Např. o měsíc dříve 16. 7. 1945, před zahrnutím odhadu, vedlo CDPX ve svých statistikách pouze 47 000 „Czechs“, z toho 11 000 čekajících na repatriaci. AN, AJ/43/78, GE-CDPX.383.7(2.21), Displaced Persons Report No. 39, 30. 7. 1945. Viz příloha č. 2.

⁴²³ AN, AJ4378, Displaced Persons Operations in Germany and Western Europe (D-Day 1944 to August 1945), 8. 8. 1945.

armádám.⁴²⁴ Podle potřeby byli tito důstojníci neustále přesouvání, střídali se v zodpovědnosti za určitou oblast, případně spolupracovali na místech s velkým počtem Displaced Persons, jakými byly třeba osvobozené koncentrační tábory či velká města. Je proto nesnadné vysledovat, respektive to v úplnosti ani není pravděpodobně možné, jejich průběžné rozdělení.⁴²⁵ Nedařilo se to ostatně, podle zprávy z června 1945, ani v době samotné činnosti: *Celý sbor styčných důstojníků jest v téměř neustálém pohybu. Přemísťování jest časté; v některých případech si jeho provedení vyžádá značného času, jindy jest přemístění provedeno okamžitě. Není proto možné podati podrobný obraz přidělení k určitému dni.*⁴²⁶ A tak vznikaly situace, že zatímco se pro nadbytek zastavilo vyslání skupiny připravených styčných důstojníků z Londýna a další čekali v tréninkovém centru připravení na práci v terénu, na osvobozeném území chyběla potřebná pomoc, bylo nutné jednat urychleně a v organizaci se improvizovalo.

Mezitím **československá vojenská mise** jmenovala ze svých řad několik osob jako **repatriační styčné důstojníky** pro civilisty. Styčné důstojníky poskytla i na základě výzvy ze strany MZV. To ještě v květnu 1945 *nařídilo gen. Bosému dáti k dispozici vyslanci Noskovi 45 důstojníků pro Displaced Persons.*⁴²⁷ Zřejmě zde došlo ke snaze o řešení akutní situace (zatímco část připravených osob ještě nebyla vyslána z Londýna, probíhaly již první práce na osvobozeném území), avšak bez dostatečné komunikace s příslušnými orgány (s vyslancem Noskem, hlavním styčným repatriačním důstojníkem Riegerem apod.). Faktem bylo, že tito důstojníci byli v příslušnou dobu v pozicích, kdy ještě repatriační styční důstojníci nebyli schopni zasáhnout.⁴²⁸

Hlavní repatriační styčný důstojník a zastupitelské úřady proti tomuto postupu protestovali. Tránila se tím jednotnost a jmenování vojáci sice byli v potřebnou dobu na místě a zařazení do vojenské hierarchie, nicméně neprošli školením ani instrukcemi ohledně repatriačních směrnic, které byly pro vládu zásadní.⁴²⁹ Vzhledem k naléhavosti situace však byli i tito styční důstojníci postupně zařazováni do organizační struktury, poučení o zásadách práce i o

---

⁴²⁴ Příklady přidělení viz příloha č. 9.

⁴²⁵ Tabulkový přehled není ani účelný. Skrze některé změny lze ovšem vysledovat určité aspekty organizace, systémové či organizační problémy či celkovou repatriační politiku vůbec. V následujícím textu jsou v důsledku toho uvedeny informace dostupné z pramenů, např. dle období, kdy která zóna prováděla reorganizaci. Z toho plyne jejich občasná nevyrovnanost, např. že pro některé období je rozmístění známé jen pro britskou zónu, jindy jsou uvedeny údaje jen ze zóny americké apod.

⁴²⁶ NA ČR, fond MPSP-R, k. 882, č. j. 861, Změny v organizaci a jejich důsledky, 27. 6. 1945.

⁴²⁷ Tamtéž, č. j. 542, Záznam z tel. jednání s MNO, 1. 5. 1945.

⁴²⁸ Např. zatímco část repatriačních styčných důstojníků byla teprve v dubnu vysílána z Londýna, bylo třeba spravovat na osvobozeném území již zřízené DP-Campy, případně osvobozené koncentrační tábory.

⁴²⁹ Viz dále kapitola Vícekolejnost.

police vůči Displaced Persons. V otázce udělování víz i organizace repatriace podléhali hlavnímu repatriálnímu styčnému důstojníkovi Riegerovi. Podávali mu hlášení a naopak od něj obdrželi potřebné oficiální náležitosti, jako byly průkazy, razítka, formuláře a přidělená očíslovaná repatriční víza. Poměr důstojníků vyslaných londýnským MNO, kteří ovšem neprošli plánovaným školením k repatriční činnosti, byl v prvních dnech poměrně vysoký.⁴³⁰

Přidělení důstojníci MNO svou nepřipravenost rovněž pocítovali a mohli ji klást za vinu systému. *Před odjezdem z Anglie jsem byl služebně formován, že budu vykonávat funkci velitele campu, ne repatričního úředníka. Nyní ale vidím, že tyto veškeré práce mám též vykonávat, ačkoli jsem pro tento účel žádný kurs neprodělal, jak to bylo jiným umožněno. Zde se opět osvědčil mnoho praktikovaný způsob, že z kulhavého udělali poslíčka a z hluchého telefonistu. (...) Budu se snažiti toto provádět co možná nejlépe, nemohu si odpustit, abych nepoznamenal, že bych považoval za velmi lehkomyšlné, kdybych odeslal na tak důležitou práci vykonavatele – byť i důstojníky – předem nepřipravené. Předpokládám, pane kapitáne, že objíždíte naše čs. campy a prosím, byste neopomenul můj camp co nejdříve navštívit, abych tak mohl od Vás další potřebné rady obdržeti.*⁴³¹ Ačkoli se během krátké doby skrze hlášení, instrukce i osobní návštěvy navázala zdárná součinnost, celkově se vedení snažilo s postupným úbytkem agendy vyvazovat spolupráci právě s těmito narychlo rekrutovanými, případně z kompetence MNO vyslanými repatričními styčnými osobami, a ponechat v úřadě k tomu vyškolené vlastní pracovníky. V případě naléhavé potřeby a absence repatričního styčného důstojníka se také pravomoc dočasně předala **schopné osobě z řad československých Displaced Persons**, již byly poskytnuty také potřebné oficiální pravomoci a dokumenty. I jejich spolupráce byla obvykle omezena na konkrétní tábor, případně transport a poté ukončena. Postupem času o umístění styčných důstojníků více rozhodovaly i československé orgány, zejména vedoucí styční důstojníci pro danou skupinu armád. Hlavní československý repatriční styčný důstojník L. Rieger (s propůjčeným titulem major) přebýval u velitelství SHAEF ve Frankfurtu. Jeho úkolem bylo především komunikovat s autoritami, shromažďovat informace o počtu a stavu československých Displaced Persons a v případě potřeby dojednat podrobnosti, upřesnění či rozhodovat nejasné případy.

---

⁴³⁰ Pro představu jsou v následujícím výčtu 25 styčných důstojníků přítomných u britské 21. skupiny armád vyznačení hvězdičkou. U této skupiny armád byla důstojníků poskytnutých MNO téměř polovina: J. Sušický, M. Šícha, J. Mucha, Z. Roušar*, J. Váca*, R. Nekola*, J. Melzer*, A. Szabo, J. Obruča*, H. Hanuš, J. Starosta*, O. See, V. Plaček*, V. Preus*, M. Walter*, J. Ernyei, Z. Mach, F. Gluckner*, H. Shiller, J. Polívka, B. Gutig, Tilscher*, W. Polák*, Q. Lagus, Schein. NA ČR, fond MPSP-R, k. 882, Seznam styčných důstojníků pro repatriaci u 21. armádní skupiny, nedatováno.

⁴³¹ NA ČR, fond MPSP-R, k. 880, č. j. 318 dův., Dopis, 15. 5. 1945.

Styčný důstojník byl **příslušný k jednotce, ne k území**. Spolu s touto jednotkou postupoval a komunikoval veškeré záležitosti. Hranice správních okrsků se dodržovaly. V případě pouhého překročení bylo potřebné příslušné povolení. Pokud repatriační transport překračoval hranici zóny, měly jeho zodpovědné osoby disponovat dokumenty pro každou zónu zvlášť, zejména v případě demarkační linie. Když 6. 7. 1945 žádal styčný důstojník o možnost překročení této hranice i jen za účelem vyhledání přemístěných osob, byl odkázán na nutnost dohody s lokální britskou a sovětskou vojenskou správou.⁴³²

Celková **situace se lišila oproti původním představám**. Již v polovině května hlásil styčný repatriační důstojník Horný, že na území Německa osvobozeném západními Spojenci se bude nacházet asi jen 20% z odhadovaného počtu 500 000 československých přemístěných osob (v Německu). Jako důvod Horný soudil, že *[nepřátelé] při ústupu nutili DP, aby s nimi ustupovaly a je možnost a pravděpodobnost daná, že tito naši krajané se postupně dostali do oblasti Německa obsazené svého času Rudou armádou. To je vysvětlení velkého rozdílu mezi odhadem a skutečností.*⁴³³ Na druhou stranu si díky tomu důstojník sliboval rychlejší průběh repatriace. Odhady o počtu československých DP z května 1945 jsou k dispozici z evidence amerických jednotek. Oficiální statistiky uváděly 17. 5. 1945 více než 45 tis. československých DP.⁴³⁴ Vedoucí styčný důstojník pro americkou oblast, kapitán Horný, na základě svých zkušeností s registrací ale považoval tento odhad amerických jednotek za nepřesný. Sám vyčíslil počet československých Displaced Persons jen v této oblasti na zhruba 80 tisíc umístěných v asi 200 táborech či roztroušeně. V polovině května bylo, kromě vedoucího důstojníka Horného, v americké zóně 20 styčných důstojníků.⁴³⁵ Snahou bylo přidělit také vlastního styčného důstojníka do větších existujících táborů. Svého stálého zástupce měly československé přemístěné osoby v polovině května v americké zóně v Buchenwaldu, Erfurtu, Eisenachu, Kasselu a Bayreuthu.⁴³⁶

---

⁴³² Z vyšších míst nicméně bylo důstojníkovi doporučeno, aby se soustředil na práci, která intenzivně probíhala v jeho okrsku, a návrat Čechoslováků v SSSR zóně přenechal tamější repatriační politice. NA ČR, fond MPSP-R, k. 880, Permit to cross the Brito-Soviet Demarcation-line, 11. 7. 1945.

⁴³³ NA ČR, f. MPSP-R, k. 878, č. j. 1777, Všeobecná situace repatriace a našich krajanů na území Německa. 19. 5. 1945.

⁴³⁴ V této době byla v americké oblasti rozpuštěna 12. skupina armád a předávala své území do správy 6. skupiny. Pro jednotlivé armády byly počty československých DP odhadovány takto: v oblasti 3. armády 6 700 DP a asi 200 DP mimo tábory, u 7. armády 6 743 DP, u 9. armády 16 471 DP a dalších 31 000 mimo tábory, u 15. armády 412 DP a dalších 300 mimo tábory. NA ČR, f. MPSP-R, k. 878, č. j. 1776, Organizace repatriační činnosti, 18. 5. 1945.

⁴³⁵ Z toho 9 styčných důstojníků u 15. armády, 2 důstojníci u 3. armády, 5 důstojníků u 9. armády a 3 důstojníci u 7. armády. Toto rozložení se však průběžně podle potřeby proměňovalo. NA ČR, f. MPSP-R, k. 878, č. j. 1776, Organizace repatriační činnosti, 18. 5. 1945.

⁴³⁶ NA ČR, f. MPSP-R, k. 878, č. j. 1774, Všeobecná zpráva. 18. 5. 1945.

Na příkladu činnosti repatriačního důstojníka Friedmanna lze znázornit, že skutečná situace byla provázena poválečnou hektickou organizací a ovlivňovaly ji rozdílné přístupy k úkolu. Kpt. Friedmann, styčný důstojník vyslaný z Londýna, byl přidělen k 3. armádě 12. americké skupiny armád, která postoupila i na západní území Československa. Friedmann nejprve dorazil do osvobozeného tábora Bayreuth v Bavorsku krátce po jeho osvobození. Nalezl zde asi 1 200 Čechoslováků, kteří měli vytvořenou vlastní samosprávu.⁴³⁷ Důstojník zahájil prošetřování a vydávání oficiálních repatriačních víz. Neměl jich ale dostatek, prozatím je udělil jen pro polovinu osazenstva. Ostatní měli počkat na dodání a přidělení dalších očíslovaných víz.⁴³⁸

Část příslušníků tábora Bayreuth mezitím odjela s důstojníkem do Chebu.⁴³⁹ Sám nadále v Chebu, který spadal pod správu 3. armády, působil. V době osvobození zde našel asi 200 Čechoslováků, kteří se sem dostali vesměs vlastními silami. V místních kasárnách proto vytvořil Friedmann přijímací centrum. V následujících dnech dorazilo do Chebu několik set Čechoslováků, jak přemístěných, tak válečných zajatců (zejména Slováků). Styčný důstojník jim přidělil dočasné doklady, protože již neměl tištěné DP průkazy platné pro oblast 3. armády. Mezitím přicházely a byly přiváženy Displaced Persons (do Sokolova, do Františkových Lázní ad). Čechoslováky nacházel důstojník i v pohraničních táborech.⁴⁴⁰ Celkově však Friedmann upozorňoval na neutěšenou situaci v této oblasti příhraničí, kterou označoval za krizovou z hlediska bezpečnostního, zdravotního i zásobovacího. Přes hranice přicházelo množství osob bez víz či jiné kontroly a kromě spojeneckých vojenských sil nebylo autority, která by jim v tom mohla zabránit. Nedostačující byla i zásobovací situace, protože v oblasti se pohybovalo i další množství uprchlíků.⁴⁴¹

Hrozila tedy zásobovací, logistická, bezpečnostní i zdravotní krize, jimž se právě naplánovanou organizací snažili Spojenci zabránit. Podobná situace, jako je uvedena v tomto případě, doprovázela často první dny na osvobozeném území. Přes všechnu snahu zvládat

---

⁴³⁷ Viz dále Osvobozené tábory Bayreuth a Creussen z pohledu přemístěných.

⁴³⁸ Nicméně i tuto skupinu vzápětí 17. 5. 1945 Američané, i bez příslušných dokladů, dopravili do Plzně. Ačkoli se jednalo o rychlé řešení a k prověření mohlo dojít i v záchytné stanici na území Československa, proti této praxi se protestovalo, protože hrozilo, že budou repatriovány nechtěné osoby. NA ČR, MPSP-R, k. 878, č. j. 1788, Official Report No. 3, 24. 5. 1945.

⁴³⁹ Zde je Friedmann pověřil ke spolupráci s americkými jednotkami na dočasné správě města.

⁴⁴⁰ V táborech na území Československa se nacházeli také přemístění, kteří byli přejímáni do repatriační organizace Československa, zahraničních misí, případně dobrovolných organizací. Dočasně v oblasti 3. armády, pobývající v západních Čechách, spadali pod spojeneckou DP organizaci. K problému táborů místopisně viz např. PADEVĚT, Jirí: *Za dráty: tábory v období 1938-1945 na území dnešní České republiky*. Praha: Academia, 2018.

⁴⁴¹ Friedmann mluvil až o 250 tis. osob. NA ČR, MPSP-R, k. 878, č. j. 1788, Official Report No. 3, 24. 5. 1945.

situaci od počátku, docházelo na mnoha místech k období bezprizorní a chaotické situace do doby, než začaly fungovat příslušné struktury péče.

Friedmann zároveň organizoval převoz nákladními vozy z Buchenwaldu do Chebu. Tento postup však vzápětí zarazil příkaz americké armády, že hranice smí překračovat pouze americké vozy.⁴⁴² Americké autority posléze poslaly stížnost na celkové Friedmannovo chování. Jeho aktivitu nevnímali jako pomocnou a flexibilní iniciativu, ale jako jednání, které se neslučovalo s prací styčného důstojníka a bylo v rozporu s předpisy. *Friedmann zabavoval německá vozidla, psací stroje, radia a zbraně, ačkoliv k takovému zákroku jsou oprávněny jenom americké vojenské úřady a činil tak bez vědomí a souhlasu U. S. vojenských úřadů.*⁴⁴³ Ač byla organizace teprve v počátcích, repatriační odbor rázně zakročil a Friedmann byl z činnosti v americké zóně propuštěn. V oblasti nadále v Plzni zůstával při americkém velitelství kapitán Falta.⁴⁴⁴

Na jednu stranu se od styčných důstojníků požadovala rozhodnost a improvizace a na Friedmannově aktivitě lze vnímat snahu řešit krizovou situaci všemi možnými prostředky. Rovněž jednal v souladu s repatriačními směrnicemi a upozorňoval na nebezpečí jejich nedodržení. Nicméně i jen z krátkého popisu vyznívá, že Friedmann ve vnímání své autority překročil meze a nechoval se v souladu s dohodou o spolupráci se SHAEF. Nelze vyčíst, nakolik se to projevilo v jeho osobním chování. Vyskytovaly se ale i případy stížností na aroganci důstojníků vůči přemístěným. Také uvedený příklad ukazuje, jak se procesy odlišovaly v případě konkrétních situací i podle charakteru a chování jedinců. Dohodnuté postupy a organizovanost, na kterých zejména americké a britské jednotky trvaly, měly zabránit úplnému chaosu a ztrátě kontroly nad spravovaným územím.⁴⁴⁵

Assembly Centra, Displaced Persons Campy

Při všech administrativních změnách zároveň probíhala intenzivní práce na **shromažďování**, zaopatřování a repatriaci samotných Displaced Persons. Styční repatriační důstojníci měli zvláštní povolení navštěvovat osvobozené tábory. O existenci mnohých menších se dozvídali teprve ze záznamů, samostatným vyhledáváním nebo získáváním informací od bývalých

---

⁴⁴² Tamtéž, č. j. 778, Official Report No. 2, 23. 5. 1945.

⁴⁴³ Tamtéž, č. j. 877, Oznámení o činnosti npor. Roberta Friedmanna.

⁴⁴⁴ Kapitán Falta byl nejprve v dubnu jmenován hlavním styčným důstojníkem pro 6. skupinu armád, následně, v červnu 1945 přesunut právě do oblasti 3. armády. NA ČR, MPSP-R, k. 878, č. j. 1794, Dopis Rieger-Falta, 2. 6. 1945.

⁴⁴⁵ Přes svou intenzitu byl problém Displaced Persons jen dočasná a dílčí část celkové situace. Velitelé tedy museli brát v potaz všechny další aspekty vojenské, politické, bezpečnostní, zdravotní, zásobovací ad.

internovaných.⁴⁴⁶ **Shromažďovací střediska (tzv. *Assembly centers*)** buď plynule navazovala na existující tábory, nebo se pro jejich zřízení využívaly jiné vhodné objekty. V případě většího počtu Čechoslováků se je repatriační styční důstojníci snažili nejen shromáždit do kompaktnějšího celku, ale případně zakládat a spravovat na dobu přechodnou či dlouhodobější vlastní shromažďovací střediska, která označovali jako **československé Displaced Persons tábory**.⁴⁴⁷ V jejich rámci pak fungoval nejen zvolený národní výbor, ale mnohdy se další podvýbory či pověřené osoby staraly o program kulturní a osvětový, některá střediska disponovala vlastním zdravotním zařízením a personálem.

Během krátké doby se tak setkáváme v hlášeních styčných důstojníků s velkým množstvím těchto „československých DP-Campů“, aniž někdy víme o jak kompaktní a dlouhodobé instituce se jednalo. Vznikaly v rámci celkové organizace na základě výzvy SHAEF soustředit Displaced Persons jedné národnosti pohromadě. Nemuselo se jednat jen o prostor táborového resp. barákového typu. Jako DP-Camp fungovaly i veřejné budovy, prostory kasáren, tovární ubytovny apod. Skladba československých DP-Campů se často měnila, zejména v počátcích. Příčinou mohl být úbytek přemístěných nebo naopak nalezení vhodnějších prostorů, případně potřeba uvolnit stávající místo jinému účelu. Jako příklad uveďme československý tábor v Oldenburgu. Ještě koncem května hlásil kapitán Hein, že se v oblasti vyskytuje několik roztroušených skupin. Na začátku června soustředil tyto Displaced Persons (ale i PWs) ve svém okrsku do tábora „Unterm Berg“. V polovině června 1945 (kdy od kpt. Heina oblast přebíral kpt. Obruča) se v něm nacházelo přibližně 500 Čechoslováků.⁴⁴⁸ Připravoval se jak jejich transport, tak zároveň pokračovalo registrování dalších přemístěných, kteří se nacházeli v okolí.

Přes nadšení z osvobození nebyl tento pobyt pro přemístěné osoby jednoduchý. Jakkoli se jednalo o praktické a z mnoha hledisek nutné dočasné řešení. Setrvávání v místě, kde prožili často traumatické období, a přetrvávající omezení volného pohybu dávala dojem pokračování

---

⁴⁴⁶ Jak bude řečeno dále, iniciativu vyvíjeli i přemístění, obraceli se na instituce, které považovali za relevantní, např. skrze dopisy. Často přispěl k odhalení tábora někdo, kdo se dostal svépomocí do blízkého shromažďovacího střediska nebo dokonce do vlasti. Zásadní v tomto bylo hlášení rozhlasu, které mělo široký dosah a jak přemístěné osoby, tak repatriační styční důstojníci reagovali na instrukce jim podávané. Viz kapitola

⁴⁴⁷ V reportech byly označovány jako Czechoslovak DP Camps.

⁴⁴⁸ Z nich bylo 277 zajatců (většinou partyzánů ze Slovenska) a 227 civilistů (z nichž 10 osvobozených z koncentračního tábora). Kapitán Obruča spravoval tábor až do 23. 7. 1945, kdy jej kapitán Lagus určil jako vedoucího transportu do Československa. Následně, v rámci snižování stavů nejprve s důstojníky poskytnutými od MNO, ukončil jeho přidělení k repatriační službě. NA ČR, fond MPSP-R, k. 880, Hein, Obruča, Skončení práce, odeslání k útvaru, 21. 7. 1945.

táborového života a nesvéprávnosti.⁴⁴⁹ Nevyhovující stav panoval i v samotných objektech, které původně sloužily jinému účelu (kasárna, ubytovny, nemocnice, školy). Zájem o budovy navíc jevíly další subjekty, přičemž přednost na jejich obsazení měly vojenské jednotky a stávající uživatelé je museli uvolnit. Kvůli těmto přesunům, ale i z důvodu karantény, dostupnosti transportních tras, změn správy a dalších, se Displaced Persons ještě před repatriací nezdůrazněně několikrát stěhovaly. To vše podněcovalo vlastní iniciativu přemístěných. Mnozí z nich nebyli ochotní spolupracovat nebo se tvářili v tvář pokračujícím špatným podmínkám a prodlevám odjezdu snažili domů dostat vlastními silami, tedy samorepatriací.⁴⁵⁰

Život v táboře se lišil podle konkrétního místa i velení, které zajišťovalo zásobování a péči. Některé DP-Campy téměř nevyhovovaly ani dočasnému pobytu, jiné byly v dobrém stavu, ať už od jejich zřízení nebo zásluhou samotných DPů, které se zapojily do samosprávy a práce. Mezi lepší československá shromažďovací centra patřil Kettwig v oblasti 15. americké armády: *Životní podmínky v tomto středisku jsou velmi dobré, jsem přesvědčený, že nemáme mnoho takových středisek v Německu, právě proto se snažím dostat sem všechny Čechoslováky v okolí Kolína, Düsseldorfu, Bochumu, Wuppertalu a Wittenu. Moje práce je ale velmi ztížena tím, že anglické vojenské úřady nepovolují přesun D. P. z jedné divizní oblasti do druhé, což je velká nevýhoda pro naše krajany, kteří jsou roztroušeni po různých střediscích a promíchání s jinými národnostmi.*⁴⁵¹ Pohodlí ale nejspíš podpořil i fakt, že prozatím v táboře přebývalo 210 československých DPů, ačkoli mohl pojmout až 1 000 osob. V DP-Campu Kettwig působil také dvanáctičlenný národní výbor. Stravovací situace byla dobrá díky dodávkám od armády a v táboře vedle klasických služeb fungoval i krejčí, obuvník, dílna a prádelna.⁴⁵²

Přes uspokojivé podmínky se zájem upíral zejména k **brzkému návratu**, na což upozorňoval nejen styčný důstojník, ale i společný dopis osazenstva. *Skupiny bývalých politických vězňů a kázníků v Lüttringhausen a Siegburg podávají tímto naléhavou žádost, aby byly bezodkladně dopraveny z tábora Kettwig do Československé republiky. Svou žádost podávají repatriačními směrnici, dle nichž mají političtí vězňové přednost při návratu do vlasti. Uvedení bývalí političtí vězňové, většinou ženatí a starší, trpěli nejvíce pod nacistickým jhem pro svou Československou republiku, která bude právě nyní jejich sil jistě potřebovat. Jsou*

---

⁴⁴⁹ Kontinuita tohoto „táborového“ života a systému, vztahů jeho osazenstva s autoritami i okolím je jedním z aspektů výzkumu Displaced Persons problematiky.

⁴⁵⁰ Ačkoli zde v této souvislosti zmiňují zejména Čechoslováky, samorepatriace se týkala ve velkém počtu i „západních“ národů, např. Francouzů, Belgičanů ad.

⁴⁵¹ Tamtéž, k. 880, Report on Kettwig, 5. 7. 1945.

⁴⁵² NA ČR, fond MPSP-R, k. 881, č. j. 760, Displaced Persons – Kettwig Camp, 1. 6. 1945.

*vděční spojeneckým armádám za své osvobození a (...) prosí, aby zde nebyli již ponecháni v nečinnosti a aby jejich žádosti bylo pokud možno nejrychleji vyhověno.*⁴⁵³

Zatímco na některých místech se nacházely desítky či stovky Čechoslováků, náročná práce čekala na repatriační styčné důstojníky v **koncentračních táborech**. Právě v nich se nacházel pohromadě velký počet osob převzatých do jejich kompetence.⁴⁵⁴ Otřesným zážitkem byla pro repatriační styčné důstojníky zkušenost s osvobozením a prací v táboře Bergen-Belsen.⁴⁵⁵ Přes veškeré snahy o zlepšení podmínek zde byla, jako i v jiných koncentračních táborech, vysoká poválečná úmrtnost. Bylo potřeba tábor evakuovat a nedostávalo se dostatečné péče zdravotní ani sociální. Ze zpráv styčného důstojníka navíc vyplývá, že právě v kritické době po osvobození nepřišla dostatečná pomoc. V Londýně byl sice připraven zdravotní personál k vyslání na místo, zde se však ukázaly limity možnosti vyhovět urgentním potřebám. Na jedné straně repatriační styčný důstojník musel bezprostředně řešit na místě v co nejkratším možném čase závažné a nečekané problémy a žádal o urychlenou pomoc. Na druhé straně sice byla snaha, ale také pomalá komunikace, proces poznání, co je potřeba, zorganizování dodávek a vyřízení veškerého povolení u spojeneckých jednotek.

Ostatně československé orgány měly v tomto směru **omezené kompetence**. Zodpovědnost za řízení a zajištění základních potřeb Displaced Persons ležela primárně na bedrech vojenských autorit, případně týmů UNRRA či dalších pomáhajících organizací. Přidělený repatriační důstojník se nicméně snažil zmírnit nedostatek, zlepšit životní podmínky osvobozených vězňů a zároveň dle směrnic řešit postupnou registraci, udělování víz a organizaci návratu. Na těchto úkolech nepracoval sám, nebylo by to ani v jeho silách. Podle instrukcí navázali důstojníci úzkou spoluprací se samotnými přemístěnými osobami a s ustavenými poradními výbory. Národní výbory na místě buď již existovaly z předchozí ilegální činnosti, případně se ustavily

---

⁴⁵³ Tamtéž, č. j. 760, příložený dopis, 4. 6. 1945.

⁴⁵⁴ Šlo také o mediálně sledovaná místa. (Nejen) v případě Československa se v médiích objevují zejména Buchenwald a Dachau (kde se nacházely mnohé z prominentních za války vězňů osob), v souvislosti s ženami Ravensbrück. Jakkoli tato pozornost zvyšovala povědomí o problému koncentračních táborů a přemístěných, vězňů menších táborů se naopak cítili nezaopatření a opomenutí.

⁴⁵⁵ Pro představu, jak byl přes veškeré přípravy personálu střet s realitou náročný, uvádím úryvek z nepublikovaného rozhovoru s Q. Lagusem z 80. let. Na otázku ohledně návštěvy osvobozeného Belsenu odpovídá (orig. v angličtině - přel. aut.): *Lagus: Jak jsem se cítil? Napřed jsem to nemohl pochopit. (...) Věděli jsme, že [tábory] existují a pak jsem tam přišel (...) a prostě neuvěřitelné. Leželo tam tisíce mrtvých těl a ta nebyla tak strašná jako ti, co přežili. Kterí se kolem plazili (crawling v originále) jak zvíř v trávě. A když jsme jim řekli, že mohou ven z koncentračního tábora, víte, dostat se z něj, báli se, nemohli to pochopit. Mysleli, že to všechno není pravda, jen německý trik, aby je zastřelili až vyjdou, protože by chtěli utéci. Tazatel: Jak jste se cítil? Jak jste se s tím vypořádal? Lagus: Upřímně, velice špatně. Protože, jak máte vědět, jak zacházet s lidmi, kteří... (...) Tazatel: Byl jste ohromen? Lagus: Byl jsem...ne, ohromen není to správné...byl jsem šokovaný. Byl jsem hluboce šokovaný. A popravdě jsem nejprve nevěděl, co mám dělat. Přepis nahrávky Q. Laguse, kterou vedl jeho vnuk Nick Broomfield, 80. léta, soukromý archiv.*

ještě před příchodem československého důstojníka. Přemístění tak činili na základě instrukcí, které dostaly od armádních jednotek, které dané místo osvobodily. Zakládání dalších výborů iniciovali přímo styční důstojníci. Výběr představitelů proběhl na základě volby mezi Displaced Persons. O složení výborů byla informována vyšší místa a styčný důstojník členy výborů zaškolil ohledně daných směrnic. Byly to totiž často národní výbory, které prováděly soupis československých Displaced Persons k repatriaci a tudíž řešily i (před)výběr osob, kterým mohlo být přiděleno vízum.⁴⁵⁶

Přítomnost repatriačního styčných důstojníků v táborech byla zásadní nejen v organizačních záležitostech, ale i vzhledem k jejich **rozhodovací pravomoci** a napojení na spojenecké autority. Na místě však důstojníci zůstávali jen v případě větších (zejména koncentračních) táborů. Jinak do jejich oblasti spadaly tábory menší, které pravidelně navštěvovali, nemohli však jednat vždy dostatečně flexibilně. Správu prozatím přebíral určený vedoucí z řad DP, resp. poradní sbor, jehož kompetence však byly omezené a s vyřešením problémů se čekalo na přítomnost styčného důstojníka. *Po odchodu nadporučíka Starosty čekám denně, že se na nás přijede podívat některý p. styčný důstojník, ale dosud zde žádný nebyl.*⁴⁵⁷

Zásadním úkolem styčného důstojníka byly v prvních týdnech a měsících **administrativní činnosti** - registrace repatriantů, přiznání víza a zorganizování transportu do vlasti. Soupis prováděl buď důstojník sám, nebo probíhal za pomoci Displaced Persons samotných, skrze národní výbory, v případě většího množství, např. ve větších táborech, prováděl soupis každý blok.⁴⁵⁸ Protože psací stroj nebyl vždy dostupný, mnohé ze seznamů jsou psané rukou na provizorně vytvořených formulářích. Na nich se vedle jména uvádělo i bydliště, resp. destinace k repatriaci, většinou i národnost a povolání, případně doplňující informace o důvodu přemístění nebo délce pobytu mimo domov. Důstojníci žádali také často po celou dobu jejich práce o dodání administrativních nedostačujících podkladů, formulářů a razítek. Protože zaslání oficiálních dokumentů nebylo jednoduchou záležitostí, byli repatriační důstojníci vybaveni mimo jiné dopředu očíslovanými vízy. Jejich zavedení mělo zabránit

---

⁴⁵⁶ Viz dále kapitola Udělení repatriačního víza.

⁴⁵⁷ Vedoucí sběrného tábora pro Čechoslováky v Mindenu se v dopise z 18. 7. 1945 dovolával rozhodnutí hned v několika záležitostech. Pro představu, kam jeho pravomoc již nespádala uveďme, že se tázal na nejasnost s udělením víz pro mladistvé Maďary (kteří prokazovali československou státní příslušnost), zjišťoval konkrétní repatriační trasu (protože britští vojáci prováděli vlastní evakuační transporty jiným směrem) a nevěděl, jak vyřešit odjezd a změnu data uvedeného na repatriačním vízu pro rodinu, která z důvodu vysokého stupně těhotenství matky musela repatriaci odložit. Ačkoli se na první pohled může zdát, že šlo o podružné otázky, během provádění se jednalo o rozhodnutí s nemalým dopadem. NA ČR, fond MPSP-R, k. 880, Sběrný tábor pro Čechoslováky Minden, Dopis, 18. 7. 1945.

⁴⁵⁸ Viz foto

svévolnému zneužití a umožňovalo, alespoň v některých oblastech, kontrolu nad jejich přidělením. Konkrétní čísla se vypisovala ke jménu v rámci formulářů (F3) zasílaných pravidelně do hlavní repatriační kanceláře mjr. Riegra.⁴⁵⁹ Aby se zabránilo zneužití, bylo rovněž sledované předávání oficiálních kulatých razítek a průkazů repatriačního důstojníka. K jejich výměně ale docházelo, ať už kvůli opotřebení, nebo kvůli změně struktury či místa působení.

Displaced Persons obdržely identifikační průkaz **D. P. Index Card**, který jim sloužil jako osobní doklad. Následně byl s nimi vyplněn obsáhlejší formulář (tzv. **DP 2 Card**), obsahující podrobnější informace o dané osobě i průběhu jejího přemístění. Tento doklad byl obvykle veden ve dvou exemplářích, přičemž jeden dostávala přemístěná osoba s sebou při přesunu do jiného tábora či do vlasti a druhý se zasílal na velitelství (později do CTB). Posledním dokladem byl registrační lístek (tzv. DP 3 Card), který zůstával v táboře pro vnitřní evidenci.⁴⁶⁰

Důležitým výstupem v případě československých důstojníků byly i vlastní **československé tiskopisy** – v souladu se směrnicemi se jednalo o jmenné seznamy osob, kterým bylo vízum udělené (formuláře F1, resp. F3) či zamítnuté (formuláře F4) a sporné případy (formulář F2), které byly zasílány k posouzení na vyšší místa. U sporných případů se prověřování dělo na několika stupních. V otázkách, kdy si nebyl styčný důstojník jistý, do jaké kategorie dle směrnic spadá konkrétní situace, kterou dotazovaný předkládal (např. dobrovolná práce v Německu, pasivní přístup spíše než odpor k okupační moci, ale zároveň česká národnost, mateřský jazyk i výchova), zasílal popis k rozhodnutí hlavnímu repatriačnímu důstojníkovi Riegrovi. Některé případy však vyžadovaly podrobnější šetření a dotaz se proto zasílal do vlasti ministerstvu vnitra. Zpět pak mohlo přijít potvrzení, že dotyčný např. není trestně stíhaný, či osvědčení o státním občanství či domovské příslušnosti. Protože postup nebyl sjednocen, dostaly okresní a místní národní výbory v Československu pokyny k vystavení prozatímních osvědčení.⁴⁶¹ Zásadním vodítkem byla národnost (ne německá ani maďarská) a československá státní příslušnost do 10. 10. 1938, resp. 15. 3. 1939, případně fakt, že ji osoba pozbyla jiným způsobem než získáním příslušnosti německé či maďarské. Dále se braly

---

⁴⁵⁹ Důstojníci tak např. vysvětlovali neshody v posloupnosti (vypravený menší transport v mezičase, nemoci apod.). NA ČR, fond MPSP-R, k. 881, sl. Schein, Dopis, 11. 7. 1945.

⁴⁶⁰ Viz příloha č. 5. Srozumitelný přehled dokladů s interaktivními vysvětlujícími prvky, včetně průkazů užívaných dalšími organizacemi (např. AJDC) nebo v jiných oblastech (mírně odlišná např. byla oblast francouzské zóny, kde se vystavovala Carte d'identité de Personnes Déplacées) je k dispozici na <https://eguide.arolsen-archives.org/en/> [Cit. 2023-09-23.].

⁴⁶¹ Ty tak měly různou podobu, od formuláře po prostý text napsaný na stroji. Viz foto

v potaz další faktory, jako přihlášení při sčítání, školní a mimoškolní výchova, chování po dobu okupace či účast v odboji.⁴⁶²

Zvláštní situací bylo odmítnutí repatriace. Co se týče Čechoslováků, nešlo o častou žádost, přesto se vyskytovala. Pokud chtěl jedinec repatriaci jinam než do Československa, obvykle mu nebylo bráněno, úřady ovšem chtěly uvést konkrétní důvody.⁴⁶³ Otázkou zůstávalo, kdo převezme péči o takové osoby. Prozatím zůstávaly ve shromažďovacích táborech pod kompetencí mezinárodních orgánů. Naopak osoby, jimž nebylo vízum přiznáno z důvodu německé, resp. maďarské národnosti, byly později přesouvány do německých zajateckých táborů nebo pod zodpovědnost německého místního úředního aparátu.

Organizace repatričního transportu byla náročná z důvodů poničené infrastruktury, nedostatku pohonných hmot, přepravních prostředků a jejich časté poruchovosti. Zásadním faktorem ale bylo omezení pohybu v rámci okupovaných zón. Na veškeré průjezdy musel mít daný člověk, konvoj, ale i skupina jmenovité povolení ke konkrétnímu termínu, případně i účelu. Časté porušování, např. při příjezdu soukromých výprav odvázejících čekající Displaced Persons domů, nebo jejich svévolný odchod ze shromažďovacího centra, vedlo k nelibosti vojenských autorit a žádostem o nápravu. Repatriční styční důstojníci se tak opakovaně tuto iniciativu snažili zarážet. Vojenské velení upřednostňovalo transport vlastními prostředky a předání Displaced Persons na předem dohodnutém místě pod kompetenci československých úřadů.⁴⁶⁴ Repatrianti byli dopravováni vojenskými konvoji, případně vlakovými výpravami, které umožňovaly převoz velkého množství osob najednou. To na druhou stranu znamenalo delší dobu čekání, než se dostatečný počet repatriantů shromáždil. Soukromé výpravy ovšem pokračovaly a zvláště v destinacích blíž československých hranic dopravily domů nezanedbatelný počet čekajících. Aby se vyhovělo požadavkům, snažil se repatriční odbor jejich postup koordinovat a zaštiťovat spolu s potřebnými povoleními.

Průběh repatriace v létě

Správa osvobozeného území jednotlivými armádami se postupně začala stabilizovat, podobně tak i hierarchie mezi repatričními styčními důstojníky. V průběhu času tato síť

---

⁴⁶² Při posuzování se řešila i domovská příslušnost, posouzení výboru, přičemž osvědčení měl mít ve své administrativně jeden konkrétní člen národního výboru nejlépe s právním vzděláním. Upozorňovalo se, že jde o práci odpovědnou a nedbalost mohla vést až k trestnímu stíhání. NA ČR, fond MPSP-R, k. 882, č. j. 1078, Prozatímní osvědčení o státním občanství, 8. 6. 1945.

⁴⁶³ NA ČR, fond MPSP-R, k. 879, Repatriace - seznamy, 12. 7. 1945 9105

⁴⁶⁴ Viz výše.

přešla i do nově utvářených zón. Zánik SHAEF a přechod k **okupačním zónám** v polovině července 1945 změnil i působení repatriačních styčných důstojníků. Major Rieger informoval domácí instituce, že koordinační úlohu přebíral CDPX - *vojenský úřad pověřený koordinací exekutivy ve věcech repatriačních v pásmech bývalé oblasti SHAEF-u*.⁴⁶⁵ Důstojníci napříště podléhali konkrétní autoritě okupační zóny (jednotlivým okupačním vojenským vládám – Military Government) v otázkách organizace práce, politiky repatriace a zejména v možnosti pohybu.⁴⁶⁶ Administrativa nadále podléhala **rozdělení dle vojenských oblastí**. Jednotlivé skupiny armád se ve správní kompetenci rozdělily. V okupovaném Německu zůstaly v činnosti po delší dobu jen některé armádní sbory, které přebíraly agendu ostatních, které byly inaktivovány či odvolány.

V zóně britské působila nadále 21. skupina rozdělená do sborů (1., 8. a 30. Corps).⁴⁶⁷ V americké zóně pokračovala v činnosti 3. skupina armád ve východní části území, 7. skupina v západní části a 15. skupina v centrálním Německu, která měla spíše administrativní funkci.⁴⁶⁸ Francouzskou zónu okupovala 1. francouzská armáda do 24. 7. 1945, kdy předala správu veliteli vojenské vlády francouzské oblasti.⁴⁶⁹ V této době působilo na okupovaném území ještě 23 styčných důstojníků v britské zóně, v americké zóně 20, ve francouzské 3 v Norsku 2.⁴⁷⁰ Z řad repatriačních styčných důstojníků byli jmenováni velitelé armádních skupin, tzv. **starší styční důstojníci**,⁴⁷¹ kteří řešili komunikaci s velitelstvím, a kterým se zodpovídali další styční důstojníci v dané zóně. Po předání agendy Displaced Persons okupačním vládám zůstal L. Rieger formálně jako velící styčný důstojník v americké zóně při USFET ve Frankfurtu nad Mohanem. Důležitou pozici měl i původní hlavní repatriační styčný důstojník při amerických armádách kpt. Horný. Hlavním repatriačním styčným důstojníkem pro britskou okupační zónu zůstal Q. Lagus, který měl své sídlo v Bad Oyenhausen u britských okupačních jednotek. V létě 1945 převzal kapitán Stern vedoucí úlohu styčného důstojníka ve francouzské zóně.

---

⁴⁶⁵ NA ČR, fond MPSP-R, k. 882, č. j. 861, Změny v organizaci a jejich důsledky, 27. 6. 1945.

⁴⁶⁶ Zůstalo v platnosti zvláštní povolení pro překročení oblastí, což způsobovalo nečíslně prodloužení v práci, protože cestování při vyhledávání a obstarávání Displaced Persons, ale i potřeba společných porad či organizování transportu napříč zónami bylo při práci zásadní.

⁴⁶⁷ Viz mapa přílohy č. 11 a 12.

⁴⁶⁸ AN, 4AJ4378, GE-CDPX.383.7.(2.3), Present Population of Children in Camps in Germany, 28. 7. 1945
Poslední dvě skupiny fungovaly do března, resp. ledna roku 1946.

⁴⁶⁹ PERREIN-ENGELS, Hélène: *La présence militaire française en Allemagne de 1945 à 1993*, s. 34, disertace pod vedením Reitel François, Université de Metz, 1994.

⁴⁷⁰ NA ČR, fond MPSP-R, k. 882, č. j. 861, Změny v organizaci a jejich důsledky, 27. 6. 1945.

⁴⁷¹ Senior Liaison Officers.

Repatriace postupovala rychlým tempem zejména v **americké zóně**. Jakmile to bylo možné, převážely jednotky československé Displaced Persons do Plzně. Tuto praxi upevnila dohoda mezi repatričním odborem a SHAEF ze začátku června. Na konci května 1945, kdy se teprve řešilo přidělení styčných důstojníků, již zároveň americké jednotky repatriovaly Displaced Persons do Československa. V oblasti 3. armády (norimberské) se postupovalo rychlým tempem vypravení asi 1 000 Čechoslováků denně. U 7. armády (v Bavorsku, kde se nacházel i tábor Dachau) repatriace teprve započala. V oblasti 9. armády („od Brunšviku po Frankfurt“) se odhadoval největší počet československých DPů, asi 40 – 50 tis., z čehož jen okolo 20 tis. bylo soustředěno v táborech. Oblast 15. armády („od Essenu po Pirmasens“) sice evidovala jen 2 tis. československých DPů, ale nacházelo se zde několik táborů, kde přebýval větší počet Čechoslováků. Repatriaci však bránila vzdálenost a přednostní transfer domluvený se SSSR.⁴⁷²

Repatriace rychle postupovala, 25. 5. 1945 se v oblasti 9. armády dle oficiálních dokumentů vyskytovalo již jen něco přes 5 000 československých DPů⁴⁷³ a na začátku června ještě necelých 4000 DPů.⁴⁷⁴ V polovině června 1945 se evidovalo přes 3 000 československých DPů, a to v těchto shromažďovacích centrech (většinou v počtu několika desítek osob): Saalfeld, Plauen, Ölsnitze, Auernbach, Glauchau, Altenburg, Zwickau, Gera, Greiz, Rochlitz, Gotha, Arnstadt, Rudolstadt, Sonneberg, Hildburghausen, Weimar, Jena, Buchenwald, Eisenach, Meiningen.⁴⁷⁵ Repatriace tzv. „východních“ zemí probíhala v této době vedle výprav automobily nebo rovněž vlaky přes Lipsko do Plzně či Chebu.⁴⁷⁶

Na konci června 1945 hlásil velící styčný důstojník, že v americké oblasti 12. armády je převážná část československých občanů repatriována, v oblasti 15. armády nepatrný zbytek soustřeďovaný ve dvou táborech, v oblasti 7. armády několik set lidí v táborech i mimo tábory

---

⁴⁷² Jednalo se o asi 250 DPů v Pirmasens (kde byl v té době přidělený styčný důstojník Sláma), asi 100 DPů v Trieru (styč. důst. Zapletal), téměř 1 000 DPů v Kettwicu (styč. důst. Shein a Bernásek) a celkem 300 DPů ve Frankfurtu a Wiesbadenu (styč. důst. Horný). NA ČR, f. MPSP-R, k. 878, č. j. 436/LO-6, nedatováno, přibližně 25. 5. 1945 a tamtéž č. j. 444, Telefonické hlášení kpt. Horného, 29.5.1945.

⁴⁷³ Tamtéž, č. j. 766, Continued report on numbers, location, condition and movement of Displaced Persons of Czechoslovak Nationality, 25. 5. 1945.

⁴⁷⁴ Přestože dle evidence byli do statistik započítáni jak „people living in camps“ tak „dispersed groups“, českoslovenští styční důstojníci opět toto číslo považovali za příliš nízké a odhadovali počet alespoň na 7 tis. Tamtéž, č. j. 761, Survey on Operations Connected with Repatriation of Displaced Persons of Czechoslovak Nationality, 7. 6. 1945.

⁴⁷⁵ Tamtéž, č. j. 991, Continued report on numbers, location, condition and movement of Displaced Persons of Czechoslovak Nationality, 20. 6. 1945.

⁴⁷⁶ Tamtéž, k. 878, č. j. 761, Survey on Operations Connected with Repatriation of Displaced Persons of Czechoslovak Nationality, 7. 6. 1945.

a skončení repatriace se očekávalo do 14 dní. V oblasti 3. armády zůstávalo ještě 5-10 tisíc československých DPů, z toho asi 3 tis. v rakouském Salzburgu.⁴⁷⁷

V **britské 21. armádní skupině** se přistoupilo organizovaně k hromadným transportům železničním, místo menších konvojů silničních. Nicméně předem avizované datum 23. 6. 1945 začátku transportů nebylo dodrženo a důstojníci hlásili, že repatriace v britské zóně ještě nebyla započata. Nestihly být totiž opraveny některé železniční mosty. Repatriace se zdržela i z dalších důvodů. Poukazovalo se na nepřipravenost ohledně logistiky, častou reorganizaci vojenské správy, špatný stav komunikací obecně a upřednostnění evakuace z míst, které měly být předány Rudé armádě.⁴⁷⁸ Repatriace poté měla probíhat podle priorit, přičemž přednostní právo měli zejména bývalí vězni táborů Celle, kde přetrvávaly špatné životní podmínky, a osvobození z Belsenu.⁴⁷⁹ Zatímco v táborech čekalo podle odhadů 25 tis. Čechoslováků, mimo tábory se jich mohlo nacházet dalších 20 tis. Počítalo se s přepravou po 1 500 osobách obden, celkově tedy repatriace měla trvat asi měsíc.⁴⁸⁰

V červnu 1945 byly československé DPů v britské oblasti soustředěny do táborů, které spadaly do péče jednotlivých důstojníků dle příslušné správní jednotky, zároveň se zde nacházelo množství osob rozptýlených. Jak upozorňovala zpráva, *seznam uváděl pouze potvrzený počet D.Ps. Velký počet D.Ps [je] stále ještě neshromážděný ve zvláštních camps.*⁴⁸¹ Vzhledem k tomu, že se jednalo o období před započatím hromadné repatriace, dává nám seznam přibližný vzhled do situace o počtu a umístění československých DPů v britské zóně.⁴⁸²

V **oblasti 1. sboru** se nacházeli Čechoslováci ve větším počtu převážně v 6 DP-Campech.⁴⁸³

Pod 30. sbor spadala některá velká města i tábory, nacházelo se v něm také nejvíce

---

⁴⁷⁷ NA ČR, fond MPSP-R, k. 882, č. j. 861, Změny v organizaci a jejich důsledky, 27. 6. 1945.

⁴⁷⁸ NA ČR, f. MPSP-R, k. 879, Zprávy, Czechoslovak D.Ps-Inquiries 16. 6. 1945 a 21. 6. 1945.

⁴⁷⁹ NA ČR, f. MPSP-R, k. 882, č.j.801, Situační zpráva, 27. 6. 1945.

⁴⁸⁰ Do konce června byl vypraven jen jeden větší transport z Brunšviku a některé menší. Ty si zorganizovaly někdy československé Displaced Persons vlastními silami, povolení transferu domluvily jak u kapitána Laguse, tak u britských jednotek, zřejmě tedy těmto iniciativám nebylo vzhledem k prodlení oficiální cesty bráněno bezvýhradně. NA ČR, f. MPSP-R, k. 884, Dopis kpt. Laguse kpt. Faltovi, 9. 6. 1945.

⁴⁸¹ NA ČR, fond MPSP-R, k. 879, č. 18, Location of Cz. DPů in 21 Army Group. Nedatováno.

⁴⁸² Jde spíše o situační přehled. Počty nepředstavují souhrn toho, kolik DPů se v britské oblasti celkem nacházelo. Nejsou ani přibližné, protože bylo množství těch, co ještě nebyli shromážděni a na druhou stranu těch, co se již vydali na cestu vlastními silami či menšími samostatnými předchozími transporty. Ukazují nám nicméně rozsah aktivity oficiální struktury a styčných důstojníků vůči československým DPů v daném období. Vedle názvu místa uvádím v závorce příslušný počet československých Displaced Persons a příslušného styčného důstojníka (pokud chybí, byl správou místa pověřen místně blízký důstojník, obvykle v seznamu uvedený v předchozím případě).

⁴⁸³ Jednalo se o tábory Minden (150 DPů, styčný důstojník zde byl kpt. Starosta), Haldern (50 DPů, Walter), Wesel (215 DPů, Šícha), Kettwig (185 DPů, Schein, Pollak, Tilscher), Neheim (629 DPů), Warendorf (400 DPů).

československých přemístěných shromážděných ve vyšším počtu v téměř dvaceti DP-Campech.⁴⁸⁴ V 8. sboru zaznamenáváme méně táborů, ovšem s větší kapacitou.⁴⁸⁵

Na konci srpna bylo jako shromažďovací středisko pro zbývající repatriaci u 1. sboru britských armád určeno středisko Borghorst u Münsteru.⁴⁸⁶ Nejvýznamnější zachytný tábor pro celou oblast 21. skupiny armád však byl určen tzv. **Churchill Camp v Nienburgu**, později k němu přibyl ještě tábor Hallendorf. Nienburg sloužil od počátku června 1945 zejména jako tranzitní Camp, tj. pobyt měl být pouze dočasný a měl shromažďovat dostatečné množství lidí k vlakovému přesunu z jiných táborů v oblasti. Z tábora se vypravovaly početné transporty zejména v průběhu července.⁴⁸⁷ Do konce července zde důstojníci shromáždili asi 900 DPů, očekávalo se, že vlakový transport se vypraví při dosažení 1 000 osob.⁴⁸⁸ Poslední transport fáze hromadné repatriace z britské zóny započaté na konci června 1945 byl vypraven 28. 7. 1945, nejintenzivnější repatriční činnost tedy trvala zhruba měsíc.

Ve shromažďování Displaced Persons a jejich repatriaci se pokračovalo i nadále, již však s menší intenzitou a na základě dostatečného množství shromážděných repatriantů.⁴⁸⁹ V půlce srpna bylo v táboře Churchill 450 československých DPů. Později, 19. 8. 1945, se zde nacházelo stále ještě 700 osob čekajících na repatriaci do Československa.⁴⁹⁰ Pokročilá doba čekání na repatriaci stejně jako snížené příděly jídla se projeví i mezi osazenstvem. *Morálka v táboře je velmi kritická a je hlavně podmíněná zdoluhavým vyřízením transportu (...).*⁴⁹¹ Později v říjnu se v táboře proměnila i skladba repatriantů, začali převažovat ti, co obdrželi

---

⁴⁸⁴ Nacházely se zde tábory Celle (1 040 DPů, See), Bergen-Belsen (4 200 DPů, Nekola, Gutig), Uelzen (500 DPů, Schiller), Salzwedel (1 200 DPů), Lüneburg (450 DPů), Oldenburg (650 DPů, Obruča), Nienburg (450 DPů, Melzer), Stendal (50 DPů, Polívka), Magdeburg (2 400 DPů, Szabo), Gross Hesepe (75 DPů, Sušický), Lingen (67 DPů), Oldenburg (10 DPů, Mucha), Hannover 1 734 DPů, Váca), Brunšvik (2 500 DPů, Hartmann), Verden-Rotenberg (53 DPů, Plaček), Osnabrück (120, Starosta), Bielefeld (260 DPů), Lipstadt (100 DPů), Helberstadt (200 DPů).

⁴⁸⁵ Šlo o tábory Kiel (1 900 DPů, Preus), Neumünster (260 DPů), Neustadt-Haffkrug (500 DPů, Ernyei), Lübeck (920 DPů, Glückner), Hamburg (2 450 DPů, Roušar, Mach).

⁴⁸⁶ NA ČR, f. MPSP-R, k. 879, Zpráva o činnosti, 22. 8. 1945.

⁴⁸⁷ O intenzitě i efektivitě britského přístupu hromadných transportů svědčí aktivita v druhé třetině tohoto měsíce. Jen co se týče československých DPů, odjelo celkem 1 350 osob 10. 7. 1945, dalších 1 571 repatriantů (z toho přes 80 dětí) bylo odesláno 12. 7. 1945. Několik dní na to, 14. 7. 1945 dalších 1 152 osob a vzápětí, 16. 7. 1945, vyjel transport s 498 osobami. NA ČR, fond MPSP-R, k. 880, dokumenty Hlášení transportů, 12.–16. 7. 1945.

⁴⁸⁸ NA ČR, f. MPSP-R, k. 879, č. j. 1725, Dopis ze dne 30. 7. 1945, 22. 8. 1945.

⁴⁸⁹ NA ČR, fond MPSP-R, k. 882, č. j. 1890-CLO, Československý hlavní styčný důstojník u CDPX, USFET-HQ, zpráva pro MOPSP, 30. 7. 1945.

⁴⁹⁰ Není jasné vzhledem k nepravdělným odjezdům v tomto období, zda jde o stejnou rozšířenou skupinu, či o přípravu k novému transportu. NA ČR, f. MPSP-R, k. 879, č. j. 1448, Report, 18. 8. 1945.

⁴⁹¹ NA ČR, fond MPSP-R, k. 880, Periodické hlášení, 21. 8. 1945.

víza na základě prošetření.⁴⁹² V polovině října měl být tábor likvidován a necelých 400 Čechoslováků evakuováno.⁴⁹³ Styčným důstojníkům se však podařilo dojednat ponechání dvou baráků jako shromažďovací tábor pro Čechoslováky. Tento stav byl výhodný nejen z hlediska kontinuity, ale i s ohledem na blízkost železniční stanice, velitelství a v neposlední řadě dobrých ubytovacích a stravovacích podmínek v táboře.⁴⁹⁴

V srpnu 1945, po snížení stavů, nadále působili v britské zóně jako vedoucí kapitán Lagus, při 1. sboru 3 důstojníci (Mucha, Tilscher, Pollak), při 8. sboru jeden (Mach) a při 30. sboru devět důstojníků (Szabo, Walter, Polívka, Schiller, See, Váca, Gütig, Šícha, Sušický). Nadto byli dva důstojníci vysláni s CDPX USFET do Norska (Glückner a Plaček, kteří vzhledem k transportním cestám s důstojníky v britské zóně úzce spolupracovali).⁴⁹⁵

Ve **francouzské zóně** správa probíhala ve větší míře navázaná na francouzské orgány a spolupráce s dalšími stranami byla omezená, ačkoli i zde fungovala sekce pro péči o přemístěné osoby.⁴⁹⁶ Správní autority navíc neměly zájem na přítomnosti velkého množství styčných důstojníků.⁴⁹⁷ Celkový počet československých DPů se v této zóně odhadoval v řádu nižších tisíců, soustředěných ve větším počtu v konkrétních táborech či naopak rozptýlených.⁴⁹⁸ Vedoucí kapitán Stern se do francouzské oblasti dostal 9. 6. 1945 a započal nejprve s prací v táboře ve Friedrichshafenu.⁴⁹⁹ Během týdne našel další skupiny,⁵⁰⁰ a tak ještě v červnu upořádal několik transportů pro 50 až 160 osob. *Práce je těžká, francouzské velení vůbec neví, kde naši lidé jsou, takže jsem nucený jich sám hledat, a kolikrát musím jít až do nejmenších vesniček nebo dokonce až na farmy. Žádal jsem na nich domy pro vytvoření*

⁴⁹² Z 318 repatriantů jich přes 200 bylo bývalých vojenských zajatců (PWs). NA ČR, f. MPSP-R, k. 879, Hlášení A. Szabo po návratu z dovolené, 1. 10. 1945.

⁴⁹³ NA ČR, f. MPSP-R, k. 879, Hlášení, 16. 10. 1945.

⁴⁹⁴ Tamtéž, Hlášení, 27. 11. 1945.

⁴⁹⁵ Tamtéž, č. j. 1724, List of Czechosl. L. Os in 21 A Gp areas, 10. 8. 1945.

⁴⁹⁶ J. Maspero upozorňuje, že k této situaci došlo z více důvodů. Převzetí okupační správy francouzskými silami se rozhodlo v pozdější době na konferenci na Jaltě a do 26. 6. 1945 se vyjednávaly hranice zóny. Autority tedy nebyly dlouhodobě připraveny spravovat administrativu Displaced Persons. Jako druhý důvod také uvádí, že zatímco americké či britské jednotky obstarávaly vedle DP administrativy pouze vlastní válečné zajatce, Francie měla po skončení války nejvíce přemístěných (přes 2 mil.) po SSSR. Organizačně tedy musela zajistit jak rozsáhlou agendu repatriace vlastních státních příslušníků, tak péči o cizí Displaced Persons. In: MASPERO, Julia: *La prise en charge des personnes déplacées en Allemagne par les autorités françaises (mars-mai 1945)*, in: Les Champs de Mars 21, č. 1 (2011), s. 15-34.

⁴⁹⁷ Pokud jich působil více, byli rozděleni do oblastí Bádenska (kpt. Sláma), Wurtensberska a Vorarlberg (kpt. Stern), dočasně i do Tyrolska (por. Hora vyslaný z Prahy).

⁴⁹⁸ NA ČR, fond MPSP-R, k. 882, sl. CLO, č. j. 460, Appointment of Czech Liaison Officers for French Zone, 1. 6. 1945.

⁴⁹⁹ Zde se prozatím nacházelo asi 140 bývalých členů maďarské armády. V této době se teprve čekalo na instrukce, zda jejich repatriace bude spadat pod civilní osoby. NA ČR, fond MPSP-R, k. 881, sl. Stern, č. j. 700, Zpráva, 9. 6. 1945.

⁵⁰⁰ Šlo opět řádově o menší skupiny, než v jiných zónách. V Ravensburgu (90 lidí), Selgau (50 lidí) a Bregenz (160 lidí).

*střediska, avšak marně. Jsem tedy nucený zakládat odbočky po skupinách, abych měl určitý přehled.*⁵⁰¹ Mezi těmito shromážděnými pak důstojník vybral vedoucího, kterého představil i místnímu velitelství a podnítil vznik poradních výborů. Organizace transportů z francouzské zóny většinou probíhala na základě individuální domluvy, a to i vzhledem k nižšímu počtu československých přemístěných osob. Kapitán Stern proto obvykle žádal o zaslání příslušných konvojů z Československa či americké zóny.⁵⁰²

Další obhlídky konal styčný důstojník v okolí Freiburgu, Constanze, ale i v celé rakouské oblasti pod francouzskou správou. Šlo o rozsáhlé území, navíc francouzská strana v péči o Displaced Persons nepostupovala systematicky. Ačkoli se v zóně nenacházelo mnoho Čechoslováků, pro styčného důstojníka bylo jejich podchycení náročné. V pozdějším období francouzské velení zapojilo ke spolupráci i německé úřady, které měly hlásit přítomnost Displaced Persons. V případě Čechoslováků šlo ale často o Němce a kpt. Stern je tím pádem nepřijímal. K urychlení shromáždění rozptýlených osob vydal na konci léta výzvu, aby se přihlásili ve francouzské zóně v Německu zájemci o repatriaci do 10. 9. 1945 a soustřeďoval je v táboře ve Friedrichshafenu.⁵⁰³ Z důvodu malého počtu styčných důstojníků pro rozsáhlou oblast Francie se však nejspíš informace nedostala ke všem přemístěným. Ti pak marně sháněli svého československého zástupce a, zvláště v příhraničních oblastech s americkou zónou, se obraceli na kancelář ve Stuttgartu. Zdejší styčný důstojník L. Schein proto navrhoval jejich hromadnou evakuaci do tamního shromažďovacího střediska a repatriaci z americké zóny. Velitelství 7. armády bylo ochotno vyjít vstříc jak povolení vstupu na své území, tak spolupráci na repatriaci.⁵⁰⁴

Ve francouzské zóně Rakouska, která z hlediska vojenského velení fungovala samostatně, se soustředily československé Displaced Persons v táboře v Innsbrucku. Ten také sloužil jako soustřeďovací tábor pro příchozí ze vzdálenějších destinací, přicházejících přes Itálii.⁵⁰⁵ I v rakouské zóně si kpt. Stern stěžoval na postoj vojenských autorit, které průběh repatriace neulehčovaly. Docházelo k průtahům a rovněž stravování, které měly zajišťovat místní

⁵⁰¹ NA ČR, fond MPSP-R, k. 881, sl. Stern, č. j. 588, Týdenní report, 17. 6. 1945.

⁵⁰² Pro představu o rozdílu v množství přemístěných uvedme, že se zde v červenci nacházelo 29 DPů v DP-Camp Schwarzwald u Karlsruhe, 12 DPů v kasárnách Ihlenfeld v Offenburgu a větší množství osob ve Freiburgu (200 partyzánů a 20 bývalých vězňů) a ve Wasseraffingen blízko Stuttgartu (279 DPů). NA ČR, fond MPSP-R, k. 881, sl. Stern, č. j. 472, Instruction concerning Repatriation, 7. 7. 1945.

⁵⁰³ Např. ještě na začátku srpna bylo z francouzské oblasti repatriováno téměř 300 lidí a z oblasti Rakouska asi 200. Tamtéž, č. j. 1346, Dopis A. Sterna hlavnímu styč. důst. Riegerovi, 16. 8. 1945.

⁵⁰⁴ NA ČR, fond MPSP-R, k. 881, č. j. 5744, Repatriace čsl. občanů z francouzské zóny, 12. 12. 1945.

⁵⁰⁵ MAE, PDR AUT 60, č. 2971/AP, Rapatriement de 48 Tchécoslovaques venant de Palestine, nedatováno.

rakouské úřady, bylo nedostatečné.⁵⁰⁶ Na začátku září také zde rozeslal kapitán Stern výzvu vojenským autoritám i ostatním repatriačním misím, aby byly nápomocny k soustředění Čechoslováků do 15. 9. 1945 k dokončení repatriace.⁵⁰⁷ V této době zároveň francouzské velení uzavřelo středisko pro československé přemístěné osoby v Innsbrucku a přesunulo je do Bregenzu.⁵⁰⁸ V něm pak kpt. Stern soustředil několik rodin, pro které domlouval převoz auty do Československa. Nejspíš se ale jednalo již o reemigraci.

Několik styčných důstojníků bylo vysláno **do Rakouska** ke spojeneckým silám pro Rakousko (United States Forces, Austria, USFA). Dlouhodobě zde pobývali kapitáni Wolfler a Pumperka. V červnu hlásili přítomnost asi 3 800 československých DPů, zároveň však předpokládali ve skutečnosti vyšší počet s ohledem na ty, kteří nebyli soustředěni v táborech.⁵⁰⁹ Jako základní bod zde fungovala kancelář v Salzburku, zejména DP-Camp Lehenkaserne, kam byly shromažďovány československé DPů k další přepravě, a to jak z okolí, tak z koncentračních táborů v oblasti. Odtud byly, zejména během června, po domluvě s americkým velením vypravovány vlakové výpravy.⁵¹⁰ Cesta ovšem, vzhledem k narušení trati mezi Lincem a Českými Budějovicemi trvala 3-4 dny. Trasa vedla přes Amberg, odkud byli do Plzně repatrianti přepravováni vojenskými nákladními vozy.

Prioritní starostí byl koncentrační tábor Mauthausen a síť jeho pobočných táborů. Zároveň měli důstojníci na starosti celou rozsáhlou oblast, nestíhali tedy nejspíš s přemístěnými průběžně komunikovat.⁵¹¹ Na nedostatečnou péči reagovali osvobození vězni z Mauthausenu vlastní iniciativou, vypravením delegací do Československa a uspořádáním repatriačních výprav.⁵¹² Další větší skupiny československých repatriantů přebývaly v Linci, kde k jejich

---

⁵⁰⁶ Na podzim také byl odtud do Prahy odeslán kpt. Hora a vedoucí kpt. Stern v důsledku toho cestoval 800km mezi Koblenzem a Innsbruckem, což organizační záležitosti nadále komplikovalo. NA ČR, fond MPSP-R, k. 881, č. j. 5476, Stížnost proti francouzské vojenské vládě v Rakousku, 22. 10. 1945.

⁵⁰⁷ MAE, PDR AUT 60, A tous les Gouvernements Militaires de Tirol, 4. 9. 1945.

⁵⁰⁸ NA ČR, fond MPSP-R, k. 881, č. j. 5222, Hlášení, 18. 9. 1945.

⁵⁰⁹ V této době také započaly početnější výpravy v rychlém sledu. Důstojníci domluvili přidělení vlakových souprav 18. 6. 1945, kterým bylo do Plzně dopraveno necelých 600 Čechoslováků. Zároveň v dopravě i improvizovali, např. 20. 6. využili k přepravě asi 100 osob autobusy rakouského Červeného kříže. Tamtéž, č. j. 930, Zpráva č. 4, 1. 7. 1945.

⁵¹⁰ Např. 29. 6. 1945 odjela výprava 525 osob, následující den 30. 6. dalších 285 osob, ještě s částí osazenstva z Mauthausenu. Tamtéž, č. j. 964, Zpráva č. 3, 29. 6. 1945.

⁵¹¹ Ještě 25. 6. 1945 přišla hlavnímu styčnému důstojníkovi stížnost člena likvidační komise v Mauthausenu: *...sděluje, že styčný důstojník pro Linec a okolí nevykonává vůbec svou funkci. Vybral u amerického velitelství přiděl benzínu a odjel. V tábore se vůbec neohlásil, takže ho tamní osazenstvo vůbec nezná. V tábore je ještě asi 200 lidí, vesměs těžce nemocných, které převážejí do Budějovic sanitními vozy.* NA ČR, fond MPSP-R, k. 882, č. j. 862, 25. 6. 1945.

⁵¹² Podle evidence z 3. 6. 1945 se jen v Mauthausenu nacházelo ještě přibližně 500 Čechoslováků z původních asi 1 200 osvobozených. Asi 90 však bylo nemocných, převozu neschopných. NA ČR, MPSP-R, k. 874, Report No. 34. Viz dále kapitola Osvobozený Mauthausen z pohledu přemístěných.

zachycení byla zřízena i repatriační kancelář, která ovšem nebyla oficiálně u hlavního styčného důstojníka ani vedena. Nejspíše tedy vznikla z iniciativy místních styčných repatriačních důstojníků.⁵¹³

Ve **Vídni** začala v záležitosti repatriace pracovat samostatná skupina, později přidružená k repatriačnímu odboru, v jejím případě se ale jednalo spíše o přípravy reemigrace.⁵¹⁴ Ve větší míře také v Rakousku styční důstojníci řešili záležitost vyhledávání osob, zejména uprchlých ze Slovenska, které československé úřady chtěly jako válečné zločince postavit před soud. Další nemalou agendu zabraly skupiny vyhnaných Němců z Československa, které se v některých případech rovněž dožadovaly repatriace či řešení vlastních záležitostí. Po svolení maršála Koněva směla být vyslaná mise (fungující i jako repatriační) do Badenu u Vídně.⁵¹⁵

Samostatnou, i když rozsáhlou kapitolu **představovala zóna SSSR**.⁵¹⁶ Repatriace odsud probíhala výhradně skrz komunikaci a dohody s vojenskými veliteli oblastí. Prolínala se v ní tedy civilní správa s vojenskými misemi. Zároveň z této oblasti probíhala častější samorepatriace i spontánní přesuny vojenskými prostředky. I z této zóny byly ovšem vypraveny větší organizované transporty, např. z Ravensbrücku. *V oblasti východní jde především o repatriaci z ruské zóny Německa. Ježto zde nejsou ustanoveni českoslovenští styční důstojníci, vykonávají jejich funkci vojenské mise, zřízené ministerstvem národní obrany v červnu 1945 (...) v Berlíně, Drážďanech.*⁵¹⁷ Funkci obdobnou té, kterou měli repatriační styční důstojníci, zde zastával A. Pelikán, který rovněž dohlížel na chod zdejších vojenských repatriačních misí a kanceláří. Po dohodě s maršálem Žukovem byl zřízen shromažďovací tábor pro Čechoslováky v Pirně u Drážďan. Sběrné středisko se nacházelo i v Berlíně, na dalších místech fungovaly repatriační komitety.

Intenzivně se pod dohledem Spojenců řešila **repatriace z Norska**.⁵¹⁸ Nacházelo se zde několik set Čechoslováků jako přemístěné osoby a několik tisíc vojáků v zajateckých

---

⁵¹³ Při kontrole na podzim r. 1945 bylo zjištěno, že zde sice pracovali čtyři zaměstnanci, ovšem žádný z nich nebyl dosazený repatriačním odborem. Fungovali pod statutem Displaced Persons, pověřeni k práci byli pouze ústně a tudíž postrádali příslušné instrukce i oprávnění. NA ČR, f. MPSP-R, k. 836, 4053 Zpráva o zájezdu ministra m. sl. Bečko a majora Dr. Riegera, č. j. R/5100-17/12 Zájezd 29. 10. 45.

⁵¹⁴ NA ČR, fond MPSP, k. 871, č. j. RT 2117-7/10, Zpráva NÚKÚ, 17. 8. 1946.

⁵¹⁵ NA ČR, fond MPSP-R, k. 252, Zpráva o činnosti repatriačního odboru, 30. 8. 1945.

⁵¹⁶ Tato práce se zaměřuje na organizaci ze strany tzv. západních Spojenců, sovětská okupační zóna je zde zmíněná pro ucelenost pohledu. Představovala by však ve velké míře vlastní předmět výzkumu s odlišnými zdroji pramenů a institucionální strukturou.

⁵¹⁷ NA ČR, fond MPSP-R, k. 247, č. j. R1319-26/2, Zpráva o činnosti repatriačního odboru ministerstva ochrany práce a sociální péče, 21. 2. 1946.

⁵¹⁸ Nepodařilo se mi během výzkumu dohledat konkrétní dohodu, např. mezivládní repatriační, s norskou reprezentací, na jejímž základě byla repatriace i působnost československých styčných důstojníků v Norsku

táborech, kteří se k československé státní příslušnosti přihlašovali.⁵¹⁹ Vyslaní styční důstojníci zde pomohli zařídit několik táborů a částečně se účastnili vyšetřování ohledně nároku na přidělení repatriačního víza. V Norsku se ještě v srpnu 1945 nacházelo v Oslu 658 československých DPů, kteří měli být repatriováni přes Brémy a vlakem do Plzně. Zároveň několik tisíc bývalých vojáků Wehrmachtu přebývajících v táborech Stavenger, Bergen a Trondjem proklamovalo československou národnost, byli přezkušováni československými důstojníky a případně určeni k repatriaci.⁵²⁰ Repatriační styční důstojníci zde působili až do 25. 10. 1945.⁵²¹

Přesednutí do repatriačních transportů na severu Německa po shromáždění většího počtu Displaced Persons se dělo i v případě repatriace z Dánska. Zde fungovala československá soupisová kancelář, která až do 15. 9. 1945 repatrianty shromažďovala v československém táboře na Sjellendu – Emdrupvejen v Kodani.⁵²² Obdobně sloužily německé trasy i repatriaci ze západoevropských zemí (Belgie, Nizozemí, Francie, případně Anglie), kde repatriační mise fungovaly na základě mezistátních dohod.⁵²³

Po **snížení stavů v červenci 1945** bylo nadále v britské zóně umístěno 10 důstojníků,⁵²⁴ v americké zóně 11,⁵²⁵ ve francouzské zóně tři,⁵²⁶ v Rakousku u USFA čtyři⁵²⁷ a u velení CDPX 2 důstojníci (Rieger a jeho zástupce), v Norsku byli rovněž přiděleni dlouhodobě dva důstojníci (Váca, Plaček).⁵²⁸ V srpnu se nadále redukoval počet repatriačních styčných důstojníků v americké zóně. Kapitán Horný hlásil, že velitelství preferuje, aby zůstávali v činnosti dosavadní pracovníci, kteří už jsou na příslušných místech známí.⁵²⁹

---

založena. Z dokumentů vyplývá spíše vyslání (nicméně dlouhodobé) několika styčných repatriačních důstojníků navázaných na síť styčných důstojníků na německém území a pod MOPSP a několika styčných důstojníků vyslaných MNO pro potřeby výslechů a péče o vojenské zajatce.

⁵¹⁹ Podle evidence z 8. 6. 1945 se v Norsku nacházelo 1 208 československých Displaced Persons. Otázkou je, jaký počet z nich spadal ve skutečnosti do kategorie válečných zajatců. NA ČR, fond MPSP-R, k. 874, Report No. 34, 8. 6. 1945. Viz k této skupině přemístěných HINGAROVÁ, Vendula, MARŠÁLEK, Zdenko: *Poslání na sever*, Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2021.

⁵²⁰ AN, AJ/43/78, GE-CDPX.383.7(2.21), Displaced Persons Report No. 41, 27. 8. 1945.

⁵²¹ Řešil se rovněž problém vývozu financí. Norská vláda nedovolovala vyvážet norské koruny, přemístění tedy finance nechávali u styčných důstojníků proti poskytnutí jejich ekvivalentu ve vlasti. NA ČR, fond MPSP, k. 871, č. j. RT 2117-7/10, Zpráva NÚKÚ, 17. 8. 1946.

⁵²² NA ČR, fond MPSP-R, k. 425, č. j. 9598/V-2/46, Čsl. soupisová kancelář v Kodani, 21. 1. 1946.

⁵²³ Viz KASÍKOVÁ, Jana: *At' mohou přijeti*, c. d., s. 175-202.

⁵²⁴ Zůstali repatriační styční důstojníci Szabo, Schiller, Gütig, Šícha, Tilscher, Polák, Mucha, Hein a Lagus.

⁵²⁵ Zde to byli Sláma, Zapletal, Dufek, Klopstock, Winter, Benyei, Schein, Pumperka, Falta, Horný a Vlček.

⁵²⁶ Působili zde v této době Hartmann, Stern a Gaisl.

⁵²⁷ Dlouhodobě zde pracoval Wolfler, připojit se k němu měli Gostonyi a Erneyei. Poslední jmenovaný se ale vzápětí vyskytuje v organizační struktuře americké zóny v Německu.

⁵²⁸ NA ČR, fond MPSP-R, k. 882, č. j. 1032, Hlášení, 13. 7. 1945.

⁵²⁹ U 3. armády mělo zůstat 5 československých styčných důstojníků (z nich vedoucí kapitán Erneyei) a u 7. armády 4 důstojníci (pod vedením kapitána Wintera). V Höchstu u Frankfurtu, u sídla vojenské vlády,

Váleční zajatci (PWs) a spolupráce s MNO

Odlišení zodpovědnosti za péči o Displaced Persons, resp. repatrianty, mezi MOPSP a MNO se v mnoha směrech prolínalo. Na jedné straně množství důstojníků u československé mise bylo určeno (z důvodu nedostatku jiného personálu na místě) jako repatriační styční důstojníci v konkrétní oblasti a dočasně byli v těchto záležitostech navázáni na strukturu styčných důstojníků pod MOPSP. Nicméně, jak bylo řečeno, již během léta s nimi repatriační odbor spolupráci rozvazoval. Již 31. 7. 1945 tak byli propuštěni důstojníci vyslaní MNO.⁵³⁰ Někteří z nich přitom v poválečné době řídili chod velkých a organizačně náročných táborů (např. Nekola pracoval v Belsenu). Spíše než zkušenostem se tak dalo přednost jednotné koncepci.

Důstojníci při civilní sekci SHAEF (a pod ministerstvem sociální péče) měli na starosti civilisty. Péče o příslušníky (československé) branné moci, kteří byli v německém válečném zajetí, spadala *pod pravomoc vojenských míst, nikoliv repatriačních styčných důstojníků.*⁵³¹ K jejich zajištění zřídilo ministerstvo národní obrany taktéž repatriační oddělení. Základní vymezení ale bylo složité aplikovat na některé konkrétní případy: *Rozlišování mezi členy čs. branné moci, osvobozenými americkými neb anglickými armádami z německého zajetí a civilními repatrianty, jest často velmi obtížné. Tak např. slovenští partyzáni neměli status válečných zajatců a byli roztroušeni v různých pracovních a koncentračních táborech. Následkem toho dostávali se do rukou našich styčných důstojníků (pod MOPSP – pozn. aut) jakožto civilisté a styční důstojníci, aniž by se zabývali otázkou, kdo jest příslušný pro péči o tyto osoby, zařizovali pro ně, stejně jako pro civilní naše občany, veškerou péči (...), hájili jejich zájmy vůči spojeneckým vojenským úřadům a repatriovali je.*⁵³²

Nejpočetnější a zásadní v otázce rozdělení pravomocí mezi oběma ministerstvy byli **zajatci z řad bývalých členů nepřátelského vojska**, tedy Wehrmachtu a maďarského. Jen v britské oblasti se na konci července 1945 jejich počet odhadoval na 30 tis. V tomto případě ohraničení civilní a vojenské osoby bylo poměrně jasné a, jak psal hlavní styčný důstojník Rieger, *tyto osoby spadají pod kompetenci čs. vojenských misí.*⁵³³ Přesto se v terénu práce s oběma skupinami (DPs i PWs) často prolínala a obdobný byl koneckonců i cíl – zajistit péči

---

zůstávali nadále kapitán Horný a jeho zástupce (oficiálně jen sekretář) Dufek. NA ČR, fond MPSP-R, k. 882, č. j. 1684, Zasednutie Chief L. O., 4. 8. 1945.

⁵³⁰ Jednalo se o důstojníky Roušara, Vácu, Melzera, Nekolu, Obruču, Plačka, Starostu a Waltera, NA ČR, fond MPSP-R, k. 882, č. j. 875, 27. 6. 1945.

⁵³¹ Tamtéž, č. j. 1890, Československý hlavní styčný důstojník u CDPX, USFET-HQ, zpráva pro MOPSP, 30. 7. 1945.

⁵³² Tamtéž.

⁵³³ NA ČR, fond MPSP-R, k. 882, č. j. 1890, Československý hlavní styčný důstojník u CDPX, USFET-HQ, zpráva pro MOPSP, 30. 7. 1945.

vlastním státním občanů, prověřit nárok na udělení víza a zorganizovat repatriaci. Na jednání zástupců tří zainteresovaných stran v létě 1945 (velvyslanec Noska za československou vládu, plk. Rosíka za československou vojenskou misi v anglo-americké oblasti a majora Riegera za styčné důstojníky pod MOPSP) se proto dohodly kontury spolupráce. *[I]dentifikaci a registraci těchto osob budou provádět důstojníci armádní, kteří mají zkušenosti v prověřování takovýchto osob.*⁵³⁴ Ve chvíli, kdy se nejednalo o vyšetřování válečných zločinů, ale o otázku návratu do Československa, měly se aplikovat směrnice o vydávání repatričních víz. Dle nich tedy mělo dojít jen k repatriaci osob české či slovenské národnosti.⁵³⁵ K repatriaci bylo možné využít sítě vybudované styčnými důstojníky při MOPSP, případně i spolupráce s nimi, nicméně zodpovědnost za vojenské zajatce připadala MNO.

O této záležitosti bylo ještě v červenci jednáno i s představiteli britské oblasti, kteří však čekali na dané směrnice a proto nezaujali jednoznačné stanovisko. Nedořešená totiž zůstávala otázka budoucnosti zajatců německé a maďarské národnosti, jimž se odmítne vydat vízum. Zásada, že osoby německé národnosti mají zůstat v Německu, zatím nebyla ani přijata ani zamítnuta. Prozatím tedy velitelé doporučili postupovat tak, jak navrhovala československá strana, tedy repatriovat zajatce české a slovenské národnosti, pročež postavení ostatních zůstalo prozatím formálně nevyřešeno. Nevyjasněná byla v tomto ohledu i situace v americké zóně, zde se však později vycházelo z postupu uplatněného při práci československých důstojníků se zajatci v Norsku. U tamních zamítnutých žádostí se předpokládal negativní postoj norské strany s ponecháním těchto zajatců v Norsku. USFET však telegramem z 24. 7. 1945 potvrdilo, že souhlasí s prověřováním zajatců ze strany československých orgánů, udělení repatričního víza osobám české a slovenské národnosti a přesun osob, kterým bylo vízum zamítnuto, do Německa.⁵³⁶

Právě aktivita v Norsku zavedla precedens pozdější spolupráce styčných důstojníků obou ministerstev. V Norsku fungovalo několik táborů, zejména pak pro vojenské zajatce.⁵³⁷ Ačkoli zajatecké tábory nejsou předmětem této práce, právě v Norsku se činnost repatričních styčných důstojníků s prověřováním prolínala. Při vhledu do jejich fungování najdeme shodné

---

⁵³⁴ NA ČR, fond MPSP-R, k. 882, č. j. 1890, Československý hlavní styčný důstojník u CDPX, USFET-HQ, zpráva pro MOPSP, 30. 7. 1945.

⁵³⁵ Osoby rusínské národnosti již v dohodě nejsou zmiňovány, ačkoli v této době jejich repatriace ještě probíhala.

⁵³⁶ NA ČR, fond MPSP-R, k. 882, č. j. 1890, Československý hlavní styčný důstojník u CDPX, USFET-HQ, zpráva pro MOPSP, 30. 7. 1945.

⁵³⁷ V československém Campu v Bergenu nicméně byli zjištěni i přemístění z řad civilistů, kteří byli posláni k Červenému kříži do tábora v Oslu. NA ČR, fond MPSP-R, k. 881, c. j. 127, Report o návštěvě československého kampu (sic!) Holen v Bergenu, 7. 8. 1945.

prvky s DP-tábory. Ve zmíněném táboře v Bergenu se nacházelo 888 mužů, bývalých členů Wehrmachtu, kteří se hlásili k československé státní příslušnosti. Tábor byl složen z 10 budov, každá pro 100 lidí, dále se zde nacházela kuchyně, sál a sklady.⁵³⁸ V táboře fungovala osvětová činnost, zavedly se hodiny češtiny pro začátečníky i pokročilé, do kterých se přihlásilo 350 zájemců, další se učili anglicky. V táboře byl k dispozici anglický tisk a celkem 6 radiových přijímačů. Vnitřní organizace tábora byla velice dobrá, stanovený byl i pravidelný denní režim. Při zjišťování národnosti bylo konstatováno, že jen 59 osob mělo oba rodiče české či německé národnosti a jejich mateřštinou byla čeština, resp. slovenština.⁵³⁹

Repatriční práce se v Norsku opírala o spojeneckou dohodu s norskou stranou z 15. 8. 1945. Např. v srpnu 1945 měl vyslaný československý repatriční styčný důstojník prověřit vojenské zajatce, konkrétně v oblasti Tromsø, kde se nacházelo 5 600 osob hlásících se k československé státní příslušnosti. Ještě před začátkem činnosti však narazil na problém, že se směrnice rozcházejí s československými požadavky, resp. směrnicemi pro styčné důstojníky. Původ nesouladu zřejmě tkvěl v tom, že s Norskem nemělo Československo uzavřenou repatriční dohodu. To prakticky znamenalo, že nevyjednali zvláštní podmínky prosazované v obdobných dohodách mezistátních (s Francií atd.) i se Spojenci. Šlo vedle předsunutého data k získání statusu repatrianta zejména o možnost rozhodnutí československých orgánů (styčných důstojníků) nepřidělit repatriční vízum osobám německé či maďarské národnosti, ačkoli tyto byly před válkou československými státními občany. Vyslaný styčný důstojník proto tento postup vyjednával osobně a setkal se s pochopením norské strany. Důstojníci vyslýchali každý zvlášť a po jednom zajatci a měli k dispozici již PWs dotazníky, které zajatí vojáci vyplnili při příchodu do tábora.⁵⁴⁰ Denně takto byli schopni odbavit více než tisíc osob. Jmenný seznam vydaných víz představoval zároveň hromadný repatriční doklad. Pro představu o situaci např. z výsledku konaného 2. 9. 1945 v táboře Storsteinnes bylo z celkového počtu 1 482 vyslýcháných přijato k repatriaci 247 mužů, 1 218 žádostí bylo zamítnuto a 17 osob bylo pro svou válečnou minulost v řadách SS předáno anglickým jednotkám.⁵⁴¹

---

⁵³⁸ Za války se jednalo o tábor pro dělníky pracující pro ponorkové základny.

⁵³⁹ Dalších 13 pocházelo ze smíšených rodin, ale jejich mateřština byla česká či slovenská. Většina, 731, měla oba německé rodiče stejně jako německou mateřštinu, často však česky mluvili. Dále se v táboře vyskytovali ti, kteří neměli nikdy československou státní příslušnost (Poláci, Němci) či se nechtěli do Československa vrátit. Ti byli následně přeřazeni do jiných táborů. Tamtéž.

⁵⁴⁰ Ke zvládnutí velkého rozsahu práce se přizvali ještě další důstojníci (Kostroun, Plaček, Glückner a Kratina) a dobrovolník z řad DPů Prášek.

⁵⁴¹ Tamtéž, č. j. 145, Zpráva, 2. 9. 1945.

Rovněž zajatci (PWs) využívali příležitosti ke spontánnímu odchodu, ačkoli jejich tábory měly být přísně střeženy. Např. 24. 6. 1945 hlásil kapitán Melzer z československé vojenské mise, že ze skupiny 400 zajatců, kteří byli shromážděni v Nienburgu, se 270 „přidalo k ruským transportům“ a při stěhování tábora se dalších 100 „vzdálilo bez povolení“.⁵⁴² Tato praxe byla ještě problémovější než samorepatriace Displaced Persons, protože zajatci podléhali přísnějšímu zacházení. Velká část z nich nespadala do kategorií, kterým důstojníci měli přidělit vízum a rovněž po návratu mělo MNO rozhodnout o dalším přístupu k nim.

Vymezení MNO a sítě styčných důstojníků se částečně proměňovalo. Základní vztah popsala v září 1945 vojenská mise britskému velitelství takto: *Československá DP mise je v současnosti nezávislá na vojenské misi. Nicméně, polovina styčných důstojníků, kteří jsou armádní důstojníci (zbytek úředníci ministerstva sociální péče s propůjčenou hodností) spadá administrativně pod vojenskou misi. Vojenská mise může požádat vedoucího styčného důstojníka, aby pro ni vykonal některé úkoly. (...) Předpokládá se, že představitel (generál) československé vojenské mise u Spojenecké kontrolní komise okupovaného Německa bude nadřízenou československou autoritou v okupovaném Německu a ponese odpovědnost za všechny záležitosti. Vedoucí misí ve všech zónách budou koordinovat své aktivity, včetně DP otázky.*⁵⁴³

Ukončení hromadné repatriace – přelom léta a podzimu 1945

V průběhu léta pominul hlavní nápor repatriace ze zón spravovaných Spojenci.⁵⁴⁴ Styční důstojníci se mohli více soustředit na **shromažďování menších skupin** a rozptýlených jedinců v rámci větších, dopravně dostupnějších Displaced Persons center. V červenci a srpnu se stále vypravovalo množství hromadných vlakových transportů (a to po koncentraci dostatečného množství osob). Značnou část agendy důstojníků postupně vyplnily **další činnosti**. Šlo zejména o pátrání po nezvěstných, sepisování seznamů zemřelých, ale i obstarávání majetkových podstat repatriantů, upřesňování právních otázek, řešení sporných případů a práce se starousedlíky. Na konci léta 1945 došlo k přeskupení pracovišť a koncentraci zodpovědnosti do rukou menšího počtu důstojníků spravujících větší oblasti.

Ve dnech 10.-11. 9. 1945 se konala důležitá porada repatričních styčných důstojníků v Plzni, kde byly zhodnoceny dosavadní průběh, aktuální situace a výhled budoucí činnosti. Zúčastnili se jí vedle styčných důstojníků, zástupci repatričního odboru, ministerstva vnitra,

⁵⁴² NA ČR, fond MPSP-R, k. 880, Čsl. Voj. Mise u Shaef., 24. 6. 1945.

⁵⁴³ NA ČR, fond MPSP-R, k. 879, č. j. 5222, Opis telefonátu Erneyi - Hein, 19. 9. 1945.

⁵⁴⁴ Rovněž sovětská strana prohlásila oficiálně problém repatriace na území pod svou správou za „vyřešený“.

ministerstva národní obrany a představitele vojenské mise při Spojenecké kontrolní komisi a zástupce mise v Itálii.⁵⁴⁵ Přítomní referovali o současné situaci. Co se týkalo britské zóny, důstojníci se shodli, že se řešila již jen zbytková repatriace a situace překlápěla v reemigrační agendu.⁵⁴⁶ Stále ale ještě přibývaly osoby z řad rozptýlených Displaced Persons, prověřených vojenských zajatců, případně se v oblasti nalézali Čechoslováci v nemocnici či ve vězení.

V americké oblasti 3. armády v Bavorsku evidoval kapitán Horný asi 2 500 Displaced Persons.⁵⁴⁷ Kapitán Schein ze 7. americké armády v Ulm-Kasselu rovněž avizoval velké množství Němců a Poláků, kterým nebyla repatriace povolena, a přibližně 300 soustředěných k transferu v táboře v Ulmu. Podobnou zprávu přinášel kapitán Stern z francouzské oblasti. Odhadoval, že z 2 000 zájemců bude jen okolo 350 Čechů a Slováků.⁵⁴⁸ Za oblast Rakouska odhadoval kapitán Wolfler v okolí Salzburku přibližně 452 DPů z větší části rozptýlených mimo tábory a v Pasově větší počet necelých 2 tis. osob.⁵⁴⁹ Rovněž z oblasti SSSR byla dle hlášení plukovníka Pelikána situace taková, že ti, *kteří se chtěli dostat domů, byli již repatriováni, ti, kdož se oženili, nebo se chtějí oženit s Němkami a žily nekalé (sic!), též nemocní a starousedlíci zbývají.*⁵⁵⁰ V souvislosti s těmito případy však bylo nutné dořešit některé otázky právní či postoje československé vlády.

Vedoucí styčný důstojník kapitán Rieger shrnul, že hromadná repatriace je skončena a probíhá zejména pátrání (jak po nezvěstných, tak po zemřelých a po dokumentech). V souvislosti s jasnější politikou československé vlády ohledně Němců a Maďarů se také mohla lépe dořešit otázka směrnic repatriace německých manželek či zájemců o repatriaci z těchto národností vůbec. Směrodatné pro příště mělo být osvědčení o státní spolehlivosti vydané po 10. 8. 1945. Zůstávala stále nevyřešená otázka k podchycení těch, kteří se ještě k repatriaci nepřihlásili nebo se registrovat ani nehodlaly. Dále se jednalo o zacházení s válečnými zajatci a nejasnostech kolem repatriace majetku, což bylo úzce propojené

---

⁵⁴⁵ Druhého dne jednání se účastnil i J. Bečko. NA ČR, f. MPSP-R, k. 884, č. j. R800/1-15/9, Zpráva o konferenci repatričního odboru MOPSP s čs. styčnými repatričními důstojníky, konané v Plzni dne 10. a 11. IX. 1945 Jednání v Plzni 10.-11. 9. 1945.

⁵⁴⁶ Dle styčného důstojníka Szábo se ve 30. sboru nacházelo ještě asi 600 DPů, často se přitom jednalo o nemocné. Jejich shromáždění se dělo průběžně v táboře v Niernburgu v tzv. Churchill Camp. V 1. sboru v Porýní a Porůří se dle Muchy nalézalo již jen okolo 100 osob, z čehož asi 30 byli reemigranti. Velký počet reemigrantů (asi 1000 zájemců) hlásil i kpt. Mach v oblasti 8. sboru Šlesvicka-Holštýnska.

⁵⁴⁷ Z nich však bylo přibližně 1 000 Němců vyloučených z repatriace a ze zbylého počtu pravděpodobně jen třetina měla vůbec zájem o návrat do Československa.

⁵⁴⁸ V této zóně ovšem přetrvávala také nedostatečná repatriční organizace ze strany okupační vlády. Styčný důstojník tedy vyžadoval vůz, kterým by mohl přesun sám provést.

⁵⁴⁹ Vedle toho poukazoval na to, že o repatriaci žádá asi 9 tis. Němců a Maďarů.

⁵⁵⁰ Tamtéž.

s reemigrační politikou. Hlavní styčný důstojník mimo to varoval před návratem již dříve repatriovaných.⁵⁵¹

Sporné otázky do budoucna, ještě na téže poradě, řešily tři diskuzní komise – repatriační, pátrací a bezpečnostní. Ohledně repatriace se zhodnotilo, že repatriační styční důstojníci jsou prozatím mnohdy jediní zástupci Československa, mají s okupačními vládami fungující kontakty a prozatím se tedy doporučilo, aby jejich činnost pokračovala.⁵⁵² Ohledně repatriace se braly v potaz důvody, kvůli kterým Čechoslováci zůstávali v zahraničí. Prodlení bylo samozřejmě u nemocných a vězněných. Nicméně se vyskytovalo i u těch, kteří se obávali návratu z důvodu kolaborace či podlehnutí „nepřátelské agitaci“ nebo protože se vyhýbali práci doma a naopak v cizině podnikali na černém trhu. Další se uvázali na místo majetkoprávními zájmy či *si v nových poměrech zvykli, případně se tam oženili*.⁵⁵³ Styční důstojníci byli vyzváni, aby i tyto kategorie osob přiměli k návratu. Jako pobídka mělo sloužit datum nejzazší možné přihlášky k repatriaci na účet státu. Během porady se proto jako limitní termín stanovil 31. 10. 1945. Toto opatření cílilo zejména na tzv. rozptýlené Displaced Persons, tedy ty, které byly ubytovány mimo tábory a z různých (např. výše zmíněných) důvodů s návratem otálely.

Bezpečnostní komise řešila několik okruhů problému. Nejprve se zabývala protistátní agitací. Řešení bylo spíše proklamační: *Osoby české a slovenské národnosti, které nechtějí být repatriovány, mají být vhodným způsobem přesvědčovány o tom, aby se do ČSR vrátily*.⁵⁵⁴ Podrobněji se diskutovalo upřesnění směrnic ohledně repatriace Němců a Maďarů.⁵⁵⁵ Zohlednil se totiž specifický přístup k těm, *kteří se přihlásili v době zvýšeného nebezpečí ohrožení republiky, tj. po 21. 5. 1938 za Němce a Maďary. [B]udou repatriováni, pakliže osvědčí, že byli k tomu přinuceni nátlakem nebo okolnostmi zvláštního zřetele hodnými*.⁵⁵⁶ S tím souvisela otázka repatriací bývalých členů Wehrmachtu (označovaných jako

---

⁵⁵¹ Nejednalo se v tomto případě o vystěhovalce, ale případy nelegálního obchodování apod. MPSP-R, k. 879, č. j. 5534, Zpráva, 7. 11. 1945.

⁵⁵² Netýkalo se to přitom jen „zbytkové“ repatriace, ale i řešení majetkových a právních zájmů repatriantů a reemigrantů, otázky vracení občanství, povolení k zájezdům, a také prověřování válečných zajatců, většinou bývalých členů Wehrmachtu.

⁵⁵³ Dle zprávy se vyskytly i případy dvojženství. Tento důsledek války, často přímo související právě s přemístěním, patří mezi méně známé skutečnosti a prozatím jsem se nesetkala s jeho systematictějším zpracováním.

⁵⁵⁴ Tamtéž.

⁵⁵⁵ Zpráva uvádí vedle směrnic k udělování víz z února 1945 také vládní směrnici z 2. 4. 1945. V pramenech jsem na takový dokument nenarazila a vzhledem k dataci a politické situaci v dané době (kdy exilová vláda již nebyla oprávněna vydávat závazná rozhodnutí a nová tzv. košická vláda oficiálně fungovala až od 4. 4. 1945) se domnívám, že jde o překlep.

⁵⁵⁶ Tamtéž.

„ex-Wehrmacht“), kteří se hlásili k československému státnímu občanství. Protože se snižovaly stavy repatriačních důstojníků a vojenští zajatci, co do počtu, tvořili významný podíl žadatelů o repatriaci, spojily obě strany (MOPSP a MNO) své síly.⁵⁵⁷ Spolupráce se opírala o další dohodu smluvenou mezi majorem Rieger a plukovníkem Rosíkem na další schůzce 14. 9. 1945 ve Frankfurtu a stanovila společný postup.⁵⁵⁸

Naopak stále ještě zůstávala nedořešená repatriace Rusínů. Oficiální stanovisko posléze znělo, že do finálních dohod se SSSR o předání území Podkarpatské Rusi mají Rusíni nárok na zařazení mezi československé Displaced Persons a repatriaci. Zpráva se vyjádřila i k nově zdůrazněné repatriaci dětí. Nejasnosti naopak stále panovaly u německých, resp. maďarských manželek. Československo během porady potvrdilo v této oblasti s CDPX plnou spolupráci a blíže se rovněž řešily pátrací záležitosti.⁵⁵⁹ Měnila se však zároveň i situace na mezinárodní scéně.

Proměna problému - podzim 1945

CDPX fungovalo do 30. 9. 1945.⁵⁶⁰ Ve chvíli, kdy ukončovalo svou činnost, se v DP-Camps a Assembly Centers stále nacházelo téměř 1 200 000 Displaced Persons.⁵⁶¹ Nejméně jich zůstávalo ve francouzské zóně (74 tis.), více než půl milionu v zóně americké,⁵⁶² v britské zóně pak téměř 600 tis.⁵⁶³ U skupiny Čechoslováků byla dosavadní repatriace odhadovaná na počet 110 tis. DPů a prakticky byla považována za ukončenou s tím, že zbývající případy (asi 3 tisíce osob) byly podle zprávy sporné (zejména německé národnosti, jejichž repatriaci si československá vláda nepřála).

---

⁵⁵⁷ V případě potřeby přináleželo rozhodnutí o udělení víz repatriačním styčným důstojníkům. Ti bývalí členové Wehrmachtu, kteří získali vízum, byli repatriováni dle postupu daného v dohodě se SHAEF 2. 9. 1944, tedy v intencích repatriačních styčných důstojníků. Ti, jejichž žádost byla zamítnuta či se jednalo o Němce a Maďary, byli předáni spojeneckým vojenským úřadům. NA ČR, f. MPSP-R, k. 884, Zpráva, 8. 7. 1945.

⁵⁵⁸ Repatriováni měli být ti, kteří si zachovali československé státní občanství a byli české či slovenské národnosti (a uvedeni ve formuláři F2). V tomto případě *repatriace těchto osob bude provedena bez ohledu na postoj těchto osob k republice během minulosti*. Osoby německé či maďarské národnosti neměly být repatriovány, ledaže zachovaly loajalitu k republice, kterou prokázaly skutky. Ostatním se udělení víza zamítlo (seznam se uvedl do formuláře F4). Repatriační odbor přistoupil ke spolupráci a k tomuto úkolu přibral do komise vojenské styčné důstojníky NA ČR, MPSP-R, k. 252, č. j. R1382-15/1-46-111 Porada styčných důstojníků o jejich rozmístění, 11. 1. 1946.

⁵⁵⁹ Ty se totiž s ubývající agendou samotné repatriace stávaly jedním z hlavních témat mezinárodní služby úzce navázané na Displaced Persons záležitosti. Viz dále v této kapitole.

⁵⁶⁰ AN, AJ/43/78, UNRRA Displaced Persons Monthly Report No. 1, 15. 10. 1945.

⁵⁶¹ Vedle toho se započítávalo ještě 111 tis. DPů v sektoru 3. americké armády na území Československa, z nichž však drtivá většina byli Němci. Tamtéž.

⁵⁶² 175 tis. v západní oblasti 7. armády a 348 tis. ve východní oblasti 3. armády.

⁵⁶³ 135 tis. u 1. sboru, 136 tis. u 8. sboru a 320 tis. u 30. Co se týče vzájemné výměny přemístěných mezi Západem a Východem dle dohody v Halle, britská zóna k 13. 9. 1945 evidovala 178 876 přijatých „západních“ DPů a americká zóna 231 377 DPů.

I ze základního přehledu je zřejmé, že „DP problém“ nebyl na začátku podzimu zdaleka vyřešen, přestože se deklarovalo, že většinová repatriace již proběhla. Původním záměrem CDPX však bylo zajistit v jejím dočasném působení plynulost repatriace v průběhu léta v návaznosti na předchozí procesy a předat agendu **do kompetence UNRRA**. CDPX si byla vědoma nejen rozsahu, ale i toho, že se záležitost přetavovala do nových otázek, kterým bylo tedy potřeba přizpůsobit politiku i institucionální zajištění. V tomto ohledu vypracovala některé výhledy do budoucího období.⁵⁶⁴ Plány počítaly s tím, že přes zimu sice stále ještě problém v menší míře potrvá, avšak do poloviny roku 1946 bude dokončen, ať už repatriací či dořešením situace nerepatriovatelných. Přestože politika vůči nerepatriovaným nebyla obecně dána, v průběhu měsíců osvobozování se řešila různými vyhláškami. Zejména co se týče zajištění jejich péče a také v případě tzv. nedoprovázených dětí (unaccompanied children). Problémem např. bylo, aby se za osoby bez státní příslušnosti nevydávali příslušníci nepřátelských národů, kteří nárok na péči UNRRA neměli.⁵⁶⁵ Vyostřovala se také situace okolo občanů SSSR. Již na konci léta 1945 americké složky favorizovaly jejich vlastní rozhodnutí ohledně návratu. Dle předpisů pro styčné důstojníky neměli být navíc nuceně repatriováni ti, kteří do 1. 9. 1939 nepříslušeli do SSSR hranic.⁵⁶⁶

Jednotlivé vojenské okupační vlády zahrnuly problém Displaced Persons do vlastní agendy. V oblasti péče o DPs ale nadále byla potřeba rozsáhlá kooperace, a to ideálně všech velmocí. Nový orgán byl proto zřízen u Spojenecké kontrolní rady (Allied Control Council, resp. Allied Control Authority) v sekci válečných zajatců a přemístěných osob (Prisoners of War and Displaced Persons Directorate, **PW & DP Directorate**). Měl zodpovídat za přesuny osob přes hranice zón i Německa, a to v širokém slova smyslu.⁵⁶⁷ V rámci řízení pohybů osob (kromě těch uskutečněných v rámci zóny) působil jako výkonný orgán pro repatriaci (**Combined Repatriation Executive, CRX**). Protože se při jednání setkávali zástupci všech čtyř okupačních mocností, agenda se výrazně propojovala s dalšími migračními problémy, ve kterých byla nutná spolupráce na nejvyšší úrovni. I když se v případě těchto sekcí

---

⁵⁶⁴ Tyto výhledy vypracovával pro CDPX mimo jiné M. J. Proudfoot, již zmíněný autor pozdějšího díla o migračních přesunech. Např. AN, AJ/43/78, GE-CDPX.383.7(2.31), Estimate No. 4, 18. 9. 1945. Viz příloha č. 3.

⁵⁶⁵ AN, AJ/43/78, Memorandum on Stateless and non-Repatriables, 8. 8. 1945.

⁵⁶⁶ Rovněž se neměli repatriovat ti, kteří pobývali mimo SSSR před tímto datem, kteří ostatně ani nespádali do kategorie osob přemístěných v důsledku války. Ukrajinci v této době stále nebyli uznáni jako národnost a měli být posuzováni jako sovětské občany či bez státní příslušnosti. Tamtéž, Displaced Persons Report No. 43, 30. 9. 1945.

⁵⁶⁷ Do své agendy zahrnul jak Displaced Persons a Prisoners of War spojeneckých národů, tak Němce, ať už uprchlíky a bývalé členy Wehrmachtu, tak transferované menšiny. ITS Digital Archive, Arolsen Archives, 6.1.1./82494872, Summary of the Decision arrived at by the Technical Committee for the Co-ordination between the Prisoners of War and Displaced Persons Directorate and the Transport Directorate.

nejednalo o nejvyšší představitele, bylo možné diskutovat vzájemné postoje. Výmluvné je i sjednocení DPů s válečnými zajatci, jako specifické skupiny cizích státních příslušníků na okupovaném území. Rovněž u nich se řešila dlouhodobější péče, umístění v táborech a případná repatriace.⁵⁶⁸ V druhé polovině roku 1945 však docházelo k jeho propojení skrze společný úřad a částečně i přímo v terénu.

Užší zaměření na Displaced Persons převzala od CDPX podle původních předpokladů zejména UNRRA. Vedle repatriace menších skupin ve větší míře řešila dlouhodobě přebývajících Displaced Persons, u nichž z velké části bylo zřejmé, že repatriaci odmítnou. Tento tzv. „last million“ Displaced Persons, někdy také nazývaný jako „hard-core“, setrval mimo svou vlast z více důvodů – politických, hospodářských či osobních. Angažovanost UNRRA tedy, na rozdíl od dalších repatričních orgánů, zůstávala intenzivní, protože zajišťovala správu právě těchto lidí, kteří se v širokém měřítku vymykali z kompetence dalších institucí. V „operaci Displaced Persons“ bylo k 21. 10. 1945 na spojeneckém území zaměstnáno různými stranami téměř 5 000 lidí, většina z nich (4 225) v rámci UNRRA.⁵⁶⁹

Protože se snížila fluktuace a dlouhodobější pobyt se týkal menšího počtu národností, docházelo častěji k fungování národnostně jednotných táborů. Displaced Persons v nich vytvářely vlastní struktury a provozovaly společenský život dle své původní kultury. Specifickým případem přitom byly židovské Displaced Persons tábory (**Jewish DP-Camps**). Byly výsledkem širšího procesu uznání židovské národnosti a zohlednění jejich mimořádné situace.⁵⁷⁰ Spojenci museli s koncem roku 1945 a v dalším období řešit příliv nových uprchlíků, zejména polských Židů. Pro odlišení od Displaced Persons byli nově příchozí označováni jako tzv. Infiltrates. K jejich podchycení vzniklo např. v Berlíně zvláštní Assembly Center ve Schlachtensee, kde 1 300 osob obdrželo péči i dávky obdobné těm pro Displaced Persons.⁵⁷¹ Záhy se však ukázalo, že nepůjde jen o dočasný problém a případ několika set osob. Nově příchozí v následujících měsících a letech rozšířily řady Displaced Persons, které místo repatriace vyhledávaly emigraci. Vystěhovávání do ciziny průběžně probíhalo, bylo

---

⁵⁶⁸ Obecně se sice problém dlouhodobě s Displaced Persons fakticky prolínal, zároveň se vedl po odlišné linii spadající těsněji do vojenské agendy a podle podle odlišných konvencí, zejména ženevských úmluv z r. 1929 o zacházení s válečnými zajatci. Viz k problematice válečných zajatců za druhé světové války MacKENZIE, Simon Paul: *The Treatment of Prisoners of War in World War II*. In: *The Journal of Modern History*, vol. 66, no. 3, 1994, pp. 487–520.

⁵⁶⁹ Z nich největší počet tvořili angličtí pracovníci (1 tis.), Francouzi (1 tis.), Američané (900), Belgičané (600) a Nizozemci (300). Čechoslováků bylo v UNRRA zaměstnáno 45. AN, AJ/43/78, UNRRA Displaced Persons Monthly Report No. 3, 15. 11. 1945. Stav UNRRA táborů a počet týmu viz příloha č. 6.

⁵⁷⁰ Viz dále kapitola Židé.

⁵⁷¹ AN, AJ/43/78, UNRRA Displaced Persons Monthly Report No. 8, 31. 3. 1946.

ovšem značně omezené kvótami jednotlivých přijímajících zemí. Na tento problém však v takovém měřítku nebyla UNRRA (zaměřená na organizaci poválečné repatriace) uzpůsobená a bylo nutné hledat nové řešení. Na začátku r. 1946 přestávala být situace osob, které se prohlásily „bez státní příslušnosti“, v rámci repatriační agendy udržitelná a apelovalo se na její urychlené řešení. Prozatím se uvažovalo o využití dosavadních institucí, např. tedy jejich zařazení pod IGCR a postup v rámci mezivládních dohod.⁵⁷² Péče se provizorně ujaly jak dobročinné organizace (zejména židovské), tak existující orgány (částečně IGCR a v rámci své dosavadní sítě i UNRRA), přičemž se předpokládalo, že v této věci např. později zřídí zvláštní tábory. Prakticky však již tento dlouhodobější problém (spolu s novými okolnostmi) byl jedním z cílů pozdější IRO.

Československé orgány v průběhu podzimu

Na poradě repatriačních styčných důstojníků, která se konala v září 1945 v Plzni, se stanovilo datum **nejzazší přihlášky k repatriaci na 31. 10. 1945**. Přihlášení do tohoto data mělo československým Displaced Persons zajistit záruku československých orgánů na péči a transport. Stanovení takového limitu však nebylo v souladu s mezinárodní dohodou a definicí Displaced Persons a např. britská okupační správa její vydání zakázala. Československá strana také tímto datem organizace péče o vlastní Displaced Persons neukončila. Jednalo se spíš o pobídku, aby československé přemístěné osoby daly definitivně najevo své přání k návratu a československé orgány tak měly představu o rozsahu repatriace.

Navíc se po bezprostředně poválečném období, kdy bylo nutné stanovit priority přesunů, vytiženost tras zmenšila a bylo možné přistoupit k **organizaci návratů ze vzdálenějších oblastí**. Intenzivnější repatriace, pokračující i v roce 1946, probíhala na podzim 1945 z Velké Británie. Ve velké míře se využívalo letecké dopravy, ale i lodní a následně vlakové. Ta probíhala také přes spojenecké území a dostávala se tak do intencí repatriačních styčných důstojníků. Jednotlivci či menší skupiny v Německu se k nim tak mohli připojit, případně dostávali povolení k individuální repatriaci.⁵⁷³ Propojení této zámořské repatriace ovšem fungovalo zejména přes francouzskou repatriační misi sídlící v Paříži a Marseille, případně

---

⁵⁷² Tamtéž.

⁵⁷³ Např. na přelomu listopadu a prosince 1945 bylo repatriováno 170 Čechů přes Plzeň spolu s 1 350 tzv. ex-Wehrmacht, v následujícím týdnu bylo takto repatriováno 510 Čechoslováků. Mezitím důstojník hlásil shromáždění dalších 100 DPů a PWů do budoucího transportu. Ten plánoval eventuálně připojit ke skupině 400 Čechů, kteří dorazili z Anglie do belgického přístavu Ostende, kde čekali na převoz do Prahy. AN, AJ/43/78, UNRRA Displaced Persons Monthly Report No. 5, 31. 12. 1945.

její belgickou pobočku. Přes Itálii a následně přes Rakousko probíhal návrat ze vzdálených destinací na jihu, zejména z Palestiny, pokud se opět nejednalo o leteckou přepravu.⁵⁷⁴

V říjnu byly definovány čtyři skupiny osob, jejichž repatriaci bude třeba pravděpodobně organizovat: 1) *Starousedlíci*, 2) *Čs. D.P. s německými ženami*, 3) *Čs. D.P., které se teprve přihlásí k repatriaci* 4) *Čs. příslušníci z Wehrmachtu a maďarské armády, kteří dosud nebyli vyslýcháni čs. voj. komisí.*⁵⁷⁵ Na konci roku Československo řešilo na spojeneckém území zejména opožděné a tzv. **sporné případy**. Právě vyjednávání přesných podmínek jejich posuzování, prodloužilo repatriaci některých skupin.⁵⁷⁶ V důsledku vydání dekretu o státním občanství se zpřísnily podmínky pro repatriaci osob německé a maďarské národnosti. Po určitém vyjasňování se posléze stanovilo, že repatriovány mohly být německé manželky (ne manželé) a jejich nezletilé děti.⁵⁷⁷

Jak již bylo řečeno, další kapitolou, na pomezí kompetence ministerstva sociální péče, ministerstva národní obrany a ministerstva vnitra, byli **bývalí příslušníci Wehrmachtu**. V některých shromažďovacích táborech tvořili většinu osazenstva. Nárok na návrat závisel mimo jiné na výsledku a posuzovalo se, z jaké příčiny se ve Wehrmachtu ocitli a jak se v armádě chovali. Čím dál větší prostor v některých oblastech zaujímala **práce se starousedlíky**. Ti se totiž na československé styčné důstojníky obraceli taktéž s žádostí o přesídlení do Československa, vytvářeli vlastní národní výbory a případně se shromažďovali do center. V některých transportech tvořili část osazenstva, nicméně podle mezinárodních dohod do kategorie poválečných Displaced Persons nespádali.⁵⁷⁸ V souvislosti s reemigranty styční důstojníci rovněž ve větší míře řešili aktivity, které nazývali **konzulárními**.⁵⁷⁹ Konzulární agendu sice měla provádět primárně československá vojenská mise (což předznamenávalo i budoucí uspořádání u Spojenecké kontrolní komise). Ta sídlila

---

⁵⁷⁴ Na konci léta 1945 repatriční mise na Blízkém východě registrovala asi 1500 osob, které zatím na repatriaci čekaly. NA ČR, fond MPSP-R, k. 252, Zpráva o činnosti repatričního odboru, 30. 8. 1945.

⁵⁷⁵ NA ČR, fond MPSP-R, k. 879, č. j. 5534, Zpráva, 7. 11. 1945.

⁵⁷⁶ Na konci roku, kdy ještě nebyla v Německu v činnosti mise s konzulární agendou, musel československý státní příslušník získat u okresního národního výboru svého posledního místa bydliště potvrzení o způsobilosti k sňatku. NA ČR, fond MPSP-R, k. 884, č. j. 67.902/V-4/45, Sňatky československých státních občanů v Německu, 1. 12. 1945.

⁵⁷⁷ Např. NA ČR, fond MPSP-R, k. 881, č. j. 5475, Výpověď A. Sterna, 22. 10. 1945.

⁵⁷⁸ Jejich zařazení do péče bylo v tomto ohledu problematické. Z československé perspektivy se o jejich zájmy prozatím staral repatriční odbor, v zahraničí tedy repatriční styční důstojníci. Styční důstojníci tedy reemigrační práci původně ve své kompetenci, nicméně z povahy své přítomnosti na místě, postavení zástupce československých orgánů, znalosti prostředí a uvolněné kapacity se reemigrací vedle dalších činností často zabývali a podávali o postupu hlášení. Tato fáze naopak pomáhala ke specifikování některých problémů a potřeb a přípravě na samotný proces. Jak bude řečeno, od konce roku 1945 práce se starousedlíky převažovala a v průběhu roku 1946 se osamostatnila v rámci reemigračního odboru a nově vzniklých smluv reemigračních.

⁵⁷⁹ Viz dále kapitola Oficiální zástupci československé vlády.

ve Frankfurtu a neměla dostatečný dosah pro další území.⁵⁸⁰ Čím dál větší prostor práce styčných důstojníků zabírala **pátrací agenda**, a to nejen po osobách žijících, ale i zemřelých. S tím rovněž bylo spojeno vyhledávání a získávání příslušné dokumentace. Styční důstojníci tím ostatně navazovali na širší mezinárodní aktivitu v této oblasti.⁵⁸¹

Na podzim 1945 v souvislosti s redukcí agendy proběhla další vlna snižování stavů repatriačních styčných důstojníků.⁵⁸² Zároveň v listopadu proběhla větší reorganizace v souvislosti s měnící se povahou služby a územními potřebami.⁵⁸³ Na téměř měsíční pracovní cestu vyrazil 29. 10. 1945 na spojenecká území J. Bečko spolu s vedoucím styčným důstojníkem L. Riegerem.⁵⁸⁴ Účelem cesty bylo **zhodnocení repatriační činnosti a vyjednání aktuálních otázek na mezinárodním poli**. Shrneme-li navštívená místa a přítomné styčné důstojníky, měla cesta následující itinerář: Frankfurt (Rieger, Schein) – Mnichov (Horný) – Salzburg (Wolfler) – Linz (Pumperka) – Ried (Szabo) – Vídeň – Mnichov – Mannheim – Stuttgart (Benyei) – Kassel (Geisl) – Bad Oeynhausen (Lagus, Hein, Sušický) – Nienburg (Šícha, Schiller, Walter) – Hamburg (Gütig, Mach) – Bergen-Belsen – Dortmund (Mucha) – Iserlohn (Tilscher, Pollak) – Bad Oeynhausen – Höchst – Wiesbaden – Frankfurt.

Jednalo se tedy zejména o destinace, kde sídlily centrální úřady či repatriační styční důstojníci. S nimi a s představiteli spojeneckých institucí tak byly projednány urgentní i dlouhodobější záležitosti. Bečko nejprve jednal s gen. Mickelsonem, zástupcem civilních záležitostí u USFET, o transferových otázkách, které byly pro Československo v této době aktuální, tedy nejen o repatriaci, ale i o otázce propojení transportů s vysídlením německého

⁵⁸⁰ NA ČR, f. MPSP-R, k. 878, č. j. 5298, Pátrání po jednotlivcích. Konzulární agenda. 29. 9. 1945.

⁵⁸¹ Viz dále kapitola Pátrací služba.

⁵⁸² Z původního počtu 60 vyslaných československých styčných repatriačních důstojníků (včetně mise ve Francii) jich v listopadu 1945 působilo 24. Dle statistických údajů zastoupení dalších národností bylo toto: Belgie (34), Nizozemí (48), Francie (76), Řecko (6), Itálie (20), Lucembursko (1), Norsko (6), Dánsko (3), Polsko (137), Rusko (96), Jugoslávie (23). NA ČR, f. MPSP-R, k. 836, č. j. R/5100-17/12 Zpráva o zájezdu ministra m. sl. Bečko a majora Dr. Riegera, 29. 10. 45.

⁵⁸³ Po reorganizaci v říjnu 1945 se personální složení změnilo, resp. přizpůsobilo novému institucionálnímu rozložení. U velení zůstával Q. Lagus a jeho asistentem H. Hein. V 1. sboru zůstali 2 důstojníci, přičemž jeden jako vedoucí oblasti, druhý u pátrací služby (J. Mucha, St. Tilscher), obdobně tak v 8. sboru (Z. Mach, B. Gütig), při 30. sboru pracoval jen jeden styčný důstojník (M. Šícha). U pátrací kanceláře BAOR byl přidělen jeden důstojník (J. Sušický). Dalších šest se mělo zabývat prověřováním bývalých členů Wehrmachtu, část z nich byla vyslána MNO (O. See, M. Walter, Schiller, Pollak, Brada, V. Fink). Příkladem snížení aktivity je situace v britské zóně. V listopadu byla jako hlavní střediska Čechoslováků v britském pásmu v Německu evidována Lübeck, Kiel, Flensburg, Hamburg, Hannover, Brunšvik, Oldenburg, Bremen, Münster a oblast Porúří. Často se jednalo o starousedlíky, kteří rovněž, podobně jako repatrianti, vytvářeli národní výbory. Dále se v těchto místech vyskytovali vojenští zajatci, případně jedinci roztroušení po okolí a zůstávající z osobních či hospodářských důvodů. NA ČR, f. MPSP-R, k. 879, List of Czechoslovak L. Os with BAOR, 12. 10. 1945 a tamtéž, č. j. 5534, Zpráva, 7. 11. 1945.

⁵⁸⁴ Vhled do programu této cesty nám dává názorný přehled o stavu činnosti repatriace i konkrétních problémech v pozdějším období. Věnuji mu tedy větší pozornost. NA ČR, f. MPSP-R, k. 836, Zpráva o zájezdu ministra m. sl. Bečko a majora Dr. Riegera, č. j. R/5100-17/12 Zájezd 29. 10. 1945.

obyvatelstva a na druhé straně reemigrací československých krajanů.⁵⁸⁵ Na několika místech také Spojenci intervenovali v postupu ověřování ohledně výsledků PWs, hlásících se k československé národnosti. V Höchstu, momentálním ústředí UNRRA pro Německo, se probíraly pátrací otázky. Protože v této oblasti panovala značná roztržitost a ani zástupci UNRRA nevěděli, jak jsou přesně vymezené úkoly, mělo se k řešení přistoupit v následujících týdnech. Na pátrací agendu a nutnost jmenovat československého zástupce u Spojenecké komise dával důraz rovněž velitel styčné kanceláře v britské oblasti, plk. Paravicini. Delegation v průběhu celého zájezdu získávala rovněž informace o hledaných (zejména lidických) dětech, o čemž jednala nejen se spojeneckými, ale i místními úřady.⁵⁸⁶

V americké a britské oblasti bylo zjištěno, že hlavní repatriční akce byla skončena. Činnost styčných důstojníků se ve velké míře skládala z aktivit péče o starousedlíky, pátracích a prověřovacích.⁵⁸⁷ V Rakousku byla situace komplikovanější. Bečko zde řešil postup repatriace, protože ve větších městech čekalo stále ještě několik tisíc československých Displaced Persons. Intenzivněji se tu však řešily otázky protistátní propagace. *[M]ezi evakuovanými Slováky se stále udržuje nálada proti Československé republice a proti jejich návratu domů, zejména propagandou plánovitě provozovanou, jak novinami, tak i tiskem, cyklostylovanými oběžníky a letáky, jakož i propagandou ústní.*⁵⁸⁸ Na druhé straně důstojník mezi přemístěnými evidoval ty, kteří se trestně provinili, zejména v otázkách hospodářských nebo politických během války (členové Hlinkovy gardy ad.). Delegation s přítomnými Slováky diskutovala a snažila se apelovat na jejich příslušnost k československému národu a motivovat je k pobytu „mezi svými“ oproti nejistotě v emigraci. Největší obavu přítomní Slováci měli z trestu za válečnou kolaboraci, přičemž údajně doufali, že prezident Beneš v této věci udělí amnestii např. k výročí 28. října. Na to repatriční představitelé reagovali tak, že je potřeba se za své činy dostatečně zodpovídat, a poté se zapojit do budování nové vlasti. Přes určité neshody nabyli dojmu, že *diskuse zanechala v mnohých přesvědčení, že je lépe jít*

---

⁵⁸⁵ V Mnichově s gen. Millerem projednával v této souvislosti repatriaci movitého majetku (dosud bylo omezeno na 30 kg) a dosáhl možnosti jeho odvozu československými nákladními vozy.

⁵⁸⁶ Došlo i k návštěvě několika míst, kde se nacházely děti z evakuovaných škol z Bratislavy – Breitbrunn am Chiemsee, Bad Reichenhall a rakouský Bad Ischl. Do Prahy byly zaslány seznamy dětí, které si ještě nevyzvedli rodiče.

⁵⁸⁷ Např. v oblasti 1. sboru britské armády se hlásily desetitisíce zajatců k československé příslušnosti, a to jednak bývalí členové Wehrmachtu, jednak Slováci z maďarské armády. Z tohoto velkého množství však povolení k repatriaci získal prakticky jen zlomek z nich. Jako příklad uveďme, že britské velitelství hlásilo v oblasti Holštýn 180 tis. adeptů (z nich se ale reálně k prověření přihlásilo 30 tis. a k repatriaci jich bylo po prověření styčnými důstojníky přijato 4 tis.).

⁵⁸⁸ Tamtéž. Do 15. srpna vycházel dle zprávy v Auroldmünsteru propagandistický list „Slovenské zvěsti“, který jsem ovšem nedohledala.

domů.⁵⁸⁹ Československé vládě zároveň bylo sděleno, aby vyslala do těchto oblastí pracovníky Národní bezpečnosti, aby nedošlo k „vážné politické a majetkové újmě“.⁵⁹⁰

Na několika místech (v Mnichově, ve Vídni, v Hamburku, v Dortmundu) diskutoval J. Bečko se starousedlíky. Krajané projevíli zájem zařadit se do práce v Československu a ohledně návratu se dotazovali zejména na praktické otázky např. odvozu majetku či podpory chudých rodin. Např. v Hamburku navíc starousedlíci žádali, aby měl repatriační důstojník větší pravomoc v urgentních konzulárních záležitostech. Návštěvu československého představitele využili k intervenci i Němci, kteří žádali o možnost zájezdu do ČSR k návštěvě příbuzných či převozu věcí.⁵⁹¹

Součástí cesty byla i návštěva několika UNRRA týmů. V Glasenbach u Salzburgu se nacházelo přes 40 Čechoslováků (částečně zaměstnaných „Američany za dobrou odměnu“), kteří čekali na odjezd po připojení menší skupiny z venkovských oblastí. Dva z navštívených UNRRA táborů vedli českoslovenští pracovníci. Ačkoli nepodléhali MOPSP ani repatriačním styčným důstojníkům, ukazuje nám tato návštěva zájem orgánů o propojení různých institucionálních složek zabývajících se prací s Displaced Persons. Určení vedoucích nesouviselo se zaměřením tábora, ale spíše s konkrétní osobností a rozdělením úloh v rámci vyškolených týmů. V UNRRA táboře ve Wiesbadenu byl ředitelem Dr. Bayer. Tamější podmínky byly dle dohlídky neutěšené (nevytopené, přítomná nečistota a hromadné ubytování mužů žen a dětí v jedné místnosti). V táboře se nacházelo jen něco přes 20 československých občanů, u nichž navíc byla jejich národnost sporná. Rovněž v UNRRA táboře v Mannheimu (s československým ředitelem Tomáškem) nebyly podmínky ideální.

Bečko navštívil i některá **stávající repatriační střediska**, mimo jiné tzv. Churchill Camp v Nienburgu. Tam byly v tomto pozdějším období stále shromažďovány i československé Displaced Persons určené k repatriaci. V době návštěvy však již příchod nových ve větší míře ustal a v táboře se nacházelo jen 14 repatriantů. Delegace se zde však setkala s jiným, pro ně poměrně novým problémem, a to opětovným odchodem na spojenecké území těch, kteří již dříve byli repatriováni do vlasti. Přítomná ošetřovatelka Eva Teleky byla krátce po válce repatriovaná z Belsenu do rodného Slovenska. Zde se ovšem nesetkala s přijetím: *V Trnavě šla jsem rovnou do našeho starého domu (...). Z bytového zařízení jsem nenašla ničeho, jen*

---

⁵⁸⁹ Tamtéž. Mluvčím Čechoslováků a ostrým oponentem byl p. Valko, františkán, který dle informací stál i v pozadí mnohých propagandistických aktivit.

⁵⁹⁰ Na to vláda hned reagovala vysláním dvou prověřovacích důstojníků.

⁵⁹¹ Není specifikováno, zda dříve vysídlených. Z kontextu vyplývá, že měli zájem o převoz majetku.

lustr. (...) Z rodičů a dalších příslušníků rodiny nenašla jsem nikoho na živu a všude, kam jsem přišla, mne vítali opovržlivým pohledem a dvojsmyslnými řečmi, jak to, že jste přišla, my jsme vás už nečekali a nepočítali s tím, že přijdete zpátky, (...) Nikde jsem nenašla pomoci, všude bylo přijetí studené a cizí.⁵⁹² Na žádost o navrácení jejího domu nepřišla odpověď, získala alespoň jako navrátilce z koncentračního tábora uvolnění vkladu. Vzápětí 25. 6. 1945 opět odjela do Německa, kde hledala bratra. Když ho nenašla, nechala se zaměstnat v táboře v Nienburgu s úmyslem vycestovat do U. S. A. Po všem utrpení, kterým jsem prošla a po chladném nevlídném přijetí na Slovensku, nemám zájmu, abych šla domů.⁵⁹³ Styční důstojníci upozorňovali, že takových případů jsou v jejich oblastech desítky až stovky. Tito byli většinou zaměstnání vojenskými úřady a čekali do zařazení do stavu osob bez domova. Pro delegaci to byla překvapivá informace. Tento fenomén se dosud v rámci organizačních záležitostí neřešil.

Na konci roku 1945 v souvislosti se zjištěnými problémy došlo k několika důležitým rozhodnutím: Do Rakouska byli přeřazeni další styční pracovníci, vzhledem k nedokončené repatriaci i většímu rozsahu neochoty přemístěných k návratu.⁵⁹⁴ Novou kategorií představovali ti, kteří se po repatriaci opět vrátili na spojenecké území. Úřad k tomu plánoval zaujmout v budoucnu stanovisko. Samostatnou komunikaci vedl úřad nadále se starousedlíky, u nichž řešil praktické otázky jejich přesídlení. Velkou oblastí pak byla spolupráce Československa s novými spojeneckými orgány (zejména kontrolními radami Německa a Rakouska) a tvořící se mezinárodní pátrací službou, která se stala jednou z převažujících otázek přelomu roku. Na konci listopadu 1945 podal zprávu o jednání v SSSR zóně plk. Pelikán.⁵⁹⁵ Čechoslováci byli v SSSR zóně soustřeďováni do tábora Oschatz (mezi Lipskem a Drážďany). V Drážďanech rovněž fungovala mise, která repatriovala několik stovek lidí týdně, není nicméně jasné, zda se již nejednalo o reemigranty.⁵⁹⁶ Předmětem jednání bylo zastavení činnosti repatriční mise v Lipsku ruskou komandaturou. Jednání s vojenskými představiteli ohledně tamní situace bylo zdlouhavé. Pro československou stranu šlo ale o významné středisko, částečně fungující i jako konzulát a proto jeho fungování prosadila.

---

⁵⁹² Tamtéž.

⁵⁹³ Tamtéž.

⁵⁹⁴ Snaha o repatriaci se zdůrazňovala zejména v případě těch, které čekal za chování ve válce trestněprávní postih. Pro urovnání poměrů v oblasti Rakouska byl rovněž sepsán protokol o stavu zaměstnanců (redukoval se jen na vyslané repatričním odborem) a úkolech: repatriace, pátrání po dětech, převoz majetku, zajištění československých občanů, kteří se trestněprávně provinili a umožnění tranzitní repatriace vedoucích z jihoevropského prostoru ze vzdálenějších oblastí.

⁵⁹⁵ Stalo se tak nezávisle na výše popsané pracovní cestě.

⁵⁹⁶ NA ČR, fond MPSP-R, k. 836, č. j. R800/57-17/11/45-575, Zpráva, 10. 11. 1945.

Protože nebyla dána dohoda (definující kompetence repatriačních styčných důstojníků, jako tomu bylo se západními Spojenci), vyžadovaly SSSR orgány zvláštní oficiální žádost na jednotlivé záležitosti, ať už šlo o obnovu repatriačního střediska či vydání úmrtních a dalších dokumentů apod. Toto povolení mělo být potvrzené jak československými tak i SSSR vojenskými úřady a veliteli, kteří byli navíc odlišní pro každou oblast.⁵⁹⁷ Můžeme se domnívat, že podobně složitá situace vyjednávání a oprávnění by panovala na celém okupovaném území v případě, že by západní Spojenci nevybudovali tak rozsáhlou sjednocenou spolupráci a organizační síť.

Rok 1945 a repatriace

Průběh roku 1945 byl pro průběh péče o Displaced Persons (ve smyslu původní koncepce) a organizaci jejich repatriace stěžejní. První jarní měsíce přinesly s počátkem činnosti revizi dlouhodobějších plánů. Poválečné týdny znamenaly vrchol aktivity, doprovázený jak **mohutnou organizační strukturou a systematickým prováděním repatriace** na jedné straně, tak velkou mírou chaosu, nepřipravenosti na mnohé situace a živelnost procesu. S koncem léta nastalo zpomalení procesu, jeho větší organizovanosti, ale zároveň i upozadění jeho důležitosti. Na řadu přišlo **řešení dalších otázek** (správa okupačních oblastí, trestání válečných zločinců, transfer německého obyvatelstva ad.). Rovněž oblast péče o Displaced Persons proměnila svou podstatu. Z plánů dočasné péče se vyvinuly otázky **dlouhodobého zajištění nerepatriovaných** a přístupu k nim v souvislosti s problémy národnostními i uprchlickými. Průběžně se proměnilo i institucionální zajištění a míra spolupráce jednotlivých stran. Předpoklad dočasnosti problému Displaced Persons se promítl do krátkodobosti trvání instituce CDPX, významné bylo i její úzké propojení (nejprve dokonce součást) s vojenskou správou a pozdější spolupráce s UNRRA. **Posun problémů do jiných oblastí** (transferů, válečných zajatců, pátrací služby apod.) se reflektoval i v rámci dalších spojeneckých institucí. Měnila se ale i míra ochoty ke spolupráci a jednotlivé strany spojenců se výrazněji vyhraňovaly ve své představě politiky. Displaced Persons jako dlouhodobý problém přešel postupně v podstatě **do uprchlické otázky**.

Československo reagovalo jak na vnější, tak na svou vnitřní situaci. Problém repatriace se prolínal s dalšími oblastmi, které v pozdější době převážily na významu. Některé z nich částečně a dočasně přebrali repatriační styční důstojníci do vzniku příslušných orgánů. Na jaře

---

⁵⁹⁷ Podobně se odmítal gen. Žukov zabývat diskuzí ohledně polských Displaced Persons vracejících se přes Československo s tím, že to je záležitost mezi dvěma vládami. Československá strana se přitom snažila vyřešit problém přetížených linek a diskutovat možnost repatriace Poláků přes SSSR zónu.

a v létě převažovaly organizační otázky repatriace a s tím spojené dostatečné zajištění kontroly nad přidělením repatričních víz. Během pozdního léta a podzimu se repatriční styční důstojníci a československé orgány více zabývali vymezením konkrétních problémů **sporných případů**, prověřováním válečných zajatců ve spolupráci s MNO a pátrací agendou po osobách i dokumentech. Naopak omezeně se setkáváme s prolnutím dalších problémů doby, u kterých bychom možná užší souvislost očekávali – s vysídlováním německého obyvatelstva či průběhem norimberského procesu. Ačkoli se s těmito problémy pracovalo (v rámci vyjednávání transportních možností, sběru dokumentů apod.), zůstala vůči nim repatriční agenda izolovaná. Naopak ve větší míře se řešila otázka **starousedlíků** (což je logické vzhledem ke stejnému „směru“ přesunu) a s tím spojené zastávání jejich zájmů, tedy suplování konzulární činnosti. Toto již však bylo na hraně pověření repatričních orgánů.

Stručný přehled aktivity spojené s prací styčných důstojníků v průběhu roku 1945 přináší shrnující situační zpráva styčného repatričního důstojníka Muchy z britské zóny sepsaná na konci roku. Jednak nabízí perspektivu styčného důstojníka, jednak je v ní zřetelné, nakolik se **za jeden rok proměnila organizace i agenda**, od plánů, přes intenzivní repatriaci, po nové problémy. Mucha nastoupil službu 1. 1. 1945, absolvoval „L. O. kurz“ (Liaison Officer) u správy civilních věcí pro Evropu (ECAD) u SHAEF v Romilly. V rámci „DP sekce“ byl nejprve přidělen do Remeše k americké armádě. Poté byl 30. 3. 1945 přeložen k britské skupině armád, která v té době přebývala v Nizozemí. Do června vystřídal další destinace v Německu (Huntlossen, Oldenburf, Wernigerode, Osterode) a vypravil celkem 250 DPů. Hlavní činnost nastala po jeho přidělení 15. 7. 1945 jako vedoucího repatričního styčného důstojníka k 1. sboru britské armády. Zde působil zejména v Dortmundu, Soestu, a Osnabrücku, kdy zorganizoval výpravy téměř 2 500 DPů a PWů.⁵⁹⁸ Zároveň s transporty vyslal do Československa 439 starousedlíků. Na konci podzimu 1945 zastával čím dál častěji konzulární záležitosti: *čs. občané obracejí se velmi často na nás a potřebují naši podpory a zásahu, aby dostali své řádné vyživovací dávky, otop, oděv a jiné, aby jim nebyl zabaven jejich majetek, jízdní kolo, vůz, přístroje, jednotlivé kusy nábytku apod. Dále, aby mohli provozovat svou živnost, aby byli zaměstnáni ve svém oboru atd. V četných případech přišli o doklady a musím ověřovat pro anglické i německé úřady jejich příslušnost a vystavit jim*

---

⁵⁹⁸ Pro představu se jednalo o tyto výpravy, destinaci a počet: 26. 6. z Dortmundu (232 DPů), 10. 7. z Dortmundu (130 DPů), 26. 7. ze Soestu (1 199 DPů a 150 PWů), 15. 8. z Marlu (102 DPů), 28. 8. z Recklinghenu (195 DPů), 30. 8. z Belsenu (23 nemocných DPů), 12. 11. z Dortmundu (75 DPů a 25 PWů), 13. 11. z Osnabrücku (131 DPů a 7 PWů), 8. 12. z Dortmundu (79 DPů a 1 PW), 20. 12. z Dortmundu (99 DPů).

*provizorní doklady o tomto.*⁵⁹⁹ Činnosti pozdějšího období spatřoval i jako stěžejní do budoucna: *Repatriace našich skutečných DPů je prakticky skončena. Zabýváme se dnes a v budoucnu: 1. Pátráním 2. Přípravou akce pro přesídlení starousedlíků 3. Službou konzulární.*⁶⁰⁰

Pátrací služba

Propojeně, paralelně a zároveň samostatně se vyvíjelo po celou dobu organizování pátrací služby. Vyhledávání nezvěstných obecně se věnovaly dlouhodobě i některé dobročinné organizace (zejména Červený kříž), které ve spolupráci pokračovaly. V rámci Displaced Persons administrativy se pak pozornost koncentrovala na pátrání po přemístěných. Pátrání v první fázi probíhalo zároveň s repatriací, zejména na základě soupisu registrovaných osob. Styční důstojníci také, v závislosti na dostupných dokumentech, pořizovali jmenné seznamy zemřelých. Spojenci při SHAEF, resp. CDPX, zřídili v rámci své struktury centrální pátrací kancelář (Central Tracing Bureau, CTB), která vyjednávala i vystavění sítě Národních pátracích kanceláří (National Tracing Bureau, NTB).⁶⁰¹ Fungování CTB ovšem nebylo jasně ukotveno a teprve postupně upevňovalo své struktury i formu spolupráce s dalšími stranami. Nedokázalo tehdy dostatečně zastat svou úlohu. Přes omezenou aktivitu byla kancelář po ukončení činnosti CDPX převedena pod UNRRA a její centrála do Hóchstu u Frankfurtu nad Mohanem. CTB se dále, co se naopak týče území, kde se pátrání provádělo, dělila na tzv. zonální pátrací kanceláře (ZTB), dále na distrikty a oblasti. Fungovalo i zvláštní oddělení, které pátralo po zavlčených dětech. UNRRA ve věci pátrání uzavírala smlouvy s dobrovolnými organizacemi, které *požívaly veškeré její administrativní i technické pomoci, ale musely pracovat pod jejím vedením a v rámci jejího programu, zejména neomezovati svou činnost jen na děti vlastního národa.*⁶⁰²

Mezitím britská správa přišla, tváří v tvář naléhavé potřebě a chybějící pevné struktury, se snahou o systematictější řešení. Uspořádala proto 22. 8. 1945 schůzi o pátrací službě, na kterou pozvala i zástupce jednotlivých spojeneckých států.⁶⁰³ Navázalo se v podstatě na funkci a koncepci CTB toho času sídlící u amerického velitelství ve Frankfurtu.⁶⁰⁴

⁵⁹⁹ NA ČR, fond MPSP-R, k. 880, Mucha, Přehled repatriační činnosti v r. 1945, 31. 12. 1945.

⁶⁰⁰ Tamtéž.

⁶⁰¹ AN, AJ/43/78, č. GE-CDPX.383.7(2.21), Displaced Persons Report No. 39, 30. 7. 1945.

⁶⁰² NA ČR, fond MPSP, k. 871, Zápis o meziministerské poradě konané v min. soc. péče dne 25. října 1947 o pátrací službě v Německu v r. 1948, 27. 10. 1947.

⁶⁰³ Její předsedající J. R. Bowring byl později jmenovaný ředitelem CTB.

⁶⁰⁴ A zároveň i na paralelně fungující Ústřední dokumentační kancelář (Central Records Office, CRO). Ač není tak často zmiňováno, pátrání po dokumentaci se s pátrací službou po osobách po celou dobu prolínalo.

Shromáždění ovšem konstatovalo nedostatečnou aktivitu a dosah dosavadních úřadů. Velení pro britskou zónu se proto rozhodlo postup sjednotit v rámci svého spravovaného území s cílem připravit půdu budoucí širší spolupráci.⁶⁰⁵ Na iniciativu britského velení navázal kpt. Lagus jednáním s jejím vedoucím Bowringem. Informoval jej, že o záležitostech pátrání jednali i českoslovenští zástupci na schůzi v Plzni 16. 8. 1945.⁶⁰⁶ Oba představitelé tak dohodli konkrétní postup vzájemné komunikace a pověření vybraných styčných důstojníků. Ti na základě zmocnění obdrželi zvláštní průkazy, které jim umožňovaly např. navštěvovat různé instituce či nahlížet do úředních záznamů.

Britská ústřední pátrací kancelář vydala obecné instrukce pro pátrací službu ve své oblasti, kam zahrnula metodiku pátrání po žijících, zemřelých i nezvěstných, po dětech, ale i po dokumentech a majetku.⁶⁰⁷ Výsledky se komunikovaly skrze centrálu. Národní kanceláře poskytovaly seznam svých pátracích dotazů. Pátrací týmy naopak informovaly o zjištěných skutečnostech během práce v terénu. Jednalo se v podstatě o **koncepci, která navazovala na péči o Displaced Persons** a aplikovala se v tomto případě na pohřešované osoby. V první chvíli se upřednostňovalo pátrání po celých skupinách či prioritní dotazy (děti, významné osobnosti, hledání zločinců). *Jednotlivé případy pátrání po jednotlivcích ukázaly, že vypátrání jednoho člověka vyžaduje několik dní nepřetržitého hledání a cestování z jednoho místa na druhé.*⁶⁰⁸ Styční důstojníci se také vymezovali vůči individuálním dotazům ohledně pátrání po věcech: *[J]e naprosto fyzicky nemožné, abych se já nebo jiný styčný důstojník zdržoval se zjištěním, kde jsou svršky a jiné věci, nebo spisy bývalých repatriantů. Také by bylo velmi obtížné se zabývat transportními možnostmi dovezení těchto věcí.*⁶⁰⁹

V Československu se v oblasti pátrání repatriační odbor dohodl již v červnu 1945 na spolupráci s Československým Červeným křížem. Aby nevznikla dvojkolejnost, propojili vzájemně své kanceláře i pátrací administrativu. Postupem času se však jejich agenda částečně rozdělila. Pátrací oddělení se zaměřilo na pátrání po *repatriantech (nejen československých, ale i příslušnících spojených národů za předpokladu reciprocity)*, ale zato

---

⁶⁰⁵ NA ČR, MPSP-R, k. 879, č. j. 5094, Full Notes of Conference held in Bad Oyenhausen on 22 August 1945, 25. 8. 1945.

⁶⁰⁶ Tamtéž, č. j. 5048, Zonal Tracing Bureau, 29, 8, 1945.

⁶⁰⁷ Např. 1. sbor v této záležitosti svolal 19. 9. 1945 schůzi styčných důstojníků, aby s nimi projednal organizaci a rozvržení práce v oblasti pátrání. Princip se opíral v podstatě o nastavení CTB, tedy pátrat nejen po vlastních, ale všech příslušnících spojeneckých národů. Tamtéž, General Instruction for all Officers engaged in tracing and search. 19. 9. 1945 a Zpráva o činnosti u 1. sboru, 20. 9. 1945.

⁶⁰⁸ Tamtéž, k. 878, č. j. 5298, Pátrání po jednotlivcích. Konzulární agenda. 29. 9. 1945.

⁶⁰⁹ Tamtéž.

*výlučně a jen po repatriantech.*⁶¹⁰ Přizpůsobilo se tak systému CTB a zájmu o osoby ve smyslu definice Displaced Persons. Zatímco v intenci ČČK zůstávalo pátrání po pohřešovaných obecně, a to i např. Němcích a Maďarech, které byly (jako osoby nespádající pod spojenecké národy) z CTB pátrání vyňaty. Československo dlouhodobě z vlastní iniciativy pátralo po dětech, zejména dětech lidických. U 3. americké armády v Bavorsku byla pověřena touto službou Josefína Napravilová, která se tím zařadila do sítě styčných důstojníků. *Službu repatriační a pátrací rozumíme tak, že můžete podniknouti veškeré kroky sloužící k vypátrání nezvěstných dětí českého a slov. původu, zúčastniti se prověřování dětí v táborech UNRRY anebo jinde.*⁶¹¹ K výkonu této funkce jí byla propůjčena hodnost a stejnokroj poručíka.

Československo s CTB u CDPX (později u UNRRA) rovněž navázalo spolupráci. Na jednání 26. 9. 1945 v Höchstu major Rieger a zástupci pátracího oddělení repatriačního odboru s tamními představiteli dohodli, že tato sekce odboru byla uznána za československou národní pátrací kancelář (NTB).⁶¹² Nicméně ještě během revizní cesty v listopadu 1945 sdělil velitel UNRRA v Německu a později nově ustavený velitel CTB v Höchstu J. Bečkovi, že pátrací služba prochází reorganizací. Představitelé si byli vědomi toho, že tato nepřipravenost a prodlení může způsobit ztrátu patřičného materiálu a snížit úspěšnost. K této situaci nejspíš došlo kvůli restrukturalizaci spojeneckých orgánů a přenesení agendy pod UNRRA, která zároveň stále neměla stanovenou míru zodpovědnosti za repatriaci jako takovou. S tím úzce souvisela i činnost a funkčnost pátrací služby. Navíc se na základě vyjednávání předpokládalo omezení jejího dosahu na tři západní spojenecké zóny v Německu, případně smluvní země. Tím se ovšem limitovaly možnosti zjišťování skutečností v SSSR zóně, ale i např. v Rakousku.

Diskutovala se i otázka pátrání po dětech, na které měl repatriační odbor zvláštní zájem. UNRRA v této věci postupovala prozatím tak, že děti z ústavů a jiné osvobozené děti spojeneckých národů soustředila do dětských UNRRA táborů a následně vyhledávala jejich příbuzné. Zatím se ovšem nezabývala pátráním v německých rodinách, které bylo pro československý případ jedním ze stěžejních procesů. Československo proto v této oblasti vysílalo vlastní výpravy a spolupracovalo s německou správou. Nedostatek této praxe

---

⁶¹⁰ NA ČR, MPSP-R, k. 425, č. j. R5300-13/12 45, Vyjádření pátracího odd. o předpokladech další spolupráce se společností Čsl. Červeného kříže, 13. 12. 1945.

⁶¹¹ NA ČR, fond MPSP-R, k. 882, č. j. R1159 13/2, Poručík Josefína Napravilová, 13. 2. 1945.

⁶¹² NA ČR, fond MPSP-R, k. 836, Zpráva z jednání, 26. 9. 1945.

českoslovenští delegáti považovali za velký nedostatek zřízené pátrací služby a upozorňovali na něj.

Ke konci roku 1945 tedy pátrací praxe byla velice roztržštěná. V americké zóně se odlišovala na úrovni jednotlivých velitelství a i činnost československých styčných důstojníků v oblasti pátrání závisela na jejich souhlasu. Ve francouzské zóně a na území prakticky celého Rakouska systematická pátrací činnost neprobíhala. Pátrací ústředna fungovala v britské zóně v Německu, nicméně bez širší koordinace byl i její dosah omezený. Jednotlivé strany si uvědomovaly závažnost problému a plánovaly užší spolupráci. V Bruselu se od 8. 12. 1945 konala mezinárodní pátrací konference.⁶¹³ Mimo obecné problémy se zde iniciovalo i aktivnější sjednocení v rámci CTB.

Porada o koordinaci pátrací služby se konala vzápětí, 14. 12. 1945, v ústředí CTB v Höchstu.⁶¹⁴ Projevily se při ní rozdílné představy, které od doby osvobození postupem času vykrytalizovaly ve správě jednotlivých zón (a to i co se týče spolupráce se styčnými důstojníky spojeneckých národů vůbec). Americké velení preferovalo snížit stav styčných důstojníků po splnění zásadních repatriačních úkolů na minimum. Rovněž francouzská správa zaujímal spíše stanovisko, které ostatně dlouhodobě provozovala v praxi, že zajistí ve své zóně tyto záležitosti převážně francouzskými silami a půjde spíš o vnější spolupráci, než o přidělení styčných osob. Britové naproti tomu prosazovali vytvoření sítě pátracích důstojníků (obdobně jejich zkušenosti se systémem repatriačních styčných důstojníků) pro jednotlivé oblasti s tím, že jedině tak bude pokryté celé území a rozsáhlá agenda zvládnutelná. Dalším sporným bodem byla možnost styku styčných pátracích důstojníků s německými úřady. Angličané i Američané souhlasili s udělením takového povolení pro styčné důstojníky. Zásadně proti ale byli Francouzi, kteří vyhrazovali právo na styk s německými úřady pouze svým důstojníkům. Československo naopak tuto možnost spolupráce s německými institucemi dlouhodobě prosazovalo na základě svých zkušeností při pátrání po dětech.⁶¹⁵

Výsledkem konference bylo vytvoření koordinačního výboru, který měl působit při CTB a zajistit součinnost s národními pátracími orgány. Plk. Bowring opět jednal se zástupci mezinárodního Červeného kříž v Ženevě v otázce spolupráce a vymezení úkolů. Navíc se

---

⁶¹³ Za Československo byli vysláni major Rieger, major Hanuš z repatriační mise v Paříži a Ing. Burian z repatriačního odboru. NA ČR, fond MPSP-R k. 425, č. j. R5313-7/12, Konference o mezinárodní pátrací službě v Bruselu, 7. 12. 1945.

⁶¹⁴ NA ČR, fond MPSP-R, k. 882, č. j. 2759, Zpráva o pátracích poradách v Höchstu, 4. 1. 1946.

⁶¹⁵ Zástupci Československa byli k jednání spolu s delegáty Jugoslávie a Řecka přizváni až druhý den. Zajímavostí je, že tohoto jednání se zúčastnil i polský důstojník bývalé londýnské vlády, nejspíš vzhledem k problému a množství Poláků odmítajících repatriaci do nových poměrů v Polsku.

v této době předpokládalo, že by právě Červený kříž mohl převzít pátrací agendu ve chvíli, kdy UNRRA ukončí svou činnost. Od začátku roku 1946 došlo k vymezení hranic mezi repatriační a pátrací službou. V rámci institucionální reorganizace převzala pátrací službu UNRRA skrze CTB v Arolsensu, kam se přestěhovala z Höchstu u Frankfurtu.⁶¹⁶ Repatriaci se měla dále věnovat vojenská správa. V souvislosti s tím se mělo rozdělit i přidělení styčných důstojníků.⁶¹⁷ Rozhodnutí se přizpůsobily formálně i jednotlivé zóny. Britská zóna navázala na svou existující strukturu. Americká správa 12. 2. 1946 na konferenci o pátrací službě ve Frankfurtu rozhodla o rozdělení oblasti 3. a (stále ještě existující) 7. armády, jakožto jedné pátrací zóny (ZTB) do pěti distriktů, kde měli být přítomni styční důstojníci. Přistoupila tedy k myšlence organizační sítě.⁶¹⁸

Repatriační odbor uspořádal poradu zainteresovaných institucí ohledně pátrací problematiky 8. 1. 1946. Účastníci se vyslovili pro zřízení mezirezortního Ústředního pátracího výboru, který by navázal úzkou spolupráci s CTB u UNRRA skrze stálého zástupce.⁶¹⁹ V americké oblasti se dotazy zasílaly kapitánu Gütigovi, vedoucímu pátracímu důstojníkovi při UNRRA ve Wiesbadenu.⁶²⁰ Repatriační odbor také upravil 24. 1. 1946 spolupráci s ČČK. Přestože původní myšlenka propojení obou institucí měla svou logiku, přinášela s sebou postupem času zmatek. Obě strany se, jak bylo řečeno, ještě výrazněji vyhranily – ČČK směrem k obecnému pojetí, pátrací oddělení repatriačního odboru směrem k definici CTB, tedy pátrání po osobách spadající mezi spojenecké Displaced Persons. Obě instituce si zachovaly dané zaměření, rozdělily své kanceláře, avšak v zájmu kooperace sjednotily příjem pátracích dotazů a přislíbily nadále úzkou spolupráci.⁶²¹

Československo podepsalo v červnu 1946 pro pátrací záležitosti v americké zóně dohodu s UNRRA. Po ukončení činnosti UNRRA (k 30. 6. 1947) převzala tuto strukturu CTB a její agendu Mezinárodní organizace pro uprchlíky (IRO).⁶²² S tím přebrala i dosavadní závazky, stejně jako spolupráci s pátracími týmy. Přestože Československo již nebylo členem IRO, v oblasti pátrání zůstalo s institucí (formálně skrze Červený kříž) propojené. Československo vyslalo na území Německa několik pátracích týmů. Ty na jedné straně vyhledávaly osoby na

---

⁶¹⁶ NA ČR, fond MPSP-R, k. 882, č. j. 2783, Hlavní styčný repatriační důstojník, 15. 1. 1946.

⁶¹⁷ Do centrály při CTB si plk. Bowring vyžádal za Československo kpt. Sušického, s nímž spolupracoval i v rámci pátrací ústředny v britské zóně.

⁶¹⁸ Distrikty byly rozděleny kolem těchto měst: Stuttgart, Wiesbaden, Bamberg, Regensburg a Mnichov. NA ČR, fond MPSP-R, k. 882, č. j. 2798/46, Zpráva o poradě ve věcech pátracích, 13. 2. 1945.

⁶¹⁹ NA ČR, fond MPSP-R k. 425, č. j. R53009/1 Zápis o poradě, 9. 1. 1946.

⁶²⁰ Dále byli do pátrací agendy blíže zasvěceni kapitáni Sušický a Dufek.

⁶²¹ NA ČR, fond MPSP-R k. 836, Zpráva, nedatováno.

⁶²² Resp. do 1. 10. 1947 její přípravná komise PCIRO.

základě pátracích dotazů, na druhé straně zajišťovaly repatriaci nalezených československých občanů. Jejich zvláštním úkolem a prioritou bylo již zmíněné pátrání po dětech. Destinace i složení týmů se proměňovalo, např. v červnu r. 1947 působily v Arolsensu (Pumperka, Knopová, šofér Kopp), ve Frankfurtu (Dufek, Holečková, Vondráček), v Heidelbergu (Schein, Barňák), Stuttgartu (Benyeie) a v Mnichově (Gaisl, Nykl).⁶²³ Přes náročnost práce v terénu, a tím pádem omezený úspěch, nesla mezinárodní kooperace své plody, např. v případě Československa z 84 863 podaných pátracích dotazů po dospělých osobách bylo do podzimu 1947 vyřízeno 34 192.⁶²⁴

V roce 1948 bylo CTB přejmenováno na Mezinárodní pátrací kancelář (International Tracing Service, ITS). Sídlem zůstal Bad Arolsen, jedno z míst užívaných již při péči o Displaced Persons.⁶²⁵ Ačkoli tato destinace měla určité nedostatky (špatnou dostupnost, vzdálenost od většího města), zároveň se nacházela „uprostřed“ Německa a díky venkovskému prostředí zde nebyla tolik poškozena infrastruktura.⁶²⁶ Zánikem IRO přešel ITS pod Spojeneckou kontrolní komisi (ACC). V souvislosti s ukončením okupace Německa převzal ITS v r. 1954 Mezinárodní výbor Červeného kříže, v jehož rámci vznikla Mezinárodní komise pro ITS. Instituce, která vzešla z pátrací ústředny, shromáždila i rozsáhlý dokumentační materiál k různým oblastem nacistické perzekuce.⁶²⁷

Proměna problému Displaced Persons – 1946

V roce 1946 v péči o Displaced Persons převzala otěže zejména UNRRA, která nadále zajišťovala jejich pobyt i případné transfery. S jednotlivými okupačními vládami uzavřela dohody, čímž se jasněji vymezily vzájemné oblasti zodpovědnosti.⁶²⁸ Také na základě předchozí výzvy došlo k systematictějšímu zřízení vojenských misí při spojeneckých

---

⁶²³ NA ČR, fond MPSP, k. 871, č. j. 118.397/1-3/47, Čsl. vojenská mise v Berlíně, 24. 6. 1947.

⁶²⁴ Tamtéž.

⁶²⁵ Ačkoli se uvažovalo o více možných destinacích např. o Ludwigsburgu, kde přebývala jedna z pátracích jednotek a v místě byl i výhodný objekt bývalých kasáren. Tamtéž, č. j. PII/3-35zi/10, Čs. pátrací tým v Německu, 15. 4. 1948.

⁶²⁶ Ke sbírkám Arolsen Archives i k vývoji archivu např. BROWN-FLEMING, Suzanne, *Nazi Persecution and Postwar Repercussions, The International Tracing Service Archive and Holocaust Research*, Maryland: Rowman & Littlefield, 2016.

⁶²⁷ Nadále proto sloužila jako pátrací kancelář i jako instance potvrzující úmrtí, pobyt v koncentračním táboře či na nuceném nasazení. Archiv byl z důvodu dohod o neveřejnosti dokumentů, které by mohly poškodit oběti nacismu či jejich rodiny, uzavřen pro širší badatelskou či popularizační činnost. Veřejnosti se archiv otevřel v r. 2007. Vzhledem k tomu, že již nešlo o humanitární pátrací organizaci, ale badatelskou instituci, vzdal se Červený kříž řízení a v r. 2012 převzala plnou kontrolu Mezinárodní komise. V r. 2019 došlo ke změně jména na Arolsen Archives a k zaměření nejen na uchování dokumentů nacistické perzekuce, ale i na snahu o větší popularizaci a diskuzi o kulturně-sociálních tématech.

⁶²⁸ Např. 21. 2. 1946 uzavřela UNRRA smlouvu s americkou správou (Military Government). AN, AJ/43/78, UNRRA Displaced Persons Monthly Report No. 8, 31. 3. 1946.

komisích v Německu (Allied Control Council, ACC) a v Rakousku (Allied Commission for Austria, ACA), které prozatím nahradily konzulární zastoupení, nicméně již mohly lépe intervenovat v záležitostech vlastních občanů.

V první polovině roku došlo opět k určitým **správním změnám**. V lednu ukončila činnost 15. armáda a koncem března 1946 byla formálně rozpuštěna 7. americká armáda. V důsledku 3. armáda převzala kontrolu nad celou US zónou. Hromadnou **repatriaci** prohlásila americká správa začátkem roku 1946 **za ukončenou** a zaměřila pozornost na další problémy.⁶²⁹ V květnu 1946 bylo vydáno nařízení od PW&DP Division, že v britské zóně ztrácí k 21. 6. 1945 status DP ti, kteří přebývají mimo shromažďovací centra (s výjimkou nedostatečných ubytovacích kapacit).⁶³⁰ Samotný pobyt DPs se posunul k dlouhodobějšímu časovému horizontu a tomu odpovídaly i aktivity, nejen uvnitř, ale i vně táborů.⁶³¹ Rozvíjela se intenzivněji táborová kultura a struktury.⁶³² Ve větším měřítku fungovala i samospráva Displaced Persons, resp. jejich výraznější pracovní zapojení do chodu tábora. Počet osob v evidenci se značně navýšil díky přílivu židovských uprchlíků, řešilo se tedy, jakým způsobem tyto nově příchozí evidovat.

Přes odlišnou strukturu institucí pokračovala i **péče o Displaced Persons**. I když nedosahovala intenzity poválečného období, stále na spojeneckém území zůstávaly statisíce přemístěných osob či nových uprchlíků. Nadále se řešily možnosti jejich repatriace, případně emigrace. Na konci dubna 1946 působilo v britské zóně stále 166 styčných repatričních důstojníků (6 československých),⁶³³ v americké zóně zůstávalo 151 styčných důstojníků (z toho 4 českoslovenští) a ve francouzské zóně 53 (2 českoslovenští).⁶³⁴

UNRRA v rámci Displaced Persons Campů v Německu na konci roku 1945 evidovala necelých 668 000 DPs.⁶³⁵ Z toho přes 470 000 tvořili příslušníci spojeneckých národů.⁶³⁶

---

⁶²⁹ UNRRA v důsledku toho rozdělila příslušnost následovně – velení (Pasing), styčný důstojník u USFET (Frankfurt), styčný důstojník u 3. armády (Heidelberg, 3rd Army), a dále oblasti distriktů. AN, AJ/43/78, UNRRA Displaced Persons Monthly Report No. 9, 30. 4. 1946.

⁶³⁰ AN, AJ/43/78, UNRRA Displaced Persons Monthly Report No. 13, 31. 8. 1946.

⁶³¹ Vedle pracovních to byly např. vzdělávací aktivity. V Mnichově byla 16. 2. 1946 otevřena univerzita pro 700 Displaced Persons ze 13 národností. Dalších více jak 1200 míst se DP studentům otevřelo v univerzitách v Göttingenu, Bonnu, Kolíně, Hamburku, Kielu, Münsteru, Brunšviku, Hannoveru a Düsseldorfu. AN, AJ/43/78, UNRRA Displaced Persons Monthly Report No. 8, 31. 3. 1946.

⁶³² Právě této oblasti se věnuje množství výzkumů ohledně poválečných Displaced Persons. Základním, již klasickým dílem je v tomto pojetí WYMAN, Mark: *DPs: Europe's Displaced Persons*, c. d.

⁶³³ Nepočítaly se již pověření agendou pátrací. Dalších bylo více než 49 polských, 23 francouzských, 22 nizozemských, 15 belgických a 26 sovětských.

⁶³⁴ Tamtéž, UNRRA Displaced Persons Monthly Report No. 9, 30. 4. 1946.

⁶³⁵ Tamtéž, Displaced Persons Monthly Report No. 13, 31. 8. 1946.

Čechoslováků bylo dle statistik 2 252, toto množství tvořily zejména sporné případy s ohledem na řešení národnostní otázky a nároku na repatriaci u vojenských zajatců. Počet DPů v táborech měl v této době stoupající tendenci, na konci března jich statistiky uváděly více než 785 tis. Snížoval se např. počet Rusů.⁶³⁷ Skupina „ostatní“ národnosti naopak rychle zvyšovala svůj počet.⁶³⁸ Od července 1946 se i do oficiálních statistik jako samostatná národnost přidala kategorie Židů.⁶³⁹ Z některých rostoucích čísel vyplývá, že nejspíš pokračovalo shromažďování rozptýlených DPů a přeřazení k repatriaci válečných zajatců, což dočasně navýšilo počet Belgičanů, Nizozemců i Čechoslováků ad. UNRRA tuto tendenci dávala do spojitosti se snížením přidělů pro německé obyvatelstvo a tedy motivaci lidí přihlásit se do DPů administrativy.⁶⁴⁰

Přesto se postupně snižoval počet Assembly Center, resp. DP-Campů. Zatímco v listopadu 1945 fungovalo téměř 400 center (z nich 90 vojenských), která obstarávalo 324 týmů (z nich 55 z dobrovolných organizací), snížil se do července 1946 počet center na 350 (z čehož 50 vojenských) a množství týmů na 283 (z toho 24 nebyly UNRRA týmy). Naopak se během r. 1946 utvořilo několik odborných UNRRA týmů v oblasti zdravotnictví, pátrání, výcviku a repatriace.⁶⁴¹ V provozu pro DPů také byly desítky nemocnic, ať už pro všeobecnou péči, nebo zaměřené na tuberkulózu, péči o matky a děti. To vše již značilo postupné rozdělení komplexní péče UNRRA na jednotlivé odborné oblasti.

V Rakousku se v červenci 1946 nacházelo 412 tis. Displaced Persons, přičemž téměř 300 tis. mimo tábory.⁶⁴² Od konce války přitom bylo z Rakouska repatriováno téměř 1 200 000 osob. Z celkového počtu 24 tis. Čechoslováků bylo za rok od osvobození repatriováno 17 tis., většina z nich ještě v r. 1945. Zbýlý počet přebývajících v UNRRA Campu si ve své většině nepřál repatriaci (100 lidí ze 114), zbývajících část přebývala mimo tábory. Paralelně se situací v Německu zavřela UNRRA v Rakousku s Allied Commission dohodu ve věci péče o

---

⁶³⁶ Z nich největší počet Poláci (427 tis.), Rusové (21 tis.) a Jugoslávci (18 tis.), Významnou skupinu tvořily i baltské národy (132 tis.) řazení v samostatnou kategorii „ostatní“, mezi něž ve velké míře byli zařazováni i Židé (74 tis.) a v neposlední řadě i ti, kteří neměli pod péči UNRRA spadat (zejména Maďaři, ale i určitý počet Rumunů, Bulharů), kterých bylo rovněž odhadováno více, než 100 tis.

⁶³⁷ Avšak zde je diskutabilní poměr repatriace a „přeřazení“ od jiných kategorií či národností z důvodu možnosti odmítnutí repatriace.

⁶³⁸ Pro představu, které národnosti obvykle pod tuto kategorii spadaly, např. v březnu bylo podle odhadů složení kategorie „ostatní“ následující: Ukrajinci 17 tis. (v té době ještě označováni jako „tzv.“), Židé 26 tis., Stateless 20 tis., Arménci 1,6 tis., neznámý 13 tisíc, ostatní 3 tis. AN, AJ/43/78, UNRRA Displaced Persons Monthly Report No. 8, 31. 3. 1946.

⁶³⁹ Jichž bylo v červenci 1946 uváděno 82 tis. a výrazně se tím snížil počet v kategorii „ostatní“.

⁶⁴⁰ Tamtéž, UNRRA Displaced Persons Monthly Report No. 9, 30. 4. 1946

⁶⁴¹ Tamtéž, UNRRA Displaced Persons Monthly Report No. 13, 31. 8. 1946.

⁶⁴² Čísla jsou ovšem sporná, protože v nich byly částečně zahrnuty osoby bývalé „nepřátelské národnosti“.

Displaced Persons a jejich repatriace.⁶⁴³ Také ve francouzské zóně byly zrušeny oblasti dvou armád (severní a jižní). UNRRA však nadále působila v obou oblastech, v Neustadt a Ebingenu. Francouzské autority řešily přesuny v rámci své vojenské vlády (Gouvernement Militaire). Ačkoli postupně snižovali personál repatriačních styčných důstojníků, komunikovali nadále některé problémy s československou vojenskou misí.⁶⁴⁴

Péče o Displaced Persons a jejich repatriace tak, jak byla původně nastavená, již přestávala vyhovovat stávající situaci i politickému kontextu. S problémem poválečných přemístěných osob v souvislosti s novými výzvami se měla vyrovnat na dočasnou dobu založená **Mezinárodní organizace pro uprchlíky** (International Refugee Organization, IRO). Tato instituce byla formována od března r. 1946 nejprve ve formě Přípravné komise, PCIRO pod záštitou Organizace spojených národů. Zároveň UNRRA ukončila oficiálně k 31. 7. 1947 svou činnost. IRO převzala její agendu a personál týkající se přemístěných osob a nadále pokračovala v repatriaci. Důležitým posunem ovšem bylo její zaměření se na emigraci Displaced Persons a péči o nové uprchlíky.

Československo a ukončení repatriace

Na přelomu října a listopadu 1945 Spojenecká kontrolní rada rozhodla (ACC), že spojenecké národy (mezi nimi i Československo) mohou vyslat své mise do Berlína, stejně jako mise k jednotlivým okupačním vládám.⁶⁴⁵ Vzhledem k tomu, že se jednalo o vojenské vlády, byly mise přiřazeny k okupačním armádám a označeny rovněž přídomkem „vojenské“, ačkoli většina pracovníků měli být civilisté. Tyto československé vojenské mise měly postupně převzít agendu dosavadních vojenských styčných misí (pod MNO). Misi do Berlína vysílalo ministerstvo zahraničních věcí. Její součástí byl zástupce ministerstva národní obrany a případně dalších dotčených rezortů. Ve správních záležitostech tím byl učiněn důležitý krok k zastoupení československých zájmů příslušnou oficiální instancí a vyhlídkou přeměny misí na konzulární instituce. Pro československé repatriační styčné důstojníky to opět znamenalo jejich formální přeražení pod československou vojenskou misí, která převzala záležitosti

---

⁶⁴³ Tuto dohodu podpořili zástupci Velké Británie, Ameriky a Francie. SSSR protestovalo v některých bodech. Později, v r. 1947 spolu s ukončením činnosti UNRRA, převzaly tábory Civil Affairs Camps Administrators. TNA FO1020/2491, č. 125A, Agreement between UNRRA and the Allied Council on Displaced Persons, 3. 9. 1946 a tamtéž FO1020/2493, č. 8A, Hand-Over of D. P. Camps aby UNRRA to Civil Affairs Teams, 24. 6. 1947.

⁶⁴⁴ Např. v polovině r. 1946 řešili problém, že nedokáží rozpoznat, zda jde při žádosti o repatriaci o československého příslušníka majícího na návrat nárok, či např. odsunutého Němce, který se skrze repatriační orgány snaží dostat zpět do Československa. MAE, PDR AUT 60, č. 5572/AP, Représentant tchécoslovaque accrédité pour le rapatriement, 2. 7. 1947.

⁶⁴⁵ NA ČR, MPSP-R ka240, č. j. 70.522/G/45, Zřízení čs. vojenských misí v Německu, 28. 11. 1945.

jejich ubytování, stravování apod. V konkrétních organizačních záležitostech však nadále byli styční důstojníci podřízeni přímo spojeneckým vojenským orgánům.

Zavedení nových orgánů určitou chvíli trvalo. Již na začátku roku 1946 nicméně opět proběhla několikerá reorganizace umístění styčných důstojníků.⁶⁴⁶ V únoru působilo v americké zóně 9 styčných důstojníků v Německu.⁶⁴⁷ V Rakousku zůstávali 4 důstojníci.⁶⁴⁸ Ve francouzské zóně, kde organizace repatriace byla propojená s americkou správou, pracovali 2 důstojníci.⁶⁴⁹ Bylo nutné dohodnout i další spolupráci ve změněných podmínkách se stávajícími i nově vytvořenými institucemi. Major Rieger navštívil na začátku února československou vojenskou misi ve Frankfurtu, aby s ní a nově určenou misí restituční dohodl spolupráci a předání dokumentů. Do zřízení konzulátu tato mise nadále v oblasti působila jako hlavní koordinátor.⁶⁵⁰

Československá vojenská mise v Berlíně fungovala od začátku roku 1946. Jelikož se nyní jednalo o hlavního představitele Československa v Německu, sešli se ve dnech 9.-12. 2. 1946 J. Bečko a Q. Lagus s velvyslancem Palečkem⁶⁵¹ a konzulem Ortem v otázce spolupráce s repatriačními styčnými důstojníky a navázání na jejich dosavadní činnost jako zástupců zájmů československých příslušníků v Německu. Prozatím bylo dohodnuto, že ačkoli se počítá se zřízením konzulátů ve všech okupačních oblastech, *[z]a účelem zachování kontinuity v práci budou styční repatriační důstojníci i nadále hájiti veškeré zájmy našich občanů, není-li na místě zástupce resortně příslušný.*⁶⁵² Zároveň seznámili konzuly s aktuálně řešenými problémy – se situací starousedlíků a jejich případnou reemigrací, s repatriací německých manželek a dětí československých DPů a s pátrací službou.

---

⁶⁴⁶ V přidělení panovaly několik týdnů nejasnosti, protože někteří důstojníci zatímco měli nastoupit na nové místo, mezitím také na svůj post rezignovali. Kapitán Schein, dosud starší styčný důstojník u 7. americké armády, byl původně přidělen k velení americké armády v Rakousku (USFA) do Vídně, kde však nakonec zůstal kpt. Wolfler. Na místo vedoucího u 7. armády postoupil dosavadní zástupce, kapitán Dufek. Ukončení své činnosti rovněž oznámil vedoucí styčný důstojník L. Rieger, na své místo při centrále UNRRA určil kapitána J. Ernyeio. NA ČR, fond MPSP-R, k. 882, č. j. 2728, Reassignment of Czechoslovak Liaison Officers.

⁶⁴⁷ Působili zde u velitelství Rieger a jeho zástupci Erneyi a Dufek, Schein jako vedoucí u 7. skupiny armád, Benyei ve Stuttgartu, Gaisl v Kasselu, Horný jako vedoucí 3. armádní skupiny, Gostonyi v Regensburgu, Napravilová jako pátrací důstojník.

⁶⁴⁸ V práci pokračovali Wolfler u USFA ve Vídni a v Salzburku, Pumperka v Linci, Zanger a Nitka v Riedu.

⁶⁴⁹ Zde byli Sláma a Pristach. Tamtéž, č. j. 2833, Umístění styčných důstojníků v americké oblasti, 20. 2. 1946.

⁶⁵⁰ NA ČR, fond MPSP-R, k. 882, č. j. 5938, Hlášení majoru Riegerovi, 4. 2. 1946.

⁶⁵¹ Václav Paleček zůstal jako velvyslanec v Berlíně do října 1946. V předchozím období působil v exilové vládě v Londýně a poté jako zástupce Československa u Spojenecké kontrolní komise.

⁶⁵² NA ČR, fond MPSP-R, k. 882, č. j. 2817-CLO-46DrR, 15. 2. 1946.

V únoru byla repatriace v americké zóně prohlášena za skončenou a rovněž britské velení ukončilo možnost přihlášek.⁶⁵³ Tento posun reflektovala i československá strana, na poradě styčných důstojníků 8. 1. 1945 se rovněž konstatovalo, že repatriace tak, jak byla původně nastavena, je v zásadě skončena.⁶⁵⁴ také na jaře r. 1946: *Vzhledem k ukončení repatriační činnosti mění se systém československých styčných repatriačních důstojníků na všech zónách okupovaného Německa (...) na systém československých pátracích a reemigračních důstojníků.*⁶⁵⁵ Spolu s tímto přeměrováním odešli z repatriační služby (dobrovolně) její vedoucí představitelé – major Rieger, kapitán Lagus, kapitán Ernyei a později i kapitán Horný. Nadále zůstali v americké zóně K. Dufek, který přešel k vojenské misi ve Frankfurtu a další čtyři repatriační styční důstojníci.⁶⁵⁶ Další styční důstojníci se přesouvali do pátrací agendy při UNRRA ve Wiesbadenu (kpt. Gütig) a CTB (kpt. Sušický). Nějakou dobu zůstal ještě styčný důstojník v Baden-Baden ve francouzské zóně (E. Sláma). V Rakousku, v souvislosti s tamními problémy, zůstávala činnost prozatím sledována, za spolupráce styčných důstojníků R. Wolflera a kpt. Pumperky. V sovětské zóně v závěru února 1946 předal plukovník A. Pelikán funkci agendu pátracího repatričního důstojníka vojenské misi v Berlíně jako konzulárního představitele.⁶⁵⁷ V terénu nadále fungovaly pátrací týmy, jejichž úloha nyní získala důležitost i pozornost.⁶⁵⁸

V červnu 1946 se přistoupilo k definitivnímu **odvolání styčných repatričních důstojníků** z ciziny k 31. 7. 1946. *Ministerstvo ochrany práce a sociální péče v Praze, repatriční odbor, bylo informováno, že velitelství spojeneckých armád zastavilo péči o přemístěné osoby /DP/. Vzhledem k této skutečnosti, jakož i vzhledem k tomu, že československým státním příslušníkům, spadajícím pod pojem přemístěných osob, bylo poskytnuto dosti příležitosti, aby se mohli z Německa a Rakouska navrátiti do své vlasti, považuje ministerstvo (...) repatriaci československých státních příslušníků v Německu a Rakousku za ukončenou a v důsledku toho*

---

⁶⁵³ V lednu 1946 se v táborech UNRRA v americké oblasti v Německu nacházelo dle evidence již jen několik set československých DPů, navíc roztroušených po několika jedincích ve více než 50 DP-Campech. Větší množství několika set se nacházelo v Aschaffenburgu, (27 DPů) se nacházelo v bavorském Neumarku, v Mnichově (33 DPů), v Brémách (28 DPů) a v Zeilsheimu (34 DPů). NA ČR, fond MPSP-R, k. 882, č. j. 2854, Výkaz čs. občanů v táborech UNRRA v US oblasti v Německu, 20. 1. 1946.

⁶⁵⁴ NA ČR, fond MPSP-R, k. 871, č. j. RT2117-4/2, Zpráva NÚKÚ ze dne 11. 12. 1946, 4. 2. 1947.

⁶⁵⁵ NA ČR, fond MPSP-R k. 425, č. j. R5319-25/2, Organizace služby styčných důstojníků, 18. 4. 1946.

⁶⁵⁶ F. Bényei (Stuttgart), F. Geisl (v Regensburgu a poté nahradil v Mnichově kpt. Horného), M. Gostonyi (Regensburg), L. Schein (v Bamberku a poté v Heidelbergu). MPSP-R k. 425, č. j. R5349 25/2-Be, Kpt. Schein a kpt. Horný – pátrání a reemigrace, 25. 2. 1946.

⁶⁵⁷ NA ČR, fond MPSP-R k. 425, č. j. R5319 6/3, Plk. Anatol Pelikán – podání informací. 6. 3. 1946.

⁶⁵⁸ z dětského referátu J. Napravilová v Mnichově a také dva trojčlenné týmy vždy s jednou lidickou ženou J. Ondráček, A. Židová a V. Vondráček a B. Pastor. O. Albrecht a V. Moravcová. MPSP-R k. 425, č. j. R5319-25/2, Organizace služby styčných důstojníků, 18. 4. 1946. Lidické ženy také působily na hraničních přechodech při kontrole německých dětí zařazených do odsunu. Tamtéž R 5319 6/3.

ruší instituci československých styčných repatriačních důstojníků...⁶⁵⁹ Rozhodnutí se netýkalo těch důstojníků, kteří byli pověřeni pátrací službou u UNRRA. Činnost jednotlivých repatriačních kanceláří byla ukončena, spisy měly být předány k archivaci. Pro styčné důstojníky výzva rovněž znamenala výpověď ze smluvního poměru s MOPSP.⁶⁶⁰ V neposlední řadě o celkovém útlumu vypovídá fakt, že rovněž ministerstvo národní obrany zrušilo 9. 7. 1946 repatriační oddělení v čele s majorem Zapletalem, a případné záležitosti v tomto směru přebralo oddělení hlavního štábu.⁶⁶¹

Uzavření činnosti repatriačního odboru

Změny na mezinárodní scéně se projeví i v domácí institucionální základně. Již od konce léta a podzimu 1945 se redukoval počet záchytných stanic i úřadoven.⁶⁶² Na podzim 1945 mělo také dojít ke sloučení s „úřadovnou Fénix“, zabývající se repatriací nuceně nasazených, její zaměstnanci požadovali přijetí do služeb repatriačního odboru. Nejprve, 23. 10. 1945, došlo ke sloučení dopravního oddělení, tj. garáží v Hyberské.⁶⁶³ V únoru 1946 byl jmenován národní správce k likvidaci bývalé úřadovny pro péči o tábory a zákopové práce, čímž měla být tato agenda v rámci repatriačního odboru vyřízena.⁶⁶⁴ Tím pádem byli zaměstnanci úřadovny Fénix propuštěni, resp. částečně zařazeni do repatriačního odboru. Uvolněné prostory v Hyberské se využily pro činnost osídlovacího odboru reemigrantů.⁶⁶⁵ Následná dohlídka NÚKÚ však zjistila závažné nedostatky.⁶⁶⁶ Po důkladném šetření se zjistilo, že vedoucí pracovníci úřadovny Fénix využili překotné poválečné doby k činnosti, ke které neměli oprávnění.⁶⁶⁷ Navázání na repatriační odbor v podstatě bylo neoficiálním propojením, nebylo ani kodifikováno, čehož úředníci využívali ve svůj prospěch.⁶⁶⁸ Přes zjištěné závady úřadovna v poválečné době fungovala a zajistila nemalou část agendy navracejících se nuceně

⁶⁵⁹ NA ČR, fond MPSP-R, k. 894, č. j. R1159/1-25/6-1946, 25. 6. 1946.

⁶⁶⁰ Pokud byli pověřeni MNO, měli být zvláštním nařízením vyvázáni ze služeb MOPSP a dáni k dispozici MNO.

⁶⁶¹ Tamtéž k. 877, č. j. R1313 9/7, Organizační změna u repatr. skupiny při MNO, 9. 7. 1946.

⁶⁶² Viz KASÍKOVÁ, Jana: *At' mohou přijeti*, c. d., s. 135.

⁶⁶³ Garáže Fénix disponovaly téměř 30 vozidly osobními, více než 30 vozidly nákladními a 10 autobusy různých značek (Mercedes Benz, Tatra, Opiel, Ford ad.) - část z nich byla předána repatriačnímu odboru, část železničním službám. NA ČR, fond MPSP-R, k. 252, č. j. R1310-30/1, Zpráva, 30. 1. 1946.

⁶⁶⁴ Tamtéž, k. 240, č. j. 1159-12/3-dův, Jmenování národního správce pro úřadovnu býv. pověřence stát. ministra pro péči o tábory a zákopové práce, 12. 3. 1946.

⁶⁶⁵ Tamtéž, Návrh na sloučení dopravního oddělení v Hyberské ulici a dopravního ve Fenixu, 23. 10. 1945.

⁶⁶⁶ Tamtéž, č. j. 1317-3/2, Likvidace úřadovny Fénix, 2. 3. 1946.

⁶⁶⁷ Součástí byly i zvýšené odměny a postavení vedoucích pracovníků, ačkoli původně byli pouze zaměstnanci přiřazení na práci do úřadu Pověřence.

⁶⁶⁸ Dle původní dohody s Ústavem pro přestěhovalce měli zástupci obstarat přípravné práce k repatriaci dělníků a neměli tedy zmocnění převzít úřad a jeho pracovní síly. Tamtéž.

nasazených dělníků.⁶⁶⁹ Repatriační odbor i bez oficiální dohody dlouhodobě subvencoval např. výpravy zajišťující repatriaci dělníků a odkazoval na úřadovnu dlouhodobě jako na svou odbočku.

Ve větší míře se také v r. 1946 repatriační odbor zaměřil na příjezd uprchlíků ze vzdálených destinací. I zde se vyskytovali tací, kteří spadali do kategorie Displaced Persons, resp. repatriantů, tak jak je odbor chápal. Šlo o *osoby, které se dostaly do zámoří v důsledku válečných poměrů (politické a rasové persekuce) a nemají možnosti, aby na vlastní náklad byly repatriovány.*⁶⁷⁰ Nemálo Čechoslováků se totiž mezitím vrátilo s využitím vlastních prostředků, či jen částečně využili repatriační cesty. Repatriační odbor usuzoval počty repatriantů v zámořských státech na několik set a v Palestině několik tisíc.⁶⁷¹ Porada 6. 3. 1946 konstatovala, že v případě zámořské repatriace se bude jednat o dlouhodobý proces ve spolupráci se zastupitelskými orgány. Nicméně zároveň šlo o úzké propojení s reemigrací. Repatriace ze vzdálených destinací probíhala zejména přes Francii, Itálii a československou repatriační misi na Blízkém východě.

Celkové zaměření repatriačního odboru se posunulo více směrem k dlouhodobé péči o oběti války.⁶⁷² V rámci repatriačního odboru nabývaly na přelomu let 1945 a 1946 na významu zejména (vedle pátrací služby) záležitosti reemigrace, kterými byl odbor pověřen vládním usnesením z 28. 4. 1946.⁶⁷³ Rovněž tuzemská politická situace další směřování významně ovlivnila. V rámci dvouletého plánu proběhla na ministerstvu ochrany práce a sociální péče restrukturalizace.⁶⁷⁴ Na podzim 1946 došlo k rozdělení na odbor repatriační a reemigrační. Ve vedení repatriačního odboru zůstal L. Zavřel, úřad přebíral i značné množství kancelářské síly v rámci pokračujících oddělení (organizační, právní a legislativní, pomocné péče, pátrací a Ústav pro péči o uprchlíky). Protože značná část jeho činnosti se již ukončovala, převzal

---

⁶⁶⁹ Bývalí dělníci se vedle repatriace a podpory na úřad obraceli i v záležitostech vyrovnávání ušlého platu.

⁶⁷⁰ NA ČR, f. MPSP-R, k. 252, č. j. R5100-11/3-46, Protokol meziministerské porady, 15. 3. 1946.

⁶⁷¹ Dle odhadů se jednalo o 80 osob v Argentině, 8 v Austrálii, 2 na Ceylonu, 6 v San Domingu, 317 v Ekvádoru, 8 na Filipínách, 1 na Haiti, 270 v Chile, 11 v Indii, 6 v Indonésii 6, v Malajsii 1, v Manile 5, v Nikaragui 1, Nové Kaledonii 1, na Novém Zélandu 27, v Palestině 4 240, v Paraguayi 101, v Peru 2, v Guatemale 2, v Číně 300, v Maroku 100, v Kanadě 626, v Nové Guineji 7, v Kolumbii 11, v USA 1 621, v Uruguayi 209 a na Trinidadu 10. Počty se odhadovaly podle víz, která udělil Ústav pro péči o uprchlíky. Odbor však nebyl schopný vysledovat, pokud se někdo např. nejprve dostal např. do Anglie a odtud se odstěhoval do finální destinace.

⁶⁷² Uvažovalo se i o zřízení zvláštního ústavu s tímto pověřením. Viz KASÍKOVÁ, Jana: *At' mohou přijeti*, c. d., s. 173.

⁶⁷³ NA ČR, fond MPSP-R, k. 247, č. R 1319 30/7. Zpráva o činnosti odboru repatriačního, 30. 7. 1946.

⁶⁷⁴ Ministerský post MOPSP převzal Z. Nejedlý, který si nechal připravit přehled dosavadní i výhled budoucí činnosti jednotlivých oddělení. V této době se jednalo v rámci organizační agendy zejména o evidenci a přípravu statistik, aktivitu vyvíjelo zejména oddělení pátrací. Sociální, zdravotní a osídlovací kanceláře se zabývaly spíše poradní činností, případně se kryly s kompetencemi dalších úřadů. NA ČR, fond MPSP-R, k. 247, č. j. R1319-12/7, Pracovní dvouletka 1947-1948, 12. 7. 1946.

likvidační závazky svých jednotlivých složek (Ústavu pro péči o uprchlíky,⁶⁷⁵ repatriačních misí, sítě styčných a pátracích důstojníků, repatriačních středisek ad.).⁶⁷⁶ I repatriační odbor byl vzápětí zrušen oběžníkem z 27. 2. 1947 a jeho činnost ukončena 31. 7. 1947.

Důvodem, proč československá vláda až do roku 1948 ponechávala v Německu své repatriační pracovníky (a to i poté, co odvolala repatriační styčné důstojníky), bylo pátrání po dětech. Během celého roku 1947 přitom zamýšlela ukončit i pátrací činnost a předat ji do rukou humanitárních orgánů.⁶⁷⁷ Ve dnech 9.-18. 9. 1947 vykonal do Německa pracovní cestu přednosta pátracího oddělení K. Šlapák, aby se přesvědčil o nutnosti přítomnosti československého pátracího týmu.⁶⁷⁸ *Vedoucí Přípravné komise IRO netajil se tím, že by v mezinárodních kruzích vzbudilo podiv, kdyby Československo projevilo nezájem na pátrací službě v Německu tím, že by odvolalo své orgány, ač práce ještě není skončena a ač IRO je ochotno poskytovat nadále veškerou pomoc, třebaže Československo není jeho členem (...). Bylo zdůrazněno (...), že i státy deportací dětí mnohem méně postižené udržují v Německu své pátrací orgány (Belgie, Lucembursko, Holandsko, Francie), stejně jako Polsko, Jugoslávie atd. (mnohém více postižené).*⁶⁷⁹

Podle údajů byl do srpna téhož roku pátracím týmům dán tip na 655 případů dětí „domněle československého původu“. Šlo tedy o nejasné případy, které bylo třeba přezkoumat s pomocí československých orgánů (ministerstva či pověřenectva vnitra i místních výborů), přičemž aktuálně se vyšetřovalo 308 případů. Zároveň týmy vyhledávaly děti na základě pátracích příkazů, v září 1947 se jednalo stále o počet 910 dětí. *IRO nepokládá případy zavlčených dětí, jež dosud nebyly vypátrány za beznadějně, naopak prostřednictvím svých pátracích týmů, jichž je v US oblasti 21, nadále systematicky prověřuje všechny tak zvané nedoprovázené děti,*

---

⁶⁷⁵ V rámci Ústavu pro uprchlíky se rušily i jeho předchozí závazky a finanční podstaty jak ústavu a přestěhovalecké problematiky, tak ještě dřívějších závazků, např. likvidace Stěhovací komise v Bratislavě, která v r. 1939 pomáhala se stěhováním Čechů ze Slovenska. Viz VACULÍK, Jaroslav: *Češi na Slovensku v letech 1919–1939. poznámky k jejich příchodu a odchodu*, In: Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd 27, č. 2, (2013), s. 247.

⁶⁷⁶ V době rozdělení zůstávali pod repatriačním odborem pracovníky v zahraničí v americké zóně důstojníci Schein, Geisel, Dufek a Pumperka a šoféři Bernyak, Nykl a Kopp a Knopová. V britské zóně to byli důstojníci Šícha a šofér Dvořák, ve francouzské zóně důstojník Benyei, v Rak. Wolfler a šoféři Janů a Herink NA ČR, fond MPSP-R, k. 228, č. j. R 1140-30/1, Personální seznam, 30. 1. 1947.

⁶⁷⁷ Z původní sestavy repatriačních styčných důstojníků zůstal v pátracím týmu nejdéle J. Pumperka, o něco kratší dobu K. Dufek a L. Schein. Další členové se přidali do služby později v souvislosti s pátrací agendou. F. Skála, J. Žid a J. Ondráček byli původně (i po návratu ze služby u repatriačního odboru) zaměstnání u bezpečnostních složek, zřejmě tedy byla snaha zapojit odbornost kriminálního inspektora a rozšířit tím metody pátrání.

⁶⁷⁸ Během cesty jednal s činiteli PCIRO, pátracími divizemi okupačních vlád a navštívil i jednotlivé pátrací týmy v Ludwigsburgu (Pumperka, Ondráček), Würzburgu (Slavíček) a v Mnichově (Vondráček, Knopová).

⁶⁷⁹ NA ČR, fond MPSP, k 871, č.j. P/3531/y. Čs. pátrací team v Německu, 4. 9. 1947.

*tj. děti, jež jsou v péči jiné, než svých rodičů, a při tom stále přichází na děti, jež jsou jednotlivými národními pátracími kanceláři hledány.*⁶⁸⁰

Činnost pátracích týmů tedy byla několikrát prodloužena. S konečnou platností však byly vyzvány k ukončení činnosti a k návratu 30. 4. 1948.⁶⁸¹ Spolu s dokončením několika případů byl koncem dubna poslán do Prahy i ambulantní vůz ČČK, který zároveň repatrioval 10 dětí. Tímto rozhodnutím se **uzavřela repatriační struktura**, která po válce představovala rozsáhlou agendu. Napříště si jednotlivé případy (resp. s nimi související problémy např. vystěhovalectví, poučovací emigrace, pátrání, repatriace, spolupráce se zahraničními orgány apod.) přesunuly podle konkrétního zaměření pod různé rezorty.

Počty československých Displaced Persons

Celkový počet československých Displaced Persons (ve smyslu poválečných DP) se složitě vyčísluje.⁶⁸² Předběžné plány odhadovaly, že se bude jednat zhruba o 1 mil. osob, přičemž zahrnovaly Čechy, Slováky a Rusíny.⁶⁸³ Ještě na podzim 1945 na meziministerské poradě referoval zástupce repatriačního odboru, že se v československém případě jedná o 1 300 000 přemístěných, přičemž zhruba 500 tis. je zemřelých či stále nezvěstných.⁶⁸⁴

Při pohledu na statistiky UNRRA, tedy z oblasti zón západních Spojenců, se počet československých Displaced Persons časem ustálil na přibližně 138 tis., z toho zhruba 3 000 nerepatriovaných. I toto číslo však v sobě nese odhad tzv. samorepatriantů a také nepřiliš jasnou představu, koho pracovníci UNRRA mezi Čechoslováky zařadili.⁶⁸⁵ Dle statistik repatriačního odboru se za (sledovaný) rok 1945 do 31. 12. 1945 registrovalo 119 350 osob (78 355 vězňů, 39 676 dělníků, 1 319 reemigrantů). Do poloviny r. 1946 se do soupisové akce přihlásilo více než 470 tis. repatriantů a reemigrantů, tento počet tedy rovněž není relevantní.

---

⁶⁸⁰ *Kromě toho vyšetřuje IRO dvě velké akce býv. nacistického režimu, mající za účel poněmčování cizích dětí. Jsou to: akce „Lebensborn“, jež prováděla odevzdávání dětí ve věku předškolním do německých ústavů a rodin a akce „Heimschulen“, jež prováděla poněmčování dětí ve věku školním prostřednictvím škol. Tamtéž, č. j. P/3531/y. Čs. pátrací team v Německu, 4. 9. 1947.*

⁶⁸¹ V této době se jednalo o R. Knopovou (která se provdala a zůstala v cizině), V. Vondráčka (který zřejmě rovněž setrval v zahraničí), J. Pumperku, O. Slavíčka a J. Ondráčka.

⁶⁸² Přestože se problémem zabývám dlouhodobě, považuji tuto část za velmi polemickou. Pokusím se ji alespoň zhruba pro představu nastínit.

⁶⁸³ Odhady zahrnovaly 160 tis. Slováků a 40 tis. Rusínů. Na území Německa se z celkového počtu přemístěných měla nacházet polovina. Zároveň se odhadovalo, že asi 600 tis. osob bylo nuceně nasazeno, přes 200 tis. měli být civilní zajatci a dalších 211 tis. deportováni. AMZV, fond LA-D, k. 200, Repatriation: Stage I., 15. 12. 1943 a Zpráva o dnešním stavu repatriace, 16. 3. 1944.

⁶⁸⁴ NA ČR, fond MPSP-R, k. 252 č. j. R800/30 20/10, Zápis, 17. 10. 1945.

⁶⁸⁵ Zatímco se někdy objevuje pouze přídomek Czech, jindy se upozorňuje, že nerepatriovaní jsou německé národnosti a o jejich návrat nemá vláda zájem apod.

Konečná bilance statistického oddělení poukazovala na číslo necelých 700 tis. repatriantů.⁶⁸⁶ Repatriační odbor uváděl, že z toho bylo asi 400 tis. nuceně nasazených a dalších asi 160 tis. navrátilivších se politických vězňů a perzekvovaných Židů. Úřední záznamy repatriačního odboru však částečně pomíjejí ty, kteří se vrátili samorepatriací (v případě registračních lístků) a ani se nedostavili k evidenci (při soupisové akci). Přitom dle nejrůznějších svědectví i oficiálních hlášení takových případů bylo mezi Čechoslováky velké množství, ne-li většina. Ačkoli některé statistiky s tímto fenoménem počítaly, není prakticky možné získat ani přibližný odhad celkového počtu.

I pokud bychom vycházeli z jiných výzkumů, které se zabývají počty přemístěných dle jednotlivých kategorií, setkáváme se rovněž s nejistými čísly. Lze si však z nich vytvořit určitou představu o složení skupiny. Největší část tvořili nasazení dělníci a pracovníci (odhady se různí mezi 350 až 650 tis., resp. nověji se udává mezi 400 až 600 tis.), desetitisíce až více než 100 tis. osob přežilo věznění v táborech a věznicích, a další desetitisíce se nacházely v emigraci. Počet dále navyšují kategorie vnitřních přestěhovalců, dětí či válečných zajatců.

Připomeňme, že pokud se budeme ptát na status Displaced Persons, užívali jej jen západní spojenci. Velká část přemístěných se ovšem vrátila z území pod správou SSSR a tedy takto oficiálně nikdy označena nebyla. Pokud bychom naopak vycházeli z koncepce pojmu, a do centra pozornosti postavili přemístění osob v důsledku válečných událostí (bez ohledu na skutečnost, zda se na konci války nacházeli mimo svůj domov), jednalo by se i v československém případě o statisíce osob. Důležitější než celkový počet je dle mého názoru poznatek, že šlo o nezanedbatelný proces poválečné doby a s touto zkušeností (ať už přímou v podobě přemístění, nebo přenesenou skrze blízké či známé a skrze média) se nějakým způsobem osobně setkala většina tehdejších obyvatel.

Práce styčných důstojníků s Displaced Persons

Sledování organizační struktury a průběhu péče o Displaced Persons poněkud zplošťuje šíři a různorodost situací i zkušeností jednotlivých aktérů. Vzhledem k tak obrovskému počtu zainteresovaných lidí je nelze jednotlivě postihnout. Byly ovšem důležitou součástí procesu a ovlivňovaly jeho průběh i rozhodování. Koneckonců již povaha problému (osvobození,

---

⁶⁸⁶ Údaj 692 tisíc je získán ze soupisové akce. Je opět diskutabilní, kolik jiných kategorií (zejména reemigrantů) bylo započítáno. J. Vaculík vychází z počtu 200 tis. reemigrantů a tedy dochází k číslu 492 tis. repatriantů. VACULÍK, Jaroslav: *Poválečná repatriace*, c. d., s. 80.

čekání na návrat domů, soužití s lidmi a spolupráce v extrémních podmínkách) odpovídá tomu, že konkrétní situace, lidská stránka a s tím spojené emoce, konflikty i subjektivní postoje byly neustále přítomné a natolik silné, že se propisovaly i do oficiálních dokumentů a hlášení a ovlivňovaly nejedno rozhodnutí. Považuji proto za důležité je alespoň přiblížit i v této části práce, která se zabývá institucionální strukturou.⁶⁸⁷ Oproti předchozím obecnějším principům zde načrtnu i konkrétní záležitosti, které ilustrují nejen šíři, ale i hloubku tématu.

Zaměřím se při tom na repatriační styčné důstojníky, jako na ty, kteří byli jako „pracovníci v terénu“ propojením daných plánů a jednání s Displaced Persons samotnými. Na základě studia hlášení, dopisů i přijímaných instrukcí budu analyzovat **aspekty jejich práce**. Některé se budou částečně prolínat s informacemi v předchozím textu, jiné jej naopak budou doplňovat. Cílem je vyzdvihnout zásadní roli, jakou styční důstojníci v celé struktuře a procesu představovali. Jako součást jejich činnosti uvádím i příklady **konkrétních československých DP-Campů** či shromažďovacích center, a to skrze „oficiální“ perspektivu správy (potažmo styčných důstojníků), která se v mnohém odlišovala od pohledu samotných Displaced Persons, kterému se budu věnovat později.

Funkce a význam pracovníků v první linii

Styční důstojníci (ale i pracovníci UNRRA, pověřenci z vojenských řad nebo členové nejrůznějších zapojených organizací) měli v systému organizace péče o Displaced Persons důležité místo. V prvé řadě byli spojkou mezi DPs a autoritou nastavující obecný rámeček. V tomto smyslu byli **vykonavatelem** jejich záměrů.⁶⁸⁸ V případě československých styčných důstojníků zde byly jasné směrnice vlády, prosazené dlouhodobým diplomatickým jednáním na mezinárodním poli, které určovaly hranice případné libovůle jednotlivců. Styční důstojníci byli jednak konající úředníci, jednak prováděli v jistém slova smyslu **roli školitelů**. Jejich důležitým úkolem bylo předávat tyto instrukce dále, zejména spolupracujícím výborům Displaced Persons, a tím **vládní politiku sjednocovat a naplňovat**. Nešlo přitom jen

---

⁶⁸⁷ Přesto zůstávám v „oficiální“ rovině. Zdrojem následující kapitoly jsou zejména složky jednotlivých repatriačních styčných důstojníků a misí, dostupné v Národním archivu ČR v rámci fondu MPSP-R, zejména kartony č. 874-894. Ač poskytují značné množství materiálu, jedná se zřejmě o spisy, které byly důstojníky předány po ukončení činnosti. Jsou většinou útržkovité, neúplné a tematicky nezpracované, některá postrádají bližší určení či jednacím číslo, z čehož vyplývá i jistá nejednotnost v poznámkovém aparátu.

⁶⁸⁸ Specifická je v tomto např. formace UNRRA pracovníků k obecně globálnímu a humanitárnímu postoji s respektem k odlišnostem jednotlivých kultur i individualitám. Jak ukazuje např. J. Reinischová, lidé s touto formací a praktickou zkušeností se v pozdější situaci studené války ocitli v izolaci. Byli dokonce pro svůj pozitivní přístup ke kulturám „opačné strany“ podezíráni ze špionáže a vyslýcháni. Přízpusobením se požadavkům autorit v poválečné době se tak v období bipolárně rozděleného světa obrátilo proti nim. *Svět se změnil, ale UNRRA pracovníci ne*. In: REINISCH, Jessica, 'Auntie UNRRA' at the Crossroads, in: Past & Present 218, č. 8 (2013), s. 70–97, zejm. s. 96.

o otázku posouzení národnosti a přidělení repatriačního víza. Instrukce a pokyny dávaly najevo i zájem vlády o rychlou repatriaci vlastních občanů, zapojení Československa do mezinárodní spolupráce a respektování určitého systému. To vše k Displaced Persons promlouvalo a explicitně či mimoděk ovlivňovalo jejich postoje. Styční důstojníci během své práce na správný postup dohlíželi, korigovali odchylky a v případě nejistoty se obraceli na vyšší místa o upřesňující informace.⁶⁸⁹ Nutno předeslat, že, podíváme-li se na konkrétní konání, styční důstojníci skutečně tyto postupy dodržovali navzdory odlišným situacím a dispozicím.⁶⁹⁰

Oficiální zástupci československé vlády

O významu pracovníků vypovídá i jejich **výběr ze strany vládních orgánů**, kde se posuzovala jak jejich vybavenost praktická, tak souznění s oficiální politickou linií. To se při samotném průběhu práce styčných důstojníků ukázalo ze strany vlády jako prozíravé. Ačkoli se s něčím takovým zřejmě původně nepočítalo, styční důstojníci, jako **oficiální zástupci československých orgánů** (mající přímé spojení na úřady v Československu), začali na osvobozeném území zastávat prozatímní konzulární pozici.⁶⁹¹ Primárně se tak dělo v souvislosti s posuzováním československé státní příslušnosti a zprostředkováním rozhodnutí o jejím udělení v případě, že se případ posuzoval ve vlasti.⁶⁹² Čechoslováci, nejen Displaced Persons, se ovšem na styčné důstojníky obraceli s žádostmi o hájení svých zájmů v širším smyslu. Ve svých pravidelných hlášeních tak důstojníci uváděli i činnost v této oblasti: *Další příklad konzulární agendy čs. styčných důstojníků: Mimo dosud z nejrůznějších důvodů nerepatriovaných čs. D. P. nachází se [v Německu] tyto druhy (sic!) čs. státních příslušníků: a) Starousedlíci, kteří většinou z majetkových důvodů nechtějí domů, b) čs. D. P., které nechtějí do ČSR a čekají na možnost další emigrace do jiných zemí, c) čs. občané, kteří podle dekretu pre[zidenta] republiky nemohou být repatriováni do vyřízení jejich žádosti o uznání čs. stát. občanství, které podle tohoto dekretu však neztratili. Jelikož se jedná o čs. občan[y],*

⁶⁸⁹ Určité ovlivňování nicméně přicházelo i ze strany Displaced Persons, protože reálná situace se lišila od předpokladů či některé otázky vyvstaly teprve v průběhu akce, např. původně neřešený postoj k rodinným příslušníkům repatriantů, zvláštní situace některých válečných zajatců apod.

⁶⁹⁰ Na druhou stranu i autority v průběhu případně odchýlení korigovaly (např. odvolání kpt. Friedmanna zmíněné v minulé kapitole) a mohlo být důvodem k uvolnění ze služby.

⁶⁹¹ V komunikaci s okupačními autoritami měla tuto úlohu oficiálního zástupce nicméně zastávat zejména československá vojenská mise případně velvyslanec J. Nosek v Paříži jako vládní zmocněnec pro repatriaci ze západních spojeneckých oblastí.

⁶⁹² Kapitán Lagus na podzim 1945 v dopise ministerstvu vnitra, ve kterém zasílal žádosti o uznání československého občanství, konstatoval, že ...[d]o zřízení čs. normálního zastoupení v Německu (konzuláty) řiďte, prosím, kladné nebo záporné vyřízení přiložených žádostí na mne. NA ČR, fond MPSP-R, k. 879, č. j. 2334, 18. 11. 1945.

*mají nárok na ochranu, potvrzení jejich čs. občanství...*⁶⁹³ To jim v daných podmínkách mohlo např. zajistit lepší životní podmínky i určité právní zaštitění.

Agenda a komunikace spojená s těmito skupinami, zejména se starousedlíky, vyplňovala v pozdějším období čím dál větší prostor práce důstojníků. Zároveň však pokračovali v práci související s Displaced Persons (opozděná repatriace, pátrání, soupisy seznamů ad.). Jejich možnosti tak byly omezené a konzulární záležitosti měli styční důstojníci spravovat jen dočasně nebo v mimořádných případech, zvláště pokud přesahovaly oblasti jejich působení.⁶⁹⁴ Nezřídka se např. objevovaly žádosti ohledně majetku Čechoslováků v zahraničí, ať už za války odvečeného nebo v zahraničí se nacházejícího. *Opatření, týkající se hospodářských zájmů takového druhu, jsou mimo kompetenci čs. styčných repatričních důstojníků.(...) Čs. styční repatriční důstojníci zakročili k ochraně těchto zájmů v několika případech, tam kde hrozilo nebezpečí prodlení.*⁶⁹⁵ Styčným důstojníkům chodilo i množství konkrétních žádostí, např. na vypátrání majetku, cenných předmětů či vyřízení konkrétních záležitostí v Německu. Některými se odmítli zabývat s tím, že nespádají do jejich kompetence nebo na ně neměli kapacitu.⁶⁹⁶ Výjimkou byl, jak je uvedené i v citovaném hlášení, majetek, u kterého hrozila kvůli prodlení jeho ztráta či zničení (jako byla např. zavlčená (sic!) umělecká díla, tovární zařízení či vojenský materiál) a těmito záležitostmi tedy důstojníci byli občasně pověřeni.⁶⁹⁷ V souvislosti s tím se řešil majetek, který přemístěné osoby v zahraničí nashromáždily a chtěly si jej odvézt do vlasti. Spojenci jeho množství limitovali na 30 kg, což byl v některých případech pro Displaced Persons problém. Priorita ovšem byla jednoznačná, stát v první řadě zajišťoval repatriaci osob a majetek doporučil uložit do úschovy do pozdějšího řešení či objednání převozu na náklady majitele.⁶⁹⁸

---

⁶⁹³ NA ČR, fond MPSP-R, k. 878, č. j. 5251, 25. 9. 1945.

⁶⁹⁴ Viz zmíněná dohoda s Československou vojenskou misí v Berlíně v únoru 1946. NA ČR, fond MPSP-R, k. 882, č. j. 2817-CLO-46DrR, 15. 2. 1946.

⁶⁹⁵ NA ČR, fond MPSP-R, k. 878, č. j. 1890-CLO, 30. 7. 1945.

⁶⁹⁶ Např. ale na mezinárodní žádosti se bral zřetel, a to i pokud se jednalo o jednotlivosti. Např. v srpnu 1945 L. Rieger postoupil na MOPSP žádost (která přišla skrze mezinárodní kancelář UNRRA) prvního houslisty nizozemského orchestru o vrácení historických houslí, které uschoval během svého pobytu v Terezíně. NA ČR, fond MPSP-R, k. 882, č. j. 1307, Zpráva pro MOPSP, 7. 8. 1945.

⁶⁹⁷ NA ČR, fond MPSP-R, k. 881, č. j. 4/45, Týdenní hlášení, nedatováno.

⁶⁹⁸ Později tuto záležitost nicméně opět otevřel pro pozdější repatrianty či reemigranty. Majetek starousedlíků, resp. reemigrantů, se řešil v rámci reemigrační politiky samostatně. Jde ostatně o jeden z významných rozdílů organizace transportu do vlasti oproti repatriantům-Displaced Persons. Podobně neměli repatriční styční důstojníci figurovat jako prostředník občas se vyskytujících hospodářských nabídek ze strany československých firem do zahraničí okupačním mocnostem apod.

Udělení repatriačního víza

Ve větší či menší míře se ústřední otázkou při práci s československými Displaced Persons, i nástrojem silné pozice styčných důstojníků jako autority, stalo **posouzení nároku na přidělení repatriačního víza**. Ačkoli byly podmínky stanoveny již ve směrnících, ponechávaly určitý prostor subjektivnímu zvážení a od počátku je provázely sporné otázky. Vymezení se zde týkalo zejména československých Němců a Maďarů, nejasnosti ale panovaly i v dalších případech. Přístup se navíc proměňoval v čase (i místně) spolu s vývojem politiky ve vlasti. Oficiálně se československým Němcům, kteří zachovali věrnost republice, právo na repatriaci přiznávalo. V souvislosti s obecnou náladou se ale stále více prosazoval postoj, že má jít spíše o výjimečné případy. Na konci července 1945 mjr. Rieger nařídil styčným důstojníkům, aby víza Němcům a Maďarům až do vyřešení otázky úpravy občanství vydávat přestali.⁶⁹⁹

Přes všechny předem vyjednané dohody a veškeré snahy o osvětu na mezinárodním poli byl tento požadavek československé vlády pro spojenecké jednotky buď nejasný, nebo, v rámci celkové organizace a snahy vyřešit problém jako takový, na tuto dílčí otázku nebrali ohled. Jejich primárním zájmem bylo postoupit s repatriací a konkrétní odlišnosti příliš nezohledňovali. Z přílišné benevolence však byli obviňováni i někteří styční důstojníci: *Pumperka a Wolfler posílají sudetské Němce do Plzně. Radí jim spálit své dokumenty a vrátit se jako Češi nebo Slováci. Poslali jsme dál k ministerstvu.*⁷⁰⁰ Dotčení styční důstojníci v Rakousku se však vůči nařčení ohradili: *Prohlašujeme tímto, že bedlivě plníme Vaše instrukce a za žádných okolností nerepatriujeme Němce neb Maďary až na ony nepatrné výjimky, obsažené ve Vašich směrnících. (Aktivně zasáhli do boje, byli z politických důvodů v koncentračních táborech apod.). Tato naše práce jest někdy ztížena americkými úřady, které mají zájem na tom, repatriovati co nejvíce lidí a nehledí na to, zda-li je to Čech či Němec. (...) Vysvětlili jsme a vysvětlujeme stále amer. úřadům tuto záležitost a docílili jsme, že podobné případy se již opakovati nebudou.*⁷⁰¹ Co se týkalo již vypravených transportů do Plzně, ve kterých se nacházeli Němci, argumentovali důstojníci tím, že Američané do vlaku připojili další osoby bez jejich vědomí. Tento problém pocítila zejména plzeňská repatriační stanice, kam spojenecké výpravy směřovaly. Nezřídka se právě zejména v počátcích stávalo, že s hromadnými transporty přijížděli i ti přemístění, kteří by vízum k návratu

⁶⁹⁹ NA ČR, fond MPSP-R, k. 882, č. j. 1890, Československý hlavní styčný důstojník u CDPX, USFET-HQ, zpráva pro MOPSP, 30. 7. 1945.

⁷⁰⁰ NA ČR, fond MPSP-R, k. 787, č. j. 1072, Report No. 1, 6. 7. 1945.

⁷⁰¹ NA ČR, fond MPSP-R, k. 881, č. j. 1614, Repatriace, 8. 8. 1945.

do Československa nezískali. Československé orgány tuto praxi nelibě nesly a průběžně proti ní protestovaly. Případně takové repatrianty (především Němce) nechávaly vracet zpět. To ovšem v této době, kdy ještě nebyl mezinárodně ukotvený proces vysídlení, bylo rovněž problematické.

Některé jednotky nejspíš nebyly s postupem vůči československým Němcům seznámeny. Byli to opět styční důstojníci, kteří opakovaně u Spojenců v této záležitosti intervenovali. Ani to se ovšem nesetkávalo vždy s pochopením: *Celá aféra boje proti tomu, aby proti naší vůli byli posíláni Němci do Plzně a dále na východ, je tak spleť, tak podlá a prolhaná, že je to větší story (sic!). Je 1 hodina v noci a nechce se mi tuto bajku nyní vypravovat. To nechme, až se sejdem. Efekt věci je ten, že je zde definitivní příslib, že Němci, pokud budou posílání omylem z Německa neb Rakouska do Plzně, budou vráceni zpět. Byl jsem neústupný a získal jsem si nenávisť. Nechtějí se mnou spolupracovat. Já osobně po způsobu jednání se mnou nemám mnoho chutě dále pracovat.*⁷⁰² Jak dále kpt. Falta, který jako určený k velitelství v Plzni příjezd Němců řešil velice intenzivně, ještě v červenci 1945 sděloval, ani na našem území nebyly vojenské autority o postupu dostatečně instruovány. *Informoval jsem [amerického velitele] o tom, že ani prezident, ani ministerstvo nedalo souhlas k tomu, aby Němci ze Sudet nebo ze Slovenska byli dopraveni do Československa. (...) Odpovědný důstojník major Hildred začal na mě křičet, že nestrpí žádné vměšování, že jsme povinni převzít každého československého státního občana bez ohledu na jeho národnost, začal mne vyhrožovati a vykázal mne z místnosti s tím, že již nikdy více nesmím vkročití přes práh jeho kanceláře.*⁷⁰³

Ve snaze o sjednocení otázky tak došlo k zakročení přímo na americkém velitelství, které odeslalo 25. 6. 1945 telegram vyjasňující tuto otázku všem okupačním armádám (v britské a americké oblasti, i spojeneckým velitelstvím v Itálii, Norsku a Dánsku): *Předmětem telegramu jsou sudetští Němci. Československá vláda neuznává sudetské Němce za čs. občany, pokud získali v letech od 1938-45 německé občanství. Jest nanejvýš důležité, aby takové osoby nebyly repatriovány do Československa. Vzhledem k důležitosti této otázky žádáme, aby nebyly do Československa repatriovány osoby, které nebyly čs. styčným důstojníkem řádně prověřeny jako čs. státní občané. Takový postup byl i v některých oblastech již úspěšně použit.*⁷⁰⁴ Ačkoli nadále přicházely stížnosti o odesílání takových transportů, nedělo se tak již v takovém měřítku, jako v prvních týdnech. Souvislost to mělo i

⁷⁰² NA ČR, fond MPSP-R, k. 878, č. j. 1035, Dopis, 14. 7. 1945.

⁷⁰³ Tamtéž, Zpráva, 10. 7. 1945.

⁷⁰⁴ NA ČR, fond MPSP-R, k. 882, č. j. 1890-CLO, Československý hlavní styčný důstojník u CDPX, USFET-HQ, zpráva pro MOPSP, 30. 7. 1945.

s menší intenzitou hromadných výprav a tedy větší kontrolou ze strany repatriačních styčných důstojníků. Ani na jejich straně však nebyla v počátcích situace plně dořešená, protože chyběl právní podklad. Otázkou bylo, kam umístit osobu formálně zařazenou do kategorie Displaced Person, hlásící se k určité státní příslušnosti, ovšem vyloučené ze systému péče tímto státem.

Do rozhodnutí o odmítnutí víza byla československým Němcům poskytována obecná péče pro Displaced Persons. Styční důstojníci se případně zasadili o jejich umístění do jiné části tábora, aby nedocházelo k vzájemným šarvátkám. Ačkoli osoby odmítající repatriaci ze své vůle zůstávaly v DP-centrech, českoslovenští Němci po odmítnutí přidělení víza měli být přerazeni do německých zajateckých táborů nebo kompetence místních německých úřadů, které řešily rovněž vysídlené německé obyvatelstvo.⁷⁰⁵ I v tomto případě např. styčný důstojník Melzer z britského sektoru v červenci 1945 upozorňoval na praxi, která se snažila požadavek obejít: *...ještě není postaráno o skupiny osob, kterým spojenecký důstojník odmítne vízum. Tyto osoby jsou předané starostovi nejbližšího města s označením, že může s nimi nakládati jako s německými státními občany. Následkem toho vymknou se nám tyto osoby z evidence. Většina z nich jest odeslána ihned do amerického sektoru, odkud jsou dopraveni nákladními auty do části ČSR, obsazené Američany.*⁷⁰⁶ Později však už k takovým případům docházelo méně. Velitelství spolu se správní reorganizací přistoupilo spíše k postupu, kdy se transporty připravovaly na základě shromáždění konkrétního počtu osob a byly tedy styčným důstojníkem více ohlížány.

V prvních chvílích však nepostupovali jednotně ani repatriační důstojníci. S odvoláním na možnost udělení víza těm, kteří zachovali věrnost republice a benevolentnější postup k německy mluvícím Židům, volili někteří k Němcům vstřícnější postup. Zatímco bezprostředně po osvobození se obecně postupovalo podle předpisů, je nicméně i ve zprávách znatelná postupně se zpříšňující optika. *Pokud se týče Vašeho postupu vůči čs. občanům národnosti německé neb maďarské, poukazují na "Směrnice". Nutno tedy každý případ zvláště probírat a zjistiti, kdy příslušník německé a maďarské národnosti zůstal "důsledně věren" čs. republice, v kterémžto případě jste oprávněn vydat vízum.*⁷⁰⁷ Měnila se politika vůči Němcům v Československu a očekávala se brzká právní úprava a vysídlení německého obyvatelstva. Protestovalo se rovněž proti praxi, kdy byli Němci repatriováni do Československa s tím, že se jejich otázka vyřeší definitivně přímo ve vlasti.

---

⁷⁰⁵ Otázka Němců mezi Displaced Persons byla obecně problematická, a to i např. těch, kteří se přihlásili k židovské národnosti. Viz dále kapitola Židé.

⁷⁰⁶ NA ČR, fond MPSP-R, k. 880, Dopis Cpt. Lagus, sen. L. O, 27. 7. 1945.

⁷⁰⁷ NA ČR, fond MPSP-R, k. 879, Zpráva, 23. 6. 1945.

Československé orgány tento postup zatěžoval a z jejich pohledu rovněž zabíral místo těm, kteří na repatriaci měli skutečně nárok. Ne náhodou se objevilo několik falešných československých styčných důstojníků, kteří obstarávali falešná víza právě pro československé Němce.⁷⁰⁸ Podobně jako jiné ilegální aktivity, i tyto měly většinou podobu obchodu s dokumenty či se svědectvími, která měla Němcům pomoci k prokázání věrnosti a získání víza.⁷⁰⁹

Nejen v rámci odsunové politiky, ale i v repatriační praxi se objevuje tendence a rétorika vůči německým antifašistům, přimět je k odchodu, resp. odmítnout repatriaci s tím, že budou mít větší přínos v budování poválečného Německa. *Z důvodů bezpečnostních a demokratického vývoje nutno přivést tento výjimečný druh (sic!) němců (sic!) a maďarů (sic!) z ČSR do vlasti (myšleno Německo – pozn. aut.), aby pomáhali při nové výstavbě státu.*⁷¹⁰ Po vydání srpnového dekretu o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské se repatriace Němcům v podstatě uzavřela.⁷¹¹ Zamezovalo se v co nejvyšší míře i individuálním intervencím. *Kabinet ministra vnitra sděluje ohledně repatriace osob německé národnosti, že předpisy o tom, že Němci nesmějí být repatriováni, jsou stále v platnosti a Národní výbory nejsou kompetentní, aby se obracely na repatriační mise v jednotlivých případech přímo.*⁷¹²

Českoslovenští Němci sami byli zřejmě z daného postupu překvapeni. Žádali v mnohých dopisech adresovaných národním výborům, styčným důstojníkům i dalším příslušným úřadům o návrat domů pro sebe i své členy rodiny. Sledovali vývoj událostí, a když se např. začátkem podzimu 1945 omylem v novinách v Rakousku objevila zpráva o možnosti zvážení repatriace Němců, pokud se přihlásí u repatriačního úřadu do konce října, způsobil nápor zájemců dočasný kolaps provozu kanceláře.⁷¹³ Němci čekající v DP's táborech a centrech se

---

⁷⁰⁸ Viz dále.

⁷⁰⁹ ...žádal jsem Vás, aby bylo zakročeno proti jistému panu dr. Henkelovi, který se vydává za repatriačního důstojník, potažmo "prezidenta" repatriačního výboru (...). Viděl jsem další důkaz zneužívání moci tohoto úřadu. Dostavil se ke mně bývalý pražský sudetoněmecký advokát (...), kterému pan Henkel vydal svědectví a potažmo pas k návratu do ČSR. Já jsem svědectví opatřil nápisem "neplatné", resp. jsem pas zničil. Prosím o ostré zakročení proti tomuto "úřadu". NA ČR, fond MPSP-R, k. 878, č. j. 5572, Repat. výbor v Göttingenu, 11. 11. 1945.

⁷¹⁰ Tamtéž.

⁷¹¹ Nadále se řešily pouze sporné otázky manželek, bývalých vojáků Wehrmachtu apod. Viz dále.

⁷¹² NA ČR, fond MPSP-R, k. 879, č. j. 2399, Sdělení, 15. 10. 1945.

⁷¹³ Ve skutečnosti se jednalo o chybu v porozumění a užití cizího jazyka, který dle hlášení styčný důstojník příliš neovládal. Ve snaze zachytit co nejvíce potenciálních Čechoslováků majících nárok na repatriaci zveřejnil výzvu do novin o stanovení říjnového termínu konce přihlášek k repatriaci. Tuto informaci však nejasně zařadil za zprávu o přístupu československých úřadů k Němcům a Maďarům o ztrátě jejich občanství. Čekající Němci si prohlášení vysvětlili jako stanovisko vlády, která vychází vstříc Němcům se zájmem o repatriaci, pokud se o ní přihlásí do určitého data. *Rückkehr zur Tschechoslowakei. – Der tschechoslowakische Verbindungsoffizier in*

snažili do Československa dostat skrze povolení k návštěvě či ke krátkodobému překročení hranic. I to ale bylo limitováno např. na přeshraniční pracovníky, protože z pohledu úřadů opět hrozilo, že využijí návštěvu k nepovolenému návratu a dlouhodobějšímu pobytu.⁷¹⁴

Dlouhodobě řešenými se staly otázky ohledně manželek, případně družek, a dětí ze smíšených vztahů. Pokud se jednalo o sňatek mezi dvěma příslušníky spojeneckých národů, repatriaci se překážky nekladly. Nicméně nebyly uznávány sňatky, které proběhly na okupovaném území mezi Čechoslovákem a Němkou v době po osvobození. Při dřívějším sňatku směla být německá manželka a společné děti obvykle repatriovány s manželem do Československa. V případě německého manžela však měla na repatriaci nárok jen československá manželka, případně děti.⁷¹⁵ U těch se ale repatriace zamítala např. při posouzení jejich převážně německé výchovy apod. Na základě dekretu o úpravě občanství se tato otázka specifikovala. Uznání sňatků a z toho vyplývající případná repatriace pro německé manželky, byla navázaná na předchozí splnění podmínek dekretu o úpravě občanství, stejně jako v případě jiné osoby německé, resp. maďarské národnosti.⁷¹⁶

Na poradě repatriačních styčných důstojníků v Plzni v září 1945 byl sjednocen postup vůči repatriaci Němců, v souladu s prezidentským dekretem o úpravě občanství a s vyjednáváním vysídlovací politiky na mezinárodní scéně.⁷¹⁷ Němci a Maďaři, kteří požadovali repatriaci, měli zaslat příslušnou žádost o zachování občanství na ministerstvo vnitra.⁷¹⁸ Do jejího

---

Passau gibt bekannt, daß alle tschechoslowakischen Staatsangehörigen deutscher und ungarischer Nationalität ihre Staatsangehörigkeit verloren haben. Diejenigen, die bis zum 1. 10. 1938 tschechoslowakische Staatsangehörige waren und wieder in die Tschechoslowakei zurückkehren möchten, müssen sich bis zum 30. 9. 1945 bei dem tschechoslowakischen Verbindungsoffizier in Passau (...) melden. Personen, die sich bis zu diesem Datum nicht vorgestellt haben, geben damit jeden Anspruch auf, jemals in die Tschechoslowakei zurückzukehren. V překladu: Návrat do Československa. Československý styčný důstojník v Pasově dává na vědomost, že všichni českoslovenští státní občané německé a maďarské národnosti ztrácí svou národní příslušnost. Ti, kteří byli do 1. 10. 1938 československými státními občany a chtějí se znovu vrátit do Československa, musejí se přihlásit do 30. 9. 1945 u československého styčného důstojníka v Pasově. Osoby, které se do tohoto data nedostaví, se tím vzdávají návratu do Československa. NA ČR, fond MPSP-R, k. 881, č. j. 5398, Sdělení z Pasova, 10. 10. 1945.

⁷¹⁴ Povolení k návštěvě vydávali za úplatu také některé falešné úřady a styční důstojníci. *Bývalí českoslovenští občané německé národnosti v poslední době se odvolávali na to, že v Rehau a v Selbu na hranicích Československa dávají čsl. orgány povolení říšským a sudetským Němcům k návštěvě Československa.* Důstojník zjistil, že místní vojenská vláda pouští osoby na základě povolenek v Aši. Místní národní výbor potvrdil jejich vydávání, ovšem v omezeném počtu. Důstojník proto zakročil u příhraničních vojenských jednotek, aby napříště pro překročení hranic nestačilo povolení československých úřadů, ale mělo být doplněno i americkým vojenským povolením. NA ČR, fond MPSP-R, k. 878, č. j. 5271, Funkkaserne, tábor v Mnichově, 28. 9. 1945.

⁷¹⁵ Repatriovat se ale mohly např. nelegitimní děti, přestože jejich národnosti se nemusely shodovat. NA ČR, fond MPSP-R, k. 884, Zásadní otázky repatriační, řešení, 27. 8. 1945.

⁷¹⁶ NA ČR, fond MPSP-R, k. 882, č. j. 2711/46, Czechoslovak Marriage Regulations, 31. 1. 1946.

⁷¹⁷ K podrobnějšímu vývoji, na který reagovaly i úřady komunikující odpovědi na sporné otázky styčným důstojníkům viz JECH, Karel, KAPLAN, Karel: *Dekrety prezidenta republiky*, c. d., s. 345-385.

⁷¹⁸ Obdobná situace byla na Slovensku SNA, fond PV, k. 224, č. j. 4304/1-II/1, Vysvětlení k vydávání osvědčení o polit. a národ. spolehlivosti, 8. 10. 1945. Po vydání dekretu již rozhodnutí o repatriaci probíhalo pod intencí

vyřízení ovšem neměli být repatriováni, resp. se tak mohlo stát až po jejím kladném vyřízení a doručení. Rozhodovací pravomoci sice přešly na jiný orgán, nicméně vzhledem k prozatímní absenci zastupitelských orgánů tyto náležitosti zprostředkoval nadále repatriační styčný důstojník.⁷¹⁹ Pro repatriaci ze zahraničí bylo směřodlatné i rozhodnutí ministerstva, dle kterého Němci (a Maďaři) nesměli být v tomto období repatriováni ani na základě intervence či potvrzení příslušného národního výboru.⁷²⁰

Otázka německé, resp. maďarské národnosti se promítala i do posuzování válečných zajatců, kteří se hlásili k československé státní příslušnosti. Českoslovenští styční důstojníci se ve prospěch válečných zajatců snažili intervenovat i proto, že podmínky v zajateckých táborech byly náročné. Podle zjištění ohledně vnitřní hierarchie mezi bývalými vojáky byli ti, kteří se hlásili k československé skupině, vystavováni ze strany německých zajatců určité šikaně a vyžadovali tedy separaci. Jejich žádosti někdy nesměřovaly na vojenské velitelství, ale přímo na „civilní“ repatriační úřady: *Českoslovenští státní příslušníci toho času v zajateckém táboře v Putlose podávají tímto zdvořilou žádost o repatriaci do vlasti. (...) Složení těchto Čechoslováků po stránce mateřského jazyka jest asi 50%. Polovina těch, jichž mateřský jazyk byl německý, ujišťuje slavnou československou vládu, že i napříště budou svým loajálním chováním, věrností k republice a plněním všech daných povinností snažiti se státi hodnými důvěry, o kterou tímto prosí. Druhá část jsou Čechoslováci i po stránce mateřského jazyka, prohlašují, že i každá hodina, kterou musí strávit v tomto cizím pro ně prostředí, jest pro ně věčností. A všichni pak svorně ujišťují, že se nemohou dočkati chvíle návratu domů a na zapojení do práce.*⁷²¹

Repatriaci válečných zajatců sice primárně zajišťovalo, jak již bylo vysvětleno, ministerstvo národní obrany, nicméně kvůli praktičnosti se v některých lokalitách péče prolínala s MOPSP, a v pozdějším období oba orgány úzce spolupracovaly. V některých shromažďovacích táborech byli zajatci přítomni s dalšími československými Displaced Persons a dokonce tvořili početní většinu. U těchto bývalých vojáků se prováděly výslechy, při nichž došlo ke značnému snížení původního počtu žadatelů o repatriaci.⁷²² Většina žadatelů byla z řad

---

ministerstva vnitra, po zřízení konzulárních úřadů zprostředkování zajišťoval vyslanec ministerstva zahraničních věcí.

⁷¹⁹ NA ČR, fond MPSP-R, k. 879, č. 9, Wehrmacht - Instrukce, 14. 9. 1945.

⁷²⁰ NA ČR, fond MPSP-R, k. 879, č. j. 1349/45, Nařízení MV všem vedoucím st. důstojníkům, 15. 10. 1945.

⁷²¹ MPSP-R, k. 879, č. j. 1526, Žádost Čechoslováků, kteří sloužili v německé armádě, 13. 8. 1945.

⁷²² Posuzovala se jejich výchova, motivace, postoj k Československu, i působení v řadách Wehrmachtu, tedy zda dostali ocenění apod. Např. v oblasti 3. sboru z 16 tis. na jednu desetinu. NA ČR, fond MPSP-R, k. 879, č. j. 535/taj./45, Wehrmacht-npor. Brada, nedatováno [podzim 1945]. Tato praxe připomíná fenomén výslechů

Sudetských Němců a Maďarů. Ač v některých případech repatriace připadala v úvahu, např. protože se jednalo o perzekvované antifašisty, byli tito opět seznámeni s podmínkami prezidentského dekretu o úpravě občanství a vyzvání, aby svůj návrat případně zvážili.

Co se týče Čechů a Slováků, kterým se repatriace většinou přiznávala, poukazovalo se na sedm případů, které zapříčinily jejich přítomnost v nepřátelské armádě. 1) *Že jsou z Hlučínska, anektovaného Německem v roce 1939 (sic!),⁷²³ kde všichni byli povoláni bez ohledu na národnost.* 2) *Z Těšínska a oni sami nebo rodiče podepsali Volksliste 3 i (zřídka) 2.⁷²⁴* 3) *Češi a Slováci z manželství, kde otec nebo matka jest něm. národnosti.* 4) *Něm. školní vzdělání.* 5) *Zejména v roce 1944 a 45 Češi příslušní do obce v území tzv. sudetském.* 6) *Že se narodili v Německu anebo v Rakousku (Videňští Češi a Slováci).* 7) *Že přestoupili k něm. národnosti po r. 1939, zejména z důvodů hospodářských (Volksdeutsche).⁷²⁵* Při prověřování se posuzovala i jejich příslušnost k jednotkám a po prověření některé z nich (zejména z řad bývalých SS) převzaly spojenecké vojenské úřady jako válečné zločince.

Zvláštním případem, který se v průběhu léta řešil, byla maďarská mládež, u které se posuzoval její věk a tudíž nemožnost aktivně se postavit nátlaku. Např. důstojník Gütig v Belsenu upozorňoval na asi 120 sporných případů, většinou chlapců ve věku 15-20 let, kteří se hlásili ke slovenské národnosti, avšak neovládali ani slovenštinu, což však dle svědectví mohlo být zapříčiněno dlouholetým nátlakem a maďarizací.⁷²⁶ Důstojník zde proto přihlížel k věku i osudu této mládeže. *Podle stávajících předpisů nesměl jsem je uznat za Slováky a repatriovat. Avšak jsem názoru, že jsou oběťmi nátlaku, příliš mladí, aby mohli proti tomuto postavit národní uvědomění. (...) Necht' jsou tito hoši předáni do školení a uvědomělé výchovy slovenských učitelů, za tímto účelem hromadně repatriováni společně. Je jisto, že tímto postupem získáme hodnotné Čechoslováky, zatímco by prostým propuštěním do domácího života jejich politická linie i národní myšlení bylo vždy přenecháno náhodě.⁷²⁷*

(*screenings*), který provázel péči od DPů v pozdějším období pod správou IRO v době počínající studené války a zvýšené emigrace ze zemí východního bloku.

⁷²³ Nelze vyčíst, zda šlo o překlep či nedostatečnou znalost podrobností těchto specifických případů. Hlučínsko bylo zabráno 10. 10. 1938.

⁷²⁴ K rozdílu viz BORÁK, Mečislav: *Fenomén německé volkslisty*, in: PEJČOCH, I., PLACHÝ, J. a kol. *Okupace, kolaborace, retribuice*. Praha, Ministerstvo obrany České republiky 2010, s. 111-119.

⁷²⁵ NA ČR, fond MPSP-R, k. 879, č. j. 535/taj./45, Wehrmacht-npor. Brada, nedatováno, podzim 1945.

⁷²⁶ Často šlo o bývalé členy polovojenské maďarské organizace Levente.

⁷²⁷ NA ČR, fond MPSP-R, k. 880, Report, 12. 9. 1945. V dokumentech se mi povedlo najít pouze další zmínky, že se případem bude zabývat vláda, avšak již ne konkrétní nařízení. Vzhledem k obecnému postupu se ovšem domnívám, že klíčová byla otázka národnosti, a tedy repatriace zamítnuta.

Nejasnosti panovaly kolem obyvatel Podkarpatské Rusi, označovaných administrativou většinou jako Rusíni, Karpatoukrajinci či Zakarpatští Ukrajinci. Podle plánů byli mezi Čechoslováky s nárokem na vízum a repatriaci zařazováni a v táborech se počítali mezi československé Displaced Persons.⁷²⁸ Byli součástí československých národních výborů a jejich aktivit a v jejich řadách byl i zájem o kurzy češtiny. Jejich repatriace probíhala spojeneckými silami do Československa, zejména do Plzně a do Prahy, kde již starost o ně přebraly československé úřady. Na začátku července, po podepsání smlouvy 29. 6. 1945 o odstoupení Podkarpatské Rusi SSSR, se v britské zóně přihlásili sovětské styční důstojníci s požadavkem přesunout Rusíny do sovětského tábora.⁷²⁹ Kapitán Lagus se nicméně sešel ještě 5. 7. 1945 s vedoucím sovětské mise Melnikovem a prozatím dohodli, že ponechají stávající situaci. Rusíni tedy měli zůstat v československých Campech a repatriování do Československa, odkud případně byli zasláni na území Podkarpatské Rusi. Zároveň šlo o ústní dohodu, praxe se tedy v závislosti na lokalitě lišila. Navíc byla situace nejasná pro spojenecké orgány, které vůči SSSR misím i Displaced Persons uplatňovaly odlišnou politiku, (kterou navíc právě v průběhu léta revidovaly).⁷³⁰

Přístup k Rusínům byl nadále v podstatě dvojitý. Větší část zůstávala zařazena mezi československé Displaced Persons a repatriována do Československa. Ani při zařazení do transportu však ještě nebyla situace zcela vyřešena, právě přítomnost Rusínů způsobovala potíže při průjezdu sovětskou zónou.⁷³¹ Jiné skupiny Rusínů však byly dány (částečně i dobrovolně) v souladu s novým geograficko-politickým uspořádáním pod autoritu SSSR.⁷³² Ačkoli se průběžně jednalo o „spornou otázku“, kterou styční důstojníci řešili, v době nejintenzivnější repatriace, tedy na jaře a v první polovině léta 1945, byli Rusíni většinou řazeni mezi československé Displaced Persons. Na podzim byl tento postup konečně potvrzen i ministerstvem vnitra: *Českoslovenští občané, kteří mají domovskou příslušnost Zakarpatské Ukrajiny, mají býti repatriováni až do ratifikace dotyčné úmluvy o připojení Zakarpatské*

---

⁷²⁸ V některých destinacích tvořili mezi Čechoslováky dokonce většinu.

⁷²⁹ NA ČR, fond MPSP-R, k. 878, File No. 27-Senior, 1. 7. 1945.

⁷³⁰ NA ČR, fond MPSP-R, k. 879, č. j. 909, Report and informations, 5. 7. 1945.

⁷³¹ Sovětské kontrolní autority řešily, zda mají být předáni do jejich rukou či zda mají dokončit cestu do Československa.

⁷³² Např. Československá vojenská mise u BAOR vydala stanovisko právě v tomto smyslu: *Není-li v místě sovětský zastupitelský úřad, máme pečovat o Zakarpatské Ukrajince do 1. ledna 1946. Je-li v místě takový úřad, nemáme podnikat žádných úkonů a máme mu přenechat péči o ně. V žádném případě nemáme repatriovat Zakarpatské Ukrajince.* Případná repatriace se měla týkat jen optantů a příslušníků jednotek v československé zahraniční armádě. NA ČR, fond MPSP-R, k. 884, č. j. 567/45, Občané Zakarpatské Ukrajiny-repatriace, 10. 9. 1945.

Ukrajiny k SSSR.⁷³³ Podle možností mají zakarpatští příslušníci býti repatriováni přímo do Zakarpatské Ukrajiny, pokud tyto osoby se nepřihlásily k české neb slovenské národnosti a neprojevily vůli optovati pro ČSR.⁷³⁴

V neposlední řadě je zajímavá otázka národnosti české a slovenské. Ve statistických údajích se Češi a Slováci někdy rozlišovali samostatně, jindy se užívalo společné označení Čechoslováci. Oddělení se ovšem nutně neprojevilo v upřednostnění, složení národních výborů nebo v odlišném posuzování.⁷³⁵ Z pohledu styčných důstojníků se jednalo spíše o praktické hledisko destinace repatriace a předání do rukou příslušným úřadům. Co se týče odlišení židovské národnosti, v hlášeních repatriačních styčných důstojníků se objevuje jen velice zřídka, a to spíše jako vysvětlení zdravotního stavu či přání vycestovat do ciziny. Na posuzování nároku na repatriaci nicméně mělo vliv v případě, jak již bylo stanoveno ve směrnicích, pokud se jednalo o německy či maďarsky mluvící Židy, protože v jejich případě bylo vízum uděleno.⁷³⁶ Zvláštní případ pak představoval dotaz, jak se zachovat vůči osobám bez státního občanství, které žádaly o repatriaci do Československa bez zdejšího předchozího bydliště, a podobně příslušníků „nepřátelských“ států, kteří byli pronásledováni a přebývali před válkou jako uprchlíci v Československu. Ani v jednom případě neměla být repatriace povolena.⁷³⁷

Styční důstojníci pracovali i s osvobozenými vězni z káznic, kdy se ovšem rozlišovalo, zda šlo o přestupek v důsledku válečné perzekuce (např. poslouchání zahraničního rozhlasu apod.) či takový, který byl důvodem k trestnímu řízení i v mírových podmínkách. Zatímco první jmenovaní se dostali do péče k repatriaci jako jiné civilní osoby, o druhé skupině dále rozhodovaly příslušné soudy vojenské či civilní ve vlasti. Styční důstojníci se mohli mezinárodních komisních šetření zúčastnit, např. jako překladatelé či znalci domácích poměrů.⁷³⁸ Částečně také pomáhali při **pátrání po válečných zločincích**, tedy osobách závažně aktivních za války a při kolaboraci (např. funkcionářích Henleinovy strany, slovenské

---

⁷³³ Smlouvy z 29. 6. 1945 ratifikovalo 22. 11. 1945 Národního shromáždění ČSR a 27. 11. 1945 Nevyšší sovět SSSR.

⁷³⁴ NA ČR, fond MPSP-R, k. 884, Repatriace příslušníků Zakarp. Ukrajiny a žen německé a maďarské národnosti, provdané za Čechy neb Slováky, 23. 11. 1945.

⁷³⁵ Jiná věc je, že obě národnosti tvořily vlastní národní výbory. Případně národní výbor vytvořili Češi a teprve postupně přibrali zástupce slovenské, resp. rusínské či německé národnosti.

⁷³⁶ Viz dále kapitola Židé.

⁷³⁷ NA ČR, fond MPSP-R, k. 882, č. j. 5057, Zásadní otázky repatriační – řešení, 21. 8. 1945.

⁷³⁸ Viz dále kapitola Hamburk z pohledu styčných důstojníků.

Hlinkovy gardy či činitele bývalého Slovenského státu).⁷³⁹ Ačkoli nebyli přímo pověřeni jejich zajišťováním, spolupracovali na jejich vyhledávání v mezích své práce i při jednání s okupačními jednotkami a informovali případně zástupce Komise pro válečné zločince. *Během našeho pátrání (...) přišel jsem na stopu některých funkcionářů (...). Jmenovaný důstojník [Ženatý z Komise pro válečné zločince] mne dal seznam všech osob tohoto druhu, o které Ministerstvo vnitra má nyní zájem. Někteří (...) jsou internováni v rozličných táborech. Vyžádal jsem proto povel pro členy Komise pro válečné zločince ke vstupu do těchto táborů.*⁷⁴⁰ Ministerstvo spravedlnosti se 1. 8. 1945 vyjádřilo k repatriaci vězňů v tom smyslu, že pokud nebyl pochyb o jejich československé státní příslušnosti, jejich repatriace se „zásadně doporučovala“. Odlišovalo se však zároveň, zda k trestnímu činu či odsouzení došlo v ČSR a v tomto případě trvala na repatriaci.⁷⁴¹ Zatímco repatriace obecně probíhala dobrovolně, na tyto stíhané zločince se vztahovala tzv. nucená repatriace, tedy jejich nucený přesun do Československa, kde byli předáni k dalšímu trestnímu stíhání. V Československu se pak každý přečin posuzoval zvlášť dle skutkové podstaty, bylo tedy vyžadováno zároveň repatriovat i spisový materiál. Repatriace takových osob, ač nešlo o početnou skupinu, patřila ke komplikovanějším. Bylo potřeba zajistit povolení jak pro odjezd, tak pro přístup československých strážů a okupační správa rovněž žádala záruku, aby se tyto osoby nevrátily opětovně na území Německa.⁷⁴²

Úkoly repatričních styčných důstojníků v praxi – problémové otázky

Styční důstojníci měli při práci československým státním příslušníkům komunikovat oficiální politiku a její směřování. Tímto způsobem i svým konáním ji zároveň naplňovali. Během své práce se setkávali s mnoha problémy, z nichž mnohé museli na místě řešit, další část delegovat. V neposlední řadě oficiální linii uskutečňovali také tím, jak v konkrétních případech a situacích k „vlastním“ lidem přistupovali a že určité skupiny obyvatel (Němce a Maďary) ze své péče naopak vyčlenili. **Prioritní úkoly** styčných důstojníků se proměňovaly v čase, vycházely nicméně ze směrnic či ze zkušeností, na které navazovaly další pokyny

⁷³⁹ *V nejbližších dnech přijede na zdejší velitelství čsl. komise pro vyšetřování válečných zločinů. Sepište proto seznam a podrobnosti všech případů, jež jste zajistili ve Vaší oblasti, aby mohlo být zahájeno řízení.* NA ČR, fond MPSP-R, k. 879, Pro kpt. Gütiga, 13. 12. 1945. Viz dále kapitola Osvobození političtí vězni.

⁷⁴⁰ NA ČR, fond MPSP-R, k. 881, č. j. 5737, Vypátrání funkcionářů býv. Henleinovy strany, 23. 11. 1945.

⁷⁴¹ V případě, že k trestnému činu došlo na území Německa, se počítalo s možnými překážkami v ochetě vydat vězně do Československa. NA ČR, fond MPSP-R, k. 879, č. j. 19.08045-III/4Kronb., Osoby cizí národnosti, uvězněné v Německu pro trestné činy hospodářské povahy, 1. 8. 1945.

⁷⁴² K řešení převozu se přistoupilo na podzim. Instrukce nejprve dostal kapitán Horný k věznicí ve Straubingu, v případě dalších byl postup obdobný: *Jedná se o 16 osob a spisový materiál vztahující se na všechny bývalé vězně ve Straubingu. Z těchto 16 vězňů je asi polovina obžalovaná z běžných zločinů, kdežto ostatní jsou podle mého dojmu provinilci menšího významu.* NA ČR, fond MPSP-R, k. 878, č. j. 5427, Straubing, 24. 10. 1945.

ministerstva či přímo vlády. Prodlení ve vyjasňování instrukcí vedlo buď k improvizaci, která někdy situaci vyřešila, jindy naopak zkomplikovala. Vyčkávání na rozhodnutí shora vedlo k průtahům pobytu Displaced Persons v táborech a jejich nejistotě ohledně vlastního statusu či budoucnosti.

Práce styčného důstojníka byla rozsáhlá, různorodá a zodpovědná. Jako názorný příklad nám může posloužit dlouhý, a přesto stručný **výčet povinností**, který zaslal v červenci, spolu se zprávou o transportu z Bergen-Belsenu, kapitán Nekola:⁷⁴³

Specifikace činností v jednom táboře Czechoslovak Displaced Persons.

Styk s Brity: ubytování, lůžka, ložní prádlo, stravování, jídelní lístky, jídelní misky a příbory, kuchyně, oblečení a obutí, prádelna, příchody a odchody lidí, odsuny a příjezdy z nemocnic, kancelářská agenda (angl.), zastupování našich lidí před soudy, vyhledávání pro War Crimes Committee (Komise pro válečné zločiny – pozn. aut.), konference, dovolenky k opuštění tábora pro jednotlivce, odsun denních chorých do nemocnic, lékařská služba v blocích, pošta povšechně, individuální případy, stesky (sic!), žádosti, styk s MP (Military Personnel, tj. vojenský personál – pozn. aut.), styk s jinými složkami služby v táboře.

Registrace: vyhledávání osob, zjišťování národnosti a státní přísl., vyplňování formuláře DP1, 2 (orig. a dupl.) a 3, sestavení kartotéky, vedení kartotéky, sestavování seznamů pro různé účely, ohled na případy v nemocnicích.

Hledání osob: hledání těch, kteří asi mohou být v táboře, hledání těch, kteří asi jsou v jiném táboře, hledání osob jinde na světě, hledání osob doma, vyřizování korespondence s hledáním, osobní dopisy lidí z domova, žádosti o uveřejnění jmen v tisku a v rozhlase.

Odsun: sestavování transportů, první seznamy transportu, příprava k lékařské prohlídce, lékařská prohlídka, vyrozumění těch, kdož se má dostavit, vydání visa, razítka, čísla (dvojmo), záznam do formuláře F, zjištění o příčině pobytu v Německu, výběr velitele pro transport, pokyny veliteli a všem při transportu, lékařská služba během transportu, zavazadla, nakládání, případné menší přesuny, obstarání vozidel pro menší přesuny, seznam transportu, vyžádání povolení (Pass), vyklizení, záznam z registrací, kdo odjel, transport vlakem se bude lišiti od transportu vozy (mnohdy při vozech soukromníků, totiž pokaždé, obstarávání pohon. látek).

---

⁷⁴³ NA ČR, fond MPSP-R, k. 880, Specifikace činností v jednom táboře Czechoslovak Displaced Persons, 9. 7. 1945.

Nemocnice: návštěvy nemocných (dospělých a dětí), zjišťování nemocných, vyhledávání příbuzných v nemocnicích, přání, žádosti, dopisy – psaní.

Dětský domov: vyhledávání, návštěvy, potřeby.

Koupelna: vypravení lidí do koupelen, odvěšvení, oblečení.

Informace: vývěsní tabule, běžné informace o tisíci věcech v kanceláři.

Pošta: styk s Post Office, sbírání pošty pro ČSR, odbavování pošty, roznášení pošty, různé úkony spojené s poštou.

Schůze: svolávání, pořadatelé, programy, různé.

Příjezdy a odchody do nemocnic: pořadatelská služba, registrace, odvádění lidí na bloky, ubytování atd., stravování, vybavení.

Odsun do Švédska: vyhledání osob, seznamy, jejich korektury, služba u vlaku a u přepravných vozů, informace a různé.

Kulturní a rekreace: účast při koncertech a různých večírcích, knihovna, časopisy, vývěsky, rady, pokyny, psaní dopisů, různé.

Různé činnosti: v kanceláři, na blocích, při různých podnicích, žádosti, prosby aj. D. P.

Uvedený výčet trefně rozděluje obecnější problémy do dílčích úkolů.⁷⁴⁴ Zahrnuje jak činnost důstojníka jako prostředníka s autoritami, které obstarávaly obecné náležitosti, tak jeho vlastní interakci s Displaced Persons v nejrůznějších oblastech (od zajišťování základních potřeb po participaci na kulturní činnosti). V případě Belsenu se jednalo o správu Čechoslováků v bývalém koncentračním táboře. Z pohledu činností však obdobně fungovala i shromažďovací DP-Campy či menší centra s tím rozdílem, že styčný důstojník ještě mezi nimi průběžně cestoval a kontroloval stav, zatímco ve větších, často právě bývalých koncentračních, táborech byl určen důstojník (výjimečně i více) setrvávající na místě.

Činnost se s postupem času v návaznosti na situaci proměňovala. Na podzim už převažovalo soustředění DPů ve shromažďovacích či tranzitních centrech a organizování zbytkových hromadných transportů, posuzování individuálních případů. Řešily se otázky repatriace rodin smíšených manželství, bývalých vojáků Wehrmachtu, starousedlíků a pátrací služby.

---

⁷⁴⁴ Zajímavé je v tomto srovnání obecně daných směrnic s praxí. Při konkrétním vykonávání činnosti nabyla zodpovědnost styčného důstojníka za další množství záležitostí různé povahy i důležitosti.

Ojedinele vypomáhali styční důstojníci při jednání se spojeneckými činiteli ohledně organizace odsunu.⁷⁴⁵ Průběžně řešili problémové situace a případy, komunikaci s autoritami a administrativní úkoly. Konkrétní náplň činnosti, charakteristickou pro pozdější období, přibližuje záznam z 13. 10. 1945 o úkolech styčných repatričních důstojníků v americké zóně v Rakousku:

*Vzhledem k dnešní situaci mají (...) dbáti těchto úkolů: a) Urychlená repatriace zbývajících repatriantů a obvyklá péče o ně; b) Zaříditi uvolnění těch čs. repatriantů, kteří doposud se nemohli vrátiti do ČSR vzhledem k tomu, že byli vázáni zaměstnáním u spojeneckých vojenských míst; c) Pátrati po evakuovaných školách a čs. dětech použitím jak úřadu vojenského tak také civilních, (...) a je urychleně repatriovati; d) Zajistiti čs. občany, kteří jsou hledáni čs. bezpečnostními úřady pro jejich činnost za doby okupace a dále ty, kteří úmyslně maří a hledí zdržovati repatriaci propagandou namířenou proti čs. republice; e) zajistiti majetky čs. repatriantů a odvěčené majetky československé (...); f) Postarat se o péči o čs. tranzitní repatrianty; g) pokud jde o prověření a repatriaci ex-PW, bude jednáno s MNO za účelem dalšího opatření (...).*⁷⁴⁶

Každý ze zmíněných úkolů, ať už z dřívějšího či pozdějšího období, v sobě zahrnoval mnohdy vlastní rozsáhlou agendu. Ačkoli důstojníci přijímali ke své pomoci spolupracovníky, jednalo se spíše o kancelářské síly či šoféry, zodpovědnost ležela na bedrech styčného důstojníka. V počátečním období případně ke zvládnutí určitého tábora či oblasti žádali pomoc dalšího důstojníka. S postupným snižováním stavů naopak přebírali pod svou správu větší oblasti. Pokud si sami nedokázali poradit či si nebyli jistí překročením nařízení, měli (spíše než improvizovat) podat dotaz na vyšší místa v hierarchii – tedy hlavnímu či vedoucímu styčnému důstojníkovi oblasti (kpt. Riegerovi, kpt. Lagusovi či kpt. Hornému, resp. kpt. Sternovi, který však pracoval spíše samostatně). Právě tyto důstojníci zastali v celém procesu důležitou pozici. Nicméně i oni se v případě nedořešených dotazů obraceli na vyšší místa, ve správních otázkách na spojenecká vojenská velitelství, u kterých ostatně sami sídlili, v domácích záležitostech především k jednotlivým ministerstvům k vydání patřičného stanoviska.

⁷⁴⁵ NA ČR, fond MPSP-R, k. 879, č. j. 5534, Zpráva, 25. 10. 1945.

⁷⁴⁶ V případě posledního bodu se v Rakousku měli prověřovat jak bývalí příslušníci Wehrmachtu, tak bývalého vládního vojska v Itálii. NA ČR, fond MPSP-R, k. 881, č. j. 5592, 13. 10. 1945.

Vícekolejnost

Organizační vícekolejnost přesto byla neustále přítomná v několika směrech a způsobovala mnohá nedorozumění a problémy. Tyto situace nastávaly zejména v počátečních týdnech, kdy šlo obecně o chaotickou dobu a mnohé postupy se teprve na základě reálných zkušeností upravovaly. Postupně se oblasti zodpovědnosti a míra spolupráce vyjasňovaly.

Na mezinárodní úrovni vznikla nejednotnost v postupu rozdělení spravovaného území na okupační zóny. Rovněž poválečné vlády dalších zemí sledovaly vlastní, mnohdy rozdílné, cíle. Rámcově se však v přístupu vůči Displaced Persons pokračovalo v dohodnutých postupech, které se případně revidovaly na mezinárodních platformách. Pro československé důstojníky a úředníky to však znamenalo orientovat se v podmínkách jednotlivých autorit a sledovat zároveň vlastní cíle.

Další vícekolejnost se objevovala **ve vztahu k československé vojenské misi, resp. MNO**, jak již bylo řešeno v předchozím textu. Jednak nějakou dobu trvalo, než se na počátku sjednotily postupy se jmenovanými repatriačními styčnými důstojníky určenými MNO. Bylo třeba oficiálního propojení s vedoucím repatriačním styčným důstojníkem a zaslání potřebných dokumentů. Zároveň se, na rozdíl od důstojníků-úředníků tito důstojníci-vojáci zodpovídali i příslušnému armádnímu velitelství.⁷⁴⁷ Paralelní aktivity vznikaly právě při jednání v terénu, kdy se na obou stranách repatriačních aktivit prolínala péče o civilisty a válečné zajatce (PWs), v průběhu podzimu se navíc dospělo ke spolupráci programově.

Sjednocoval se i politický **systém Československa**. První repatriační styční důstojníci byli vyslaní londýnskou exilovou vládou, resp. ministerstvem sociální péče, se kterým zůstávali po jistou dobu v kontaktu, i když již bylo v likvidaci. Podobně se obraceli (případně přes Paříž) do Londýna na další organizace, jako byl Československý červený kříž či tisk. Částečně po vlastní ose však šel i repatriační odbor, a to i přesto, že došlo bezprostředně po jeho zřízení k propojení se styčnými důstojníky a převzetí zodpovědnosti za ně. Repatriační odbor do personálií styčných repatriačních důstojníků zasahoval. Pokud ale vypravil např. vlastního styčného důstojníka, který nebyl oficiálně přidělen vojenské jednotce, mohlo dojít ze strany okupační správy k jeho nucenému vrácení na hranici bez splnění úkolu. Podobně však nastávaly problémy při příkazech pro stávající styčné důstojníky. *Prosím, aby nebylo disponováno se styčnými důstojníky z Prahy bez předchozího jednání s mjr. Riegerem. Je to*

---

⁷⁴⁷ Jak již bylo řečeno, většinou byli ze služby propouštěni mezi prvními a vraceli se k danému útvaru.

*absolutní chaos, který nastane tím, že [vedoucí repatriační styčný důstojník] disponuje s důstojníky v armádních úsecích a tito mezitím dostanou jiné dispozice z Prahy.*⁷⁴⁸

Zejména v prvních týdnech, také vzhledem k obtížným komunikačním přenosům, některá rozhodnutí a iniciativy „z Prahy“ nekonvenovaly s dohodnutými postupy, a přes mnohdy dobrou vůli situaci důstojníkům naopak zatěžovaly. Důstojníci upozorňovali, že ve vlasti nejsou dostatečně známy poměry v okupovaných zónách, aby mohli úředníci či jednotlivci zadávat konkrétní organizační instrukce, jejichž splnění pak očekávali. *Byla mi hlášena řada případů, kdy jednotliví důstojníci jsou rozhlasem vyzýváni k cestám a přesunům. Zdá se, že některé z instrukcí jsou vydávány na základě jednotlivých zpráv, které, i když jsou správné a pravdivé, podávají pouze obraz místní situace a nevyjadřují situaci celkovou. V poslední době byl např. vyzván kpt. Nekola k cestě do Prahy. Jeho přítomnost jest dnes naléhavou [pro] přípravu repatriace. (...) Konečně byl rozhlasem vyzván kpt. Lagus, aby se odebral do Výmuru, který je daleko za hranicemi oblasti jemu přidělené.*⁷⁴⁹

Organizačně se vícekolejnost projevovala zejména ve vypravování transportů. Ačkoli repatriační styční důstojníci, kteří byli v neustálém kontaktu se spojeneckým velením, opakovaně upozorňovali na nevoli při vysílání soukromých či úředních výprav z vlasti, dělo se tak velice často. *Největší potíže vznikají na poli organizace repatriace vysíláním konvojů bez povolení a zejména vozidly pro repatriaci jednotlivců. Hlásí se četné případy uváznutí konvojů pro poruchy, není náhradních součástí. V jiných případech jsou vozidla zabavována vojenskými úřady pro nedostatek povolení k jízdě a nutno jednati o jejich uvolnění.*⁷⁵⁰ V rámci americké zóny byl dokonce do červnové plzeňské dohody s Američany o dopravě repatriantů vojenskými silami přidán odstavec, který soukromé výpravy zakazoval úplně. Rovněž v britské zóně se na tyto výpravy hledělo s nelibostí.⁷⁵¹ Vedoucí styčný důstojník Lagus požadoval, aby MOPSP zastavilo rozhlasové výzvy z Prahy k uspořádání konkrétních transportů. Ty se mohly iniciovat jen skrze velitelství, šlo v tomto ze strany domácích orgánů o nepochopení hierarchie a celkového způsobu organizace.⁷⁵² Nicméně zejména v prvních týdnech a po propojení s repatriačním úřadem v Praze, se styční důstojníci snažili být iniciativní a např. se sami vypravili do Prahy domlouvát vyslání konvoje. Tímto však jednak

⁷⁴⁸ NA ČR, fond MPSP-R, k. 878, č. j. 1241, Repatriačnímu odboru k rukám p. dra. Rosenberga, 11. 7. 1945.

⁷⁴⁹ NA ČR, fond MPSP-R, k. 882, č. j. 861, Zpráva C.L.O., 27. 6. 1945.

⁷⁵⁰ Tamtéž.

⁷⁵¹ Kapitán Lagus opakovaně upozorňoval na chaos vnášený výpravami jednotlivých vozidel a přijímáním nepotvrzených osob do služeb. NA ČR, fond MPSP-R, k. 882, Hlášení. Repatriace čs. občanů z Německa – britská oblast, 27. 6. 1945.

⁷⁵² NA ČR, fond MPSP-R, k. 879, č. j. 909, Report and informations, 5. 7. 1945.

opustili bez dovolení místo přidělení a jednak tím paradoxně sami přispěli k vytvoření nesouladu, co se týče organizování výprav. Vedoucí repatriační důstojník tento postup rázně zastavil, protože toto chování nahlížel jako svévoli, která narušuje celkový chod, přehled hlavního stanu o pozici důstojníků a repatriační plán jako takový.⁷⁵³

Soukromé výpravy vnímali nelibě nejen spojenci, ale v důsledku i repatrianti sami. Kpt. Glückner obstarávající středisko v Lübecku apeloval na hlavního styčného důstojníka: *Vstupte, prosím, do styku s čsl. repatriační kanceláří, [která] sice v dobrém úmyslu, ale v neznalosti poměrů, povoluje soukromníkům nebo společnostem cesty vozidly do Německa, z čehož vzniká chaos a domnění, že je v repatriaci protekční systém, poněvadž tyto jednotlivci jezdí pro určité osoby. Kromě toho se tak dostanou do ČSR živly nespolehlivé a nežádoucí. Tento chaos zvyšuje pražský rozhlas, který vyzývá D. P., aby se shromažďovaly na určitých místech, že pro ně jede kolona tolika a tolika aut.*⁷⁵⁴ Jak zde zaznívá, právě rozhlas svým hlášením způsobil mnohé z protichůdných situací. Ačkoli byl napojen na repatriační odbor, přijímal zároveň zprávy od soukromníků i dalších stran, aniž by měl prostředky kontrolovat jejich relevantnost.

Vyhledávání Displaced Persons

Displaced Persons byly rozptýlené doslova po celém světě. A i pokud soustředíme pozornost na prostor pod správou spojeneckých vojsk, rovněž zde se nacházely větší i menší skupiny či jednotlivci roztroušení v táborech, v ubytovnách firem, na venkově, věznicích či nemocnicích a jejich vyhledání nebylo zdaleka samozřejmé. Proto i styční důstojníci, přidělení k jednotlivým útvarům, dostávali do správy určitou ohraničenou oblast. V jejím rámci vyhledávali další tábory, skupiny a jednotlivce. V případě nalezení větší skupiny vytvořili na místě organizační síť národního výboru, rozděleného popřípadě do podvýborů a zadali pokyn k soupisu Čechoslováků. Jednotlivce a menší skupiny se důstojníci snažili přesunout k větší skupině, případně do tranzitního či shromažďovacího tábora, kde při větší koncentraci mohly opět vzniknout samosprávné struktury (poradní sbory či národní výbory).

Mnohé z destinací se teprve objevovaly v průběhu týdnů i měsíců po osvobození. Vytvářely se seznamy objevených táborů a jejich méně známých poboček. Přes veškerou snahu o koncentraci komunikačních kanálů přes vojenské struktury přicházely informace z různých zdrojů. Stávalo se, že z táborů, které stále nebyly objeveny či zajištěny, vyslali internovaní

⁷⁵³ V konkrétních případech tato aktivita a nejasná komunikace či neuposlechnutí příkazu ze strany vedení vedlo v důsledku i k rozvázání poměru se styčným důstojníkem.

⁷⁵⁴ NA ČR, fond MPSP-R, k. 878, č. j. 568, Dopis pro Mjr. Riegera, 3. 6. 1945.

zástupce, aby o existenci podali zprávu vojenským orgánům nebo ve vlasti. Repatriační odbor (v době před osvobozením i ministerstvo sociální péče v Londýně nebo velvyslanectví v Paříži) dostávalo doporučení, že příslušné místo stále nenavštívil zástupce Československa.⁷⁵⁵ Např. v Praze se někteří hlásili po samorepatriaci u repatriačního odboru s tím, že další osoby stále čekají v příslušném táboře na péči a repatriaci. I v tomto ohledu působil jako nejrychlejší komunikační prostředek rozhlasové vysílání a poslech repatriačních zpráv vysílaných československým rozhlasem.⁷⁵⁶ Přesto byla komunikace rozhlasu zásadní a v mnohých případech naopak vedla k ulehčení organizace:⁷⁵⁷ *...výzva rádiové relace rozhlasové se velmi dobře uvedla a lidé skutečně, kteří jsou rozptýlení, se sami dostavují k mému úřadu o informace k jejich repatriaci.*⁷⁵⁸ Vysílání nebylo určené jen pro Displaced Persons. Jak podotýkal styčný důstojník: *Sleduji pečlivě výzvy v našem rozhlase.*⁷⁵⁹ Ve své oblasti se pak na základě zpráv vydával hledat zmíněné tábory. Skrze hlášení rozhlasu styční důstojníci také sledovali, zda vyslaná výprava skutečně dorazila na místo určení. Nicméně na druhou stranu právě tento způsob komunikace způsoboval značné problémy, ať už v přenosu chybných informací, nebo v časové prodlevě. *Dále byl vyzván npor. Preus, aby ihned odjel na místo udané rozhlasem, kde se udánlivě zdržuje velmi vysoký počet repatriantů. Na udaném místě nenalezl téměř nikoho; ve vlastním středisku musil přerušit velice naléhavé práce. Ztráta dvou či tří dnů v daných poměrech znamená jak pro styčného důstojníka, tak zejména pro repatrianty v jeho péči nesmírně vážnou újmu.*⁷⁶⁰

Styčný důstojník pravidelně jednotlivé destinace objížděl a dohlížel na potřeby Displaced Persons a na činnost národních výborů. Dále navštěvoval jednotlivce v nemocnicích. Tyto cesty zabraly značnou část jeho času i energie. V ideálním případě byl proto vyhledán vhodný

---

⁷⁵⁵ Např. ještě před skončením války dorazila 25. 4. 1945 do Paříže delegace, kde zastihla hlavního styčného důstojníka Riegera. Informovala jej, že v Untermassfeld se nachází asi 300 československých osvobozených vězňů, pro které by bylo vhodné zajistit lepší podmínky a následně jejich rychlou repatriaci. Styčný důstojník proto kontaktoval příslušná místa a dokonce si vyžádal prioritní transport dvou osob k případné participaci na „DP práci“. V přehledu jmen důstojníků se nicméně tato dvě jména neobjevila. NA ČR, fond MPSP-R, k. 882, Transfer of Czechoslovak Political Deportees from German Prisons, 10. 7. 1945.

⁷⁵⁶ Informace se získávaly i z dalších zahraničních stanic, které po dočasnou dobu vysílaly program v českém či slovenském jazyce (z Londýna, z USA, z Moskvy, z Bělehradu a z Lucemburku). Protože přispívaly k informovanosti ohledně repatriační práce, repatriační odbor s nimi v tomto smyslu rovněž navázal kontakt. NA ČR, fond MPSP-R, k. 882, sl. CLO, č. j. 537, Radio Luxembourg Broadcast in Czech, 5. 7. 1945. Viz také KASÍKOVÁ, Jana: *Ať mohou přijeti*, c. d., s. 110.

⁷⁵⁷ Možnosti sdělit instrukce skrze rozhlas využívali styční důstojníci napříč oblastmi, protože jejich časové i praktické možnosti byly omezené: *Bylo by výhodné, kdyby z pražského rozhlasu mohlo býti rozhlášeno, kde se nacházejí střediska, aby bylo umožněno jednotlivcům se různými místními prostředky dostaviti do středisek. Činím tak prostřednictvím spojek na kole nebo na motocyklu a zaznamenávám omezené úspěchy.* NA ČR, fond MPSP-R, k. 881, Periodické hlášení, 12. 6. 1945.

⁷⁵⁸ NA ČR, fond MPSP-R, k. 878, Služební zpráva, 3. 7. 1945.

⁷⁵⁹ NA ČR, fond MPSP-R, k. 881, Dopis, 11. 7. 1945.

⁷⁶⁰ NA ČR, fond MPSP-R, k. 882, č. j. 861, Zpráva C.L.O., 27. 6. 1945.

objekt či vyčleněna určitá část v táborech, kde důstojník Čechoslováky shromažďoval. Soustředění dle národnosti bylo obecně upřednostňovanou politikou vůči Displaced Persons. Vedlo nejen k sounáležitosti mezi přemístěnými a rozvoji jejich aktivit, ale přispívalo i k jejich lepší organizaci a urychlovalo přenos zpráv.

Administrativa

Ač by se mohlo zdát, že samotná byrokracie byla pouze podružným procesem, při samotném výkonu tato **technická stránka činnosti** vyplňovala velkou část aktivity repatriačních styčných důstojníků. Většina zpráv a hlášení obsahuje o administrativní práci zmínku, dotaz, žádost, stížnost či popis řešení. Ačkoli procesy a formuláře byly poměrně standardizované (a v podstatě základem plánovaného procesu), v daných chaotických podmínkách nastupovala velice často nutnost improvizace. Zvláště v prvních týdnech se podkladů nedostávalo a důstojníci o jejich zaslání opakovaně žádali. *Prosím, zašlete okamžitě formuláře F1 – F4, improvizace v tomto pro mě znamená velkou ztrátu času. Můj jediný pomocník byl navíc odvolán na práci mimo oblast.*⁷⁶¹ Jak však hlásil hlavní styčný důstojník: *ohledně formulářů jest situace všeobecně neuspokojivá. Neobdržíte-li DP. formuláře, bude nutno, abyste improvizoval.*⁷⁶²

Základním kamenem úrazu byl nedostatek materiálů, příslušných tiskopisů a kancelářských pomůcek. Důstojníci opakovaně psali o jejich dodání. V mezičase se prozatímně vymýšlela náhradní řešení, protože kupříkladu nevyplněné povinné dokumenty mohly znamenat, že skupina čekajících repatriantů nemohla odjet z tábora nebo povolení nebyla validní, pokud chybělo oficiální razítko. Ke spotřebě se využily dostupné prostředky, k psaní zejména staré formuláře, obálky, bločky nebo slepené papíry. Chybějící formuláře se nahrazovaly obdobným mustrem vyplňování, se kterým byly zřejmě zodpovědné osoby seznámeny, např. jmenným soupisem ve sloupcích a daném pořadí informací. I v rámci jednoho tábora se tak můžeme setkat s různými formami, od ručně vypsanych po tištěné.⁷⁶³

Psací stroj byl významnou pomocí a prakticky nezbytností repatriačního styčného důstojníka. Jako oficiální atribut, vedle distinkcí a dokumentů, používali důstojníci také razítko, na kterém bylo vypsáno, že se jedná o československého repatriačního styčného důstojníka, misi či kancelář.⁷⁶⁴ Individuální razítko měla případně i číslo příslušného důstojníka. Jejich

⁷⁶¹ NA ČR, fond MPSP-R, k. 879, List of Czechoslovak D. P.s, 24. 5. 1945.

⁷⁶² NA ČR, fond MPSP-R, k. 881, č. j. 589, Zpráva, 19. 6. 1945.

⁷⁶³ Viz fotografie příloha č. 10.

⁷⁶⁴ Viz fotografie příloha č. 8.

odcizení nebo falšování se trestně postihovalo. Zamezit tomu mělo přísně osobní vyzvednutí či předání přes kompetentní osobu. Razítka se měnila v případě opotřebení, ale i při změně struktury, např. při přechodu správy ze SHAEF na USFET. Administrativa sloužila také jako **sjednocující prvek**, jak na mezinárodní úrovni, tak v rámci československé organizační sítě. Pokud byl do systému styčných důstojníků přiřazen nový pracovník, obdržel všechny náležitosti, a to jak v případě repatriace civilistů, tak i pokud byl zmocněncem ministerstva národní obrany.

Zajištění základní péče

První starostí po nalezení Displaced Persons bylo zajištění základní péče o ně, zejména po stránce stravovací, zdravotní a ošacovací. V prvních dnech osvobození, kdy ještě nebylo v rukou Spojenců velké množství Čechoslováků, vypomáhali styční důstojníci s dalšími, zejména slovanskými národnostmi. Spolupráce probíhala např. v DP Camp v Baumholder, kam v dubnu 1945 s UNRRA týmem No. 20 dorazil kapitán Suk. Z celkového počtu téměř 18 tis. DPů zde přebývalo jen 16 Čechoslováků, které kapitán ubytoval v jedné místnosti s palandami (a to muže a ženy dohromady). Další českoslovenští přemístění se přihlašovali, když se dozvěděli o přítomnosti styčného důstojníka. Nicméně celkově převažovali Rusové (přes 16 tis.) a Poláci (přes 1 tis. DPů). Československý důstojník, který se v táboře zdržoval, pomáhal i s jejich organizací.⁷⁶⁵ Tato jejich volná kapacita se využívala i v pozdějším období zejména v oblastech, ze kterých probíhala rychlá repatriace, nicméně pak také značila možnost sloučení spravovaného území a snížení počtu důstojníků v terénu. Primární funkce důstojníků totiž byla péče o československé státní příslušníky.

Čechoslováci v mnoha táborech a shromažďovacích centrech představovali spíše menšinovou skupinu. Obecné zajištění základních potřeb měla na starosti správa tábora, tedy zejména vojenské jednotky ve spolupráci s UNRRA. Repatriční styční důstojníci **hájili zájmy vlastní národnostní skupiny**, byli jejím hlasem v komunikaci s autoritami. Snažili se splnit jejich specifické požadavky a kontrolovali, zda někdo nepotřebuje zařídit zvláštní zdravotní péči. Pokud zabezpečení potřebného nebylo dostupné, sháněli se důstojníci po pomoci u československých institucí.⁷⁶⁶ Pomoc nepřicházela jen od vládních orgánů. V táborech vedle

---

⁷⁶⁵ NA ČR, fond MPSP-R, k. 881, č. j. 258, Report No. 3, 24. 4. 1945.

⁷⁶⁶ Týkalo se to např. československých knih, časopisů, novin, hudebních nástrojů a dalších předmětů volnočasových aktivit, přičemž různé skupiny měly podle zájmů osazenstva rozdílné potřeby. Viz dále.

oficiálních struktur fungovaly i humanitární organizace, často národnostně vymezené. I důstojníci se na tyto další instituce obraceli s žádostmi.⁷⁶⁷

Způsob, jakým se styční důstojníci „bili“ za dostatečné podmínky pro vlastní repatrianty, mohl být ve vyhrocených situacích i dosti svérázný. *[Americký velitel] přikázal v mezidobí čs. přemístěným osobám nocleh v koňských stájích kasáren, pro několik set lidí v jedněch stájích, kde nebylo ani slámy na podlaze, ale ještě byla plná koryta pro koně a výtrusy na zemi. Když mi sdělil, že lidé budou spát ve stájích na zemi, vzal jsem fotografický aparát a ptal jsem se obou amerických důstojníků: „Viděli jste v amerických novinách fotky Dachau, Buchenwaldu a Bergen-Belsenu, jak Němci ubytovali své politické nepřátele? [přel. z AJ]. Když mi Anderson přisvědčil, dělal jsem gesto, jako bych chtěl fotografovat skupinu osob ve stájích a řekl jsem: „Dobře, budete mít příležitost vidět v československých novinách obrázek, jak osvobozující americká armáda ubytovává své přátele a Spojence“ [přel. z AJ].⁷⁶⁸ Velitel na základě tohoto nátlaku přislíbil najít místo v okolních školách, kláštorech a domech. Důstojník mezitím odjel k nejbližšímu týmu UNRRA zajistit dostatečné zásoby. Sám styčný důstojník nicméně přiznával, že šlo o krajní situaci: *Podotýkám, že metod jako shora vyličených zásadně nepoužívám, jelikož jsem se zkušeností přesvědčil, že lze v dobrém dosáhnouti od Američanů mnoho. Jen v případech absolutní inkompetence, bezstarostlivosti a lhostejnosti lze sahat k metodě mnou v Hindenburg-Kaserne použité.⁷⁶⁹**

Mezi základní péči patřilo také tolik žádané **zprostředkování kontaktu**. To nebylo v daných podmínkách jednoduché, poštovní služby prakticky nefungovaly, korespondence se dostávala jen na některá místa a probíhala zejména skrze oficiální struktury. V důsledku přesunů Displaced Persons mezi různými místy a tábory, na konci války navíc zintenzivněných, nebylo ve většině případů jasné, kde se konkrétní osoba nachází. Důstojníci proto zasílali pořízené seznamy Displaced Persons repatriačnímu odboru a Červenému kříži v Londýně, pověřenému prozatímně, zejména v době před osvobozením, pátracími dotazy. Důležitou roli v propojení opět sehrál zejména rozhlas. Důstojníci a přemístění pravidelně sledovali jeho

---

⁷⁶⁷ ČČK na žádost styčných důstojníků o materiální pomoc žádala na konci dubna 1945 u SHAEF povolení ke vstupu do táborů. Čs. Č. K. (...) je ochoten učiniti vše, aby v mezích svých možností doplnil péči orgánů úředních. Třebaže taková pomoc by znamenala jen nepatrný materiální přínos, její účinek morální pro naše občany by byl velký. Po šesti letech utrpení v německých koncentračních táborech očekávají jistě naši občané, že Čs. Č. K. něco pro ně učiní a podle zprávy kapitána Ant. Bernáčka, styčného důstojníka u 12 sboru US Army, Americký Č. Kříž by takovou pomoc vítal. NA ČR, fond MPSP-R, k. 882, č. j. 250, Pomoc ČS. Červeného kříže v koncentračních táborech v Německu, 30. 4. 1945.

⁷⁶⁸ NA ČR, fond MPSP-R, k. 878, č. j. 1859, Report on Numbers. Location, Conditions and Movement of Displaced Persons, Claimants od Czechoslovak Nationality, 11. 7. 1945.

⁷⁶⁹ Tamtéž.

repatriační a pátrací zprávy, ve kterých byl denně čten seznam jmen přeživších i pohřešovaných. Na základě těchto informací pak důstojníci, v rámci možností, daná jména či osoby vyhledávali.

Styční důstojníci také částečně dohlíželi na aktivitu Čechoslováků v průběhu pobytu, a to nejen co se týče soupisové činnosti. Chod táborů a center vyžadoval nemálo pracovních sil a přímo v programu řídicích autorit bylo zainteresovat k práci i Displaced Persons. Tato užitečnost mohla být často silnou motivací ke spolupráci. Zatímco na některých místech se navázalo na stávající struktury, jinde se organizace práce teprve vytvářela a s průběhem repatriace neustále měnila. Z hlášení se dozvídáme, že Čechoslováci patřili na mnohých místech k oceňovaným pracovníkům, ačkoli i na pracovních seznamech často početně tvořili menšinu vedle jiných národností.⁷⁷⁰

V případě zřízení československého DP-Campu nebo československého shromažďovacího centra se styční důstojníci snažili dočasný pobyt přemístěných všemožně zpříjemnit. Zařizovali na příslušných místech dostatečné vybavení ke vzdělávání, k tiskové činnosti, volnočasovým aktivitám, ale i třeba zdravotní pomůcky do vlastní ošetrovny. Zřejmě v souvislosti se školením, které se jim v rámci SHAEF pro práci s DP's dostalo, vypracovala skupina styčných důstojníků ještě před započatím činnosti v lednu 1945 **návrh na organizaci kulturní a rekreační činnosti** v DP-Campech, který zaslali MSP do Londýna. *Tento program (...) může být uskutečněn za předpokladu delšího nuceného pobytu našich krajanů ve shromažďovacích střediscích. V případech krátkého pobytu má být dbáno toho, aby byly splněny aspoň nejzákladnější body tohoto programu zabývající se duševní přípravou na návrat do vlasti. Jinak se jistě vyvine kulturní život v různých kempech (sic!)(...). Zvláště naléhavou záležitostí bude péče o děti a mládež. Aby tento úkol byl splněn, je třeba učitelů (...) vybraných z řad repatriantů.*⁷⁷¹ Jak vyplývá z úvodu dokumentu, program vznikl na základě expertních debat a předpokládal nejen vyplnění volného času a terapeutickou funkci, ale i určitou osvětu spojenou s návratem do poválečné československé společnosti. *Pro práci kulturní: 1. Učebnice pro školní mládež. 2. Učebnice angličtiny a ruského jazyka. 3. Literatura pro malé i velké. 4. Filmy. 5. Gramofonové desky (hudba a nejvýznačnější politické projevy). Pro rekreaci: 1. Náradí pro sport a hry. 2. Hudební nástroje (harmoniky a akordeony). 3. Zpěvníky. 4. Dětské hračky. 5. Vlna na pletení.* Program bral v potaz

---

⁷⁷⁰ Podle dokumentů z táborů byli např. velmi organizovaní Poláci, kteří navíc mnohdy početně převažovali.

⁷⁷¹ NA ČR, fond MPSP-R, k. 879, č. j. 1903, Návrh pro organizování kulturní a rekreační činnosti ve střediscích našich přemístěných krajanů v Německu, 16. 1. 1945.

dlouhodobé vytržení z domácího prostředí a rovněž fakt, že v DP-Campech bude nutné soužití vzájemně neznámých lidí vycházejících z různé situace. *Cíl: 1. Vzájemné sblížení. 2. Zamezení demoralizace neb národního odcizení, které by mohlo nastat v důsledku delšího nuceného hromadného pobytu v nepřátelské zemi v nečinnosti. 3. Duševní příprava na návrat do nových podmínek ve vlasti. 4. Zvýšení kulturní a morální úrovně po dlouholetém útlaku samostatného národního kulturního života.*⁷⁷² Důstojníci v posledním zmíněném bodě velice dobře odhadli potřebu DPů projevit se po dlouholeté utlumené (v případě vězňů) či propagačně řízené (v případě některých nuceně nasazených) kulturní aktivity. *Zásada: Celá kulturní a rekreační činnost má být organizována, řízena a prováděna osazenstvem tábora za aktivní spolupráce všech krajanů. Předpoklad: Vytvoření co nejpříjemnějšího vnějšího ovzduší (čistota, výzdoba obytných a společenských místností).*⁷⁷³ Styčný důstojník k podpoře těchto bodů měl podnítit vytvoření kulturního a rekreačního výboru, být všestranně nápomocen při obstarávání materiálu a věcí, případně intervenovat na patřičných místech. Kulturní výbor počítal dále se zodpovědnými osobami za jednotlivé oblasti. V návrhu se vedle knihovníka a řídicí osoby vzdělávacích institucí objevují referenti sportovní, hudební, filmový a divadelní, rádiový a zpravodajský.

Vhledem do dobové mentality je i návrh konkrétních aktivit. Pro děti a mládež šlo většinou o školy, kurzy, dílny, výstavky a nástěnky. Pro dospělé se objevily tyto náměty: *Přednášky, odborné kurzy, diskuzní kroužky, kurzy jazykové, hudební a pěvecké kroužky, divadelní skupiny, reprodukce filmů, knihovna, pletací kroužky žen, speciální přednášky pro ženy o jejich zvláštních problémech, rádiové kroužky (kritika a spolupráce s čs. rozhlasem), dílny (výroba svérázných (sic!) uměleckých předmětů, výstavky umění, pořádání pěveckých případně hudebních představení pro spojenecké armády a jinonárodní osazenstvo kempu, pokusné zahradnictví a zemědělství).* Výčet výše zmíněných činností je zajímavý i v tom ohledu, že v československých DP-Campech takto ve velké míře skutečně kulturní život fungoval.⁷⁷⁴ Celkově programové prohlášení také potvrzuje širší tendenci, prosazovanou obecně v organizaci Displaced Persons – vytvořit jakýsi ostrov vlastní kultury či vlastního státu, jakkoli obklopeného cizím prostředím. I v tomto však byl spatřován další rozměr: *Dobře vybudovaný kulturní život pomůže udržet disciplínu a zcelí osazenstvo a nebude jen cenným příspěvkem pro naše krajanů, ale vykoná velkou propagační práci pro naši vlast.*

---

⁷⁷² Tamtéž.

⁷⁷³ Tamtéž.

⁷⁷⁴ Viz dále kapitola Život Displaced Persons v táborech.

(*Vystoupení pěveckých a hudebních skupin a výstavky*).⁷⁷⁵ Odráží se zde vnímání mimořádného prolnutí národů a opět šlo o jeden z aspektů, ke kterému v osvobozených táborech či DP-Campech právě skrze kulturní nebo sportovní aktivity často docházelo.

Organizování transportu z pohledu styčných důstojníků

Organizačně složitou záležitostí byl i samotný transport do vlasti, tedy repatriace. Displaced Persons se měly podřídit vojenské autoritě. Generál Eisenhower v tomto vydal nejen organizační rozkaz, ale apeloval i na velení, aby komunikovalo závažnost takového rozhodnutí. *Displaced Persons je nutné dostatečně povzbudit, aby chápaly, že byly osvobozeny od tyranie, a stávající dohled je pouze nutností pro jejich vlastní ochranu a zachování základních a dobrých životní podmínek*.⁷⁷⁶ Cestování v rámci okupačních zón bylo možné jen s povolením od příslušné autority. Při průjezdu se přitom mnohdy překračovalo více pásem rozdílné správy a při překročení každého z nich bylo potřeba zvláštní povolení. Zejména v počátcích tak vojenská správa upřednostňovala dopravit Displaced Persons mimo spravované území svými prostředky, a poté je předala do kompetence dalších (tuzemských) orgánů. Z americké zóny se tak dělo zejména vojenskými konvoji, z britské zóny převažovala vlaková přeprava, z francouzské zóny byla doprava do Československa někdy delegována přes organizované transporty v americké zóně. Ze sovětské zóny byly přemístěné osoby do Československa dopravovány také vojenskými vozy a vlakovými transporty. Mnozí samorepatrianti přesto upřednostnili cestu pěšky. Repatriční odbor vysílal také vlastní výpravy, případně zaštiťoval soukromou iniciativu, pro kterou vystavil patřičná povolení. Zvláštním případem byla prioritní repatriace, kdy byl prominentním osobnostem poskytnut samostatný či dřívější odjezd.⁷⁷⁷

Organizace celkově byla velice složitá a vedla k průtahům pobytu Displaced Persons v táborech. *Dne 21. srpna navštívili tábor i mne osobně skupina důst[ojníků] z republiky a při této příležitosti prohlásili lidem v táboře, že se o nich v Praze nic neví a že dle hlášení Vašeho je prostor repatriován. Způsob jejich vystupování působil velmi neblaze na stejně již velmi podrytou morálku v kampu, takže byli dnes znovu velmi nepříjemné výjevy, jako výčitky, že jsou tu lidé úmyslně zdržováni a kdybych v tom měl pořádek, v Praze by o tom museli vědět a dávno by byli poslali pro ně autobus. (...) Celé vystupování [důstojníků] bylo, hlavně*

---

⁷⁷⁵ Tamtéž.

⁷⁷⁶ NA ČR, fond MPSP-R, k. 882, sl. CLO, Memorandum for all Subordinate Commanders, [nedatováno].

⁷⁷⁷ Zvláštní prioritní pátrání probíhalo i po rodinných příslušnících politiků, zejména L. Riegerovi, O. Drtinové, Z. Nejedlé, Feierabendové a Opočenské. NA ČR, fond MPSP-R, k. 882, č. j. 381, Pátrání, 17. 5. 1945.

*zpočátku, velmi povýšené a plné výčitek (...).*⁷⁷⁸ Prodlužování pobytu vedlo k nespokojenosti, nedůvěře a opakovaným pokusům (mnohdy úspěšným) o samorepatriaci. Při spontánních odchodech se ale do vlasti dostávaly osoby bez víz, což narušovalo daný systém. Repatrianti odcházeli svévolně do vlasti buď hned po osvobození, nebo po dlouhém čekání ve shromažďovacích táborech. Časté až živelné byly odchody z příhraničních oblastí. O narůstajících případech ale referovali i styční důstojníci ze vzdálenějších destinací, jako např. J. Starosta, který spravoval DP-Camp v Mindenu *...mezi našimi příslušníky je velká nervozita a netrpělivost takového rázu, že se pouští samostatně na vlastní riziko na cestu do vlasti a jakékoli rozmluvy jsou marné. Ačkoli sám jsem přesvědčen, že se daleko nedostanou, toto si rozmluviti nedají. Ze sousedního campu jich odešlo asi 26.*⁷⁷⁹ K samorepatriaci využívali lidé i dostupné dopravní prostředky. Nicméně provoz motorových vozidel byl monitorovaný, objevovaly se však případy návratu na kolech.

V pozdějším období převažovaly hromadné vlakové transporty, přičemž se čekalo, až se v určitém centru či táboře shromáždí větší počet osob. Způsob dopravy ovlivňoval nejen pohodlí, ale i délku transportu. Ne vždy přitom záleželo na způsobu, problémy mohly nastat i organizačně. Např. na podzim 1945 kpt. Horný zjistil těsně před odjezdem, že připravený vlakový transport do Plzně, ve kterém se nacházelo přes 160 Čechoslováků, měl být (vzhledem k plánované trase a nabírání dalších DPů z Rumunska) na cestě do Plzně 5-6 dní. *Proti takovému jednání jsem ostře protestoval, protože mezi 162 čs. občany je i 35 dětí do 6 let, které nemůžeme 6 dní stravovat suchou stravou (dostali na cestu chleba, sýr a masové konzervy) a je nesmysl, že za takových okolností by měli být naši občané transportováni 6 dní, když nákladními auty se tam dostanou za 5-6 hodin.*⁷⁸⁰ V uvedeném případě se již lidé nacházeli ve vlaku a důstojník neměl právo je nechat vystoupit. Snažil se tedy alespoň telefonicky intervenovat u přestupních stanic a dosáhl zkrácení cesty na 3 dny. Nicméně rovněž autodoprava byla problematická a zdržovaly ji četné poruchy na cestě či nedostatky pohonných hmot.

Vztah autorit a Displaced Persons

Samotné Displaced Persons nebyly jen pasivními objekty, i když k takovému předpokladu bezděky plány a předpisy tíhly. S jejich iniciativou počítaly jen omezeně, a to ještě často

⁷⁷⁸ NA ČR, fond MPSP-R, k. 881, Hlášení situační, 22. 8. 1945.

⁷⁷⁹ Tamtéž, Dopis, 9. 6. 1945.

⁷⁸⁰ NA ČR, fond MPSP-R, k. 878, č. j. 5383, Repatriace, 10. 10. 1945.

v mezích spolupráce v rámci systému.⁷⁸¹ Ačkoli se počítalo s jejich možnými fyzickými či psychickými těžkostmi, organizační vztah stále fungoval na bázi **rozhodující zodpovědný důstojník a poslouchající, instrukce následující přemístěná osoba**. Ve skutečnosti tato spolupráce fungovala jen částečně. Lidé si na jednu stranu byli vědomi nutnosti překlenout složitou dobu a úkol skrze určité organizační náležitosti. Nehledě na fakt, že mnozí mezi přemístěnými byli schopní a iniciativní jedinci (kteří právě pro svou aktivitu prošli internací). Část Displaced Persons si svou aktivní roli našla v rámci systému. Uplatnili se v národních výborech, důstojník z jejich řad zaměstnával kancelářské síly, cennou pomocí byli i lékaři a ošetřovatelky ve zřízených zdravotních zařízeních. Jiní pomáhali spojeneckým jednotkám, často jako překladatelé či pomocné síly. *Se zaměstnáním čs. DPs je možno souhlasit na základě dobrovolnosti, jsou-li vhodné pracovní podmínky a pokud toto nenarušuje repatriaci. Žádné zaměstnání nemá oddálit návrat DP's domů.*⁷⁸² Tato spolupráce nezřídka oddálila jejich návrat domů, zároveň možnost pomoci a pracovat byla pro mnohé z nich důležitým psychologickým překlenutím. Čekající Displaced Persons na místech, kde ještě nepůsobil československý zástupce, také aktivně vyhledávaly pomoc a často se samy pokud možno organizovaly.

Na stranu druhou, část Displaced Persons se systému různými způsoby vzpírala. Někteří se **odmítali přesunout** do shromažďovacích center, což důstojníkům ztěžovalo práci a koordinaci. Jak již bylo řečeno, velké množství, právě mezi Čechoslováky, se do vlasti vydalo samostatně mimo stávající struktury a byli (nebo také ne) zachyceni až státními orgány ve vlasti, kteří je označovali za tzv. **samorepatrianty**.⁷⁸³ Objevily se i případy, kdy jedinci „ještě“ nechtěli domů, tedy repatriaci přímo neodmítali, ale z různých důvodů oddalovali. *Ačkoli mně moje manželka (...) žádá, abych přijel domů, nemám zatím v úmyslu odebrat se domů, jelikož jsem ještě mladý a chci vidět trochu světa. Není pravda (...), že bych se ke své manželce nechtěl vrátit vůbec. Prohlašuji, že během asi 2 měsíců se domů vrátím.*⁷⁸⁴ Někteří jedinci ze své i celkové **situace profitovali** a navázali např. na aktivity černého trhu.⁷⁸⁵

---

⁷⁸¹ Jedním z mála předpokladů „nespolupráce“ v plánech a směrnicích byla možnost odmítnutí repatriace. I v tomto případě ale měly DPs následovat systém, který je zařadil do jiné skupiny, o jejímž osudu se mělo dále jednat a rozhodovat.

⁷⁸² NA ČR, fond MPSP-R, k. 878, č. j. 229, Letters related to Repatriation, 4. 5. 1945.

⁷⁸³ Zejména s ohledem na tyto spontánní návraty zřídil repatriační odbor síť příhraničních záchytných stanic. Viz KASÍKOVÁ, Jana: Ať mohou přijet, c. d., s. 133.

⁷⁸⁴ Tyto případy ztěžovaly agendu. Jmenovaného na pátrací žádost manželky důstojník zřejmě vypátral a provedl vyšetření. NA ČR, fond MPSP-R, k. 882, č. j. 2192/46, Záznam, 8. 2. 1945.

⁷⁸⁵ Šedá ekonomická sféra fungovala prakticky neustále. DPs požívaly určité ekonomické výhody a rozvinuly proto systém výměny zboží na nelegálním trhu. Tento fenomén je studován zejména z perspektivy vztahů dlouhodobých Displaced Persons k jejich okolí a místním obyvatelům. Viz např. HOLIAN, Anna: *The*

Případně nezůstali jen u místního obchodu, ale rozšířili své aktivity do vlasti, a k tomuto dokázali využít i repatriačního systému. Přijížděli za hranice opakovaně např. pod záminkou vypravení soukromé repatriační výpravy nebo na vlastní pěst a připojili se k repatriační výpravě.⁷⁸⁶ Zjištění takové činnosti pak bylo posuzováno jako trestní přestupek.

Repatriace byla obecně dobrovolnou záležitostí, přesto ji menší část Čechoslováků odmítla. Nedělo se tak v takové míře, jako u jiných, zejména východních, národností.⁷⁸⁷ S touto možností se již v plánech jako alternativou počítalo. Osoby styčný důstojník předal do péče mezinárodním orgánům, tedy většinou do táborů spravovaných UNRRA. Důvodů k takovému přání mohlo být více, repatriační důstojník je ale nepřezkoumával.⁷⁸⁸ Protože nešlo o tak výrazný fenomén, který by bylo potřeba řešit plošně, zjišťoval počet těchto osob spíše z organizačních a statistických důvodů.

Již v této době se důstojníci setkávali s opětovným příchodem dříve repatriovaných osob. Záměrem nebylo zneužití statutu, ale šlo o (částečně) dobrovolné rozhodnutí k opuštění vlasti. Jednalo se především o židovské Displaced Persons, které předznamenávaly pozdější vlnu odchodů zejména z Polska a dalších zemí východního bloku do okupovaných zón za účelem pozdější emigrace. V r. 1945 byla taková situace pro styčné důstojníky ještě neznámá. *Nemám*

Architecture of Jewish Trade in Postwar Germany, in: *Jewish Social Studies: History, Culture and Society*, 23, (2017), s. 101-133.

⁷⁸⁶ *Stížnost na výpravu, která přijela z Prahy od Hamburku dne 19. 10. (...). S touto výpravou přijeli z ČSR mimo posádky také pánové Lojek, Harvan a Novák, kteří již dříve byli repatriováni z Hamburku. Jak jsem později zjistil, přivezli s sebou zboží pro černý trh, jako kožichy, elektr. vařiče ap. Za dva dny, když měla výprava odjet s repatrianty, se snažili členové posádky drze odjezd zdržeti. Jako důvod uváděli objednané pneumatiky a zranění jednoho člena posádky (toto mi bylo hlášeno půl hodiny před odjezdem). Přesto výprava na můj rozkaz odjela. (...) Jedno z těchto vozidel bylo s určitostí viděno ještě příští den v oblasti Hamburku (...) a doslechl jsem se, že žádali a dostali poh. látky v Nienburgu ještě jednou.* NA ČR, fond MPSP-R, k. 879, Hlášení, 7. 11. 1945. V této záležitosti byl ze spolupráce obviněn i styčný důstojník a celá záležitost se tak oficiálně vyšetřovala i vzhledem k tomu, že zmíněný p. Lojek, původně starousedlík údajně hledající v Československu místo pro usazení rodiny, vedle přepravy věcí šířil údajně protičeskoslovenskou i protisovětskou propagandu a vyhrožoval vězněním styčných důstojníků a dalších ve vlasti. Styčný důstojník vyslechl několik svědků z řad národního výboru a následně osobně dojel pro p. Lojka s tím, aby se dostavil ihned do kanceláře repatr. důstojníků a vše vysvětlil. Zdráhal se, tvrdě, že vše vyřídí v Praze, a choval se drze a vyzývavě. (...) Obviňoval kpt. Macha z nečestných činů a machinací, vyhrožoval, že udělá oznámení v tomto smyslu, zřejmě s úmyslem, aby se vyhnul stíhání jeho trestných činů. Při vlastní výpovědi však tyto skutečnosti popřel, zároveň osahovala několik rozporů. Obviňuje nás z „gestapáckých metod“ při zacházení s D.P.s. Napadá hrubými urážkami a výrocky dále p. kpt. Macha a byl po ukončení výslechu zatčen. Hrozil totiž jeho případný útek či snaha o zahlazení důkazů. Obviněn byl z 1. Utrhání na cti, šíření nepravd a pomluv o čs. styčných důstojnících. 2. Vydírání. 3. Osvojování si úřední funkce. 4. Podezření z černých obchodů a pašování deviz. NA ČR, fond MPSP-R, k. 880, Hlášení, 15. 11. 1945.

⁷⁸⁷ Častější než odmítnutí repatriace hned po válce byla v případě Čechoslováků, např. československých Židů, opětovná emigrace v následujících letech. Viz kapitoly Židé a Emigrace po r. 1948.

⁷⁸⁸ Nicméně např. v případě prověřených válečných zajatců se požadovalo podepsat potvrzení, že se dotyčný nechce vrátit a toto rozhodnutí činí dobrovolně. NA ČR, fond MPSP-R, k. 881, č. j. 144, Hlášení Trondheim, 30. 8. 1945.

*zvláštních direktiv ohledně těchto osob. Je to zřejmě nezákonný čin, za a) návrat repatriovaných do Německa je velitelem britské okupační armády přísně zakázán a trestán – za b) opuštění republiky bez řádného pasu a povolení min. vnitra je rovněž nezákonné. Direktivy si vyžádám, do té doby, než dojdou, postupujte individuálně. Víím, že některé případy jsou zoufalé. Hlavně, jedná-li se o děvčata a mládež vůbec, kteří byli repatriováni do vlasti (po letech v koncentračních táborech), kde nenašli nikoho z příbuzenstva a jejichž návrat nebyl zvláště vítán v domovské obci.*⁷⁸⁹ Pokud osoby odmítly repatriaci z důvodu vystěhování do ciziny, zůstávaly v péči okupačních úřadů, podobně tomu bylo, pokud se do ciziny opět vrátily.⁷⁹⁰

Přemístěné osoby mezi sebou navazovaly osobní vztahy, které do jejich rozhodování o tom, zda se nechat repatriovat, také vstupovaly. Objevilo se množství uzavřených manželství, a to i mezi příslušníky různých národností.⁷⁹¹ Smíšené manželství obecně překážkou návratu nebylo, manželky obvykle následovaly při repatriaci manžele. Jak bylo zmíněno, problémem v případě Československa představoval sňatek s příslušníkem tzv. „nepřátelské“ národnosti. I toto založení nové existence na stávajícím místě proto býval důvod k odmítnutí repatriace.

Osvěta a propaganda

V prostředí shromažďovacích táborů se setkávaly Displaced Persons různých národností i státních příslušností. Komunikovaly spolu jak při oficiálních příležitostech, tak při osobním kontaktu a v některých táborech je pojila i několikaletá společná internace a v neposlední řadě i vřelé osobní vazby. Zajisté tedy vnímaly, alespoň částečně, situaci ostatních.⁷⁹² Zatímco repatriace příslušníků „západních“ států začala ještě před skončením války a intenzivně probíhala v prvních týdnech, návrat „východních“ národností (mezi něž patřili i Čechoslováci) komplikovalo vícero faktorů.⁷⁹³ Jedním z nich byla **propaganda proti návratu**. I když se problém zintenzivnil a vyostřil až v pozdějších měsících a letech, jeho počátky lze hledat již v roce 1945. *Ve věci odsunu Čechoslováků je třeba podotknouti na*

⁷⁸⁹ NA ČR, fond MPSP-R, k. 879, Odpověď kapitána Laguse kapitánu Gütigovi, 9. 12. 1945.

⁷⁹⁰ Tamtéž, Dopis Mr. Juranek J. UNRRA TEAM 146, 27. 6. 1945.

⁷⁹¹ Tento poválečný rozmach vztahů, sňatků a baby boom mezi DPs je jedním z předmětů výzkumu.

⁷⁹² Propaganda se šířila zejména mezi východoevropskými národnostmi a stupňovala se v dalších letech (v souvislosti s nucenou repatriací SSSR občanů). V poválečné době byla výrazná především u Poláků, a to z toho důvodu, že v terénu operovali jak styční důstojníci exilové londýnské vlády, tak repatriční orgány polské (prosovětské, tzv. lublinské či varšavské) prozatímní vlády. Tato politicko-ideologická dvoukolejnost zapříčinila příklon některých Poláků k odmítnutí repatriace (k čemuž přispělo i její opoždění z důvodu prioritních přesunů občanů SSSR). Jak se setkáváme v dopisech i člancích, tuto situaci reflektovali i ostatní repatrianti. Např. F. Bláha z Dachau psal v dopise své rodině *...protože Poláci tu budou čekat ještě třeba kolik let na novou vojnu*. ANM, fond, Fr. Bláha, k. 1, č. 11, Dopisy z Dachau psané po osvobození před repatriací, 18. 5. 1945. Více k problému také FRIEDL, Jiří: *Domů, a za svobodou*, c. d., zejm. s. 73 an.

⁷⁹³ Šlo zejména o organizační a smluvní překážky. Viz kapitola Vrchol repatriace.

okolnost, že Poláci a Jugoslávci (Petrovci) zde mají propagační kanceláře a tím občané obou národů podlehnouví této propagandě nechtějí na druhý břeh. Tím ovšem vzniká situace, kdy jsem tázán svým velitelem, zda naši lidi skutečně chtějí domů či je nutím, že jest nemožné, aby všichni byli nakloněni Moskvě.⁷⁹⁴ Protože Československo proklamovalo své propojení mezi jednotlivými stranami (západním a východním exilem i tuzemskou odbojovou strukturou), nevnímali Čechoslováci různých postojů návrat do vlasti jako ohrožení.

Mezi Čechoslováky se tedy, dle oficiálních hlášení, podobná propaganda obvykle nešířila. Neznamená to ale, že se neobjevila vůbec, již v této době někteří odmítali návrat i z politických důvodů. Nechtěnou propagandu se důstojníci snažili včas zachytit. *Před několika dny jsem mluvil se (...) styčným repatriačním důstojníkem. Vyjadřoval se, že poměry u nás jsou špatné, že Rudá Armáda bere vše, na co přijde (...). Nepovažuji za vhodné, aby takové zprávy byly rozšiřovány v cizině, a proto upozorňuji na tento případ.*⁷⁹⁵ Vyskytla se varování před rozpínavostí Sovětského svazu.⁷⁹⁶ V případě Československa se intenzivně řešil vztah k Němcům a jejich repatriaci, resp. propaganda směrem k československým Němcům.⁷⁹⁷

Rovněž nastolená politika znovuoobnoveného Československa a s tím proklamovaná jednota Čechů a Slováků narazila ojedinele na nesouhlas. Úřady zaměstnala na začátku léta 1945 rozvratná skupina asi 150 slovenských vojáků, včetně důstojníků Hlinkovy gardy a slovenského „tisoovského“ vojska a jejich rodin. Její představitelé vydali 4. 6. 1945 petici s požadavky uznání vlastního slovenského statutu a samostatného slovenského národa. Styční důstojníci se tak museli zabývat nejen politickým vysvětlením,⁷⁹⁸ ale i vyhledáním zástupců

⁷⁹⁴ NA ČR, fond MPSP-R, k. 881, Dopis kapitánu Lagusovi, 30. 5. 1945.

⁷⁹⁵ NA ČR, fond MPSP-R, k. 878, sl. L. O. 32, č. j. 1000, Záznam z návštěvy rotmistra Františka Lepiše z Československé vojenské mise ve Frankfurtu, 3. 7. 1945.

⁷⁹⁶ Např. v listopadu 1945 zaslal kapitán Schein majoru Riegerovi zprávu o protistátní propagandě: *Byl jsem upozorněn styčným důstojníkem ve Stuttgartě, že v oblasti Ulmu se nacházejí některé živly, které podřívají autoritu naší vlády a rozšiřují protistátní propagandu. Tato zpráva byla poněkud přehnána. Pravdou jest však, že z Rakouska přišli nějací dva páni a měli přednášku o tom, jak prý Československo se stalo 17-ou republikou Sovětského Svazu. Poctiví Čechoslováci, kteří očekávají svoji repatriaci, však ihned upozornili na tento zjev vojenské úřady, a když vojenská policie hledala výše uvedené „československé vlastence“, nebylo po nich již stopy.* NA ČR, fond MPSP-R, k. 881, sl. L.O.9, č. j. 5739, Protistátní propaganda v Ulmu, 30. 11. 1945.

⁷⁹⁷ Na konci srpna 1945 psal styčný důstojník zprávu o své činnosti v norském Trondheimu: *Kupodivu jsou zde také [němečtí]důstojníci, kteří ještě dnes nevěří, že je konec války. Chodí poslouchat zprávy, které potom vykládají těmto lidem v kempech zkresleně po Göblsovsku (sic!). Lidé očekávají, že tyto campy se přestěhují do Německa, že tam přijdou političtí zástupci, kteří jim pomohou domu („do Sudet“).* NA ČR, fond MPSP-R, k. 881, č. j. 144, Hlášení Trondheim, 30. 8. 1945.

⁷⁹⁸ Argumentovalo se např. faktem, že tito Slováci bývali součástí loutkové, kolaborantské slovenské vlády, která vyhlásila Spojencům válku, a tedy by příslušeli k nepřátelskému národu a příslušnému zacházení. Vysvětlení to však bylo poněkud sporné, protože vzápětí bylo nutné připomenout, proč Slováci obecně do této kategorie nespádají s poukazem na mezinárodně uznanou, v celistvosti obnovenou, Československou republiku a

oné skupiny, která byla mezitím rozptýlena po zajateckých a shromažďovacích táborech v Bavorsku, a přípravou jejich nucené repatriace.

Naopak, diskuze a přednášky byly nedílnou součástí aktivity vyčkávajících Displaced Persons. Politické úvahy se ostatně objevovaly již během ilegální činnosti za války a přetrvávaly i po osvobození, a to nejen na místech, kde byli internováni političtí představitelé.⁷⁹⁹ Témata se různila, od otázky světového uspořádání a míru, po poválečnou orientaci Československa. V mezidobí mezi osvobozením a vyčkáváním na repatriaci či další osud měli v této souvislosti **styční důstojníci působit osvětou**. Pořádali sami přednášky či jimi pověřili přítomné odborníky, vysvětlovali širší politické okolnosti i orientaci budoucího Československa.

Falešní styční důstojníci a falešné repatriační úřady

Status Displaced Persons na mezinárodním poli, stejně jako status repatrianta v Československu, poskytoval značné výhody. Průběžně se proto vyskytovaly neoprávněné snahy o jeho získání. Podobně docházelo k nedovolenému přidělování repatriačních víz či potvrzení o státní příslušnosti, a to buď vytvořením falešných, nebo zneužitím oficiálních náležitostí. Pro některé takový postup mohl znamenat urychlení návratu, ale měli jej využívat zejména ti, kteří si jeho získání oficiální cestou nebyli z nějakého důvodu jisti.

Kapitán Horný v září 1945 zjistil, že v bavorském Chamu funguje neautorizovaná repatriační úřadovna, kterou vedl jistý p. Perschke, rakouský státní občan, ve spolupráci s Čechoslovákem p. Buršíkem. Vedoucí styčný důstojník oblasti tedy požádal velitelství, aby kancelář uzavřelo. *Ze známého nedostatku kooperace mezi styčnými důstojníky a našimi domácími úřady obdržel však Perschke od repatriačního odboru povolení prodloužit činnost svoji do konce října a později do konce roku.*⁸⁰⁰ Repatriační kancelář v Chamu však postupovala svévolně a nepomáhala ani přímá intervence styčného důstojníka z dané oblasti: *...mám důkazy, že p. Buršík dává povolení státním občanům různých národností k překročení čsl. hranic, a to za dosti vysoké poplatky.*⁸⁰¹ Nejednalo se přitom jen o Němce, ale např. i o Poláky. Zatímco kpt. Horný požadoval Buršíkovu nucenou repatriaci, pro místní velitelství byl tento přečin již důvodem k zatčení. Při domovní prohlídce navíc u dotčeného našli

---

angažovanost Slováků během povstání, i v rámci československých zahraničních jednotek. NA ČR, fond MPSP-R, k. 878, č. j. 1083., 16. 7. 1945.

⁷⁹⁹ Tato aktivita se rozvinula na místech, kde spolu určitá skupina strávila delší dobu pohromadě, viz dále kapitola Život Displaced Persons v táborech.

⁸⁰⁰ NA ČR, fond MPSP-R, k. 878, č. j. 2546, Dopis kpt. R. Horného mjr. Riegerovi, 17. 1. 1945.

⁸⁰¹ NA ČR, fond MPSP-R, k. 878, č. j. 5529, Dopis kpt. R. Horného mjr. Riegerovi, 20. 11. 1945.

množství zboží z černého trhu. Repatriační úředník *zabavil razítka tohoto úřadu (...) a různé tiskopisy, ze kterých jsem na prvý pohled zjistil, že pan Buršík vydával také osvědčení o státní spolehlivosti.*⁸⁰² Obdobná stížnost na vydávání víz bez rozdílu (opět zřejmě za úplatu) přišla na p. Friedmanna⁸⁰³ z „Komitétu pro Čechoslováky“ v táboře československých DPů v mnichovských Funkkaserne. Také on si zařídil v Plzni od pracovníka repatriačního odboru potvrzení o spolupráci a kapitán Horný musel zakročit.⁸⁰⁴ Další případ původně samorepatrianta, který se přihlásil ke spolupráci s repatriačním odborem, nicméně ji zneužíval k vlastním zájmům, hlásil A. Hartmann z Brunšviku.⁸⁰⁵

Vyskytovali se i jedinci, kteří se vydávali za československé styčné důstojníky. *Kpt. Szabo hlásí, že (...) v prostoru Bremen potlouká se muž, vydávající se za důst. čs. armády, v uniformě zčásti anglické a části americké, nechce s našimi lidmi vůbec mluvit, odbývá [je] několika hrubými slovy ve špatné češtině, většinou však s nimi mluví německy. Mezi jeho řeči měl pronést, že je zde pro repatriaci čs. Němců do ČSR a že se na Čechy a Slováky vykašle. Oznámil jsem případ veliteli tábora se žádostí, aby byl tento domnělý důstojník konzultován a zatčen a předán anglické policii. Jeho jméno zní buď Schulhof nebo Schulmann.*⁸⁰⁶ Falešní styční důstojníci znamenali problém i z pohledu přemístěných. Ti neměli přehled o celkové organizaci ani o koncepci vlády ohledně repatriace a mohli tudíž snadněji podlehnout přesvědčení, že repatriace je služba za úplatu apod. *Za styčného důstojníka se vydává jistý pan Masák z Hannoveru, který údajně špinavými obchody zneuctil jméno Čechoslováků. Prosim o zakročení (...), neboť nedovolím, aby to, co těžkou prací bylo vybudované – dobré jméno čs. styčného důstojníka – bylo pošpiněné.*⁸⁰⁷

Stávalo se také, že někteří pověřeni úředníci (z národních výborů, z kanceláře styčného důstojníka), zneužívali svůj přístup k oficiálním dokumentům a razítkům. V prosinci 1945 takto zadržel svého zaměstnance kpt. Mach v Hamburku s tím, že odcizil razítko „Československý repatriační tábor v Hamburku“, vystavoval falešné doklady a další prázdné archy měl orazítkované jako „Czechoslovak liaison officer, Mil. Gov 521 Det“.⁸⁰⁸ K tomu přechovával zbraně a movitý majetek z repatriačního tábora. Závažným přečinem však bylo jeho zamlčení (při nástupu do kanceláře) říšské státní příslušnosti a služba (včetně

---

⁸⁰² Tamtéž.

⁸⁰³ Nejednalo se o stejnojmenného styčného důstojníka pod MOPSP.

⁸⁰⁴ Tamtéž.

⁸⁰⁵ NA ČR, fond MPSP-R, k. 878, Opis hlášení, 20. 6. 1945.

⁸⁰⁶ NA ČR, fond MPSP-R, k. 879, č. j. 756, Bremen – domnělý čs. repatr. důst., 28. 6. 1945.

⁸⁰⁷ NA ČR, fond MPSP-R, k. 878, č. j. 1241, Repatriačnímu odboru k rukám p. dra. Rosenberga, 11. 7. 1945.

⁸⁰⁸ Jak je zde vidět, na razítku bylo čitelné i přidělení styčného důstojníka ke konkrétnímu vojenskému útvaru.

vyznamenání) ve Wehrmachtu. V neposlední řadě pobíral navíc potravinové lístky UNRRA za již repatriované osoby.⁸⁰⁹

Nešvarem se stalo zneužívání systému, chaotičnosti doby či nemožnosti ověřit podrobnosti. Vyskytovali se jednotlivci, i skupiny lidí, kteří výhod využili k vlastnímu prospěchu, neoprávněně obdrželi péči a „cestování“ měli zajištěné oficiálními transporty. Benevolentní praxe vydávání povolení repatriačním odborem byla ze strany styčných důstojníků kritizována, protože v ní neviděli jen zatížení své agendy či chaos, ale i zneužívání ze strany držitelů povolení. *Do mého úřadu dostavili se shora jmenované osoby a žádaly, aby byly ubytovány a stravovány v Mnichově asi 3 dny. Na můj dotaz [odevzdali mně] dopis a jeden záznam ve věcech pátracích. Zjistil jsem, že jediná úřední činnost zmíněných osob bylo odevzdání těchto spisů, nic jiného úředního tyto osoby v Mnichově neměly a přijely sem prostě za soukromými věcmi; nejedná se tedy o nic jiného, než o tzv. výlet šmelinářů nebo podobných existencí a je jen trapné, že kvůli takovým výletům dává tamní úřad doporučení k Permit Officerovi, aby tento vydal permit do Německa. Sděluji Vám, že nejsem ochoten takové věci podporovat a pošlete-li mně v budoucnosti takové osoby, postarám se o tom, aby zde byly alespoň 14 dnů zatčeny a pak nuceně repatriovány do Československa. Myslím, že je již na čase, aby takovým věcem byla učiněna přítrž.*⁸¹⁰

Styční důstojníci jako lidé

Nelze opomenout, jakkoli to může znít jako banální prohlášení, že repatriační styční důstojníci a další pracovníci v první linii byli „jen“ lidé se svými fyzickými a psychickými limity a rozdílnými predispozicemi.⁸¹¹ **Lidský faktor** ovlivňoval jejich činnost a postoje v různých oblastech, mnohdy i zásadně. Zároveň nebyl statický, čelem k extrémním podmínkám, zkušenostem a očitým svědectvím válečného utrpení se v průběhu času

---

⁸⁰⁹ Ve své smyšlené alternativní identitě se navíc vydával za bývalého úředníka československého konzulátu (s titulem JUDr.), který studoval na české pražské univerzitě. NA ČR, fond MPSP-R, k. 880, Hlášení, 12. 12. 1945.

⁸¹⁰ NA ČR, fond MPSP-R, k. 878, č. j. 5944, Repatriačnímu odboru, 31. 1. 1946.

⁸¹¹ Několik fotografií viz příloha č. 7. Bohužel se mi nepodařilo (až na jednotlivé zmínky v dokumentech) během bádání nalézt bližší informace k jejich biografii před či po jejich činnosti. I tento rozměr by přidal určitý aspekt do analýzy, zejména co se týče motivací, využití předchozích zkušeností či ovlivnění jejich budoucí kariéry. Jediný, s jehož životopisem jsem se (vzhledem ke změně jména poměrně náhodou) seznámila, je Quido Lagus, vedoucí styčný důstojník pro britskou oblast. Quido Lagus pocházel ze židovské rodiny a za první republiky působil jako renomovaný architekt. Během války se s manželkou a dětmi uchýlil do Anglie. Během své činnosti repatriačního styčného důstojníka působil v britské zóně. Poté se vrátil do Londýna, kde vedl pobočku ČTK. R. 1948 však v souvislosti s domácím politickým vývojem podal výpověď a zbytek života prožil v exilu. Díky pátrání publicisty Davida Vaughana, jemuž tímto děkuji za vstřícnost, je životní cesta Guida Laguse zdokumentovaná a jeho unikátní životní osud dostupný veřejnosti na <https://vltava.rozhlas.cz/pod-ctyrmi-vlajkami-pozoruhodny-pribeh-prazske-zidovske-rodiny-8668233>. [Cit. 2023-09-23.] Z archivu rodiny Lagusových pocházejí i fotografie v přílohách.

formoval. Ze zběžného úsudku by se mohlo zdát, že lidé, kteří se zapojili do práce s Displaced Persons, tak činili buď z dobré vůle přispět potřebným, nebo plnili nařízení velitele, který je k práci určil. Jak během náboru, tak během práce se ukázalo, že **motivace** byly různorodé, a to v podstatě na všech pozicích.⁸¹² Styční důstojníci, ať už vybraní londýnským ministerstvem sociální péče či z řad armády, obvykle strávili část války v exilu.⁸¹³ Mnozí z nich ve vlasti zanechali své blízké, z nichž někteří byli perzekvováni. Několik styčných důstojníků během své práce pátralo po členech své rodiny, je možné, že toto aktivní přispění a vlastní zkušenost pro ně bylo určitou motivací.⁸¹⁴ Častá byla starost o materiální zajištění vlastní, ale zejména rodiny, která v několika případech čekala ve Velké Británii na návrat živitele. Tato obava trvala po celou dobu a důstojníci v tomto směru vyjednávali s nadřízenými svůj plat i případné přídatky.⁸¹⁵

Ačkoli styční důstojníci museli splnit např. věkové kritérium, prošli lékařským posouzením a následně proškolením ve vojenském prostředí, jejich **zdravotní způsobilost** neodpovídala překvapivě vždy náročnosti, jaká je při výkonu měla čekat. Vyčerpání se projevilo zhoršením stavu dlouhodobých hendikepů či nemocí (např. astma). Kapitán Wolfler poznamenal své zdravotní těžkosti v rámci žádosti o řidiče. *Má práce jest tak vyčerpávající, že večer nejsem s to koncentrovati se na řízení auta. Mám velmi slabé oči a potřebuji bezpodmínečně osobní*

---

⁸¹² Podle občasných (nicméně oficiálních) zmínek patřila mezi časté motivace pracovní či osobní zkušenost nebo ochota zapojit se do osvobozovacího procesu. Pro jiné to představovalo příležitost zaměstnání a zajištění rodiny nebo kariérní postup (v případě úředníků).

⁸¹³ Kusé informace se mi podařilo nalézt i ohledně kapitána Josefa Ernyeioho. Narodil se na Slovensku v r. 1908, byl bez vyznání. Před válkou se oženil a se ženou Lilou měli v době repatriační činnosti dvě malé děti (narozené 1940 a 1944). Ernyei mluvil mimo rodnou řeč i anglicky, maďarsky, německy a částečně francouzsky. Byl vystudovaným strojním mechanikem a toto povolání vykonával jak před válkou v Žilině, tak po dobu svého exilu v Birminghamu (u Austin Motors). K repatriační službě byl vyslán v dubnu 1945 a ačkoli ji vzhledem k rodinným záležitostem chtěl ukončit již na podzim, setrval v úřadu až do začátku r. 1946. Zřejmě se jednalo o schopného organizátora, protože hlavní styčný důstojník major Rieger o něm uvažoval jako o svém nástupci na vedoucí pozici. NA ČR, fond MPSP-R, k. 878, č. Osobní výkaz, [nedatováno].

⁸¹⁴ Např. kpt. Lagus dostal žádost od kpt. Melzera: *Před několika týdny prosil jsem Tě, abys zahájil pátrání po mém bratřovi. (...) Pokud je mně známo, není Mauthausen tak daleko, aby některý z mých kamarádů tam zajel a podal mě co nejrychleji zprávu.* I majoru Riegerovi psal kapitán Mach, že pátrání po jeho matce se nepotkalo ještě s žádným výsledkem. NA ČR, fond MPSP-R, k. 880, Dopis kpt. Lagusovi, 31. 10. 1945 a tamtéž, Pátrání, 14. 8. 1945.

⁸¹⁵ Plat styčných důstojníků byl po přesunu vlády z Londýna vyplácen ze zápůjčky 1 mil. marek, kterou poskytlo SHAEF a která měla být dodatečně u jednotlivých okupačních správ uhrazena. Tato zápůjčka byla v r. 1946 opět navýšena, poskytovala se však již měsíčně ve výši 30 tis. marek. Plat styčného důstojníka byl z rozhodnutí vlády z 31. 7. 1945 potvrzen ve výši 40 liber, plat vedoucího styčného důstojníka 50 liber a hlavního styčného důstojníka 70 liber (v poměru 1 libra=40 marek). K tomu mohli důstojníci požívat další benefity, zároveň mnohé výdaje hradila vojenská velitelství, kterým byli příslušní. Manželky styčných důstojníků dostávaly rodinný příspěvek (případně i tzv. odlučné) ze zdrojů ministerstva sociální péče v likvidaci v Londýně. Aby se předešlo konverzím devalvovaných marek a také nezdanění příjmů ze zápůjček, přešlo se později na přímé financování zálohami. NA ČR, fond MPSP-R, k. 419, R-800-8/1-46, Zápis z porady se styčnými důstojníky a tamtéž, k. 871, č. j. RT 2117-7/10, Zpráva NÚKÚ, 23. 10. 1946.

vůz k vykonávání povinností mně svěřených.⁸¹⁶ Náročná činnost a setkávání s nemocnými s sebou přinášely zdravotní komplikace styčných důstojníků. Kpt. Nekola, pracující v Belsenu, rovněž při žádosti o vlastní vůz vypsál své obtíže: *Jsem tělesně již tak daleko, že už ani chodit nemohu a večerní horečky trvají mi delší dobu, než dříve. Potíže se srdcem, které mám choré, se také stupňují. Proto tím naléhavě vůz potřebuji. Chci se vrátit domů natolik zdráv, abych mohl pracovat a existovat.*⁸¹⁷ Rovněž pro kapitána Sterna z francouzské oblasti byla práce vyčerpávající: *Žádám o 14 denní dovolenou do Londýna ze zdravotních důvodů. Jsem tělesně vyčerpaný, padají mi zuby z nedostatku vitaminů a slábne mi levé oko.*⁸¹⁸ Objevovala se nachlazení i nutný pobyt v nemocnici v případě infekčních chorob.⁸¹⁹ Zdravotní indispozici důstojníci hlásili nadřízenému, který v případě potřeby určil zastupujícího důstojníka. Ojedinele došlo i k závažnějším událostem, např. v lednu 1946 měli při výkonu služby kpt. Mucha a por. Pollach autonehodu a museli být hospitalizováni.⁸²⁰

Styční důstojníci, nejen v počátcích, **pracovali prakticky nepřetržitě** a do noci, jak vypisují např. v omluvách z prodlení podávaných hlášení. Oddech si dopřáli během téměř dvoutýdenních dovolených, které strávili obvykle s rodinou v Československu nebo v Londýně (kam mohli ti, kteří zde zanechali rodinu). Dovolenu si však mohli styční důstojníci dopřát až v pozdějším období. Snažili se ale při vhodné příležitosti např. ke svým blízkým do vlasti dostat i dříve.⁸²¹ Nehlášený odjezd, např. za rodinou či za jinými soukromými záležitostmi, byl považován za neukázněnost a jako hrubý přestupek mohl být důvodem k odvolání.

Styční důstojníci museli být schopni **pracovat samostatně i v interakci** s kolegy a především přemístěnými osobami. Při tom se projevíly rozdílné přístupy i charaktery, které se promítly do jejich činnosti. Průběžnou výtkou se stalo opomíjení pravidelného hlášení. Důstojníci se bránili s tím, že jejich praktické úkoly na místě jsou urgentní a nemají prostor ani myšlenky

---

⁸¹⁶ NA ČR, fond MPSP-R, k. 881, č. j. 5030, Úprava platu pro mého řidiče, 8. 8. 1945.

⁸¹⁷ Tamtéž, Dopis, 15. 6. 1945.

⁸¹⁸ K 1. 11. 1945 chtěl z těchto důvodů kpt. Stern ukončit službu. NA ČR, fond MPSP-R, k. 881, sl. Stern, č. j. 5250, Repatriace ve francouzské oblasti, 22. 9. 1945. 1874

⁸¹⁹ *Váš dopis (...) zastihl mne v nemocnici, kam jsem byl vzat s těžším případem žloutenky. ... Sděluji Vám, že mne kpt. Beneyei vyrozuměl o svém ochuravění (silné nachlazení), následkem čehož je dočasně připoután k lůžku.* NA ČR, fond MPSP-R, k. 881, č. j. 5745, Onemocnění kpt. Beneyei-e, 13. 12. 1945.

⁸²⁰ Zranění byla vážná, kpt. Mucha měl zlomeninu pánve a tržné rány na hlavě, por. Pollach otřes mozku, tržné rány na hlavě, zlomeniny klíční kosti a lopatky. Jak psal kapitán Lagus manželce kpt. Muchy: *...jsem kpt. Muchu včera v nemocnici navštívil a zjistil jsem s potěšením, že jeho stav jest uspokojivý. (...) Budte ujištěna, že se o Vašeho manžela staráme, že doufáme, že se brzy uzdraví a dostaví se k Vám na zaslouženou dovolenou.* NA ČR, fond MPSP-R, k. 880, Kpt. Mucha J. a Por. Pollach L. zranění, 31. 1. 1946.

⁸²¹ *Je také pravdou, že jsem si při této příležitosti obstaral osobní věc týkající se moji dcerky, kterou jsem 8 let neviděl.* NA ČR, fond MPSP-R, k. 880, Dopis kpt. Polívky, 30. 8. 1945.

zabývat se úředními záležitostmi. Ty však byly pro uskutečnění akce a povědomí o stavu věci pro vedení důležité. Objevila se však i výtka opačná: *Winter, kterého jsem nechal v Buchenwaldu, je sice schopný, ale příliš velký „papírový“ bojovník, takže jsem musel zakročit, aby naše lidi zbytečně papírovými pracemi neobtěžoval. (...) Vzdor jeho úřednické kvalifikaci anebo doktorátu mám obavy z tohoto pána z výše uvedených důvodů.*⁸²²

Rovněž zásadní pro hladkou komunikaci byla znalost jazyků, v případě styčných důstojníků u spojeneckých armád zejména angličtina, resp. francouzština pro několik důstojníků ve francouzské zóně.⁸²³ Na území Německa a Rakouska byla běžně užívaným jazykem němčina, a to i např. v rámci mluvy mezi různými národnostmi ve shromažďovacích táborech.⁸²⁴

Práce byla nesmírně **psychicky náročná**. Je otázka, zda tomu přičíst některé excesy, např. s alkoholem či nevhodným až vulgárním vyjadřováním, na které přicházely občasné stížnosti. Vyskytovaly se, ač spíše ojediněle, v této souvislosti i kázeňské problémy. Kpt. Horný, vedoucí styčný důstojník v americké oblasti, si např. stěžoval na nevhodné chování svého podřízeného. *Na moje opětovné (...) urgencye mi byl přidělený jistý kpt. Fr. Glückner, o kterém bylo známo, že je alkoholik. Vzdor tomu jsem ho v nouzi přijal, avšak už druhého dne po jeho přidělení (...) tento člověk v podnapilém stavu se bil s důstojníkem americké armády a dělal ostudu československému jménu. (...) Poukazujeme na to (...), aby k vykonávání tak důležitých úkolů, jakých dnes v Německu máme, určilo [MOPSP] lidi nejen kvalifikované, ale i z morálního hlediska bezvadné.*⁸²⁵

Při náročné práci mezi nimi vznikala napětí, nedorozumění a vyhocené situace. Silná vzájemná nevraživost prostoupila spolupráci mezi důstojníky Nekolou a Strakou. Podrobnosti zjišťujeme z hlášení od kpt. Nekoly, který jako důstojník MNO nejspíš nelibě nesl Strakovo povýšení a nepragmatické jednání. *Při svém příjezdu do Belsenu dne 9. 5. 1945, našel jsem tu pana Petra Straku, který se mi představil jako kapitán, spojovací důstojník pro repatriaci. (...) Pan Straka, jako „Československý kapitán“ nosil na nárameníku distinkce, které nepostrádaly jistě atraktivnosti, ale budily pozornost mezi Brity: když zlatý lipový list, asi takový, jako nosívali čs. generálové, jenže místo tří listů měl pouze jeden listek, za to však*

⁸²² NA ČR, fond MPSP-R, k. 878, č. j. 624, Hlášení, 30. 4. 1945.

⁸²³ Ani tato znalost však nebyla u všech důstojníků dobrá a bylo nutné je odvolat či přemístit. *Byl jsem informován, že kapitán Bernáček, který byl přidělen k 12. skupině armád, má značné potíže při práci plynoucí z jeho nedostatečné znalosti angličtiny. Pověřuji vás, abyste zajistil potřebné k jeho nahrazení.* NA ČR, fond MPSP-R, k. 878, sl. Horný, Letters related to Repatriation, 4. 5. 1945.

⁸²⁴ Jak bude řečeno i dále, i mnohé dokumenty pro přemístěné, kteří vesměs německy uměli lépe než anglicky, byly překládány pro širší srozumitelnost do němčiny.

⁸²⁵ NA ČR, fond MPSP-R, k. 878, Služba, 1. 12. 1945.

zářivější a lesklejší. Podle sdělení majora pan kapitán Straka přijel v americké uniformě a trvalo určitý čas, než přijal britskou. (...) Hned první den jsem zjistil, že místo, aby vysvětloval různé těžkosti, které nastaly spíše rychlým ukončením války, nebo dlouhým utrpením našich lidí v koncentračních táborech, komunikačními těžkostmi atd., že tyto všeobecné nesnáze lidem vykládá jakoby britskou neochotu. Měl jsem pocit, že se před těmi ubožáky vydává za oběť této neochoty, každou maličkost, kterou měl udělat, zveličoval ve svůj prospěch. Uvítal mě také dosti divnou větou: „Co ti volí mi sem posílají důstojníka, který stejně nic neumí, a proč mi sem nepošlou doktory, o které jsem psal?“ Ovšem nevím, koho tím myslil, také mě to nezajímalo a na toto přivítání jsem nereagoval. Poté mi dal několik pokynů, abych si nemyslel, že mám před sebou vojáky, ale civilisty, abych s nimi tak jednal. Viděl jsem jeho jednání s těmito lidmi. Neshodovalo se ani s jeho pokyny, ani s jeho postavením jako reprezentanta čs. úřadů. Při své návštěvě v táboře se posmíval npor. Karlu Horákovi, který je z řad Displaced Persons a je mým zástupcem, že mu vykám, když oba jsme přece vojáky a on Horák – je stejně z koncentráku. Byla-li mezi Čechoslováky v dnech mého příjezdu podivně stísněná nálada a větší vznětlivost, domnívám se, že mnoho viny na tom nesl pan Straka, který s lidmi mnoho nemluvil, a když, tak pouze ve skupinách, vysvětloval celkovou situaci, neuspokojil jejich hlad po informaci, co se ve světě děje. Vyprávěl mi, že když se musely čs. ženy stěhovat z jednoho domu do druhého, měl mnoho práce, aby je ze staré ubikace dostal, prý se nakřičel, až nemohl mluvit (...).⁸²⁶ Dle nového nastupujícího styčného důstojníka se ženy poté, co jim sám v klidu vysvětlil situaci, ochotně přestěhovaly. V úryvku se objevuje i problematický aspekt prezírání Displaced Persons ze strany autority, vedoucí až k jejich snížení na úroveň lidí podřadné kategorie.⁸²⁷

Někteří ze styčných důstojníků byli či se stali přáteli. Vzájemně se povzbuzovali a zároveň si sdělovali své těžkosti související se současnou prací. Vyčerpání se projevovalo i v nespokojenosti s celkovou situací, prací vlastní či kolegů, se systémem, nebo osobní averzí vůči některým skupinám či dokonce DP's obecně.⁸²⁸ Vztah se někdy s časem proměňoval, jak

⁸²⁶ NA ČR, fond MPSP-R, k. 881, č. j. 777, Zpráva o kap. Strakovi, 23. 5. 1945.

⁸²⁷ V československých dokumentech se tak neděje často. Nicméně v obecné organizaci se jednalo o jev, který se vyskytoval. Byl mimo jiné dán i kulturními rozdíly – např. američtí pracovníci nechápali některé návyky východoevropských národností a považovali je za méně civilizované. V praxi se to pak projevovalo v pracovní hierarchii (DP's měly ve struktuře často jen podřízené pozice). Toto vyvyšování přitom nemuselo být nutně zlomyslné. Např. S. Salvatici si všímá tohoto problematického vztahu mezi oběma stranami a tendenci jeho pojetí ve smyslu aktivní zachránce/dospělý/rodič (pracovník UNRRA) vs. pasivní zachráněný/dítě (DP). SALVATICI Silvia: *Help the People to Help Themselves: UNRRA Relief Workers and European Displaced Persons*, in: *Journal of Refugee Studies* 25 č. 3 (2012), s. 428–451.

⁸²⁸ Příkladem je několik vybraných vět z obecně pesimisticky laděného dopisu kpt. Plačkovi od kolegy působícího v Německu: *Je tu hrozná zima a nemáme čím topit. Už rozbíjíme i židle a stoly. Přines tedy nějaké to dříví z těch norských lesů. A vůbec, skonči to tam co nejdříve a vrať se sem. Máme pro Tebe práce habaděj. (...)*

nastiňuje kpt. Nekola ve svém dopise: *Nemluvím nikdy dvojí řečí. Stejně jako kapitán Lagus nebo pan Lagus jste byl pro mne v prvních týdnech mé práce zde jedním z těch, kdož jsou účastni na tom všem, co bylo kolem a co se mělo řešiti. Teprve při delším osobním styku s Vámi jsem poznal, že jsem se mýlil, že s neobyčejnou obětavostí a vytrvalostí činíte vše, abyste můj úkol mi usnadnil, ač mnohdy jste tonul v problémech mnohem větších a obtížnějších. Lidé se sblížíjí teprve prací a ne úředními formalitami. (...) Je škoda, že v Londýně jsem nebyl informován, do jaké situace jdu a jak celá organizace, do které budu zapojen, má asi pracovat. (...) Mohu říci, že první tři týdny jsem byl v okolnostech, kdy jsem se domníval, že to vše, co je kolem, je prostě nad lidské síly. Dnes však je vše překonáno (...). Na začátku ve svých dopisech jsem Vás oslovoval slovem kapitán Lagus, protože jste si o to řekl. Dnes jste pro mne a asi budete již navždy kapitánem Lagusem.*⁸²⁹

Zároveň nelze opomenout, že mimořádně náročnou situaci mnozí ze styčných důstojníků zvládali po dlouhou dobu a s plným nasazením. Práci styčných důstojníků si mnozí chválili a cenili ji, a to i dotyčné autority mezi sebou. Kapitán Lagus např. po svém odchodu v závěrečném hlášení vyzdvihl *záslužnou práci čs. styčných důstojníků za neobvyklých a obtížných podmínek.*⁸³⁰ Ocenění mohla získat i oficiální povahu. Od americké armády ji za zásluhy dostávali mezi jinými i repatriační důstojníci a pracovníci v československých službách a naopak československá vláda průběžně navrhovala uznat zásluhy velitelů spojeneckých armád.⁸³¹ Poděkování se dělo i formou pozvánky na pobyt do Prahy. Návrh hostů zasílal hlavní styčný důstojník: *Doporučuji, aby následující U. S. důstojníci, kteří jsou v klíčovém postavení v práci s čs. přemístěnými osobami, byli pozváni do ČSR, aby tam strávili svou dovolenou jako hosté čsl. vlády.*⁸³²

Sami pak, např. při ukončení pracovní činnosti, mnohdy hodnotili svou práci pozitivně. Kpt. Mach např. psal: *Vstoupil jsem do repatriační služby dobrovolně a nikdy jsem neprováděl žádnou práci s větší chutí a záplem. Pod výborným a spravedlivým vedením kpt. Q. Laguse, kterému patří hlavní vděk za výsledky naší práce, jsem pracoval vždy s radostí a lehce jsem se vždy přenášel přes všechny nepříjemnosti a potíže. Nedbal jsem nikdy na čas a jako technik*

---

to bys koukal, co je těch nových a také propůjčených hodností. Na nás se úplně zapomíná v té cizině! Buď zdrav a napiš pořádné hlášení o těch lesích, norských plavovlasých krasavicích atd. DP a PWX atd. mne už přestávají zajímat!!! NA ČR, fond MPSP-R, k. 880, Dopis kpt. Plačkovi, 12. 10. 1945.

⁸²⁹ Tamtéž, Dopis, 12. 7. 1945.

⁸³⁰ Tamtéž, č. j. 1602/DP/46, Instrukce, 5. 6. 1945.

⁸³¹ Jako zajímavost uvádím, že v říjnu československá vláda ocenila mimo další (např. gen. Mickelsona) i M. J. Proudfoota, pozdějšího autora jedné z klasických publikací o nucených přesunech. NA ČR, fond MPSP-R, k. 882, č. j. GE.DP 383.7, Awards, 18. 10. 1945.

⁸³² NA ČR, fond MPSP-R, k. 882, č. j. 860, Zpráva panu ministrovi J. Bečkovi, 2. 6. 1945.

(Zbrojovák) jsem se snažil vše budovat na základě důkladnosti. (...) Přes to, že jsem již z naší vlasti vzdálen více než 8 roků a touha po domově mě již také táhne domů, jsem ochoten zůstat v Hamburku tak dlouho, jak si to (...) budete přátí.⁸³³

Po ukončení činnosti se vraceli ke svým původním povoláním. Někteří z nich byli uvolněni zpět k armádě, pokud byli vyslaní vojenskou misí, někteří získali práci v rámci státního aparátu ve vlasti. Důvodem k odchodu mohla být i dlouhodobost služby (pro některé již od podzimu či zimy 1944) či potřebovali službu opustit z jiného důvodu (vraceli se ke studiu, původnímu povolání či za rodinou čekající v exilu na návrat živitele rodiny a společnou repatriaci).

Repatriační styční důstojníci a správa táborů pro Displaced Persons

Zvláštním fenoménem tohoto procesu byl vznik smíšených i národnostně odlišených Displaced Persons táborů, fungujících kratší či delší dobu, pod intencí autorit, často právě repatriačních styčných důstojníků. K doplnění mozaiky jejich činnosti jsou na následujících stránkách uvedeny příklady správy konkrétních táborů, a to z „oficiálního hlediska“, tedy jak byly nahlíženy z jejich perspektivy (tj. pohledu samotných styčných důstojníků jako organizátorů a koordinátorů). Záměrem vybraných táborů je představit různorodost podmínek, problémů a situací, se kterými se důstojníci při péči o Displaced Persons setkávali a souhrnný pohled na jejich strukturu a fungování v tomto krátkém, avšak intenzivním období.⁸³⁴

Osvobozený Bergen-Belsen z pohledu styčných důstojníků

Tábor v Bergen-Belsenu byl osvobozen 15. 4. 1945, přičemž britské jednotky zde našly asi 80 tis. lidí. Část z nich zde pobývala delší dobu, část byla přivezena krátce před osvobozením. Jak udávaly zprávy postupujících Spojenců, jednalo se z hlediska ubytovacího, zdravotního i zásobovacího o jeden z táborů s nejhoršími podmínkami. Po osvobození příchozí na tuto zkušenost vzpomínali jako na velmi ošesnou: *Obraz, který se Britům objevil, byl tak strašný,*

⁸³³ NA ČR, fond MPSP-R, k. 881, Dopis J. Bečkovi, 30. 11. 1945.

⁸³⁴ Viz rozmístění táborů vybraných do této práce přílohy č. 11 a 12. Tábory byly vybrány jednak na základě dostupnosti pramenů ve spisech styčných důstojníků a repatriačních misí, jednak s ohledem na jejich různé typy, tj. jak tábory, které vznikly z předchozích koncentračních, tak nově založené DP-Campy založené repatriačním styčným důstojníkem i z iniciativy Čechoslováků. Příklady také byly vybrány tak, aby se překrývaly s tábory představenými v následující části „z pohledu Displaced Persons“. Perspektiva v této kapitole je vzata většinou ze souhrnných zpráv styčných důstojníků o práci v táborech (doplněných o informace z průběžných reportů). Nejprve uvedu jako příklad tábor v Bergen-Belsenu, k němuž je k dispozici ucelená zpráva o práci styčného důstojníka Nekoly i o jeho spolupráci s přemístěnými a umožňuje tak obsáhlý náhled do této složité doby i práce. Stručně jsou představeny tábory Buchenwald (v návaznosti na život v něm popsáný v další části disertace), a střediska či tábory, která vznikla jako DP-Campy, tedy byla styčným důstojníkem zřízena, vedena ve spolupráci s přemístěnými a následně rušena, pokud nepřevzala např. reemigrační agendu.

že britští vojáci žádali, aby Belsen byl ihned filmován a obrázky poslány do světa. (...) Vzhled lidí byl strašný. Všichni byli podvyživení, vyzáblí, hubení, špinaví. Bylo potřeba všechny přivádět k tomu, aby opět byli lidmi. Po provedení základních organizačních úkolů (zásobování, pohřby, ošetření) proběhla evakuace do části kasáren označené jako 3. tábor. Na obrovské ploše kasáren, které sestávají asi z 200 budov, do všech stavení se rozešli lidé a počala o ně péče ve velkém.⁸³⁵ Nejprve se práce zaměřily na soupis a snahu soustředit jednotlivé národnosti do celků. Jak ale poukazoval styčný důstojník, tyto jmenné seznamy často nebyly směrodatné, protože nadále trvala vysoká úmrtnost. Mnozí lidé odešli hned po zaznamenání svých jmen. Potom seznam byl sestavován ve spěchu. Ti umučení, vyzáblí lidé, nemocní lidé vyslovovali svá jména mnohdy tak, že nebylo možno je správně zachytit.⁸³⁶

Do tábora Bergen-Belsen se 26. 4. 1945 dostal kapitán Straka. *[Byl jsem] přemístěn k převzetí dozoru nad čsl. státními občany v nejhorším z německých koncentračních táborů v Bergen-Belsen. Stojím zde před velkým úkolem postarati se o ty, kteří přežili bídu a utrpení německých koncentračních táborů a zaregistrovati je.*⁸³⁷ Ještě před započítím soupisových prací se musela vyřešit částečná evakuace, do začátku května hlásil důstojník přesun více než 3 tis. osob do vhodnějších lokalit tábora. Přes náročné podmínky referoval důstojník, že osvobození vězni uspořádali oslavy 1. máje.⁸³⁸ Straka žádal MSP v Londýně o poskytnutí ošetrovatelek, které ČČK na konci května skutečně skrze vojenskou misi vyslal.⁸³⁹ V této době však již byly britským velením tábora odmítnuté s tím, že je služba pokryta stávajícími silami.

Práce v táborech měla několik rovin, jednou z nich byla spolupráce mezi autoritami, jak mezinárodními, tak československými. Kpt. Straka byl 9. 5. 1945 nahrazen kpt. Nekolou, nicméně předání agendy neproběhlo příliš hladce.⁸⁴⁰ Kpt. Straka odjel při příjezdu kpt. Nekoly v československém služebním voze, ten tím pádem pak *zůstal v tomto rozlehleém táboře bez transportu a [musel] všude chodit pěšky.*⁸⁴¹ Nadto 22. 5. psal dopis vedoucímu styčnému důstojníku Lagusovi, že kpt. Straka přijel do tábora, způsobil pozdvižení mezi osazenstvem zprávami, že ví o lepším ubytování, které Nekola z nějakého důvodu není

---

⁸³⁵ NA ČR, fond MPSP-R, k. 880, Report, 17. 7. 1945.

⁸³⁶ Tamtéž.

⁸³⁷ NA ČR, fond MPSP-R, k. 881, Report č. 5, nedatováno, [po 1. 5. 1945].

⁸³⁸ Tamtéž.

⁸³⁹ NA ČR, fond MPSP-R, k. 882, č. j. 463, Repatriační věci Německo, tábor v Belsen, 31. 5. 1945.

⁸⁴⁰ Viz výše kapitola Styční důstojníci jako lidé.

⁸⁴¹ NA ČR, fond MPSP-R, k. 880, Dopis, 22. 5. 1945.

schopen či ochoten zajistit.⁸⁴² Nekola měl rovněž závažné podezření, že Straka druhý den ráno při svém časném odjezdu bez rozloučení odcizil psací stroj i razítko. Nekola Strakovi celkově vyčítal neohleduplný a povýšený přístup k osvobozeným a vyvozoval z toho eskalaci neuspokojivého stavu v táboře.

Situace zde byla skutečně náročná i po několika týdnech po osvobození. Jak ve své zprávě Nekola poukazoval, jeho původní předpoklad byl, že přijede do tábora, kde *všichni lidé budou uloženi, bude o ně lékařsky postaráno, budou oblečeni, dostanou pravidelnou stravu, bude založena registrace, tím vším se končí má práce*. Setkal se však s úplně odlišnou situací, ke které se musel bez náležité přípravy postavit čelem. *Ona první část starosti o naše lidi byla velmi těžkou a nesmírně pomalou a piplavou prací. (...) Bylo třeba lidi dovésti až k evakuaci. A v oné době, než k ní dojde, starati se o jejich nejen fyzické, ale duševní blaho, uklidňovati je, vysvětlovat, proč ještě nemohou odjet, podati a podávati denně tisíce informací, zařizovati tisíce drobných věcí pro jednotlivce, mnohdy jednotlivce nedůtklivé, kteří se chopili příležitosti, že někdo opět musí prováděti jejich přání. (...) Mnohdy však šlo o problémy neřešitelné. Netrpělivá touha po domově pak komplikovala kdejaký počin. Tisíce žen se dožadovaly denně několikrát, že musí už býti doma, teď, v této chvíli!*⁸⁴³ Repatriační styčný důstojník v tomto popisu zachytil, že práce byla náročná také vzhledem k její šíři, kdy musel řešit jak složité obecné organizační záležitosti, tak konkrétní jednotlivosti. Navíc byl důstojník v úzkém kontaktu s přemístěnými a musel tak prokázat i značné komunikační schopnosti.

Zároveň Nekola upozornil ve zprávě na jeden fakt, který byl obecně pro Spojence během osvobozování překvapivý a značně demotivační – nespolupráci a (někdy i velmi závažné) nepřístojnosti ze strany Displaced Persons samotných. Jejich řešení styčný důstojník považoval za náročnější, než organizační komplikace. *Vyrojilo se mnoho nových problémů. Počaly se rýsovat některé věci v podivném světle. (...) – Táborový lékař hledá interpretku. Najdou Čechoslovačku z Podkarpatské Rusi. Dr. Styles se jí ptá, chce-li s ním pracovat. Děvče k němu přistoupí a řekne: „Pracovala jsem pro Němce, pro Brity pracovat nebudu.“ – Krade se. Lidé se vloupají do zavřených pokojů. Krade se vše. Šaty, jídlo, kola, nářadí, papír, auta, olej, benzin, nádobí, vařiče atd. (...) Mně bylo ukradeno auto, psací stroj, úřední razítko, papír, inkoust, tužky, různé drobnosti, prádlo, boty atd. – Lže se. Lidé se vydávají za příbuzné, třeba bez jakéhokoli smyslu. Alex. Bruck z Užhorodu přivede každý týden jiného muže a vydává ho za bratra a chce, aby s ním mohl bydlet. Později se ukáže, že o příbuzné*

⁸⁴² NA ČR, fond MPSP-R, k. 881, č. j. 777, Zpráva o kap. Strakovi, 23. 5. 1945.

⁸⁴³ NA ČR, fond MPSP-R, k. 880, Report, 17. 7. 1945.

nejde, nýbrž o náhodné známé, kteří utekli z jiných táborů a v Belsenu je nikdo nechce přijmout. Bruck za několik cigaret se dal užít k zprostředkování. Lidé užívají tisíce drobných triků, lži (...) a nemohou pochopit, že nemusí lhát.⁸⁴⁴

Přímět Displaced Persons k hladké spolupráci naráželo na své limity. Vedení frustrovalo, že přes dobrou vůli o zajištění adekvátní péče alespoň v daných podmínkách, se setkávali místo vděku se stížnostmi. Osvobození, a přeživší koncentračních táborů v ještě větší míře, byli silně zaměřeni na své aktuální potřeby a nebyli schopni dohlédnout důsledky svých krátkodobých rozhodnutí. Jak pokračoval ve svém výčtu Nekola: *Otázka státního občanství, která je pro nás tak důležitá, pro většinu D. P. významu neměla a bylo potřeba znovu a znovu vysvětlovat její význam. Stávalo se často, když se ženy měly přestěhovat na čs. blok od svých maďarských nebo rumunských přítelkyň, že se prohlásily za jiné státní příslušnice (...). Jeden den kdosi na nádraží roznesl, že Čechoslováci již nemohou jeti do Švédska [na ozdravný pobyt]. Dříve, než zpráva byla vyvrácena jako vymyšlená, vlak musel odjet a lidé se dali zapsat jako jiní státní příslušníci. (...) Protože s nemocnými do Švédska mohou jeti jen nejbližší příbuzní, mnozí lidé se za ně vydávají a při sestavování seznamů do vlaku praví, že se jmenují jinak a že ztratili Index Card. Nemocný pak lehce potvrdí, že ten nebo onen je jeho sestrou nebo bratrem. Přitom dotyčná osoba už třeba byla zaregistrována pod svým pravým jménem. (...) – Nemocní jsou velmi nedůtkliví. Navštívíte je jeden den a zajdete druhý. Jak při první, tak při druhé návštěvě opakují totéž, že ještě nikdo u nich nebyl, že už chtějí domů, že lékaři je špatně léčí, že se o ně nikdo nestará. Pravda je namnoze zcela jiná. – Nářky, že je hlad. Lidé po tyfu chtějí jíst, hodně jíst. Lékaři jim brání, aby je uchovali při životě, Nařikají i lidé ve zdravé části tábora a to třeba ve chvíli, kdy sedí u sytého oběda, Mají-li ženy čaj, chtějí kávu, dostanou-li kávu, chtějí čaj.⁸⁴⁵ Sám důstojník nicméně toto „sobectví“ pokládal za výsledek mnohaleté snahy přežít v nelidských podmínkách*

S dalšími problémy se důstojník setkával při své repatriční činnosti. Nejasnosti vznikaly už kolem udávání jmen. Přemístění si je nepamatovali či je měnili, v množství přítomných lidí se jména opakovala. S tím souviselo, že důstojník nebyl schopný zjistit přesný stav osob. Ty se neustále přesouvaly mezi bloky, do nemocnic atd.⁸⁴⁶ *Lidé ztrácejí Index Cards, lístky na potravu. Někdy úmyslně, většinou bez úmyslu. Prostě ztratí je. (...) Zmatek a nespokojenost nastávaly i kolem transportů: Lidé z Prahy přijíždějí hledat své příbuzné.*

⁸⁴⁴ NA ČR, fond MPSP-R, k. 880, Report, 17. 7. 1945.

⁸⁴⁵ NA ČR, fond MPSP-R, k. 880, Report, 17. 7. 1945.

⁸⁴⁶ Důstojník se opíral o rozdíl mezi registrovaným počtem a porcemi vydaného jídla. Lidé ovšem chodili pro jídlo nezděra vícekrát. Ani zde tedy neměl důstojník jistotu, který z údajů je, co se týče počtu lidí, přesnější.

V zásadě nelze proti této snaze nic namítati, ale touha po domově u ostatních je podněcována a ostatní zneklidňováni. Stejně tomu je s rozhlasem z Prahy. Praha vyzývá, že ten nebo onen musí být ihned repatriován. Nikdo neříká jak, protože nemáme dopravních prostředků. Volaný se cítí, že je odstrčen a ti, kdož volaní nebyli, praví, že jsou opomíjeni. Malé transporty z ČSR jsou pomocí jen v jistém smyslu. Odjede několik lidí a ostatní si vymýšlejí nářky, jak jsou ubozí, že pro ně nikdo nepřijede, nemají koho podmazat atd. Zjistil jsem, že šoféři z republiky se dožadovali, aby lidé, kteří byli vybráni do malých transportů, jim dali cigarety nebo různé věci jako náhradu, že je vezou. (...) Lidé, hledající své příbuzné v tábore a naši D. P., kteří hledají své příbuzné v jiných táborech: Těžkosti s obstaráváním transportu pro ně. Mnohdy lidé odejdou, nic nehlásí a nevrátí se, i když měli povolení býti jen den nebo dva dny pryč. Jindy lidé, kteří své příbuzné našli, zůstanou.⁸⁴⁷

Styčný důstojník vypsal ještě další konkrétní problémy, které jeho práci v počátcích doprovázely. Jak sám poznamenává: *Uvádím zde popravdě jen některé věci. Mnoho jich bylo zapomenuto, ale celkově podávají obraz, jakým směrem se celá činnost ubírala.*⁸⁴⁸ Nekola sám byl mezi repatriačními styčnými důstojníky z řad MNO, jeho vojenská formace jistě ovlivnila jeho nazírání na problém. Nicméně nám zanechává rovněž autentické svědectví o aspektech, které péči o Displaced Persons v bezprostřední době po osvobození provázely, a jak komplikované mohly být vztahy i pohledy obou stran – autorit a DPs samotných, přestože obecný cíl byl v podstatě společný.

Důstojník ve své analýze rozdělil svou činnost na několik období. V první fázi (od jeho příchodu 9. 5. 1945) bylo jeho hlavním úkolem uklidnit přítomné a vysvětlit jim, že repatriace se děje podle určitého předem daného plánu. Dále shromáždil Čechoslováky na společné bloky a obstaral ve spolupráci s britskými veliteli zlepšení zásobování i materiálního zajištění. Při tom začal zároveň se soupisem Displaced Persons. *Registrace byla obzvláště těžkým problémem. Zdá se velmi lehkým říci, půjdeš k jednotlivým lidem a sepíšeš jejich jména a data. Ne však v Belsenu. Lidé po tyfu ztrácejí paměť. (...) Někteří lidé dávali špatné informace, (...) někteří se dali registrovat dvakrát i třikrát. (...) Mnohdy se stalo, že jsme neměli ani pero, ani inkoust. Proto některé lístky jsou psány tužkou. (...). Víza, která mně byla přidělená, jsou mezi čísla 300.001 až 310.000. (...) Do 14. 7. jsem vydal čísla od 300.001 do čísla 302.207.*⁸⁴⁹ Každý odjíždějící navíc prošel lékařskou prohlídkou a výsledek byl zapsán

---

⁸⁴⁷ Tamtéž.

⁸⁴⁸ Tamtéž.

⁸⁴⁹ Tamtéž.

do formuláře D. P. 2, odjet mohli až zdraví jedinci. Přes všechny výše zmíněné nejistoty evidoval Nekola v Belsenu 4 919 československých DPů. Největší část tvořili Rusíni (2 543 DPů, z toho 2 086 žen), dále Slováci (1 386 DPů, z toho 1 044 žen a 112 dětí) a méně početnou skupinou byli Češi (990 DPů, z toho 693 žen). Nejmenší počet Čechů přisuzoval Nekola tomu, že *Češi tu byli nejdéle a jsou vyhubeni (sic!)*.⁸⁵⁰ Při evidenci zemřelých zjistil z období po osvobození 335 osob.

V druhé fázi (jejíž začátek definoval o zhruba deset dní později) došlo k evakuacím z přeplněného Belsenu do tranzitního tábora v Celle, ačkoli tamější podmínky nebyly příliš vyhovující. Čechoslovákům také byly přiděleny čtyři až pět bloků. Přes veškerou snahu se styčnému důstojníkovi nepodařilo československé Displaced Persons shromáždit. V tomto období se však již objevují i první kulturní aktivity pro Displaced Persons – koncerty, schůzky, kino, otevřela i knihovna.

Další fázi důstojník stanovil dle začínajících odjezdů do vlasti. Soukromá vozidla přijížděla téměř denně. Přestože morálku v táboře spíše narušovala, postarala se o návrat asi 400 přemístěných. Následně odjížděly četné transporty nemocných na ozdravné pobyty do Švédska pod patronací Červeného kříže. Zároveň probíhaly přípravy na velké vlakové transporty do vlasti. *Dne 8. července odjel z Belsenu první vlakový transport, který odvezl čs. D.P.'s, a to mužů 158, žen a dětí 1 041. (...) Vlak se sestával ze 48 nákladních krytých vozů, 2 osobních vozů 3. třídy a 2 vozů pro zásoby a britské hlídky. (...) Nákladní vlaky jsou nepohodlné. Nemají hygienických zařízení a postrádají nádob pro vodu. Lidé si vzali láhve s vodou. První dojem z vlaku byl nepříznivý, jak u nás, tak u Britů. Lidé reptali, že pojedou v dobytčích vozech, ale jakmile byli usazeni a zásobeni, nálada se okamžitě změnila. Působilo na mě vše tak, že jsou neobyčejně spokojeni a šťastni. Ženy si vyzdobily vozy polním kvítím a zpívaly.*⁸⁵¹ Nejednalo se však o první transport vůbec, z Belsenu odjížděly repatriační výpravy do vlasti a na ozdravné pobyty do Švédska již od poloviny května, do poloviny července celkem 3 462 Čechoslováků a zůstávalo prozatím přes 800, často ovšem nemocných čekajících na zvláštní či pozdější převoz.⁸⁵²

---

⁸⁵⁰ Tamtéž.

⁸⁵¹ NA ČR, f. MPSP-R, k. 879, Repatriation time table, 9. 7. 1945.

⁸⁵² Termíny výprav a počet osob byly tyto: 18. 5. (76 osob), 22. 5. (1192), 28. 5. (49), 30. 5. (4), 1. 6. (2), 4. 6. (17), 6. 6. (3), 7. 6. (2), 8. 6. (23), 14. 6. (2), 16. 6. (65), 17. 6. (22), 19. 6. (11), 20. 6. (44), 21. 6. (11), 23. 6. (23), 27. 6. (2), 28. 6. (2), 1. 7. (29), 3. 7. (3), 7. 7. (67), 8. 7. (1199), 9. 7. (3). Do Švédska odjely výpravy 23. 6. (107 osob), 26. 6. (77), 27. 6. (52), 28. 6. (64), 29. 6. (85), 4. 7. (89), 5. 7. (55), 7. 7. (98), 8. 7. (?). Tamtéž.

Do vlasti bylo přímo z Belsenu vysláno 1 673 osob, mezi nimi i 81 dětí, dalších 1 799 bylo evakuováno do Celle a repatriace byla organizována tamními autoritami. Do Švédska na ozdravný pobyt odjelo 843 osob, 31 dětí ještě na odjezd čekalo. V polovině července zůstávalo v Belsenu 106 Čechoslováků, nicméně dalších 488 registrovaných osob nebyla (např. z výše uvedených důvodů) k nalezení.

Po nějaké době, po zvládnutí počátečních obtíží, byl v táboře zvolen poradní výbor. Ten sestával ze 17 osob, kromě tří mužů se jednalo o ženy. Národnostně byly zastoupeny jak Češky, tak Slovenky i Rusínky. Britové si vybrali také 400 Čechoslováků ke spolupráci (což bylo údajně více, než z jiných národností). Uplatnili se jako překladatelé, kuchaři, řemeslníci, v dílnách, skladištích a kancelářích. Po takovéto zkušenosti je zajímavý vhled i do hodnocení důstojníka, který byl ke konci července (jako styčný důstojník MNO) propuštěn ze spolupráce. *Dnešního dne uzavírám činnost v Belsenu. Dnes ovšem je možno již říci, že mohli jsme mnohé dělat jinak, snad lépe, ale situace byla taková, že vše, co náš výbor dělal, dělal vždy s vědomím plné odpovědnosti a jsem všem, kdož pracovali v Belsenu velmi vděčen za všechnu práci. (...) Zaznamenávám jména [členů výboru], aby repatriční úřad nějakým způsobem řekl těmto pracovníkům své „děkuji“ za jejich práci.*⁸⁵³ Agendu převzal 16. 7. 1945 kpt. Gütig, který pobýval v Bergen-Belsenu již od počátku července.⁸⁵⁴ Ten svou činnost v táboře ukončil o necelé dva měsíce později, 8. 9. 1945, a byl převelen do Hamburku.

Po hromadných transportech se v Belsenu vyřizovaly dlouhodobější záležitosti. Prověřování byli vojáci maďarské armády. Ti, kterým nebyla přidělena víza, byli odsunuti do tábora pro vojenské zajatce nepřátelské národnosti v Immenbergu. V neposlední řadě setrvali v Belsenu ti, kteří z nějakého důvodu zatím nenastoupili k repatriaci. Bylo tedy nutné je převézt do jiného shromažďovacího tábora, kde působil československý orgán. *Upozornil jsem znovu zbývající čs. D.Ps v Belsenu, že jedinou možností návratu domů jest odsun do Churchill-campu v Nienburg a požádal [C.] C. (vedoucího tábora – pozn. aut.) Belsen, aby potřebné zařídil, přihlásí-li se někdo.*⁸⁵⁵

Agendu důstojníka vyplnilo i pátrání a korespondenční záležitosti. Dlouhodobě se také staral o přítomné děti a nemocné. V tomto ohledu se pozastavoval nad tím, že přes odeslané žádosti od počátku práce v táboře nedorazil potřebný zdravotnický tým. *Po ukončení (...) dovolu mi několik osobních poznatků: Kde zůstali naši lékaři, ošetřovatelky a v Londýně vyškolené*

⁸⁵³ Tamtéž, Report, 17. 7. 1945.

⁸⁵⁴ Tamtéž, Zápis o předání věcí a funkce čs. spojovacího důstojníka v Belsenu. 16. 7. 1945.

⁸⁵⁵ Tamtéž.

*sociální pracovnice? Jako jediný národ byli jsme zde zastoupeni jen jedním pracovníkem, když nás zde čekal úkol ze všech největší. Nebylo nikdy pravidelného spojení s vlastí, styč[ný] důst[ojník] prostě nemá možnosti naslouchat rozhlasu, nemaje ani přijímače, ani času. Proč nebylo využito Belsenu k propagačnímu účelu? Není u nás filmařů aneb fotografů? Britští důstojníci všude a každému zpívají chválu Čechoslováků pro jejich schopnosti, vysoký standard atd. Nebylo možno toto dokumentárně zachytiti?*⁸⁵⁶ Přítomní styční důstojníci si uvědomovali, že byli přiděleni na jedno z nejnáročnějších míst. Nejen sami osvobození vězni, ale i důstojníci považovali za důležité předat tuto zkušenost veřejnosti.

Osvobozený Buchenwald z pohledu styčných důstojníků

Koncentrační tábor Buchenwald byl osvobozen 11. 4. 1945. Kapitán Horný se do něj dostal až o dva týdny později, 25. 4. 1945, a spojil se skrze přítomného P. Zenkla s místním československým Národním výborem. *Můj příchod do Buchenwaldu, očekávaný velmi netrpělivě, byl okamžitě ohlášený našim občanům pomocí rozhlasu. Bohužel nenajdu slova, která by mohla vyjádřit ohromnou radost v řadách našich krajanů, kterou tato zpráva vyvolala. Byl jsem a ještě nyní jsem velmi dojatý projevem lásky vůči mně, vůči vládě a vůči všemu, co je československé. Jak se lidé radovali, když se dozvěděli, že je tu repatriační orgán československé vlády, si umíte představit.*⁸⁵⁷ Kapitán Horný sdělil přítomným přípravy vlády k péči o ně a uklidnil jejich netrpělivost, s jakou vyhlíželi návrat do vlasti. Pověřil dále národní výbor registrací a instrukcemi podle směrnic vlády. V tu dobu se v Buchenwaldu nacházelo přes 2 500 osob, z toho 280 dětí. V národnostním složení převažovali Češi (1 807 DP), zahrnuti však byli i Slováci (240 DP), Rusíni (415 DP) a českoslovenští Němci (57 DP).⁸⁵⁸ Dalších asi 800 lidí se mělo nacházet v blízkém Erfurtu a Jeně. Kapitán Horný jako vedoucí důstojník pro americkou oblast, setrval v táboře do příjezdu kapitána Wintera a pokračoval poté ve své revizní cestě dále směrem k hranicím, kde plánoval připravit kontrolní stanici pro repatrianty.

Kapitán Winter dorazil vzápětí dne 28. 4. 1945 a zůstal v táboře. Snažil se maximálně postupovat podle instrukcí. První překážkou v administrativě však byl status tábora. Americké jednotky jej prozatím prohlásily za „tranzitní“ (místo „shromažďovací“) s vyhlídkou rychlého odsunu osob do vlasti či jiných táborů. Opět zřejmě z praktických důvodů se však ponechal dosavadní stav a důstojník tak žádal o zaslání příslušných formulářů (jak spojeneckých DP 2

⁸⁵⁶ Tamtéž.

⁸⁵⁷ NA ČR, fond MPSP-R, k.878, č. j. 223, Zpráva o Buchenwaldu. 26. 4. 1945.

⁸⁵⁸ Množství osvobozených bylo vojáky aktivními či ve výslužbě a hlásili se případně do služeb československým jednotkám.

Registration Cards, tak československých dokumentů F1 až F4).⁸⁵⁹ Zajímavý je Winterův postřeh, že národní výbor, se kterým začal spolupracovat, nevyhovoval úplně požadavkům poradního výboru repatriantů tak, jak jej definovaly směrnice. Podle těch měl totiž výbor ve větší míře pokrýt celou skupinu Čechoslováků v táboře, zatímco národní výbor navázal na předchozí struktury poměrně úzké skupiny lidí. Nedokázal tak spolehlivě posuzovat minulost či národnost velké části osazenstva v táboře. Nicméně s ohledem na efektivitu a ochotu ke spolupráci ponechal kapitán Winter stávající složení. I v dalších dnech však kritizoval jeho přílišnou političnost a zdlouhavé diskuze.⁸⁶⁰ Aniž by rušil stávající situaci, rozhodl se styčný důstojník spolupracovat s dalšími lidmi v oblasti repatriace, tedy ve smyslu poradního sboru. V něm měl být zastoupen reprezentant z každého bloku, k tomu zvolil Winter rovněž deset osob, které měly repatriační instrukce dále sdělovat. Podobně tak instruoval i československé DP s v dalších táborech v okolí, ať už disponovaly národním výborem nebo jej teprve na výzvu důstojníka vytvářely.⁸⁶¹

Transporty z Buchenwaldu započaly od poloviny května 1945, víza přitom obdrželo asi 2 500 lidí z přibližně 2 800 registrovaných. Jednotlivé výpravy probíhaly v rychlém sledu: 13. 5. (17 osob), 16. 5. (234 osob), 17. 5. (260 osob), 18. 5. (15 osob), 19. 5. (1 082 osob), 20. 5. (35 osob), 22. 5. (235 osob), 23. 5. (228 osob). Část osazenstva odjela do Francie (60 osob) a do Švýcarska (13 osob). Dne 24. 5. odjelo z nedalekých táborů v Geře 195 osob, z tábora Jena společně s buchenwaldskými transporty 156 osob. K transportu se připojily i skupiny po desítkách přemístěných osob z okolí.⁸⁶² Na konci června 1946 kapitán Winter hlásil, že repatriace z Buchenwaldu je prakticky skončena. Většina osazenstva se tedy do konce května vrátila do vlasti, na repatriaci čekali pouze převozu dočasně neschopní, kteří byli přepravováni postupně během června s vojenskými či ambulantními transporty.

---

⁸⁵⁹ NA ČR, fond MPSP-R, k. 878, č. j. 625, Preliminary report on condition among DP s of Czechoslovak nationality, assembled at former concentration camp Buchenwald, 29. 4. 1945.

⁸⁶⁰ Komitěty navíc byly národnostně rozděleny. V českém se nacházeli političtí představitelé Hršel, Neumann, Dufek, Holeček, Polanský a Tymeš, přičemž do československého výboru přizvali zástupce Slováků (Viest) a Rusínů (Moskovic) a bez voleb přiřadili další dva členy (opět z politických stran, konkrétně komunistů a národních socialistů). NA ČR, fond MPSP-R, k. 878, č. j. 876, Report on conditions among DP s of Czechoslovak nationality, 5. 4. 1945 (sic!), správně zřejmě 5. 5. 1945.

⁸⁶¹ NA ČR, fond MPSP-R, k. 878, č. j. 876, Report on conditions among DP s of Czechoslovak nationality, 5. 4. 1945 (sic!), [správně zřejmě 5. 5. 1945].

⁸⁶² NA ČR, fond MPSP-R, k. 878, č. j. 771, Continued report on numbers, location, condition and movement of Displaced Persons of Czechoslovak Nationality, 12. 6. 1945.

V Buchenwaldu tak zůstávali již jen poslední nemocní jedinci a šest osob, které návrat odmítli s úmyslem vystěhovat se do „západních zemí“.⁸⁶³

Heffkrug, Lübeck, Neustadt z pohledu styčných důstojníků

Do oblasti Lübeckého zálivu se společně s britskou armádou dostal repatriační styčný důstojník Ernyei.⁸⁶⁴ Při příchodu našel roztroušené skupiny československých státních příslušníků, konkrétně Čechů, Slováků, Rusínů a také Sudetských Němců. Spolu se sepisováním jmen se zasadil o jejich shromáždění ve společném ubytování, přičemž již od počátku umístil Sudetské Němce, ač ještě v rámci shromažďovacího centra, do jiného objektu. Část osazenstva prožila válku v koncentračních táborech, další na nuceném nasazení, někteří byli vojenskými zajatci. Styčný důstojník postupem času nalézal další roztroušené československé přemístěné osoby z menších táborů či přebývajících stále na okolních statcích, kde byli nasazeni na práci v zemědělství.

Jako jinde, i zde objevil přemístěné osoby v „žalostném stavu“.⁸⁶⁵ První starostí tedy bylo zajištění základních potřeb – dostatečného množství jídla, adekvátního ošacení a lékařské péče. Toto primárně zabezpečoval místní UNRRA tým.⁸⁶⁶ Styčný důstojník v tomto ohledu spíše zastával zájmy československých Displaced Persons. Staral se, aby se pomoc dostala v dostatečné míře ke každému a zprostředkoval jejich potřeby. Zatímco stravování bylo dobré, nedostávalo se zpočátku vhodného oblečení. V oblasti sice také vypukl tyfus, nicméně se jej dařilo držet pod kontrolou a z Čechoslováků onemocnělo jen několik jedinců. Samostatně se Ernyei snažil obstarat i dostatečný kulturní program, přivezl několik knih, další literaturu pak žádal od svých nadřízených, informačního odboru MZV, ale i přímo od redakce Nového Československa v Londýně. Později v táboře probíhaly i kurzy češtiny.

Čechoslováci byli mezi ostatními Displaced Persons v menšině. Dle zpráv se nicméně aktivně podíleli na chodu tábora (jako pracovníci, uklízeči, řidiči, kuchaři či policisté) a s pomocí styčného důstojníka zařídili z bývalé kavárny ošetrovnu s 50 lůžky, kde působili dva lékaři ze Slovenska a československý personál. Důležitá byla i jejich vlastní samospráva, národní

---

⁸⁶³ NA ČR, fond MPSP-R, k. 878, č. j. 5983, Report on Numbers, Location, Conditions and Movement od Displaced Persons of Czechoslovak, Rumanian and Yugoslav Nationality, 28. 6. 1945.

⁸⁶⁴ Není-li uvedeno jinak, informace ze složky NA ČR, MPSP-R, k. 878, LO 32 ERNYEI a kpt. ERNYEI.

⁸⁶⁵ In a pitiful state (přel. aut.) Hlášení byla psána anglicky, protože byla přenášena kanály SHAEF, urychlovalo to jejich předání či případně kooperaci s mezinárodními orgány.

⁸⁶⁶ V letech 1946-1947 zde působil UNRRA team 902, nenašla jsem, zda tomu bylo už od roku 1945 nebo zda později došlo k přeskupení kapacit.

výbory,⁸⁶⁷ ale i např. kulturní komitét, který vznikl v letních měsících. Repatriační důstojník byl dokonce požádán, aby dočasně vypomohl s organizací dalších národností, a to Maďarů, Jugoslávců, Rumunů a Estonců. Úkolu se sice zhostil, avšak s ujištěním, že jen do té míry, do jaké to neomezuje péči o „vlastní Displaced Persons“.⁸⁶⁸

Ernyei začal v podstatě okamžitě organizovat náležitosti k repatriaci. Podle hlášení postupoval také příkladně. Vyplnil příslušné „DPs formuláře“, registrační archy pro ministerstvo sociální péče, v případech PWs a sudetských Němců plánoval jednotlivé šetření státní spolehlivosti a věrnosti Československu. Během léta však dostal zprávu ohledně připraveného dekretu o úpravě občanství, pozornost tedy obrátil plně k Čechům, Slovákům a Rusínům. V jeho oblasti správy se totiž nacházela větší skupina židovských žen z Podkarpatské Rusi, bývalých vězeňkyň z Osvětimi. Jejich repatriaci také provázelo mnoho otázek vzhledem k postoupení území Podkarpatské Rusi SSSR (které si také činilo nárok na dohled nad jejich repatriací). Při průjezdu československých repatriantů sovětskou okupační zónou se vyskytovaly průtahy právě kvůli jejich přítomnosti. Ernyei v tomto smyslu jednal se sovětským důstojníkem, který chtěl Rusínky zařadit k repatriaci do tábora SSSR. Zdá se ale, že než se otázka dořešila, byla většina Čechoslováků, tedy i Rusínek, zařazena do repatriačního transportu do Prahy.⁸⁶⁹

Organizace transportů ovšem ani odtud neprobíhala zcela podle oficiální linie. Část, i když ne většina, československých Displaced Persons se vrátila vlastními silami. Jeden z takto navrátilivších se zorganizoval v Praze transport pro téměř 200 osob z této oblasti. Pro čekající v Lübecku a Neustadtu se vypravily autobusy vyslané soukromými organizacemi se svolením repatriačního odboru.⁸⁷⁰ O chystaném příjezdu výpravy se navíc přemístěné osoby i styčný důstojník dozvěděli z rozhlasu, nikoli skrze korespondenci, hlášení či telefonát. Nejednalo se přitom o ojedinělou soukromou iniciativu, protože teprve v letních měsících se uvolnily kapacity pro dopravu vlakovou.

Při příjezdu se nacházelo v oblasti asi 400 DPs spadajících pod československou péči (v táboře Haffkrug přebývalo asi 200 zmíněných Rusínek, 30 slovenských zemědělských

---

⁸⁶⁷ V Neustadtu působil výbor o třech členech. Předpokládám, že pod vedením stejného styčného důstojníka ustavili obdobnou instituci i ve shromažďovacím centru v Lübecku.

⁸⁶⁸ Text v hlášení: *This I do with the help of my registrar insofar, as it does not hamper the welfare of Our DPs.*

⁸⁶⁹ Respektive počet repatriovaných přesahoval počet Čechů a Slováků připravených v dané oblasti k repatriaci. Domnívám se tedy, že alespoň část žen z Podkarpatské Rusi byla do transportu zařazena.

⁸⁷⁰ Soukromé transporty iniciovali jak jednotlivci (v tomto případě jistí p. Hrubeš pro více než 100 osob a p. Hoffmann pro 20 osob), nebo spolky (na této vyslané koloně se podílel Kruh přátel E. F. Buriana s kapacitou téměř 50 osob).

pracovníků, pět nuceně nasazených Rusínů a asi 40 Čechů a Češek včetně tří dětí, v Neustadtu čekalo na registraci dalších asi 100 DPů). Do Prahy odjela větší skupina 250 československých DPů vlakem 18. 7. 1945. V letních měsících se postupně přesouvali českoslovenští repatrianti do vlasti. Kapitán Ernyei při vyhledávání dostal za úkol registrovat v nedaleké oblasti Oldenburgu válečné zajatce nalezené v táborech Putlos a Nessendorf (podle soupisu tamějšího výboru zajatců asi 15 000 v jednom a 3 000 československých příslušníků v druhém). Podle informací se ve většině případů jednalo o sudetské Němce. Otázka prověření a případné repatriace již ale nespočívala jen na bedrech styčného důstojníka MSP, spolupracoval v tomto období s důstojníky MNO. Z důvodu uvolněné kapacity byl Ernyei na konci července převelen jako vedoucí styčný důstojník ke 3. sboru. Zbylou skupinu československých Displaced Persons soustřeďoval v Lübecku v Messe-Kaserne k brzké repatriaci, resp. další *osoby, které by se ještě v tomto kraji nacházely, jsou tam na vlastní zodpovědnost, proti rozkazu Velit. 8[.] sboru*. Necelých deset osob se léčilo v nemocnici v Neustadtu a pět dalších bylo zaměstnáno u armádního sboru a s repatriací z tohoto důvodu zatím nepočítali. Do definitivního odjezdu Čechoslováků jmenoval Ernyei dočasně zodpovědnou osobu z řad repatriantů a agendu svého repatričního úřadu postoupil styčnému důstojníkovi Muchovi řídicího širší oblast z Hamburku.

Hamburk z pohledu styčných důstojníků

Do Hamburku se s britskou armádou dostal jako spojovací a repatriční důstojník Zbyněk Roušar. Jak později napsal ve své zprávě pro MSP, situace ve *velkém a z velké části zničeném a přelidněném městě byla velmi obtížná – hlavně po stránce ubytování a stravování D. Ps.*⁸⁷¹ Nejprve bylo třeba vůbec vyhledat tábory dělníků a vězňů a zajistit jejich dostatečné zabezpečení, zejména po stránce stravovací a hygienické. *V prvních dnech po okupaci tisíce D. Ps. bylo v různých malých a větších táborech v Hamburku a množství přicházelo do města z okolí.(...).*⁸⁷² Byl tedy zřízen velký tranzitní tábor a v první polovině května práce spočívala vedle zajištění základních potřeb zejména ve vyhledávání Displaced Persons a zjišťování jejich počtu dle národností. Roušar náročné začátky práce ve své zprávě blíže přibližuje: *Bylo to období velmi těžké a bylo třeba pracovat bez ohledu na svátky od rána až do pozdní noci. Moje situace byla ztížena ještě tím, že jsem byl jediný československý důstojník v Hamburku, významném administrativním středisku. (...) Pro zajímavost uvádím, že každý národ měl*

---

⁸⁷¹ Dokumenty, provázející organizaci tábora viz příloha č. 20. NA ČR, fond MSP-L 64, Informační zpráva Ministerstvu soc. péče, 17. 8. 1945.

⁸⁷² Tamtéž.

nejméně 4 důstojníky v Hamburku.⁸⁷³ Na celkovou péči ale styčný důstojník rozhodně nebyl sám, probíhala zde spolupráce s ostatními styčnými důstojníky, vojenskými orgány a o hmotné zajištění se staral tým UNRRA.

V rámci této široké spolupráce bylo jedním z hlavních úkolů styčného důstojníka obrana zájmů vlastních svěřenců. Roušar jej dle svého hlášení plnil nanejvýš svědomitě a aktivně, např. když anglické soudní úřady přezkoumávaly případy vězňů. *Byl jsem členem komise, abych mohl anglickým členům komise vysvětliti podstatu trestného činu z našeho hlediska a zastati se našich příslušníků. Mezi vězni bylo asi 50% vězňů politických "Politická činnost, příprava velezrady, naslouchání radia, sabotáž atd." 40% bylo tzv. hospodářská sabotáž to jsou, jak jsem zjistil, trestné činy, které by byly pravděpodobně i u nás trestány (předražování atd.) ovšem nebyly by tak přísně souzeny. Asi 10% byly krádeže. Tyto poznámky týkají se i koncentračních táborů.*⁸⁷⁴ Vedle toho prováděl Roušar registraci dle předpisů MSP i SHAEF, na tomto úkolu s ním spolupracoval další styčný důstojník Mach, přidělený do oblasti Hamburku o něco později.

Styčný důstojník se také snažil získat prostory, kde by zřídil shromažďovací středisko pro československé Displaced Persons. *Byly mně přiděleny různé tábory, které jsem ale nemohl akceptovati, protože nevyhovovaly po stránce zdravotní. Konečně po energickém zakročení dostal jsem budovy moderních kasáren. Zde jsem soustředil všechny naše příslušníky – byla zvolena správa tábora s odborem správním, hospodářským a zábavním. Byl vydáván každodenně táborový deník, když jsem opatřil všechny technické potřeby pro rozmnožování. Zajistil jsem tábor po stránce stravování, přidělu cigaret a ošacení. Byly pořádány koncerty a přednášky a taneční zábavy. V táboře byla zřízena táborová ošetřovna z 20 lůžky a zubní ambulatorium.*⁸⁷⁵ Chod tábora zajišťovali ve velké míře sami čekající repatrianti, včetně 16 mužů strážce jich zde pracovalo 86.⁸⁷⁶ Počet osazenstva značně fluktoval, tábor však měl značnou kapacitu, např. v polovině června se celkový stav pohyboval okolo 1200 až 1300 osob.⁸⁷⁷

Ke zdárné organizaci přispělo i fungování samosprávy přemístěných nacházejících se v táboře. Byl zvolen ředitel A. Watier a tzv. vedoucí úseků, kteří dohlíželi na plnění daných

---

⁸⁷³ Upozorňoval také, že se na něj často obraceli i starousedlíci, kteří do jeho kompetence spadat neměli.

⁸⁷⁴ Tamtéž.

⁸⁷⁵ Tamtéž. Viz dále kapitola Československý DP-Camp Hamburk z pohledu přemístěných.

⁸⁷⁶ Za svou aktivitu dostávali mimo jiné přídatky jídla. NA ČR, fond MPSP-R, k. 892, Seznam stále pracujících osob v táboře, 11. 7. 1945.

⁸⁷⁷ Např. 11. 6. 1945 zde pobývalo 1284 osob (1121 mužů, 150 žen a 13 dětí), Tamtéž.

pokynů. Výbor tábora rovněž vystavoval osvědčení se svědeckými podpisy o řádném občanství. V květnu výbor zveřejnil „slib kapitánu Roušarovi“: *Vyslovujeme svůj dík attaché čsl. republiky a spojenecké armády anglické panu štáb. kapitánovi Roušarovi a kamarádu Jaroslavu Orálkovi, městskému radovi hlavního města Prahy, kteří svým úsilím rozhodností a energií nás osvobodili z nacistických žalářů. Slibujeme jim ukázněnost, pořádek a disciplínu.*⁸⁷⁸ Šlo o poměrně jedinečný písemný projev uznání styčnému důstojníkovi, obdobný slibům a zdravícím, které se jinak spíše oficiálně a symbolicky zasílaly prezidentu do vlasti a představitelům Spojenců.

Obývané Litzmanovy kasárny ale měly být vzápětí vyhrazeny pro potřeby armády a přes protesty československého důstojníka musely být opuštěny. Čechoslováci se tak přesouvali do menšího objektu. *Stěhování nepůsobilo dobře na morálku lidí, hlavně proto, že tábor byl zřízen a upraven jejich vlastní silou a dále, že stěhování znamená další zdržení odsunu do vlasti.*⁸⁷⁹ Průběžně totiž odjížděly do vlasti skupiny repatriantů, ale i v tomto ohledu nebyla organizace jednotná, spíše naopak. Zejména počáteční období bylo chaotické, co se týče systematické organizace i komunikace. *Asi v polovině května počaly do Německa přijížděti různé polooficiální výpravy pro naše příslušníky. Výpravy byly hlášeny radiem z Prahy, byly poměrně malé a vzbudily hodně zla vzhledem k tomu, že byly dirigovány stále na jedno místo, tak se stalo, že z některých středisek odjížděli stále lidé a jiná střediska musela dlouho čekat. Budilo to u lidí neklid. Ve velké většině tyto výpravy byly neekonomické, nedisciplinované, měly mnoho personálu a mám dojem, že hmotný zájem byl větší než doprava našich příslušníků domů.*⁸⁸⁰ Někteří repatrianti tak byli zařazeni k projíždějícím transportům, další pak za pomoci transportů armádních či organizovaných jednotlivými národními složkami Červených křížů.⁸⁸¹ První oficiální vlakové transporty se podařilo vypravit 20. a 22. 7. a repatriovalo se jimi zbylé osazenstvo tábora. Do Hamburku stále docházeli další jednotlivci a několik lidí zůstávalo v nemocnicích. I tam se je snažil repatriační důstojník navštěvovat a zjišťovat možnosti jejich převozu do vlasti.⁸⁸²

Souběžně také probíhalo pátrání po nezvěstných a soupisy zemřelých. Tato práce postupovala pomalu a její součástí byly další procesy (jako studium vězeňských, resp. táborových

⁸⁷⁸ NA ČR, fond MPSP-R, k. 892, Táborový rozkaz č. 1, 24. 5. 1945.

⁸⁷⁹ Tamtéž.

⁸⁸⁰ Tamtéž.

⁸⁸¹ Podle hlášení se do vlasti s těmito projíždějícími transporty dostalo na 250 osob, s „americkým transportem“ 350, s Německým červeným křížem 250 a 150 s Norským červeným křížem.

⁸⁸² Z původních 150 osob v nemocnicích v květnu jich zůstávalo v červenci okolo 30. K návštěvám v počátcích poprosil Roušar o spolupráci kněze [Josefa] Limpoucha, který návštěvy a potřebu komunikace s nemocnými na čas zastával.

seznamů, zjišťování hrobů či výslechy bývalých dozorců, tedy další dlouhodobá a intenzivní komunikace s okupačními úřady). Důstojník, alespoň v omezeném rozsahu kompetencí, přezkoumával některé náležitosti např. splnění nároků na mzdu. V pozdějším období stále ještě vyhledával roztroušené malé skupiny či jednotlivce, nicméně zde se již prolínala problematika s klasifikací starousedlíků.

Sám Roušar výše zmíněnou činnost na základě praxe rozdělil do čtyř období – vyhledávání Displaced Persons a zajištění jejich základních potřeb, formování Assembly center dle státní příslušnosti, organizování transportů do vlasti a nakonec i období, kdy se řešily *zprávy o nezvěstných, zajištění zločinců, zajištění hmotných práv našich příslušníků a vyhledání zbytku D. P.*⁸⁸³ Většina těchto aktivit probíhala paralelně, v určitém období ale některé převažovaly. U posledních ze jmenovaných činností se očekávala dlouhodobost a zároveň nižší potřeba personálního pokrytí. To vedlo ke snížení počtu styčných důstojníků. Roušar byl odvolán zpět do Londýna a v Hamburku zůstal se zaškoleným personálem styčnou osobou kapitán Mach.

Braunschweig – Brunšvik z pohledu styčných důstojníků

Kancelář v Brunšviku započala svou činnost 14. 4. 1945 poté, co město osvobodila americká spojenecká armáda.⁸⁸⁴ Ač vznikla z iniciativy samotných přemístěných, byla uznána jako styčné místo a repatriační kancelář. O její chod se staralo 13 osob zaměřených na různé administrativní oblasti. V rámci střediska byla provozována kuchyně s jídelnou, ale i služby jako opravná obuv, krejčovství a holírna. K ubytování sloužila noclehárna i zvláštní „útulek pro bývalé politické vězně“ používaný jako záchytná stanice. Kancelář měla k dispozici rovněž 6 vozů, které využívala k zásobování a částečně k přepravě osob. Repatriační výpravy mířily buď přímo do Prahy, nebo do některého ze sběrných táborů v britské oblasti, zejména do Nienburgu a Hallendorfu. Repatriační styční důstojníci na místo dorazili až v červnu a ve správě se několikrát vystřídali (nejprve kpt. Hartmann, poté kpt. Polívka a nakonec kpt. Schein). Do 10. 9. 1945 se přihlásilo celkem 1 325 osob, z nichž 1 200 bylo repatriováno. Ve stanici se rovněž zastavovaly výpravy vyjíždějící z Prahy, aby načerpaly zásoby benzínu. Na konci léta 1945 se kancelář iniciativně připojila k pátrací službě.

Skutečná situace zřejmě nebyla tak černobílá. Jak vyplývalo z výpovědí několika osvobozených politických vězňů v kraji, kancelář se ustavila pro péči o Čechy krajany v Brunšviku a zajišťování repatriantů zahrnuje až po výzvě spojeneckých jednotek.

---

⁸⁸³ Tamtéž.

⁸⁸⁴ Britská správa převzala oblast 5. 6. 1945. MPSP-R, k. 879, Hlášení o činnosti Československé kanceláře v Brunšviku. 10. 9. 1945.

M. Grulová přichozímu styčnému důstojníkovi Hartmannovi sdělila, že ačkoli se na několik týdnů nechala v československé kanceláři zaměstnat, prostory (ve špatném stavu) pro osvobozené vězně uvolnili teprve američtí důstojníci a ona je iniciativně připravila, protože vedoucí kanceláře spoléhali na práci válečných zajatců. Potvrdila nicméně, že kancelář zřídila jídelnu, protože osvobození vězni, na rozdíl od „místních“ Čechů nedostávali přidělové lístky, přičemž pracovníci kanceláře se chodili stravovat do spojenecké restaurace. Podobně skeptický k humanitárním úmyslům byl osvobozený vězeň E. Herout: *Přídavky ke stravování nám byly přiznány, ale Rokos nám dával jen několik konzerv, a to jako almužnu. Žádal, abychom tyto konzervy převzali osobně v kanceláři a abychom při této příležitosti o to prosili. Přitom jsme museli poslouchat dlouhé řeči Rokose i Koláře, kde zdůraznili zejména své vlastní zásluhy v péči o nás. Bylo to tak urážlivé, že jsme raději od toho upustili a raději jsme konzervy vůbec neměli, než abychom je stále museli vyžebravat.*⁸⁸⁵ Na zadržování přidělu jídla či kuřiva na úkor repatriantů si stěžovali i další přítomní, jiní zase poukazovali na svévolné užívání cestovního povolení do vlasti a zpět pod záštitou repatriace.

Tyto skutečnosti vzbudily zřejmě obecnou nedůvěru k činnosti kanceláře a během léta bylo zamýšleno rozvázat s ní spolupráci. Zároveň však šlo o zavedený systém potvrzený britskou správou a kancelář se v pozdějším období úžeji přimkla k československé repatriační akci, zůstala tedy v činnosti i nadále a později převzala záležitosti reemigrantů. Ze statistiky kanceláře vyplývá, že do února 1946 zaregistrovala více než 1 500 Čechoslováků. Ubytování zajistila pro 51 bývalých politických vězňů, 160 slovenských partyzánů, 364 „repatriantů DP“ a 24 nemocných. Československá jídelna fungovala v období 18. 4. – 26. 6. 1945, v době největší intenzity poskytla 780 jídel denně. Od května do srpna vypravila kancelář transporty pro téměř 5 tis. osob.⁸⁸⁶ Zároveň poskytla téměř dvěma desítkám transportních výprav vyslaných z Prahy 5 tis. litrů benzínu, 1 200 kg nafty, 500 kg oleje a případný servis. Během podzimní pátrací akce zachytila 390 pohřešovaných osob.⁸⁸⁷ V pozdějším období se zapojila ve větší míře do pátrací agendy a zejména reemigračního procesu.

---

⁸⁸⁵ MPSP-R, k. 878, Zápisnice z vyšetřování, 27. 5. 1945.

⁸⁸⁶ Využily se jednak autokolony vlastních vozů (26. 5. pro 172 osob, 6. 8. pro 120 osob), amerických vozů k přesednutí ve Výmaru (364 osob), jednak vlaková doprava (do Chebu 12. 12. pro 18 osob a zejména do Plzně 12. 7. pro 700 osob, 8. 6. pro 1 500 osob, 30. 6. pro 1 600 osob, 8. 12. pro 90 osob a 8. 1. 1946 pro 340 DP a PWs).

⁸⁸⁷ NA ČR, fond MPSP-R, k. 881, č. j. 1306/DP/46/18, Zpráva o činnosti československé kanceláře v Brunšviku, 20. 2. 1945.

DPs jako skupina

Zatímco se předchozí část věnovala rámci, ve kterém Displaced Persons fungovaly, v následující části se zaměřím na samotnou skupinu Displaced Persons. Prostor bude věnován jejich postoji, prožívání konkrétních i obecnějších situací a jejich pozici vůči okolí. Ačkoli šlo o umělou kategorii, realita, které byly přemístěné osoby vystaveny (přístup autorit, průběh celého procesu, soužití s ostatními v určitém časovém úseku) po určitou dobu tuto heterogenitu homogenizovala. Jak bylo řečeno, určité typické prvky a sebeidentifikace se dají vysledovat zejména u těch skupin, které v daném statusu i prostředí dlouhodobě zůstávaly.⁸⁸⁸ Mnohé z později rozvinutých prvků se však projevily až s překvapivou rychlostí a pružností již během krátké doby, je zde tedy znatelný určitý základ, o který se tento celek opíral – a to jak rámcový (instrukce ze strany autorit), tak osobní (zkušenost, vyrovnání se se situací, snaha o normalizaci života, vyhlídky apod.). Otázka, kterou si kladu v následující části je, zda tato „perspektiva skupiny Displaced Persons“ je nosná i v československém případě.

Po osvobození, jak bylo vysvětleno v části o institucionálním zajištění, vznikalo množství (i československých) DP-Campů. Zde se tyto faktory koncentrovaly a během vzájemného soužití umožnily utvoření ohraničeného společenského celku. Odrazový můstek této kapitoly proto logicky představuje „život československých Displaced Persons“, tedy fázi, kdy pod tímto statusem mezi osvobozením a repatriací vytvořila tato skupina DPs určitý vlastní způsob života. V tomto zkoumám pozadí vzniku i průběhu fungování dané skupiny v návaznosti na vnější okolnosti. Zaměřím na to, nakolik se jako skupina sami přemístění vnímali, případně zda se v této souvislosti specificky, napříč tábory a v porovnání s dalšími DPs skupinami, projevovali. Následně se táži, zda si tuto soudružnost, nebo odlišnost vůči „vnějšimu“ prostředí, přinesli i do vlasti. Československé orgány tuto skupinu také určitým způsobem vnímaly a prezentovaly. V souvislosti s tím mě zajímá, zda spíše reflektovaly skutečný stav či svým postojem skupinu nadále formovaly nebo zda se naopak toto pojetí do vlasti nepřeklopilo. Původním předpokladem byl poslední ze jmenovaných důsledků, vzhledem k tomu, že povědomí o takovéto skupině nepřetrvalo do dnešní doby. V závěru se

---

⁸⁸⁸ Připomeňme pro srovnání, že klasické dílo M. Wymana vysledovává v „provizorní“ život u dlouhodobějších Displaced Persons několik základních charakteristik. Přístup DPs k vlastní situaci byl vzhledem k závislosti na rozhodnutí autorit pasivní až apatický. Problematický byl i nedostatek soukromí a jejich spíše kolektivní, než jednotlivé vnímání. Pobyt provázel pocit provizoria a vykořenění. To vedlo ke snaze o jeho normalizaci, ať už osobní (sňatky, zakládání rodin), tak společenské (tradiční slavnosti. Rozvinuly se různé struktury náboženské, vzdělávací, kulturní i sportovní. Důležitou roli představovalo vydávání novin a další literatury. WYMAN, Mark: *DPs*, c. d., s. 106-130.

tedy na základě studia skupiny snažím identifikovat, zda k tomuto „vymizení“ skupiny došlo hned po repatriaci a na jaké oblasti se případně dále tento problém fragmentalizoval.

Československé Displaced Persons jako skupina

Dostupné prameny ukazují, že přes poměrně rychlou a většinovou repatriaci Čechoslováků si přemístění v době mezi osvobozením a repatriací vytvořili vlastní struktury, prezentovali se a prožívali svou každodennost obdobným způsobem, jaký je studován u specifík života Displaced Persons.⁸⁸⁹ V rámci studia československých Displaced Persons jako skupiny se tedy táži na to, jak a proč se ve své situaci chovali, resp. projevovali. Vzhledem k tomu, že takových společenství vzniklo mnoho, hledám, co je vzájemně spojuje či odlišuje a zda lze tedy vysledovat v této pospolitosti specifické prvky. V souvislosti s tím také, na základě analýzy jejich vlastních projevů zkoumám, jak tuto skutečnost sami přemístění prožívají, zda se nějakým způsobem v tomto směru identifikovali, případně jak interagovali jako skupina s okolím.

Shromažďovací a Displaced Persons tábory

Plány Spojenců předpokládaly vznik sítě shromažďovacích center (Assembly Centers) a táborů pro přemístěné osoby (Displaced Persons Camps, DP-Camps). Na území osvobozeném Spojenci tyto prostory velmi dynamicky vznikaly, zanikaly nebo se neustále přeměňovaly. Každý z nich měl svá specifika vycházející z předchozí historie místa i jeho osazenstva. Přestože rozhodující slovo měli velitelé jednotlivých armád a dalšími zodpovědnými orgány byli repatriční pracovníci jednotlivých vlád a pomocné i dobrovolné organizace, vytvořila se (nejen z praktických důvodů) široká spolupráce s Displaced Persons samotnými. Jejich samosprávné orgány disponovaly ovšem jen vymezenými pravomocemi. V československém případě šlo většinou o výbory (případně komitety a komise) národní či poradní. Ty se staly pojítkem mezi jednotlivými stranami, a proto jejich působení řadím právě na začátek této části práce. Jejich vznik a fungování stály na pomezí oficiální struktury a zároveň byly projevem iniciativy ze strany Displaced Persons samotných.

---

⁸⁸⁹ V začátcích bádání jsem takto rozvinutou činnost u Čechoslováků nepředpokládala. Nenasvědčovalo tomu např. to, že v mnoha pamětech toto období prakticky absentuje vedle převratných předchozích a následujících událostí. S postupným rozkrýváním pramenů o zajištění organizace „před repatriací“ se však objevila řada dokladů o specifickém životě Čechoslováků v rámci vlastních DP-Campů, které byly až překvapivě srovnatelné s prameny, se kterými pracují badatelé v rámci studia dlouhodobých DPů (vlastní tisk, struktury, ceremonie apod.). Dokumenty jsou však značně roztržité, případně chybí, pokud se sami navrátilci či repatriční styční důstojníci nepostarali o jejich předání do rukou nějaké instituce. V tomto ohledu jsem byla omezená na dostupné prameny, které tím pádem ovlivňují i výběr tábora, případně možnost jej uceleněji studovat.

Vlastní organizace Displaced Persons jsou také úzce propojené s dalšími aspekty jejich života, a toho, jak se projevovaly např. v každodenním životě, v sebe prezentaci, ve vlastních médiích apod. Tento „přechodný život“ mezi osvobozením a návratem do vlasti (či jiným osudem) tvoří významnou kapitolu československých Displaced Persons. Vedle jejich vlastních projevů je zde znatelná i širší spolupráce s československými a mezinárodními orgány. Právě aspekty života a organizace obdobné těm, které vytvořily Displaced Persons při dlouhodobém pobytu budou studovány a ukázány na příkladu vybraných táborů.⁸⁹⁰ Snahou bylo představit také různé typy těchto táborů - jsou tedy vybrány jednak tábory osvobozené, které plynule přešly do funkce shromažďovacích DP-táborů (Buchenwald, Dachau, Bayreuth a Mauthausen), jednak nově vzniklé shromažďovací československé DP-tábory ve městech Kiel a Hamburk. Popis konkrétních táborů má za cíl ukázat ucelenost jejich fungování, následná analýza jednotlivých aspektů v sobě zahrnuje i znalosti z dalších center a táborů, kterým zde není vzhledem k neúplnosti materiálu věnována samostatná pozornost.

Osvobozený Buchenwald z pohledu přemístěných

Několik tisíc Čechoslováků prožilo válku, nebo její část, v koncentračním táboře Buchenwald ve výmarské oblasti.⁸⁹¹ Nacházelo se mezi nimi mnoho význačných osobností předválečného Československa, jejich osvobození se proto sledovalo s napětím.⁸⁹² Došlo k němu 11. 4. 1945 a správu nad táborem převzala americká armáda ve spolupráci s mezinárodním výborem Buchenwaldu.⁸⁹³ **Mezinárodní výbor** vzápětí po vysvobození vydal soubor pravidel.

---

⁸⁹⁰ Viz rozmístění zde studovaných táborů přílohy č. 11 a 12. Pro ucelenost pohledu nejprve představím tábory jednotlivě a jednotlivé aspekty posléze shrnu tematicky. Tábory jsou vybrané na základě dostatečné dostupnosti materiálu ke studiu, přičemž i v jejich případech často chybí prameny k některým oblastem fungování. Není ovšem cílem této práce dopodrobna vylíčit táborový život po osvobození, jde spíše o vysledování společných aspektů a jejich příčin či dopadů. Z tohoto důvodu není náhoda, že mezi příklady se nachází tábory Buchenwald a Dachau, které jednak disponují obsáhlejším korpusem materiálu díky přítomnosti mnoha prominentních zde internovaných vězňů (a díky zpětnému zájmu o jejich osud), jednak se v nich právě díky přítomnosti veřejně aktivních osob rozvinula i v krátké přechodné době naplno struktura a táborová „DP kultura“. Nachází se k nim také další typy materiálu, které umožňují, částečně i v rámci této práce, sledovat problematiku na těchto opakujících se příkladech z různých úhlů pohledu.

⁸⁹¹ Vzhledem k tomu, že šlo o tábor, kde se poválečný život ve velké míře rozvinul, řadím jej jako první v pořadí a věnuji mu větší prostor. Považuji jej za názorný příklad postupně se rozvíjející organizační struktury a aktivity po osvobození při spolupráci samosprávných a internovanými iniciovaných aktivit s oficiální správou tábora ze strany velitelů i repatričních důstojníků, a to s jejich kladnými i stinnými stránkami.

⁸⁹² V Buchenwaldu byly internovány např. osobnosti veřejného, kulturního i hospodářského života z tzv. preventivní zatýkácí akce Albrecht I. ze září 1939, viz VAJSKEBR, Jan, ŠUSTROVÁ, Radka: *Německá bezpečnostní opatření v Protektorátu Čechy a Morava na začátku války*, Paměť a dějiny 2009/3, s. 90-107.

⁸⁹³ V táboře se dle údajů z 16. 4. 1945 nacházelo 20 tis. osvobozených vězňů – nejvíce Rusů (4380), pak Poláků (3800), Francouzů (2900), Čechů (2105), Němců (1800), Maďarů (1240). Další národy měly zastoupení několika set přeživších (Jugoslávci, Nizozemci, Belgičané, Rakušané, Italové), přes tisíc bylo bez příslušnosti, kam se řadili a Španělé. ITS Digital Archive, Arolsen Archives, 1.1.5.0/82066064, Inspection of German Concentration Camp for Political Prisoners Located at Buchenwald, 16. 4. 1945. Buchenwald byl od července 1945 součástí sovětské okupační zóny, nicméně v této době se již byla repatriace, která proběhla ještě během americké správy, skončena.

*Vojenská moc bývalých vězňů koncentračního tábora Buchenwaldu ochraňuje tábor. Je navázáno spojení s úsekovým velitelstvím spojeneckých vojenských sil.*⁸⁹⁴ Udržení disciplíny bylo potřebné k chodu tábora, stejně jako pokračování v některých zavedených pracovních procesech. *Kamarády podporujte vždy a všude skutkem [na] výzvu národního výboru. Práce, které je nutno v rámci tábora vykonávat, jsou v zájmu všech. Jedině přesné vykonávání těchto prací zaručuje nám šťastný návrat do našich domovů.*⁸⁹⁵ Vyhlídka setrvání v místě dlouhodobé internace nekonvenovala s představami řady osvobozených, množily se proto zakázané útoky. **Výzvy k vyčkávání, spolupráci** a koneckonců i hrozby postihem se proto neustále opakovaly. K dodržení pořádku se přihlásili i Čechoslováci při prvním všeobecném shromáždění: *Pro tu krátkou dobu, snad několika dní, ale nejdéle mála týdnů, které budeme musit strávit ještě zde v táboře, učiněna budou všechna opatření pro snesitelný život českých kamarádů. I zde nutno zachovati kolektivní disciplínu! Naši zástupci v táborovém komitétu, kteří byli schváleni na projevech před českými bloky, hájí naše zájmy a podají nám dnes zprávy o dosavadních opatřeních ve dnech po osvobození tábora.*⁸⁹⁶

Podobně jako v jiných táborech, výbory vězňů vzešly z předchozí ilegální činnosti, kdy o jejich působení věděli jen zainteresovaní a i ti jen v omezeném rozsahu.⁸⁹⁷ Ve skrytu se formovala i spolupráce československých vězňů v červnu 1944, kdy se ustavil ilegální Československý národní výbor složený rovnoměrně ze zástupců politických stran, jeho činnost ale byla značně omezená a měla spíše symbolický a formující význam.⁸⁹⁸ *Podrobněji jsme tehdy probrali v několika poradách naše věci v táboře (...). Kromě toho jsme prodiskutovali všechny možnosti návratu domů, příprav pro závěrečné chvíle v táboře a naše první kroky doma, zejména pokud se týče těch z nás, kteří budou potřebovat jakoukoliv pomoc. O věcech politických, národohospodářských, sociálních a kulturních jsme měli jen počáteční diskuze všeobecného rázu. Pro diskuze podrobné chyběly spolehlivé zprávy o těchto*

---

⁸⁹⁴ Výbor vydal i soubor pravidel: *Naším úkolem v této chvíli jest: 1. Antifašistická kázeň k ochraně tábora (...) 3. Vedení tábora má za jeden ze svých hlavních úkolů zajistiti zásobování tábora. (...) 4. Je skončena ilegalita pod panstvím SS. V táboře vládne antifašistická demokracie. 5. Mezinárodní solidarita všech antifašistů vzniklá v ilegalitě, musí se nyní osvědčiti i ve svobodě.* ANM, fond B. Příkryl, k. 5, č. 236, Provolání Mezinárodního výboru Buchenwaldu, 11. 4. 1945.

⁸⁹⁵ ANM, fond B. Příkryl, k. 5, č. 282, KLB 45 č. 3, 22. 4. 1945.

⁸⁹⁶ ANM, fond B. Příkryl, k. 5, č. 280, KLB 45 č. 1, 16. 4. 1945.

⁸⁹⁷ V Buchenwaldu se vzpomínalo na trest za vyzrazení smuteční slavností pořádanou Němci-vězni na počest významných obětí nacismu, která zvýšila strach z ilegální organizovanosti – např. ANM, fond Jaroslav Hájek, k. 2, č. 80, Buchenwald po osvobození, 29. 4. 1945.

⁸⁹⁸ Podle vzpomínek B. Příkryla navázali zástupci levicových stran, sociální demokracie a komunisté, společnou iniciativu již na jaře 1944. Vzápětí vznikla v ilegalitě i další uskupení, např. výbory dle krajů.

*otázkách, o stanovisku naší zahraniční vlády k nim, a o závazcích, které tato vláda k vládám spojeneckým učinila.*⁸⁹⁹

Postupně utvořené uspořádání přešlo z ilegality prakticky ve stejném složení i zaměření kontinuálně do období po osvobození. **Československý komitét** (či výbor) se stal zástupcem i výkonným orgánem Čechoslováků.⁹⁰⁰ Ostatním bývalým spoluvězněm byl několik dní po osvobození na společném shromáždění Čechoslováků dne 15. 4. 1945 představen jeho program a dosavadní činnost, a jeho zástupci byli ve svém úřadě potvrzeni všeobecnou volbou. Ačkoli se vůči organizaci vyskytly výtky, společný záměr brzkého odchodu a dočasnost situace vedly k obecnému uznání. *Je naší povinností, abychom stáli pevně za táborovým vedením, podporovali jej v činnosti. Nikdo z nás nesmí se snížít k podryvání jeho autority, jeho, jakožto mezinárodního nejvyššího orgánu, vedoucího dnes celý tábor.*⁹⁰¹ Spojovací proklamovanou myšlenkou se staly jednota, demokracie a svoboda.

Výbor v první chvíli vystupoval jako zástupce Čechů, ostatně početně převažujících. Teprve dodatečně se k němu připojili po jednom zástupci Slováků a Rusínů. I když se tak jejich aktivity propojily, zůstávaly nadále i částečně oddělené.⁹⁰² Rovněž proběhla diskuze ohledně postoje k německým spoluvězněm, v Buchenwaldu však probíhala vzájemná spolupráce již v rámci ilegality. *Pro nás je však rozhodující ta skutečnost, že Češi v téměř šestileté spolupráci s Němci a s německým politickým vedením – byli vždy považováni za rovnocenné partnery (...). Chceme proto, aby náš poměr k německým kamarádům v táboře zůstal až do konce nezkalen.*⁹⁰³ Tento rozpor byl však dlouhodobější a názorově rozděloval nejen členy výborů. Instrukce vlády však neshody usměrnily.⁹⁰⁴

Činnost v Buchenwaldu byla silně zasazena, již od dob ilegality, do **mezinárodní interakce a spolupráce**. Solidaritu založenou na společně sdílených hodnotách a prožitém osudu uplynulých let považovali mnozí za důležitý aspekt, který chtěli přenést i do budoucího působení. *Ale nebylo možno nechatí bujetei vzájemnou zášť mezi vězni – kamarády jiných národností a námi. Uznáte sami, že [by to] velmi brzy nebyl zde život k vydržení, ale skutečné*

⁸⁹⁹ ANM, fond B. Příkryl, k. 5, č. 202, Zpráva o činnosti ilegálního výboru, 30. 4. 1945.

⁹⁰⁰ Budova československého komitétu a prostředí osvobozeného tábora Buchenwald viz příloha č. 14.

⁹⁰¹ ANM, fond B. Příkryl, k. 5, č. 280, KLB 45 č. 1, 16. 4. 1945.

⁹⁰² Např. byli Češi pozváni na slovenskou oslavu památky R. Štefánika.

⁹⁰³ ANM, fond B. Příkryl, k. 5, č. 281, KLB 45 č. 2, 19. 4. 1945.

⁹⁰⁴ *Měli jsme též třecí plochy v naší činnosti. Byl to poměr k Němcům a pak otázka národních výborů jako veřejnoprávních institucí, s nimiž někteří nesouhlasili. Poměr k říšským Němcům – spoluvězněm byl řešen spoluprací s rozumnými elementy a k bývalým sudetským Němcům spoluvězněm podle pokynů čsl. zahraniční vlády. Dnes je již na všechny strany jasno, když nám došly směrnice (...).* ANM, fond Jaroslav Hájek, k. 2, č. 80, Buchenwald po osvobození, 29. 4. 1945.

peklo. Avšak i v tomto směru podařilo se v hlavních rysech urážeti hroty vzájemného boje mezi kamarády různých národností – stejných obětí jako my společného [našeho] nepřítelé. Jednání s kamarády z druhých národností vytvořilo i předpoklady pro politickou a mezinárodní spolupráci i doma.⁹⁰⁵ Společný záměr vedl k utvoření a **proklamaci jednoty** zejména v rámci sítě národních výborů. Navazovalo se v tomto také na výzvy poválečné československé vlády a tato priorita se prezentovala i jako předstupeň obdobného zaměření ve vlasti. *Vytvořili jsme jednotnou frontu všech pokrokových Čechů zde v táboře a tuto frontu si uchováme i pro zbytek doby, jíž musíme ještě strávit v cizí zemi, a věřím pevně, že tuto jednotu udržíme si i u nás doma. Postavíme se i doma proti zbytečným vzájemným bojům, jež by vysávaly energii, kterou budeme potřebovat pro výstavbu nového, všem pracujícím lidem spravedlivého státu.*⁹⁰⁶ Snaha o jednotu se v Buchenwaldu ale neprojevovala apolitičností, naopak politická různorodost byla velice výrazná. Protože zde byli internováni zástupci a sympatizanti různých politických stran, pokračovali v činnosti i v diskuzích o svém směřování i během své internace a ve zvýšené míře i po osvobození, kdy bylo možné pořádat veřejné schůze.⁹⁰⁷ Na oficiální rovině, při proslovech, v táborovém tisku i v činnosti národního výboru se dbalo na politickou vyrovnanost s odkazem na společné utrpení i zásluhy a princip přítomnosti různých názorů v demokratickém zřízení. Ve vedení Československého komitétu tak za Čechy zasedali Emil Hršel⁹⁰⁸ (za KSČ), Josef Dufek⁹⁰⁹ (za agrárníky), Josef Holeček⁹¹⁰ (původně za národní demokraty), Dionýsius Polanský⁹¹¹ (za stranu lidovou), Alois Neumann⁹¹² (za národní socialisty) a František Tymeš⁹¹³ (za sociální demokraty).

Koncentrace veřejných činitelů se projevovala po osvobození i **zvýšením jejich veřejné aktivity**. Snaha o uplatnění se a zároveň o organizovanost vedla ke značné byrokratizaci systému. Mezinárodní výbor, spravující chod tábora, pod sebou zahrnoval komise informační, radiovou, bezpečnostní, zásobovací, zdravotní, správní, ošacovací a pracovní. Národnosti zastupovaly jednotlivé národní výbory (komitétu), které měly v jednotlivých komisích své zástupce a dále ještě vlastní pracovníky kancelářů, tiskového a propagačního oddělení a

⁹⁰⁵ ANM, fond B. Přikryl, k. 5, č. 280, KLB 45 č. 1, 16. 4. 1945.

⁹⁰⁶ Z proslovu na shromáždění Čechů. Tamtéž.

⁹⁰⁷ Plenární schůzi např. pořádali českoslovenští komunisté dne 21. 4. 1945, zúčastnilo se jí přes 600 členů i delegáti komunistických stran dalších národností. Došlo k volbě ústředního výboru, byra a kádrové komise, stejně jako k přijetí nových členů. ANM, fond B. Přikryl, k. 5, č. 282, KLB 45 č. 3, 22. 4. 1945.

⁹⁰⁸ Emil Hršel (1901-1972), politik, jeden ze zakládajících členů KSČ, funkcionář komunistické mládeže, po válce bezpečnostní referent a diplomat.

⁹⁰⁹ Josef Dufek (1896-1987), poslanec za Republikánskou stranu zemědělského a malorolnického lidu.

⁹¹⁰ Vojtěch Holeček (1891-1969), legionář, poslanec za Národní sjednocení.

⁹¹¹ Dionýsius Polanský (1894-1971), legionář, advokát, politik, po r. 1948 funkcionář KSČ.

⁹¹² Alois Neumann (1901-1977), právník, politik, po válce poslanec Národního shromáždění.

⁹¹³ František Tymeš (1895-1968), dělník, po r. 1948 poslanec za KSČ.

zvláštní hlasatele.⁹¹⁴ K československému komitétu přibyly tzv. výbory krajské (tedy podle původního bydliště internovaných), které, podobně jako celonárodní výbor, dodržovaly rovnoměrné politické zastoupení.⁹¹⁵ Každý z komitétů a výborů, jak národní, tak krajské, měly své referáty či podvýbory, odbory či subkomise, které obvykle kopírovaly základní strukturu a ještě se nadále dělily. Např. kulturní odbor československého komitétu vedený Bohumilem Přikrylem⁹¹⁶ zaštiťoval dále odbory tiskový, grafický, výstavní, knihovnický, přednáškový, divadelní, hudební a péče o děti.⁹¹⁷

Ne náhodou se tato tendence stala vzápětí terčem kritiky i posměchu.⁹¹⁸ V satirickém časopise TRN se k tomuto fenoménu vyjadřuje úvodní článek prvního čísla: *Vážení pánové! Je mi velikou ctí, že mohu slavnostně zahájit slavnostní projev naší slavné Společnosti pro potírání komitétů. Je to veliký okamžik, který právě prožíváme, neboť jde o historický přelom v naší historii. Je to okamžik, kdy musíme pozvednouti své hlasy proti tyranii komitétů a společnou silou musíme smést jak velká lavina všechny komitéty do propasti.*⁹¹⁹ Podobně vznikaly vtipy na účet složité organizační struktury a množství vydávaných ustanovení: *Halo, halo! Bratr Drobeček se má okamžitě dostavit do kanceláře čsl. výboru. Bratr Drobeček ihned do kinohaly, ale ihned! Bratr Drobeček okamžitě do sekce historologické kulturního výboru při komisi sportovního odboru archivní subkomise při komitétu.*⁹²⁰

Přes novou organizační strukturu přetrvávala určitá kontinuita se životem za války, i ta se však přizpůsobila. Ačkoli např. ubikace zůstávaly národnostně smíšené, byla znatelná tendence **jednotlivé národnosti soustředit pohromadě**, a to jak z organizačních důvodů, tak iniciativou samotných osvobozených. V případě Československa se živým centrem stal blok

⁹¹⁴ ANM, fond B. Přikryl, k. 5, č. 280, KLB 45 č. 1, 16. 4. 1945.

⁹¹⁵ Například krajský výbor Velké Prahy zvolil do vedení výboru J. Franka (za KSČ), F. Klimenta (za stranu lidovou), J. Mička (za agrárníky), B. Přikryla (za sociální demokraty), V. Vincovského (za národní demokraty) a P. Zenkla (za národní socialisty).

⁹¹⁶ Bohumil Přikryl (1893-1965), legionář, nakladatel a redaktor, po válce ředitel nakladatelství Čin.

⁹¹⁷ ANM, fond B. Přikryl, k. 5, č. 266, Zápis z ustavující schůze kulturně-tiskové komise ze dne 16. dubna 1945.

⁹¹⁸ Viz příloha č. 18 satirické ilustrace: *Heslo dne - a na to musíme udělat komitét!*

⁹¹⁹ *Pohleďte jen, pánové, jakým zlořádem jsou tyto komitéty! Sotva se ustavily, už na naše nebohé hlavy padá rána za ránou. Naše zdraví je podlamováno, naše životy jsou ohrožovány. Vezměte si, pánové, na příklad to dnešní stravování a ihned musíme zjistit pravdu do nebe volající: Stovky nejlepších našich přátel trpí záhubnou běhovou nemocí. Člověk si nemůže pohodlně odpoledne pospat. Jedva ulehneš, už abys honem utikal. A to je všechno tím, že komitét nedbá o to, abychom se podávanými pokrmy nepřekrmovali. (...) Dalším nešvarem, pánové, je voda. Jdeš se náhodou někdy umýt, a voda neteče, zato před blokem máme hotový rybník. Volám komitét, ať odklidí tento nešvar, a není-li schopen: pryč s takovým komitétem. Vzpomeňte dále, jak to bylo snadné koupit si pár cigaret za pájku chleba, a teď abys vzpomínal, jak se řekne anglicky „dejte mi cigaretu“, když chceš poprosit Američana, aby ti dal zakouřit. Pánové, to je jen část nešvarů, které se pod vedením komitétů v táboře rozmohly. A proto volám z plna hrdel: Pryč s komitéty! /Následuje bouřlivý potlesk pěti staříků, kteří se právě probudili./ ANM, fond B. Přikryl, k. 5, č. 287, TRN č. 1, nedatováno.*

⁹²⁰ ANM, fond B. Přikryl, k. 5, č. 287, TRN č. 1, nedatováno.

č. 22, do kterého se soustředila mladší generace a který si pro své potřeby náležitě upravila.⁹²¹ Mládež ostatně měla svůj vlastní výbor a přihlásila se svým prohlášením k vládnímu programu.⁹²² Článek v novinách nás zpravuje o programu, který osazenstvo bloku dodržovalo, a dává nám tak vhled do toho, jak někteří trávili po osvobození své dny. Po ranním mytí a nástupu se vztyčením vlajky následovala rozcvička. Během dopoledne se mladí zabývali vzděláváním a vojenské výchově či přednáškám a průběžně také poslechu rozhlasu. Po obědě a odpočinku probíhaly volnočasové aktivity, jako byly sportovní zápasy, táborové oslavy či návštěvy. Večer se také scházeli pohromadě a diskutovali, či zpívali písně lidové, „revoluční“ i populární. Jeden z chlapců údajně prohlásil, že *[m]ně to teď připadá spíše jako někde na letní osadě, než v lágru.*⁹²³ Snaha o co největší přiblížení se běžné každodennosti a ulehčení jinak stále ještě náročných životních podmínek byla obecně pro život v době mezi osvobozením a odchodem z tábora jedním z nejtypičtějšých prvků osvobozených vězňů. V Buchenwaldu se nalézalo také několik stovek **dětí**, které byly mimo jiné *prestěhovány do baráku 18. (...) v II. patře jsou děti československé.*⁹²⁴ Z nich se většinou jednalo o děti rusínské a slovenské. Výchovná sekce tedy uvažovala o jejich vedení a výuce „po česku“, nicméně nechala nakonec prostor rusínským vychovatelům.⁹²⁵ Věková hranice v tomto případě byla diskutabilní, kontrola kritizovala, že s vidinou na lepší péči se mezi děti přihlásili dokonce někteří starší dvacetiletí, zatímco někteří mladší bydleli spolu s dospělými na barácích či v bloku mládeže.

Výzdoba a zkrášlení prostředí nebylo jen výsadou dětského a mládežnického bloku. Také ostatní se snažili v rámci možností životní podmínky i v tomto ohledu zpříjemnit. K všeobecným informacím sloužily nástěnky. Baráky a prostranství zaplnila, zejména při oslavě svátků, hesla. Nejčastějším prvkem byly všudypřítomné **vlajky**. Jejich plošné rozšíření v různých podobách glosoval i jeden z fejetonů v táborovém tisku: *Máme Svobodu! A tak pěkně od podlahy, do práce, holoubci! Komise, podkomise, subkomise, sekce, podsekce, funkce a trikolory! Na trikolory nesmíme zapomenout, přátelé. Jsou tady a my je musíme vzít na vědomí. Vyrojily se, až oči přecházejí. /Že by komise trikolorová?/ Všechny barvy duhy na*

---

⁹²¹ *Mladí Čechoslováci se v rámci všeobecného národnostního přemístování soustředili na bloku 22. Naši hoši vzali blok útokem, věci vydezinfikovali, vydrhli, opatřili novými slamníky, matracemi a postelemi. V bloku vládne duch mládí, které poznalo boj a k boji je vždy připraveno.* ANM, fond B. Příkryl, k. 5, č. 281, KLB 45 č. 2, 19. 4. 1945.

⁹²² Výboru předsedal M. Moulis (1921-2010), publicista zajímající se mimo jiné o problematiku koncentračních táborů. MOULIS, Miloslav et al.: *Z mých vzpomínek*. Praha: Národní archiv, 2016.

⁹²³ ANM, fond B. Příkryl, k. 5, č. 284, KLB 45 č. 4, 27. 4. 1945.

⁹²⁴ ANM, fond B. Příkryl, k. 5, č. 271, Dopis J. Kotrče, 1945. K tématu dětí v Buchenwaldu též MOTL, Stanislav: *Děti Antonína Kaliny: příběh českého vězně, jehož odvaha překonala sílu smrti*. Praha, Rybka, 2013.

⁹²⁵ ANM, fond B. Příkryl, k. 5, č. 271, Dopis J. Kotrče, 1945.

ně nestačily. Už nejsi, holoubku, vězeň, ani člověk, už jsi trikolora. Čert, aby se v nich vyznal! A potíží je s nimi, přátelé, to mi věřte. Trikolorky našívané, vyšívané i lepené. Na čepicích, na kabátech, na rukávech, na nohavicích. Nejsi nikde před nimi jist. Potká tě přítel, nikdy nic mezi vámi zlého, a tu máš! Trikolorka mu zasvítí v ruce a už ji máš přilepenou na klopě kabátu. Učiníš-li prudký pohyb nesouhlasu. zalepí ti jí oko. Nevidíš. Trikolora tě zaslepí.(...)⁹²⁶

S osvobozením ovšem nepřišla svoboda v takové míře, jak si někteří představovali. Do kapitulace Německa zbýval ještě téměř měsíc, boje trvaly, a stejně jako jinde z praktických i organizačních důvodů platil zákaz samovolného odchodu nejen do vlasti, ale i vycházení obecně. Někteří těžce nesli nemohoucnost jít pomoci při bojích ve vlasti.⁹²⁷ Z tábora, na práci, procházky i delší cestu do okolí, se mohlo vycházet pouze po obdržení propustky.⁹²⁸

*Prožíváme historické dny závěru druhé světové válečné tragédie. (...) Co bude dále? Před naše oči předstupuje především náš osobní problém: Chceme co nejrychleji domů – národní výbor připravuje proto v dohodě s repatriačním důstojníkem přestěhování...⁹²⁹ Buchenwald přijel několik dní po osvobození navštívit hlavní **styčný repatriační důstojník** pro americkou oblast kapitán Horný, dlouhodobě zde na repatriační práci zůstal kapitán Winter.⁹³⁰ Ve spolupráci s organizačními složkami národního výboru sestavil příslušné seznamy a vyjednával možnosti tolik vyhlášené repatriace. Její uskutečnění však nebylo v bezprostřední době možné, což podráželo morálku osazenstva. *Také vlna radosti se přehnala přes nás, t. zv. “buchenwaldské mučedníky“, když jsme slyšeli poprvé slovo “Repatriace“. Nechci ani psát. Každý zářil radostí, když si uvědomil, že za několik dní bude doma nebo aspoň na území naší drahé republiky. S velkým nadšením se začaly dělat repatriační seznamy, dobrovolníci, kteří se k psaní těchto seznamů přihlásili, psali, div se psací stroje nezavařily, jen abychom již co nejdříve jeli. Jedni psali, druzí hned kontrolovali a třetí napsané a zkontrolované seznamy dávali ihned do desek. Parola zněla: “Kluci, jedeme domů, do týdne jsme doma.“ Jenomže**

⁹²⁶ Začátek zase upozorňoval na opojení ze svobody, které se také ve zprávách opakovalo. *Tak už ji máme, holoubci! Myslím svobodu, přátelé. A přišla, jako z nebe spadla. Opojná, až se z ní hlava točí. Sláva!* ANM, fond B. Příkryl, k. 5, č. 282, KLB 45, č. 3, 22. 4. 1945. Viz foto vězňů s trikolorou.

⁹²⁷ *Praze! O městě sním, o městě stověžatém, - o rodných ulicích, domově zlatém. - “Praho má, domove drahý a jediný, - nejdražší, nejsladší nad města, krajiny. – Dva [roky] v táboře Němci už vězněm jsem. - Ten čas mi zářilas, co jsem byl poroben. – Nyní, když přišel den, že jsem již svoboden, - chci Ti jít pomoci, nesmím však z lágru ven!* ANM, fond B. Příkryl, k. 5, č. 295, Mládí nastupuje, s. 23, nedatováno.

⁹²⁸ Vycházky osvobození vězni rádi využívali: *Odcházím po zorganizování propustky do hostinných lesů Buchenwaldu, abych sem mohl soustředit. Příroda je skutečně krásná, maně vzpomínám na lesy u nás doma... Tamtéž, s. 25, nedatováno.*

⁹²⁹ ANM, fond Jaroslav Hájek, k. 2, č. 80, Buchenwald po osvobození, 29. 4. 1945.

⁹³⁰ Jejich perspektiva a organizační náležitosti viz dále kapitola Osvobozený Buchenwald z pohledu přemístěných.

naše radost byla trochu předběžná. Repatriační seznamy byly poslány do Londýna, Paříže, Ameriky a já ani nevím, kam ještě, aby všichni o nás věděli, a k nim musel býti samozřejmě vždy přiložen pozdrav Churchillovi, p. prezidentu Benešovi a snad i zemřelému F. D. Rooseveltovi a všem Čechoslovákům v Kanadě a my sedíme za dráty dále. A nyní přichází nová překážka, která nám zabraňuje v našem návratu do milých domovů. Naši doma by se mohli cítit uraženi, že nedostali též repatriační seznam nebo kartotéku, proto nový návrh odhlasovaný všemi hlasy: "Musejí se napsat nové seznamy s pozdravem všem Čechoslovákům doma, vítězné Rudé armádě, vlastencům v Praze! Dělají se jubilejní noviny KLB 45 a Mladé KLB 45, tvoří se nové komise a subkomise, jenomže stále nejsme hotovi. Musí se udělat nová kartotéka, aby byl lepší přehled a kontrola, píší se stránky, aby jubilejní KLB 45 mělo dostatečný výbor. Každý [vrhá] své myšlívko a píše – jest to úplně psací epidemie, která se šíří rychlostí moru. A hned do toho přijde nové psaní. Nějaký kamarád pojedje do Prahy a vezme dopisy každému, kdo si jej napíše, nejvyšší přípustná váha prý do 2 kg. Představte si! Necenzurovaný dopis první po tak dlouhé době; všichni píší, aby jejich milí se mohli dozvědět, že je živ a zdrav. Komitét jest dopisy úplně zaplaven a zatím, co naši kamarádi z jiných táborů budou doma, my se budeme snažit udělat co nejvíce seznamů, kartoték, KLB, mladých KLB a dopisů, a zůstaneme zde. Není se čemu divit. Na všechny naše doma by se seznamy ještě nedostaly."⁹³¹ Ačkoli text vyznívá sarkasticky, nese v sobě pohled druhé strany organizačního zajištění repatriace, pohled přemístěných. Sestavení seznamů bylo zásadní pro pátrací služby (posílalo se Červenému kříži do Londýna), představu o počtu osob i procesní záležitosti (které do navázání přímého kontaktu s vlastní putovaly přes velvyslanectví v Paříži k exilovým úřadům či ke spojeneckému velitelství). Z praktických organizačních důvodů se prvotní provizorní listy papíru se sloupcem jmen přepisovaly s rozdělením dle pobytu na blocích v tábore, nebo naopak podle destinace repatriace a vznikaly tak svázané soupisy s větším počtem informací.⁹³² Protože instituce v Československu se postupně obnovovaly a navazovaly na londýnské exilové struktury, stávalo se, že repatriační odbor či jiný úřad vyžadoval prakticky duplikované informace. V neposlední řadě pak osvobození jistě citlivě vnímali fakt, že zatímco u Displaced Persons tzv. západních států započala repatriace již během dubna, museli tzv. východní národy vyčkávat stále v místě internace.⁹³³

---

⁹³¹ ANM, fond B. Přikryl, k. 5, č. 295, Mládí nastupuje, s. 27, nedatováno.

⁹³² Viz foto soupis z Buchenwaldu.

⁹³³ Satiricky se vyjádřil např. humoristický časopis mládeže TRN: *Stále jsme varovali naše kolegy redaktory ostatních KLB-listů, aby nezveřejňovali naši taktiku sabotáže při evakuování tábora 8. dubna, neboť by tato taktika mohla být zneužita. Již došlo na naše slova. Naše taktika se patrně nahoře tak zalíbila, že ji vzali za svou při našem evakuování do vlasti.* Odkazovali na to, že někteří přes značné riziko odmítli nastoupit k

Samotná **repatriace** přitom v případě „buchenwaldských“ proběhla rychle po skončení války, po více než měsíci čekání v táboře, a to kombinovanými cestami, protože ještě nebyl dojednáán ustálený postup mezi československou a americkou stranou. Buchenwaldský národní výbor vyslal 13. května do Prahy zástupce v čele s B. Příkrylem, kteří měli zajistit prostředky k rychlému návratu do různých koutů vlasti. Delegace dorazila o půlnoci do Prahy a pustila se do vyjednávání s repatričním odborem a do zařizování transportu. S Buchenwaldem Příkryl komunikoval skrze svá hlášení v Rozhlase. *Voláme Buchenwald, voláme Buchenwald, voláme Čechoslováky, kteří mají své příbuzné v Buchenwaldě! Dnes, ve středu v 15 hodin vyjela z Prahy do Buchenwaldu první auta (...) pro sto bratří z Prahy a pro šedesát bratří z Mladoboleslavska a z Trutnovska. (...) Připravte ubytování a ostatní pro patnáct osob, 1500 kg suchého dříví, 40 litrů benzínu, garáže a mazadlo pro vozy.*⁹³⁴ V Praze již bylo připraveno pro buchenwaldské repatrianty případné ubytování a občerstvení v sanatoriu v Podolí.⁹³⁵ Další autobusy a auta vyjela vzápětí z dalších měst. Tyto iniciativní výpravy přivezly do vlasti část osazenstva. Další část dopravily americké jednotky na československé území, nejprve do Františkových lázní, a poté do Plzně, která byla mezitím určena jako předávací destinace repatriantů, odkud opět mířili repatrianti většinou do Prahy. Poslední autobusy byly vypraveny na začátku června pro nemocné, kteří prozatím v táboře zůstávali.⁹³⁶ Spolu s uvedenými transporty se přidali někteří další Čechoslováci z okolí Buchenwaldu.⁹³⁷

Pobyt v táboře mezi osvobozením a návratem trval pro většinu déle než měsíc. Ve změněné formě fungovaly nadále **práce nutné pro chod tábora**.⁹³⁸ Nemálo prostoru zabraly povinnosti, např. soupisu či jiné práce ve výborech. Problémy způsobovalo také nedostatečné zásobování či přetrvávající zdravotní obtíže. Části nemocných národní výbor vydělil místnosti s lepšími životními podmínkami.⁹³⁹ Obecně ale přibýlo volnosti a času, který měli bývalí

---

hromadné evakuaci v době těsně před osvobozením tábora. ANM, fond B. Příkryl, k. 5, č. 289, TRN, č. 3, 6. 5. 1945.

⁹³⁴ ANM, fond B. Příkryl, k. 6, č. 300, 13 zpráv do československého rozhlasu v Praze, 17. 5. 1945. Rozhlasem komunikoval B. Příkryl i s repatričním styčným důstojníkem Winterem, např. ohledně organizačních náležitostí cesty i průběhu přechodu hranic.

⁹³⁵ Repatriace z Buchenwaldu viz příloha č. 19. Údajně autobusy zastavovaly průběžně i na křižovatkách poblíž bydlíště jednotlivců.

⁹³⁶ Tamtéž, 31. 5. 1945. Spolu s touto výpravou byly přivezeny dokumenty připravené archivní komisí pro plánovaný památník.

⁹³⁷ Konkrétně z táborů Eisenberg, Gera a Jena.

⁹³⁸ Tito pracovníci, pokud to bylo potřeba, obdrželi trvalé propustky pro vycházení z tábora. Mezi jinými např. v kuchyni pracovalo 30 Čechoslováků.

⁹³⁹ *Rekreační pobyt pro české invalidy a zesláblé české kamarády z malého tábora, a veškeré české děti, zřídil Československý národní výbor se svolením amerického velitele v bývalých SS kasárnách č. 15. Tam (...) je dnes [30?] Čechů, Slováků a Rusínů. (...) Světnice jsou pro 3-8 obyvatel, jsou vybaveny postelemi s matracemi,*

internovaní v Buchenwaldu k dispozici. **Každodennost** vyplnili bohatou aktivitou nejen organizační a politickou, ale i kulturní a sportovní. Využívali také prostor „mezičasu“ k bilanci prožitého a k vyhlídkám na budoucnost.⁹⁴⁰

Volnočasové aktivity oficiálně zaštiťovala kulturní komise, řada dalších ale vycházela ze spontánní iniciativy či poloformálních uskupení. V Buchenwaldu již během války působila Bohéma, hudební a divadelní soubor mladých Čechoslováků, který po osvobození nabíral další členy a pořádal občasný zábavní program, dokonce i za hranicemi tábora. Důležitým prvkem provázejícím život v táboře byla hudba. Využívalo se jí při slavnostních procesích, konaly se koncerty různého typu.⁹⁴¹ Lidé si ale zpívali i ve skupinách či po večerech a k této příležitosti vznikl i Zpěvník československé mládeže se slovy nových i známých písničků.⁹⁴² Důraz se kladl i na aktivity duševní a duchovní. Konaly se nedělní mše a později denní bohoslužby. Počítalo se i se vzděláváním, v táboře byla k dispozici knihovna a zájemci mohli nabídnout přednášku na určité téma. Zvláštní pozornost v tomto směru se věnovala mládeži.

Pravidelně se také pořádala sportovní klání. Denně probíhala pro zájemce na „apelplatzu“ půlhodinová rozcvička. Čechoslováci na 1. května uspořádali tzv. „Mezinárodní běh svobody kolem Buchenwaldu“ o délce asi 3,5km, zúčastnili se ho i zájemci z ostatních národností. Na nedalekém hřišti, původně využívaném příslušníky SS, se hrála kopaná, odbíjená či cvičila lehká atletika. Nezůstalo jen u tréninků. Během května se uskutečnilo několik zápasů, proti sobě se pravidelně utkávali hráči za Čechy a za Moravu. Zatímco fotbal 5. května skončil nerozhodně 5:5, volejbal vyhráli Moraváci, naopak Češi ve srovnání vynikli v lehké atletice.⁹⁴³ Sport povzbuzoval psychiku účastníků i přihlížejících a posiloval odhodlání na brzké zotavení a vůli přemoci dlouhodobé tělesné strádání. *Trat' byla těžká, ale i tak většina doběhla, což je důkazem našeho zdraví, tvrdosti a houževnatosti, kterou jsme si ponechali*

---

nočními stolky, skříněmi, stoly atd. Mimo to jsou v budově dvě koupelny se 4 vanami s teplou a studenou vodou. Vedoucím bloku je bývalý nejstarší bloku 66, Tonda Kalina (...). Pro dětské osazenstvo bude ještě dosazen učitel, který se bude starat o duchovní a tělesnou výchovu mládeže. (...) Doufáme, že naši kamarádi se do doby našeho návratu domů alespoň poněkud vzpamatují z hrůz, které prožili v malém táboře. ANM, fond B. Příkryl, k. 5, č. 281, KLB 45 č. 2, 19. 4. 1945.

⁹⁴⁰ Objevila se dokonce zpráva o sňatku několika bývalých spoluvězňů, není však specifikováno, zda šlo např. o mezinárodní sňatek. ANM, fond B. Příkryl, k. 5, č. 295, Mládí nastupuje, s. 32.

⁹⁴¹ Soubor Rytmus kupříkladu zval na jazzový koncert. Jako prostory sloužily jednotlivé bloky, k větším představením se využívala budova, kterou osazenstvo označovalo jako „kinohala“, ale také „bouda“. Tamtéž, s. 10.

⁹⁴² ANM, fond B. Příkryl, k. 5, č. 295, č. 291, T-Zpěvník, nedatováno.

⁹⁴³ ANM, fond B. Příkryl, k. 5, č. 295, Mládí nastupuje, s. 20, nedatováno.

*přes dlouholetý pobyt ve fašistických žalářích a koncentracích. Nezlomili nás!*⁹⁴⁴ Pro mladší ročníky to byla nezdárka i první sportovní závodní zkušenost.

Čechoslováci s velkým zájmem přivítali československé návštěvy zvenčí. Vřelého přijetí se dostalo B. Ečerovi a zejména zástupcům československých vojáků. Osvobození vězni jim připravili náležitý program a zejména získali cenné aktuální zprávy o československé vládě a politice i o průběhu chýlící se války. Hosté se zúčastnili národních shromáždění, během nichž zazněly proslovy představitelů. **Ceremonie**, a to jak národní, tak celotáborové, hrály v životě osvobozeného tábora důležitou roli. Slavnosti, vzpomínkové akce a průvody se konaly průběžně a jednotlivé národnosti se vzájemně na vlastní akce zvaly. Stejně jako jinde se i v Buchenwaldu uskutečnila velká oslava 1. května za účasti vojenských jednotek, zástupců jednotlivých národů a řečníků.⁹⁴⁵ Tyto celotáborové akce a dennodenní interakce podporovaly mezinárodní kontakty, na které se osazenstvo nemálo odkazovalo. Při různých příležitostech, zejména ale při odjezdu, se sestavovaly dopisy a zdravice jiným národnostním skupinám. Sounáležitost opět podporovala myšlenku jednoty přes vzájemnou rozdílnost. Shromáždění také odkazovala k budoucnosti, ať už politické, tak kulturní. Během tryzny za oběti byla např. vyzvednuta prst' země pro převezení na památku do vlasti.

---

⁹⁴⁴ Tamtéž.

⁹⁴⁵ Viz fotografie příloha 15. Vzhledem k typickému průběhu této ceremonie a věnuji jejímu podrobnějšímu popisu u Buchenwaldu prostor: *Propuklo to 30. dubna. Vlastně již dříve. Větrovec se svojí skupinou nacvičoval již týden, chystali nám překvapení, ale naše skutečná práce kolektivu začala 30. Když jsme ráno vstali, byly přípravy na jiných blocích již v chodu. Plnou parou se zdobilo, Jugoslávci, Rusové byli téměř hotovi, a my nic. (...) za chvíli již [kluci] tahali stromky, blok změnili v dílnu, zahradníci, střihači, dekoratéri, elektrikáři (...). Organizovalo se, zdobilo se. Ačkoli počasí bylo v pravém slova smyslu psí, chumelilo se jako o Vánocích, nikdo to ani nepozoroval. Viděl jen výzdobu jiných bloků, věděl, že nesmíme zůstat pozadu. (...) A záhy bylo vidět výsledky. Před blokem alej z bříz, modřínů, jedliček, na střeše velká pěticípá hvězda z chvojí (...). Pod symbolem velkého přítele a ochránce nás všech vlály emblémy tří velkých spojenců. Malé praporky rudé, modré a bílé a girlandy doplnily výzdobu střechy. Ve středu bloku skvěl se krásný náš znak, znak československé mládeže v Buchenwaldu. (...) Na rudém pozadí bílý nápis „Československá mládež zdraví konferenci v San Francisku“ ukazoval, že jsme si vědomi důležitosti tohoto sjezdu všech národů. Pokračuje se následně líčením samotných oslav: *Nálada byla povznesená, slavnostní, i počasí se nad námi slitovalo (...). Nastupovali jsme v čele s naší vlajkou, spojenců, s různými transparenty a hesly „Chyťte fašisty zde i doma“ „Pryč z koncentráků do boje i práce doma“ „Ať žije jednotu Čechů a Slováků“ a jiných více mohli jste vidět v našich řadách. Táborová hudba hrála řízné pochody Němcům internacionálu, Románům Marseillaisu, rudé vlajky zaplnily apelák. Jedině Poláci ignorovali svého velkého souseda, vyrukovali jen se svou státní vlajkou. (...) Zahájena byla manifestace pantomimou našich chlapců. Ukazovala symbolicky ujařmení našich národů, jejich porobu utrpení v koncentracích a konečně osvobození. A pak předstupovali řečníci jednotlivých národů, aby přečetli provolání táborového výboru. Následovalo vystoupení vojáka Rudé armády a proklamace. Manifestace byla skončena. Odchod se děl za zpěvu, volna jsme využili k prohlídce tábora, resp. jeho výzdoby. (...) Pomalu přicházel večer, s ním zlatý hřeb našeho 1. máje. Bohéma připravila satiricko-politický program. Po proslovu Emila Hršela, předsedy Nár. výboru, zdravících kapitána Wintera a poručíka leteckva Víta (...). Během hry přišla zpráva o smrti A. Hitlera, což náladu obecně pozvedlo. První máj byl u konce, mohutný jeho dojem však zůstane, neboť takový ještě nikdy nebyl a již nikdy nebude. ANM, fond B. Přikryl, k. 5, č. 295, Mládí nastupuje, s. 6-8, aut. S. Nettel, mohlo by se jednat o Alexandra Nettla (1920-2000), lékaře a profesora medicíny.**

Vzápětí po osvobození se objevily **iniciativy i výzvy ke svědectvím**, jak za účelem vyšetřování zločinů, tak i jako svědectví světu. Vzápětí se zrodila myšlenka vydat knihu jako kolektivní soubor vzpomínek, popisů a dokumentů. *Zachovejme budoucím věrný obraz (...) Protože ještě neodjíždíme, můžeme využít zbývajících dní k tomu, abychom se dali ihned do práce.*⁹⁴⁶ Péči o dokumentaci si vzala na starost archivní subkomise, která v tomto směru povzbuzovala k sepsání vzpomínek a sestavila soubor otázek i návod, jak psát čtivě. Pomocné otázky nasměrovaly pisatele k jeho osobní historii od zatčení, po přesun do tábora či táborů, život v internaci a konkrétní události a zahrnovaly i období po osvobození: *Poslední dny a hodiny v táboře, před příchodem Američanů, evakuace, příchod Američanů, po příchodu Američanů až do našeho definitivního odchodu z tábora. X. Cesta a návrat domů. Odjezd, způsob dopravy, cos viděl a co sis myslel cestou, dojmy při přechodu hranic ČSR, příchod do Prahy nebo do Tvého bydliště, setkání s příbuznými a se známými. První dny pobytu doma.*⁹⁴⁷ Přestože většina vzpomínkových sborníků či pamětí končí dobou osvobození, případně přejde hned na dobu po návratu do vlasti, při jeho vlastním průběhu prožívali současníci toto „mezidobí“ intenzivně a považovali jej za součást (po)válečných zkušeností.

Osvobozený tábor Dachau z pohledu přemístěných

Koncentrační tábor Dachau osvobodily americké jednotky 29. 4. 1945. Nalezly zde několik desítek tisíc internovaných, převážně mužů.⁹⁴⁸ Část z nich zde prožila celou svou dobu věznění, jiní byli nedlouho před osvobozením deportováni do jiného z táborů, další v rámci hromadných přesunů naopak v této době přibyli. V táboře se zformoval **Mezinárodní výbor vězňů v Dachau**,⁹⁴⁹ který navázal na předchozí ilegální aktivity vězňů. V prvních dnech po osvobození tento výbor prakticky převzal správu tábora a posléze se stal poradním i výkonným sborem amerického vojenského velení. Každá z národností v něm měla po jednom zástupci. Za Československo zde vystupoval František Bláha, který se svou osobností, rozhledem i iniciativou stal uznávaným členem výboru a díky své lékařské profesi rovněž zodpovědnou osobou za zdravotní a epidemiologické záležitosti.⁹⁵⁰ Právě tato oblast řízení

⁹⁴⁶ ANM, fond B. Příkryl, k. 5, č. 276, Zprávy kulturní a tiskové komise č. 1, 22. 4. 1945.

⁹⁴⁷ Tamtéž.

⁹⁴⁸ Statistiky z počátku května evidují přes 31 tis. osvobozených vězňů, v polovině května (s koncem karantény) toto číslo kleslo na necelých 28 tis. osob, mezi nimi necelých 1900 Čechoslováků. Větší množství se zde nacházelo Poláků (9300), poté Rusů (4100), Jugoslávců (3300), Francouzů (3100). ITS Digital Archive, Arolsen Archives, 1.1.6.0/82092079, Scheme of the Nationalities, 18. 5. 1945.

⁹⁴⁹ *International Prisoners Committee Dachau.*

⁹⁵⁰ František Bláha (1896-1979), lékař, politik, sociální demokrat, po válce poslanec a od r. 1948 za KSČ, děkan lékařské fakulty, později signatář Charty 77. Viz příloha č. 16.

byla po osvobození zásadní a kvůli pokračujícímu rozšíření onemocnění, zejména tyfu a průjmových nemocí, se tábor dostal do karantény a část osazenstva byla evakuována.⁹⁵¹

Mezi vězni se nacházelo mnoho osobností činných v politickém, intelektuálním či kulturním světě. Již během internace se organizovali v menších skupinách a mimo konkrétních činů také diskutovali o budoucí politické a společenské situaci. Po osvobození se dle instrukcí Mezinárodního výboru Dachau a z iniciativy Spojeneckých vojsk podpořené zveřejněným prohlášením generála Eisenhowera sdružovali vězni na základě národnosti. Navazujíc na předešlé ilegální aktivity a osobní vazby se zformoval **Československý národní výbor Dachau**.⁹⁵² Jeho předsedou se stal také František Bláha, zástupcem Ladislav Kopřiva.⁹⁵³ První, ustavující schůze členů se konala již v den osvobození. Přítomní se seznámili zejména se zřízením Mezinárodního výboru, do kterého potvrdili svého zástupce, a organizačními náležitostmi chodu tábora po osvobození. Na strukturu se navázalo určením důvěrníků každého bloku, ve kterém se nacházeli Čechoslováci. Důvěrníci měli začít se soupisem osob a komunikovat potřeby své skupiny.⁹⁵⁴ Složení výboru se později potvrdilo hlasováním o kandidátní listině na první plenární schůzi všech Čechoslováků, která se konala 4. 5. 1945, tedy po necelém týdnu po osvobození.⁹⁵⁵

Hned na úvodní interní a poté i plenární schůzi národní výbor proklamoval **jednotu Čechoslováků** jako základní linii své politiky. Toto téma se hned stalo spornou otázkou, protože se vzápětí diskutovalo o postavení československých Němců. Ke konsenzu se dospělo ještě na téže schůzi rozhodnutím, že budou zahrnuti rovněž českoslovenští spoluvězni německé národnosti. Postoj k Němcům se ovšem nevyřešil takto jednoduše. Do stížností a debat se zapojilo širší osazenstvo tábora. Na jedné straně stáli zastánci radikálního odmítnutí, kteří vznášeli námitky a protestovali proti vstřícnosti národního výboru i proti spolupráci. Na straně druhé přicházeli jednotlivci i skupiny se zastáním se německých spoluvězňů

---

⁹⁵¹ Evakuovaly se zejména tzv. západní národy, a to do bývalých budov příslušníků SS. Tím se přelidnění tábora značně odlehčilo. Přísná karanténa tábora nakonec trvala přibližně tři týdny.

⁹⁵² VÚA–VHA, sb. K.T., k. 20, 89/de/1/20, Zápisy ze schůzí ČSNV, Návrh pro volby členů, nedatováno. Mimo předsedy a místopředsedy byli dalšími členy Josef Brym, (?) Horvat, Gustav Kliment (politik za KSČ), Jan Květoň (legionář, odbojář), Jindřich Liška, Rostislav Major (sportovec), Josef Plojhar (politik, kněz), Robert Toscani, Alois Ulmann a Miloš Vitek (autor publikace Mauthausen-Dachau).

⁹⁵³ Ladislav Kopřiva (1897-1971), politik, poslanec za KSČ, po válce člen předsednictva ÚV KSČ, od r. 1946 předseda SOPV (později SBS).

⁹⁵⁴ Nejvíce Čechoslováků se nacházelo pohromadě v bloku č. 2 v počtu 462 osob. Celkem však bylo 7 důvěrníků pro 9 bloků, dva byli určeni najednou pro dva bloky, ve kterých se nacházely jen menší skupiny. VÚA–VHA, sb. K.T., k. 20, 92/d/1/20, Seznamy členů komisí ČSNV, nedatováno.

⁹⁵⁵ K plenární schůzi byla rozdána listina členů v podstatě ve stávajícím složení. Přes dílčí protesty nakonec byl národní výbor v této podobě proklamací zvolen. Během schůze promluvili zástupci národního výboru, vysvětlili organizační strukturu, fungování tábora a pokusili se povzbudit morálku i usměrnit kázeň osazenstva.

s ohledem na jejich utrpení pod nacistickým režimem a odmítajících kolektivní vinu. Sami českoslovenští Němci v Dachau vydali prohlášení, v němž se vymezovali vůči nacismu, připomínali své věznění a přihlašovali k Československu i demokratickým zásadám.⁹⁵⁶ Postoj národního výboru zůstal vůči Němcům kompromisní.⁹⁵⁷ Na třetí schůzi konanou 3. 5. 1945 se dostavil i zástupce Němců. Na totéž setkání dorazil poprvé i zástupce Slováků a později byla zvolena i styčná osoba pro malou skupinu Rusínů.⁹⁵⁸ Výbor opakovaně apeloval v několika směrech – vedle organizačních záležitostí a národní jednoty stálo v centru zájmu budování nového státu, neopakování hrůzných událostí a budoucí sdružení se ku pomoci bývalých spoluvězňů i pozůstalých po zemřelých. Přes proklamovanou **apolitičnost** byla, i skrze některé členy výboru, znatelná levicová orientace.

Spojenci vyslali do tábora vlastní repatriační komisi, která započala se soupisem Displaced Person. Československý repatriační styčný důstojník kapitán Falta dorazil do Dachau 7. 5. 1945. Národní výbor skrze něj navázal spolupráci s československou vládou. Styčný důstojník členy výboru seznámil s širší repatriačního problému a s vládním programem. Československý výbor se s touto politikou prakticky ztotožnil a ve svém veřejném vystupování zastával oficiální linii. Repatriační důstojník byl představen následujícího dne na další plenární schůzi všech Čechoslováků, kde zopakoval snahy o brzkou repatriaci. V táboře totiž stoupala netrpělivost a autority musely opakovaně upozorňovat na přísný zákaz odchodu z tábora či dokonce samovolnou repatriaci, a to dokonce pod trestem zatčení.⁹⁵⁹

Repatriační důstojník úřadoval v sekretariátu Národního výboru každý den dopoledne. Bývalí vězni čekající nyní na repatriaci se ale ve svých záležitostech života v táboře obraceli zejména na národní výbor a ustavené podvýbory kulturní, tiskový, stížnostní a vojenský. Ty projednávaly situaci na společných i vlastních schůzích, které se konaly nepravidelně dle potřeby a ohlášení.⁹⁶⁰ Primárně se řešily záležitosti ohledně chodu tábora, pracovního zapojení jednotlivců, komunikace s autoritami, soupisu osob i jejich potřeb a příprav repatriace. Stížnostní komise shromažďovala aktuální hlášení např. o nedostačujícím přidělu

---

⁹⁵⁶ VÚA–VHA, sb. K.T., k. 20, 95/De, Prohlášení Němců z ČSR, 8. 5. 1945.

⁹⁵⁷ Později jej potvrdil i oficiální postoj československé vlády skrze směrnice pro dané styčným důstojníkům.

⁹⁵⁸ Přes proklamovanou jednotu zůstávali ve vedení Češi, mohlo se tak ale dít i vzhledem k jejich výrazné početní převaze.

⁹⁵⁹ Přesto se několika jedincům z tábora podařilo odejít a osazenstvo v Dachau se dokonce skrze rozhlas dozvědělo o jejich příchodu do Prahy. Národní výbor se posléze od této iniciativy ostře distancoval a připomněl, že je povinností a v zájmu úspěšné repatriace všech podřídit se pravidlům.

⁹⁶⁰ Schůze se někdy svolávaly denně, ve výjimečných případech i několikrát za den, či po několika dnech. Mezitím zasedali členové v rámci podvýborů a F. Bláha v Mezinárodním výboru Dachau. Při studiu problému jsem vycházela jednak ze zápisů ze schůzí, jednak z poznámek, které si psali při samotné schůzi její členové. VÚA–VHA, sb. K.T., k. 20, 92/d/1/20, Zápisy ze schůzí ČSNV.

ošacení, ale i dlouhodobější výpovědi proti dozorcům, případně kolaborujícím spoluvězňům pro pozdější vyšetřovací účely. Výbor také vyzýval k soupisu vzpomínek na prožité utrpení v táboře.⁹⁶¹ Nepřímo se také zabýval iniciativami na pozdější sdružení bývalých vězňů a sociální i pamětní účel takového uskupení.

Osvobození se v Dachau, i když v krátkém čase, projevovali ve své **každodennosti** také kulturně či v rámci tisku. Symbolický význam měly celotáborové **ceremonie**. V Dachau také proběhly velké mezinárodní oslavy prvního května. Konal se průvod, ve kterém se nesly vlajky jednotlivých národností, z tribuny promluvili jejich zástupci i velitel jednotky. Vlastní prvomájovou oslavu uspořádali ráno, před začátkem hlavní akce, Čechoslováci u bloku č. 2.⁹⁶² Po vztyčení československé vlajky a zpěvu hymny přišly na řadu proslovy, přečetl se text adresovaný československé vládě a setkání zakončil zpěv chorálu Kdož sú boží bojovníci.⁹⁶³ V táboře se průběžně konaly další slavnosti různých národností, na které byli zástupci národního výboru či Čechoslováci obecně zváni.⁹⁶⁴

Život v táboře a čekání na odjezd vyplňovaly další činnosti, které se po letech utajování konaly veřejně. Jak zpravovala kulturní komise, byl sestaven recitační sbor, podporovaly se aktivity hudební i umělecké.⁹⁶⁵ Podmínky neodpovídaly vždy potřebám, a proto se improvizovalo. Kulturní večer mladých se např. konal v koupelně přeměněné na ošetrovnu, odkud nejprve organizátoři museli přemístit nemocné a místnost náležitě uklidit. Večer se nesl v duchu vzpomínek a děl vytvořených v minulých letech i posledních dnech, recitovala se např. báseň k blízkému dni matek. V táboře rovněž fungoval orchestr, na zmíněném večeru však kvarteto nestihlo vystoupit kvůli dlouhým přípravám samotných prostor. Akce byly i příležitostí k reprezentaci, na zmíněný večer dorazili jako hosté nejen repatriační styčný důstojník, ale i zástupci americké armády či červeného kříže.⁹⁶⁶

I v Dachau se osvobození věnovali sportovním aktivitám, individuálním zájemcům se např. denně nabízela od 6:30 a poté od 7 hodin rozcvička, kterou předcvičovali členové

---

⁹⁶¹ VÚA–VHA, sb. K.T., k. 20, č. 86/De/1/20, Vzpomínky vězňů na pobyt v táboře.

⁹⁶² Blok č. 2 představoval výrazné centrum „československého dění“ v Dachau. Ačkoli nebyl výlučně obývaný československými příslušníky, ti početně převažovali (dle údajů blokových důvěrníků zde bylo přes 400 Čechů). Plenární schůze se obvykle konaly v kapli bloku č. 26, který obývali českoslovenští duchovní. Zástupci ČSNV Dachau úřadovali v revírním, tj. nemocničním bloku. VÚA–VHA, sb. K.T., k. 20, 92/d/1/20, Spisy ČSNV.

⁹⁶³ VÚA–VHA, sb. K.T., k. 20, 92/d/1/20, Zápisy ze schůzí ČSNV.

⁹⁶⁴ Na zdobené pozvánce např. národní výbory Belgie, Nizozemí a Lucemburku zvali k účasti 10. 5. 1945 na vzpomínkové oslavě napadení svých zemí. Hosté měli přinést i vlajky svého státu, šlo tedy i jedno z akcí proklamace mezinárodní sounáležitosti. VÚA–VHA, sb. K.T., k. 20, 92/d/1/20, Spisy ČSNV.

⁹⁶⁵ Tamtéž.

⁹⁶⁶ ANM, fond F. Horký, č. 82, V nový život č. 9, 11. 5. 1945.

Sokola a dalších tělovýchovných jednot před kanceláři výboru.⁹⁶⁷ Část přemístěných upřednostňovala využívat volný čas k učení, jiní připravovali texty pro budoucí potřebu nebo do táborového tisku. Kulturní počiny pobyt nejen zpříjemňovaly, ale upevňovaly vzpomínání na společně prožité utrpení, pomáhaly se s ním vyrovnat a přetavit ho do konkrétních činů či příslibů do budoucna. Právě orientace na nadcházející dny a návrat domů je, např. v táborových novinách, převažující.

Repatriace z Dachau byla očekávaná jak samotnými osvobozenými, tak ve vlasti, kde byla jedním z nejsledovanějších návratů, opět pro přítomnost mnoha známých osobností i kvůli vyčkávání na konec karantény. „Dachovští“ se po jejím skončení do vlasti dostali poměrně rychle, ve třech transportech, 21., 22. a 24. 5. 1945. I samotná výprava byla z důvodu hladkého průběhu organizována, jednalo se o velké výpravy 35-40 vozů s kapacitou až 30 osob. Skupina pro jednotlivé vozy určila svého vedoucího, který dohlížel na její zásobování i kázeň.⁹⁶⁸ Vojenské jednotky přemístily československé repatrianty do Plzně. Ti odtud následně zamířili v péči repatričního odboru do Prahy. V Dachau již zůstávali jen někteří nemocní a pracovníci, jejichž návrat pak probíhal individuálně.

Osvobozené tábory Bayreuth a Creussen z pohledu přemístěných

Tábor v **Bayreuthu** v Bavorsku osvobodila americká armáda 14. 4. 1945 a v něm asi 2,5 tis. vězňů pracujících v táboře a přilehlém okolí.⁹⁶⁹ Osvobození káznice **Creussen**, kde se nacházelo několik set vězňů, z toho asi 500 Čechoslováků, probíhalo za dramatických okolností. Německé jednotky při osvobozování obnovily boje v situaci, kdy přítomným americkým vojákům docházely prostředky. Než přišla posila z okolí, zapojili se do boje i bývalí vězni z tábora. Díky této spolupráci se spojeneckými silami bylo skupině Čechoslováků pod americkou záštitou svěřeno prozatímní správní řízení oblasti Creussenu, a to s uniformou i zbraní spojenecké armády.⁹⁷⁰

V **Bayreuthu** tvořilo **národní výbor** 12 členů, zvolených, resp. potvrzených ve funkci, dne 25. 4. 1945 na slavnostním shromáždění všech Čechoslováků v táboře. Během setkání se

⁹⁶⁷ ANM, fond F. Horký, č. 82, V nový život č. 13, 20. 5. 1945.

⁹⁶⁸ VÚA–VHA, sb. K.T., k. 21, 100/Da/1/21, Směrnice pro 1. transport do vlasti, 15. 5. 1945.

⁹⁶⁹ Ačkoli se jednalo o pobočný tábor Flossenbürgu, po osvobození se zde vytvořila samostatná organizace výborů a jejich aktivit. Viz MEGARGEE Geoffrey P. and United States Holocaust Memorial Museum: *The United States Holocaust Memorial Museum Encyclopedia of Camps and Ghettos 1933-1945*. VOL A, Washington D.C.: Indiana University Press, 2009, s. 613.

⁹⁷⁰ Vznikla pořádková policie složená z bývalých vězňů československého původu, za svou činnost byli poté americkou stranou oceněni. Na radnici v Creussenu dočasně působil Oldřich Zátka („budějovický továrník“), řešil s týmem spolupracovníků správu, zásobování a pořádek v creussenské oblasti, do které spadala i káznice. VÚA–VHA, sb. K.T., k. 4, i. č. 21a, č. 31, Medal of Freedom, 16. 4. 1947 a Vzpomínka A. Rohlena, 1992.

výbor přihlásil k programu vlády a spolu s ostatními účastníky složili slib věrnosti republice.⁹⁷¹ Postupně, na základě schůzky a diskuze představitelů výboru a jednotlivců, vznikla komise politická a kontrolní, a dále zvláštní komise stravovací a stížnostní. O zdraví se staral lékař, který stanovil přesné ordinační hodiny. Čechoslováci v **Creussenu** hlasovali, zda vůbec vytvořit národní výbor, přičemž se opírali o výzvu vlády. Hlasovat nemohli odsouzení za kriminální zločin a u kandidátů na funkci se zdůrazňoval důvod odsouzení za jejich aktivní účast v odboji, čímž prokázali dostatečné oprávnění ke zvolení do výboru. Volba aklamací většinově prošla, jmenoval se 5 členný výbor, který byl zprostředkovatelem a výkonným orgánem místních Čechoslováků.⁹⁷² Za své cíle prohlásil správu tábora závaznou pro všechny československé státní příslušníky, spolupráci s americkým velitelstvím, projednávat zapojení Čechoslováků do armády, možnost osvobozeným *rozvinouti kulturního života, důstojného svobodných občanů*,⁹⁷³ a připravovat společný návrat do vlasti. Podle ustanovení se jednalo o *autoritativní orgán, nutný k spolužití Čechoslováků (...), který jest a musí být vyjádřením politické jednoty*.⁹⁷⁴ Ne všichni s obdobným zřízením souhlasili, debata však případné pochybnosti „objasnila a usměrnila“.

Oba tábory řešily **problém s kázní** a národní výbory proto vyzývaly opakovaně k disciplíně. V Creussenu se zřejmě část osazenstva rozhodla přebývat mimo hranice tábora, někteří se vydali do svých domovů na vlastní pěst. Výbor se postupně stal v tomto ohledu nekompromisním, prohlásil, že bez návratu do tábora nebudou vydány příslušné dokumenty a na neposlušné vydá případně trestní oznámení.⁹⁷⁵ Podle častých výzev se nejspíš vyskytlo i obohacování se a rabování v okolních, mnohdy opuštěných domácnostech. Kvůli těmto deliktům probíhalo i prohledávání a náprava. Nešlo však jen nutně o krádeže, osvobození po letech nedostatku shromažďovali dostupné zboží či dary od armády.

---

⁹⁷¹ *My, osvobození občané Československé republiky, obnovujeme svoji přísahu věrnosti k našemu národu a státu v plném vědomí vážnosti doby a s plným srdcem jsme ochotni přinášet nové jakékoliv oběti na životech i statcích pro lidovou demokracii, pro sociální spravedlnost a pro celistvost a svrchovanost čsl. státu tak, jak nám káže mužná naše čest a vědomí povinnosti. Tak přísaháme!* VÚA–VHA, sb. K.T., k. 4, 16/Be/1/4, Časopis 14. duben č. 4, 1. 5. 1945.

⁹⁷² Předsedou Oldřich Říha (1911-1974, historik, v dobových záznamech jako archivář), další členové Josef Janoud (pracovník el. podniků), Oldřich Justa (letec), Ladislav Nosek (úředník), Ladislav Petránek (dělník). VÚA–VHA, sb. K.T., k. 4, i. č. 21a, č. 27, Zápis, 29. 4. 1945.

⁹⁷³ Tamtéž.

⁹⁷⁴ Tamtéž.

⁹⁷⁵ *Podnikaví jednotlivci z řad čs. příslušníků, kteří se vyhýbají pracovní povinnosti [a] opouštějí tábor v Creussenu a opatřují si různým způsobem byty ve městě. Poněvadž tímto svévolným jednáním porušují dobrovolnou kázeň, rozhodl se čs. Národní výbor, že všichni občané čs. národnosti, kteří po 14. dubnu opustili tábor a ubytovali se ve městě, musí se bezpodmínečně do 6. května vrátit do tábora a hlásit se u správy tábora. Kdo by neuposlechl této výzvy, na něho bude učiněno trestní oznámení.* VÚA–VHA, sb. K.T., k. 4, i. č. 21a, č. 24, Příslušníci tábora-ubytování, 5. 5. 1945.

V táborech probíhala po osvobození čilá **kulturní aktivita**. Dohromady se v Bayreuthu dal pěvecký sbor, který se scházel u pravidelných zkoušek a u vystoupení, či doprovázel nejrůznější ceremonie. Konaly se zde pravidelné „Večery u kašny“, které zahrnovaly koncerty a jiné společenské akce.⁹⁷⁶ Pravidelné bohoslužby se sloužily v neděli v 8 hod.,⁹⁷⁷ případně během zvláštních zádušních mší. Ke sportovním aktivitám patřila tzv. „ranní půlhodinka“, tedy v 6:30 začínající denní rozcvička. Pro zájemce fungovala knihovna a, podobně jako jinde, i bayreuthští a creussenští vězni sbírali svědectví a dokumenty, aby sestavili pamětní kroniku. Obdobného kulturního a sportovního vyžití se měli možnost účastnit skrze zájmové kruhy i osvobození v Creussenu.⁹⁷⁸

Volný čas vyplnily také pořádané **ceremonie**, které propojily i různé národnosti v táboře. Organizace oslav 1. května se zhostil v Bayreuthu mezinárodní osvětový sbor, jehož předsedou se stal český zástupce kulturní komise.⁹⁷⁹ Během samotné dopolední oslavy pronesli v Bayreuthu, podobně jako v Creussenu, zástupci jednotlivých národností své proslovy, byly vztyčeny vlajky se zpěvem hymny a Internacionály a v obou táborech došlo k symbolické volbě čestného předsednictva, do kterého byla zvolena československá vláda a představitelé států spojeneckých armád, tj. Stalin, Truman a Churchill. Shromážděné pozdravili hosté z vojenských řad a z ceremonie naopak vzešly děkovné telegramy spojeneckým armádám, Stalinovi a československé vládě. V Creussenu nadto uctili minutou ticha památku padlých.⁹⁸⁰ V podobném duchu se nesla další shromáždění. Osazenstvo se přihlásilo v proklamacích k boji za svobodu, část mužů se i nabídla pro dobrovolnou službu v armádě. Událostí byly i návštěvy hostů, do Bayreuthu také dorazil 26. 4. 1945 B. Ečer, který zprostředkoval informace o složení a programu vlády, stejně jako řešení národnostních otázek. Později, 7. 5. 1945, zavítali do Bayreuthu i zástupci z Buchenwaldu a podali zprávy o tamním životě, organizační struktuře, činnosti a snaze o naplnění jednoty a rychlého návratu

---

⁹⁷⁶ Na prvním „večeru u kašny“ v úterý 17. t. m. účinkoval pěvecký sbor vězňů, který se uvedl pochodem na slova J. Procházky, zhudebněným K. Fialou. Režisér L. Sedláček recitoval Baladu o živém ohni od Vrchlického, Hrubý zahrál Drdlovu Upomínku a Sukovu Píseň lásky a Kučera přednesl Baladu o duši Jana Nerudy od Kaminského. Po připomínce pohřbu prezidenta Roosevelta ukončil program pěvecký sbor vězňů tichým přednesem písně Dobrou noc. / Pořad byl 18. t. m. odpoledne opakován v pěkné nádvorní scénérii II. ústavu. Konferenciérem programu tam byl V. Stetner, který ještě recitoval Šrámkův Report. Tamtéž, č. 2, 21. 4. 1945.

⁹⁷⁷ Šlo o výklad Písma dle Bible kralické, zváni byli věřící všech vyznání i osoby bez vyznání. Tamtéž, č. 3, 25. 4. 1945.

⁹⁷⁸ Zajímavostí je, že se zde k bohoslužbám upravil jeden z baráků dodatečným přistavěním kostelní věžičky, ta byla ale pravděpodobně postavena až po odchodu přemístěných.

⁹⁷⁹ Akademie se nesla v duchu tématu „Dík osvobozeným spojeneckým armádám“.

⁹⁸⁰ VÚA–VHA, sb. K.T., k. 4, 16/Be/1/4, Časopis 14. duben, č. 5, 5. 5. 1945.

domů.⁹⁸¹ Vzájemný kontakt a obdobná politika byla pro osvobozené povzbuzením a rovněž cenným navázáním na spolupráci do budoucna.

Do Bayreuthu a Creussenu přijeli na začátku května vedoucí repatriční styčný důstojník v americké oblasti kapitán Horný a s ním repatriční důstojník poručík Friedmann. Ujistili osazenstvo o snaze o rychlou repatriaci, prioritní právě pro osvobozené z koncentračních táborů a káznic. Šířeji seznámili přítomné se situací, že repatriace je *velký problém, poněvadž Čechů, kteří jsou nyní v Německu a kteří se mají vrátit, je osm set tisíc až jeden milion.*⁹⁸² Cesta do vlasti se nedočkavě vyhlížela. *Touha po domově přepadá jak mor naše lidi. Několik jich již odešlo, jiní jsou úplně připravení na pochod a odejdou snad zítra, snad pozítří, někteří se připravují a shánějí dopravní prostředky různého druhu a různou cestou.* Národní výbor se však snažil iniciativy brzdit. *Chápu úplně, že po tak dlouhé době odloučení je to přímo živelný pud, který část těchto lidí žene domů, když slyší v rozhlase, že jejich kraj je osvobozen. (...) Bez dokladů nebude nikdo puštěn přes hranice, které jsou hlídány a kontrolovány americkými vojáky. Proto kpt. Horný přímo prosil, aby nikdo nepodnikal transport na vlastní pěst, ale abychom se jako ukáznění lidé drželi pohromadě, jak nám to přikazuje naše vláda (...).*⁹⁸³ Předseda výboru O. Říha se snažil apelovat na svědomí čekajících a povzbudit je k soudružnosti a nepodstupování rizika (údajného) postihu v případě zadržení bez dokladů mimo hranice tábora. Podobně dával důraz na důslednou evidenci a tím i kontrolu nad dodržáním podmínek k udělení víza i kapitán Horný.⁹⁸⁴

Repatriace z obou destinací proběhla vzápětí po skončení války. Z káznice Creussen se první část Čechoslováků dostala na území Československa ještě před skončením války, a to právě díky svým „americkým uniformám“ a zapojení se do vojenské organizace.⁹⁸⁵ Z tábora samotného proběhlo několik transportů, poslední z nich pak 12. 5. 1945 pomocí repatriční kolony vozidel.⁹⁸⁶ Protože v tento den odjela i skupina zmocněnců správy města i představitelů výboru, byl tábor prakticky rozpuštěn. Část repatriovaných členů výboru

---

⁹⁸¹ Tamtéž, č. 6, 9. 5. 1945.

⁹⁸² Tamtéž, č. 5, 5. 5. 1945.

⁹⁸³ VÚA–VHA, sb. K.T., k. 4, i. č. 21a, č. 23a, Domů, domů, 5. 5. 1945.

⁹⁸⁴ Ten argumentoval údajně i větou: *Nechceme si pustit do našeho státu každého.* Tamtéž.

⁹⁸⁵ Konkrétně první odešli ozbrojení dobrovolníci a příslušníci tzv. České národní stráže do Bayreuthu a do Chebu. Viz kapitola První zkušenosti československých repatričních styčných důstojníků. Ve vlasti se nicméně již postupně do konce května rozpustili a vrátili do svých domovů.

⁹⁸⁶ K přepravě se sehnalo 5 vozů nákladních, 4 osobní a 4 motocykly. Tamtéž.

z Creussenu ve spolupráci s repatriačním odborem následně spoluorganizovali transporty i z káznice Bayreuth.⁹⁸⁷

Osvobozený Mauthausen z pohledu přemístěných

Koncentrační tábor v rakouském Mauthausenu a jeho pobočné tábory byly osvobozeny až s koncem války, 5. 5. 1945, resp. 6. 5. 1945.⁹⁸⁸ Jednalo se o jeden z nejhruznějších komplexů, co se týče životních podmínek i zacházení s vězni. Po prvním odhadu bylo zjištěno, že se v táboře nachází přes 15 tisíc mužů a téměř 3 tisíce žen.⁹⁸⁹ Mauthausen měl administrativně přiřazeno několik pobočných táborů, mezi nimi i tábor Ebensee.⁹⁹⁰ Ten byl osvobozen 6. 5. 1945 a následující den převzalo správu americké velení.⁹⁹¹ Několik dní před osvobozením došly v táboře zásoby, bylo tedy nutné poskytnout bezprostřední pomoc, kterou v době po osvobození zajistil humanitární tým.⁹⁹² V tomto pobočném táboře se nacházelo 13 tis. osvobozených (asi 2 500 nemocných), z toho několik set Čechoslováků.⁹⁹³

V táboře Mauthausen převzal dočasně vedení již v ilegalitě utvořený Mezinárodní komitét. Čechoslováci v táboře se sešli již 6. 5. 1945 ke schůzi přípravného **Československého národního revolučního výboru (ČsNRV)**. Ten navázal na dlouhodobější ilegální diskuze užších skupin vězňů. Předsedou byl zvolen Emanuel Prüll,⁹⁹⁴ dále se určili vedoucí zdravotního výboru (lékař Podlaha)⁹⁹⁵ a zástupce do Mezinárodního komitétu Mauthausenu

---

⁹⁸⁷ Zajímavostí je, že repatriace proběhla v tak brzké době, že povolení k převozu získali členové národního výboru ještě od Ústavu pro péči o přestěhovalce. VÚA–VHA, sb. K.T., k. 4, i. č. 21a, č. 39, Osvědčení, 17. 5. 1945.

⁹⁸⁸ SHAEF získalo informace o exterminačním táboře Mauthausen skrze A. Londona a O. Závodského, kteří byli na konci dubna krátce před osvobozením vyvezeni z tábora v rámci intervence Mezinárodního Červeného kříže a informovali československé kruhy, včetně hlavního repatriačního styčného důstojníka. ITS Digital Archive, Arolsen Archives, č. 1.1.26.0 / 82116244, Report on Extermination Camp at Mauthausen near Linz, 3. 5. 1945

⁹⁸⁹ Odhady z období konce dubna 1945 (viz pozn. výše) mluvily více než 70 tis. vězňů a o velké fluktuaci, a množství příchozích transportů a usmrcení příchozích ještě během dubna 1945. Tamtéž, 1.1.26.0 / 82116247.

⁹⁹⁰ Viz fotografie příloha č. 13. V táboře Ebensee byl mimo jiné vězňem Drahomír Bárta (1921–1998), sociolog, jehož deník z pobytu v táboře byl vydán knižně, viz BÁRTA, Drahomír: Tagebuch aus dem KZ Ebensee, Hg. von Florian Freund / Verena Pawlowsky, Turia + Kant, Verlag 2001. Po osvobození za ním do tábora v Ebensee přijel otec Bohuslav Bárta, profesionální fotograf, který zachytil situaci bezprostředně po osvobození. Za laskavé svolení zveřejnění fotek děkuji RNDr. Drahomíru Bártovi.

⁹⁹¹ ITS Digital Archive, Arolsen Archives, 1.1.26.0/82116270, Concentration Camp at Ebensee. 12. 6. 1945.

⁹⁹² Jednalo se o tzv. MMLA tým (Mission Militaire Liaison Administrativ). Těchto týmů bylo vysláno 20, jeho členy byly (většinou francouzské) dobrovolnice. Nejednalo se o odborníky, nicméně pracovníci měli zkušenosti s prací s uprchlíky ve Francii. Tyto týmy doprovázely (pod statutem UNRRA) jednotky SHAEF k poskytnutí bezprostřední humanitární pomoci. UNA, S-1253-0000-0428-00001, Germany: Summaries and Notes on DP Operations, 15. 2. 1946.

⁹⁹³ Podle údajů z počátku června ještě asi 500, z čehož necelých 100 v nemocnicích. Část již mezitím byla dopravena do vlasti, v hlášení se však nevyskytuje početnější skupiny repatriovaných Čechoslováků. ITS Digital Archive, Arolsen Archives, 1.1.26.0/82116270, Concentration Camp at Ebensee. 12. 6. 1945.

⁹⁹⁴ Emanuel Prüll (1896–1980), akademický umělec, legionář první světové války, důstojník a účastník odboje.

⁹⁹⁵ Josef Podlaha (1893–1975), významný lékař, svou profesi provozoval i během internace a stal se pro svou činnost uznávanou osobností mezi mauthausenskými vězni.

(K. Luft). Výbor v první chvíli řešil otázku pořádku a ochranné služby, protože tábor se dočasně nacházel bez spojeneckého velení, ještě téhož odpoledne převzal správu americký velitel, který zvolil vlastní mezinárodní poradní sbor. Vzápětí byly vytvořeny další sbory (zpravodajský, právníký) a do každého z nich zvoleni národní zástupci.

Ty však mělo potvrdit plenární shromáždění, uspořádané 8. 5. 1945 v sále prádelny.⁹⁹⁶ Na programu byla zejména volba členů ČsNRV a čtení rezoluce. Během schůze se nejprve vzdal hold zemřelým, poté byl s potleskem přijat telegram pro prezidenta Beneše, který byl rovněž zvolen do čestného předsednictva spolu s představiteli Spojenců a dalšími československými politiky (Gottwalda a Širokého). Následně zazněla přednáška Nové Československo, kterou se K. Pany přihlásil k lidovému a demokratickému státu a jejíž obsah byl odhlasován i jako rezoluce osvobozených vězňů. Během ní se však rozpoutala bouřlivá debata o postavení německého obyvatelstva, laděná silně protiněmecky, přestože si zároveň valné shromáždění do národního výboru zvolilo československého Němce.⁹⁹⁷ Na shromáždění zároveň promluvil za Slováky L. Benada, který se snažil ohradit vůči protislovenským náladám a proklamoval jednotu s Čechy.

Valná schůze přítomné částečně názorově rozdělila, což bylo některým členům vytknuto na následující ustavující schůzi ČsNRV 10. 5. 1945. Kompromis se našel v zaměření na jiné priority: *Valná schůze měla vadu, že se zabývala příliš politikou a zapomínala na náš hlavní zájem, cestu domu. Zde se nebudeme rozcházet, neboť domů chceme všichni.*⁹⁹⁸ V této věci se výbor rozhodl intervenovat u vedení tábora a telegrafovat vládě.⁹⁹⁹ Zároveň byla zvolená

---

⁹⁹⁶ VÚA–VHA, sb. K.T., k. 29, č. 140/Me/1/29, Zápisy ze schůzí ČNV.

⁹⁹⁷ I tato debata byla pojata značně politicky. Příkladem může být komunista Karel Luft, který zastával umírněnější názor, zejména vůči německým antifašistům. Ze změny postoje komunistické strany dokonce vyvodil svou rezignaci: *Komunistická skupina v Mauthausenu byla dlouhou dobu bez přímých zpráv se svým vedením. Informací dostalo se jí teprve po příjezdu slovenských vězňů, kteří přinesli zprávy o sjednocení socialistických stran v jednotnou stranu (...). Autorem politické linie v Mauthausenu byl kolega Luft, který byl k tomu předurčen jakožto bývalý člen ústředního výkon. výboru kom. strany Československa. Neočekávanými politickými událostmi, které nastaly v posledních týdnech v Československu, vývoj situace se změnil (...). Stanovisko toto je odlišné od stanoviska, které zastával kol. Luft. [Ten] z toho vyvodil důsledky a rezignoval na svoji funkci vedoucího skupiny komunistické strany v Mauthausenu a také na členství v nář. výboru.* VÚA–VHA, sb. K.T., k. 29, č. 46, Zápis o schůzi Česko-slovenského národního revolučního výboru, 14. 5. 1945.

⁹⁹⁸ Tamtéž, č. 29, Zápis o ustavující schůzi Česko-slovenského národního revolučního výboru, 10. 5. 1945.

⁹⁹⁹ Repatriace pak sloužila i jako „stmelovací“ prvek během aféry, kdy se spoluvězňům v táboře tvrdilo, že vláda zaslala veliteli Mauthausenu žádost o přednostní repatriaci Čechoslováků. Ve skutečnosti šlo o dopis, který sestavili někteří členové výboru. Zatímco část chtěla sdělit skutečný stav věcí, část se v zájmu klidu přiklápěla k tomu, přejít záležitost mlčením. *Místo toho Pany doporučuje, aby byly učiněny všechny možné kroky směřující k urychlené naší repatriaci.* Tamtéž.

pětičlenná delegace, která měla jet intervenovat do vlasti za rychlý návrat. Teprve 13. 5. 1945 s národním výborem jednal repatriační styčný důstojník.¹⁰⁰⁰

Vzápětí po osvobození se povolilo nedělní konání bohoslužeb a konaly se **ceremonie** (uctění památky mrtvých či pohřby). Pokračoval také vzájemný kontakt mezi jednotlivými národnostními skupinami a svolání o budoucích dobrých vztazích založených i na zkušenosti prožitě vzájemné solidarity. *Odcházejíce (...) do svobodné vlasti, vzpomínáme našeho společného boje proti nacismu a našeho společného utrpení, a děkujeme Vám za Vaše kamarádství. Očekává nás nový život, plný plodné práce. Vzpomínajíce památky našich mrtvých slibujeme Vám, že budeme společně s Vámi bojovat pro lepší příští všech národů. Ať žije mezinárodní spolupráce!*¹⁰⁰¹ Sounáležitost podpořilo i několik společných ceremonií.¹⁰⁰² Průběžně se rovněž v Mauthausenu sbíral **dokumentační materiál**, a to v rámci trestně-právní komise. Proběhla výzva Památkové komise přivést *drobné i větší památky jako živé svědectví našeho těžkého života a utrpení v Mauthausenu.*¹⁰⁰³

Výbor informoval o příkazu gen. Eisenhowera o vyčkání na místě do organizovaného ukončení fungování tábora a vyzval *znovu všechny naše kamarády, aby neopouštěli tábor o své újmě v samostatných skupinách nebo jednotlivě, poněvadž poměry v naší vlasti jdou dosud tak chaotické, že nelze předpokládati, zda se tyto skupiny nebo jednotlivci dostanou včas a bez nebezpečí domů.*¹⁰⁰⁴ Případné samorepatrianty upozorňoval na riziko zatčení, výslechů i trestu. *Je pochopitelné, že ve zvýšené nedočkavosti a nervozitě někteří z Vás opouštějí nebo se chystají opustit tábor a spěchají k domovu. Národní výbor varuje před tímto postupem.*¹⁰⁰⁵ „Mauthausenští“ byli ve věci svého návratu iniciativní, ačkoli se podřídili americkému velitelství o nutnosti vyčkat organizovaného transportu. Vedle urgencí však také zvolili ze svých řad zvláštního komisaře pro repatriaci, komisi vyslanou k vládě a skupinu dopravních odborníků, kteří měli provést prohlídku železniční trati do Dolního Dvořiště. Z 1 273 osvobozených Čechoslováků jich chtělo 488 do Prahy, 556 do Bratislavy, 100 do Brna, 91 do Moravské Ostravy, 30 do Českých Budějovic a 8 do Vídně. Z toho asi 200 osob

¹⁰⁰⁰ V hlášení československého výboru nebyl jmenován, není tedy jisté, zda šlo o některého ze styčných důstojníků přiřazených k oblasti (Wolfler, Pumperka) či jiné kontaktní osoby.

¹⁰⁰¹ VHÚ fond K. T., k. 29, sl. 142/Me/1/29, Provolání ČSNV k mezinárodním výborům a jejich odpovědi, 9. 5. 1945.

¹⁰⁰² Ve zprávách se např. objevuje záznam o smuteční ceremonii. Neměla jsem k dispozici prameny ke kulturní aktivitě osvobozených vězňů. Zřejmě v nějaké formě fungovala, nicméně dle všeho nebyl ani stanoven např. zvláštní kulturní referát. Je možné, že vzhledem k pozdnímu osvobození tábora se tyto aktivity nerozvinuly v takové míře jako v jiných táborech, nicméně toto tvrzení by bylo nutné podpořit dalším výzkumem.

¹⁰⁰³ VÚA–VHA, sb. K. T., k. 29, 148/Me/1/29, Všem k informaci, 9. 5. 1945.

¹⁰⁰⁴ Tamtéž, 14/Me/1/29, č. 52, Důležité zprávy z výboru ČsNR rady, 10. 5. 1945.

¹⁰⁰⁵ Tamtéž, 14/Me/1/29, Všem k informaci, 9. 5. 1945.

jako nemocných nebylo prozatím schopno převozu. Samotná repatriace tedy probíhala několika směry. První transport dvou nákladních vozů do Českých Budějovic a odtud vlakem do Prahy se měl uskutečnit 19. 5. 1945. Slovinci jeli samostatně, a to připojeni k větší skupině, která se lodí plavila do Bratislavy.¹⁰⁰⁶ Američané však preferovali opět oficiální trasu pod svou intencí ve spolupráci s repatriční misí. Skupiny vězňů z Mauthausenu (i pobočných táborů) svázeli do Lince a odtud kombinovanou dopravou vlakovou a vojenskými nákladními vozy do předávací destinace v Plzni.

Československý DP-Camp Hamburk z pohledu přemístěných

Ve velkých městech a jejich okolí se obvykle nacházela větší koncentrace různě roztroušených Displaced Persons. Navíc důvod jejich přemístění býval více různorodý, než např. při osvobození koncentračních a jejich pobočných táborů, ve městech se nacházely další věznice a mnoho firem, ve kterých pracovali nuceně nasazení. Shromažďovací DP-centra se rychle naplňovala, fungovala mnohdy jako průchozí či „třídící“ centra a byla znatelná tendence zřizovat menší dlouhodobější tábory často národnostně rozlišené. Jako vhodné objekty se využívaly vojenské či veřejné budovy, nebo bývalé ubytovny, které se v dohodě s příslušnými veliteli přeměnily na DP-Camp. Kvůli časté reorganizaci správní i vojenské se stávalo, že se účel budovy průběžně proměňoval, zejména bylo-li potřebné jej uvolnit pro vojenské potřeby. To byl případ **československého DP-Campu v Litzmanových kasárnách v Hamburku**, který byl v druhé půlce května a v červnu 1945 uvolněn pod vedením styčného důstojníka Roušara pro potřeby československých Displaced Persons.¹⁰⁰⁷ Během krátké doby se v táboře rozvinul naplno v mnoha ohledech soběstačný provoz, kulturní i samosprávné aktivity. Jako příklad je zajímavý také proto, že prameny nám nabízejí vhled do každodennosti a fungování tábora, ve kterém se nacházeli Čechoslováci bez zvláštního ohledu či rozdělení dle důvodu přemístění. Jednalo se tedy o DP-Camp za účelem shromáždění pro „osoby za války přemístěné“ z okolí. Šlo tak o prostor pro jejich dočasný pobyt a samosprávu tak, jak se s tím v plánech péče o Displaced Persons počítalo.¹⁰⁰⁸ Zároveň vzhledem k tomu,

---

¹⁰⁰⁶ Skupina asi 50 vězňů z Mauthausenu pod vedením Martina Kollara využila společně s repatrianty z Lince, kteří se vraceli na Slovensko, repatriční plavbu po Dunaji. NA ČR, fond MPSP-R, k. 874, Report No. 34, 8. 8. 1945.

¹⁰⁰⁷ Viz výše kapitola Hamburk z pohledu styčných důstojníků.

¹⁰⁰⁸ Informace o fungování tábora jsou roztráštěné a neúplné. Čerpala jsem z táborového informačního listu Zpravodaj, což sice nabízí jistý pohled ze strany osazenstva, zároveň jeho studium limituje částečně oficiálním tónem a omezeným počtem příspěvů, kteří mohou reprezentovat jen část života a názorů v táboře. Dále jsem využila záznamy z útržkovitých dokumentů, které se nacházely v rámci složky „mise Hamburk“ v Národním archivu.

že jej neobývali jen „přednostní“ repatrianti, fungoval delší dobu, v tomto případě až do červencových dní.

Československý DP-Camp vznikl z iniciativy repatriačního styčného důstojníka, tedy **administrativní cestou „shora“**, se svolením vojenského velitelství. Repatriační důstojník také dohlížel na jeho chod. V nepřítomnosti kapitána Roušara přebíral zodpovědnost další důstojník, kapitán Mach. Hmotné zásobování zajišťovaly mezinárodní orgány (zejména UNRRA), které také dozíraly na systém rozdělování. Zároveň byl dán prostor k řízení samotným obyvatelům. V táboře byl jmenován ředitel, velitelé jednotlivých domů a další provozní funkce a zaměstnanci. Z iniciativy osazenstva a na základě znalosti směrnic o spolupráci styčného důstojníka se samosprávnými jednotkami Displaced Persons se uskutečnily 6. 6. 1945 volby do výborů, nazývaných v tomto táboře **poradní výbory repatriantů**. Zajímavým aspektem voleb bylo rozdělení přemístěných do kategorií, konkrétně tří skupin - „vězňové“, „dělníci“ a „Slováci“ - přičemž dle počtu voličů v každé této skupině a obývané budově se odvozoval počet mandátů v rámci daného celku. Volby se konaly po budovách, pro každou skupinu v jiný čas, a to hlasováním.¹⁰⁰⁹ O několik dní později se všichni zvolení zástupci sešli, aby na ustavující schůzi zvolili předsednictvo a referenty jednotlivých správních oblastí.

Tábor byl dobře **vybavený**, fungovaly zde nejen kuchyně a ošetrovna, zubní ordinace a holírna, ale později i obuvnická dílna, prádelna, žehlírna a čistírna. Postupně se také doplňovala knihovna, ať už českými knihami, tak cizojazyčným tiskem dodávaným pravidelně pracovníky UNRRA.¹⁰¹⁰ V jídelním sále se sloužily pravidelné bohoslužby.¹⁰¹¹ Zájemci o vzdělání či výuku jazyků se měli hlásit, stejně tak jako ti, kteří mohli nabídnout své odborné znalosti k výuce či přednášce, případně ke komentované vycházce po Hamburku a okolí.¹⁰¹² K trávení individuálního i společného volného času sloužila zvláště k tomu upravená klubovna, kde se uskutečňovaly pravidelné debaťní večery i různé denní akce.

---

¹⁰⁰⁹ O vítězství rozhodla prostá většina hlasů, v nerozhodných případech losování. Volba se zahájila v daný čas, pokud byly přítomné alespoň dvě třetiny voličů, v opačném případě se počkalo a volba se odehrála se čtvrt hodinovým zpožděním bez ohledu na počet přítomných. VÚA–VHA, sb. KTKV, k. 10, č. 78, Zpravodaj – Zvláštní vydání, 6. 6. 1945.

¹⁰¹⁰ K poskytnutí případných svazků k zapůjčení pro ostatní se vyzývali samotní přemístění. Po pozdější návštěvě Prahy přivezl styčný důstojník nejprve čtyři desítky českých knih, později sehnal dalších několik set. Výpůjční lhůta trvala tři dny, poté se knihy musely vrátit či prodloužit.

¹⁰¹¹ O jejich konání se staral Josef Limpouch (1895-1965), plzeňský kněz, monsignore, po válce poslanec za stranu lidovou, po r. 1948 politický vězeň.

¹⁰¹² Takto se uskutečnil se značným ohlasem výlet do ZOO Hamburk. Vedení po této zkušenosti plánovalo založit dokonce zvláštní vycházkový odbor. Paleta témat přednášek také byla široká, např. „Pozdravy z barikád“ či „Divadlo“.

Mezi dlouhodobější patřily např. turnaje v šachu či stolním tenise. Mezi sporty se prosadila zejména kopaná, ve které se pořádaly nejen tréninky, ale i mezinárodní přátelská utkání.¹⁰¹³ Pravidelně se konal zábavní program, na který dohlížela kulturní komise. Oblíbená byla odpoledne s hudbou a zejména prakticky každodenní hudební večery s tancem. V sále vzniklý divadelní spolek secvičoval klasická i kabaretní představení a další dobrovolníci organizovali recitační a hudební pásma.

Během pobytu se rovněž hromadily určité stížnosti, jak ze strany přemístěných na vedení či nedostatečné rozdělování, tak ze strany zodpovědných pracovníků na nedostatečnou disciplínu a nevhodné chování obyvatel tábora. Kritizovala se špatná kázeň osazenstva, nepořádek ve společných i venkovních prostorách, ale i neohleduplné hromadění majetku při distribuci či neslušné chování.¹⁰¹⁴ Šlo ostatně v některých obdobích o **soužití** více než 1000 osob, skladba se navíc neustále proměňovala, přicházely nové skupiny a stávající naopak v menších i větších skupinách odjížděly. Přestože se hlasováním výboru stanovilo vzájemné oslovování „kamarád“, atmosféra nebyla vždy přátelská a soužití snadné, což se propsalo jak do apelů na respektování daných pravidel, tak do méně formálních zmínek, jakým byla např. báseň *Zrcadlo tábora: Pohlédni v moje zrcadlo / a poznej se tu sám; / nezlob se, že tě pokříví / to optický je klam. / Nic není zcela bez ceny, / já všechno posbírám. / Ve vlasti přijďte navštívit / můj vetešnický krám. / Že rodní bratři jsme, / to dokázat chcem světu. / Pomáháme si navzájem / jenom – za cigaretu... / Když mi dal bůh úřad, / snad i k tomu svolí, / abych místo perem / mohl mávat holí. / Já jsem duch kritický, / všude vidím bláto, / dovedl bych hubou / dělat z hlíny zlato. / Já jsem malý komunista, / sotva miskou nesu, / když máš více na talíři / zlostí se jen třesu.*¹⁰¹⁵

Přes jeden z hlavních proklamovaných cílů „příjemnění doby pobytu“ se především napjatě očekával **návrat do vlasti**. Vedení v tomto ohledu vyzývalo k trpělivosti a upozorňovalo na komplikovanost celého procesu a jeho překážky. V červnu se styčný důstojník spolu s vedením tábora vydali do Prahy zorganizovat repatriační transport, dorazili nicméně v době, kdy se dojednal postup se spojeneckými jednotkami, že československé Displaced Persons, resp. repatrianti budou svážen Američané do předávacího místa, kterým byla stanovena Plzeň. Pro osazenstvo tábora to sice znamenalo vyhlídku na zajištění návratu, nicméně zároveň

---

¹⁰¹³ Čechoslováci se např. chlubili vítězstvím nad družstvem Velké Británie. VÚA–VHA, sb. KTKV, k. 10, č. 78, Zpravodaj č. 1, 3. 6. 1945.

¹⁰¹⁴ Ve Zpravodaji se dokonce objevila veřejná *Ředitelská důtka členu tábora*, za to, že se dotyčný choval *k jedné příslušnici tábora způsobem nedůstojným a nečestným*. VÚA–VHA, sb. KTKV, k. 10, č. 78, Zpravodaj č. 3, 6. 6. 1945.

¹⁰¹⁵ VÚA–VHA, sb. KTKV, k. 10, č. 78, Zpravodaj č. 4, aut. M. Böhnel, 7. 6. 1945.

prodloužilo jejich pobyt mimo vlast. Vzápětí navíc museli prostor kasáren, pracně přebudovaný na vlastní fungující tábor, předat britským vojenským jednotkám a stěhovat se do nových, navíc méně příhodných, prostor. Přes počáteční nespokojenost (zejména kvůli absenci kuchyně a nutnosti jídlo dovážet) vytvořil Československý tábor repatriantů v Hamburku společně sdílené prostředí i nadále s tím, že *se podařilo poměrně dobře distribuovat všechny příslušníky tábora, takže pomalu začíná normální život.*¹⁰¹⁶

Chod tábora měl svůj program: 6:30 budíček na znamení polnicí, 7:30 snídaně, 8:30 nástup do pracovní služby, 9:00 úřední hodiny, 10:00 konec úklidu, 11:00 ukončení práce, 11:45 výdej jídla ženám, nemocným a dětem, 12:15 oběd, 15:00-16:00 úřední hodiny, 17:00 výdej jídla ženám, nemocným a dětem, 21:00 návrat do tábora, 22:00 večerka na znamení polnicí. Pro zábavní místnosti byl noční klid posunut až na 24:00.¹⁰¹⁷ Mimo tábor se mohlo chodit na propustku, do tábora na povolenku, a to v omezené době. Jídlo bylo vydáváno popořadě podle jednotlivých budov. Aby nedocházelo ke stížnostem, jejich pořadí se denně střídalo. Jídlo se nesmělo vynášet z jídelny a každý měl dodržovat pořádek. Bývalí vězni koncentračních táborů dostávali přídatky.

Tábor spravovali vedle ředitelů a administrativy i služby sociální, zdravotní, pořádková, hygienická, správa budov a zásobovací. O volný čas se staral kulturní referát a knihovna, novinářský referent a čítárna, svou zodpovědnou osobu měla i tělovýchova a zábavní místnosti. Budova byla rozdělena na několik domů, přičemž každý měl svého velitele i policejní skupinu. Vzhledem k dennímu programu byl určen i trubač a k dispozici bylo několik tlumočnicků. Proměnlivá pak byla služba v kuchyni, požární, dezinfekční a silniční, starající se o vnější pořádek. Na čistotu se obecně kladl velký důraz. Mezi nařízeními bylo i pravidelné ranní větrání či dokonce rozvěšování mokrých hadrů.

Mezi kulturním programem se objevily denní koncerty odpoledne od 14:30 na prostranství tábora, případně v jídelně, např. 9. 6. šlo o koncert „anglické hudby“. V červenci se upřádaly oslavy Jana Husa, pojaté jako symbol umučení bojovníka za pravdu. Představení tábora nicméně předem museli ujistit anglického velitele, že tato oslava nepovede k náboženským či jiným rozmlíškám.¹⁰¹⁸ Místní také zajistili možnost vstupu na některá veřejná představení v Hamburku.

---

¹⁰¹⁶ NA ČR, fond MPSP-R, k. 892, složka Hamburk, Zápis z konference, 27. 6. 1945.

¹⁰¹⁷ Tamtéž. Táborový program, 11. 7. 1945.

¹⁰¹⁸ Tamtéž. Zápis konference s angl. velitelem tábora, nedatováno.

K repatriačním transportům docházelo průběžně, ať už k dílčím soukromým či hromadnějším vlakovým výpravám. Osazenstvo tábora zároveň značně kolísalo, podle příchodů a odchodů, a také dle různého důvodu přemístění. Zdá se, i podle většího množství dětí v táboře, že později agenda zahrnuje i reemigranty.

Československý DP-Camp Kiel z pohledu přemístěných

V oblasti města Kiel na severu Německa se nacházeli Čechoslováci roztroušeně v desítkách věznic, táborů a shromažďovacích center i po menších skupinách na pracovním nasazení. Repatriačnímu styčnému důstojníkovi Preusovi, zodpovědnému za danou oblast, se 19. 5. 1945 podařilo vyjednáváním s britskými veliteli zajistit dostatečně vhodný prostor v **Schurcamp 38** s kapacitou až 1 200 lidí, do kterého začal československé Displaced Persons shromažďovat. Vznikl tak místní **československý DP-Camp**, kde se během krátké doby rozvinula organizační síť správy a samosprávy, i bohatý kulturní život, zahrnující akce, vzdělávání, vydávání tisku, sportovní aktivity i mezinárodní setkání.¹⁰¹⁹

Z organizačního hlediska znamenalo soustředění Čechoslováků značné ulehčení. Předchozí činnost repatriačního důstojníka obnášela objíždění táborů a dalších míst, vzdálených od sebe i několik desítek kilometrů.¹⁰²⁰ Koncentrace usnadnila i administrativní stránku, zejména registraci a přidělení víza podle směrnic, a dále organizaci repatriačních transportů a v neposlední řadě také jednotící osvětovou aktivitu mezi Čechoslováky. Do tábora se přemístění dostávali postupně po větších či menších skupinách, ojedinele i jako jednotlivci.

Řízení tábora bylo v prvních chvílích v rukou repatriačního důstojníka. Preus byl důstojníkem vyslaným ministerstvem národní obrany a, jak sám připouštěl, organizační síť rozvrhl spíše podle vojenského vzoru.¹⁰²¹ V čele se nacházel ředitel tábora Čeněk Štípek s dalším personálem, pro chod tábora bylo zaměstnáno několik lékařů, kuchařů, šoférů a poměrně početný policejní sbor.¹⁰²² Své vedoucí měly i jednotlivé baráky. Podobně jako jinde zde

¹⁰¹⁹ Viz báseň příloha č. 1. Ač se jedná o neumělé verše, dle mého názoru vystihují v podstatě problém československých DPů ve své komplexnosti – od jejich organizace, jednotlivých oblastí péče (zásobování, zdravotnictví, poslech rádia, vydávání tisku, vzdělávání) až po autentické projevy samotných DPů.

¹⁰²⁰ *Podotýkám, že jeden kamp (sic!) od druhého jest ve vzdálenosti 10-15 km, takže násobíte-li to 50, vyjde až 750 km [k] obejití všech kampů.* Roztroušené skupiny se částečně organizovaly samy, iniciativu vyvíjela skupina okolo Č. Štípky, která zastávala zájmy Čechoslováků a začala i s jejich soupisem. Vzápětí navázala spolupráci s repatriačním důstojníkem. V nově ustaveném táboře pak nadále zastávaly vedoucí a pracovní posty.

¹⁰²¹ *Hlásím, že jsem život v čl. campu zařídil podobně vojenské organizaci a to: ředitel, štáb, policie, velitelé rot atd.* NA ČR, fond MPSP-R, k. 880, Preus, Týdenní hlášení, 5. 6. 1945.

¹⁰²² Chod tábora vyžadoval zaměstnat několik desítek lidí. Figurují zde vedle ředitele šéf policie, sekretářka, hospodář a tlumočnick, zástupce hospodáře, šéf propagandy, redaktor a režisér, tajemník, personální šéf, šéf kuchyně, dva kuchaři a pět pomocníků v kuchyni, dva lékaři, čtyři šoféři, montér, tři velitelé policie a dalších více než dvacet členů policejního sboru a dvanáct velitelů baráků. Tamtéž.

fungovaly příslušné výbory.¹⁰²³ V táboře zároveň působili pracovníci UNRRA, kteří zajišťovali jak sociální péči, tak vyplnění příslušných „DP formulářů“.¹⁰²⁴ Schurcamp byl po nějaké době provozu při inspekční cestě zvláště oceněn britským velitelem jako dobře fungující, čistý a disciplinovaný.¹⁰²⁵

Dny v táboře neměly být vyplněny jen čekáním, případně prací a administrativními povinnostmi. *A tak ten čas plynul, zábavou, tancem, zpěvem a taky kritizováním.*¹⁰²⁶ Od počátku se konaly **zábavy**, zejména taneční večery s hudbou.¹⁰²⁷ Kvůli tyfové karanténě se načas sice kulturní program přerušil, hned po jejím skončení se ale uspořádala hudba k tanci a víkendový zábavní program. V táboře působil sbor i orchestr, pořádaly se dlouhodobější turnaje, šachové či sportovní. V jídelně vznikla dočasná výstava „Poznej svoji vlast“ z pohlednic zapůjčených jednotlivci. Svě místo našlo i vzdělání, otevřela se provizorní výuková třída a probíhaly jazykové kurzy češtiny i ruštiny. Uskutečnilo se několik přednášek a diskuzí.¹⁰²⁸ Právě toto pole působnosti ale narazilo na různost názorů, některé byly zřejmě kritické k obecnému příklonu k SSSR, což se odrazilo ve stížnosti osazenstva vyšším orgánům o protistátní propagandě.¹⁰²⁹

Přestože se jednalo o národnostní, československý DP-Camp, docházelo často ke **kontaktům s dalšími národnostmi**. Na kulturní program byli zváni hosté, případně se na akci podíleli jako hostující organizátoři.¹⁰³⁰ S dalšími se Čechoslováci setkávali i při přátelských

---

¹⁰²³ Alespoň to vyplývá ze zmínek o „členech výboru“. Bohužel, přestože jsem našla materiály k československému táboru Schurcamp ve dvou zdrojích, ani v jednom nebyly prameny týkající se zasedání výborů, jejich přesné rozčlenění apod.

¹⁰²⁴ Tamtéž.

¹⁰²⁵ Tamtéž. Oceněn byl také provoz kuchyně a nemocnice *Dear Preus, After inspecting the Czecho-Slovak camp to-day (...) please congratulate the Camp Director and his staff on the extremely efficient organisation of camp.*

¹⁰²⁶ VÚA–VHA, sb. KTKV, k. 10, č. 77, Svoboda č. 9, 1. 7. 1945.

¹⁰²⁷ Během týdne se takových hudebních a tanečních večerů uskutečnilo obvykle hned několik, o víkendu i s předchozím zábavním programem.

¹⁰²⁸ Debatní kroužek se scházel v jídelně a měl diskutovat o otázkách sociálních, politických, zdravotních i národohospodářských. Během jednotlivých programů se např. četla československo-sovětská smlouva a debatovalo se o demokracii a socialismu či na výročí proběhla přednáška o Janu Husovi. Tamtéž a NA ČR, fond MPSP-R, k. 880, Preus – tisk Svoboda č. 4, č. 6 a č. 10.

¹⁰²⁹ Kapitán Lagus si žádal vysvětlení, protože obviněn z podpory byl dokonce i repatriační styčný důstojník *Příjezdem první kolony se osazenstvo tábora dostalo do stavu určitého napětí. Byla to půda příhodná pro různé lidi, kteří (...) chtěli cestou záluďnou a nepřímou agitaci otrást vedením tábora (...). Mnoho lidí se jimi dalo oklamat, zvláště mladých, kteří se dali strhnout výřečností, ale ještě více zapůsobila na ně jejich diplomacie a jejich sliby, které ovšem zůstaly planými. (...) A získal-li svými sliby přece jen část tábora, my jsme na stráží a naši jednotu si budeme hájit proti všem, kteří se dali svěsti do jeho sítě.* Tamtéž, Svoboda č. 12, 15. 7. 1945.

¹⁰³⁰ Přátelský večer uspořádali Čechoslováci spolu s ruskými umělci, hostovat přijeli i Italové: *Ve čtvrtek byli našimi hosty Italové, kteří uspořádali zábavní večírek. Program byl pestrý a jednotlivá čísla skutečně hodnotná. Výborní pěvci, zvláště vynikající tanečník, skvělí komikové, dobře volené a realisticky provedené aktovky, znamenitý houslista, udivující polykač ohně, to vše dobře uvedeno do rychlého spádu temperamentním konferenciérem.* NA ČR, fond MPSP-R, k. 880, Preus, Svoboda č. 12, 15. 7. 1945.

sportovních utkáních v kopané.¹⁰³¹ Mezinárodní návštěvy se konaly i u příležitosti ceremonií, sledovaná byla např. tryzna v sovětském táboře, kam Čechoslováci vyslali svou oficiální delegaci.¹⁰³² Ojediněle bydleli i příslušníci jiných národností v táboře, někteří dočasně, ale zejména se jednalo o družky Čechoslováků, jejichž situace se ještě řešila. Naopak co se týče československých Němců, repatriační důstojník je v táboře ponechával jen v případě, že se mohli bezprostředně prokázat dostatečnými důkazy o zachování věrnosti republice.¹⁰³³

Do tábora průběžně přibývali noví obyvatelé. Přestože příchod nedělil tak vzdálený časový úsek, docházelo k neshodám mezi „novými“ příchozími a „původním“ osazenstvem tábora, které již mělo zavedeno určité fungování.¹⁰³⁴ Přes veškerou snahu nebylo soužití několika stovek navzájem prakticky cizích lidí bez problémů. V táboře se řešily průběžné prohřešky proti pravidlům.¹⁰³⁵ Jedním z nich bylo opouštění tábora bez povolení, nebo v době, kdy platil obecný zákaz vycházení kvůli dočasně uvalené karanténě. Omezený vstup do tábora měly také návštěvy a každopádně nesměly v táboře zůstat přes noc. Po desáté hodině večerní se brány tábora uzavíraly, jak pro příchozí, tak odchozí. Spíše než k pozdním příchodům docházelo právě k nepovolenému strávení noci jednotlivců i skupin mimo tábor, či případně někoho cizího v táboře. Rozvíjel se i černý obchod, např. s potravinami z okolí.¹⁰³⁶ Nedovolené hromadění majetku patřilo mezi rozšířenou záležitost, a to buď získáváním větších množství přidělů, než bylo dáno, nebo drobnými krádežemi mezi osazenstvem či z majetku tábora. Potřebné ošacení, obuv a další věci se vydávaly těm, kteří se přihlásili jako potřební. Vzápětí se zjistilo, že se tohoto systému zneužívá a zatímco někteří se dostavili pro přiděl opakovaně, jiným se nedostávalo. Odcizení majetku tábora bylo navíc zásahem do majetku UNRRA a anglických jednotek, proto se samospráva tábora snažila proti této praxi důsledně zasáhnout. Všechny tyto přestupky řešila místní policie a proviněnému hrozilo, že

---

¹⁰³¹ Pro zajímavost, utkání s Řeky vyhráli Čechoslováci několikrát, poražení naopak byli později italským mužstvem. Odvetný zápas s Italy poté československý tým vyhrál, přátelský zápas druhých družstev skončil nerozhodně.

¹⁰³² Podrobný popis návštěvy nekriticky obdivující poměry v táboře i SSSR přinesl i ojedinělou zmínku v této souvislosti o Podkarpatské Rusi, a to údajné svědectví o článku v novinách, kde se raduje z připojení své země „do velké rodiny slovanské“. VÚA–VHA, sb. KTKV, k. 10, č. 77, Svoboda č. 10, 5. 7. 1945.

¹⁰³³ NA ČR, fond MPSP-R, k. 880, Preus, Týdenní hlášení, 26. 5. 1945.

¹⁰³⁴ *A tak jsme nebyli nijak překvapeni těmi příhodičkami po příchodu nových transportů k nám. (...) Taky jsme Vám vyšli ve všem vstříc a přijali jsme Vás do našeho středu jako bratry. Po příjezdu jste byli překvapeni a ihned druhý den jste kritizovali.* Tamtéž, Svoboda č. 12, 15. 7. 1945.

¹⁰³⁵ Přestože se podporoval kulturní program, zakázalo se hraní hazardních her, z nichž se v táboře údajně nejvíce rozšířila karetní hra Gotes (nejspíš sázečí hra známá i pod českým názvem Platýnko – pozn. aut.).

¹⁰³⁶ *...rozhodlo se vedení tábora učinit vše, aby se podobné případy více neopakovaly. Veškeré obchody s masem, ketasení a krádeže jsou okamžitě zakázány. S okamžitou platností je tedy každý sám za sebe zodpovědný, rovněž pomahači a překupníci. Provinilci proti tomuto zákazu budou předáni anglickým úřadům.* Tamtéž. Svoboda č. 6., 20. 6. 1945.

bude vyloučen z repatriace.¹⁰³⁷ Případně se vedení tábora distancovalo od řešení osobních problémů, pokud někoho zadržely spojenecké jednotky. Přesto se incidenty objevovaly opakovaně, nejčastěji v pozdější době během probíhající repatriace, viníky tak již nebylo prakticky možné dostihnout.

Hromadná repatriace započala v první polovině července. Jaká událost to pro osazenstvo byla, nám přibližuje článek *Vítáme Vás do Kielu!: Je sobota, před 7 hodinou ranní, tábor ještě pohroužen ve spánek, jen stráž a kuchyně a několik jedinců, kteří mají již chuť na snídani, jsou již vzhůru. Tu bzučí táborová siréna jednou, dvakrát, třikrát. Spáči vyskočí z postele, některý ještě v polospánku se ptá zpod svých přikrývek: „Co je?“ A už letí táborem zpráva: Jsou zde, kolona přijela! – Konečně přijela, dlouho již očekávána. Byl to ráno sice jen jeden vůz, předvoj, ale přinesl krásnou zvěst: Dalších jedenáct je na cestě. A celý tábor se směje, raduje se, vůz je ihned obklopen zástupem žen a mužů jen narychlo oblečených a spousta otázek dopadá na řidiče, který přes velkou únavu ochotně odpovídá. A během dopoledne skutečně přijíždí další vozy, velké autobusy, nákladní vozy, většinou z Jičína, ale i z Prahy a z Pardubic. Co znamená jejich příjezd pro nás, proč se tolik radujeme? Vždyť to znamená návrat domů, tak toužebně již očekávaný, návrat do vlasti, návrat k svým milým.¹⁰³⁸*

V transportu z 9. 7. 1945 odjelo 368 osob, repatriace další skupiny Čechoslováků následovala 13. 7. 1945, do tábora nicméně v té době přibyly další československé Displaced Persons a v táboře tak stále zůstávalo více než 400 čekajících. Jejich transfer se uskutečnil zanedlouho, dne 18. 7. 1945, železniční dopravou, o den později odjel ještě repatriční transport z nedalekého Neumünsteru. Zůstali jen nemocní, kteří byli předáni do péče zařízení UNRRA a několik Čechoslováků, kteří na poslední chvíli repatriaci odmítli.

Život Displaced Persons v táborech – „mezičas“

Čas mezi osvobozením a návratem (či jiným rozhodnutím o dalším osudu) představoval pro Displaced Persons jakési mezidobí, které trvalo pro některé velice krátce, pro jiné i několik měsíců.¹⁰³⁹ I když byla tato doba vnímána obecně jako **provizorní a dočasná**, neznamenal to, že by se během ní rezignovalo na jakoukoli aktivitu. Právě naopak, právě rozdíl mezi předchozím útlakem vlastní iniciativy a dobou volnosti po osvobození se markantně projevil v

---

¹⁰³⁷ Ačkoli se jednalo (alespoň v této době většinou) o repatrianty, ne reemigranty, byla váha zavazadla k repatriaci omezena na 25 kg. Výzvy k vracení majetku se objevovaly opakovaně. *Neuposlechnutí tohoto rozkazu, případně zjištění bude potrestáno vyloučením z řad osob navracejících se domů.* Tamtéž, Svoboda č. 12, 15. 7. 1945.

¹⁰³⁸ VÚA–VHA, sb. KTKV, k. 10, č. 77, Svoboda č. 11, 8. 7. 1945.

¹⁰³⁹ Ojedinele i několik let, avšak dlouhodobě vyčkávající Displaced Persons už obvykle čekaly na své přesídlení spíše než na repatriaci.

počinání Displaced Persons. Jakmile měly tu možnost, naplno rozvinuly své aktivity a „vrhly se do života“.¹⁰⁴⁰ Ze zpětného pohledu je až s podivem, v jakém rozsahu k tomu docházelo vzhledem k tomu, že paralelně přetrvávaly jejich náročné životní podmínky jako např. nedostatečné zásobování či stále trvající epidemie nemocí, zejména tyfu.

Osvobození

Samotný moment osvobození byl pro přemístěné osoby zásadní a přelomový. Pamětníci na něj vzpomínají velice živě a se silnými emocemi, a to častěji, než na další události, např. návrat domů. *Tak už ji máme, holoubci! Myslím svobodu, přátelé. A přišla, jako z nebe spadla. Opojná, až se z ní hlava točí. Sláva!*¹⁰⁴¹ K tomuto bodu se vztahovali v uplynulém období, a další otázky, které jsou ostatně předmětem této práce, jako by „jen“ vřadili jako součást víru dalších událostí. A dnem osvobození také končí mnoho vzpomínkových publikací i osobních vyprávění. Po tomto zlomovém okamžiku však události pokračovaly a s nimi i kratší či delší život v provizoriu.

Daný den vnímali přemístění jako opět nabytou svobodu, na kterou se dlouho upínali, případně v její dožití ani nedoufali. Důležitost data ostatně promítli i do následujících, bližších či vzdálenějších aktivit. Z těch bezprostředních se nezdálo, že se objevilo v názvu táborových tiskovin (14. duben, Svoboda, Osvobození). V dlouhodobém horizontu to je právě datum vysvobození, kdy se konají výroční události a setkání pamětníků z konkrétního místa či tábora. To, že nabytá svoboda nebyl jen moment, ale komplexní propojení zkušenosti z minulosti a zodpovědnosti vůči budoucnosti vystihovala např. báseň *Svoboda!*:¹⁰⁴² *Svoboda toť tisíciletá touha všech národů, toť bojové heslo všech časů. / Ale co je to vlastně svoboda? / Když místo dveřmi vylezu oknem z bloku? / Když místo na ulici se procházím na střeše? / Když místo loupání brambor, nutné pro naši stravu, scházejí se zahradníci v sadě, aby mohli zase rýt a sázet a pozorně naslouchat odbornému výkladu o zahradnictví? / Když místo nutné práce pro čistotu tábora si vyjedu do lesa a okolí, vždyť sluníčko a příroda lákají? / To vše a vše podobné jest také svoboda. / Ale zvláště my, kteří dobře víme, co to je nesvoboda, nezaměňujme svobodu s anarchií a buďme stále ve střehu na obranu skutečné svobody. /*

¹⁰⁴⁰ Exaltovaný výraz užívám záměrně, abych zdůraznila a shrnula odhodlání, které se opakuje v pramenech, vzpomínkách i v aktivitách, které Displaced Persons vytvářely.

¹⁰⁴¹ ANM, fond B. Příkryl, k. 5, č. 282, KLB 45, č. 3, 22. 4. 1945.

¹⁰⁴² Básně a jiné umělecké projevy se středobodem osvobození se objevovaly poměrně často, přičemž akcentovaly jeho různé aspekty – konec útlaku, příslib návratu či např. abstraktní hodnotu svobody.

*Proto pro nás platí: / Svoboda musí být uspořádána. / Svoboda jednotlivce musí se podříditi zájmům celku, zájmům většiny, doma, zde i všude, mezi jednotlivci i mezi národy.*¹⁰⁴³

Opět připomeňme, že ve skutečnosti pro mnohé den vysvobození znamenal sice svobodu teoretickou, avšak ne faktickou. Už jen systémem shromažďování prakticky pokračoval „táborový život“. Displaced Persons nadále podléhaly nařízením vyšších míst a jejich vlastní podněty byly v mnohých směrech utlumovány. Přemístění omezení pociťovali, na druhou stranu jim často nezabránilo ve vlastní iniciativě, ale i obecnějších projevech radosti, naděje a plánování brzké budoucnosti. Málokdy v tomto období jednali samostatně, i když i toto se, zejména v případě samovolných odchodů, dělo. Často se ale v rámci společenství spontánně i organizovaně sdružovali v národnostní skupiny, které vedly k jejich vzájemnému sdílení a měly usnadnit organizaci péče a repatriace.

Správa a samospráva Displaced Persons

Organizační struktura výborů Displaced Persons v táborech a shromažďovacích centrech se nachází na pomezí oficiální roviny a iniciativy přemístěných. Bezprostředně po osvobození figurovala jako hlavní autorita vojenská správa, dlouhodobě se ale počítalo např. v plánech UNRRA s aktivní spoluúčastí Displaced Persons. Po osvobození s sebou nesla nová správa svá omezení (vycházení, dodržování pravidel), na druhou stranu aktivitu přemístěných podporovala a případně sama iniciovala. Jednak figurovali jako osvoboditelé nejen fyzicky, ale i co se týče přístupu k potřebám internovaných,¹⁰⁴⁴ jednak spolupráce a zvýšená spokojenost vedly k hladšímu průběhu organizace. K tvoření národních výborů vojenské autority vyzývaly. Osvobození konkrétně reagovali na již zmiňovanou výzvu generála Eisenhowera, která zase vycházela z plánů v rámci SHAEF.¹⁰⁴⁵

Ve shodě s tímto, a na základě vlastních směrnic, tak postupovali i českoslovenští repatriční styční důstojníci. Uskupení vznikala i spontánně na straně přemístěných, takto se vytvářely **samosprávné jednotky Displaced Persons**, zejména v podobě mezinárodních, národních či

---

¹⁰⁴³ Tamtéž.

¹⁰⁴⁴ Nelze v tomto ovšem pomíjet stinné kapitoly chování vojenských sil na osvobozeném území. Ty byly dlouhou dobu opomíjeny a vrací se opět do výzkumu spolu s hlubším zkoumáním psychologických otázek i komplexnějšího vnímání celého procesu. Protože šlo často ale v záznamech i ve vzpomínkách o opomíjenou zkušenost, ať už vytěsňenou, z ideových či osobních důvodů záměrně vynechanou, je její rekonstrukce mnohdy složitá a fragmentární.

¹⁰⁴⁵ Myšlený je zejména Standfast Order, viz výše kapitola Počátky práce s Displaced Persons.

poradních výborů, nazývaných někde také komitety, komise apod.¹⁰⁴⁶ Pokud byl DP-Camp vytvořen z již existujícího tábora (koncentračního, kárného, zajateckého ad.), nezřídka se v něm nacházely určité struktury internovaných ještě z dob ilegality, které přebíraly příslušnou zodpovědnost a pravomoc i po osvobození.¹⁰⁴⁷ Do své funkce následně stávající či nové členy potvrdilo volbou příslušné národní shromáždění, do mezinárodních výborů se jmenoval či volil zástupce. Vlastní aktivitu vyvíjeli ale i jednotlivci na místech, kde se přemístění nacházeli roztroušeně, ještě před příchodem repatriačních pracovníků ve snaze řešit situaci či na základě spolupráce s vojenskými jednotkami. Případně vzešla iniciativa od styčného důstojníka, který ve shromažďovacím centru našel československé národní příslušníky v počtu vyšším než několik jednotlivců a vyzval je k vytvoření národního výboru a volbě představitelů, se kterými následně komunikoval.¹⁰⁴⁸

Národní výbor byl **představitelem přítomné skupiny** Displaced Persons, správním a výkonným orgánem místní organizace a prostředníkem mezi autoritou a jednotlivci.¹⁰⁴⁹ Zprostředkoval přemístěným dané příkazy, vyhlášky a na druhé straně hájil zájmy vlastní skupiny a obstarával řešení nedostatků. Byl důležitým prvkem života skupiny, jeho představitelé konali průběžně schůze, na kterých řešili aktuální potřeby, organizaci práce i života v táboře, návrhy a stížnosti.¹⁰⁵⁰ Výbory byly obvykle ustaveny na základě volby dle navrhované kandidátní listiny hlasováním všeobecného národního shromáždění. Mezi členy se často vyskytovali i jinak veřejně aktivní osobnosti a ti, kteří měli příslušné zkušenosti např. z politické, kulturní, zpravodajské či vzdělávací činnosti. Členy výboru se mohli stát jen státně spolehliví národní příslušníci, obdobné podmínky platily i pro voličskou zásadu obecně. Dělo se tak v souladu se směrnicemi, které skupině komunikoval československý styčný důstojník, který tím zároveň usměrňoval jejich iniciativu. V tomto ohledu byla přebírána národnostní politika poválečného Československa, a to někdy v době, kdy se ve vlasti ještě neetablovala a bylo problematické i její právní zakotvení.

---

¹⁰⁴⁶ Záleželo v tomto také na velikosti tábora a jeho funkci (zda byl tranzitní či shromažďovací). Také se praxe lišila dle autority, např. francouzské autority preferovaly spíše úřední režim. K výraznějším rozdílům však docházelo až v pozdějším období, kdy samosprávné jednotky více prosazovaly i politické cíle.

¹⁰⁴⁷ Jak vyznělo i na příkladech, v neposlední řadě záleželo na osobnosti repatriačního styčného důstojníka, resp. složení národního výboru. Pokud se jednalo o důstojníka za řad MNO, tíhnul spíše k hierarchickému uspořádání a výbor měl spíše poradní funkci, jinde naopak přebíral iniciativu a repatriačního důstojníka přijal do své struktury, případně fungovaly obě instituce částečně paralelně.

¹⁰⁴⁸ Jednotlivci byli většinou zasiláni do míst, kde se nacházela větší skupina československých příslušníků.

¹⁰⁴⁹ Navazovalo se tu ostatně na obecnější poválečný proces vytváření národních výborů jako správních orgánů. Viz stručný popis vývoje problematiky národních výborů KUKLÍK, Jan: *Národní výbory*. In: NĚMEČEK, Jan: Kapitoly z osvobození Československa 1945, Praha: Academia, 2017, s. 121-124.

¹⁰⁵⁰ Jeho přesah mohl být i do budoucna, kdy právě národní výbor či jeho členové přebírali oře organizovanosti i ve vlasti v podobě pokračujícího sdružování. Toto byl však případ především bývalých vězňů jednotlivých koncentračních táborů.

Ostatně národní výbory obecně představovaly oficiální proud politiky, ať už byly tyto orgány iniciované skrze styčné důstojníky, či s nimi spolupracovaly. Případné odchylky a propagace odlišných názorů se sledovaly a buď „vnitřně“ vyřešily apelem na nutnost jednoty a v podstatě názorovou korekcí,¹⁰⁵¹ nebo se při rozsáhlejší aktivitě hlásily na vyšší místa a v krajních případech došlo ke stáhání viníků. V tomto ohledu byly jak výbory, tak doba čekání na návrat domů pomyslným mostem do poválečného uspořádání a politiky Československa. Veřejná vystoupení a proklamace jsou srovnatelné s domácí situací, objevují se časté pozdravy vítězným mocnostem, ale i znatelný příklon k SSSR, k „nové demokracii“ a „nové společnosti“. O něco vnímavější je ale rozdíl ve vnímání mezinárodních kontaktů, resp. větší otevřenost k nim na základě zkušenosti i žité přítomnosti mnohonárodnostního střetávání na malém prostoru.¹⁰⁵²

V počáteční fázi bylo mnoho shromažďovacích center mnohonárodnostních, při spolupráci se fungovalo **v rámci mezinárodních výborů**. Jednotlivé národy se obvykle koncentrovaly ve společných prostorách, v ideálním případě do vlastního **národnostního DP-Campu**. Vzájemný styk nebyl zakázán, naopak, konaly se mnohá přátelská sportovní utkání, ale i slavnosti a zábavy, na které se vzájemně zvali hosté jiných národností. Vrcholem pak byly společné ceremonie. Vzhledem k bezpečnostním a zdravotním důvodům ovšem byl zejména v počátečním období omezen pohyb po táboře a jednotlivci dostávali povolenky pro vstup do určitých budov či částí tábora. Podobně se limitovaly i návštěvy. Objevovaly se zejména z organizačních důvodů, kupříkladu když velitelé oblasti přijížděli na revizi nebo pravidelně přicházeli za svou skupinou repatriační důstojníci. Jiní hosté, v československém případě např. návštěva československých vojáků nebo významné osobnosti, znamenala značné povzbuzení a byla pro přítomné silným symbolem. Vědomí, že „nejsou zapomenuti“, přestože se nacházejí mimo vlast a čekají na návrat delší dobu, působilo jako důležitý faktor morálky.

Ochota Displaced Persons ke **spolupráci** kolísala a záležela na okolnostech, schopnostech styčného důstojníka komunikovat širší rozsah problému a přijetí spoluzodpovědnosti ze strany přemístěných. Není náhodou, že se značné množství mezi Displaced Persons zapojilo do práce, vypomáhali spojeneckým vojákům s překlady i organizací nebo styčným

---

¹⁰⁵¹ V rámci společenství se o některých problémech polemizovalo. Jednotu a demokracii, stejně jako vládní linii, si nepředstavovali všichni účastníci stejně. Nelze zároveň přehlédnout fakt, že právě vědomí prozatímnosti a společný zájem návratu domů (nejen na příkladu Mauthausenu) tyto diskuze utlumil, resp. převedl do vlasti.

¹⁰⁵² Připomeňme však poznatky, že v celkovém ohledu došlo rychle k odklonu od mezinárodní solidarity na základě společné zkušenosti a příklonu k silnému nacionalismu, což je v této době poměrně paradoxní, vzhledem ke zkušenosti společné solidarity za války a také právě prožitými důsledky extrémní formy nacionalismu. Viz např. JACOBMEYER, Wolfgang: c. d., s. 51.

důstojníkům a výborům s registrací a sepisováním seznamů. Jednalo se často o vzdělance, kteří uplatnili (nejen) své jazykové znalosti. Zvláště ti, kteří byli již v minulosti veřejně angažováni, převzali za správu část zodpovědnosti. Tato aktivita pro ně znamenala jakousi participaci na osvobození, přičinění se ke zmírnění následků ničivé války a přispění svými schopnostmi a znalostmi poměrů do řešení problému tak širokého rozměru.¹⁰⁵³ Další rozměr ale také byla součinnost celé skupiny, tedy jinak ve správě neangažovaných přemístěných. Celkový počet národnostní skupiny v jednom táboře obvykle kolísal od desítek po tisíce jedinců. Ve velkých společenstvích tak byla běžná různost názorů, představ o způsobu řešení a koneckonců povah osazenstva, nezamezilo se výskytu a nárůstu různých **věcných i mezilidských problémů**. Navíc strukturovaná organizace vznikala zpočátku improvizovaně a narychlo a teprve postupně reagovala na konkrétní potřeby.

Podchytit celou skupinu vlastních národnostních příslušníků a jejich požadavky měla **organizační struktura**, která v rámci národních výborů vznikala, ať už v reakci na situaci nebo opět z podnětu styčného důstojníka. Na zajištění chodu a základních potřeb osazenstva dohlížely např. sekce či samostatné výbory zásobovací, ošacovací či zdravotní. V táborech, ať už pod správou mezinárodního výboru, vojenských autorit či UNRRA, byly sklady potravin, ošacení a dalšího drobného majetku. Přístup do nich měli jen příslušní pracovníci či s povolením další osoby. Důležitou součástí tábora bylo zdravotní, zejména izolované infekční oddělení.¹⁰⁵⁴ Často se také vyskytovaly komise či podvýbory kulturní, tiskové a stížnostní. Poslední jmenovaný výbor se zakládal zejména v reakci na množství individuálních žádostí i výtek směřujících k fungování tábora a po posouzení je předkládal na zasedáních národního či jiného konkrétního výboru. Samostatně pak shromažďoval důkazný materiál proti chování dozorců či spoluvězňů.¹⁰⁵⁵ Přes krátkou dobu společného pobytu se, zřejmě vzhledem k mimořádnosti situace, soužití s dalšími přemístěnými prožívalo velice intenzivně, a to jak v negativním, tak v pozitivním slova smyslu.

Specifickou situací a výrazným pojátkem takto vytvořených DP-Campů byla jejich částečná izolace od okolního prostředí a problémů. Přestože zůstávali ve válkou a boji zničené zemi,

---

¹⁰⁵³ Toto zapojení bylo v prvních dnech časté. Z výše popsaných příkladů byl např. F. Bláha v Dachau důležitým činitelem řešení epidemiologické situace a sám si svou zodpovědnost uvědomoval. *A je to a bylo hrozné, všechno to strašlivé dědictví, které jsem s důvěrou všech národů tohoto malého světa na svá bedra dostal. Ze srdce rád už bych se tohoto břemene zbavil, najde-li se kdo, aby zmenšené riziko převzal. (...) Nevím, kdy se sám vrátím, protože naši osvoboditelé nemají nejmenší chuti mně osobně pustit (...)*. ANM, fond Fr. Bláha, k. 1, č. 11, Dopisy z Dachau psané po osvobození před repatriací, 1945.

¹⁰⁵⁴ Těžší případy se posílaly do okolních nemocnic, kde stav nemocných sledoval styčný důstojník, který nemocné navštěvoval a vyjednával případně jejich zvláštní převoz do vlasti.

¹⁰⁵⁵ Tato druhá aktivita se rozvíjela v bývalých koncentračních táborech.

byla jim zaručována (výměnou za disciplinovanost a organizovanost) lepší úroveň péče a svým způsobem odebrána starost za zajištění základních potřeb. O to více Displaced Persons obrátily pozornost k vnitřnímu životu. *V nejtěžších dobách (...) jsme se zde v severním Německu v tomto campu v Kielu šťastně sešli a houževnatou tvrdou prací si vytvořili malý, čestný, poctivý státeček Čechoslováků.*¹⁰⁵⁶ Podobně si tohoto stavu všímal i autor novinového článku v Dachau: *Tábor představoval miniaturu společnosti národů a dal nám mnoho možností ke studiu národního charakteru všech jejích složek. Naše česká skupina byla v tomto prostředí jakousi miniaturou národa vlastního a poskytovala psychologu a etiku více než dosti možností pozorovati charakter jeho skupin, vrstev, stavů a jednotlivců.*¹⁰⁵⁷ Tento prozatímní čas tak byl opět určitým předstupněm návratu do vlasti. Ze zpráv o diskuzích a přednáškách navíc vyznívá, že přemístění toto propojení vnímali, sledovali se zájmem dění ve vlasti i ve světě, komentovali jej a diskutovali o své budoucnosti ve vlasti.

Soužití Displaced Persons

Základem života a skupinového rozdělení v táborech byla kategorie národnosti na jedné straně a mezinárodní prostředí na straně druhé. Obojí přemístění citlivě vnímali, ne vždy jen pozitivně. Šlo nicméně o mimořádnou zkušenost prolínání národností, jejich vzájemnou komunikaci a v některých případech i její formování.¹⁰⁵⁸ Na malém prostoru se sešli lidé různých charakterů, původu či životního postoje, což s sebou neslo podporu i problémy blízkého soužití společenské skupiny. V místech, kde spolu přemístění pobývali již delší dobu, např. v internaci či na pracovním nasazení, přetrvávaly pozitivní i negativní zážitky z minulých měsíců a let. Ačkoli národní výbory deklarovaly všeobecnou jednotu, utvářely se další zájmové skupiny, které vystupovaly se svými potřebami. Během shromáždění docházelo k vzájemné konfrontaci a případnému řešení.¹⁰⁵⁹ V názorové oblasti se rozhodovalo o jejich vyslyšení a v podstatě upravení podle postupně zformované oficiální linie.

¹⁰⁵⁶ VÚA–VHA, sb. KTKV, k. 10, č. 77, Svoboda č. 10, 5. 7. 1945.

¹⁰⁵⁷ ANM, fond Jaroslav Hájek, č. 78, V nový život č. 8, 10. 5. 1945. Dle autora přitom tato reprezentativní skupina nedokázala ve své většině morálně překročit vlastní potřeby, s čímž následně polemizovaly komentáře v dalších číslech vyzdvihující bratrství a pomoc mezi vězni.

¹⁰⁵⁸ Jak bylo řečeno, dlouhodobější emancipační proces započali již v poválečné době Židé, později i Ukrajinci či další, zejména východoevropské národy.

¹⁰⁵⁹ Tyto konfrontace si někdy vyžadovaly širší řešení. Např. v táboře Bayreuth se v neděli 22. t. m. sešli vedoucí funkcionáři se skupinou členstva, aby vyslechli stížnosti na poměry v ústavě. Po řádném vysvětlení bylo zjištěno, že většina stížností je řádu malicherného, některé však byly závažné. Aby byla odstraněna všechna nedorozumění, byla hned svolána schůze v druhém ústavě, kde byly stížnosti projednány a vysvětleny. V zájmu nápravy a pořádku bylo usneseno: zvolit národní výbor pro politické vedení ústavu a kontrolu, odstranění provinilých funkcionářů z vedení, neposkytovat jakékoli výpomoci německým dozorcům, zvoliti stravní komisi, jakož i ustavit komisi stížnostní. VÚA–VHA, sb. K.T., k. 4, 16/Be/1/4, Časopis 14. duben, č. 3, 25. 5. 1945.

Upevňování sounáležitosti se dělo i na četných **ceremoniích**, které doprovázely proslovy, manifestace jednoty i mezinárodní spolupráce.¹⁰⁶⁰ Každá národnostní skupina slavila „své“ svátky a shromažďovala se na celonárodních schůzích. Oslavy se konaly i na celotáborové úrovni, po osvobození zejména při oslavách 1. května či při jiných příležitostech, jako byly návštěvy významných představitelů apod.¹⁰⁶¹ Zajímavým aspektem je, že nezdřídka zůstávala důležitým dorozumívacím jazykem němčina, do které se překládaly např. i některá hlášení mezinárodních táborových výborů. Jazykové prostředí jinak bylo velmi různorodé, a tak se významně uplatnili lidé s různými jazykovými znalostmi, a to jak ve spolupráci s autoritami, tak při vzájemné komunikaci.

Společně prožité náročné zkušenosti daly základ mnohým přátelstvím a vzájemné solidaritě a důvěře, která pak přetrvávala i do let poválečných.¹⁰⁶² Společný pobyt zaval také hlubším vztahům, z nichž některé přerostly ve vztahy milenecké či manželství. Nezdřídka tak vznikly národnostně smíšené páry, u nichž se vzápětí řešily náležitosti jejich návratu. Podobné vazby ale mohly vznikat až po návratu na základě vzájemného porozumění prožitého i naopak pocit nepochopení situace ze strany ostatních.

Každodennost

Doba mezi osvobozením a repatriací neznamenalou pouhé pasivní čekání. **Chod tábora** zajišťovalo pokračování určitých prací, zejména v kuchyni, v ošetrovně a ve skladech, ale podle zvyklostí a potřeb fungovaly i nejrůznější služby, jako např. prádelna, holič apod., případně se pokračovalo ve stávající činnosti. Značné úsilí a zapojení dobrovolníků představovala práce v souvislosti se samosprávou a organizací evidence osazenstva. Jak bylo řečeno, mnozí z řad Displaced Persons pomáhaly spojeneckým orgánům s organizačními náležitostmi, v kanceláři či s překládáním. Opět především v minulosti aktivní jedinci cítili potřebu přispět svými schopnostmi celku a tím se svým způsobem podílet na řešení situace své i ostatních. Zvláštní postavení mezi dalšími povoláními přitom můžeme průběžně vysledovat u lékařů. Jejich obecný nedostatek v dané situaci znamenal, že se zapojili se svými vědomostmi do ošetřování nemocných, přestože se tím sami vystavovali značnému riziku a případně to i oddálilo jejich návrat domů.¹⁰⁶³ Specificky se také na většině míst ujali

---

¹⁰⁶⁰ Viz příklad Buchenwald.

¹⁰⁶¹ A skrze podobné ceremonie a vzpomínková setkání trvá upevnění skupiny zejména v případě bývalých vězňů koncentračních táborů i v poválečné době a v mnohých případech ještě do dnešních dní.

¹⁰⁶² Tento fenomén však lze zkoumat spíše na individuálních sondách než plošně.

¹⁰⁶³ Jacobmeyer hovoří o tom, že i v této spolupráci postupovaly autority diferencovaně. Např. při nedostatku lékařů tuto práci v britské zóně případně vykonával i pomocný zdravotní personál či němečtí lékaři, což naopak v americké zóně bylo nemyslitelné. JACOBMEYER, Wolfgang: c. d., s. 44.

vykonávání služby duchovní. Pořádání bohoslužeb se stalo důležitou a častou součástí života po osvobození, duchovní setkání či četba Bible se konala v kruhu věřících i tam, kde se nenacházela posvěcená osoba. I ostatní se ale v tomto krátkém čase uplatnili svým způsobem ve svých původních povoláních, jak v těch intelektuálních, jako např. politici, učitelé, novináři, tak v pracích manuálních, a to zejména kuchaři a řemeslníci.

Protože se přestaly vykonávat mnohé práce z předchozího období, ať už v rámci nasazení či během pobytu v táborech, **přibylo volného času**, který se vyplnil zejména zajišťováním základních potřeb a rekonvalescencí. Vzápětí, prakticky od prvních chvil, se organizovaly zájmové, kulturní, osvětové, sportovní a další aktivity a rozvíjel se život ve společenství, ve kterém se v tu chvíli přemístění nacházeli.¹⁰⁶⁴ Oblíbené a prakticky všudypřítomné byly organizované zábavy obvykle doprovázené hudbou a tancem.¹⁰⁶⁵ S tím souviselo utváření či rozvinutí omezené předchozí ilegální činnosti hudebních těles, orchestrů, sborů a dalších uskupení.¹⁰⁶⁶ Hudba byla důležitým elementem, využívalo se jí i při slavnostech, pochodech a dalších příležitostech.¹⁰⁶⁷ Přemístění si také zpívali, individuálně nebo společně, vedle hymny písně lidové, případně „revoluční“ nebo populární.¹⁰⁶⁸ Mezi představeními se často objevovaly i divadelní vystoupení a recitační pásma. Repertoár se opět vybíral z klasických děl či z vlastní tvorby. Táborová poezie v sobě nesla jak popis situace, často v nadnesené i humoristické formě, tak pocity, které přemístění během své internace, přemístění či momentální situace prožívali. Opakoval se mezi nimi motiv smutku za ztracené blízké, vzdálený domov nebo prožitou bolest. Časté byly ale i verše vztahující se k osvobození a vítězství, odkazující s odhodláním a nadějí do budoucna.

Středobodem zájmu přemístěných byly **zprávy a informace** o válečné, politické situaci na mezinárodním poli i ve vlasti. Sledovali ji obvykle z rozhlasového i tiskového zpravodajství zahraničního a domácího a šířili dále mezi sebou prostřednictvím vlastního tisku.¹⁰⁶⁹ Součástí

---

¹⁰⁶⁴ Obdobná potřeba se objevuje napříč místy i obdobími. V tomto ohledu se např. příliš nelišily DP-Campy, které vznikly z dřívějších táborů a smíšené nově zorganizované, samozřejmě s ohledem na fyzický stav osazenstva. Čím delší přitom byla doba pobytu, tím komplexnější struktury a dlouhodobější program (např. vzdělávací, duchovní, kulturní) se etablovaly. Specificky se pak každodennost a táborová kultura studuje zejména u dlouhodobých Displaced Persons, které v DP-Camps pobývaly několik let v očekávání emigrace či jiného osudu. V československém případě se pevnější struktury vybudovaly spolu s dlouhodobější emigrací po r. 1948, viz kapitola Emigrace po r. 1948.

¹⁰⁶⁵ Zatímco někde šlo o občasnou záležitost, jinde se konaly během několikátýdenního čekání několikrát týdně.

¹⁰⁶⁶ Ne všude měli u sebe přemístění vlastní hudební nástroje, ty proto byly jedním z artiklů, které styční důstojníci žádali zaslat pro potřeby hudebníků.

¹⁰⁶⁷ Sbory, které se v táborech daly dohromady, zpívaly např. i na pohřbech. Některé zprávy uvádějí, že orchestr hrál např. i při odjezdu repatričních vozů.

¹⁰⁶⁸ Oblíbená podle záznamů z různých míst byla píseň Dobru noc a písně Osvobozeného divadla.

¹⁰⁶⁹ Viz dále kapitola Sebereflexe skupiny dle analýzy táborového tisku.

center a táborů byla v ideálním případě knihovna s klasickými tituly i aktuálním tiskem.¹⁰⁷⁰ Knihy se přitom sháněly obtížně. Částečně se o jejich zajištění starali repatriační důstojníci a dobrovolné organizace ještě v kontaktu s exilovými nakladatelstvími v Londýně, ve větším množství se pak posílaly z Československa. Brzy se také rozvinula **výuka**, zejména jazyků či ve formě přednášek.¹⁰⁷¹ Ty měly nejrůznější tematiku, opakovaně se však objevují témata historická a osvětová, spojená především s válečnými událostmi a politickou situací či budoucímu směřováním Československa.

Napříč tábory aktivně rozvinuly **sportovní** a tělovýchovné tréninky i klání. Jejich vedení se často ujali členové Sokola či obdobných spolků a zapojili se zájemci ve všech věkových kategoriích. Obvyklá byla ranní rozvíčka. Mezi sporty převažoval fotbal, ve kterém se pořádaly často i místní mezinárodní zápasy. Tělesný a zdravotní stav osazenstva nedovoloval vrcholové výkony, nicméně byl důležitým faktorem odreagování se i rekonvalescence a povzbuzení nejen fyzické, ale i psychické stránky jednotlivců i kolektivu. Všechny tyto projevy pomáhaly přemístěným v prožívaném „mezičase“ reflektovat minulost, ventilovat různé emoce a sbírat motivaci k budoucnosti.

Svědectví a archivace

To, co přemístění prožili a čeho osvoboditelé či repatriační důstojníci byli očitými svědky, byl často velký zásah do jejich prožívání, smýšlení i postojů.¹⁰⁷² Ačkoli podobné zážitky měly velice individuální dopad, v podstatě bezprostředně po osvobození se zejména v koncentračních táborech vzedmula vlna uchovávat svědectví a dokumenty.¹⁰⁷³ Ta měla sloužit jednak jako průkazní materiál pro soudní řízení, který soustřeďovali Spojenci v rámci War Crimes Commission. Ve velké míře ale mělo jít o osvětu veřejnosti a uchování materiálu a svědectví dalším generacím, aby se zabránilo opakování obdobných událostí. Přemístění k soupisu byli motivováni právě během pobytu v táboře, kde mohou využít volný čas i stále

---

¹⁰⁷⁰ Tisk dodávala zejména UNRRA a SHAEF. Ten vydával svůj list S.H.A.E.F. čtyřjazyčně – německy, polsky, francouzsky a anglicky. Ojedinele jsem v souborech dokumentů našla i výtisk československé Služby repatriantům, je ovšem otázka, zda ji majitel nezařadil k dokumentům dodatečně. ANM, fond B. Přikryl, k. 6, č. 401.

¹⁰⁷¹ Případně i výuka dětí a mládeže, nicméně ta se v omezeném časovém prostoru u československých Displaced Persons tohoto období příliš nerozvinula. Větší význam pak měla také u emigrantů po r. 1948.

¹⁰⁷² Psychologie je poměrně mladým tématem výzkumu, přitom tuto stránku řešily autority (zejména UNRRA) poměrně obsáhle a reflektovali ji i někteří přeživší. Viz např. opakovaně vydávané FRANKL, Viktor E.: *A přesto říci životu ano: psycholog prožívá koncentrační tábor*. Praha: Karmelitánské nakladatelství, 2018. V československém prostředí např. UTITZ, Emil a KRAUS, Karel, ed.: *Psychologie života v terezínském koncentračním táboře*, Praha: Dělnické nakladatelství, 1947 nebo dizertační práce KLEIN, Ota: *Vliv koncentračního tábora na etický charakter židovské mládeže*, 1948.

¹⁰⁷³ Další skupiny přemístěných v tomto neprojevovali tak intenzivní aktivitu. Viz dále.

ještě živé vzpomínky.¹⁰⁷⁴ Např. v již zmíněné dokumentační akci v Buchenwaldu se autorům zdůrazňovalo, aby se v případě svědectví neopomenula uvést data a jména. K osvětě se radilo, ať autor *popíše co nejživěji, co zažil, co viděl, co slyšel, co cítil, co si myslel. (...) Nebojte se, že při tom jde o tom, abyste události vyličovali bůhví jakým literárním slohem. Naopak! Vypište svou věc prostě tak, jak byste ji vyprávěli své ženě nebo svému příteli, ale pravdivě, beze všeho přehánění.*¹⁰⁷⁵ Podle motivů zmíněných ve svědectvích lze vyčíst, že je pisatelé vnímali jako určitý očištný proces a skrze výpovědi nacházeli smysl v tom, co prožili a proč přežili.¹⁰⁷⁶ Shromažďovaly se nejen výpovědi, ale i dokumenty, které se následně také repatriovaly do vlasti.

Problémy života v Displaced Persons táborech

Z jistého úhlu pohledu by se mohlo zdát, že po osvobození skončily přemístěným náročné podmínky a nastaly poměrně příjemné a nadějeplné chvíle v očekávání návratu, situace ale byla mnohem komplexnější a složitější a stále byl pravdou spíše opak. Život v provizorních podmínkách, organizační nedostatky, následky pobytu v nuceném přemístění, soužití různorodých jedinců, to vše s sebou přinášelo v každodenním fungování mnohé problémy.

Příčina problémů mohla přicházet z **vnějšku skupiny**. Nedostatečné zůstávalo zásobování potravinami, ošacením, zdravotním a dalším materiálem či předměty denní potřeby. Přetrvávala také nebezpečná zdravotní situace, mnoho táborů se dostalo po jistou dobu do karantény, zejména kvůli epidemii břišního tyfu. Displaced Persons nemohly tyto nesnáze, resp. jejich řešení, přímo ovlivnit, protože jejich řízení bylo v gesci autorit spravujících tábor. To na druhou stranu neznamena, že by se k situaci nevyjadřovaly, stížnosti a žádosti o nápravu směřovaly ke zprostředkovatelům, tj. k národnímu výboru nebo repatriačním styčným důstojníkům. Nespokojenost čekající v táboře ventilovali i dalšími projevy, například satirickým a humorným ztvárněním ve vlastním tisku. V závažnějších případech se ale uchýlili např. k černému obchodu nebo ke krádežím vně tábora i uvnitř.

Právě samy Displaced Persons byly příčinou dalších mnoha potíží, které si **způsobovaly vzájemně** či jimi překračovaly z různých důvodů daná nařízení. V době po osvobození,

---

¹⁰⁷⁴ *A pusťte se do psaní ihned, máte času dost, alespoň využijete volní chvíle a buďte přesvědčeni, že užitečné, jak poutavě jste nám dovedli líčit viděné a prožité na příklad v Mauthausenu (...).* ANM, fond Jaroslav Hájek, V nový život č. 7, 9. 5. 1945.

¹⁰⁷⁵ ANM, fond B. Příkryl, k. 5, č. 276, Zprávy kulturní a tiskové komise č. 1, 22. 4. 1945.

¹⁰⁷⁶ Složky s (často ručně) psanými svědectvími obsahují zejména fondy jednotlivých táborů v rámci VÚA–VHA, sb. K. T. či sb. KTKV, ne náhodou se o sběr materiálu starali přemístění, kterým byla podobná činnost blízká v povolání. Např. redaktor Jaroslav Hájek shromáždil množství obsáhlých pamětí, které soustředil do souboru dokumentů tzv. Kroniky, která je dostupná v ANM, fond Jaroslav Hájek, k. 2.

případně ještě před osvobozením, docházelo nezřídka ke svévolnému odchodu do vlasti. V nastalé situaci se takto jednotlivci často domů skutečně dostali a jejich příchod byl mnohdy důležitou informací o tom, kde se nacházeli další přemístění. Pohyb bez příslušného povolení na území spravovaném armádou se však postihoval.¹⁰⁷⁷ S propustkou nebo někde v rámci správního celku opouštěli přemístění tábor do blízkého okolí či města, přičemž docházelo k interakci s dalšími lidmi přebývajícími dočasně v dané oblasti nebo s místním obyvatelstvem. A příležitostně při tom docházelo k násilnostem, rabování a krádežím, což jak správní tak vojenské autority trestaly. Spolupráce s okolním obyvatelstvem mohla být oboustranně výhodná, a přesto se v dané situaci jednalo o přestupek. Nechtěnou situací byl např. i pobyt někoho, kdo již byl registrován ve shromažďovacím centru, mimo tábor, kupříkladu při navázání milostného vztahu.¹⁰⁷⁸ Nejčastějším přečinem v tomto ohledu byl černý obchod. Zatímco Displaced Persons díky přidělnům disponovaly určitými komoditami, které byly pro místní nedosažitelné (jako byly cigarety ad.), dostávaly jejich směnou zejména potraviny, ale i další předměty.

Hromadění majetku obecně se velmi rozšířilo, probíhaly kontroly způsobené kradenými zásobami v táborech a vzápětí se limitovala alespoň váha zavazadla při repatriaci.¹⁰⁷⁹ V Bayreuthu tuto situaci glosovala v tisku báseň *Křečkujeme: Jak do úlu pilné včely / snášeli po týden celý / z venku věci hoši mnozí. / Soudný člověk se až hrozí, / co vše sobě nastřádali, / když tak pilně křečkovali... / Doutníků snad na tisíce, / cigaret pak ještě více; / tolikeré oblečení, / že zapomenuto není / jistě ani na příbuzné. / Všeho prádla kusy různé / a bot – kam se Baťa hrabe, / jeho zásoby jsou slabé! / Konzerv fůra, vína moře, / zavařenin jak v komoře. / Krátce: vše, co naskytne se, / sebere se a donese. / Zajisté má mnohý vztek, / vzít že nemůže i nábytek. / Kdyby našel Zoo, pro svoji snad matku / „zkonfiskoval“ by i slona na památku. / Samý baťoch, samý pytel, / samý balík mnohý přítel / jako klenot u postele chová. / Stále pak se snáší kořist nová... / Jak to domů dostat chtějí, / vědí jenom bozi. / Budou na to potřebovat / stěhovací vozy.*¹⁰⁸⁰

Vnitřními problémy v rámci národnostních skupin byly nejčastěji názorové neshody a nesoulad mezi jednotlivci, obviňování z nevhodného jednání nebo kolaborace. Do stížností se

¹⁰⁷⁷ Nejčastěji návratem jedince do shromažďovacího centra, ale ve vypjatých obdobích i přísnějšími tresty. Národní výbory se průběžnými apely snažili tomuto nepovolenému odchodu zabránit a hrozili až vyloučením z péče a repatriace.

¹⁰⁷⁸ I těmto případům národní výbory hrozily vyloučením z repatriace, viz příklad v Creussenu. Přemístění přebývajících mimo tábor již od osvobození se sice přestupku přímo nedopouštěli, nešlo ale ani o organizačně chtěnou situaci a správa je postupně vyčleňovala z výhod péče.

¹⁰⁷⁹ Ani to ovšem nezabránilo odvozu ukradeného či nahromaděného zboží.

¹⁰⁸⁰ VÚA–VHA, sb. K.T., k. 4, 16/Be/1/4, Časopis 14. duben č. 5, 9. 5. 1945.

propisovalo politické přesvědčení, národnostní otázky i osobní nevraživost. Spory se urovnávaly přímo při poradách, shromážděních a reakcích na podané stížnosti, nebo nepřímo, kdy se jiná skupina či přímo národní výbor ozvaly s protinázorem zveřejněným např. prostřednictvím otevřeného dopisu nebo polemikou v táborovém tisku. Navenek se proklamovala jednota a roztržitost naopak kritizovala. Připomeňme zároveň, že tyto národnostní skupiny již často představovaly v několika ohledech předvýběr těch, kterým byl oficiálně povolen návrat do vlasti.

Vzájemné setkávání různých skupin Displaced Persons – soudružnost nebo rozlišování?

Jak bylo již několikrát zdůrazněno, přemístěné osoby, neboli Displaced Persons, byly od počátku silně heterogenní kategorie, každá skupina (ne-li jednotlivci), přitom měla jiné predispozice i životní vyhlídky. O **existenci celého širokého problému** se dozvídali osvobození na základě informací od místní repatriční správy, postupně od zástupce vlastní vlády, tedy právě československého styčného důstojníka. Ti v souladu s mezinárodní definicí a dohodami, v rámci organizačních pokynů nalezeným přemístěným sdělovali, které osoby pod péčí a organizaci návratu spadají a jaký je oficiální přístup vlády.¹⁰⁸¹ Tato danost „shora“ měla velký význam, protože ač na malém území, během války se jednotlivé skupiny přemístěných prolínaly ojediněle a toto rozdělení tak na některých místech zůstávalo i po válce. Větší koncentrační tábory např. zůstávaly i po osvobození řízeny samostatně, zatímco na místě více roztroušených osob v nuceném nasazení, menších táborech a věznicích docházelo k častějšímu propojení skupin. Administrativně se odlišnost řešila například **prioritami** péče a repatriace. *Při repatriaci přicházíme my – bývalí vězni – na řadu první, pak teprve přijdou vál. zajatci a nakonec zavlčení dělníci. A teprve potom bude zahájeno šetření o těch, kteří se bez průkazu vydali domů sami (...).*¹⁰⁸² Otázkou zůstává, zda a jak se s dalšími skupinami střetávaly samotné Displaced Persons a nakolik se vzájemně ztotožňovaly či se vůči sobě vymezovaly, tedy zda se v některých ohledech chápaly jako součást jedné skupiny

---

¹⁰⁸¹ Důstojníci sdělovali tento problém poměrně komplexně již při úvodním setkání. Zapisovatel 7. schůze Národního výboru Dachau si např. z prvního sdělení kapitána Falty poznamenal: *Jeho úkol: 1 ½ mil. zavlčených krajanů. Repatriace a je to součást jeho úkolu. Jak rychle nemožno říct – názor naší vlády 1.) vězňové koncentračních táborů (...)* Karanténa a pak repatriace dle technických možností: auta, vlaky i letadla dle stavu našich lidí. V Německu se zřizují ~~tábory~~ (škrtnuto v originále) centra sběrná na provedení repatriace. Velký problém 20 mil. cizinců. Dachau je první větší centrum na repatriaci, které vidí. Výběr, koho vezmeme domů – Češi, rasové problémy, Němci antifašisté. (...) Seznam jmen přes Paříž a pak Londýn – rádio hlásiti jména osob domů na Slovensko a P. Rus. Korespondence nemožná k nám, pouze do Francie a Belgie. Jeho úkol je nám pomáhat. Hlavní orgán Národní výbory. Počítá s NV, sám neinformován. VÚA–VHA, sb. K.T., k. 20, č. 89/Da/1/20, Zápisy ze schůzí ČSNV, 7. 5. 1945.

¹⁰⁸² VÚA–VHA, sb. K.T., k. 4, i. č. 21a, č. 23a, Domů, domů, 5. 5. 1945.

„vykořeněných“ či „obětí války“. Propojení jinak nesourodé skupiny se totiž od počátku dělo ve velké míře skrze administrativní autoritu.

S prolínáním jednotlivých skupin se nicméně ještě před repatriací setkáváme, a to jednak, pokud byly shromážděny společně v jednom táboře, jednak při odděleném ubytování, kdy se vzájemně potkávaly při vycházkách či jiných aktivitách. Příklad takového setkání vně tábora se objevuje v následující pasáži.¹⁰⁸³ Ač může jít o smyšlený či z více událostí složený příběh, článku z buchenwaldského časopisu mládeže je znatelné vzájemné nepochopení a vymezení se. Přestože se projevuje národnostní sounáležitost a radost ze setkání s vlastní kulturou i mimo vlast, vyznívá zde při tom zároveň odtažitý vztah mezi „politickými“ a nuceně nasazenými. Podobně se rozebírá poměrně rozšířená výtka přílišné morální uvolněnosti u pracujících, tj. nuceně nasazené mládeže a její údajná nedostatečná reflexe závažnosti války a boje za svobodu. Bývalý internovaný se zde staví do role nositele morálních hodnot, které prokázal svým vytrváním a za která si zaslouží adekvátní uznání.

Náš blokan je zlato, dal mi na dnešek bumážku (propustku – pozn. aut.). Tak konečně po 6 letech jdu svobodně po chodníku bez doprovodu SS. Jdu, nemaje cíle, vlahý vánek mne ovívá, nemyslím na nic. (...) Slyším hudbu, je to možné, vždyť nejsem v Troji. A již vidím nad vchodem naši vlajku. Oslovuji jednoho občana, co se zde děje. Jadrná česká řeč mi odpovídá: „Jen pojď dál, my Češi, pracující v Německu, děláme zde náš první večírek na svobodě.“ Kráčím po schodech nahoru a přejí si potkati zde naše ženy. (...) Zjišťuji, že v rohu sedí dvě děvčata, a okamžitě s jejich dovolením přisedám. Jsou to dvě polská děvčata, se kterými chodí naši chlapi. Jenže dlouho to netrvá, když mi jeden připomíná, že jsou zasnoubeny. Mám vztek a hlasitě křičím: „Copak se s nimi nesmím bavit?“ „No jo, ale když ony jsou zasnoubeny!“ Teprve nyní chápu a řvu: „Co si myslíš? Já jsem přeci politický vězeň z Buchenwaldu! A ne nějaký Čech, který pracoval v Německu!“ Otráven vstávám a jdu se podívat, jak to vypadá v tanečním sále. (...) U stolu sedí dva Američané, Němka a naše mládež, která byla nucena v Německu pracovat, v živé zábavě.“ Kamarádi, (...) ty Němky by bylo záhodno vyhodit. „Proč? My bychom neměli s kým tančit. To je nesmysl.“ „Tak mimochodem,“ jim odpovídám, „víte jistě o tom, co se odehrálo v posledních dnech v Praze. (...) Víte vy jistě, že otec této Němky nebombardoval naši Bulovku!“ Odpovědi jsou mi udivené obličejy. Nechci se dál vyptávat, snad někteří vědí víc, ale já musím pryč. Při

---

¹⁰⁸³ Protože jde mezi dalšími články o zajímavý příklad právě srovnávání se mezi více skupinami přemístěných, ponechávám článku značný prostor. Nelze jej ovšem paušalizovat jako obecnou skutečnost či pravidlo, naopak, obdobné články se příliš často nevyskytovaly. Jednotlivci buď neměli důvod se srovnávat, protože se necítili být s jinou skupinou ve skutečnosti propojeni, nebo jejich postoj nebyl tak příkrý.

odchodu potkávám dvě děvčata, jsou z Moravské Ostravy. Děkuji jim za pohostinnost a ujišťuji je, že jsem snědl všechno. Mají radost a tak ještě dodávám, že můj talíř jistě poznají, neboť je chlebem čistě vytřen. “(...pisatel se pak v textu s další skupinou Čechů přesouvá ke kasárnám, kde měla ten večer program Bohéma.) „Začínám debatu, chlapci projevují nedůvěru. Neví proč, až za chvíli z nich vyleze, že politici se na ně dívají svrchu. A víte proč? Oni nás přehlížejí, neboť byli zavřeni za politickou práci a my nedělali nic. Vždyť jsme ani nemohli. (Pisatel se následně pozastavuje nad několika rozhovory a setkání, zejména s Češkami a tím, jak za války žily.) Mně do toho sice nic není, co každý dělá, ale u nás doma nebylo zvykem, aby si děvče sedalo na klín chlapci, kterého nezná. Mlčí. To chcete být těž jednou matkou. Ale já již přeci jsem, mám dvouletou dcerku! Smrtný pot na mně vystupuje a zbaběle utíkám. (...) Něco pravdy na tomto článku bude, neboť mnozí z vás prohlásili, že při hledání ženy pro sebe, první otázka bude znít, zda-li pracovala v Německu. Ale nebudte [překvapeni], děvčata se budou ptát také.“¹⁰⁸⁴

Ve **společném shromažďovacím táboře** se jednotlivé skupiny nejen setkávaly, ale vytvářely společnou samosprávu a každodennost. Přemístěné propojovalo národnostní povědomí, ale i toto mohlo být složité vzhledem ke složitosti národnostní otázky a rozdílné válečné zkušenosti např. Slováků. Silnějším společným jmenovatelem byla (u většiny) snaha dostat se v brzké době domů. O překlenutí rozdílů se snažily vedoucí orgány ve shodě s jedinci, kteří s nimi většinou spolupracovali, jednak z praktických důvodů, zejména tím ale komunikovali oficiální směr poválečné československé politiky. Disciplína se zajišťovala rozsáhlým vydáváním pravidel, delegováním pravomocí. K jejímu dodržování opět jako největší motivace platil společný zájem brzkého návratu.

Soužití přesto zřejmě nebylo zcela nezaujaté a povědomí o odlišném důvodu přemístění přetrvávalo. *Je ovšem nutno vytknouti našim lidem jejich lhostejnost k těmto [organizačním – pozn. aut.] věcem, které vyžadují značnou námahu, která bohužel spočívá na lidech, potřebujících rekreaci více, než ostatní. Jsou to právě bývalí vězni z káznic a koncentráků, kteří se tady znovu obětují ve prospěch celku, za což se jim bohužel nedostává patřičného uznání.*¹⁰⁸⁵ Nejen na tomto příkladu je navíc markantní, že jako činitelé samosprávy a organizátoři aktivit se angažovali ti, kteří byli nějakým způsobem činní již před svým přemístěním, ať už politicky, hospodářsky, kulturně, intelektuálně nebo duchovně. A právě

¹⁰⁸⁴ ANM, fond B. Příkryl, k. 5, č. 295, Mládí nastupuje, s. 30, nedatováno.

¹⁰⁸⁵ VÚA–VHA, sb. KTKV, k. 10, č. 78, Zpravodaj č. 1, 3. 6. 1945.

oni byli pro své aktivity často internováni a po svém osvobození cítili povinnost či potřebu dát své schopnosti opět ve prospěch ostatních.

Sebereflexe skupiny dle analýzy táborového tisku

Přemístění se navenek projevovali rozličnými způsoby. Otázkou zůstává, nakolik tuto svou situaci v dané době reflektovali jako specifickou, případně jako sdílenou ve smyslu pojetí Displaced Persons. O určité zachycení se pokouším na základě analýzy jejich mediálních projevů (opět z doby mezi osvobozením a repatriací). Tisková činnost byla jednou z častých aktivit Displaced Persons napříč místem i obdobími.¹⁰⁸⁶ Sloužila k vzájemné informovanosti i vyjádření aktuálních problémů a myšlenek směrem k vlastní skupině.

Právě na tuto propojenost jsem se zaměřila.¹⁰⁸⁷ Sledovala jsem, jak se v textech psaných samotnými Displaced Persons (v tomto konkrétním období) projevovala témata související s reflexí jejich situace (jako skupiny), společně prožité zkušenosti či naopak odlišnosti vůči okolí. K analýze jsem využila tisk, který byl vydáván ve výše popsanych táborech. V tomto se opět reflektuje odlišnost novin vycházejících v bývalých koncentračních táborech a v nově vytvořených DP-Campech. Z tohoto důvodu, a s ohledem na zachycení celkového ladění i zaměření jednotlivých tiskovin považuji opět za důležité je představit odděleně.

Buchenwald – KLB 45

V osvobozeném táboře vycházelo množství tiskovin, které nám zanechávají částečně svědectví o poměrech, životě a smýšlení jejich pisatelů i těch, pro které byly určeny. Svůj vlastní tisk měly jednotlivé národnosti skupiny.¹⁰⁸⁸ I Čechoslováci vydávali několik různě zaměřených tiskovin, zde se zaměříme na poválečnou produkci. **České zprávy** vycházely

---

¹⁰⁸⁶ Titulní strany táborového tisku viz příloha č. 17.

¹⁰⁸⁷ Zároveň tento pramen limituje dosah skupiny, např. omezený okruh redaktorů. I když se většinou jednalo o tisk vydávaný pod intencí národních výborů, byl často otevřený příspěvkům (i anonymním) od publika. Z palety příspěvků jsem se zaměřila právě na pojmy, zmínky a delší texty, kterými se pisatelé, v obecnějším pohledu určitá skupina Displaced Persons (ačkoli se tak sami přímo nenazývali), vyjadřovali o sobě v dané situaci (prožitá zkušenost internace), na daném místě (mimo domov) a v daném společenství (jako součást další skupiny internovaných v národnostním, lokálním táborovém i širším pojetí perzekvovaných obecně). Sleduji také, jak svou zkušenost vykořenění a nucených podmínek reflektovali v souvislosti s výhledem toho, jak se jednotlivé aspekty propíší do jejich osobnosti a budoucího jednání. Rovněž jsem si vědoma, že některá prohlášení hraničí či se prolínají s jinou oblastí, např. mluví-li se o válečném utrpení, stírají se v prohlášeníh někdy rozdílů utrpení skupiny přemístěných a válečné utrpení celého národa apod. Vycházím proto často z kontextu a toho, že aktéři tyto proklamace a obecnou atmosféru vnímali, vztahovali ke své situaci a podle toho o ní a o sobě uvažovali.

¹⁰⁸⁸ Na výzkum tiskovin z Buchenwaldu (nejen z poválečného období), jejich propojení i obsah se zaměřil ve svých absolventských pracích A. Vácha. VÁCHA, Áron. *Mediální činnost v koncentračním táboře Buchenwald*. 2016. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Katedra občanské výchovy a filosofie. Vedoucí práce Dvořáková, Markéta a VÁCHA, Áron: *Cizojazyčná mediální aktivita v koncentračním táboře Buchenwald*. Praha, 2022. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Katedra občanské výchovy a filosofie. Vedoucí práce Županič, Jan.

dvakrát denně, byly určeny k vyvěšení na nástěnku a informovaly v podstatě výhradně o dění doma, případně na mezinárodní scéně.¹⁰⁸⁹ Informace se k pisatelům dostávaly zejména skrze rozhlasové vysílání či přes další média. Oficiální instrukce také někdy dostávaly formu letáků, za všechny jmenujme tištěné **Zprávy** kulturní a tiskové komise.¹⁰⁹⁰ Tisková komise vyzývala čtenáře k psaní příspěvků a k motivaci využívala i formu soutěže.

Hlavním tiskem Čechoslováků v osvobozeném Buchenwaldu byl list **KLB 45**, který vycházel jednou za několik dní (obvykle 3 dny) v rozsahu osmi stran. Noviny obsahovaly delší články v podobě úvah a komentářů, vzpomínek či popisů událostí v táboře. Dále se objevovaly praktické či statistické informace, ale i vtipné kresby a texty, případně kulturní zprávy a poezie. V květnu se připojila příloha **Mladé KLB**, která se zaměřila na mladší generaci, a to jak ve člancích, tak v informacích o probíhajících aktivitách. Podobně tomu bylo u výpravnější tiskoviny **Mládí nastupuje**, shrnující na více než 30 stránkách program mládeže, úvahy nad její budoucností, ale i aktuální život v táboře. Originálním počinem je samostatný humoristický časopis **TRN**, jehož vyšlo několik čísel a vyjadřoval se sarkastickou formou k aktuálnímu dění, ale i k minulosti a budoucnosti. Ačkoli historiky v něm jsou evidentně smyšlené, v nemálo ohledech vypovídají mnohé o poměrech v táboře a mezi přemístěnými a jsou tak cenným vhledem do částečně neoficiální, ale přesto autentické podoby života v táboře.

Tisk v Buchenwaldu, přes typické výrazné levicové proklamace, v sobě obsahuje širší názorovou škálu, často zasazenou do mezinárodního rámce. Na jedné straně se objevuje budovatelské nadšení, na straně druhé se zdůrazňuje společný boj za svobodu a její význam v demokracii s různými názory. Výrazná je i integrace do mezinárodního prostředí, resp. vnímání mnohonárodnostního aspektu nejen v táboře, ale i ve světě. Podíváme-li se do textů v tisku na to, jak **sami sebe buchenwaldští definovali**, najdeme vzpomínání na minulost a řešení nové etapy politiky v Československu či mezinárodní situace apod. spíše odděleně, než jako propojení prožité zkušenosti s budoucností. Dobu internace pisatelé povětšinou zmiňují jako svůj vlastní i společný boj za svobodu, které se dočkali a k jejímuž rozvoji jsou odhodláni dále přispívat. Resp. v mnoha případech je zřejmé, že nelze v textu slova o útlaku vztáhnout pouze na skupinu osob, jako spíš na národ jako celek.

---

¹⁰⁸⁹ VÚA–VHA, sb. K.T., k. 18, č. 65/BU/1/18, České zprávy. Jedná se v podstatě o reprodukci zpráv. Zde by bylo možné např. analyzovat, kterým směrem se upínal zájem osvobozených (politická situace ve vlasti, mezinárodní scéna, osvobozovací boje apod.). K analýze skupiny jako takové však informace neposkytuje.

¹⁰⁹⁰ ANM, fond B. Příkryl, k. 5, č. 276, Zprávy kulturní a tiskové komise. Je možné, že podobné zprávy vydávaly i jiné komise, při výzkumu jsem se s nimi ale nesešla.

Přesto lze několik zmínek, zda se vykořeněním a internací cítili do budoucna formováni, vysledovat. *My věříme v sebe, ve své poslání, my překonáme všechny obtíže, ať jsou jakékoliv, neboť hlouběji ve své sociální, hospodářské i lidské důstojnosti jsme nemohli klesnout, než jsme klesli zde v Buchenwaldě. A přece jsme nezahynuli! Budoucnost bude těžká, život tvrdý, ale také my ztvrdli, ukuli se v bezvýhradné, bezohledné odpůrce nacismu a každé nesvobody!(...) My, buchenwaldští Jihočeši, zvyklí tvrdému životu svého kraje, dnes zde – na místě naší národní i lidské potupy – prohlašujeme: Půjdeme jednotně a svorně do práce za lidovou demokratickou sociálně spravedlivou československou republiku!*¹⁰⁹¹ Osvobození také vnímali, že je spojují **zkušenosti vykořenění** a internace, které budou zužitkovávat v budoucnosti. *Můžeme se tedy těšit, že, až se budeme jednotně vraceti domů z tábora, společným bojem zocelená čsl. skupina (...).*¹⁰⁹² V rámci pomocných otázek do připravované knize vzpomínek o Buchenwaldu se v posledním bodě objevil podnět ke sdílení těchto pocitů. *Jaké naučení (nejvýše třemi větami) bys dal na cestu životem svému dítěti (nebo svému příteli) po všem tom, cos prožil v koncentračním táboře?*¹⁰⁹³

Otázkou pro osvobozené zůstávalo **přijetí doma**, jak budou vnímáni zvenčí. Sami se v některých textech označovali jako “buchenwaldští mučedníci“ či “my, političtí“, což by se dalo označit určité vědomí privilegovanosti.¹⁰⁹⁴ Ačkoli následující řádky jsou psány s nadsázkou, mohly se opírat např. o zkušenosti s oceněním navrátilivších se hrdinů po první světové válce. *Našemu reportéru se podařilo přiměti k věštění jedinečnou osobnost v tomto oboru: [mystičku], chiromantku, jasno- i temnovidku pannu Pythii. (...) Na další otázku, jak bude vypadati náš příjezd do vlasti, se jí rozprostřel na rtech blažený úsměv a s rozjitřeným zrakem a vztyčenými pažemi děla: “Nepřehledné davy lidstva...mávání a třepetání trikolor...řev, že by Niagara dostala komplex méněcennosti...stařík se vybelhá z průvodu, jde k vášnivě mávajícím mladíkovi a rce: Neznáte mne? Nepoznáváte mě? To jsem se tolik změnil? / K nevíře! / To jsem já – váš domovník – Pavel! ...ať žijí naši národní hrdinové a mučedníci!!! ...sv. Václav při pohledu na Buchenwaldské mučedníky smeká přilbici a kůň sklání chvost i hlavu...Nekonečné apoteosy v uvítacích projevech...opětné projevy lásky a nadšení...a dojemný závěr slavnosti: Rozdávání poukázek na doživotní nájem / dědičné právo*

¹⁰⁹¹ ANM, fond Jaroslav Hájek, k. 2, č. 80, Buchenwald po osvobození, projev, 29. 4. 1945.

¹⁰⁹² ANM, fond B. Příkryl, k. 5, č. 282, KLB 45 č. 3, 22. 4. 1945.

¹⁰⁹³ Odpovědi se mi však nepodařilo dohledat. ANM, fond B. Příkryl, k. 5, č. 276, Zprávy kulturní a tiskové komise č. 1, 22. 4. 1945.

¹⁰⁹⁴ Bývalí vězni v Buchenwaldu si ostatně byli vědomi privilegovaného postavení i během války, kdy někteří z nich mohli na rozdíl od jiných tábora či věznic dostávat balíčky z domova.

po meči i přeslici/, vytápěných a kachlíky vykládaných trafik.¹⁰⁹⁵ Osvobození se potýkali s následky své internace fyzickými i psychickými. V jejich překonání měl pomoci jak čas vyčkávání, tak návrat a případně očekávaný ozdravný pobyt.¹⁰⁹⁶

Opakovaně se objevuje jako jeden z poznatků dlouhodobého společného utrpení **odhodlání k semknutí se**, národního i mezinárodního, přes vzájemnou rozdílnost. *Všichni cítíme v této chvíli, jak k sobě máme blízko: křesťané, vlastenci, demokraté, socialisté, komunisté. Neboť všichni si uvědomujeme, že všechna tato slova znamenají u jejich nejlepších představitelů totéž. Je to jenom rozličnými výrazy vyjádřená nesmrtelná myšlenka lidskosti, humanity, odvěký národní ideál také lidu našeho.*¹⁰⁹⁷

Bývalí vězni z Buchenwaldu navazovali na svou dlouholetou zkušenost internace a vzájemného soužití, i po válce šlo o poměrně **uzavřenou společnost**. Pohybovali se navíc v prostředí mnoha (nejen politických) osobností. Tyto aspekty se projevují i v jejich sebepojetí v tisku. Vnímali se jako národní trpitelé a tuto svou zkušenost plánovali přetavit do budoucího odhodlání. Zároveň tato vyjádření vztahovali spíše k „celému národu“, než k vlastní skupině. K aktuální situaci života v táboře se vyjadřovaly tiskoviny poměrně často, ale spíše v praktické rovině než v promýšlení sebepojetí.

Dachau - V nový život

Československý tisk v Dachau začal vycházet krátce po osvobození. Na tento okamžik a na výhled do budoucna odkazoval i svým názvem. **V nový život jsme vstoupili dne 29. dubna 1945 o 17:45 hod., kdy do koncentračního tábora vstoupil první spojenecký voják.**¹⁰⁹⁸ Tiskovina vycházela denně mezi 1. a 21. květnem obvykle v rozsahu 4 – 8 stran.¹⁰⁹⁹ Počet výtisků se postupně zvyšoval, zatímco prvního čísla vyšlo 60 kusů, od jedenáctého čísla jich vycházelo již 500.¹¹⁰⁰ Noviny se distribuovaly jednotlivcům (členům výboru, repatriačnímu důstojníkovi ad.), táborovým institucím (knihovně, dalším národními výborům) a důvěrníkům jednotlivých bloků. Ačkoli byly částečně myšleny jako vývěsní medium pro blokové nástěnky, jedná se o oboustranné noviny stylu jednosloupcového psaní na stroji. Zprávy ze

¹⁰⁹⁵ ANM, fond B. Příkryl, k. 5, č. 282, KLB 45 č. 3, 22. 4. 1945.

¹⁰⁹⁶ O P. Zenklovi, který odjel prioritním transportem, např. noviny referovaly: *...má v nejkratší době opustit tábor, aby se co nejrychleji probрал z šestileté deprese...* Tamtéž.

¹⁰⁹⁷ ANM, fond B. Příkryl, k. 5, č. 206, Text přednášky, nedatováno.

¹⁰⁹⁸ ANM, č. 82, V nový život č. 1, 1. 5. 1945.

¹⁰⁹⁹ Denní tisk má mezeru pouze ve dnech 2. a 4. května, ke kterým se nedatuje žádné číslo.

¹¹⁰⁰ Počet se rychle zvyšoval: č. 1 – 60 výtisků + 100 ks dotisků, č. 2 – 100 výtisků, č. 3 a 4 – 250 výtisků, č. 5 a 6 – 300 výtisků, č. 7 až 9 – 400 výtisků, č. 10 – 450 výtisků, od č. 11 – 500 výtisků. VÚA–VHA, sb. K.T., k. 20, č. 90/Da/1/20, Zápisy a poznámky ze schůzí tiskové komise, nedatováno.

světa a z domova mají menší sazbu a dvousloupcový formát. Zřídka se vyskytují kresby, prostor je naopak v každém čísle dán poezii a citátům.

Jednalo se o orgán Československého národního výboru v Dachau zajišťovaný jeho tiskovým podvýborem. Obsahoval tedy mnohé zprávy a instrukce, které výbor potřeboval komunikovat s přemístěnými osobami, a také mnohé apely z oficiální politiky výboru. Opakovaně také odpovídal na netrpělivé očekávání transportu domů, které se kvůli karanténě uskutečnilo po několika týdnech po osvobození, a zamezoval samovolným odchodům. Pravidelnými pisateli byli i členové národního výboru, mnozí psali pod pseudonymy či značkami.¹¹⁰¹ Příspěvkem se nicméně mohl stát kdokoli, prostor pro výrazně odlišné názory od výborem proklamovaného však dostalo jen několik málo článků. Úvodní strany tvořily souvislejší texty, mnohdy úvahy, eseje, delší reportáže z dění v táboře v minulosti, případně z významných oslav. Prostor byl pro nejrůznější ohlášky, termíny a zprávy o činnosti výboru, méně již o kulturních aktivitách. Závěrečné sloupky patřily zprávám ze světa a z domova. Sledovalo se zejména dění kolem ukončení války a politické situace v zahraničí i ve vlasti, dále organizace repatričních otázek, ale i hospodářské záležitosti a proslovy významných osobností. Mezinárodní zprávy dodávalo tiskové oddělení mezinárodního výboru Dachau.¹¹⁰² Podobně také mezi národnostními skupinami kolovaly vzájemně jejich tiskoviny, ojediněle se, např. některé úryvky překládaly do němčiny, aby byly srozumitelné širšímu publiku.

Mezinárodní výbor v Dachau a s ním i Československý národní výbor se drželi **apolitičnosti** působení v táboře, ačkoli určité tendence se projeví i v těchto mezích. Celková rétorika textu je v souladu se snahou a politikou národního výboru. Objevují se opakované apely na **jednotu**, budování nové demokratické republiky či propojení politiky Východu a Západu. Některé články jsou mentorské, ať už směrem k mládeži, tak k osazenstvu tábora obecně. Častým tématem je vzpomínání na táborový život a naděje na brzký návrat domů k blízkým. Spolu s tímto pohledem na minulost a výhledem do budoucnosti se objevují některé aspekty, kterými se pisatelé definují, nebo snaží uchopit, co je s ostatními společnou zkušeností spojuje, a co na základě toho přenáší do budoucna.

---

¹¹⁰¹ Obvykle se jednalo o počáteční písmena jmen (Fr – František Bláha) či jinou přesmyčku (My – Malý, -t – Kliment apod.) nebo celé jméno (Karel Kašák, Cap. Ota Falta). Tamtéž.

¹¹⁰² Přehled zpráv dodávala tisková kancelář denně ráno a večer. *Je vydáván bez komentáře, poněvadž se počítá s vyspělostí čtenářů. Z téhož důvodu nepřipojuje ani redakce žádných komentářů.* Jejich výběr a vyznění přesto vyvolaly občasné polemiky či distancování se od zpráv v následných číslech. Vyjádření ke zprávě o proslovu lisabonského patriarchy dokonce dostalo rozsáhlý prostor na titulní straně předposledního čísla novin. ANM, fond F. Horký, č. 82, V nový život č. 17, 19. 5. 1945.

Zaměříme-li se na **sebepojetí dle tisku vydávaného v Dachau**, k reflexi vlastní situace se vyjadřovali jednotlivci jak v rámci veřejných proklamací, tak mezi řádky v úvahách, oznámeních i uměleckých projevech. V článcích se obraceli na bývalé spoluvězně, případně s nimi i písemně polemizovali a diskutovali. Vycházeli ze zkušenosti, individuální i společné, minulých let, což v případě osvobození v Dachau znamenalo prožitý pobyt ve věznicích a táborech, často i na několika místech. Promítla se zde i struktura vězňů, původní společenské postavení a politická činnost mnohých z nich ovlivňovala i jejich uvažování a výhledy do budoucna. Společným jmenovatelem reflektování vlastní situace a pozice byla **zkušenost utrpení, útlaku**, nelidského zacházení, nedostatku, tvrdé práce a spolužití s ostatními internovanými, která je po několik let formovala. *Tábor nás jistě naučil mnohému: radujeme se dnes dvojnásob z drobností, jež po léta nám scházely; budeme si vážit jako nikdy předtím domova, (...) poznali jsme úmornost tělesné námahy.*¹¹⁰³ Strádání ale zpravidla vedlo k odhodlání, že tato lekce vedla k určitému prověření odolnosti a budoucímu posílení a získání užitečných vlastností. Toto prohlášení se objevovalo opakovaně, zvláště v době před odjezdem. *Věříme, že z utrpení našich bratří vyroste po překonání počátečních potíží zdravý český národ a československý stát, prodchnutý mravní ušlechtilostí, láskou k svobodě a trpícím – jako nerasmazatelným znakem, vtisknutým mu persekucemi a koncentráky.*¹¹⁰⁴ *Co bude komu scházet jizvami minulého osudu na zdraví tělesném, bude doplněno vžitou skromností, tvrdostí, kterou jsme se tak těžce učili.*¹¹⁰⁵ *Byl opravdu lágr vysokou školou života. Školou, která učila největšímu umění – umění žít.*¹¹⁰⁶

Zocelení skrz utrpení zdůrazňoval i repatriační důstojník, který skrze svou přítomnost, proslovy či rozhovor v tisku zprostředkoval, jakým způsobem na osvobozené přemístěné nahlíží budoucí politická garnitura. Na dotaz, jak na repatriačního důstojníka působí osvobozený tábor a lidé v něm odpověděl: *...Nemám slov, abych vylíčil, co jsem viděl. Na druhé straně mne však opravdu překvapilo, jak je možno po šestiletém pobytu za tak nelidských podmínek zachovat si duševní svěžest a bojovnou odhodlanost a scelenost, kterou jsem u Vás našel. (...) Vše to je důkazem, že náš národ je silný a budoucnost je jeho. I*

---

¹¹⁰³ ANM, fond F. Horký, č. 82, V nový život č. 17, 19. 5. 1945.

¹¹⁰⁴ Tamtéž, článek Co mám na srdci před návratem do vlasti.

¹¹⁰⁵ ANM, fond F. Horký, č. 82, V nový život č. 19, čl. Na cestě domů, 21. 5. 1945.

¹¹⁰⁶ Článek dále rozvíjí i další aspekty života v internaci: *Byl lágr i džunglí, (...) a naučila nás býtí lovci, obezřetnými a nemilosrdnými lovci, kteří jdou vytrvale za svou obětí, až ji konečně dostanou (...). Byl lágr také hřbitovem.* Tamtéž, V nový život č. 19, čl. Loučení?, 21. 5. 1945.

*největší utrpení jej nemohou zdat, ale naopak, jak vidíme, byl to vítr, který sice burácel v korunách našich stromů, ale tím více upevnil jejich kořeny.*¹¹⁰⁷

Ač krátké, bylo i **období mezi vysvozením a návratem** svým způsobem důležité. Poskytovalo čas na reflexi prožitého, uvědomění si situace, čas na její otevřenější sdílení s dalšími, kteří procházeli po určitou dobu podobným osudem. *Zatím tu čekáme, každý z nás se srdcem otevřeným. Hledáme zase sebe, cestu k příbuzným duším, hledáme zase svůj pevný, klidný, sebevědomý národní celek. Budujeme pilíře lásky, dobré vůle, štěstí a práva, abychom přišli domů se zahojenou duší a s vyrovnaným pohledem, jako jeden muž. Hledáme program pro dnešek, zítřek, který roste z národa a pro vlasti...*¹¹⁰⁸ Strávený „mezičas“ také mohli vnímat jako samostatnou periodu, jako uzavření prožitého a most do budoucího života v nových podmínkách.¹¹⁰⁹ *Máme-li – jak nás k tomu námi absolvovaná křížová cesta utrpení opravňuje – býti solí v národě, pak je především potřebí očistiti své duše od veškerého rmutu, odvrci s duší roucho lágrové, utrpením přetvořeni, lepší lidé, jako skuteční bratři do staré vlasti. Použijme zbývajících dní ke zpytování svědomí a k upevnění ušlechtilých předsevzetí (...).*¹¹¹⁰ Životní podmínky v táboře zůstávaly složité i po osvobození, proto se objevovala povzbuzení, k orientaci na budoucnost. *Těm pak, kteří trpí ještě různými indispozicemi, doporučujeme, aby se neoddávali snadno duševní depresi a poráženecké psychóze, i když celé neutěšené okolí proti nim pracuje. Myslete na to, že ovoce vašeho utrpení – svoboda národa – již slibně uzrálo. (...) V stávajících dachovských poměrech je ovšem vždy příležitosti dost k nářkům a stížnostem. (...) Trpké zkoušky, jimiž procházíte, buďtež vám pobídkou, abyste přiložili obětavě ruku k výstavbě jiné společnosti a jiného řádu (...), jak toho žádá přirozený zákon a Stvořitel.*¹¹¹¹

V některých ohledech šlo ale pro bývalé vězně o **stagnování** v růstu osobním i profesním. *Obecnou morálku však tábor namnoze nezvýšil a také kulturní křivka nebyla vzestupná. (...)*

¹¹⁰⁷ Tamtéž, V nový život č. 6, Interview se zástupcem čs. vlády kapitánem Otou Faltusem. 8. 5. 1945.

¹¹⁰⁸ Tamtéž, V nový život č. 8, 12. 5. 1945. Novinář K. Kašák se v tomto článku *Věčné světlo a Masaryk* vrací k prvorepublikovým hodnotám, což byl jeden ze směrů, ke kterému se část osvobozených vězňů vztahovala, zatímco jiná volala po překonání prvorepublikové politiky.

¹¹⁰⁹ *Posledních několik týdnů a dnů svobody pak nám i toto proklínání místa společnou a ne marnou prací učinila přece jen v našich vzpomínkách trochu sympatičtějšími. Začali jsme se od prvních minut našeho osvobození, ba vlastně už dávno předtím, učit užívat svobodného života. Snad se budete, a přál bych Vám to ze srdce, častěji vracet ve vzpomínkách k těmto posledním třem týdnům, než létům před tím. Jako zázrakem jsme byli osvobozeni, takže jsme si dosud ani neuvědomili dosah tohoto faktu. (...) Děkujeme Vám za Vaše bratrství, práci a porozumění. Udělali jsme si nakonec několik krásných okamžiků, kterými jako krásnými kytičkami ušlechtilého úsilí jsme zasypali hrob [a] zapomněli let minulých.* Tamtéž, V nový život č. 19, čl. Na cestě domů, 21. 5. 1945.

¹¹¹⁰ Tamtéž, V nový život č. 8, 12. 5. 1945.

¹¹¹¹ VNŽ č. 16, s. 4, čl. Z činnosti české sociální zdravotní komise, aut. S. Trochta.

Vždyť víme, že tábor mnohým podlomil zdraví, zastavil jejich duševní i mravní vývoj. Nebylo tu zdravého vlivu rodiny, školy, a svobodné společnosti, neměli jsme učitelů. Neměli jsme mít radost z nucené neúčelné práce, většina žila v neustálém strachu a byla naplněna pocity neštěstí. Uléhali jsme večer vyčerpáni tvrdou prací, nemoci a tělesná pokleslost snižovaly naši vůli na pud sebezáchovy, hrubé zacházení zabilo v nás jemnocit.¹¹¹²

Nezapomíná se na vědomí o plošnějších zdravotních a psychických dopadech, které jsou dlouhodobějšího rázu i dopadu. *V těchto pohnutých dnech vyvrcholilo napětí, dostavila se únava a podráždění. Příčiny našeho vyšínutí jsou však hlubší! (...) Je mezi námi zbytečně mnoho zatrpklosti a zklamání. Těchto rozkladných pocitů se musíme zbavit.¹¹¹³* Panovala obava, aby tyto problémy neměly dlouhodobější vliv i v budoucím životě. *Ale povahové poruchy tu jsou, musíme si býti vědomi, musíme je odstranit, abychom doma nepropadli záchvatům nervozity, nedůtklivosti a hádavosti, a dokonce (?), abychom se v nich doma nevybijeli na těch, na něž se nejrůzněji těšíme. Mějme před sebou plán, pevné odhodlání k trvale šťastnému životu doma.¹¹¹⁴* Objevuje se ale apel nezůstat v minulosti a v křivdách. *Především netvořme ze svých táborových zážitků mučednickou legendu! Nejitřeme nedohojené rány a nepřeceňujme význam svého strádání v táboře! Nedejme se netečně unášet silou historických chvil.¹¹¹⁵* A v neposlední řadě se opět toto strádání obrací v odhodlání jej překonat. *Ano, je pravdou, že pobyt v táboře nezůstal bez odezvy na náš charakter. Byl to život tvrdý – bylo tedy nutno vůči němu zaujmouti rovněž tvrdý postoj. (...) Nepovažuji za minus, že jsme ztratili vlastnosti, jež jsou majetkem “fajnůfků, fňukálků a skuhrálků“. (...) Náš časopis nese název “V nový život“. Toto heslo doplňme slůvkem “lepší“. Proto na cestu v nový lepší život mějme tendenci vzít si s sebou to lepší a nebroďme se ve starém, zapáchajícím bahně.¹¹¹⁶*

Přes veškeré vzpomínky je znatelná snaha negativní prožitky pojmout jako vlastní součást a **přetavit v závazek** s tím zodpovědně naložit do budoucna. *Mnozí se ptají, co budeme doma dělat? Jak budeme užiteční? (...) Po zkušenostech této války a po absolvování university koncentráku...¹¹¹⁷* Autor výzvy se, podobně jako další, soustředí na řešení sociálních

¹¹¹² Tamtéž, V nový život č. 17, čl. Co mám na srdci před návratem do vlasti, 19. 5. 1945.

¹¹¹³ Tamtéž, V nový život č. 17, čl. Co mám na srdci před návratem do vlasti, 19. 5. 1945.

¹¹¹⁴ Tamtéž, V nový život č. 7, čl. Na cestu domů, 9. 5. 1945.

¹¹¹⁵ Tamtéž, V nový život č. 17, čl. Co mám na srdci před návratem do vlasti, 19. 5. 1945.

¹¹¹⁶ Tamtéž, V nový život č. 10, čl. Nebroďme se bahnem, 12. 5. 1945.

¹¹¹⁷ Tamtéž, V nový život č. 7, čl. Slovo k mladé inteligenci, 9. 5. 1945.

problémů a nerovností. Soužití v táborech vedlo ke stírání sociálních rozdílů.¹¹¹⁸ *Učila [nás tato škola] poznávat a oceňovat lidi. (...) Učila cenit srdce bez ohledu na to, zda bije v hrudi oděné v modrou blůzu dělníka či lesklou uniformu diplomata.*¹¹¹⁹

V duchu oficiální rétoriky i obecného odhodlání se neslo množství výzev v duchu jednoty, budování nové společnosti a účasti na společném díle. *A proto my, kteří vycházíme z koncentračních táborů, musíme být apoštoly této jednoty, vystoupíme vždy a všude proti každému, který by chtěl národní jednotu jakýmkoliv způsobem rozbít.*¹¹²⁰ Obdobně reagovali pisatelé, a zřejmě i ostatní osazenstvo, na výzvy k jednotě a apolitičnosti. *Z rozhodnutí I. P. C. (mezinárodního výboru vězňů – pozn. aut.) netrpěti v táboře jakékoliv politizování, je zřejmá stejná snaha u všech národností zachovati jednotu, zabrániti zmatkům, tříštění sil a vyvolávání nenávisti. Někteří lidé, (...) které nedávná minulost nic nenaučila, plýtvají svojí energií v malicherných sporech, otravují svoje okolí, poškozují společnou věc (...), pak nutno být na stráž a včas bezohledně zakročit. Bylo by snad krásné, aby česká skupina jela z Dachau v 17ti vagonech, z nichž každý byl by popsán hesly bývalého politického vyznání? Potom mohli by nás zavést přímo někam do musea anachronismu, mumifikovati a ukazovati pro zábavu příštím rozumnějším generacím.*¹¹²¹ Oficiální list se v tomto směru stavěl rozhodně proti jiným propagačním a názorovým směrům.¹¹²²

Obrácení pozornosti k budoucnosti a **participace na „nové“ společnosti** mnozí mohli vnímat jako závazek a garanci toho, aby se bezpráví neopakovalo. Průběžně se objevovaly úvahy nad vlastním místem skupiny osvobozených a jejich členů ve společnosti. Různily se podle pisatele, společné jim je přesvědčení, že vytrvání prožitého utrpení jim dává jak určité

---

¹¹¹⁸ *I my jsme poznali na vlastním těle, co znamená pracovat při nedostatečné výživě 9 – 11 hodin denně. Vážíme si proto tím více výkonnosti dělného lidu a proto s větší účastí budeme vždy slavit svátek práce, jejíž obtíže jsme se svorně učili snášet s ostatními kamarády. (...) Druh vedle druhu stáli jsme při strojích, na plantážích, v dílnách. Vzájemná počáteční nedůvěra znenáhla ustupovala, společenské rozdíly se vyrovnávaly. (...) Vše, co nás rozdvajovalo, bylo odstraněno. Jak cenné i pro budoucí spolupráci! Chceme toto vzájemné pochopení i dále pěstovati!* Tamtéž, V nový život č. 4, čl. Svátek práce, 6. 5. 1945.

¹¹¹⁹ Tamtéž, V nový život č. 19, čl. Loučení?, 21. 5. 1945.

¹¹²⁰ *Hlásíme se k práci pro novou Evropu, nový světový řád ve smyslu ideálu našich spojenců a vítězů této války – Ruska, Ameriky a Anglie.* Tamtéž, V nový život č. 1, z projevu J. Plojgara na oslavách 1. května, 1. 5. 1945.

¹¹²¹ Autor sám je přitom jednoznačně levicově orientovaný. Tamtéž, V nový život č. 8, čl. Konec politizování v táboře, 10. 5. 1945.

¹¹²² *Sotva dozněly poslední rány z děl, (...) sotva pohaslo první nadšení a jásot nad naším osvobozením, (...) sotva skončily první manifestační přísahy a sliby naší národní jednoty a svornosti, již se ozývají první, dosud nesmělé hlasy nad tím či oním činem čs. národního výboru, které kdyby měly být nadále mlčky přehlíženy, vážně by již v základech budování našeho nového života ohrožovaly naši národní pospolitost (...). Ten, kdo vyvolává v život jakékoliv rozporu proti zásadnímu rozhodnutí a to jednomyslnému – všech Čechů reprezentovaného národním výborem čs., ten kdo organizuje akce proti vůli celku, jest škůdcem národa a národní jednoty a musí počítati, že jako s takovým bude bezohledně jednáno. Proto přestaňte zavčas! (...) Proto pryč s falešnou soudcovskou horlivostí jedinců (...).* Tamtéž, V nový život č. 7, čl. Varujeme zavčas! Proti narušitelům národní jednoty!, 9. 5. 1945.

oprávnění, tak povinnost vůči společnosti. Přes proklamovanou apolitičnost se častěji objevují socialisticky orientované programy a na druhé straně úvahy, které se naopak opírají o osobnosti a politiku první republiky. Protože v Dachau bylo internováno i množství duchovních, nebyly výjimkou ani duchovně laděné články, mnohé z nich se ale svým obsahem klonily k některé z výše uvedených tendencí.¹¹²³ Přesvědčení se odrazilo i ve vzkazu mládeži. *Čekáme vás tak, jak jste odešli do koncentráku, uvědomělé, hrdé, s dobrým vědomím toho, proč jste šli do utrpení. – Čekáme Vás (...) jako hrdiny, (...) jako české charaktery.*¹¹²⁴ Jejich „prověřený charakter“ měl být záštitou národa: „*Ať zdůvodnění národních nároků na samostatnost čsl. občana je pevné a trvalé, ať se může podpořit poukazem na vás. (...) Svoboda je největším závazkem. Domov vás čeká i duchem svobodné, utrpením zocelené.*“¹¹²⁵

Sounáležitost, prožívanou v táboře, plánovali internovaní přenést i do vlasti, a to zejména skrze sdružení se, společné hájení zájmů a podporu vzájemnou i pozůstalým.¹¹²⁶ Pobyt v táboře, navíc v uvolněnějších podmínkách, také znamenal možnost setkávání se s **dalšími národnostními skupinami**. Ty byly často promíchány i v jednotlivých ubikacích. *Ale též jako zázrakem jsme se našli, po tolika létech zdeptaná a rozleptaná beztvárná mezinárodní masa obratem ruky vyrostla v obdivuhodně spořádaný celek (...).*¹¹²⁷ Svým způsobem si tak přemístění uvědomovali jedinečnou možnost navázat na tyto kontakty.¹¹²⁸ *Už zde položíme základní kámen k ještě větší solidaritě s Jugoslávií. Poznali jsme se i s Poláky. I mezi nimi máme nyní dobré a poctivé kamarády.*¹¹²⁹ Skrze interakci s ostatními i sledování a diskutování zpráv z vlasti i ze zahraničí, se přes danou apolitičnost přesto objevily vyjádření ke chtěné pozici Československa na mezinárodním poli, jednak ve své celistvosti, jednak jako

---

¹¹²³ *Náš program. (...) Tento program vyrostl z naší lítosti, když jsme viděli, jak nacistická tyranie šlapala a tupila základní lidská, národní a politická práva. Je to program nás živých, byla to také touha těch mrtvých (...). My a oni jsme toužili a přáli si, aby se opět vrátila 1.) úcta k přesvědčení jiných. (...) 2.) Úcta k práci (...) 3.) Bezpečnost hmotného i duševního majetku a všech kulturních hodnot. (...) 4.) Náboženská svoboda.* Autor, kněz B. Zlámal, viděl v těchto čtyřech pilířích základy demokracie a jako pojistku svobodu, kterou internovaným přinesli američtí „křesťanští vojáci“. Tamtéž, V nový život č. 9, čl. Náš program, 11. 5. 1945.

¹¹²⁴ Tamtéž, V nový život č. 4, 6. 5. 1945.

¹¹²⁵ Tamtéž.

¹¹²⁶ *Ve své radosti a štěstí, že Prozřetelnost nám dopřála životem vyváznouti z nebezpečí, kde denně z mnoha stran na nás číhala smrt, nesmíme zapomenouti na pozůstalé těch kamarádů, kterým toto štěstí nebylo dopřáno (...). Proto bude nutno, abychom my živí Dachováci i po svém návratu z Dachova zůstali v nějaké formě pohromadě (spolek, sdružení), případně, aby tak učinili všichni bývalí vězňové všech táborů, a toto sdružení aby si vzalo na starost sociální péči (...).* Tamtéž, V nový život č. 18, 20. 5. 1945.

¹¹²⁷ Tamtéž, V nový život č. 19, 21. 5. 1945.

¹¹²⁸ *Jest lépe a bude ještě lepší, když budeme a dovedeme chtít, když dovedeme potlačit osobní a osobité zájmy a snahy, zůstat tím stmelěným celkem vším nepomyslitelným utrpením, které už si těžko v paměti vybavujeme spojeným i páskou věrnou, páskou kamarádství se všemi národy tohoto tábora nyní v době svobody, jako v otroctví.* Tamtéž, V nový život č. 8, 10. 5. 1945. Autorem článku Kamarádi – bratři byl F. Bláha.

¹¹²⁹ Tamtéž, V nový život č. 3, 5. 5. 1945. Autorem úvahy --- *aby naše země byla navěky šťastná* byl spisovatel Vladimír Šácha.

partnerem spojeneckých mocností, nicméně už s určitou reflexí příklonu k Východu či Západu. *Jsou velké klady pro naše včlenění do velkého společenství evropských národů. Náš zdravý poměr k SSSR a náš kladný, ale kritický postoj k evropskému Západu přinesou ovoce.*¹¹³⁰

Jedním z nejvýraznějších aspektů bylo sdílení a **uchování prožitého**, jednak jako průkazný materiál k soudním procesům, jednak jako svědectví pro ty, kteří nebyli přímými účastníky i pro budoucí generace. *Vaše zážitky, zkušenosti a vzpomínky z Dachau, z jiných koncentračních táborů, kde jste byli, z vězení a káznic nesmějí zapadnout v zapomenutí. Musí být zachovány i pro časy budoucí, jsou a zůstanou důležitým dokumentárním a propagačním materiálem, který nutně potřebujeme. Bude to náš československý příspěvek celému světu o bestialitě nacistické třetí říše (...). Mnozí se snad chystáte psát o tom doma; věřím Vám, ale prosím Vás, abyste začali psát ihned. Potřebujeme nutně tento materiál již zde.*¹¹³¹ Jednak k tomuto podněcoval mezinárodní výbor i repatriační důstojník, výzva se ale objevuje průběžně i v esejích a komentářích. Blížící se návrat domů připomínal nejen setkání s blízkými a zařazení se do života, ale i určitou zodpovědnost těch, kteří prožili vykořenění a utrpení, aby se skrze svědectví zabránilo jeho opakování. *Zůstane v našem nitru navždy krvavě zapsáno a ohněm prožitých bolestí vypáleno jméno DACHAU. A budeme vzpomínat se zařatými pěstiti, ale i s tvrdým odhodláním, že budeme, jako nerozborný celek v jednotě myslí i srdcí, vždy státi na stráži, aby se tato hrozná stránka historie lidstva již neopakovala.*¹¹³²

V rámci vlastního tisku se v Dachau vlastní pozice promýšlela často, obšírně a z různých úhlů pohledu. Pisatelé se také odkazovali k vlastní minulosti, prožitému utrpení, více však tuto osobní zkušenost přenášeli do budoucího konání. Tato reflexe však, podobně jako v dalších koncentračních táborech, zůstává uzavřená pro okruh osvobozených vězňů.

Bayreuth a Creussen – 14. duben

Bývalí vězni z Bayreuthu dali svému časopisu název, dle data osvobození, **14. duben**. Obvykle dvoustránková tiskovina vycházela dvakrát týdně a vyšlo celkem 6 čísel, v mezidobí se zprávy ohlašovaly skrze instalovaný tlapač na táborovém prostranství a zveřejňoval se přehled dostupných zpráv. List se tiskl v místní tiskárně, měl dvousloupcovou sazbu,¹¹³³

¹¹³⁰ Tamtéž, V nový život č. 17, 19. 5. 1945.

¹¹³¹ Tamtéž, V nový život č. 7, 9. 5. 1945.

¹¹³² Tamtéž, V nový život č. 19, čl. Loučení?, 21. 5. 1945.

¹¹³³ Zajímavostí většiny čísel je nedostatek písmene „y“ v sazbě, který se nahrazoval převráceným písmenem „h“, tj. například: do Prahu.

nevyskytly se v něm obrázky, nicméně poměrně značný prostor byl věnován poezii. Odpovědnými redaktory se stal kulturní výbor.¹¹³⁴ List měl Čechoslováky zpravovat o dění ve světě, zprávách z domova, i životě v táboře. Zahrnoval nejen dění v bayreuthské káznici, ale i zprávy z nedalekého Creussenu, s jehož národním výborem a tamní československou skupinou byli „bayreuthští“ v úzkém kontaktu.

V první době po osvobození nebyl k dispozici rozhlas, a tak se do jeho získání dozvídali zprávy skrze americké tiskoviny. Celkové ladění textů je opět levicové, přihlašující se k budování nového, sociálně spravedlivého státu. Přestože si vlastní náročnou válečnou zkušenost pisatelé uvědomovali, spíše než zvláštní nebo dokonce privilegovaného postavení se zaměřují na osvětu a budoucnost. V článku *Žijeme dnešek, myslíme zítřek* je vyslán apel k návratu do běžného života. *My pak se už v blízké době vrátíme do svých povolání a na místa, kam nás povolají nové potřeby státu a veřejného života. (...) Platí tedy pro nás: neukazovat své rány, nenaříkat, nechtít si dát honorovat nějaké zásluhy z minulosti, ale jako celí lidé, skovaní dlouholetým vězením, sejít se doma v tvůrčí práci, jako jsme se jednotní sešli v těžkém boji proti nacistickým uchvatitelům Evropy.*¹¹³⁵ Také v prohlášení z osvobozené káznice Creussen čteme: *Zbývá nám již jen krátký čas, kdy všichni jednotně, jak zde v táboře žijeme, opustíme Creussen a vrátíme se domů k rodinám, na pracovní místo, které jsme museli opustit, a radost z návratu a šťastného shledání splyne s písní práce, s kterou každý z nás vědomě se zapojí do nového proudu života.*¹¹³⁶

Reflexe prožitého v kontrastu s nastalou změnou a určité setkání s realitou vnějšího světa se objevuje např. při popisu vycházky jednoho z bývalých vězňů: *Více jak tři roky pobytu v Bayreuthu daly mi možnost dobře poznati toto provinciální místo. S pocity hodně zvědavými uvítal jsem proto první příležitost podívati se do města po 14. dubnu. Slunečná jarní pohoda doprovázela mne na cestě (...). Následuje popis spatřených stop po bojích a zničených budovách v okolí. *Náhle si uvědomuji, že právě v místech, kde stojím, býval veřejný letecký kryt, ve kterém jsem sám několikrát byl (...). Stovky lidí zůstaly zde pohřbeny pod sutinami. Zmateně se rozhlížím kolem, zde hrob stovky lidí, snad z nich někteří ještě žijí – a tam na ulici**

---

¹¹³⁴ Jeho vedoucí byl Janda (?), redakční rada V. Běhounek (redaktor a literární kritik), F. Hampl (profesor ekonomie), Nehasil (?).

¹¹³⁵ VÚA–VHA, sb. K.T., k. 4, 16/Be/1/4, Časopis 14. duben č. 1, 17. 4. 1945.

¹¹³⁶ Tamtéž, i. č. 21a, Nový svět, 26. 4. 1945.

*tlačí žena vozík, pobíhá několik dětí, lidé chodí se svými starostmi, americké vozy víří prach ulice. – Život jde dále (...).*¹¹³⁷

A právě období mezi osvobozením a návratem reflektovaly některé texty jako určitý **předěl a dobu reflexe** prožité minulosti a příprav na život ve vlasti. *Dnešní náš život v Creussenu je zkouškou způsobilosti všech pro nový lepší život, který se rodí tam doma.(...) Vrátime se s čistým štítem, s písní na rtech a nezdolnou vůlí, že život ve vlasti předěláme!*¹¹³⁸ *Doba čekání na návrat domů je osudovou zkouškou pro mnohého z nás. Je třeba ocenit dobrou vůli a očištnou snahu našich lidí (vyjmenování členové výboru), ale z mravního očištění v celku nebylo možno dosáhnout (...). Zbývá jedno, co kdo rozsévá, bude sklízet! Jednat můžeme jedině tak, jak nám velí z osvobozeného území naše vláda, a to je: jednat vždy čestně! (...)* *Káznice existuje a žije svobodným životem...Neděsí mříže tam, kde volný je pohyb a svědomí člověka není znásilňováno.*¹¹³⁹ Autor článku popisuje svůj příchod z nedalekého Plassenbergu a zařazení se do táborového systému v osvobozeném Bayreuthu. Právě z praktických důvodů museli překonávat osvobození vlastní potřeby a přání a nadto proti své vůli zůstat v táborovém prostředí. Setrvávání na místě perzekuce, přetrvávající nedostatek ošacení či jídla někteří nesli hůře, jiní s nadsázkou, která se k euforii z konce války pojila. Čas čekání ale sloužil i pro určitou tělesnou i **psychickou rekonvalescenci**. *Vedle toho nám tato dílna (...) připravila lahvičky vína, ale jen tak, abychom se neopili, vycházejíc ze starostlivého náhledu a pozorování, že jsme dost opiti svobodou. Žaludek „zuchthausnika“ (vězně káznice – pozn. aut.) pomalu přestává být bezedným, už se zasycuje a je obecně zvětšenými dávkami zcel uspokojován. Brzy se to objeví i na tvářích a celém našem tělesném vzhledu. Domů už se nevrátíme jako stíny a zubožené trosky lidí, ale hodně zotaveni. Dobrá a vydatná strava spolupůsobí na naši dobrou duševní náladu. (...).*¹¹⁴⁰ K práci na svém zdraví vyzývaly i apely k účasti na společném cvičení: *Otužujte svoje svalstvo. Dostavte se v hojném počtu.*¹¹⁴¹

Bayreuth poskytoval uzavřenější prostředí, i proto zřejmě vytvořil komornější atmosféru, do které zahrnul i nově příchozí. *Situace je taková, že naše zuchthausnická rodina se může co nejdříve rozejít do všech koutů naší země (...). Jinak děkujeme všem, kdož zde uvedli kulturní život v chod, i všem ostatním (...).*¹¹⁴² Určitá sounáležitost a vědomí zvláštního postavení se

¹¹³⁷ VÚA–VHA, sb. K.T., k. 4, 16/Be/1/4, Časopis 14. duben č. 4, 1. 5. 1945.

¹¹³⁸ Tamtéž, i. č. 21a, Nový svět, 26. 4. 1945.

¹¹³⁹ Tamtéž, 16/Be/1/4, Časopis 14. duben č. 6, 9. 5. 1945.

¹¹⁴⁰ Tamtéž.

¹¹⁴¹ Tamtéž, Časopis 14. duben č. 5, 5. 5. 1945.

¹¹⁴² Tamtéž, Časopis 14. duben č. 6, 9. 5. 1945.

projevily opět spíše s politickými vězni¹¹⁴³ či přímo spoluvězni. Při odjezdu byla skupina připravena udržet skrze představitele případný kontakt. Tisk vedle zkušenosti utrpení poměrně intenzivně reflektuje i dobu mezi osvobozením a návratem do vlasti jako důležitý moment. Je možné, že se do tohoto vnímání promítla komornější atmosféra tábora, tedy např. méně formální diskuze kolem volby do národních výborů, i zvláštní pozice Čechů v místní správě.

Hamburg – Zpravodaj

V československém DP-Campu v kasárnách v Hamburku začal vycházet na začátku června deník **Zpravodaj československého tábora v Hamburku – Wandsboku – kasárna generála Litzmana**. Redakce disponovala jedním ze tří získaných rádiových přijímačů, další byly umístěny v ředitelství a ve společné klubovně. Důležité zprávy, mezi které patřily i pátrací dotazy a odpovědi, se vyvěšovaly rovněž na nástěnku v jídelně. Noviny se sazbou strojově psaného textu působily spíše jako vyhlášky, absentovaly obrázky, objevovaly se spíše kratší články, komentáře, ojediněle i poezie a citáty. Za cíl si list kladl čtenáře *informovat, pobavit i poučit*.¹¹⁴⁴ Tisk uveřejňoval jednak zprávy ze světa i z vlasti, jednak byl důležitým organizačním zdrojem informací táborového života. Rovněž ladění textu je spíše informativní, určité sympatie k SSSR se ojediněle objevují v komentářích či tématech debatního programu, na rozdíl od dalších obdobných tiskovin však není výrazný politický či ideový rozměr.

Repatriace těchto skupin Displaced Persons se navíc děla teprve několik týdnů a měsíců po skončení války. Skrze informování o situaci, i charakter tábora řízený repatričním důstojníkem, se přemístění podrobněji dozvídají o obecné organizaci Displaced Persons, péče o ně a aktuální stav.¹¹⁴⁵ Čtenáři si tak mohli uvědomovat, že jsou **součástí širšího problému** a jaké komplikace stojí v cestě jejímu řešení, ať už jde o množství osob, tak o překážky materiální, logistické a organizační. *Nemáme špatné vyhlídky, protože Američané mají*

---

¹¹⁴³ Např. jedna z glos v tisku ukazuje na možné povědomí o důležité společenské roli osvobozených. *Naše uniforma. Pryč jsou časy, kdy lampasy nosívali generáli, v nacistickém Německu je politickým vězňům dali.* Tamtéž, Časopis 14. duben č. 2, 21. 4. 1945.

¹¹⁴⁴ VÚA–VHA, sb. KTKV, k. 10, Zpravodaj č. 1, 3. 6. 1945.

¹¹⁴⁵ *Péče o návrat Čechoslováků z Německa do vlasti provádí repatriční odbor ministerstva ochrany práce a sociální péče. Výkonnými orgány tohoto odboru na německém území obsazeném Angličany a Američany, jsou repatriční důstojníci, kteří jsou vybráni z naší londýnské emigrace. Jejich práce se řídí zásadami a směrnicemi, které byly dohodnuty už v době, kdy naše vláda sídlila v Londýně. Čechoslováci na tomto německém území podléhají vojenské správě těchto našich vojenských spojenců, kteří o nás pečují a musí být jejich práni respektována. Jsou shromažďováni ve sběrných táborech, ze kterých mají být postupně transportováni do vlasti. Rychlému odtransportování do vlasti stojí v cestě celá řada překážek. Jednou z nich je nedostatečný přehled o všech odvěčených Čechoslovácích. Proto se provádí registrace, která vyžaduje značnou práci a hodně pracovních sil.* Tamtéž.

*dostatek vozidel. Přesto je však nutné, abychom si zde v táboře vytvořili prostředí, ve kterém bychom mohli co nejpříjemněji strávit dobu čekání, než na nás přijde řada.*¹¹⁴⁶

Smíšený typ tábora a úzký kontakt s organizační strukturou péče o Displaced Persons (repatriační styčný důstojník, UNRRA, vojenské jednotky) se také odrazil ve vlastním vnímání osazenstva více jako „přemístěných“ nebo „odvlečených“ obecně, tedy nejen pouze jako určité kategorie např. politických vězňů. Společné soužití se vnímalo intenzivně, ačkoli mělo být dočasné a probíhalo v relativně krátké době. Na rozdíl od táborů, které přešly ve shromažďovací střediska, se zde vzájemně přemístění neznali, případně jen po menších skupinách. Schopnosti a dispozice jednotlivců se postupně projevovaly skrze jejich **angažovanost** či příspěvní do práce, sportovních, kulturních i jiných aktivit. *Voláme ke spolupráci každého, kdo má dobrou vůli a chce nám pomoci vytvořit v našem táboře prostředí, na které bychom celý svůj život rádi vzpomínali. Jsme příslušníci jednoho národa, měli jsme příležitost poznat na své kůži slasti nacismu, každý z nás má za sebou všelijaké životní zážitky, o jejichž opakování by nikdo nestál a není proto důvodu, proč by nemělo mezi námi zavládnout opravdové kamarádství, bez osobní nevráživosti a nedůtklivosti.*¹¹⁴⁷ Přes snahu o překlenutí rozdílných důvodů přemístění i válečných zážitků a nesrovnávání jejich závažnosti, se rozlišení na skupiny promítlo i v samotné organizaci tábora, kdy se evidovaly skupiny bývalých vězňů, dělníků a jako samostatná i Slováků (bez dalšího rozlišení, zda šlo o dělníky či zajatce apod.).¹¹⁴⁸ Ačkoli ubytování byla smíšená, každá ze skupin měla své zástupce ve výboru, dá se tedy předpokládat určité hájení zájmu a vnímání odlišnosti. Nicméně právě volby do výborů se hodnotily jako *výraz svobodného demokratického ducha či škola demokracie.*¹¹⁴⁹

I zdejší přemístění odkazovali na svou **přímou zkušenost s nacistickým režimem** a tedy nutnost poučení budoucích generací. *Válka je za námi. Jsme svobodní, jsme opět lidmi. Co znamenají tato slova, to snad plně chápou jenom ti, kteří válkou prošli, ať už v zázemí, na frontě, v kriminálech, nebo konečně v pracovních táborech – a těch je velká většina. Můžeme tedy říci směle, že většina lidí pochopila, co je to svoboda, resp. co je to otroctví. (...) To všechno, co jsme prožili, nebo čeho jsme byli svědky a čemu snad plně nikdy neuvěří naše*

---

¹¹⁴⁶ Tamtéž, Zpravodaj č. 3, 6. 6. 1945.

¹¹⁴⁷ Tamtéž, Zpravodaj č. 1, 3. 6. 1945.

¹¹⁴⁸ Nenašla jsem ani záznam, že by to znamenalo významné rozdíly, co se týče přístupu k jednotlivým kategoriím či nutně např. přednostní repatriaci. Osvobození vězňové měli dle některých údajů nárok na zvýšený přiděl jídla. NA ČR, fond MPSP-R, k. 892, složka Hamburk.

¹¹⁴⁹ VÚA–VHA, sb. KTKV, k. 10, č. 78, Zpravodaj č. 5, 8. 6. 1945.

*děti, to všechno hnětlo naši duši. (...) to byla veliká škola poznání, škola života.*¹¹⁵⁰ Společnou však měli přemístění **zkušenost vykořenění**. Někteří sice zůstali v kontaktu s blízkými ve vlasti, zároveň dynamicky se rozvíjející doba dávala tušit, že se budou vracet do odlišných společenských podmínek. *Domů přijdeme do nového prostředí, do nových poměrů, které budou od nás všech vyžadovat hodně práce a hlavně poctivý a upřímný postoj ke všemu. Na toto vše musíme se připravovat už zde (...).*¹¹⁵¹ S pomocí vlasti začali ostatně ještě před návratem, a to její vhodnou reprezentací mezi ostatními národnostmi. *Členové našeho tábora musí si uvědomit, že zde v Hamburku reprezentují před Spojenci a před Němci naši republiku. Podle toho, jak se chovají v tábore a mimo tábor, usuzuje se o našem národním charakteru. Spojencům musíme dokázat, že stojíme na stejné duchovní úrovni s nimi (...)*¹¹⁵² Zaznívala však kritika vůči místním Němcům, resp. těm, kteří s nimi komunikovali, v tomto ohledu se připomínalo, že jsou Čechoslováci na straně vítězů.¹¹⁵³

Rozmanitost osazenstva přinesla větší rozrůzněnost názorů. V oblasti navíc fungovaly komunity starousedlíků, jejichž možnost reemigrace se paralelně řešila, a kteří v některých případech zastávali kriticky postoj k československé politice. Ve světle obecně nastaveného postoje ke směřování poválečného Československa a odlišných pohledů vyvstávala intenzivněji otázka, zda se do vlasti vůbec vracet. *Je prý tam velmi krásně, uzavírá šcpt. Roušar svůj rozhovor, stojí za to jet zpět do vlasti, která po všech těch hrůzách se nyní probouzí k novému životu, všelicos se změnilo, co nás jistě příjemně překvapí.*¹¹⁵⁴ Obecně se očekávalo, že život ve vlasti bude odlišný, udržoval se všeobecný apel na odhodlání a optimismus. *Uplynuly už 3 týdny od vstupu do zdejšího čl. tábora. V duchu demokratickém provedená organizační práce projevuje už svoje dobré účinky. (...) Konečně tři radostné okolnosti, a to: vstup do vlasti, setkání se svými milými a začátek mnohého života budou nám náhradou za mnohé útrapy. Na prahu tohoto nového života usilujme o následování směru, který je naším vodítkem při každodenním konání.*¹¹⁵⁵

---

¹¹⁵⁰ Tamtéž, Zpravodaj č. 2, 5. 6. 1945. Věty *to všechno hnětlo naši duši. (...) to byla veliká škola poznání, škola života* jsou v originále podtrženy.

¹¹⁵¹ Tamtéž, Zpravodaj č. 1, 3. 6. 1945.

¹¹⁵² Tamtéž.

¹¹⁵³ *Ve styku s Němci buďte korektní, zásadně však odměření. Jste členy vítězného národa, a proto se nebudete blýskat svými znalostmi němčiny a vtírat se úslužností tomu, kdo vás ještě včera honil pohrabáčem.* Tamtéž, Zpravodaj č. 6, 9. 6. 1945. Ve Zpravodaji se vyskytuje i článek, kde se přítomní slovenští partyzáni ve zkratce skrze Slovenské povstání přihlašují k protinacistické frontě a k Československu. Tato tendence se také napříč poválečným obdobím v táborech vyskytovala a značí jisté vzájemné vyrovnávání se s válečnou minulostí při znovuoobnovení společného státu. Tamtéž, Zpravodaj č. 5, 8. 6. 1945.

¹¹⁵⁴ Tamtéž, Zpravodaj č. 3, 6. 6. 1945.

¹¹⁵⁵ Pisatel se ve svém komentáři odvolával na „zásady T. G. Masaryka“. Tamtéž, Zpravodaj č. 8, 11. 6. 1945.

Ve smíšeném táboře se ve větší míře setkáváme jak s hledáním společného jmenovatele, tedy sebezpojetím více ve smyslu definice Displaced Person – přemístěná osoba, postižení nacistickou perzekucí a odtržení od vývoje doma. S dlouhodobějším pobytem zase souvisí reflexe širších souvislostí vlastní pozice a spojenecké politiky a vnímání doby čekání na návrat jako samostatné fáze.

Kiel Schurcamp - Svoboda

V tomto československém DP-Campu začal vzápětí po jeho založení vycházet dvakrát týdně tisk nazvaný **Svoboda, Zpravodaj Čechoslováků v Kielu**.¹¹⁵⁶ Vydával jej osvětový výbor a vycházel v nákladu desítek kusů.¹¹⁵⁷ Formátem se podobal dalšímu tisku tohoto typu, sazba připomíná strojově psaný, jednosloupcový text, ojediněle se objevují obrázky. Časopis přinášel rozsáhlejší komentáře, zprávy z domova i ze světa, a rovněž zprávy z tábora. Svě místo měla i poezie, hádanky a vtipy, např. v podobě závěrečných satirických inzerátů. Celkové vyznění časopisu je levicové, v komentářích hlavního redaktora se znatelným obdivem a příklonem k SSSR.¹¹⁵⁸

Dlouhodobější a pozdější pobyt se projevoval v častějším výskytu zpráv o mezinárodním postupu repatriace.¹¹⁵⁹ Zároveň se rétorika článků prakticky vyhýbala rozlišování důvodu přemístění či kategorizace obyvatel tábora. Zdůrazňovalo se naopak současné soužití v táboře a budoucí ve vlasti. *V táboře máme dobrovolný řád tábora. (...) Neuznáváme proto žádné privilegia, jsouce toho názoru: Mučedníkům a bojovníkům čest a sláva, ale buďme také toho vědomi, že služba pro vlast se neplatí. Bude-li Vám určena práce, vykonávejte ji s tím vědomím, že to neděláte pro sebe, ale pro všechny, pro vzorný československý tábor v Kielu.*¹¹⁶⁰ Setkání mimo vlast vedlo k národní sounáležitosti i reprezentaci Československa navenek před dočasným mnohonárodnostním složením v poválečném Německu, což bylo i častým tématem zveřejňovaných výzev. *Vás prosím, zůstaňte ve vlasti tím, čím jste zde byli. (...) Vlast nás potřebuje a my jí všichni pomůžeme.*¹¹⁶¹ Ladění ale nebylo jen národní, projevil se i mezinárodní kontakt, který přemístění během svého pobytu měli a který vedl i k otevření

¹¹⁵⁶ Ačkoli jsem tisk našla ve dvou zdrojích, v obou se nacházelo jen několik čísel, k dispozici jsem tak měla neúplný soubor tohoto tisku, konkrétně čísla 8-12.

¹¹⁵⁷ Počet výtisků kolísal v čase, zatímco např. č. 6 nebo 10 bylo vydáno po 100 kusech, č. 9 vyšlo v nižším počtu 80 kusů, č. 11 naopak ve vyšším nákladu 150 kusů.

¹¹⁵⁸ Velký prostor byl v tisku věnován návštěvám, projevům, obdivným větám o SSSR táboře, „sjednocené krásné zemi“, „tamních vyspělých lidech“ apod.

¹¹⁵⁹ Sledovaly se zejména zprávy o návratu: *Z oblastí obsazených západními velmocemi byli již 2 mil. cizích dělníků dopraveni do vlasti. Doufá se, že do ukončení léta budou již všichni doma.* VÚA–VHA, sb. KTKV, k. 10, č. 77, Svoboda č. 4, 14. 6. 1945.

¹¹⁶⁰ Tamtéž, Svoboda č. 12, 15. 7. 1945.

¹¹⁶¹ Tamtéž, Svoboda č. 10, 5. 7. 1945.

se vzájemným kontaktům a porozumění. *Vždyť jsme se svorně s italskými kamarády smáli (...). A toto sblížení, toto vzájemné poznávání a porozumění je nám, je všemu lidstvu třeba. Po údobí imperialismu, fašismu a nacismu, těchto doufejme posledních křečích kapitalismu, po této strašlivé válce rozsévající nenávist musí národy a lidé býti vedeny a vychovávány k tomu, aby si vzájemně porozuměly a naučily se vzájemně ctít a milovat.*¹¹⁶²

Pobyt v táboře se vnímal jednak jako zpříjemnění nutného čekání. Prezentoval se však i jako důležité mezidobí, kde se přemístění adaptovali na novou situaci, právě proto, že byli z vývoje ve vlasti svým způsobem vytrženi. *Chtěli jsme se zde v táboře připravit na budovatelskou práci doma a byly-li někdy rozpory, musily ustoupit před heslem: Všichni jednotně a třeba i vlastní silou domů! A dopustil-li se snad někdo někdy chyby, přece se vždy chránila jednota celku a dokázali jsme, že náš tábor byl uznán jako nejlepší repatriační tábor, čímž jsme dělali dobrou propagaci novému Československu.*¹¹⁶³ Zpravodaj sloužil zejména jako informativní list o dění v táboře, případně k dalším zprávám. Ačkoli, nebo právě protože byl adresován smíšenému táboru, se málo vyjadřuje ke společnému označení jeho osazenstva či vyhraněnějším ideovým pohledům a spíše odkazuje na současné soužití a budoucí soužití.

Táborový tisk a sebepojetí

Výše uvedený vhled do poválečné tiskové produkce přemístěných ukazuje, že svou situaci vnímali velice intenzivně. Značný prostor je věnován organizačním záležitostem, což může být dáno tím, že většina těchto novin vycházela pod výborovou strukturou, zároveň poukazuje na hlavní náplň tohoto období – zajistit rychlou funkčnost rozmanité skupiny, její bezproblémové soužití a přípravu k repatriaci.¹¹⁶⁴ Právě vzdálenost od domova a vyhlídka návratu byly nejsilnějším pojítkem. Společné mají obě skupiny pojetí této provizorní doby jako překlenutí a příležitosti reflexe a práce na sobě. Silné je také povědomí o mezinárodním prostředí a určité mimořádnosti vlastního prostoru (malý státeček).¹¹⁶⁵ Doba před repatriací působila jako určitá reflexe, zotavení a případně příprava na nadcházející život v československé společnosti.

---

¹¹⁶² Pisatel zároveň vidí cestu v socialismu a jako vzor SSSR sdružující množství národů. NA ČR, fond MPSP-R, k. 880, Preus, Svoboda č. 12, 15. 7. 1945.

¹¹⁶³ VÚA–VHA, sb. KTKV, k. 10, č. 77, Svoboda č. 9, 1. 7. 1945.

¹¹⁶⁴ Satirické vyjádření čekání na repatriaci viz příloha č. 18 ilustrace *Domů – sen noci májové*.

¹¹⁶⁵ Silným pojítkem bylo i národnostní pojetí, navíc šlo o autoritami podporované propojení skupiny. Ačkoli vydávaný tisk fungoval v tomto rámci, v projevech Displaced Persons jsou znatelné i probíhající (i když ne většinové) diskuze, např. o přístupu k Němcům, Slovákům, Rusínům apod.

V sebepojetí jako skupiny ale výrazný rozdíl vyvstává mezi texty jednotlivých typů DPstáborů. V prostředí smíšeného DP-Campu se nachází určité pojítka této různorodé skupiny – společná zkušenost života pod nucenými podmínkami (věznění, přesunu, práce) nacistické politiky a určitá povinnost ke zprostředkování této zkušenosti veřejnosti. Podobně se častěji objevuje povědomí o širší Displaced Persons problematice. Společně strávený život ale více bývá pojímán jako „zpříjemnění doby čekání“. Skupina osvobozených vězňů se ve svých projevech vztahuje spíše sama k sobě, případně k širší síti osvobozených vězňů i trpícího národa. Silněji je prožíváno dlouhodobé vytržení z vnějšího světa. Aktivněji se zdůrazňuje vlastní oběť a prožité utrpení, které se snaží osvobození pojmout jako životní zkušenost. S tím pak často spojují snahu „zúročit“ tuto svou etapu a určitý morální příkaz přijmout po návratu určitou zodpovědnou roli ve společnosti.

Formování skupiny ve vlasti

Původní určení kategorie Displaced Persons, v československém prostředí transformované do pojmu repatriant, bylo vesměs organizačně a administrativně praktické, sloužící k usnadnění péče a návratu. V průběhu času a vlivem okolností se přes svou heterogenitu utvářeli jako skupina se sdílenými znaky a vzájemnou interakcí. Mezinárodní situace a jednotlivé národní skupiny repatriantů se neubíraly co do vnímání skupiny vždy stejným směrem, otázkou byla i funkční dočasnost či dlouhodobost skupiny v takto jednotném pojetí.

Podobně tomu bylo v československém případě. Přemístění se po jistou dobu formovali a byli prezentováni jako ohraničená skupina, která je propojená společnými dispozicemi a určitou symbolickou hodnotou. Při průběhu organizace samotné, jejíž těžiště leželo v roce 1945, bylo otázkou, zda bude společností chtěné a možné sjednotit tuto různorodou skupinu jednotlivců do životaschopné skupiny. Značnou aktivitu vyvíjel sám repatriační odbor, který šel v tomto ohledu za hranice pouhé úřední péče. Jako vládní instituce navíc požíval jistou autoritu a pravomoci, které mohly v motivaci členů skupiny hrát svou roli. Svou koncepci sděloval odbor veřejnosti i repatriantům skrze osobní, úřední, mediální a odborné aktivity.

Na toto „vnější“ **utváření skupiny** repatriantů jako jednotného celku se zaměřím skrze analýzu vytvářeného, popřípadě reflektovaného diskurzu.¹¹⁶⁶ Ze strany repatriačního odboru,

---

¹¹⁶⁶ Přeneseně jej chápu jako reflektování skupiny Displaced Persons vzhledem k tomu, že repatriačním odborem užívaný pojem repatriant vycházel po válce z mezinárodní klasifikace a tedy obdobného chápání pojmu. Přesto se nejedná o ekvivalent. Problematické může být stírání pojmu repatrianta a reemigranta. Obdobně se zde prací s termínem repatriant odchylují od teritoriálně-mocensky vymezené oblasti, kde se s pojmem Displaced Persons operovalo, protože mnoho repatriantů přicházelo z oblasti spravované autoritami SSSR. Protože však

resp. jejich zaměstnanců, se iniciativa výrazně projevila v **tiskovině *Služba repatriantům***, vydávané do konce roku 1945, která zde proto bude sloužit v největší míře za základní materiál ke studiu. Z několika statí uvedených v tomto tisku vznikla s menšími úpravami i brožura *Sociální obnova* od pracovníka repatriačního odboru a sociologa Jaroslava Šímy,¹¹⁶⁷ v této době jednoho z hlavních propagátorů dlouhodobého pojetí repatriantů jako celku a jejich významu pro společnost. Významným počinem na propagaci byl i **film *Cesta zpátky*** o repatriantech a organizaci péče o ně, několik filmových reportáží a dalších děl se související problematikou, které analyzují z hlediska obsahového i vizuálního vyjádření. Nejužší propojení s veřejností představovalo vysílání rozhlasu, pozornost jsem proto věnovala i jeho zprávám pátracím, repatriačním a pro přemístěné v táborech v zahraničí. Pro srovnání je naopak využito studia diskurzu o repatriantech v dalším dobovém tisku, především v souběžném ročníku *Hlasu osvobozených* vydávaným Svazem osvobozených politických vězňů nebo *Věstniku Židovské obce náboženské v Praze*, tedy periodikách vydávaných vždy konkrétní částí, resp. určitou podskupinou při pojetí repatriantů jako celku.¹¹⁶⁸

Služba repatriantům

Tisk *Služba repatriantům* vznikl pod záštitou repatriačního odboru ministerstva ochrany práce a sociální péče. Redakční radu tvořili pracovníci odboru Kamil Šlapák,¹¹⁶⁹ Jaroslav Šíma a Bohumil M. Tichánek. Zejména poslední dva jmenovaní svými články a úvahami do tisku aktivně přispívali.¹¹⁷⁰ List vycházel třikrát týdně ve formátu novin, sloupcové sazbě a v rozsahu 4 stran v nákladu několik desítek tisíc kusů.¹¹⁷¹ Byl distribuován nejen k prodeji, ale i do úřadů, knihoven, ubytoven a dalších veřejných míst, kde se mohl dostat blíže ke čtenářům. Těmi byli vzhledem k povaze zpráv v počátcích zřejmě ti, kterých se problém přemístění nějakým způsobem týkal, ať už příbuzní a blízcí, repatrianti samotní nebo příslušní

---

v Československu již lokace přemístění, resp. místa osvobození, nehrála v chápání kategorie roli, nelze ji prakticky oddělit. V kvalitativním výzkumu pak, dle mého názoru, lze s vědomím překrývající se definice a obdobného procesu analýzu pojetí skupiny repatriantů v Československu a její dynamiku adekvátně vysledovat.

¹¹⁶⁷ Jaroslav Šíma (1914-1955) – sociolog, duchovní a úředník v sociální oblasti. Viz k jeho osobnosti NEŠPOR Zdeněk R.: *Sociologie mezi kolárkem, hákovým křížem a rudou hvězdou: Jaroslav Šíma v dějinách české sociologie*, in: Sociologický časopis 47, 2011, s. 967–989.

¹¹⁶⁸ Zaměřuji se přitom na rok 1945.

¹¹⁶⁹ Šlapák, Kamil (?) - právník, přispěl několika texty k sociologickým otázkám do Sociální revue.

¹¹⁷⁰ Jaroslav Šíma se vzhledem ke svému povolání sociologa zaměřoval na úvahy se sociální tematikou, viz dále. Články Bohumila M. Tichánka se vyznačují často ráznějším tónem, který dění komentuje v souladu s výraznější levicovou orientací či protiněmeckým nádechem. Nepodařilo se mi bohužel k tomuto redaktorovi a pracovníkovi úřadu dohledat bližší osobní údaje či jeho další činnost.

¹¹⁷¹ Viz příloha č. 21. Pro svou naléhavost získal i přes obecný nedostatek a limitovaný příděl materiálů povolení k vydávání až 44 tis. výtisků. Na podzim 1945 jich vycházelo méně než 20 tis. a v prosinci již jen 4 tis. kusů. Nová čísla se na stáncích za 1 Kčs objevovala v úterý, ve čtvrtek a v neděli. Tisk zajišťovala tiskárna Mladé fronty a bylo možné jej předplatit za 11 Kčs na měsíc. Dnes je dostupný v několika institucích, pro studium jsem čerpala ze sbírek Národní knihovny, která Službu repatriantům zpřístupňuje skrze on-line platformu Kramerius.

pracovníci. Vzhled tisku, či jak jej vydavatelé sami nazývali „časopisu“, se v průběhu času měnil v souvislosti s aktuálními potřebami činnosti úřadu i proměňující se společenské a politické situaci.¹¹⁷²

Většinu prostoru prvních čísel zaujímal seznamy osvobozených, na repatriaci čekajících či případně již repatriovaných, ať už se jednalo o kompletní seznamy jednotlivých táborů či kratší dle dalších lokalit. Navazovala rubrika *Hledají se!*, ve které byly zveřejňovány pátrací dotazy po nezvěstných podle lokality, vzápětí doplněné o samostatné *Pátrání po nezvěstných* bez znalosti posledního místa jejich pobytu. Později se přidávaly i Dotazy z ciziny obsahující opět výhradně jmenný seznam se základními personáliemi. Na poslední straně byl prostor pro organizační informace repatriačního odporu či jiných institucí, na první straně se případně objevoval sloupek s komentářem či úvahou. Tisk tak měl v této době celkově charakter spíše úředního listu, zároveň vystihoval situaci a priority bezprostředně poválečné doby – zjištění informací o blízkých, nekončící seznam jmen, velký geografický rozptyl přemístěných a „za pochodu“ se formující institucionální agendu, postupy a komunikační kanály mezi veřejností, úřady a repatrianty.

Ke konci léta se s odezníváním intenzity repatriační činnosti částečně měnila povaha časopisu. Nadále převážnou část tvořily jmenné seznamy, ale postupně větší prostor získávaly *Zprávy*, resp. *Různé zprávy* na zadní straně a úvahy k problematice na straně titulní. Většina z nich se stále nějakým způsobem dotýkala souvisejících témat ať už z minulosti, např. o perzekuci, tak ze současnosti, kupříkladu o vzpomínkových setkáních, pátrání po dětech, rekreacích, úlevách pro bývalé přemístěné apod. Od října 1945 již titulní stranu, stejně jako čím dál více i ty následující, zaujímal reportáže a zprávy, které byly již širšího obsahu a nedržely se nutně tematicky repatriační problematiky, naopak čím dál častěji sledovaly domácí a zahraniční aktuality a politickou scénu. Vedle obecných témat, např. vědeckých objevů, kulturních a sportovních událostí, mezinárodních dohod, byla znatelná tendence reagovat na dobovou rétoriku, zejména co se týče postoje k Němcům,¹¹⁷³ osídlování pohraničí¹¹⁷⁴ či směřování československé politiky.¹¹⁷⁵ Nadále však, díky svým kontaktům a

---

¹¹⁷² Mnohdy některé číslo Služby repatriantům bylo vším možným, jen ne novinami. Viděli jsme to, ale nebylo vyhnuto. Pátrání po nezvěstných pokrývalo zprvu dvě strany, pak tři a nakonec vniklo až na stranu první. Seznamy došlých transportů vyplnily zbývající místo. Služba repatriantům, č. 88, s. 1, čl. Loučíme se se čtenáři, aut. B. M. Tichánek, 22. 12. 1945.

¹¹⁷³ Průběžně se sledoval průběh odsunu a krátké zprávy upozorňovaly např. na ukryté či nalezené nacisty, nebezpečí tzv. Wehrwolfů apod.

¹¹⁷⁴ Reportáže sledovaly proces osídlování v jednotlivých regionech i celkově a povzbuzovaly k participaci na něm.

administrativě, zprostředkovávaly tuzemským čtenářům i širší problematiku péče o přemístěné osoby v zahraničí, pravidelně informovaly o činnosti Spojenců v oblasti repatriace, o statistikách, o řešení situace přesunu v dalších zemích, i o dílčích problémech skupin přemístěných, např. těch setrvávajících stále ve shromažďovacích táborech. V porovnání s dobovým tiskem jde o ojedinělé zprávy, přesto se do povědomí čtenářů tím pádem mohly dostat. Otázkou je, komu byly určeny, resp. kdo o ně mohl mít zájem.

To se ostatně netýkalo jen těchto zpráv, ale v podstatě Služby repatriantům samotné. Posun si uvědomovala i redakce a překloupila svou pozornost nejen na bezprostřední, ale i dlouhodobou péči. *Uklidnění v repatriaci se dnes přenáší i do sloupců našeho časopisu. Seznamů ubylo, pátrání po nezvěstných děje se intenzivněji a z části jinou metodou. Tím získáváme ve svém listě více místa a můžeme se tudíž věnovat více druhé části svého úkolu, který jsme si na počátku vytkli za svůj cíl, totiž boji za odčinění veškerého bezpráví (...), sdělte nám vše, v čem je nutno ve váš prospěch zjednat nápravu (...). Jako bývalí političtí vězni vydávají dnes svůj týdeník, který již svojí úrovní mluví za jejich práva a potřeby, tak Služba repatriantům je časopisem repatriantů všech, kteří ať jako dělníci nebo vězni trpěli pod nacistickým režimem. Sloužíme vašim zájmům (...)! Střežíme vaše občanské i lidské požadavky (...). Sloužíme vašim zájmům i před mezinárodním forem. (...) nebude již potřebí uveřejňovati seznamy vracejících se z ciziny a dotazy o nezvěstných, uvolní se sloupcy našeho listu a bude proto možno uveřejňovati i to, na co dříve nevylo místa ani času a co vás zajímá.*¹¹⁷⁶ Od lidí, kteří zjišťovali stav svých blízkých, se redakce snažila zájem přelít na repatrianty samotné, být jejich platformou vzájemně prospěšných informací i obecnějších zpráv.¹¹⁷⁷ V souvislosti s tím změnila svůj charakter, který se blížil obvyklému dennímu tisku. Tento záměr ovšem nenalezl v konkurenci dobového tisku, jak deníků, tak i vlastních novin vydávaných jednotlivými zájmovými skupinami, dostatečnou odezvu. Smysl časopisu v pozdějším období kriticky komentoval i kontrolní úřad: *...jediný význam časopisu pro obor působnosti repatričního odboru tkvěl v uveřejňování jmen nezvěstných osob, což bylo jedním ze zjišťovacích prostředků (...). Pokud jde o ostatní části časopisu, nezdá se, že by bylo důvodné, aby se repatriční odbor takovouto náplní časopisu zabýval. Z novinářských článků jen některé měly*

¹¹⁷⁵ List se přihlašoval, ostatně jako oficiální úřední médium, k lidovému demokratickému programu Národní fronty a k účasti repatriantů na něm.

¹¹⁷⁶ Služba repatriantům č. 61, s. 1, čl. V zájmu dělníků-repatriantů, aut. B. M. Tichánek, 20. 10. 1945.

¹¹⁷⁷ Průběžně se např. vyskytovala pracovní inzerce pro repatrianty: *Samostatnou hospodyní z řad repatriantů nebo pozůstalých, která chce najít nový trvalý domov.* Takto v několika číslech v červnu inzeroval J. Šíma. Nebo: *Přijme se z řad repatriantek asi 40letá žena k výpomoci v kuchyni do statku v jižních Čechách.* (v č. 11), nebo naopak inzerovali repatrianti: *Repatriantka, středoškolačka hledá místo kancelářské síly, 2letá praxe.* (č. 22). Inzerce pro repatrianty byla navíc v listu poskytována zdarma.

*speciální význam pro repatrianty, jich uveřejnění mohl ose však státi v kterémkoli jiném listu denního tisku. Pasivita časopisu měla ovšem repatriční odbor vésti k zastavení časopisu již dříve, než se skutečně stalo.*¹¹⁷⁸

List 22. 12. 1945 ukončil vydáním 88. čísla svou činnost, čímž prakticky kopíroval uzavření hlavní kapitoly administrativy ohledně repatriace. Podobně jako repatriční odbor překlápěl své těžiště do oblasti reemigrace.¹¹⁷⁹ Redaktoři v posledním čísle slibovali převedení zveřejňování repatričních záležitostí do nového časopisu s rozšířenou tematikou, který by však dále zastával zájmy jak repatriantů, tak reemigrantů. Nejprve se uvažovalo o časopisu Čechoslovák, který by navazoval na exilový tisk a ve společném zájmu by na něj přispívalo jak MOPSP, tak MZV. Jednání s družstvem Obnova, které mělo nový tisk vydávat, se ovšem protáhlo a mezitím bylo ze strany Zahraničního ústavu domluveno pro Čechoslováky v zahraničí vydávání tisku Československý svět. Repatriční odbor se tedy přeorientoval také tímto směrem a do přípravného výboru vyslal i redaktora B. M. Tichánka. I tato spolupráce však byla v srpnu 1946 ukončena.¹¹⁸⁰

Časopis Československý svět nakonec vycházel od 25. 10. 1946. Šlo o tisk zaměřený výhradně směrem ke krajanům, případně reemigrantům. Přesto se hned v prvním čísle objevilo vymezení pojmosloví: *Reemigrant – příslušník českého nebo slovenského národa, v cizině trvale usedlý již před květnem 1938, který se vrací po osvobození úřední akcí do vlasti na vládní výzvu. Repatriant – navrátilší se čs. občan, v době okupace v duchu německých opatření nuceně přemístěný mimo své bydliště.*¹¹⁸¹ V doprovodném článku *Poválečný pohyb obyvatelstva v terminologii* se vysvětluje posun termínu repatriant od původního dobrovolného návratu do vlasti po vztažení na osoby v době války nuceně přemístěné, do kterých se zahrnují osoby do Německa zavlčené, přemístěné ve vlasti i osoby v exilu. Tento termín je porovnáván jak s reemigrací, tak i s termíny „výměna menšin“ a „transfer obyvatel“.

¹¹⁷⁸ NA ČR, fond MPSP, k. 871, č. j. 19.173/1946-IV/5, Dohlídku u ministerstva sociální péče, repatriční odbor, 11. 12. 1946.

¹¹⁷⁹ V článku „Loučíme se se čtenáři“ redaktor ujišťoval repatrianty, že *Vaše zájmy ideové i hmotné bude nyní střeziti nový list. Nezáleží na tom, zda se bude jmenovati Československý svět, Československá vlast, Návrat nebo Rodná zem. Bude to však časopis váš, časopis vás všech, ať již jste se vrátili z bahna a prachu koncentráku, z továren, jejichž krovky a zdi tam nahoře nad vašimi hlavami byly drceny bombami, nebo přišli-li jste z daleké ciziny, ze zemí, které se vám staly novou vlastí, z níž spěcháte do své pravé a jedině, abyste zde pomohli a posílili prořídle řady.* Pisatel se zde odkázal jak na tradici Služby repatriantům, tak na exilový tisk Čechoslovák. Služba repatriantům č. 88, s. 1, čl. Loučíme se s repatrianty, aut. B. M. Tichánek.

¹¹⁸⁰ NA ČR, fond MPSP, k. 871, č. j. 19.173/1946-IV/5, Dohlídku u ministerstva sociální péče, repatriční odbor, 11. 12. 1946.

¹¹⁸¹ Československý svět, č. 1, s. 7, čl. Reemigrant-repatriant, 25. 10. 1946.

Článek tak pojímá aktuální migrační pohyby v jejich komplexnosti.¹¹⁸² Dále sice časopis užíval pojem v rubrice „Reemigrace a repatriace“, a to až do podzimu r. 1947, obsah nicméně poukazuje na obecnější zprávy (např. o osídlení) a zejména praktické informace pro reemigranty.

Kdo je repatriant

Rétorika úvah, komentářů i obecnějších informačních zpráv a řazení článků dává nahlédnout do koncepce repatričního odboru o vytvoření soudržné skupiny repatriantů podle pojetí Displaced Persons, zahrnující v podstatě všechny kategorie od politických vězňů, přes nuceně nasazené, po osoby v exilu a další přemístěné. Přitom samotný termín Displaced Person se po celou dobu v tisku v původním znění nevyskytl a nahradil ho výhradně **pojem repatriant**. I jeho užívání museli redaktoři obhajovat vůči námitce, že jde o cizí výraz, který by bylo záhodno nahradit českým ekvivalentem. *Slova repatriant se však užívá z toho důvodu, že jest v mezinárodním slovníku ustáleným názvem osob, které se vracejí do vlasti, a jest úředními orgány našich spojenců (sic!) také jako takové používáno. Slova navrátilce užíváme pouze v neúředních stylizacích.*¹¹⁸³ Podobně se zaštiťovali pojmem jako nejvhodnějším pro zastřešení různorodé skupiny osob: *Pravda, toto zkratkové označení není pro všechny zcela výstižné. (...) V cizině se užívá pojmu „osoby přemístěné“, dislokované. Myslíte, že se o věci v úřadech neuvažovalo? Rádi bychom viděli tu jazykovou nestvůru, kterou bychom musili stvořit, aby se přesně kryla s obsahem souboru.*¹¹⁸⁴ V této argumentaci se, ojediněle, přímo objevuje překlad pojmu Displaced Person jako osoba přemístěná. Ani tak se ale obvykle repatrianti neoznačovali, jako jednotící prvek se obvykle vyskytovalo sousloví „oběti války a perzekuce“ či „oběti nacismu“ apod.¹¹⁸⁵ V podstatě se navazovalo na definici Displaced Person, tedy, že se jedná o osoby přemístěné v důsledku válečných událostí, přičemž se vyzdvihl prvek oběti.

Repatriční odbor v rámci textů opakovaně vyjmenovával, o koho se v případě repatrianta jedná a komu je tisk určený. V tom, jakou skupinu právě zdůraznil, nebyl ale v čase jednotný. *[Časopis] bude cele zasvěcen službě všem obětem nacistického režimu československé národnosti, popřípadě i příslušníkům národností ostatních, vracejícím se z koncentračních*

---

¹¹⁸² Tamtéž, čl. Poválečný pohyb obyvatelstva v terminologii, aut. Jos. Němeček, 25. 10. 1946.

¹¹⁸³ Redakce se tak vymezovala vůči článku *Repatriant nebo navrátilce?* v Národním osvobození a vysvětlila tak veřejnosti pojetí pojmu v širších mezinárodních souvislostech. Služba repatriantům č. 55, s. 1, čl. Repatriant nebo navrátilce?, aut. B. M. Tichánek, 6. 10. 1945.

¹¹⁸⁴ Služba repatriantům č. 77, s. 1, čl. Kritika péče o repatrianty, aut. J. Šíma, 27. 11. 1945.

¹¹⁸⁵ Např. Služba repatriantům č. 60, s. 1 ad., 18. 10. 1945.

*táborů, věznic, nedobrovolných prací apod.*¹¹⁸⁶ Vedle obecného označení se nejčastěji používalo zjednodušené vyjmenování bývalých vězňů a dělníků nasazených na práci. Tyto dvě skupiny ostatně tvořily početně i procesně významnou část celé organizace. Např. ale v témže úvodním čísle, a to hned v titulním sloupci se setkáváme s odlišným rozdělením: *Repatrianti samotní skládají se ze zahraničních koncentračních táborů a káznic a z domácích vězení, káznic a koncentračních táborů. Domácí problém repatriantů bude v krátké době řešen tím, že budou všichni internováni na svobodě. Repatriace našich občanů ze zahraničí pro jejich velký počet potrvá déle. Tu postupujeme v tom smyslu, aby napřed byli přivedeni domů repatrianti z koncentračních táborů v Německu (...). Druhá část repatriantů nachází se v našich spojeneckých zemích – v Sovětském svazu, Velké Británii, Kanadě, Americe a jinde. (...) Repatriace těchto bude zahájena ihned, jakmile nával repatriantů z Německa povolí.*¹¹⁸⁷ V tomto případě se vedle podrobněji rozepsané péče o vězně z koncentračních táborů zohlednil geografický rozměr, mající sice výrazný vliv na postup repatriace, obvykle však nepřilíš reflektovaný, stejně jako dvě další v úvodníku zmíněné skupiny - přemístění v rámci hranic republiky a osoby, které se kvůli válce ocitly v exilu.¹¹⁸⁸ Naopak se zde s podivem neobjevuje v porovnání s dalšími texty zmínka o nuceně nasazených. Přitom to měla být právě tato nejpočetnější skupina repatriantů, jejíž měl být tisk v pozdější době hlavní platformou. *Dělníci-repatrianti, jsou vás statisíce (...). Jsou mezi vámi lidé válkou poškození. Včleňte se tímto způsobem do života, do veřejnosti a využijte tohoto listu, který je určen i vám a vydáván pro vás a vaše potřeby. (...) Bývalí vězni si vybudovali svůj časopis. Ve vašem případě toho není třeba, (...) [m]áte zde však úřední list, (...) který stojí plně ve vašich službách (...). Používejte Služby repatriantům jako listu, který je vaší tribunou!*¹¹⁸⁹ I v tomto článku ale redaktor opakuje, že je list hlasem všech repatriantů.

Redakce si přitom uvědomovala šíři tohoto pojetí a snažila se s tím čtenáře průběžně seznamovat, podrobněji např. v článku *Repatrianti, lid různorodý: Z počátku si mnozí mysli, že jsou to jenom ti, kteří statečně za okupace osnovali spiknutí proti nacistům a kteří za to byli zavlčeni do německých koncentráků a věznic. (...) Pak přišli vojáci a civilisté ze zahraničí. (...) Všichni ti „v říši nasazení“ mladí lidé (...). Repatrianty jsou také osoby, které žily za okupace v ilegalitě a musily svůj domov opustiti. (...) Do mnohotvárného souboru repatriantů*

¹¹⁸⁶ Služba repatriantům, č. 1, s. 8, čl. Několik slov o „Službě repatriantům“, aut. redakce, 30. 5. 1945.

¹¹⁸⁷ Služba repatriantům č. 1, s. 1, čl. Služba repatriantům, 30. 5. 1945.

¹¹⁸⁸ Vzhledem k dalšímu popisu „repatriantů ve spojeneckých zemích“ je zřejmé, že se ve zmíněném článku jedná o osoby, které uprchly kvůli válce a působily v exilu, a ne o starousedlíky, ačkoli termín repatriace se v této době prolínal a i v rámci Služby repatriantům se sporadicky tento migrační proud objevil.

¹¹⁸⁹ Služba repatriantům, č. 61, s. 1, čl. V zájme dělníků-repatriantů, aut. B. M. Tichánek, 20. 10. 1945.

patří také příslušníci tzv. vládního vojska, kteří sloužili poslední léta války v cizině. (...) A také mezi českými přestěhovanci (...), stejně jako mezi odvečenými. (...) Vidíme složitost sociálního souboru, jehož problémy mají být řešeny (...).¹¹⁹⁰ Takto široce pojatá podpora se setkávala s nepochopením a nelibostí části veřejnosti. A zas že prý jsme z celého národa udělali repatrianty. (...) Někdo myslí, že repatrianti jsou jen naši vězňové (někdy jen „politici vězňové“) v koncentračních táborech v Německu, ale už např. vracející se Čechy z Vídně neuznávají, ačkoli dříve jedině navrátilci byli označováni za repatrianty. Mají být z pojmu repatrianti vyloučeni vězni terezínští? Vždyť ve své vlasti zůstali! A což dělníci, zavlčení na práce do Německa nebo do jiných míst „Protektorátu“. (...) A rádi byste některé vyloučili z péče repatriačního odboru? Víte, že někdy byly nucené práce horší než koncentrák? A i když ne, chcete tyto také mnohdy těžce postižené vyloučit z péče?¹¹⁹¹ Na uvedených dvou úryvcích, otištěných v pozdějších číslech, pozorujeme posun rétoriky v několika ohledech. Ve výčtech skupin se objevují dříve neuvažované skupiny, k jejichž zahrnutí či přiřazení však špela politika. Jednak jde o návrat starousedlíků, jejichž repatriace se zařadila pod pojem reemigrace, ale do zřízení vlastního odboru v r. 1946 jejich péče spadala ve velké míře pod odbor repatriační. Dále je to zmínka o partyzánech, kteří obecně pod seznamy repatriantů nefigurovali, ale s nimiž probíhala stále užší spolupráce skrze zájmové organizace a toto propojení tedy nejspíš bylo reflektováno.¹¹⁹² Nelze také přehlédnout, že opakovaně byli repatrianti ztotožňováni s vězni koncentračních táborů. Šlo o mediálně nejsledovanější skupinu navrátilců jak pro charakter jejich internace, tak pro přítomnost mnoha významných osobností v jejich řadách.¹¹⁹³

Zmíněná kritika veřejnosti na přílišnou **všeobecnost pojmu** také narážela zřejmě na fakt, že ne všichni repatrianti byli „zasloužilí“ či „hodní“ podpory. To ostatně reflektuje i již zmíněný článek *Repatrianti, lid různorodý*, kde přívlastek o odlišnosti naráží jak na různé skupiny, tak na různé charaktery v návaznosti na jednotlivé skupiny uvedené ve výše zmíněném úryvku: *Mnozí lidé, zatčení gestapem, tedy vězni politici, přišli k tomu jako „slepý k houslím“ a neměli vlastně vůbec žádné politické úmysly. (...) A pak máte mezi „politickými“ opravdu uvědomělé, organizované revolucionáře, kteří s neuvěřitelnou statečností odcházeli takřka den co den z „pečárny“, a pro krev ani neviděli na cestu – a přece nepromluvili, co neměli. A zase ty ubohé slepice, které kdákaly, sotva překročily povědomé schody v Bredovské: „ To*

¹¹⁹⁰ Služba repatriantům č. 62, s. 1, čl. Repatrianti, lid různorodý, aut. J. Šíma, 23. 10. 1945.

¹¹⁹¹ Služba repatriantům, č. 77, s. 1, čl. Kritika péče o repatrianty, aut. J. Šíma, 27. 11. 1945.

¹¹⁹² Upozorňovalo se zejména na spolupráci Svazu osvobozených politických vězňů a Svazu národní revoluce.

¹¹⁹³ Toto pojetí přetrvalo v paměti prakticky i nadále. Viz dále kapitola Osvobození politických vězňů.

já ne, já jsem vždycky proti tomu, to XY.“ A i ti „šmelináři“! Kolik bychom jich snad pověsili ještě dnes. Mlynář, který prodával kilogram ztuhlé mouky chudičké matce malého dítěte, jehož otec byl v „říši“, nebo vdově po popraveném, za sto dvacet korun. Jiný pak, který během války rozdál nebo za nepatrné ceny rozprodal celé tuny mouky a pomáhal tak jakž takž udržet na nohou hladovějící české obyvatelstvo. A přece oba byli vězni a všichni, kteří se vrátili, jsou repatrianti. (...) Vojáci, kteří dobrovolně vstupovali do našich zahraničních jednotek, kteří s planoucím zrakem se vrhali do ohně palby, s pěstí sevřenou a srdcem plným lásky k rodné půdě, z níž je vyhnala surová ruka nepřítele. Vrátili se vojáci pokrytí krví a slávou. Ale ovšem jako vždy a všude na světě – vrátili se také vojáci v krásných uniformách, ba i hodnostními odznaky ozdobeni, a přece si můžeme na prstech spočítat – a účastníci to dosvědčují – že někteří z nich se v těchto uniformách po celou válku jen procházeli, dělali se důležitými, kritizovali a kloudného pro věc neudělali nic. A mezi civilisty jsou naši slavní zahraniční pracovníci, kteří nám dobyli úctu a uznání celého světa, stateční, kteří pracovali, i když se srdcem krvácejícím, protože doma jim nepřítel vyvraždil rodiny, přátele, rozkradl majetek. Ale vrací se nám také, jak kdosi vtipně řekl, „partyzáni z Hyde-Parku“. Lidé, kteří utekli proto, aby kromě sebe zachránili alespoň část svého jmění, v cizině se drželi hezky stranou, aby na nich nikdo nechtěl hmotnou pomoc pro náš zahraniční odboj a aby neztratili čas pro – další bohatnutí. A to jsou také repatrianti. A což naši v „říši“? Nejsou také repatrianti, kteří šli do „říše“ dobrovolně za lepším výdělkem, nejsou také repatrianti ty, kteří byli nacistickým režimem uznáni za vhodné studovati na „říšských“ vysokých školách, protože u nich chybí moment donucení opustiti svoje řádné bydliště, a ti naši „nasazení“ do „říše“? Jsou mezi nimi veselí chlapi, kteří (...) svou švejkovinou pomáhali ukládat nacismus do hrobu. Jsou mezi nimi i nadšení spiklenci, kteří provedli Němcům, co kde jen nejhoršího mohli. (...) Jenom, že někteří před soudem mravním a národním obstáli, někteří však hanebně propadli. U nacistů šplhali, honili ostatní do práce za několik bídných bezcenných marek, povalovali se s Němkami. Některé z „našich“ žen si vykupovaly lepší místa způsobem nedůstojným řádné ženy, (...) Repatrianty jsou také (...) [i]legální pracovníci domácího a politického odboje, třebaš měli to štěstí, že je gestapo nechytlo. Ale, to věčné lidské „ale“! Také ale jen ti, kteří za pět minut dvanáct se obrátili od šmelinaření a aby nemuseli pracovat (...) utekli a „dali se k partyzánům“. Tito potom to také pravidelně byli, kteří se vydávali v revolučních dnech za skutečné partyzány, docela sprostě kradli a rabovali (...). Lidé odvážní i oběti náhod. Tak to je a ne jinak! A to všechno jsou repatrianti, ať se nám to líbí

nebo ne. Je to pravda a my si ji nezastíráme“¹¹⁹⁴ Z obsáhlého úryvku vyznívá názorně různorodost osudů, postojů, charakterů a jednání těch, kteří spadali pod termín repatriant a měli tedy nárok na patřičná privilegia a rovněž fakt, že tyto rozpory společnost reflektovala.

Uvědomění si těchto extrémních pólů, stejně jako prostoru mezi nimi, je pro analýzu a proniknutí do vývoje pojetí repatriantů zásadní. Nešlo jen o propastný rozdíl mezi skupinami, ale i mezi jednotlivci. Protože se řádově jednalo o stovky tisíc lidí, je pravděpodobné, že většina obyvatel nějakého repatrianta znala či alespoň sledovala příběhy známých osobností.¹¹⁹⁵ Měli tak s repatrianty **osobní zkušenost** a uvědomovali si nesrovnatelnost některých případů. Repatriační odbor tento aspekt také reflektoval, hledal proto další pojitka: *Třídění lidských souborů mohou být prováděna z různých hledisek. Pro nás dnes může platit jen hledisko národní a sociální. Všichni repatrianti byli nesporně nacistickým režimem poškozeni. Kdo z nich mu při tom sloužil, bude souzen jako každý jiný. Kdo nesloužil nacismu, ale své kapse, bude všeobecnými úpravami poměrů zbaven o tyto nečestné výdělky. Kdo se sice neobohatil, ale zradil, tomu měla by být státem zajištěna minimální existence, třebaže na způsob pracovních táborů. Všechny ostatní vítáme v jejich domovech, protože všichni tito ostatní mají právo být účastni na radosti osvobozeného národa.*¹¹⁹⁶ I u repatriačního odboru tak zaznívají hlasy o rozlišování, zda jde o „správné“ repatrianty, nositele hodnot. *...do národních výborů a jiných významných a národně čestných funkcí. Tam patří ti, kteří se aktivně zúčastnili boje proti nacismu, ať už na poli válečném, politickém, sociálním či kulturním a ne za pět minut dvanáct, nebo deset minut po dvanácté. Jen těmto a těm, kteří z repatriantů si zachovali čistý štít národní a mravní (...).*¹¹⁹⁷ Ti se postupně stali tou „skupinou repatriantů“, již se přisuzovala v národním společenství symbolická role.

Repatrianti jako skupina či skupiny? Společné rysy a odlišnosti

Jak pojetí repatrianta, tak vnímání či vytvoření jednotné „skupiny“, nebyla evidentní záležitost. Mohla v některých případech spontánně vznikat v období po osvobození právě při organizaci péče (v zahraničí či ve vlasti) a dočasném protnutí jednotlivých osudů a společného cíle návratu či zotavení. Při pojetí celku jako skupiny se ale zdůrazňovaly i

¹¹⁹⁴ Služba repatriantům č. 62, s. 1, čl. Repatrianti, lid různorodý, aut. J. Šíma, 23. 10. 1945.

¹¹⁹⁵ *Viděli jsme to mnozí na vlastní oči, ostatní jsou poučeni z filmů, obrázků i novinových článků.* Služba repatriantům č. 52, s. 2, čl. Naše úkoly do budoucna, aut. F. Neumann, 27. 9. 1945.

¹¹⁹⁶ Tamtéž. Článek následně přiznává pochopení i těm, kteří se zrovna nevracejí jako hrdinové, ale alespoň nezradili. *Vždyť mnozí z nich docházejí v pohnuté chvíli našeho národního a státního osvobození znovu k pravé cestě a nechtějí již nikdy ani dost málo chybovat. Nepoškodil-li nějak vážně naše lidi, nechceme jim navždy zavřít cestu do světa. Tito nejsou kolaboranti, jsou to jen „laboranti“.*

¹¹⁹⁷ Tamtéž.

dlouhodobější společné prvky, podobně jako u Displaced Persons obecně, i zde hrála důležitou roli skutečná zkušenost vykořenění místního, sociálního i kulturního.¹¹⁹⁸ Nejčastěji se jako sjednocující formulace užívalo spojení „osoby válkou a perzekucí postižené“, „věrní českoslovenští občané“ či „trpitelé národa“. Repatrianti se neměli dělit např. dle postavení před válkou, ale vnímali se obecně jako „poškození“. V tomto směru se apelovalo na jejich sounáležitost a společně prožitou zkušenost. Objevuje se argument „absolvování vysoké školy utrpením“¹¹⁹⁹ V obecných textech se objevovala zkušenost vymístění repatriantů zejména v citové rovině (dlouhodobé odloučení od blízkých), méně často i fyzické (pobyt v zahraničí).¹²⁰⁰ Přemístění je ostatně základním propojovacím prvkem také v oficiálních definicích, navazující tak ve vnitřních předpisech na mezinárodní definici Displaced Persons. *Za repatrianty (...) se považují všechny osoby vyjma Němce a Maďary, které v důsledku válečných poměrů (pod tlakem okupace nebo národní, rasové nebo politické perzekuce) opustily svá řádná bydliště na území republiky.*¹²⁰¹

I když si to mnozí z nich přímo neuvědomovali, repatrianty propojovalo i to, že tvořili součást širokého problému péče o Displaced Persons. Na mezinárodním rozměru repatriační odbor upozorňoval na mimořádnost procesu a ojedinělou zkušenost repatriantů. *Celý svět se dostal touto válkou do pohybu. Nikde v dějinách světa nenajdeme zmínku o takovýchto obrovských přesunech mas lidí, jakých jsme dosud svědky. Lidstvo světa dostalo se touto válkou v obrovském měřítku do pohybu. (...) Organizovaná repatriační činnost jest skutečným požehnáním a záchranou milionů životů těch, kteří byli německými nacistickými hrůzovládci*

---

¹¹⁹⁸ Připomeňme, že u Displaced Persons obecně se hlubší vzájemná identifikace se skupinou projevila ze strany přemístěných až v případě dlouhodobého pobytu v zahraničí, tedy zejména u nerepatriovaných Displaced Persons. I v mezinárodním měřítku tak v poválečných měsících převažovalo užívání spojení „Displaced Person“ spíše ze strany autorit.

¹¹⁹⁹ Např. Služba repatriantům č. 64, s. 2, čl. O sídlo repatriačního odboru, aut. B. M. Tichánek, 27. 10. 1945. Zde se polemizuje se studentskými kruhy v rámci YMCA, které žádaly článkem v novinách likvidaci repatriačního úřadu po splnění úkolu a uvolnění prostor pro potřeby studentstva. Tichánek zde přirovnáním k vysoké škole narážel i na ekvivalentní doby studia a vymístění některých repatriantů.

¹²⁰⁰ *Mnoho našich repatriantů poznalo končiny, do kterých by se bývali asi ztěžka podívali. Přemnozí ovšem o cestování za těchto podmínek nijak nestáli. Poznání kusu světa (...) jest jediné aktivum jejich nedobrovolného výletu za hranice. Repatriace, třebaže má také stinné stránky, byla již veselejší.* Služba repatriantům, č. 47, s. 3, čl. Rub a líc repatriace, 15. 9. 1945. (Článek je zároveň reklamou k návštěvě Prašné brány a platbě vstupného, z něhož byla část odevzdána ve prospěch repatriační akce.) Pojetí „cestování“ je skutečně jeden z prvků, který se u Displaced Person po jejich osvobození objevil (v poválečné i pozdější době). Pokud to bylo organizačně možné, přemístění využívali volné chvíle i k objevování okolí a výletům. Viz např. organizované výlety v československém DP-Campu v Hamburku.

¹²⁰¹ Vyhláška ministerstva ochrany práce a sociální péče ze dne 3. července 1945 o poskytování peněžitých výpomocí nemocným repatriantům, resp. jejich rodinným příslušníkům. Dostupné v plném znění např. in.: Služba repatriantům č. 14, s. 4, 21. 7. 1945.

*rozeznáni do všech koutů světa. (...) Až jednou zasedneme klidně (...), budeme žasnouti nad těmito čísly, která jsou již dnes mnohamilionová.*¹²⁰²

Repatrianti se často vraceli s podlomeným zdravím, v omezeném rozsahu se reflektovala i jejich psychická stránka.¹²⁰³ Přes určitou dobu strávenou v „mezidobí“ (mezi osvobozením a návratem), kdy bylo možné se na novou životní situaci částečně připravit, se tento stav zohledňoval a očekávalo se jejich postupné **zařazování do společnosti**. *Vzijme se do hrůz dnů, tisíce dnů, kdy každá hodina byla plna mučivého očekávání, co přinese nejbližší chvíle do zoufalého stesku po domově a do beznadějí vyvázne-li člověk životem. Pak přišel den osvobození jako rána palicí a zmatku, je-li to všechno skutečnost nebo sen. I dny napětí, kdy překročíš hranice vlasti a práh domova. Všechno to přišlo a navrátilcec je jako opilý. Žena, děti, přátelé. Zpěv vesnice a tempo města. Nové poměry, jiné prostředí, všechno se změnilo. Pocity, jež rovnají se duševnímu otřesu. Bude trvati dlouho, než se sžije s novými poměry. Obtíže těla, chmury ducha mizí – subjektivně -, neboť noc a sen oživují hrůzy koncentráku znovu. Probuzení přináší osvobození, návrat ke šťastné skutečnosti. (...) Ale fakt nelze popřít. Léta strádání a hladu vytiskly svou pečeť na tvém organismu. Diagnosa: Podvýživa, tělesná slabost, ochablá činnost srdeční, zachvácené plíce, zničený trakt zažívací atd. Terapie: Klid, vydatná, ale regulovaná strava, potřeba železa, vápna, fosforu, vitaminů (...).*¹²⁰⁴ Součástí bezprostřední péče byla nejen lékařská prohlídka, ale i rekreační pobyt. Na podzim roku 1945 se díky uvolnění kapacit přešlo k plánování dlouhodobější péče o repatrianty. Protože se přímo navazovalo na repatriační činnost pod záštitou repatriačního odboru, počítalo se stále se zajištěním všech, kteří do kategorie spadali. *Chceme preventivně podrobně vyšetřit nejen všechny repatrianty, ať politické či nepochitické, neboť z hlediska zdravotního je stejně nebezpečné, roznášeli-li tuberkulosu bývalý politický vězeň, nebo dělník nasazený na práci v říši (...).*¹²⁰⁵ Preventivní program si kladl za cíl zabránit tomu, *aby se naše země staly*

---

¹²⁰² *Repatriační problém se stal problémem světovým. Není země na evropské pevnině a těžko najít zemi i v ostatním světě, kde by se nemuseli zabývat organizováním návratu svých občanů do vlasti. Všude jsou postaveni před stejné otázky a to nejen repatriační, ale i sociální a hospodářské.* In.: Služba repatriantům č. 71, s. 1, čl. Světový význam repatriační činnosti, 13. 11. 1945.

¹²⁰³ *I po této válce nutno počítati s tím, že budeme mít mnoho lidí nejrůznějším způsobem poškozených válečnými událostmi, oslabených vězením, vyšinutých ze svého klidného života příkázáním na nucené práce v cizině, zničených tělesně, hmotně, často i podlomených duševně. (...) Zdraví a mladí většinou nečekali a chopili se bez pobídky práce. Jsou tu však lidé se zdravím podlomeným, s různými vadami získanými právě válečnými událostmi, nebo nelidským zacházením.* In: Služba repatriantům č. 71, s. 1, čl. Světový význam repatriační činnosti, 13. 11. 1945.

¹²⁰⁴ Služba repatriantům č. 11, s. 4, čl. Z repatriační úřadovny v Plzni, 21. 6. 1945.

¹²⁰⁵ Služba repatriantům č. 52, s. 1, čl. Naše úkoly do budoucna, aut. F. Neumann, 27. 9. 1945. Poznamenejme, že vzhledem k pozdějšímu období se již počítalo s provázáním s dalšími skupinami poškozených, např. z odboje či jejich rodinných příslušníků.

*domovem neúnosně vysokého procenta předčasných invalidů.*¹²⁰⁶ Aktuálním tématem se stalo nastoupení repatriantů do práce, ať nové či původní. *Je třeba říci jasně: Napřed dej do pořádku stroj těla, dej mu energii, zabezpeč jeho pozici, získej potřebnou sílu, a pak jdi do práce – jinak se zhroutíš. Nepřeceňuj se.*¹²⁰⁷ Přestože se dával důraz, jak ze strany repatriantů, tak ze strany společnosti, na rychlé zapojení do pracovního procesu a „budování nové společnosti“, realita byla složitější právě i z důvodu délky přerušení a zdravotního stavu.¹²⁰⁸

S tím souvisí aspekt, při kterém rovněž repatrianti napříč skupinou pobyt mimo vlast či domov vnímali. V převratné době osvobození nemohli být účastni změnám poměrů a privilegia, která jim byla jako „zasloužilým“ slibována, **nedocházela v praxi uskutečnění**. S protahujícím se pobytem v zahraničí či dobou rekonvalescence se poté příležitosti dále snižovaly.¹²⁰⁹ Repatrianti to vnímali zejména v oblasti pracovního uplatnění, při osídlování pohraničí či při obsazování pozic ve veřejných institucích.¹²¹⁰ *I naši kamarádi z koncentračních táborů a nacistických věznic se chtějí zúčastnit tohoto budovatelského dění. I oni chtějí mít účast na veřejném životě politickém, kulturním i hospodářském. I oni budou chtít být zapojeni do osídlování našeho pohraničí jako lidé namnoze potřební a snad i spolehliví. (...) Nejvíce postiženi jsou ovšem ti první. Boj vybojován, skončen a – poměry se změnil. (...) Ti, kteří byli vzadu a mnoho těch chytráků, kteří se ulejšvali, stávají se prvními, a ti, dříve první, pochodují kdesi v posledních řadách. Nepřijdou Ti poslední pozdě, nepředběhnou je a neodstrčí ti, kteří se v době frontovního boje krčili chytrácky někde v pomezí nebo hráli si na neutrály? Nebudou opozdilci paběrkovat a sbírat drobty, spadlé se stolu uchvatitelů? Nebude uplatňována zásada, že kdo dřív přijde, ten dřív mele?*¹²¹¹ Vládní

---

¹²⁰⁶ Podle článku se při preventivním vyšetření několika tisíc zdánlivě zdravých repatriantů zjistilo, že skrytou nemocí trpí až 66% z nich, z toho navíc 20 % některou ze závažných chorob. Jednalo se mimo jiné o tuberkulózu, nervové či srdeční onemocnění a stomatologické potíže. Jako možné řešení se mimo léčbu navrhovaly pravidelné periodické prohlídky a lázeňské procedury. Služba repatriantům č. 52, s. 1, čl. Naše úkoly do budoucna, aut. F. Neumann, 27. 9. 1945.

¹²⁰⁷ Tamtéž.

¹²⁰⁸ Tiskem proběhla např. zpráva o sebevraždě repatrianta, který přes naléhání ředitele nebyl schopný nastoupit do práce. Vzbudila diskuzi o tom, že situaci navrátilců je v tomto ohledu potřeba citlivěji reflektovat. (Např. Svobodné slovo 4. 10. 1945)

¹²⁰⁹ Již během doby po osvobození a před repatriací se s tímto aspektem setkáváme, že přemístění chtějí být brzy doma i z důvodu, aby se na ně nezapomnělo při rozdělování pozic či majetku.

¹²¹⁰ Obdobný problém lze nalézt např. v reemigrační problematice.

¹²¹¹ Článek dále pokračoval v apelu, že tomuto postupu je třeba zabránit: *To se nesmí státi a snad nestane. Věříme, že odpovědní činitelé, naše vláda, ústřední instituce a orgány, zemské, okresní i místní národní výbory musí myslet i na naše internované, že i pro ně jsou rezervovány pozice. (...) Když ne přednost, tedy jistě alespoň stejná práva (...). Věříme, že různá ta dnešní opatření (...) jsou dělána s vědomím, že jde o provizorium a že definitivní úprava bude provedena v době klidnější a za přítomnosti oněch desetitisíců vězněných, kteří jako repatrianti tehdy nebyli přítomni, nebo se dnes ještě zúčastniti nemohou. Věříme, že jim nebude řečeno, že už přicházejí pozdě.* Služba repatriantům č. 84, s. 2, čl. První se stávají posledními?, aut. L. V., 13. 12. 1945.

orgány se snažily vycházet vstřícnou formou zákonů a vyhlášek.¹²¹² V praxi se ale kritizovala jejich nedostatečná uplatnitelnost a roztržitost. Jejich plnění i další požadavky ve prospěch poškozených posléze prosazovaly jednotlivé zájmové svazy skrze cílenou intervenci a účast vlastních členů v příslušných orgánech. Tím se na druhou stranu štěpil přístup k jednotlivým „podskupinám“ repatriantů.

Zásadním důsledkem pojetí repatriantů jako jednotné skupiny v bezprostředně poválečném období byl **přístup oficiálních institucí**, zejména repatriačního odboru, k uznávání nároků, podpor apod. Jinými slovy, úřady nerozlišovaly, obdobně jako tomu bylo při pojetí Displaced Persons na mezinárodním poli, v obecném hledisku důvod přemístění či chování, zásluhy nebo postavení konkrétního jedince během přemístění.¹²¹³ Repatriační odbor si ale heterogenitu repatriantů uvědomoval, a ačkoli ve svých vyjádřeních a zejména ve své péči přistupoval k celé skupině jednotně, oslovoval i jednotlivé okruhy či v rámci tisku vysvětloval veřejnosti jejich specifika, přístup k nim a jejich místo v celku. Jak již bylo řečeno, v návaznosti na to, kdo se pod pojem repatriant zahrnoval, se měnilo i pojetí skupiny jako celku. S příklonem k vyzdvihování aktivních účastníků za svobodu se setkáváme s častějším propojováním repatriantů zejména s odbojem,¹²¹⁴ se kterým se prolínala jen část z nich.

Častou představou byl ekvivalent repatrianta a **politického vězně**. Svou roli hrál fakt, že se mezi nimi nacházeli mnozí významní činitelé, jejichž návrat do vlasti i původní aktivity byly médií a veřejností se zájmem sledovány. Do povědomí přispěly rovněž rozkrývající se informace a svědectví o koncentračních táborech.¹²¹⁵ Repatriační odbor spolupracoval úzce s vytvořeným Svazem osvobozených politických vězňů (SOPV) a ve svém listu pravidelně uveřejňoval jeho aktivity, případně zprávy o setkání bývalých vězňů konkrétních táborů. Služba repatriantům kategorii politických vězňů uváděla prakticky v každém bližším popisu repatrianta, zároveň se snažila v této spojitosti připomínat i kategorie ostatní. Zahraniční vojáci, exiloví činitelé, vnitřní přestěhovalci se ve výčtu případně kratších článkách objevují zejména na počátku vydávání tisku, zvláštní průběžná pozornost se věnovala nuceně nasazeným.

Nasazení dělníci, vracející se do vlasti, tvořili početně většinu. Repatriační odbor tedy logicky řešil jejich záležitosti ve velké míře. Uznání zásluh dělníků pracujících ve válečném

---

¹²¹² Viz dále kapitola Osvobození politických vězňů.

¹²¹³ Pokud se ovšem nejednalo o trestní provinění.

¹²¹⁴ Služba repatriantům č. 84, s. 1, čl. Financování péče o repatrianty, aut. J. Šíma, 13. 12. 1945.

¹²¹⁵ Naopak konkrétní svědectví života v táboře či věznicích nejsou na stránkách Služby repatriantům častá. Tuto vzpomínkovou i osvětovou funkci ale přebíral tisk SOPV Hlas osvobozených.

průmyslu na osvobození však mělo své limity, ani „nucené nasazení“ neodpovídalo u všech pravdě. Jejich životní podmínky se také výrazně lišily, jak vzájemně tak např. od válečné zkušenosti internovaných. A právě Služba repatriantům byla jedním z nemnoha hlasů, která se snažila tuto nedůvěru nabourat a postavila se ve svých kratších i delších textech na stranu nasazených dělníků. *Naši mladí odjíždějí do zajetí nedobrovolné práce, do země svého nepřítele. Jediný vlak neodjížděl bez mohutné demonstrace (...). Nikomu se nechce zemřít zbytečně v cizích službách. Mnozí z těch, kteří byli odvezeni, jsou již opět doma, dobře ukryti. Kolik však se jich nevrátí? Půlnoční vlaky však odvázejí tvrdé bojovníky. (...) Kolik z nich bude zatčeno a trestáno pro sabotáž, pasivní resistenci, útěk z pracovního přikázání. (...) Tak odjížděli do neznáma, do jícnu nejistoty a smrti. (...) Většina z nich se však přece vrátila jako repatrianti. Nikdo z nich nemluví o vděčnosti za to, že pomáhal německou válečnou mašinu poškozovat více, než opravovat. Téměř každý z nich má na svědomí některé to kolečko, které se zpozdřovalo a nezapadalo do druhých tak, jak si toho Wehrmacht přála. Kolikrát německým letounům vysadil motor. Písek v pístech. Kdo to zavinil? Několik z našich dělníků platí smrt německých pilotů svou smrtí. Nemohou již mluvit o vděčnosti, konali jen svoji národní a lidskou, dělnickou povinnost. (...) Přesto, že byli rozptýleni, tvořili jednotité těleso národního odporu. Česká pátá kolona. Dobří vlastenci, uvědoměli Češi, neprodejní a neprotekční. Dnes (...) píšeme jim tyto řádky na uvítanou. Na uvítanou všem dělníkům repatriantům, kteří již přišli, přicházejí a ještě přijdou. Drželi jste se statečně, zůstali jste věrni! Zdar a čest vaší práci pro svobodnou vlast!*¹²¹⁶ Silně zbarvený, apologetický článek, shrnuje argumenty, které se objevují i v dalších textech a kterými se snaží o uznání a plnohodnotné zahrnutí nuceně nasazených mezi další kategorie repatriantů. Vedle prožitého utrpení a nejistoty je to i v jejich případě údajné zachování věrnosti a vědomé snahy aktivně uškodit nepříteli. V míře intenzity a nekritičnosti se však jedná o ojedinělý text. Protože dělníci nevytvořili jednotnou organizaci, byl to právě repatriantský odbor, který jejich požadavky v první řadě zastával a Služba repatriantům, která, jak již bylo řečeno, byla navrátilivším se dělníkům nabízena jako platforma. Připomeňme již zmíněný apel na repatrianty, aby tisk v tomto směru využili. *Dělníci-repatrianti, jsou vás statisíce, je mezi vámi bezpočet lidí zkušených a světa znalých. Jsou mezi vámi lidé válkou poškození. Včleňte se tímto způsobem do života, do veřejnosti a využijte tohoto listu, který je určen i vám a vydáván pro vás a pro vaše potřeby. Pomáhejte nám pracovat pro vás a tím i pro národní celek. Neochuzujte se svým nezájmem o list, který je listem vaším. (...) Chceme spolupracovat*

---

¹²¹⁶ Služba repatriantům č. 55, s. 1, čl. Půlnoční vlaky, aut. B. M. Tichánek, 6. 10. 1945.

*se všemi čestnými a odpovědnými lidmi z vašich řad. (...) Nedomnívejte se, že repatriční odbor a Služba repatriantům jsou určeny jen bývalým politickým vězňům. Dělnický repatriční referát byl pouze pro nedostatek místa umístěn mimo hlavní budovu. Repatriční odbor je celkem, který se stará o všechny repatrianty, tedy i o vás, bývalé dělníky.*¹²¹⁷

Jak již bylo řečeno, ačkoli se v listu skutečně objevilo několik článků od dopisovatelů, tedy nejen redaktorů, tisk do konce svého vydávání tuto chtěnou, resp. nabízenou úlohu tisku v režii repatriantů, či dokonce jen bývalých nasazených dělníků, nepřebíral. I dělníci byli posléze, spíše v rámci vyjmenovaných kategorií než samostatně, rozlišováni na aktivní zasloužilé a pasivní. Texty v závěru vydávání Služby repatriantů také postupně mění narativ a naopak čím dál častěji zmiňují skupiny odboje a partyzánů. Sice ne přímo jako repatrianty, avšak zařazují je při úvahách mezi vyjmenované kategorie či odboj vedle války a perzekuce mezi vyjmenované příčiny válečného poškození.

Průběžně se vyskytovaly také zprávy o **dětech**, podobně jako jinde ve veřejném prostoru se sledovalo pátrání (po dětech lidických i dalších zavlčených nebo ztracených). Na rozdíl od ostatních médií se více informovalo o samotném procesu pátrání, jeho složitosti v chaosu poválečného období, výjezdech pátracích týmu a mezinárodním zakotvení. Repatriční odbor se tím mimo jiné hájil vůči kritickým krokům, že není dostatečně iniciativní. Naopak apeloval na veřejnost, aby byla nápomocná soupisové akci dětí neněmeckého původu. Zpravoval v této souvislosti i o péči o nalezené děti, např. v rámci činnosti Přemysla Pittera.¹²¹⁸ Odbor poukazoval v pozdější době (v souladu s posunem činnosti) na širokou mezinárodní spolupráci, a to nejen v pátrání po dětech, ale i po dalších nezvěstných. *Dnes tolik můžeme předeslati, že pátrací činnost se podařilo pevně zorganizovat, a že tato jde (...) soustavně za vytyčeným cílem: vrátit národu a lidstvu co nejdříve a pokud možno největší počet dosud nezvěstných jeho mladistvých i starších příslušníků.*¹²¹⁹

Setrvávání v cizině ale ani v československém případě nebylo jen nedobrovolné. Přestože se tato tendence nerozvinula v takové míře jako u jiných národností, někteří z těch, co měli nárok na repatriaci do Československa, svůj návrat oddalovali či ani neplánovali. *Zbývají jen menší roztroušené skupiny, které z těch či oněch důvodů se nemohou nebo nechtějí vrátit. Důvody jsou různé. Je pochopitelné, že návrat znemožňuje např. nemoc, uvěznění za delikty potrestané spojeneckými i dřívějšími nacistickými soudy, jež byly uznány za delikty nepolitické*

¹²¹⁷ Služba repatriantům č. 61, s. 1, čl. V zájmu dělníků-repatriantů, aut. B. M. Tichánek, 20. 10. 1945.

¹²¹⁸ Známé později jako Akce zámky, viz dále kapitola Děti.

¹²¹⁹ Služba repatriantům č. 86, s. 1, čl. Pátrání po nezvěstných dětech, 18. 12. 1945.

atd. Někdo se v Německu oženil nebo má závazky, které je třeba likvidovati. Mezi těmi však, kteří se nechtějí vrátiti, jde i o živly neochotné k práci v republice a zdržující se raději v přítmi ciziny. U některých hraje roli i propaganda republice nepříznivá.¹²²⁰ V oficiální rovině toto nebyl chtěný stav. Je zřejmé, že nákladný repatriční aparát nelze míti v pohotovosti po dobu neurčitě dlouhou, až se tito lidé rozhodnou k návratu. Je nutno se proto rozhodnouti pro ukončení repatriace.¹²²¹ Služba repatriantům se k takovým případům vyjadřuje jen sporadicky, a to spíše negativně vůči zůstavším. ...a za hranicemi zůstávají jenom ti, jimž v návratu brání vážné důvody, nebo odpadky (sic!), které lehko oželíme a na nichž máme zájem pouze potud, aby snad nepotřísnil čistý štít národa...¹²²²

Naopak v počátku činnosti se ještě repatriční odbor pokoušel k návratu povzbuzovat a k ovlivnění nejen přemístěných, ale i veřejnosti v tomto směru mimo jiné využíval i Služby repatriantům. Následující řádky jsou určeny našim mladým lidem, kteří doposud prodlévají v cizině, a jimž se toto číslo dostane do rukou. Také však mnohým, kteří se již vrátili, avšak myšlenkami zalétají zpět. (...) Vám českým dívkám a českým chlapcům, kteří jste byli v minulých letech odvázeni do Německa na práci. Vy všichni jste jistě cítili, s jakými obavami a starostmi jsme hleděli za vlaky, které vás odvážely z domova. (...) Měli jsme však ještě jednu tajnou obavu. Abyste v té cizí, nepřátelské zemi nepobloudili. Abyste se ve své opuštěnosti nedali oklamat nepřátelskou propagandou a abyste ve svém mládí nepodlehli tolikerým svodům cizí země. Kolik se nám již takto ztratilo lidí, mladých a nadějných synů a dcer našeho národa (...). Všichni jsme se báli, abyste se ve své opuštěnosti nepřipojili srdcem k někomu, kdo svým vnitřním postojem a stanoviskem svého národa k nám Čechům toho není hoden.¹²²³

Pisatel upozorňoval zejména na národnostní napětí, viditelné i v paralelním problému smíšených manželství při odsunu Němců. Přesvědčoval, že mnoho vztahů vzniklo z vypočítavosti a nabádal k prozíravosti: ...české ženy a dívky, řiďte se úvahou, ne rozcítlivěním, řiďte se trpkými zkušenostmi národními a osobními. (...) České dívky, škoda je vás pro ně (...) České dívky a čeští muži, národ, který ztratil tolik svých mužů a žen, vás potřebuje. (...) Buďte všichni tvrdí a pevní! Buďte svými! City stranou, běží o zájmy národní! Vraťte se nám všichni z Německa tak, jak jste odešli. Vaše vlast vás volá!¹²²⁴ V rétorice lze

¹²²⁰ Naráží se zde zřejmě na aktivity černého trhu či propagandu v cizině, viz výše kapitola Úkoly repatričních styčných důstojníků. Služba repatriantům č. 56, s. 1, čl. Ukončení repatriace, 9. 10. 1945.

¹²²¹ Tamtéž. Obdobné zprávy se v této době opakovaly, protože upozorňovaly na vyhlášku o ukončení repatriace k 31. říjnu 1945. Ačkoliv v činnosti pokračovaly úřady i nadále, mělo se jednat zejména o pobídku k rozhodnutí případných repatriantů.

¹²²² Služba repatriantům č. 55, s. 1, čl. Repatriantům-dělníkům, aut. B. M. Tichánek, 6. 10. 1945.

¹²²³ Služba repatriantům č. 44, s. 1, čl. Repatrianti a sňatky s Němci, aut. B. M. Tichánek, 8. 9. 1945.

¹²²⁴ Tamtéž.

vysledovat častou dobovou argumentaci, proč měly státy (nejen Československo) o návrat vlastních Displaced Persons zájem.¹²²⁵ Nejvýznamnější z nich byla kolektivní příslušnost – k národu, vítězům, budoucí generaci.

„Národní zodpovědnost“, „budování nového národa“, „národní povinnost“ měly převyšovat další pocity. I zde proniká nejen vymezení se vůči nacismu, ale obecný poválečný despekt vůči všemu německému. Možná volba řešení a rozhodnutí o vlastním osudu, potažmo např. v milostných vztazích i o osudu německého partnera, poukazuje na vědomí přináležitosti k „vítězné straně“, a to i těch, kteří se o boj nutně nezasloužili. V neposlední řadě se upozorňovalo na ideologické pozadí a možnou propagandu, které se stávaly v případě Displaced Persons v zahraničí oboustranně stále aktuálnější. Služba repatriantům se v krátkých zprávách vyjadřuje i k některým těmto problémům na mezinárodním poli (otázka nerepatriovaných apod.) a v rámci těchto zpráv rovněž stručně informuje o mezinárodních otázkách židovské politiky.

Přístup k **Židům** přitom repatriční odbor v případě československých repatriantů vyjadřoval spíše nepřímou, v podstatě v duchu počáteční politiky vůči Displaced Persons, i v souvislosti s prosazovanou politikou tzv. asimilace Židů do československého národa. Obvykle se jednalo o připojení sousloví „oběť rasové perzekuce“, „tzv. židovského původu“ či dokonce „označených dříve jako Židé“.¹²²⁶ Ojedinele se ve Službě repatriantům objevil článek *Chudí z Izraele*, který připomínal utrpení Židů za války. *Jsem Žid, Polák, cikán drze vyzvídaly dotazníky říše hrdlořežů. Židům všechno zakázáno! (...) Podíleli jsme se o jejich starosti a obavy. Styděli jsme se za svět, který obklopil ostnatým drátem záští a nenávisti (...).*¹²²⁷ Autor vzpomíná na konkrétní osoby zařazené do československé společnosti („stejně děti ulice“, „žili jeden život s námi“) a ostatní veřejnost staví do jednoznačné empatické, i když z obavy před trestem pasivní, pozice.¹²²⁸ Nejistota kolem korektní a zároveň politicky přijatelné formulace se odrazila i v otázce, zda se jedná o součást kategorie politických vězňů, či zvláštní případ. *Mám pocit, že od konce války chodíme kolem židovského problému nějak jako v bačkorách. Vysvětluji si toto umělé mlčení tím, že stojíme u nás na stanovisku, že*

---

¹²²⁵ Ve větší míře se nátlak objevil v dalších státech, zejména budoucího východního bloku, což v krajním případě vedlo až k povinné repatriaci požadované a praktikované politikou SSSR. Text je proto zajímavý i z toho pohledu, že v Československu se rovněž pracovalo s podobnými argumentačními prostředky.

¹²²⁶ Služba repatriantům č. 11, s. 4, čl. Soupis obětí německého teroru, 21. 6. 1945.

¹²²⁷ Služba repatriantům č. 56, s. 1, čl. Chudí z Izraele, aut. B. M. Tichánek, 9. 10. 1945.

¹²²⁸ Navazuje tak na obecný narativ, který např. českoslovenští představitelé vůči židovské otázce prosazovali. Viz dále kapitola Židé.

v Československu žádná židovská otázka není a nebude.¹²²⁹ Podle autora se ale v poválečné společnosti, demokratické, národní a lidové, neměla diskuze o židovství obnovovat. Přestože reflektoval jejich složitou situaci za války, péči o ně dával na roveň osobám postiženým „válkou a nepřátelskou perzekucí“ a rozdělit podle jejich chování za války: *Podle těchto kategorií mají být zařazeni židé jako nežidé a podle nich má jim být měřeno. Židé se nemají separovat v národním společenství, nemají žádat pro sebe jako kolektiv žádných výhod, úlev apod., nemají se také do separace dáti vtlačit.*¹²³⁰ Postoj repatričního odboru v tomto směru zastával stanovisko, že *[j]est je posuzovati jako jiné repatrianty[,] s výhradou revize národnosti a loajálnosti, a rozdělit je na ty, kteří se zúčastnili aktivně zahraničního odboje (...).*¹²³¹ I zde pozorujeme posun k dělení kategorií dle zásluh namísto původně nahlížené oběti a válečné zkušenosti. Specifická situace židovského problému se v tomto ohledu zjednodušovala, resp. opomíjela, s čímž se v této době ostatně potýkaly i další instituce.¹²³²

Z pohledu sociální péče se zviditelňuje ve Službě repatriantům ještě jeden rozměr problému. V dané době repatrianti představovali určitou **novou skupinu či skupiny obětí válek**. Stále zde totiž figurovali, nejen v péči úřadů, ale i ve veřejném životě, podobně potřební z předchozího období a válečných konfliktů.¹²³³ B. M. Tichánek z repatričního odboru definoval třináct skupin válečných obětí: *Po první válce světové připadla československému státu péče o dvě hlavní skupiny obětí: válečné poškozence z někdejší rakousko-uherské armády, a oběti z řad našich legií. Kromě toho převzala republika péči o vojenské poškozence z doby před (...) 1914, tzv. patentální invalidy. Tato třetí skupina se dnes skládá již jen z několika přestárých jedinců. (...) Všichni branci, kteří se následkem výkonu vojenské služby stali invalidními až po tomto datu [1921], byli považováni již za poškozence poválečné, jak zněl tehdejší technický termín. Tvořili tedy čtvrtou skupinu.*¹²³⁴ Pátá a šestá skupina souvisely se střety v pohraničním regionu v r. 1938 a úrazy v rámci tzv. Praporů práce.¹²³⁵ Výčet následně přechází k obětem druhé světové války: *Nejsilnější skupinou z této doby jsou oběti*

¹²²⁹ Služba repatriantům č. 57, s. 1, Ještě židovská otázka, 11. 10. 1945.

¹²³⁰ Tamtéž. Postoj představitelů Židovské náboženské obce k tomuto viz dále podkapitola Věstník Židovské náboženské obce v Praze.

¹²³¹ Tamtéž.

¹²³² Viz dále kapitola Židé.

¹²³³ Částečně se přitom mohli s repatrianty prolínat, např. pokud se někdo zúčastnil odbojových aktivit za první i druhé světové války.

¹²³⁴ Služba repatriantům č. 86, s. 1-2, čl. Skupiny obětí válek a odboje, aut. B. M. Tichánek, 18. 12. 1945.

¹²³⁵ Sociální pracovník nezahrnuje přesuny obyvatel do vnitrozemí v r. 1938. protože problematiku sleduje z pohledu obětí na životech a zdraví, ne z migračního hlediska. Do období druhé světové války navíc zahrnuje výhradně poškozence z vojenských řad, přesto je toto opomenutí poměrně překvapivé, protože pojetí obětí z druhé světové války je široké a patřičný Úřad pro péči o uprchlíky, vzniklý v souvislosti s útekem do vnitrozemí, byl s repatričním odborem přímo propojený.

domáciho odboje, které tvoří sedmou skupinu a oběti německé perzekuce – osmá skupina. Do této jest možno zahrnouti násilím odváděné české muže a ženy do pracovních i jiných služeb (...). Zahraniční odboj vojenský z těchto let rozmnožil oběti na skupinu devátou. Civilní politický odboj (...) měl rovněž oběti na zdraví a na životech – desátá skupina. Bombardování Čech, Moravy, Slezska a Slovenska spojeneckými letci, jakož i válečné operace na československém území daly vznik jedenácté skupině válečných obětí v civilním obyvatelstvu. Ztráty partyzánských jednotek jest zahrnouti do skupiny dvanácté. Revoluční povstání českého a slovenského lidu znamená další, a to velmi četné oběti – třináctá skupina.¹²³⁶ Další případy, mezi nimi i „oběti rasové perzekuce, nevyvinuvší podzemní politickou činnost“ či „ukrývající se v ilegalitě“, zařazoval do některé z výše uvedených. A naopak přiznával, že [n]ěkteré skupiny zdánlivě splývají v jednu, ale při pečlivějším rozboru se přece jenom projevují rozdíly. Snad i mezi stejnorodými případy jsou různé odstíny (věznění v koncentračních táborech, příp. různých koncentračních táborech, věznicích, káznici), ale prakticky asi nebude možno je odlišovati. Z uvedeného rozdělení jasně vyplývá, co je od sebe nutno zásadně oddělovati: odboj a trpné, i když nedobrovolné podrobení se nařízením (...) a z toho vyplývající poškození.¹²³⁷ Primárně článek cílí na požadavek sjednocení péče, nicméně odkrývá určitý kontext společenského postavení.

Problém repatriace nebyl izolovaný, naopak, v uvedeném výčtu byl zahrnut v podstatě pouze do dvou skupin a paralelně vedle něj existovaly již dřívější a další nově vzniklé skupiny.¹²³⁸ Tyto skupiny se prolínaly a zároveň si konkurovaly. Jejich členové jako oběti nějakým způsobem zaujímali místo ve veřejném prostoru a dostávalo se jim větší či menší míry uznání. Zatímco v poválečných měsících se zdůrazňovala **míra obětí**, obrací se pozornost postupně stále více k míře aktivní činnosti v boji za osvobození. Tato tendence je znatelná i v textu, psaném na konci roku 1945, kdy i ze strany pracovníků repatričního odboru stále zřetelněji převažovalo posouzení ne podle míry poškození, ale **z hlediska zásluh**. Právě v druhé polovině roku 1945 přitom byla péče, alespoň co se týče plánovaného rozsahu a zahrnutých kategorií potřebných, nejširší. Nejen v souvislosti s ukončením činnosti repatričního odboru se přeorientovala pozornost na jinou kategorizaci, což se odrazilo i v poskytování materiální i ideologické podpory. To mělo přímý důsledek i pro vnímání repatriantů jako celku – zatímco utrpení jako hodnota mohlo celou skupinu propojovat, aktivní boj již bylo možno přisoudit

---

¹²³⁶ Tamtéž.

¹²³⁷ Tamtéž.

¹²³⁸ Některé z vyjmenovaných skupin se sdružily v zájmových asociacích, jejichž míra aktivity postavení skupiny ve společnosti ve velké míře také ovlivňovala.

jen části z nich. Zatímco v době po osvobození tak repatrianti představovali symbol útlaku národa, na konci téhož roku tento aspekt přestává platit. Přesto se během několika měsíců objevil a formoval i názor, a tedy i určitá možnost, že by to byli právě repatrianti, kteří onu symbolickou roli získají.

Repatrianti jako nositelé národních hodnot

Poválečná politika hledala své ideové a hodnotové ukotvení. Zaměřila pozornost na budování „nové“ společnosti, poučené z „chyb minulosti“ politické roztržičnosti a nedostatečného sociálního zázemí meziválečné republiky, postavené ovšem na dlouhodobějších principech. Mezi nimi se zdůrazňovaly morální principy propojené s národnostním pojetím, jinak řečeno, obnovený stát stavěl své hodnoty mimo jiné na **národním charakteru**.¹²³⁹ Rovněž chápání skupin Displaced Persons, jak bylo řečeno, bylo postaveno především na národnostním vzorci spíše, než na základě původu, důvodu přemístění apod. Poválečné společenství po letech útlaku stavělo také na **symbolu oběti**, přetavené do pojetí oběti národní, která vyzdvihla zásluhy a v neposlední řadě upozadila „prohřešky“ jako byla kolaborace, pasivita apod.¹²⁴⁰ Bezprostředně po osvobození se proto utvářela místa, vzpomínané události či vyzdvihované skupiny, do kterých se tato oběť katalyzovala, a která se stala jejími budoucími nositeli. Ústřední otázkou, kladenou v této kapitole je, nakolik se v době formování uvedené symboliky měli a mohli stát jejími nositeli právě repatrianti jako skupina, kdo na tom měl zájem a co se skrze ně mělo reprezentovat. Následná odpověď hledá důvody toho, proč se tento záměr zdařil, v opačném případě, jaké symbolice a z jakého důvodu se dalo přednost.

Je třeba předeslat, že tisk *Služba repatriantům* se vyjadřoval k „repatriantům“, tedy k těm, kteří byli repatriováni či na návrat čekali. Před další analýzou připomeňme, že pod pojem repatriant byli zahrnuti i navrátilci z oblastí, kde se se statutem Displaced Person neoperovalo a tedy jej oficiálně nikdy neobdrželi, a v nejširším slova smyslu byli zahrnuti např. i vnitřní přestěhovalci. Podle podstaty definice je ale možné je propojit s těmi, kteří byli na spojeneckém území uznáni za československé Displaced Persons. Tato premisa je důležitá

---

¹²³⁹ Výraz je problematický hned v několika rovinách, jak v dobovém, tak zpětném pojetí a jde o jedno z více dobových ideových zakotvení. Zdůrazňuji jej zejména proto, že přímo navazuje na argumentaci symbolického vyzdvihnutí skupiny repatriantů, studovanou v této kapitole. Je navíc prostupný napříč politickým a sociálním spektrem, podobně jako zastoupení mezi repatrianty. Další aspekty, jako příklon k SSSR jako vzoru, zavedení nového společenského řádu ad., se ovšem také v návaznosti na symbolickou národní zodpovědnost repatriantů objevují a v její souvislosti jsou proto také v analýze zmíněny.

¹²⁴⁰ Paralelní problém řešily i jiné státy. Jak píše např. T. Zahra, úspěch repatriační kampaně byl propojený v některých zemích (Francie, Nizozemí, Belgie) s legitimizací poválečné vlády. Francie např. vyzdvihováním svých obětí a bojovníků za svobodu upozadřovala fungování kolaborantské vichystické vlády. Viz LAGROU, Pieter: *Mémoires patriotiques et occupation nazie*, c. d. nebo ZAHRA, Tara: *The lost children*, c. d., s. 200.

zejména s ohledem na fakt, že při posuzování skupiny, argumentaci a jejím symbolickém vyzdvihování se nepočítalo s jednotlivci a skupinami, které (by) byly vyloučeny ze získání statusu československé Displaced Person a nebyly tedy ani oficiálně repatriovány.¹²⁴¹ Jejich absence v rámci pojmu repatriant byla natolik předpokládána, že se neobjevovala ani potřeba se vůči nim nějak vymezovat.

Význam, jaký se repatriantům dával, je znatelný již v jejich pojmenování. Hned v úvodním čísle Služba repatriantům připomněla prohlášení z Košického vládního programu, že *[vláda] vynaloží vše, aby věrní synové a dcery národa vrátili se co nejrychleji do svobodné vlasti.*¹²⁴² Zároveň autor, vědomě či ne, pozměnil výraz „všichni věrní občané“ za emotivnější „věrní synové a dcery národa“. Ve stejném čísle, vysvětlujícím své zaměření, jsou repatrianti označeni i jako „trpitélé“, „národní trpitélé“, „naši spoluobčané“, „oběti nacistického režimu československé národnosti“, „české a slovenské oběti nacistické zvrhlosti“ či „krutě zkoušení muži a ženy československé“.¹²⁴³ Pojmy jsou výrazně citově zbarvené, zdůrazňují národnostní aspekt a zároveň ještě nejsou úplně ukotvené.¹²⁴⁴ Emoční aspekt můžeme v prvním období připsat i snaze zacílit na empatii veřejnosti, jejíž spolupráce a dary byly pro organizaci repatriace klíčové.¹²⁴⁵ Průběžně se pak obdobná označení často opakují v dalších číslech tisku a jeho textech. Postupně se k nim explicitněji přidává osobní zásluha za tuto jejich obět': „svým utrpením vykoupili národní svobodu“,¹²⁴⁶ „pro českou věc přinesli těžkou osobní obět'“.¹²⁴⁷

Přes rozdílnost důvodů perzekuce právě tato zkušenost repatrianty symbolicky propojovala, prověřovala jejich morální zakotvení a vytrvání „na správné straně“ za cenu **osobní oběti národu**. To je následně mělo postavit do **příkladné pozice v osvobozené republice**. *Tentokrát, stejně jako v případě legionářů z první války světové, se do okruhu sociální péče dostává výběr národa, jeho skutečná elita mravní a intelektuální, zahrnující v sobě všechny*

¹²⁴¹ Týkalo se to zejména národnostních skupin Němců a Maďarů původem z Československa, v menší míře pak dalších sporných případů.

¹²⁴² Služba repatriantům, č. 1, s. 1, čl. Služba repatriantům, 30. 5. 1945. Originální znění ve vládním programu v bodě XIV. je trochu odlišné: *Za zvláštní úkol považuje vláda urychlené provedení repatriace všech věrných občanů republiky do jejich domovů*. Dostupné z <https://www.nacr.cz/wp-content/uploads/2021/04/labyrint-1945-Kosicky-vladni-program.pdf>. [Cit. 2023-09-23.]

¹²⁴³ Služba repatriantům, č. 1, s. 1, čl. Služba repatriantům a č. 1, s. 8., čl. Několik slov o „Službě repatriantům“, 30. 5. 1945.

¹²⁴⁴ Postupně se např. upřednostňuje jednoznačně přídomek československé místo české a slovenské apod.

¹²⁴⁵ Více k poskytování darů veřejnosti KASÍKOVÁ, Jana: *At' mohou přijeti*, c. d., s. 228 an.

¹²⁴⁶ Služba repatriantům, č. 38, s. 2, Z projevů ministra Josefa Šoltéze na manifestaci osvobozených vězňů, 25. 8. 1945. V tomto případě je diskutabilní, zda nebyli myšleni pouze „političtí vězňi“, zároveň právě repatrianti odbor ve snaze propojit repatrianty v celek často mluvil v tomto případě obecně a připomínal svou celkovou činnost.

¹²⁴⁷ Služba repatriantům, č. 49, s. 1, čl. Byty, aut. B. M. Tichánek, 20. 9. 1945.

vrstvy. Máme právo být hrdi na to, že postavy oněch mužů a žen, ztělesňující národní mythus a historii zároveň a obživující tradici našich předků, objevily se v žijící generaci v takovém počtu. Veliká doba učinila i je velikými. Mír nás proto nesmí nalézt malými ve vděčnosti a v uznání. Tento výkvět pojí s národem úvazek národní hrdosti a cti, nejčistší altruismus a sebeobětování jednotlivce až za hrob, aby živ byl národ. Služba vlasti se neplatí. (...) Nejde o pouhou sociální péči, jde zároveň o důkaz vděčnosti k těm našim lidem, kteří prošli výhni nejtěžších zkoušek mravních a duševních, neselhali a nepoddali se, ani hrozbám, ani slibům, ani násilí.¹²⁴⁸ Aktivní ve sdílení a prosazování této pozice repatriantů byl sociolog a v té době redaktor Služby repatriantům Jaroslav Šíma.¹²⁴⁹ Uveřejnil několik statí, kde apeloval na dlouhodobou péči o repatrianty jako celek a jejich význam pro nově budovanou společnost.¹²⁵⁰ Několik z nich také vydal v rámci brožury Sociální obnova. *Tento nejméně dvoumilionový (sic!) tábor lidí je předurčen k tomu, aby se stal nejspolehlivějším pilířem svobodného státu. Na svých vlastních životech a na životech všech, které nejvíce milujeme, přinesli jsme povinnou daň svobody. (...). Cítíme dobře, že mezi různými skupinami repatriantů a perzekvovaných roste vědomí sounáležitosti a solidarity, které poroste tím více, čím více se budou poměry uklidňovat. Oni to budou, kteří se stanou nejen objekty, ale zároveň a především nositeli nového řádu. (...) Na zdech nacistických věznic i v barácích osob na nucených pracích se velmi často objevoval vyrytý český nápis: Nezapomeneme! Nejen nezapomeneme, ale i zůstaneme věrni revoluční a odbojové svornosti a své tradici i v díle sociální obnovy československého národa.*¹²⁵¹

O několik čísel později se Šíma zamýšlel nad politickou rovnováhou ve státě: *Politické strany řídí příď naší národní lodi, řídí její směr a vzestup. Jest ještě třeba sil, které by znamenaly protiváhu proti stranické diferenciaci. Jest to především mohutné hnutí odborové, je zde hnutí mládeže, jednotná tělovýchova a v neposlední řadě jsou to oni poctiví a praví repatrianti, o jejichž vrcholnou organizaci se usiluje. Je lhostejno, jak se bude jmenovat. Zda Svaz národní revoluce či jinak.*¹²⁵² *Je to jedna ze sil politické rovnováhy, které by mělo býti plně využito a*

¹²⁴⁸ Služba repatriantům, č. 82, s. 1, čl. Péče o oběti odboje, aut. B. M. Tichánek, 8. 12. 1945. Pisatel zde obhajuje přípravu a schválení zákona péče o oběti odboje a perzekuce.

¹²⁴⁹ Mnoho zde citovaných článků pochází od něj a své nejvýznamnější stati ze *Služby repatriantům* publikoval v knize Sociální obnova: Od repatriace k sociální obnově, Repatrianti, lid různorodý, Ještě židovská otázka?, Kritika péče o repatrianty a další. ŠÍMA, Jaroslav: *Sociální obnova: příspěvek k sociální politice v oboru péče o osoby válkou a nepřátelskou persekucí postižené*. V Praze: Obnova, 1945.

¹²⁵⁰ Pro jejich značnou vypovídací hodnotu ke studované otázce věnuji prostor jejich původnímu znění.

¹²⁵¹ Služba repatriantům, č. 57, s. 1, čl. Od repatriace k sociální obnově, aut. J. Šíma, 11. 10. 1945.

¹²⁵² Pozn. aut. – Svaz národní revoluce jako samostatná, ne zaštiťující, organizace v této době existoval a sdružoval účastníky domácího odboje. S repatričním problémem se v této chvíli prolínal jen v malé míře např. v případě těch, co byli za účast v odboji následně perzekvováni. Můžeme zde však pozorovat již kořeny pozdějšího směru sjednocení pod nově vytvořený a zejména nově pojmenovaný Svaz bojovníků za svobodu.

měla by se stát silou celonárodní (...). Toto takřka dvoumilionové společenství – i když někteří z čestného celku odpadli a odpadnou – může být vážnou a dobrou politickou silou, která bude na zádi naší národní lodi a bude bdít, aby politická rozmanitost neporušila jednotu a principy, kterými byla nesena naše protifašistická národní revoluce. Tyto až za hrob bude provázet vzpomínka na chvíle nacistického nebezpečí, které chtělo rozšlápnout vše, co bylo naprosto české a slovenské. (...) V tyto chvíle, které nikdy nelze zcela uložit do povědomí, nikdo se neptal, ke které politické straně náleží, Pracovali čestně, poctivě a obětavě. Tyto chvíle znaly jen dva druhy Čechů a Slováků: vlastence a – fašistické zrádce. Společný boj zocelil kamarádství a jednotu, které se bude možno po celou tuto generaci dovolávat a dát ji do služeb politické rovnováhy. (...) V této hře sil mají a budou mít nositelé odporu proti nacismu tj. především hlavní skupiny repatriantů, vždy čestné místo, pochopí-li dobře svoji politickou funkci v našem národě.¹²⁵³

Zmiňme také, že přínosy pro nový stát měly být ale i praktické díky rozhledu, mezinárodním kontaktům a zkušenostem, které přemístění zároveň díky mimořádné zkušenosti získali. *Lidé zocelení, tvrdí, ostřílení. (...) Ti však jsou dnes doma, budou oporou našeho průmyslu. Zatím se zotavují a odpočívají. Věříme jim a spoléháme na ně, že jejich paže pomohou stavět. Všichni mají přebohaté zkušenosti. Odborné, jazykové, zeměpisné, psychologické, praktické i teoretické. Poznali cizí výrobní metody a vnikli do tajemství dříve žárlivě strážných, která však v nouzi musila německá říše vydat. Zkušenosti, které si přivezli s troskami svého majetečku, byly ovšem těžce vykoupeny. Stát z nich však bude mít prospěch. Spojila je solidarita, sblížilo nebezpečí válečné i německé, navázali mezinárodní přátelství.¹²⁵⁴ I když úryvek mluví konkrétně o kategorii nuceně nasazených, právě mezinárodní přesah se oceňoval (a v praxi uplatňoval) i u dalších kategorií, od osvobozených vězňů¹²⁵⁵ po osoby přicházející přímo z exilu, pro něž navíc byla významná i přímá zkušenost života v zahraničí.¹²⁵⁶*

Průběžně se *Služba repatriantům* vymezovala vůči kritickým hlasům - o nedostatečném rozlišování mezi repatrianty, o přílišné péči právě o tuto skupinu a opomíjení jiných potřebných nebo o procesních závadách. Repatriační odbor argumentoval vysokou

---

Svaz národní revoluce se v poválečné době potýkal se značnými obtížemi průkaznosti. Viz RŮŽIČKA, Karel: Několik úvah o Svazu národní revoluce. Dnešek, nezávislý týdeník, roč. II, Praha, 17. červenec 1947.

¹²⁵³ Služba repatriantům, č. 64, s. 1, čl. Politická rovnováha, aut. J. Šíma, 27. 10. 1945.

¹²⁵⁴ Služba repatriantům č. 55, s. 1, čl. Půlnoční vlaky, aut. B. M. Tichánek, 6. 10. 1945.

¹²⁵⁵ Osvobození političtí vězni si nadále dopisovali s některými zahraničními spoluvězni, účastnili se činnosti mezinárodních asociací a jejich vzpomínkových setkání.

¹²⁵⁶ Někteří na zkušenost pobytu v exilu ostatně přímo navázali při další emigraci. Toto téma je však mimo dosah této práce.

efektivností přes improvizaci, složitou dobu a dílčí chyby a vyzýval k rozlišení „neschopnosti od nemožnosti“. Čím dál častěji se ale ozýval názor vyzývající k ukončení činnosti repatriačního odboru vzhledem k tomu, že již došlo k ukončení hlavní repatriační akce. Na to odbor namítal, že samotná repatriace byla jen první část procesu, další, neméně zásadní, byla následná sociální péče a zaopatření potřebných: *Ale což statisíce těch, jejichž existence byla zcela podlomena (...)? Kdo jim pomůže založit živnosti, zařídit domácnost, kdo jim dá renty, kdo umístí opuštěné děti? (...) naopak: Vybavte repatriační úřad pravomocí a prostředky (...).*¹²⁵⁷ Z opakované kritiky vyznívá ještě další aspekt. Cíl **dopřít do vlasti** a bezprostředně zabezpečit repatrianty **se setkal se širokou podporou veřejnosti**, která zaslala dary a spolupracovala ať už z humanitárních nebo osobních důvodů. Snaha odboru o **dlouhodobější pojetí už ovšem tuto odezvu nenacházela**, a to ani v rovině praktické (stížnosti směřovaly k přílišné byrokratizaci a zobecnění a přitom nedostatečnému řešení konkrétních potřeb), ani v rovině ideové. Sami repatrianti, jejichž chtěl být odbor zástupcem, dávali obvykle přednost **zájmovým skupinám**, hájící jejich specifické potřeby před státní institucí, která přes dobrou vůli některých pracovníků zůstávala primárně úřadem. Prakticky proti sobě v repatriačním odboru stály koncepce intervence ke změnám na jedné straně a naproti tomu nemožnosti jejich naplnění bez vládního podkladu či vyhlášky a při nepružnosti úředního aparátu. Odbor také nevyvíjel aktivitu vlastní zájmovým organizacím – setkání účastníků, shromažďování dokumentace a vytváření archivu, veřejné projevy, pobočky na nižších stupních apod. Ani tisk Služba repatriantům se z podobných důvodů nepřeklopil ve větší míře v platformu repatriantů.¹²⁵⁸ Širší veřejnost i další instituce se pak stále více přikláněla k ocenění zásluh na základě aktivní účasti na odboji, odporu či boji. Na tuto tendenci odpovídala i rétorika *Služby repatriantům*, která napříč kategoriemi repatriantů začala klást obdobnou dělicí čáru, čímž reagovala na vidění problému širším publikem a aktuální tendence stejně jako aktivity dalších uskupení. Prakticky si tím však podlamovala vlastní původní koncepci o jednotné skupině.

Nelze také přecenit rozsah tendence přisoudit repatriantům tak významnou symbolickou hodnotu v poválečné společnosti. Služba repatriantům v tomto směru byla sice velice aktivní, avšak v této intenzitě také ojedinělá. Většina úvah tohoto typu navíc vzešla z pera (ovšem ne výhradně) dvou konkrétních pracovníků odboru. Na druhou stranu myšlenka sjednocení

---

¹²⁵⁷ Služba repatriantům č. 77, s. 1-2, čl. Kritika péče o repatrianty, aut. J. Šíma, 27. 11. 1945.

¹²⁵⁸ Různé kategorie repatriantů opět upřednostnily tisk vlastních zájmových sdružení. Nuceně nasazení se nesemkli po válce v jednotnou organizaci a neměli důvod k tomuto účelu využít instituci či tisk, kde tvořili jen jednu část celku.

repatriantů jako skupiny a jejich významnější postavení nebyla bezdůvodná, nešlo o nepodložený experiment, ale vycházela z širšího základu uznání a názorného příkladu pro druhé. Koncepce se také, jak ukážeme dále, objevoval v dalších médiích. Převratná doba hledala své vzory, symboly a hodnoty, které se postupně definovaly a formovaly na základě prožité zkušenosti o postoje a směřování zájmu společnosti. Heterogenita skupiny a roztržitost jejich zájmů však zapříčinily neudržitelnost této význačné pozice v dlouhodobé perspektivě, kdy spojovací prvky (oběť, poškození válkou apod.) přestaly být dostatečně nosnými. Ve chvíli, kdy ani vnitřní skladba skupiny nebyla soudržná, tedy ani jednotlivé kategorie repatriantů tuto jednotu nepodporovaly, přelil se zájem a pozornost na jiné skupiny. Část těch, ze kterých se formovali právě nositelé národních hodnot, se s repatrianty, např. v osvobozených politických věznicích, prolínala a určité prvky symboliky používané v případě repatriantů hrály důležitou roli i při jejich prezentaci.

Tisk dalších skupin repatriantů

Po osvobození se intenzivně obnovovala zájmová, resp. spolková aktivita v Československu. Jednotlivé spolky nezářídka vydávaly vlastní tiskoviny, ve kterých jednak dávaly prostor vyjádřením, apelům a projevům podle svého zaměření, jednak své členy (a v některých případech i veřejnost) seznamovali se svými aktivitami. Z kategorií repatriantů jsem k analýze zvolila týdeník Svazu osvobozených politických vězňů *Hlas osvobozených* (jako médium na veřejnosti nejvýrazněji vystupující skupiny navrátilců), a *Věstník židovské náboženské obce v Praze*, který se vyjadřoval ke specifické židovské situaci. V návaznosti na analýzu reflexe repatriace budu sledovat, zda a jakým způsobem se v zájmovém tisku objevovala reflexe příslušnosti k širší skupině repatriantů, případně jaká byla alternativa tohoto sebezpojetí v souvislosti s „Displaced Person zkušeností“.

Hlas osvobozených

Týdeník *Hlas osvobozených* byl vydáván od července 1945 jako tiskovina Svazu osvobozených politických vězňů (SOPV). Ten byl zřejmě nejviditelnějším představitelem určité skupiny repatriantů ve veřejném životě, díky své početné členské základně a přítomnosti mnoha významných osobností.¹²⁵⁹ Ačkoli byl *Hlas osvobozených* primárně určen pro členstvo, měl z těchto důvodů zřejmě nejširší dosah na veřejnosti.¹²⁶⁰ Mezi zprávami v prvních týdnech převažují informace o činnosti SOPV a jeho poboček, organizační

---

¹²⁵⁹ Viz kapitola Osvobození politických vězňů.

¹²⁶⁰ Ve srovnání např. s tituly Služba repatriantů, *Věstník židovské náboženské obce v Praze* či *Naše vojsko*.

záležitosti vztahující se na bývalé politické vězně právě často v souvislosti s repatriačně-sociální agendou a zejména svědectví o pobytu v táborech a věznicích, popis každodenních i mimořádných událostí, vzpomínky na zemřelé a úvahy související s prožitou skutečností propojené často s určitým odhodláním, ať už politickým nebo sociálním, do budoucna. Právě společensko-politická emancipace se následně stává převažujícím typem článků a komentářů, nejvýrazněji akcentovaná ve vydáních k příležitosti významných svátků (28. říjen či 17. listopad) a u zpráv z prosincového sjezdu Svazu. Protože šlo jen o početně (menší) část mezi repatrianty, nelze vztáhnout toto vnímání na celou skupinu. V analýze jsem se proto zaměřila na otázku, zda byla nějakým způsobem v tisku reflektována skupina repatriantů jako celek, či se osvobození vězni prezentovali jen samostatně, popř. jakým způsobem, a jaké lze vystopovat společné či odlišné rysy v rétorice skupiny jako symbolického pilíře společnosti.

Rétorikou připomíná Hlas osvobozených nejvíce tiskoviny vydávané Čechoslováky před repatriací po osvobození, resp. ty, které byly vydávány v bývalých koncentračních táborech. Ostatně mnoho z tehdejších činitelů či přispěvatelů se následně angažovalo i v SOPV a Hlasu osvobozených. Obdobná jsou i témata - odhodlání podílet se na společenském dění, vzpomínky, výzva k archivaci svědectví i mezinárodní rozsah.

Zařazení **do širší skupiny repatriantů** se v tisku objevuje skrze úřady a oficiální vyhlášky, či proslovy činitelů. V tisku se např. objevuje znění směrnic o poskytnutí peněžité výpomoci, ve které se objevuje obecná definice, že za *repatrianty (...)* se považují všechny osoby vyjma Němce a Maďary, které v důsledku válečných poměrů (pod tlakem okupace nebo národní, rasové nebo politické persekuce) opustily svá řádná bydliště na území republiky.¹²⁶¹ Právě styk s repatriačním odborem spolu s dalšími dával povědomí o určité sounáležitosti a společné zakotvení i zkušenost více kategorií přemístěných v rámci jedné skupiny: *Každá porevoluční doba má potíží více. To chápeme. Nechápeme však, že v Praze, ve které našli Němci tolik místa a pohodlí pro svou předimenzovanou protektorátní administrativu, nelze již po několik měsíců opatřit vhodnou a dostačující budovu pro jeden z velmi důležitých a plně zaměstnaných úřadů této doby, pro repatriační odbor ministerstva ochrany práce a sociální péče. Je rozstrkán do několika navzájem odlehlých nevyhovujících domů. Snad jen proto, že je to úřad, pečující jen o repatrianty. Nacloumal se osud s námi repatrianty ještě málo, že ten kalich hořkosti musíme dopíjet ještě i ve svobodné vlasti? Snad je tu názor, že bývalí politici věžňové a oběti nepřátelského teroru i ti bývalí „auslendiri“, robotíci v městech, zasvěcených*

---

¹²⁶¹ Hlas osvobozených, č. 2, s. 4, čl. Směrnice o poskytování peněžitých výpomocí nemocným repatriantům respektive jejich rodinným příslušníkům, 13. 7. 1945.

*smrti, si na ústrky a nepohodlí zvykli již tak, že by bez nich ani nemohli žít. Příslušní činitelé se asi domnívají, že čas pro nás stejně nemá ceny, když jsme už ztratili šest let života a čas v kriminálech a továrnách všelijak ubíjeli. Že kromě toho nějaká procházka po Praze, kterou jsme již tak dlouho neviděli, nám bude docela milá a vzpruží naše unavené nohy a nervy. (...) Neviděli bychom v tom už potíže doby, ale viděli bychom, že jsme někomu obtížní.*¹²⁶²

Nepříjemný zážitek z úřední agendy popsal ve svých vzpomínkách i navrátilce z Buchenwaldu: *Vysadili nás na ulici a kdosi poradil: „Běžte na repatriační úřad. To je ohromná vymoženost, ten úřad, a důmyslná!“ Je to ve druhém dvoře (třetí už tam naštěstí nebyl) ve čtvrtém patře (nemohlo by to být v šestém?), a to je pro vězně po šestiletém strádání, po probdělých nocích a po dvanáctihodinné jízdě v nákladním voze, velmi nepříjemná pouť! Naštěstí nemůžeš putovat daleko, ani kdybys chtěl, protože na schodišti i na dvoře repatriačního úřadu se táhne dlouhá „očered“ čekajících vězňů. Sedí mlčenlivě na schodech a na dláždění a radost z návratu z nich vychladla. „A na co tu vlastně čekáme?“ „Tady dostanete osm set korun a razítko, že jste přijeli. „To je báječné...A co s těmi penězi budeme dělat?“ „Koupit si za to nemůžete nic, nemáte-li potravinové lístky, ale máte-li hlad, zajděte si do YMCY, tam mají pro vás občerstvení,“ říká nám stráž, která koná službu. „Výborně! To se nám to poběží! Je to na opačném konci Prahy, v pátém nádvoří, v šestém patře? Ne? To je asi nedopatřením. Nebylo by snad výhodnější dávat to občerstvení zde nebo tu repatriační komisi dát do té YMCY? Ať si tedy nechají ty své peníze i to své občerstvení a řekněte nám, kde se můžeme vyspat.“ „V podolském sanatoriu.“ „No to je ještě krásnější! A to nám říkáte teď, když už naše auto odjelo a tramvaje nejezdí? To tam máme jít s těmi ranci pěšky? Za to jsme vám neskonale vděční! (...)“¹²⁶³ Vzpomínky naznačují spíše formální vztah k repatriačnímu odboru a nespokojenost s nerespektováním potřeb navrátilců. Poukazují opět k tomu, že repatrianti nevnímali odbor jako zastávce svých zájmů, ale úřední aparát.*

Právě obecné pojetí repatrianta také smazávalo rozdíly mezi důvodem přemístění, což právě političtí vězni citlivě vnímali a stalo se rovněž terčem kritiky. *Rozptylujeme klamná mínění. Pojem repatriant je mnohem širší než pojem osvobozeného politického vězně, a proto růžová repatriační legitimace není vždy průkazem věznění z politických důvodů. Repatriační*

¹²⁶² Článek byl napsán již na podzim 1945, kdy se začaly intenzivněji ozývat kritické hlasy vůči rozsáhlé podpoře repatriantům. Hlas osvobozeným, č. 12, s. 4, čl. Potíže a obtíže, autor Rp, 20. 9. 1945.

¹²⁶³ Hlas osvobozeným, č. 2, s. 2, čl. Z Buchenwaldu do Prahy, aut. Zdeněk Adl-Dlouhý, 13. 7. 1945. Autor byl jedním ze zakladatelů listu, komunistický činitel vězněný po dobu války v Dachau a Buchenwaldu, grafik, novinář a publicista dětské literatury.

*legitimaci obdrží každý repatriant, každý občan, vracející se do republiky z ciziny (...).*¹²⁶⁴ Pisatel v článku dále vyjadřuje nespokojenost nad tím, že přidělování bytů či míst v pohraničí není dostatečně odstupňováno dle stupně zásluh. Ačkoli se průběžně objevovala vyjádření, že osvobození političtí vězni netouží nutně po adorování, zaznívala kritika, že se vybírají sbírky a mnozí činitelé a instituce se v proslovech zaštiťují sliby, ale v praxi nebývalo navrátivším se dostatečně pomoheno. Podobně vyznívá i satirický článek *Já jsem také politický*, kde si fiktivní odsouzený „šmelinář“ stěžuje, že není vpuštěn do SOPV, ačkoli se také ocitl v koncentračním táboře. Nepřímo se (ironicky) naráží i na důsledky takového přístupu: *Nejlíp to vyřešil repatriační úřad: ten dá razítko a neptá se, jsi politický nebo nepolitický. A tak je to správné. A další důkaz o tom, že si mě osvobozená vlast váží, je v tom, že já jsem dostal třípokojový byt za dva dny a ti tak zvaní političtí stojí už čtrnáct dní ve frontách a stále nemají nic.*¹²⁶⁵ Zde se naráží i na vymezování se vůči zájemcům o členství z řad těch, kteří sice pobývali ve vězeních či koncentračních táborech, ale např. za hospodářské delikty.

Jak v mnoha textech zaznívalo, bývalí političtí vězňové chápali **své utrpení jako boj za svobodu** a prožitou zkušenost za „zocelení“. Tuto funkci jim v proslovech a komentářích připisovali i politici, novináři a další. To, co se skupině repatriantů v počátcích přisuzovalo jako celku, zosobňovali právě nejčastěji vracející se osvobození vězni. Jejich mimořádná zkušenost a krutost prožitého věznění jasněji definovala oběť nejen jejich, ale i národa jako takového. To jim v symbolické rovině přiznávalo prokázání věrnosti a tím nejen „podíl na osvobození“, ale zejména „právo být svědomím a míněním národa“ a „stát na stráží“ demokracie.¹²⁶⁶ Tuto funkci měli mít i v očích veřejnosti: *Byli jsme ještě ve vězeních, koncentračních táborech nebo někteří již osvobozeni vítěznými armádami, ale daleko od našich domovů, když se v naší zemi tvořily orgány lidové moci (...). Do revolučního procesu vetřely se i nekalé živly (...), které pozorovala a posuzovala celá veřejnost, všecken náš lid, a ta jeho lepší a také větší část si slibovala: „Však až přijdou naši z koncentráků a kriminálů, zjednájí dokonalý pořádek.“ (...) Do našich odboček se dostávají občané a upozorňují na různé nepřístojnosti, přinášejí nám stížnosti a návrhy, požadují, abychom zakročovali, napravovali, stíhali a řešili problémy, které se týkají celonárodních zájmů všech pracujících, poctivých lidí. Veřejnost má v politické vězně důvěru.*¹²⁶⁷

¹²⁶⁴ Hlas osvobozených, č. 9, s. 1, čl. Rozptylujeme klamná mínění, 30. 8. 1945.

¹²⁶⁵ Hlas osvobozených, č. 1, s. 2, čl. Já jsem také politický, 2. 7. 1945.

¹²⁶⁶ Např. Hlas osvobozených č. 21, s. 3, č. 17 s. 3, č. 16, s. 1 a další.

¹²⁶⁷ Hlas osvobozených č. 19, s. 3, čl. Důvěra lidu v nás Svaz, aut. Jaroslav K. Pernica, 29. 11. 1945.

Jedním z poslání SOPV bylo skrze členství v orgánech, národních výborech a úřadech zastávat zájmy členů. Iniciativa se však rozšířila na hájení „ideálů, práva a spravedlnosti“. Mezi členy byli i vysoce postavení politici. Svaz osvobozených se prohlašoval za politickou, ale nadstranickou organizaci a přihlašoval se k myšlence vládního programu a jednoty.¹²⁶⁸ Tato myšlenka sjednocení, společně se zdůrazňováním zásluh bývalých vězňů na boji za osvobození, vedla k propojením s dalšími organizacemi, zejména Svazem národní revoluce. Idea možného propojení se objevovala intenzivněji již na podzim r. 1945, kdy vznikl výbor k vytvoření sdružené organizace.¹²⁶⁹ Častěji se objevovaly společné projevy či vyjmenování jednotlivých skupin „osvoboditelů“. Hlas osvobozených šířil rovněž osvětu, výzvy k publikacím, probíhající tematické výstavy a připravovanou archivaci dokumentů. V neposlední řadě bylo pro bývalé politické vězně typickým a významným aspektem, propisujícím se i do článků v týdeníku, navázání kontaktů na obdobné organizace v zahraničí a určité setrvání v mezinárodním propojení.

Věstník židovské náboženské obce v Praze

V souvislosti s obnovou Židovské náboženské obce v Praze došlo také k navázání na vydávání Věstníku, přičemž ještě v roce 1945 vyšla 4 čísla, každé po osmi stranách.¹²⁷⁰ Mezi hlavní okruhy témat se promítala silně právě prožitá **válečná zkušenost**, zároveň také sledování dobové politiky a **obnova židovských komunit v republice**. Z perspektivy Displaced Persons se promítala v rámci textu spíše obecnější identifikace s „židovstvem“, „židovskou pospolitostí“ apod., přičemž rétorika mnohých prohlášení se podobá tisku dalších skupin, ať už před repatriací či po ní.¹²⁷¹

Několikrát se v tisku řešila i repatriační problematika a v souvislosti s ní i pozice Židů vůči ostatním kategoriím. Reflexe směřovala na jedné straně k vymezení židovských repatriantů vůči ostatním, na straně druhé k jejich zařazení mezi ostatní skupiny. V obojím však bylo reagováno na nepochopení situace Židů po válce ze strany veřejnosti, politických činitelů i úředníků. *Stát se stará stejnoměrně o všechny občany, i repatriační odbor ministerstva ochrany práce a sociální péče postupuje spravedlivě. Jsou-li potíže, tu vše vyvěrá z nepochopení zvláštní situace židů, která má příčinu v tom, že pronásledování židů bylo*

¹²⁶⁸ Např. Hlas osvobozených č. 5, s. 3. 3. 8. 1945.

¹²⁶⁹ Viz dále kapitola Osvobození političtí vězni.

¹²⁷⁰ Většinou se jednalo o informativní články a kratší zprávy, komentáře, reportáže ze sjezdu a zasedání, jednání představitelů s politiky, organizační pokyny, sledování zpráv tisku ad.

¹²⁷¹ Objevují se formulace jako „našimi smysly, utrpením zostřenými, chápeme jasně“ apod. Věstník č. 1, s. 2, čl. Co pro nás znamenají hlavní svátky, aut. O. Muneles, 1. 9. 1945.

*totální.*¹²⁷² V tomto ohledu je také nutné zdůraznit, že při vyjednávání se náboženská obec stavěla za hájení *osob mojžíšského vyznání (...) [a] osob, které byly podle norimberských zákonů považovány za židy a trpěly rasovou perzekucí.*¹²⁷³ Představitelé židovských náboženských obcí se proto snažili průběžně v tomto směru na patřičných místech intervenovat a o postoji informoval i Věstník. Výraznou **výtkou vůči přístupu autorit** a repatriačního odboru byl právě **jednotný přístup ke všem repatriantům** obecně, bez výraznějšího rozlišování jejich válečné situace. *Často se setkáváme s dotazem, proč my se musíme starati o ty naše, když stát se stará o všechny stejně. Za takovou otázkou je málokdy zlá vůle, obvykle jde o to, že tazatel si problém nepromyslel dosti důkladně. Stát svá opatření zakládá na průměru. My židé jsme doposud daleko pod tímto průměrem. Vráti-li se domů z koncentráků neb z nucené práce někdo jiný než žid, najde skoro vždy někoho ze své rodiny, najde u něho přístřeší a pomoc, najde své pole a svoji dílnu, obnoví svůj pracovní poměr, najde po případě i své bankovní konto – nic a nikdo mu v tom nebrání – každý je mu nápomocen. Zcela jinaká je situace u židů. Proti nim se řídila zvláštní, zvláště důkladná a zvláště rafinovaná opatření Němců. Toto prazvláštní a důkladná opatření musí býti nejdříve překonána, aby se žid dostal na úroveň ostatních a s nimi mohl jíti na stejné úrovni a v jednom šiku. (...) Neděláme a nechceme dělati separaci, ale nejdříve musí separace, do které nás rasismus a fašismus – i ten náš domácí na Slovensku – uvrhl, býti překonána.*¹²⁷⁴

S podobným požadavkem a vymezení se vůči posuzování Židů dle „průměru“ navrátilce vystoupili představitelé i na návštěvě u prezidenta Beneše. Reagovali na výtky obyvatel, že Židé byli mimo jiné dotováni podporou mezinárodních židovských organizací, a na obecnější protizidovské nálady ve společnosti.¹²⁷⁵ Jak Věstník opakovaně upozorňoval, problematická

¹²⁷² Věstník č. 3, s. 6., čl. Zápis o schůzi přípravného výboru, 28. 10. 1945. Tohoto problému si všímá i SUŠILOVÁ, Radana. *Židé v poválečném Československu*. 2011. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin. Vedoucí práce Randák, Jan, s. 66.

¹²⁷³ Věstník č. 4, s. 2, čl. U pana doktora presidenta, 15. 12. 1945. Do své péče tedy zahrnula i Židy, kteří nebyli v rámci náboženské obce organizováni, ale nesli také následky perzekuce podle nacistické rasové ideologie. V souvislosti s klasifikací užívanou v norimberských zákonech se někdy označovali jako tzv. Židé kategorie B, či B-Židé. Např. SEDLICKÁ, Magdalena: *Není přítel jako přítel*, s. 43.

¹²⁷⁴ Věstník č. 2, s. 2, proslov A. Frischerera na Sjezdu, 1. 10. 1945. Dalším příkladem odlišné situace může být vyprávění vojáků československé zahraniční armády židovského původu: *Válka skončila. (...) myšlenky procházejí našimi hlavami v těchto dnech, kdy se vracíme do staré vlasti. Domů, to nemůžeme bohužel tvrdit, aspoň převážná většina z nás. Vždyť kolik je těch šťastných mezi námi, kdo našli již svoje rodiče, bratry a sestry? Nikomu cizímu nedovedeme vysvětlit, co znamená pro nás, židovské vojáky, tento návrat.*“ Jak Věstník opakovaně upozorňoval, problematická také zůstávala situace podkarpatoruských Židů a těch, kteří ať už z důvodu mateřské řeči či dřívějšího přihlášení se, byli považováni za Maďary a Němce a čelili opět diskriminačním nařízením a nebezpečí vyčlenění z československé společnosti. Věstník č. 1, s. 6, čl. Vrátili se vojáci, aut. Š. Barber, 1. 9. 1945.

¹²⁷⁵ Přestože obecné proklamace článků i představitelů jak na straně náboženské obce, tak na straně politiků vyznívaly v duchu bezproblémového a vítaného soužití, ze zmínek mezi řádky vyplývají i opačné zkušenosti židovských navrátilců s postojem svého okolí, obtížemi při vracení majetku apod. Jako veřejnost nesla nelibě

také zůstávala situace podkarpatoruských Židů a těch, kteří at' už z důvodu mateřské řeči či dřívějšího přihlášení se, byli považováni Maďary a Němce a čelili opět diskriminačním nařízením a nebezpečí vyčlenění z československé společnosti.¹²⁷⁶ Ve výše uvedeném textu se již reaguje na násilný incident na Slovensku, známý jako Topolčanský pogrom. Tato událost zesílila i diskuzi kolem přetrvávajícímu antisemitismu. Věstník se vymezoval vůči konkrétním článkům v tisku a snažil se prokázat, že Židé se objevovali v řadách aktivních zahraničních vojáků, partyzánů apod.¹²⁷⁷ Reagoval tak i na výtku, která v sobě schovávala i další odlišné zájmy, údajně nedostatečné aktivity Židů na odboji a bojích za svobodu, které se navíc projevíly v praktickém upozadování nároků osob „perzekvovaných z důvodů rasových a jiných“.¹²⁷⁸ Otázka asimilace, zařazení či vyčlenění Židů vůči československé společnosti či národnosti se opakovala. Mimo záznamy oficiálních projevů se zde objevil i úryvek z úvahy Chudí z Izraele uveřejněný ve Službě repatriantům.¹²⁷⁹

V souvislosti s válečnou zkušeností také Věstník vyzýval k přispění do tzv. **Dokumentační akce**. Ta sbírala archiválie, dokumenty, fotografie, ale i díla s protižidovskou tematikou či naopak vědecké a umělecké práce vzniklé v době útlu. Nově se také pořizovaly svědecké

---

privilegia daná repatriantům, bylo tomu podobně v některých případech při zohledňování situace Židů. Satiricky vyznívá např. následující glosa Věstníku na prohlášení v tisku Čas: „Účast v niektorom z koncentračných táborov pre židov zaručuje nádejní a všestrannú politickú kariéru.“ „Čas“. Bratislava, 27, 7, 1945. *Opravdu trnitá cesta za kariérou*. Text se objevil v rubrice Ze židovského světa, hlasy tisku, ve kterém se uveřejňovaly formou úryvků negativní a pozitivní zprávy vůči Židům z dalších médií s případnou glosou či komentářem, jako je poslední věta i v uvedeném případě.

¹²⁷⁶ Vedle intervencí židovských představitelů se ve Věstníku objevil i příběh, ve kterém je trefně poukázáno na zařazení židovského starce mezi Němce přes to, že po pobytu v koncentračním táboře zřejmě prošel byrokratickým procesem, které mu mělo deklarovanou toleranci vůči Židům v tomto směru zaručovat: *Posel nebes se vypravil do obvodu jednoho národního výboru, kde spatřil letitého muže, jenž smutně krácel ulicemi osvobozeného města, byv označen bílou páskou na rukávě. (...) „Proč nosíš znamení potupy? Nestačila ti žlutá hvězda, která ti byla teprve před nedávnem odpárána?“ Na rtech smutného starce se objevil mdlý úsměv mučedníků, zmoudřelých nekonečným utrpením: „Nosím bílou pásku poražených, abych dal najevo, že se vzdávám boje.“ „Proč se vzdáváš boje? Nebylo ti ponaučením peklo, jímž jsi prošel, aby ses již nikdy nesmířil s bezprávím?“ Smutný stařec vytáhl stoh lejster: potvrzení, osvědčení, vysvědčení, svědectví, formuláře, dotazníky, průkazy, seznamy, výpisy a pobídl nebeského posla, aby se na ně podíval. (...) „Ale na tebe se to nevztahuje!“ zvolal nebeský posel, „tys prošel peklem nejhorsím, tobě není třeba dokazovat, žes nebyl strůjcem pekla na zemi. Vždyť tys byl jeho obětí a tobě tedy není třeba se štvát od úřadu k úřadu za vysvědčeními a povoleními; tvým vysvědčením je vytetované číslo!“ „Jsi spravedlivý“, vysvětloval smutný stařec, „ale nejsi náš. Jsi z jiného světa. Což nevíš, že zde platí ještě předpisy?(...)“ Příběh skončí pesimisticky, kdy se nebeský posel taktéž vzdá argumentů. Věstník č. 3, s. 8, čl. Malá legenda, aut. Št. E, 28. 10. 1945. Viz dále kapitola Židé.*

¹²⁷⁷ Věstník č. 3, s. 4, rubrika Hledejte pravdu, 28. 10. 1945.

¹²⁷⁸ Věstník např. upozorňoval, že o rozšíření vyhlášky ministerstva zdravotnictví na osoby rasově perzekvované musel rozhodnout zemský národní výbor. Podobně nemohli pozůstalí po popravených a zemřelých politických vězňů podle vyhlášky MOPSP dosáhnout na jednorázový příspěvek. Náboženská obec v tomto nejen intervenovala, ale snažila se alespoň částečně zajistit tuto podporu ze svých prostředků, viz např. možnost zažádat o podporu ze strany zájmové korporace pro pozůstalé po židovských advokátech. Věstník č. 3, s. 8 a Věstník č. 4, s. 8, 28. 10. 1945.

¹²⁷⁹ Věstník č. 4, s. 3, 28. 10. 1945. Ve Věstníku se zveřejnila část úryvku, ve které autor B. M. Tichánek věnuje vzpomínku zemřelým Židům, kteří byli za války vyčlenění, ač *váš svět byl stejný s naším a společně jste s námi sdíleli dobré i zlé*. Přiklání se tedy spíše k textům, zařazujících Židy do společnosti, i když stále funguje v rozlišení „vás“ a „nás“. Tento protimluv byl ostatně přítomný řadě tohoto typu článků.

reportáže fotografické i výpovědi svědků. *Akce má účel muzeální (výstavní), archivální i propagační. Utrpení koncentračních táborů a ghett jsou za námi, ale svět nesmí zapomenout! Doklady mají být uchovány pro pozdější generace. Archiv má být pramenem pro vědce a literáty. Materiál jest sebrán, jest zpracován a rozdělen do dvou skupin: jedna část je určena pro Jewish Agency do ciziny. Druhá část má být po náležitém využití po stránce propagandistické naším tiskovým a informačním referátem odevzdána Židovskému muzeu v Praze.*¹²⁸⁰ Navazovalo se zde na širší mezinárodní iniciativu i na archivační aktivity vzniklé ještě před repatriací.

---

¹²⁸⁰ Věstník č. 4, s. 8, čl. Dokumentační akce, 28. 10. 1945. Tyto materiály jsou dnes uchovány (a částečně online dostupné) ve sbírkách dokumenty persekuce, další např. ve sbírce orální historie v rámci Židovského musea v Praze.

Veřejná média

Média po osvobození navazovala na svou předchozí činnost, nicméně vstupovala zároveň do odlišného společensko-politického rámce, které určovalo její možnosti a limity. Jejich správa připadla nově zřízenému ministerstvu informací a byla tedy značně centralizována.¹²⁸¹ Státní vliv na mediální produkci byl určující ve všech veřejných sdělovacích prostředcích – tisku, rozhlasu i filmu. Ačkoli oficiálně nebyla v tomto období zavedena cenzura, nepsaná pravidla zakazovala informovat negativně o některých tématech, např. o vládním programu, vnitřní politice, zásobovací situaci či linii mezinárodní orientace.¹²⁸² I v případě zkoumaných mediálních produkcí v tisku, rozhlasu a filmu se propojení s vládním orgánem, v případě otázky Displaced Persons zejména s repatričním odborem, projevuje, a tím zde dochází k předávání oficiálního náhledu na problém.

Dobový tisk

Denní tisk byl v Československu tradičně stranický a v poválečném období byl vyhláškou z 18. 5. 1945 navázán na strany Národní fronty, což také předurčilo jeho orientaci, v produkci tak pokračoval tisk „povolených“ politických stran či celků.¹²⁸³ Obnovila se činnost České tiskové kanceláře a rovněž novináři se sdružili do Svazu novinářů.¹²⁸⁴ Zásahy ze strany ministerstva vůči oponentům probíhaly také nepřímo, např. skrze omezení přidělu papíru či udělení koncese.¹²⁸⁵ Obecné ladění témat i textů bylo levicově orientované, častými tématy článků byla obnova republiky či budování nové společnosti.

---

¹²⁸¹ Ministerstvo informací vedl V. Kopecký, člen komunistické strany. Bylo dále rozděleno na odbor informační, tiskový, publikační, rozhlasový, filmový a odbor styků s cizinou, což názorně ukazuje pokrytí a kontrolu všech oblastí. Viz DRÁPALA, Milan: *Na ztracené vartě Západu. Poznámky k české politické publicistice nesocialistického zaměření v letech 1945-1948*, in: Soudobé dějiny, roč. 5, č. 1 (1998), s. 16-24. V souvislosti s problematikou Displaced Persons také KASÍKOVÁ, Jana: *Medienkommunikation und diskurs zur Problematik von tschechoslowakischen Displaced Persons nach dem 2. Weltkrieg*. In: Nesselrodt Markus, Velke-Schmidt Marcus: *Displaced Persons in Germany and Austria: Forced Migration, Flight and the Search for a New Home*, Berlin: Frank & Timme, 2020. s. 149-174.

¹²⁸² Viz např. KAPLAN, Karel, TOMÁŠEK, Dušan: *O cenzuře v Československu v letech 1945 - 1956*. Praha: ÚSD AV ČR, 1994.

¹²⁸³ K obecné situaci zde předkládám souhrnné shrnutí, na které v této práci navazuji analýzou obsahu sdělení v souvislosti s Displaced Persons. Podrobněji k vývoji dobového tisku a k zobrazení repatriace viz KASÍKOVÁ, Jana: *Ať mohou přijít*, c. d., s. 248 an. K propojení s Národní frontou též BRENNER, Christiane: c. d., s. 25-31.

¹²⁸⁴ V této souvislosti zmíníme, že fungovalo i zájmové Sdružení vězňů novinářů, kteří měli po válce určité zvýhodněné postavení. Zároveň fungovala od 11. 5. 1945 očištná komise, jejíž činnost rovněž k transformaci tisku přispěla. BEDNÁŘÍK, Petr: *Český tisk v letech 1945-1948*, In: *Rozvoj české společnosti v Evropské unii: (příspěvky z konference konané ve dnech 21.-23. 10. 2004)*. Praha: Matfyzpress, 2004 s. 131.

¹²⁸⁵ Vyhláškou z 26. 10. 1945 došlo k přechodnému omezení vydávání periodického tisku a k pokračování produkce bylo nutné povolení ze strany ministerstva informací. Rovněž se ministr Kopecký pokusil již v r. 1945 omezit podnikání ve vydávání soukromých periodik, ke schválení zákona, ve kterém byla zahrnuta i povinnost členství v novinářském svazu, došlo až v květnu r. 1947. Tamtéž, s. 140 nebo DRÁPALA, Milan:

Téma Displaced Persons nebylo v denním tisku přímo prezentováno, nicméně pozornost se některým „čekajícím přemístěným“ věnovala. V tomto ohledu převažují jednoznačně zprávy **o osvobozených vězních koncentračních táborů**, uveřejňovala se jejich prohlášení či dopisy a některá svědectví, ve kterých se částečně dočasné životní podmínky před repatriací zmiňují.¹²⁸⁶ O určité organizovanosti (v podstatě výhradně) osvobozených vězňů se čtenáři dozvídali i z otištěných otevřených dopisů, zdravic a prohlášení, které odesílaly tamní národní výbory vládě či veřejnosti.¹²⁸⁷ V menší míře se pak tisk věnuje také exilu, zejména v souvislosti s návraty politiků či vojáků.¹²⁸⁸

Repatriace je zprostředkovávána spíše skrze úřední zprávy (např. o repatriční dohodě s americkými autoritami), komunikované skrze tiskovou kancelář a tedy identické ve více denících.¹²⁸⁹ Její průběh i význam pojmu je vysvětlen,¹²⁹⁰ či se veřejnost vyzývá k zapojení do sbírek.¹²⁹¹ Objevují se i zprávy o příjezdu repatriantů.¹²⁹² Pozornost se v pozdějších měsících věnuje spíše jednotlivým oblastem - osvobozeným politickým vězňům¹²⁹³ či pátrání.¹²⁹⁴ Pojem repatriant se užívá zejména v souvislosti s návratem. Svým zaměřením na politické vězně denní tisk podporoval povědomí, že se jedná o tuto skupinu a přítomnost nuceně nasazených je zatlačena do pozadí. Postupně i pojem repatriant mizí a místo toho se spíše užívá jeho ekvivalentů, např. „oběti nacistického teroru“, „bývalí vězňové“ apod. Pozornost se také přesouvá v souladu s aktuálně řešenými otázkami k problému reemigrace.¹²⁹⁵

Na ztracené vartě Západu. Poznámky k české politické publicistice nesocialistického zaměření v letech 1945-1948, in: Soudobé dějiny, roč. 5, č. 1 (1998), s. 16-24.

¹²⁸⁶ Např. Osvobozený vězeň vypravuje... (Svobodné Československo 9. 6. 1945), Mauthausen – místo hrůz (Svobodné slovo 30. 5. 1945), Bída koncentráků (Národní osvobození 24. 5. 1945).

¹²⁸⁷ Viz např. Buchenwaldská mládež zdraví republiku (Mladá fronta 12. 5. 1945), Vzkaz z koncentráku v Buchenwaldu (Rudé právo 30. 5. 1945), Zdravice vězňů z Dachau závodním radám (Práce 1. 6. 1945) ad.

¹²⁸⁸ V této souvislosti zmiňme i naopak dočasně pokračující činnost exilového tisku Čechoslovák, resp. Čechoslovák v zahraničí (původně orgánu exilové vlády) a Nové Československo. I tato média informovala nejprve o osvobozování táborů a později o repatričních záležitostech, včetně vlastní repatriace exulantů. Viz KASÍKOVÁ, Jana: Ať mohou přijet, c. d., s. 243-248.

¹²⁸⁹ Např. Repatriční dohoda (Lidová demokracie 31. 5. 1945).

¹²⁹⁰ Např. O rychlý návrat vězňů. Obtíže a vyhlídky repatriace (Lidová demokracie 15. 5. 1945), v pozdějším období se objevují zprávy o následné péči, podrobněji se však přesunuly do zájmového tisku.

¹²⁹¹ V této oblasti se často projevilo zaměření tisku, které vyzývalo k pomoci „vlastním“ potřebným – Rudé Právo upozorňovalo na pomoc dělníkům mezi vězni, Mladá fronta mládeži. Lidová demokracie k přispění Charitě spolupracující na repatriční pomoci.

¹²⁹² Např. Návrat dalších politických vězňů (Svobodné slovo 8. 6. 1945), Političtí vězni se vrací (Národní osvobození 9. 6. 1945) a další.

¹²⁹³ I v následujících měsících a letech se informovalo o konání tryzen či vzpomínkových setkání k příležitosti osvobození konkrétního tábora apod.

¹²⁹⁴ Pozornost se věnovala zejména pátrání po lidických i dalších dětech, případně zprávám o jejich nalezení. Československá veřejnost se vyzývala ke spolupráci. Viz dále kapitola děti.

¹²⁹⁵ Nelze samozřejmě pominout fakt, že intenzivní pozornost je po celou dobu věnována dalším paralelním přesunům (vysídlování, osídlování apod.). Tyto fenomény jsou předmětem vlastních mediálních či diskurzivních

Rozhlas

Snad nejvýznamnější dosah mezi médii měl rozhlas.¹²⁹⁶ Mimo jiné znamenal rychlý přenos informací i na jinak těžko dostupnou vzdálenost, a sloužil tak nejen zpravodajsky, ale i jako dorozumívací prostředek. Rozhlasový přijímač patřil mezi základní výbavu, kterou skupina přemístěných po osvobození (či ještě v ilegality) sháněla, ale i velké části domácností. V přenosu zpráv a **informování široké veřejnosti**, a tím i formování jejího povědomí o problému, sehrál proto Československý rozhlas zásadní roli.¹²⁹⁷ Vzápětí po osvobození zařadil mezi své priority zprávy týkající se přemístěných osob – jednak to byly organizační informace pro veřejnost, jednak zprávy pro přemístěné mimo vlast. V prvních poválečných měsících se do vysílání zařadilo několik programů s repatriační tematikou.¹²⁹⁸ Nejprve šlo spíše o roztržité informační zprávy a urgentní dotazy, označené v redakci přípisem „Hlaste hned“ nebo „Zařadit do pořadu“, které přerušovaly vysílání, případně byly hlášeny několikrát denně, aby se zajistilo, že se s větší pravděpodobností dostanou k příslušným recipientům. Záhy se časově ustálil večerní pořad vysílání pro Čechoslováky čekající na repatriaci v zahraničí, nejprve mezi 19.-22. hod. (resp. od 19:15), později od 21 hod.¹²⁹⁹ Měnila se i doba vysílání pátracích dotazů a seznamů o zemřelých či padlých. Ve večerních hodinách navazovalo na repatriační zprávy, v odpoledních hodinách se jim obvykle věnoval čas ve 13

---

analýz. Za všechny jmenujme komplexně pojaté dílo BRENNER, Christiane: *Mezi Východem a Západem: české politické diskurzy 1945-1948*. Praha: Argo, 2015.

¹²⁹⁶ Jak upozorňují odborníci, jednalo se o médium, které pronikalo do široké veřejnosti. KONČELÍK, Jakub, VEČEŘA, Pavel, ORSÁG, Petr: *Dějiny českých médií 20. století*. Praha: Portál, 2010, s. 121.

¹²⁹⁷ Rozhlas započal (po událostech pražského povstání a tzv. boji o pražský rozhlas) běžné vysílání 9. 5. 1945, během léta se obnovilo vysílání regionálních pracovišť a propojení se slovenským rozhlasem. Do vedení rozhlasu nastoupil 25. 5. 1945 Bohuslav Laštovička, a tak i Rozhlas se v této době stal nástrojem komunistické strany. BEDNÁŘÍK, Petr, JIRÁK, Jan, KÖPPOVÁ, Barbara: *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*, Praha: Grada, 2019, s. 223 an. Jak bylo řečeno dříve, fungovalo rovněž zahraniční vysílání v češtině – z Londýna, z U. S. A., z Kanady, z Lucemburku, Moskvy, Bělehradu a později i ze Švédska. Viz KASÍKOVÁ, Jana: *At' mohou přijet!*, c. d., s. 242.

¹²⁹⁸ V repatriační akci se v Československém rozhlase angažoval šéf rozhlasového zpravodajství F. K. Zeman (1904-1979), zobrazený i ve filmu *Cesta zpátky*. V archivu Českého rozhlasu se prakticky nedochovaly zvukové záznamy, nicméně písemný materiál pátracích zpráv obsahuje časově uspořádané složky pátracích zpráv, tj. zpráv a jmenných seznamů připravených k hlášení, došlé dopisy do redakce a interní organizační záležitosti. Díky několika reportážím se tato kapitola dějin i důležité úlohy rozhlasu předkládá i dnešní veřejnosti. Viz reportáže B. Janečkové *Hlásit ihned!* (2013), <https://temata.rozhlas.cz/hlasit-ihned-7985051> [Cit. 2023-09-23.], či novější *Prosím vás v zoufalé naději o pomoc* (2019), <https://plus.rozhlas.cz/prosim-vas-v-zoufale-nadeji-o-pomoc-v-kvetnu-1945-lide-psali-do-rozhlasu-s-7938006> [Cit. 2023-09-23.] a *Hodina nula* (2019) <https://vltava.rozhlas.cz/hodina-nula-a-csr-jako-krizovatka-evropy-dokument-o-dramatickych-prvnich-7948970> [Cit. 2023-09-23.].

¹²⁹⁹ Od 11. 5. 1945 se tyto zprávy vysílaly následujících 98 dní odvysílalo se 586 repatriačních zpráv delších 15 minut, dalších 1500 úředních hlášení a 260 komentářů, a v neposlední řadě 40 000 výzev, ve kterých zaznělo 200 000 osob (hledaných, dárců apod.) NA ČR, fond MPSP-R, k. 230, č. R 1120, Zprávy pro Rozhlas a AČR, 50 let Československého rozhlasu, s. 39. Nově o repatriační akci mluví i jubilejní kniha ke stému výročí PÁNEK, Tomáš, DUFKA, Tomáš, RADOVANOVIČ, Dušan: *Rozhlasto: Český rozhlas 1923-2023* Praha: Radioservis, a.s., 2023, s. 140-141.

hod. Tento odpolední čas byl od léta 1945 vyhrazen programu „kvitování darů repatriační akcí“, tedy čtením jmen dárců a poskytnutých částek.

Dlouhodobě a primárně fungovalo zejména hledání nezvěstných, ať už o nich blízcí neměli zmínky několik let či kontakt ztratili během zmatků poválečné doby. „*Voláme*“, „*hledá se*“, „*kdo podá zprávu o*“ – pátrací zprávy obsahovaly jména s případným datem narození, místem posledního známého pobytu a adresou tazatele, kam měla být podána zpráva. Ke spolupráci byli opakovaně vyzýváni posluchači: *Prosíme, věnujte těmto zprávám pozornost. Připravte si papír a tužku, abyste si hlášení či zprávu, která se týká vás, nebo vašich známých, mohli hned poznamenat. Zapište si k ní vždy také datum a hodinu vysílání. Usnadněte si dodatečné pátrání. Protože téměř každá rodina je postižena následky nacistických hrůz, dotýká se toto zpravodajství všech. Sledujte je pozorně.*¹³⁰⁰ Úvod se s menšími obměnami pokaždé opakoval. *Poslouchejte tyto zprávy a podávejte, prosíme, žádané informace těm tazatelům, jejichž adresy uvádíme. Vaše pomoc jim bude oporou v jejich nejistotě.*¹³⁰¹ Výzvou k přímému kontaktu na žadatele se rozhlas chtěl alespoň částečně vyvázat z role prostředníka, aby měl větší prostor na vyřizování stále docházejícího množství dotazů. Rozhlas nekontroloval „úspěšnost“ svého hlášení a odkazoval v tomto na jiné instituce, kterým příslušnou agendu také předával. Sám měl být pouze komunikačním kanálem, resp. zpravodajem.¹³⁰² Působením ve veřejném prostoru a věrohodností byl ale jeho dopad širší.

*Československý rozhlas je si hluboce vědom svých povinností, které má jako spoluvůrce veřejného mínění, jako nejzávažnější prostředek propagace kulturních hodnot i jako velká instituce zpravodajská právě v této velké a vážné době, kdy znovuzrozená československá samostatnost si vyžaduje všestranné konstruktivní práce.*¹³⁰³ Rozhlas tak mohl hrát významnou roli v šíření povědomí o skupině repatriantů a přístupu k nim. Také sami přemístění zprávy sledovali ve shromažďovacích centrech, a to zejména ve večerním vysílání určeném přímo jim. Na skladbě pořadu sami neparticipovali a nelze v něm tedy hledat jejich vlastní identifikaci. Protože se však jednalo o zprávy určené přímo přemístěným a jsou opět

---

¹³⁰⁰ Shodné nebo podobné formulace se opakovaly. APF Český rozhlas, Pátrací zprávy 1945, 3. 6. 1945.

¹³⁰¹ APF Český rozhlas, Pátrací zprávy 1945, 12. 6. 1945.

¹³⁰² Přesto se množství lidí obracelo právě na Rozhlas, který tak jako zpětnou vazbu získával řadu osobních příběhů. Na jedné straně byly děkovné zprávy za pomoc při nalezení blízké osoby. Na druhé straně stály stížnosti, že např. ještě nebylo vysíláno požadované jméno nebo již informace nejsou aktuální a hlášená osoba již mezitím dorazila do vlasti. Rozhlas sám přiznával, že nestíhá dotazy revidovat, F. K. Zeman ve svém projevu k posluchačům vedle vysvětlení popsal i kolující vtíp: *Víte, ten rozhlas, to je báječná vymoženost. Ještě jste tu zprávu do toho Hamburku ani nehlásili a můj muž už je tady.* APF Český rozhlas, Pátrací zprávy 1945, 29. 5. 1945 Situace se prakticky řešila např. v červenci 1945 tak, že veškeré dotazy došlé do určitého dne ignoroval a případní zájemci, pokud stále bylo třeba, měli svůj pátrací dotaz zadat opakovaně.

¹³⁰³ APF Český rozhlas, Pátrací zprávy 1945, 2. 6. 1945.

cenným zdrojem k analýze skupiny repatriantů jako takové a přístupu autorit a veřejnosti k ní. Vzhledem k aktuálnosti, snaze o propojení domácího prostředí s přemístěnými, a v neposlední řadě veřejné dostupnosti lze právě z těchto zpráv vysledovat některé aspekty – jak byli přemístění reprezentováni, jaké apely se na ně na jedné straně a na veřejnost na straně druhé kladly či zda byli spojováni v jedolitou skupinu nebo spíše rozdělováni do kategorií.

Vysílaly se jak **organizační pokyny**, tak zejména denní pátrací dotazy, které patřily mezi nejsledovanější pořady.¹³⁰⁴ Veřejnost se poslechem repatriačních zpráv dozvíдалa o podstatě repatriačního problému i o skupině jako takové. *Československý rozhlas vysílá jako službu svým posluchačům pátrací dotazy rodin a rodinných příslušníků po pohřešovaných v koncentračních táborech i na práci v Německu a po nezvěstných doma.*¹³⁰⁵ Toto vyjmenování se v úvodech programu objevovalo po celou dobu vysílání. V repatriačních a pátracích zprávách se naopak příliš neprojevovala otázka národnosti. Oslovování byli repatrianti jako skupiny přemístěných, v případě národností obvykle jako Češi a Slováci.¹³⁰⁶ Pozornost se ze všech nejvíce zaměřovala hlavně na „přemístěné jako osvobozené politické vězně a nuceně nasazené“.¹³⁰⁷

Podobně tomu bylo ve zprávách pro přemístěné: *Voláme koncentrační tábory, osvobozené vězně (...), voláme dělníky, kteří pracovali v Říši.*¹³⁰⁸ Veřejnost tedy i skrze rozhlasové vysílání, trávající denně po dobu několika měsíců, tyto skupiny dlouhodobě propojovala jako ty, kteří byli přemístění, o jejichž návrat má stát prioritní zájem a jsou ve zvláštní péči repatriačních orgánů. Stejně tak si mohla uvědomovat rozsah organizace péče o přemístěné a mezinárodní spolupráci. Ačkoli nezaznělo explicitní vysvětlení organizační struktury a procesu, ani vysvětlování pojmu Displaced Persons, objevovaly se související pojmy a informace v rámci pokynů. Rozhlas fungoval jako rychlý zprostředkovatel zpráv soukromých

---

¹³⁰⁴ Ačkoli jsem k tomu nenašla přímo statistiky, vyplývá to z dalších souvislostí, např. stále intenzivní odezvy ze strany posluchačů, dlouhodobosti pořadu i důraz, jaký na tento kanál kladly instituce. O zájmu se objevovaly i zmínky *Já se teď z domova nehnu, pořád jen sedím u toho rádia, jestli se něco o tom klukovi nedozvím, a tak jsem to slyšela, když jste mě volali* APF Český rozhlas, Pátrací zprávy 1945, 18. 5. 1945. Sledování pátracích zpráv zmiňují i mnohé paměti.

¹³⁰⁵ APF Český rozhlas, Pátrací zprávy 1945, 3. 6. 1945. „Nezvěstní doma“ zahrnovalo ty, s nimiž z nějakého důvodu blízcí ztratili kontakt např. při nasazení na práci na území Československa či v převratných dnech postupujícího osvobození.

¹³⁰⁶ Od května se zařazovalo zvláštní pátrací vysílání pro Slovensko.

¹³⁰⁷ Občasně se také objevilo pátrání či pozdrav související s dalšími kategoriemi, např. Čechoslováci v exilu. Zvláštní pozornost se také věnovala vracejícím se vojákům, jak ze západní, tak východní fronty, ale i z Itálie z tzv. vládního vojska.

¹³⁰⁸ Např. APF Český rozhlas, Pátrací zprávy 1945, 25. 5. 1945.

i úředních. Repatriační odbor takto komunikoval průběžně se styčnými důstojníky.¹³⁰⁹ Skrze pořad pro tábory se oslovovali samotní přemístění,¹³¹⁰ mimo jiné se vyzývali k organizovanosti a trpělivosti.¹³¹¹ *[D]ůležité upozornění všem Čechům a Slovákům, kteří jsou rozptýleni v Německu z různých pracovních táborů, nebo kteří byli při tzv. totálním nasazení porůznu zaměstnaní v Říši. Přihlaste se ihned svým zástupcem u nejbližšího velitelství spojeneckých armád, které obstará spojení s námi.*¹³¹² Z vysílání byla také zřejmá sebeorganizace přemístěných, komunikovalo se totiž s komitétu, resp. výbory, jednotlivých táborů a center.

Do éteru se oznamovaly cesty repatriačních výprav – jak styčným důstojníkům a přemístěným, aby se připravili na odjezd, tak příjezdy do vlasti, aby příslušné instituce či dobrovolné spolky obstaraly péči a blízcí i další zájemci přišli repatrianty přivítat. Přesto se na informace nedalo vždy spoléhat. Nežádka se stávalo, že než se zpráva odvysílala, problém již nebyl aktuální.¹³¹³ Rozhlas ve velké míře odpovídal i na „iniciativy zdola“, vyzýval např. k soukromým jízdám, kterým se naopak snažily úřady zabraňovat. I toto je však charakteristické především pro počáteční období.¹³¹⁴ Protože skrze vysílání mnoho lidí spatřovalo instituci jako zainteresovanou, sama budova rozhlasu se stala živým centrem repatriační akce. Veřejnost přímo do budovy Rozhlasu odevzdávala průběžně pátrací dotazníky, ale i dary repatriantům a pozdravy i informace pro přemístěné v cizině.¹³¹⁵ Aby se zamezilo roztržitésti, koordinoval vzápětí rozhlas svou činnost s repatriačním odborem,

---

¹³⁰⁹ *Voláme hlavního styčného důstojníka majora dr. Riegera* (APF Český rozhlas, Pátrací zprávy 1945, 9. 7. 1945); *Voláme styčného důstojníka kapitána Wolflera ze Salzburku* (Tamtéž, 4. 7. 1945), *Voláme čl. sběrný tábor v Dortmundu* (Tamtéž, 4. 7. 1945); *Voláme Salzwedel, styčného důstojníka kapitána Nekolu.* (Tamtéž, 4. 7. 1945). Instrukce obvykle obsahovaly údaje o repatriačním transportu, jmenovité pátrání či informace o dalších nalezených přemístěných Čechoslováků v oblasti.

¹³¹⁰ Potažmo bychom je opět mohli označit za československé Displaced Persons.

¹³¹¹ *A ti, kteří čekali pět let, čtyři, tři léta, cítí pojednou těch dvacet pět dní (...) jako nesnesitelně dlouhou hranici (...). Říkáme-li stále trpělivost a trpělivost, neříkáme to proto, že bychom vám tam venku a vám tady doma nerozuměli. (...) Ale hmotné, obyčejné a všední, naprosto nepřemožitelně všední a hloupé překážky, které klade vůli člověka do cesty hmota, třeba jen rozbité trati, třeba jen nedostatek elektrického proudu, pobořený most, rozbitá silnice (...) brání uskutečnit to, co si přejí oba póly té veliké lásky, která se prostírá mezi ponurými vězeňskými tábory a svobodou (...). Trpělivost a trpělivost, při tom stavu, do kterého se svět vinou nacistické zvrhlosti dostal, je opravdu s podivem, že návrat našich drahých z ciziny postupuje tak rychle, jak sami vidíte. Trpělivost a trpělivost.* APF Český rozhlas, Pátrací zprávy 1945, 29. 5. 1945.

¹³¹² *Prostřednictvím tohoto velitelství oznamte (...) tyto údaje: Jméno místa, kde je váš tábor, a kam možno vám psát, anebo pro vás přijet. Dále počet českých a slovenských příslušníků, jejich zdravotní stav a nedostatky. Držte se pohromadě, přijedeme pro vás. A nyní voláme Londýn. Voláme Londýn. Požádejte jménem repatriačního ústavu v Praze velitelství spojeneckých armád, u kterých se budou hlásit zástupci čl. pracovních táborů, aby nám laskavě poslali radiofonicky žádanou zprávu o stavu pracovního tábora Čechoslováků. Např. v tomto vysílání z prvních dní po osvobození je názorné propojení na jednom místě komunikace s přemístěnými i se stále fungujícími londýnskými úřady.* APF Český rozhlas, Pátrací zprávy 1945, 17. 5. 1945.

¹³¹³ Jak již bylo řečeno dříve, tyto chybné informace zatěžovaly práci styčným důstojníkům.

¹³¹⁴ Právě rozhlas veřejnost informoval o tom, že funguje repatriační odbor jako hlavní instituce a koordinátor.

¹³¹⁵ Komunikovali takto mezi sebou např. již repatriovaní s těmi, co stále vyčkávali v tábore.

zejména jeho pátracím oddělením. Zůstával nicméně důležitým aktérem. Velkou podporou se stala právě zprostředkování spolupráce s veřejností, jak v oblasti pátrání, tak při získávání darů, zejména pohonných hmot.

Rozhlas se stal **symbolickým mostem** i praktickým pojítkem mezi „těmi doma a těmi mimo vlast“.¹³¹⁶ To se slovně vyjadřovalo zejména ve večerním vysílání táborům: „*Spěte všichni pokojně a dobře, vy v cizině, i vy doma. Všem šťastné shledání a potom s radostí do práce na budování i ochraně svébytné vlasti.*“¹³¹⁷ Opakovalo se zejména ujištění, že na přemístěné je pamatováno a pro jejich návrat konáno, co se dá. *Končíme [pořad], vzpomínáme na vás, těšíme se na shledání. Buďte pevní, buďte trpěliví, konec Vašich nesnází je blízký. Všichni, kdo Vás milují, Vám pomáhají. Dobrou noc.*¹³¹⁸ Důležitost návratu byla zdůrazňována v duchu potřeby společné budoucí práce a sjednocení národa: *...cítíme, že tady jde o něco víc, nežli jen o nějakou sociální akci. Tady chce svoje k svému, národ chce být celým, chce být pohromadě.*¹³¹⁹

Rozhlas, stojící na pomezí kontaktu s veřejností, navíc v přispění veřejnosti spatřoval i jakousi **očistu**.¹³²⁰ *Většinou jsou dárci ti, kteří přežili válku bez vlastního většího utrpení a škod. To proto, že všichni cítí, že když neměli možnosti odpovědět na násilí Němců činem dřív, je pro ně příležitost odpovědět aspoň dnes. Odpovědět nikoli ranou v boji, ale činem dobra vůči těm, kteří nacistickým násilím trpěli nejhůře. Prohlásit se s nimi zajedno, ukázat tím, že jim prokazujeme úctu a lásku, že jsme jejich. Že je máme rádi, že jsme jim vděční.*¹³²¹ V širokém zapojení se do repatriační akce se shledával projev národní jednoty a projevený souhlas s vládním programem: *Péče o tisíce a tisíce našich lidí za hranicemi je tady ukázkou, jak celý*

---

¹³¹⁶ Vzkazy někdy byly velmi osobní a mohly tak navodit dojem opravdové blízkosti, o což se reportéři také snažili. *Máme pro vás dnes zase řadu dobrých zpráv, které snad leckde pomohou ze starostí a nejistot k úsměvnější naději. Nedomnívejte se, jestliže někdy slovem, které k vám pronášíme, je úsměv radosti, že snad vám nějakou hrou nebo falší chceme dělat dobrou náladu, (...) Ale naše radost, že dobří lidé jsou pohromadě, aby konali velké dílo dobra pro desetitisíce trpících tam venku v nepřátelské zemi, i tady doma, ta naše radost je nám všem jistě společná a nemyslete si, že utrpení těch, kteří prošli koncentračními tábory, nepotřebuje na tuto vzdálenost z domova aspoň pousmání a pohlazení veselým slovem.* APF Český rozhlas, Pátrací zprávy 1945, 23. 5. 1945.

¹³¹⁷ APF Český rozhlas, Pátrací zprávy 1945, 18. 5. 1945.

¹³¹⁸ APF Český rozhlas, Pátrací zprávy 1945, 24. 5. 1945.

¹³¹⁹ APF Český rozhlas, Pátrací zprávy 1945, 21. 5. 1945.

¹³²⁰ *Národní sbírka ve prospěch všech našich lidí, kteří se vracejí z koncentračních táborů a z nucených prací, to je záležitost našeho pevného a neuspaného národního a politického vědomí a také záležitostí našeho svědomí. Svědomí těch, kteří nepřinesli obětí tak velkých jako ti, které čekáme. Pro ně i mnoho je málo. Sobě k vědomí, že každý dar ve prospěch akce pro brzký a dobrý návrat, každý dar ve prospěch zdárného začlenění našich politických vězňů a dělníků do nového svobodného a pilného, dobrého života, že každý ten dar je ve srovnání s jejich činy za války alespoň dodatečně a malým činem vašim.* APF Český rozhlas, Pátrací zprávy 1945, 11. 7. 1945.

¹³²¹ APF Český rozhlas, Pátrací zprávy 1945, 11. 7. 1945.

národ dovede stát za vládou a jejím programem, když tato vláda odpovídá cele snahám, přáním a představám o správě našich národních věcí (...). Tady se nestará skupina o skupinu, část národa o část, tady se stará národ sám o svůj vlastní život, o svou krev, o svou budoucnost. (...) Akce pro návrat Čechoslováků domů bude jednou krásným a významným vysvědčením zralosti našeho malého národa a státu.¹³²² Příkladem jednoty a solidarity pak byli i samotní navrátilci se: Repatriční akce pokračuje milovými kroky, denně zaznamenáváme desítky drobných i větších transportů těch, kteří se vrátili a vracejí. A většinou aspoň někteří z nich přicházejí k nám do rozhlasu, aby nám pověděli, co máme vyřídit zpátky těm, kteří na cestu domů ještě čekají (...), chtějí pomoci druhým, kamarádům a bratrům, starají se o ně, o jejich návrat. (...) bratrství mezi bývalými zajatci nacistického šilenství není opravdu jen titulární. Ti nám mohou být vzorem.¹³²³

I skrze rozhlas se proklamovala **zvláštní role repatriantů** ve společnosti. Ohledně zapojení se do společnosti se sice prohlášení obracela k repatriantům jako celku. *Tady se nedávají dary chudákům, protože ti, kteří se vracejí, chudáci nejsou a nebudou. Jsou to pracovníci národa...¹³²⁴* V tomto je znatelná i pobídka společnosti k příspěvní, které přinese následně obecný užitek.¹³²⁵ V symbolice utrpení a nositele hodnot se ale projevy obvykle opíraly o bývalé politické vězně.¹³²⁶ *My jen skrovně a málo každou svou službou splácíme svůj dluh (...), dluh vlasti celé těm, kteří za ni a pro ni obětovali krev a životy, obětují dosud odhodlaně a rádi, doufají, věří a trpí.(...) máme z koho si vzít příklad.¹³²⁷* Zkušenost přemístění dávala repatriantům **morální povinnosti i do budoucna**. *Vás, kteří se vracíte domů, čeká v budoucnu mnoho důležité práce. Vy budete musit být i v práci příkladem a budete mít mnoho co napravovat tady doma.¹³²⁸* Připomínala se hned v počátcích i jejich svědecké výpovědi pro budoucnost: *Lidská paměť je krátká. (...) my, kteří jsme to nepoznali na vlastních bytostech a naše děti, my musíme mít připomínku té děsné doby úpadku a zla (...). My po vás chceme, abyste nám zachovali památku a vzpomínku (...). Dokud je paměť čerstvá a dokud máte ještě čas, zapište a poznamenejte všechno, co jste prožili. (...) Vy budete všichni*

---

¹³²² Podle hlasatele přinášeli navrátilci svědectví o efektivnosti československé organizace: *...příslušníci všech ostatních mnohých národností národů dnes osvobozených s úctou a obdivem sledují, jak o Čechoslováky se jejich domov stará, zatímco repatriace, návrat příslušníků jiných národů daleko nedostihl toho stupně a té rychlosti, s jakou se děje návrat našich lidí.* APF Český rozhlas, Pátrací zprávy 1945, 31. 5. 1945.

¹³²³ APF Český rozhlas, Pátrací zprávy 1945, 28. 5. 1945.

¹³²⁴ APF Český rozhlas, Pátrací zprávy 1945, 11. 7. 1945.

¹³²⁵ APF Český rozhlas, Pátrací zprávy 1945, 11. 7. 1945.

¹³²⁶ *Vítáme všechny, kteří se dnes v tak hojném počtu vrátili a přejeme jim, aby ve zdravé a zdatu užili nové svobody svého národa, pro který tolik trpěli* APF Český rozhlas, Pátrací zprávy 1945, 26. 5. 1945.

¹³²⁷ APF Český rozhlas, Pátrací zprávy 1945, 29. 5. 1945.

¹³²⁸ APF Český rozhlas, Pátrací zprávy 1945, 30. 5. 1945.

*kronikáři let děsu nad světem, naši umělci, spisovatelé a básníci budou tvůrci nejúžasnějších epopéjí lidského utrpení, ale budou také šťastnými pěvci vítězné lásky odvahy a mravní moci...*¹³²⁹ Na konci května 1945 vysílal Rozhlas první souvislé svědectví z pobytu v koncentračním táboře.¹³³⁰

Bývalým politickým vězňům se dal od podzimu 1945 prostor ve vysílání i skrze pořad Svazu osvobozených politických vězňů, ve kterém na různá témata promlouvali známí členové.¹³³¹ Koncem roku 1945 stále pokračovaly pátrací zprávy a objevila se i reportáž o ustavení organizované mezinárodní pátrací služby a československé participaci skrze zprávu o jednání ve Frankfurtu nad Mohanem.¹³³² Vysílání pro tábory ve 21 hod. se během léta transformovalo ve Zpravodajství repatriačního odboru (styčným důstojníkům, komitétům a posluchačům),¹³³³ další repatriační zprávy se objevovaly mezi obecnými či v rámci tzv. Směsky.¹³³⁴ I zde se pozornost pomalu přelávala k dalším tématům, např. osidlování pohraničí či oslovování krajanů. V roce 1946 rozhlas prakticky repatriační zprávy ukončil, ačkoli nadále repatriačnímu odboru přislíbil v případě potřeby úzkou spolupráci.¹³³⁵

Rozhlas byl v prvních týdnech a měsících po osvobození významným šířitelem povědomí o repatriaci, o organizační síti státní i mezinárodní a zejména o skupině přemístěných samotné. Dlouhodobě propojoval kategorie osvobozených politických vězňů a dělníků nasazených na práci v Německu. Veřejnost je vnímala jako ty, o jejichž návrat se usiluje s velkým nasazením. I když zainteresováni byli hlavně blízcí přemístěných, sledující spojení a jejich brzký návrat, intenzita a četnost zpráv napovídají široký vliv. Při intenzivně probíhající „komunikaci na dálku“ a repatriaci se také častěji objevují projevy vyzdvihující oběť za války a úlohu repatriantů ve vlasti. S postupem času se tato rétorika koncentrovala do kategorie osvobozených politických vězňů. Repatriační problém zůstával nadále přítomný v rámci vysílání v pátrací agendě.

---

¹³²⁹ APF Český rozhlas, Pátrací zprávy 1945, 30. 5. 1945.

¹³³⁰ Šlo o svědectví Anny Kvapilové, vězněné za války v Ravensbrücku. APF Český rozhlas, Pátrací zprávy 1945, 31. 5. 1945.

¹³³¹ Ve vysílání promluví např. 20. 10. 1945 Lev Sychrava (SNR a SOPV) nebo 19. 9. 1945 Milada Horáková (O sociálních úkolech SOPV). Služba repatriantům, č. 61, 20. 10. 1945.

¹³³² APF Český rozhlas, Pátrací zprávy 1945, 10. 10. 1945.

¹³³³ APF Český rozhlas, Pátrací zprávy 1945, 31. 8. 1945.

¹³³⁴ APF Český rozhlas, Pátrací zprávy 1945, 19. 10. 1945.

¹³³⁵ NA ČR, fond MPSP-R, k. 230, č. R 1220, Rozhlas a propagace, 18. 12. 1945.

Film

Přestože se o přesunech i např. existenci koncentračních táborů vědělo, střet s realitou byl pro očitě svědky za hranicí představitosti. Film a fotodokumentace měly mimo jiné tuto zkušenost zprostředkovat i široké veřejnosti, často s výhledem do budoucna, „aby se hrůzy neopakovaly“. Součástí osvobozovacích operací i práce s Displaced Persons bylo vizuální zachycení situace, které mělo sloužit jako osvětový i průkazní materiál. ...*vyšetřovat, interviewovat, seriály točit, které tentokrát jistě překonají nejkrvavější film*, tak vzpomínal na činnost Spojenců F. Bláha v Dachau.¹³³⁶ Na základě sbírek fotografií probíhaly výstavy, vznikaly publikace a fotodokumentace se rovněž uchovávala v paměťových institucích.¹³³⁷ Zájem se přitom zaměřoval zejména na koncentrační tábory.¹³³⁸

Displaced Persons byly nejprve součástí těchto **reportáží**. S vývojem situace přešel problém v dlouhodobější proces, který samotný se stal námětem k příběhům. V hraných filmech vzniklých brzy po válce se objevují autentické záběry z DP-Campů, administrativy nebo z bombardováním zničeného Německa. Zobrazoval se nejen návrat a komplikace s tím spojené, ale i „mezidobí“, které pro některé představovalo zásadní životní okamžiky pátrání po blízkých, rozhodnutí o budoucím osudu a nečekaná setkání. Silný příběh ztraceného československého chlapce, kterého se ujme spojenecký voják, ale kterého zároveň hledá, a později nalézá, jeho přeživší matka vypráví oceněný **film** F. Zinnemana *Poznamenání*.¹³³⁹ Film s použitím emotivního příběhu, v jehož centru se ocitalo bezbranné dítě, byl pro veřejnost vzhledem do komplikovanosti celého procesu a zároveň rozsáhlé činnosti úřadů, dobrovolníků a organizací k jejímu řešení, které ale přes veškerou snahu bylo v konkrétních situacích někdy těžko uskutečnitelné. Prezentoval tak přemístěné jako osoby zmítané osudem,

¹³³⁶ Ačkoli prohlášení vyznívá spíše sarkasticky, F. Bláha spolupracoval jak s mezinárodním výborem, tak s vojenským velitelstvím a byl jedním z významných svědků. ANM, fond Fr. Bláha, k. 1, č. 11, Dopisy z Dachau psané po osvobození před repatriací, 18. 5. 1945.

¹³³⁷ Již od počátku se však toto shromažďování dokumentů roztříštilo dle jednotlivých skupin. Sbírkové byly předávány Památníku osvobození (resp. Vojenskému historickému ústavu), Židovské náboženské obci či uchovávaly v soukromých rukách, z čehož vyplývá dodnes různé umístění dokumentů k tomuto problému.

¹³³⁸ V případě Československa má ale např. svou jedinečnou sbírku fotografií uloženou v Archivu ministerstva zahraničních věcí londýnská emigrace, zejména z politického a vojenského prostředí, ale jsou zde zobrazeny i další československé instituce (Červený kříž, školy či zájmová seskupení) a výjevy z „československé“ exilové každodennosti. BÍLEK, Jan et al.: *Druhý exil Edvarda Beneše: fotografie z let 1938-1945*. Praha: Historický ústav Akademie věd ČR, v.v.i., 2016.

¹³³⁹ *The Search*, 1948, filmu přidává na autentičnosti, že v něm vystupují čeští herci – ztraceného chlapce hrál Ivan Jandl a jeho matku známá pěvkyně Jarmila Novotná. Dětský herec I. Jandl byl za svou roli oceněn Oscarem a Zlatým globem. Ačkoli tento fakt byl na dlouho zapomenut, publicistika o něj opět jeví zájem. Např. <https://dvojka.rozhlas.cz/v-roce-1949-dostal-oscaru-vedet-o-tom-ale-tady-nikdo-nesmel-pribehy-slavnych-7456235>. [Cit. 2023-09-23.] Za zmínku stojí i zajímavost, že i filmu samotnému se dnes věnuje obnovená pozornost (jeho zpracování i jako symbolickému mezinárodnímu propojení). Jmenujme např. nedávnou společnou akci v zahradách Ministerstva zahraničních věcí ČR ve spolupráci s Americkou ambasádou ze dne 22. 8. 2023 v Praze, jejíž součástí bylo i promítání tohoto filmu.

ale zároveň jako lidské osobnosti s vlastní minulostí, emocemi i očekáváními. Na rozdíl od reportáží pracujících s Displaced Persons jako skupinou až masou zde byl prostor pro individuální pojetí, a to jak přemístěných, tak těch, kteří jejich péči zajišťovali.

Dalším námětem byl **život skupiny dlouhodobých Displaced Persons**, jejichž skladba se proměňovala a většinu tvořili nerepatriovaní či naopak nově příchozí. Tyto většinou národnostně vymezené komunity (zejména východoevropské a židovské) vyčkávaly na emigraci a jako Displaced Persons prožívaly zlomový bod, případně začátek své nové životní cesty. Z této zkušenosti vznikl i specifický „Displaced Persons“ film s židovskou tematikou *Lang ist der Weg*,¹³⁴⁰ který vycházel z prostředí i podnětu Displaced Persons a vytvořil příběh na základě prožívaných osudů mnohých z nich. Vypráví příběh mladého židovského páru - ženy přeživší koncentrační tábor a muže, který se vrátil z válečné emigrace a pátrá po svých rodičích. V prostředí DP-tábora se vezmou a založí rodinu. Po čase nalézají rovněž hledanou matku a společně čekají na brzký odjezd do Palestiny. V případě tohoto filmu se jedná o vhléd přímo do táborového života a prožívání jeho obyvatel. Jde také seberepresentaci určité skupiny Displaced Persons, která v něm vyjadřuje své obavy i osobní a politické naděje a v tomto směru byl film také propagací židovského nároku na vlastní stát.

Československo a filmový materiál

Rovněž v poválečném Československu se film této problematice věnoval.¹³⁴¹ K tématu repatriace vzniklo několik filmových záznamů a reportáží.¹³⁴² Většinou se týkaly konkrétní kategorie přemístěných (návrat z koncentračních táborů, z exilu apod.),¹³⁴³ podávaly ovšem průběžně obraz o problému a také o situaci osob, které se vracely do vlasti. Veřejnost se tak dozvíдалa o jejich válečných osudech poté, co byly nuceny v důsledku války opustit své domovy. Mimo jiné zrcadlí dobovou atmosféru a význam, jaký se vrátivším přisuzoval.

---

¹³⁴⁰ *Lang ist der Weg* [Dlouhá je cesta – přel. aut.], 1949. Viz ke vzniku, rozboru díla i jeho dobovému ohlasu TIEWS, Alina L.: *Der Film „Lang ist der Weg“*, in: DEFRANCE, Corine et al.: *Personnes déplacées*, c. d., s. 329-346.

¹³⁴¹ Filmová produkce po skončení války, stejně jako další média, prošla strukturální přeměnou a zestátněním. Vyústili zde dlouhodobější plány na podporu filmové produkce, např. možnost financování náročnějších, méně výdělečných filmových projektů. Již od 9. 5. 1945 začalo postupné vyvlastňování z německého a soukromého držení. Proces vyvrcholil podepsáním dekretu ř. 50 z 11. 8. 1945 o opatřeních v oblasti filmu. Viz PTÁČEK, Luboš, ed. et al.: *Panorama českého filmu*. Olomouc: Rubico, 2000, s. 88-89.

¹³⁴² Zaměřuji se zde přímo na téma repatriace a případně Displaced Persons a dobové zpracování. K souvisejícím tématům zejména z doby války, jako je pobyt v koncentračním táboře, filmy s námětem z nuceného nasazení či emigrace vzniklo (a stále vzniká) velké množství filmů, v rámci kterých je případně zobrazen i proces návratu. Jako příklad filmu věnujícímu se přímo problematice a těžkosti návratu jmenuje dílo M. Friče *Návrat domů* (1948), kde hlavní postavu po válce se vracějícího vojáka ztvárnil K. Höger.

¹³⁴³ Stejně jako civilisté (Displaced Persons) se vracely do vlasti vojenské osoby. K tomuto vznikl film *Cesta domů* (1946, M. Tiller) mapující návrat československých vojáků z Velké Británie až do Československa. Ponechávám stranou také reportáže ohledně návratu reemigrantů apod., které se sice repatriace dotýkají, rozšiřovaly by ovšem její studium jiným směrem.

Např. záznam o příjezdu žen z Ravensbrücku doprovázel komentátor slovy: *Naši bližní, kteří byli uvězněni v nacistických koncentračních táborech, se vracejí. Především z jejich utrpení vzešlo právo našeho národa v mírovém uspořádání Evropy a my jim za to nebudeme nikdy moci být dost vděční.*¹³⁴⁴ Značný prostor v zobrazení byl ponechán jak nadšenému vítajícimu průvodu, tak jednotlivým emotivním shledáním. Repatriantům se zde přímo přisuzuje zásluha na přežití národa jako takového. Podobná myšlenka, i když odlišným způsobem, se formulovala v reportážích o repatriaci exilových politiků a zejména prezidenta Beneše, ke kterému rovněž vznikl film *Vlast vítá* mapující jeho cestu a slavnostní příjezd z Košic do Prahy.¹³⁴⁵

K repatriační akci jako takové vznikl, a to na přímou objednávku a intervenci Ministerstva ochrany práce a sociální péče, samostatný propagační krátký film **Cesta zpátky**.¹³⁴⁶ Svědčí o významu, který se v roce 1945 problému a této skupině lidí přikládal.¹³⁴⁷ Skrze analýzu filmu a jeho přípravného materiálu lze pozorovat další rozměr, jak byla skupina repatriantů československými vládními orgány pojmána a jakým způsobem se prezentovala.¹³⁴⁸ Vzhledem k době vydání v následujícím roce 1946 lze rovněž vnímat posun k dalším problémům a jejich propojení, jak bylo vykládáno státní autoritou.¹³⁴⁹

---

¹³⁴⁴ Krátký film, TVF 2/45 Návrat z koncentračních táborů.

¹³⁴⁵ Krátký film, TVF 1/45, *Vlast vítá* (1945, O. Vávra) Jednalo se skutečně o oslavné dílo, film trvá téměř hodinu a půl a zobrazuje nejen cestu samotnou, ale i slavnostní přehlídky armády.

¹³⁴⁶ NFA, Cesta zpátky, 1946, režie M. Makovec.

¹³⁴⁷ Rozpočet filmu Cesta zpátky vyšel s dodatečným pořízením kopií na více než 400 tis. Kčs. NA ČR, fond MI, k. 190, Cesta zpátky, Dokumentární film o repatriaci, 16. 10. 1945.

Další snímky vytvořené pro ministerstvo sociální péče mezi lety 1945-1948 byly „Bratrství v práci“ o jugoslávských brigádnících v Československu, „Nedělní odpoledne“ o pracovní morálce, „Budeme bydlet“ o stavebnictví, „Křižovatky života“ o volbě povolání. Filmů se sociální tematikou vzniklo v poválečném období větší množství, seznam poukazuje výhradně na ty, které byly vyrobeny přímo na objednávku tohoto ministerského úřadu. NA ČR, fond MI, k. 190, Všeobecné, č. j. PI-3110-28/6-1948, Spojené národy – poradní sociální služba – dokumentární filmy o sociální péči, 1. 7. 1948.

¹³⁴⁸ Obdobné filmy vznikaly i v zahraniční produkci. Jako příklad zmiňme francouzské dílo podobného formátu i tematiky *Le retour* (1945, Henri Cartier-Bresson, významný francouzský fotograf). Půlhodinový dokumentární film vznikl ve spolupráci s americkou informační službou, zřejmě jsou tedy použity některé záběry, které americká armáda při osvobození pořídila. Na rozdíl od snahy zobrazit hrůzy koncentračních táborů však ve filmu tohoto typu (stejně jako v případě *Cesty zpátky*) vyznívá větší důraz na osvobození přemístěných a jejich radost z návratu a pokračujícího života. Začátek filmu tvoří záběry z osvobozovacích operací a osvobození samotných táborů. Velký prostor se věnuje i následné situaci v táborech, životu jejich obyvatel v interakci s vojenskými jednotkami. V poslední třetině dokumentu divák sleduje organizační proces registrace, zdravotní péči v Displaced Persons táborech a poté samotný návrat. I ten je zobrazen v širší „různých návratů“, tedy vojáků i civilistů. Film je zakončen očekávaným příjezdem repatriantů do Paříže a detailními záběry z emotivních shledání. Ač se formát v leccem shoduje s československým dokumentem *Cesta zpátky*, nenašla jsem informaci o užší spolupráci či přímé inspiraci. Více k rozboru filmu *TODE*, Thomas: *Une larme sur la joue du temps : le Retour d'Henri Cartier-Bresson*, In: 1895. Mille huit cent quatre-vingt-quinze 74 (2014), 12-37.

¹³⁴⁹ V tomto směru považuji film za mimořádný studijní materiál k analýze skupiny československých Displaced Persons z pohledu československých vládních orgánů. Díky téměř náhodnému doporučení se mi do rukou dostal i tematicky a účelově nespécifikovaný filmový soubor záběrů uložený v Národním filmovém archivu. Při porovnání se samotným filmem *Cesta zpátky* a přípravnými dokumenty (návrhy, schváleným scénářem apod.) se

Cesta zpátky

V létě 1945, kdy ustal hlavní nápor repatriace a situace se zároveň procesně stabilizovala, oslovilo ministerstvo ochrany práce a sociální péče Krátký film se záměrem natočit dokumentární snímek „Cesta zpátky“ o repatriační činnosti.¹³⁵⁰ Rámcový scénář zástupci ministerstva dohodli s Milošem Makovcem, který se ujal jeho zpracování i režie. Ministerstvo si zároveň vyhrazovalo nárok na tvorbu snímku dohlížet a průběžně s tvůrci spolupracovat. Dle původního záměru měl film *pozůstávati ze dvou částí: jednak měl zachytiti činnost našich repatriačních úřadů v cizině, jednak ukázati, jak je postaráno o repatrianty po příjezdu do vlasti.*¹³⁵¹ Zachyceny měly být různé kategorie repatriantů a jejich odlišné způsoby repatriace, konkrétně návrat autokolonami z koncentračních táborů a shromažďovacích DP-Campů v Německu, přílet z exilu ve Velké Británii, příjezd repatriační vlakové soupravy z Francie a výprava pokračující na území Slovenska.

Pojetí filmu bylo skutečně komplexní a mělo **ukazovat problém v širokém organizačním i politickém kontextu**. Animované pasáže ilustrovaly historické a geopolitické vysvětlení problematiky přemístění v případě Československa, k podtržení rozsahu přesunů obyvatel byly využity i statistické údaje.¹³⁵² Při promítání nezazněl, např. během vysvětlení činnosti v okupačních zónách, termín Displaced Person, nezmínila se ani spolupráce s UNRRA a dalšími mezinárodními organizacemi. Bylo avizováno, že komentář filmu sestavený finálně před posledním sestřihem bude „převážně politického rázu“.¹³⁵³ Od počátku se mělo jednat o film **propagační**. Vzhledem k době jeho vzniku je pravděpodobné, že nešlo jen o snahu

---

minimálně z části jedná o některé přípravné, ale nepoužité záběry k filmu a dále o samostatné záběry, ve filmu rovněž nevyužité, z osvobozeného tábora Buchenwald, použité možná v rámci jiné reportáže či filmu. NFA, ZF 1116: Návrat vězňů z koncentračních táborů.

¹³⁵⁰ Za ministerstvo vyjednávali s režisérem o koncepci filmu pracovníci Dr. Fischer a Kraus, nejednalo se tedy o stejné osoby, jaké prosazovaly propagaci v rámci tisku, kde působili propagačně zejména J. Šíma a B. M. Tichánek. Přesto mnohé formulace i způsob zobrazení odpovídá narativu tisku Služby repatriantům. Z toho by se mohlo usuzovat o širším základě propagační koncepce ohledně repatriantů.

¹³⁵¹ NA ČR, fond MI, k. 190, č. j. 3388/228, Dopis ministerstvu ochrany práce a sociální péče ze dne 14. 11. 1945.

¹³⁵² Nicméně údaje při srovnání se skutečnými čísly ze statistik repatriačního odboru jsou značně nadnesené, vycházelo se tedy zřejmě i z odhadů celkového počtu. Např. počet přemístěných je ve filmu uváděn ve výši 1 mil, tohoto čísla v době vydání snímku statistiky na základě vlastních údajů ani evidence nedosahovaly. Na druhou stranu se ne všichni přemístění do oficiální evidence přihlásili. Jako počet obětí ve filmu zaznívá 400 tisíc, poválečné i pozdější statistiky uvádějí o několik desítek tisíc méně, ačkoli číslo se stále reviduje podle zahrnutých kategorií.

¹³⁵³ NA ČR, fond MI, k. 190, Cesta zpátky. Námět a scénář M. Makovec, nedatováno. Zajímavou informací je, že komentář měl být sestaven až před finálním sestřihem, vznikal tedy v odlišné době než scénář a obraz. To může vysvětlovat některé použité formulace, které by v létě 1945 ještě nebyly aktuální, případně občasnou nepřímou souvislost mezi dějem a tím, co je řečeno.

přimět veřejnost ke spolupráci a k hmotnému či finančnímu přispění.¹³⁵⁴ Dokument měl poukazovat na úspěšnou práci vládních institucí v zajištění péče o potřebné, v několika momentech evidentně reagoval na kritiku veřejnosti a předkládal vůči ní argumenty. Pro odůvodnění rozsáhlé péče prezentoval repatrianty samotné – jejich prožitou zkušenost a oběť, ale i jejich poválečnou situaci, potřeby a v neposlední řadě naznačoval význam jejich návratu do československé společnosti. Výsledný film ostatně rámovalo nadějeplné i zoufalé pátrání na začátku a na konci nalezení a přijetí repatriantů do života v obnovené republice. Celý proces vrcholil jak zobrazením šťastného pobytu v rekreačním středisku, kde repatrianti nabírali síly, tak závěrečnou vzpomínkou na zemřelé, kteří tento svobodný život svou obětí vykoupili. Opět připomeňme časový rozestup vzniku ve spojení s vnímáním symbolické hodnoty repatriantů – zatímco myšlenka vytvoření a věnování značných finančních prostředků samostatnému filmu a scénář vznikaly v létě 1945, finální podoba filmu se tvořila v poslední třetině roku 1945 a komentář pravděpodobně na přelomu roku 1945/1946. V této době pozorujeme již příklon k jiným problémům a skupinám s repatrianty souvisejícími jen z části – reemigrantům, „bojovníkům za svobodu“ apod. Navíc, jak bude řečeno, některé sugestivní hrané scény repatriantů jako budovatelů státu se v konečné verzi neobjevily.

Aby záběry byly autentické a zachytily *hlavní proudy našich občanů vyčkávajících na repatriaci*,¹³⁵⁵ vyrazil ještě v srpnu 1945 filmový štáb pod vedením Makovce do Frankfurtu nad Mohanem, kde se měl setkat s československými i se spojeneckými vedoucími repatriačního úřadu a získat povolení a doprovod k natočení záběrů ve shromažďovacích centrech. Plánovalo se pořídit filmovou dokumentaci ze stále fungujících československých DP-Campů v Neumünsteru, v Kielu a shromažďovacího centra v Lübecku. Záběry měly zaznamenat konkrétní *péči o repatrianty v campu před návratem do Československa, Mezinárodní Červený kříž, lékařskou a balíčkovou akci, zábavy v campu*,¹³⁵⁶ ale i atmosféru poválečného Německa, zejména ve spojitosti s poničenou infrastrukturou (*nádraží bez kolejí, zřícené mosty, vlaky vklíněné do sebe*).¹³⁵⁷ Na tuto situaci mělo navázat sledování konkrétní autokolony, která vyjíždí z Prahy, projíždí zničeným Německem, je vítána Čechoslováky v táboře, kteří vozidla vyzdobí a naloží k cestě do vlasti a tato cesta měla být zakončena jejich slavnostním příjezdem, uvítáním představiteli na hranicích a veřejností a příbuznými v Praze

---

¹³⁵⁴ Přestože film zobrazuje ideální sociální a zdravotní péči o navrátilce, nedomnívám se, že měl působit přímo jako propaganda sloužící k přesvědčení těch československých Displaced Persons, které návrat oddalovaly či odmítaly. Tomu jednak neodpovídá distribuce filmu předně plánovaná do tuzemských kin, jednak přípravné a doprovodné dokumenty ani komentář a scénář, které by zvolily více sugestivních scén po návratu jedinců.

¹³⁵⁵ NA ČR, fond MI, k. 190, Cesta zpátky, Předběžný rozpočet, 7. 8. 1945.

¹³⁵⁶ NA ČR, fond MI, k. 190, Cesta zpátky. Námět a scénář M. Makovec, nedatováno.

¹³⁵⁷ Tamtéž.

jako cílové destinaci. Poté následovala pasáž filmu věnovaná repatriantům po příjezdu, která už se natáčela opět v Československu.

V první části plánovaného dokumentu měla tedy veřejnost nahlédnout do každodennosti života poválečných Displaced Persons v Německu.¹³⁵⁸ Natáčení se ovšem nezdařilo.¹³⁵⁹ Povolení, kterými byl štáb vybaven, nedostačovala jako oprávnění pro cestu a práci na okupovaném území. Filmaři se vrátili s nepořízenou a vyčkávali na oficiální autorizaci.¹³⁶⁰ Mezitím natáčeli tuzemské scény týkající se pátrání, péče lékařské, ošacovací i stravovací a rekreace repatriantů. Přes urgence nebylo povolení opětovné pracovní cesty do Německa do listopadu vyřízeno a proto se nakonec z časových i praktických důvodů neuskutečnila. Situace už totiž neodpovídala skutečnosti zamýšlené ve scénáři a ani zmíněné československé DP-Campy nebyly v provozu.¹³⁶¹ *Nyní máme oprávněnou obavu, že nedostaneme-li povolení v nejbližších dnech, budeme postaveni před skutečnost, že v Německu napadne sníh a snímky, které měly ukazovati letní přírodu, nebudeme do filmu vůbec moci zařaditi.*¹³⁶² Zobrazení návratu samotného ale tvořilo důležitou součást koncepce dokumentu. Situace se vyřešila použitím již existujícího reportážního materiálu natočeného bezprostředně po skončení války, konkrétně záběrů z příprav na odjezd z Buchenwaldu a z cesty československých žen z Ravensbrücku do vlasti.¹³⁶³ Místo aby se ve filmu představila původně zamýšlená širší paleta skupin repatriantů i táborů (koncentračního, DP-Camp apod.) a mezinárodní organizace i život v nich, opět se v souvislosti s repatrianty podpořilo povědomí (v roce vydání dokumentu již i upřednostňované), že se pojem vztahuje na dlouhodobě sledované skupiny osvobozených vězňů a z nejznámější lokality koncentračních táborů.¹³⁶⁴

---

¹³⁵⁸ Termín DPs použil pracovník ministerstva J. Fischer přímo v doprovodném dopise, který měl M. Makovec k dispozici. *I should like to introduce Mr. Milos Makovec who is producing, on our behalf, a documentary film on repatriation of Czechoslovak citizens. I am, of course, aware that the main streams of Dp.s (zvýrazněno aut.) are already disappearing from Germany but I hope that your film units have taken some pictures which Mr. Makovec could use for his work as well. (...) NA ČR, fond MI, k. 190, Cesta zpátky, Doporučení, 6. 8. 1945.*

¹³⁵⁹ Z doporučení i pozdější korespondence navíc vyplývá, že tvůrci doufali v poskytnutí autentického filmového materiálu, který pořídili během osvobozování a své další práce spojenečtí filmaři. Ani ten však během své krátké výpravy nezískali a širší záběry mezinárodního přesahu či organizace tak nejsou součástí filmu.

¹³⁶⁰ K nedorozumění došlo i mezi štábem a styčným důstojníkem. Ten si v dopise stěžoval na laxní a zároveň sebejisté vystupování členů štábu a jejich požadavky (na zpřístupnění komunikace se Spojenci a poskytnutí dalšího materiálu), které jej neúměrně zdržovaly od akutní práce. Na druhé straně stála výpověď M. Makovce, který si rovněž stěžoval na nepochopení a neochotu styčného důstojníka ke spolupráci.

¹³⁶¹ V důsledku prodlení jsme tak zřejmě přišli o autentický pramen filmového zachycení prostředí čsl. DP tábora.

¹³⁶² NA ČR, fond MI, k. 190, Cesta zpátky, Film: repatriace, 14. 11. 1945.

¹³⁶³ Autorem reportáže o návratu žen z Ravensbrücku byl J. Frič.

¹³⁶⁴ Již v poválečné době si přemístění z menších táborů stěžovali, že jsou např. Buchenwald a Dachau protěžovány.

Zobrazení procesu repatriace v jeho komplexním a ideálním pojetí činí z tohoto filmu mimořádný pramen **oficiální prezentace této „akce“ i repatriantů samotných.**¹³⁶⁵

Jedenáctiminutový film uvádí titulky se sugestivním záběrem na procházející nohy v pruhovaném „koncentračnickém“ oblečení, směřující nepřímo směrem k pozorovateli.¹³⁶⁶

Film začíná scénou u vývěsní tabule se vzkazy a inzeráty s fotografiemi hledaných osob, obklopené lidmi shánějícími informace o svých blízkých. V příštích okamžicích tiskařská rotačka zpracovává časopis Služba repatriantům, který si vzápětí u novinového článku kupuje pár středního věku a prstem projíždí dlouhý seznam jmen. Následuje výjev z rozhlasového studia a jeho pátracího a informačního vysílání pro koncentrační tábory.¹³⁶⁷ Zmíněné okamžiky znalo mnoho obyvatel osobně, i v pozorovateli vyvolá pocit nejistoty, urgencye, ale i naděje, snahy najít řešení a jednat.

Film pokračuje animací. Na zatemnělé mapě Evropy vystupuje rozdělené Československo ve válečných hranicích a v něm seřazené načrtnuté postavy. Ty se postupně v menších skupinkách objevují i vně hranic u nákrešů několika objektů, nejspíš táborů. *Takových jmen by muselo být ohlášeno víc než 1 500 000, aby byli vyjmenováni všichni, které gestapo a pracáky od nás odvěkly do nadýmající se říše velkoněmecké. Přes 400 tis. těchto jmen by však zapadlo bez ohlasu, neboť v Německu smrt nikdy nespala. Koncentrační tábory, káznice, robotárny, otroctví.*¹³⁶⁸ Z mapy Evropy postupně mizí černá barva (symbolizující nepřátelskou nadvládu) a odkrývá tato místa, z nichž utíkají panácci směrem k Československu. *Milion zavlčených Čechoslováků však vydrželo. Horoucí přání, které je zachovalo při životě, se konečně naplnilo. Cesta zpátky je volná.*¹³⁶⁹ Diváci v této části byli seznámeni s širšími okolnostmi, počtem, skupinami osob (osvobození vězni, dělníci na nucených pracích) i důvody jejich přemístění (koncentrační tábory, káznice, továrny).

Poté opět kamera snímá **koncentrační tábor** a jednotlivé obrazy – oplocení, nápisy, vchodovou bránu, celkový pohled na baráky.¹³⁷⁰ Jednotlivé záběry představují roztroušené skupinky jeho obyvatel, několik dětí, ale převážně dospělé, kteří odpočívají, komunikují mezi

---

¹³⁶⁵ Protože film není veřejně dostupný, popíši pro představu jeho děj, resp. jednotlivé záběry a komentář spolu s analýzou zobrazení repatrianta či procesu. Filmová políčka jednotlivých záběrů viz příloha č. 22.

¹³⁶⁶ Úvod i celý film doprovází orchestrální hudba, která umocňuje slavnostní i emotivní dojem. Autorem hudby byl J. Rychlík.

¹³⁶⁷ Ve filmu je zobrazen redaktor F. K. Zeman při vysílání repatriačních zpráv: *Pozor, pozor, voláme koncentrační tábory, voláme koncentrační tábory, osvobozené vězně, naše dělníky, kteří byli na nucených pracích v Německu, jejich rodiny a přátele doma. Uslyšíte pátrací zprávy repatriačního odboru ministerstva ochrany práce a sociální péče. Pátráme po... Cesta zpátky, 0:01:22.*

¹³⁶⁸ Tamtéž. 0:02:00.

¹³⁶⁹ Tamtéž. 0:02:31.

¹³⁷⁰ Použity záběry z Buchenwaldu a podle komentáře i z Mauthausenu.

sebou, procházejí táborem, odnášejí mrtvého na nosítkách. Přes pořádek, upravenost a aktivitu je z obrazu cítit tísnivá atmosféra, vyčerpání, přítomné nemoci a provizorium. *Ostnaté dráty, strážící koncentrační tábory, už nejsou nabity elektřinou. Zmizely surové strážce, které střílely, kdy se jim zachce. Brány se otevřely. Mauthausenské zdi ztratily hrůzu. Děti opět poznají krásu svého mládí. Nikomu již nehrozí rána do zad. Cesta domů ze zavšivených baráků se rozbíhá do daleka. Ale k brzkému návratu chybějí dopravní prostředky. Vrátit se, ale jak? Je třeba sehnat vozy a benzín a rychle jednat, neboť mnozí z našich nejbližších už nemají sil a sotva stojí na nohou. Smrt v koncentračních táborech má hroznou setrvačnost. Musíme naše vězně odvézt z jejího dosahu. Musíme je rychle zachránit.*¹³⁷¹

V příštím obraze vidí divák **autobus s nápisem „Repatriační odbor Praha ČSR“** ozdobený podobiznou prezidenta Beneše a vlajkami Spojenců, a vzápětí celou kolonu aut před odjezdem z nábřeží. Probíhají poslední koordinační přípravy, kontroly stavu autobusů a vzápětí pracovníci vyrážející pro repatrianty nasedají do automobilů. *Nedoznely ještě salvy revoluce a již se ujali zmocněnci košické vlády svízelného repatriačního úkolu. Takřka přes noc získali nákladní auta a autobusy. Autokolony, s posádkami nadšených dobrovolců vyrážejí do všech stran a proudí za hranice, kde čekají naši odloučení krajané. Teď už nic nebude bránit cestě domů. Bědné živoření skončilo.*¹³⁷² Kamera se vrací do koncentračního tábora k pozdravnému čtyřjazyčnému nápisu Čechoslováků Spojencům ozdobenému vlajkami.¹³⁷³ Branou vjíždí sanitní a další vozy, ke kterým nadšeně přibíhá osazenstvo tábora a vítá se srdečně s příchozími. *Naplňuje se dávná touha uvězněných po vřelém objetí a po přátelském stisku ruky, v němž je radost, štěstí z míru a ze života. Po letech utrpení a pokoreni mohou si lidé ve zdech koncentráku opět volně vydechnout a slyšet pozdravy z domova. Vzpomínky na nedávné hrůzy snad brzy vyblednou. Neboť život v osvobozené vlasti zacelí všechny rány.*¹³⁷⁴ Divák vidí intenzivní radost ze shledání i naděje na brzký odjezd domů. Atmosféru doplňují detailní záběry na nápisy v táboře (Ať žije prezident Beneš, Po vítězném boji vše pro pracující mládež, Národní revoluční výbor v Žalově jede pro buchenwaldské vězně, Sláva hrdinům pražského povstání, nás osvobodila Rudá armáda).¹³⁷⁵

Dopravní prostředky se postupně chystají na **odjezd**, zdobí se, nakládají se zavazadla, důstojníci dohlížejí na pořádek. *Repatriační kolony se obracejí na cestu zpět. Auta vyrážejí –*

---

¹³⁷¹ Tamtéž. 0:02:47.

¹³⁷² Tamtéž. 0:03:49.

¹³⁷³ Tento nápis v češtině, angličtině, ruštině a slovenštině se nacházel v Buchenwaldu. Viz fotografie příloha 14.

¹³⁷⁴ Tamtéž. 0:04:22.

¹³⁷⁵ Nápisy jsou použity z různých táborů.

*cíl je Praha. První mírové dny uložily Praze velký a čestný úkol. Poskytnout první pomoc a útěchu těm, kteří po léta trpěli pod nacistickou metlou. Lidem vlastním a také lidem z celého světa, kteří tu hledali první útočiště.*¹³⁷⁶ Výprava nákladních vozů vezoucích ženy z Ravensbrücku, doprovázející vojáky a zavazadla, se rozjíždí. Cestou míjí zdravotní skupiny a v Praze, kterou projíždí až na Václavské náměstí, davu vítajících. *Pražané mohli v těchto vzrušených dnech dokázat, že na světě ještě nezanikla lidskost a že jejich láska platí především těm, kteří byli v temných letech vystaveni pokušení pochybovat a nevěřit. Praha se stává statisícům branou do života míru a spravedlnosti.*¹³⁷⁷ Tomuto příjezdu a uvítání (a Praze jako destinaci a středobodu organizace) je věnován značný prostor filmu, sledujeme detailně emoce ze shledání a nadšení obyvatel nad příjezdem repatriantů.

Obraz se přesouvá k **dalším návratům** – letadla a vlaky přiváží navrátilce ze vzdálenějších destinací, jsou přítomné i děti a nemocní na nosítkách, kterých se hned ujímají ošetřovatelé. *Po letech odloučení se vracejí do Prahy také naši lidé, rozptýlení válkou do všech končin světa, aby začali život v práci na půdě domoviny. Bude zapotřebí každé ruky, abychom si brzo vybudovali novou republiku, abychom užili i těch krutých zkušeností z války. První vlaky přivázejí repatrianty s celými rodinami. Československo chce poskytnout obživu všem svým občanům, a proto se rozhodlo povolát zpátky i někdejší vystěhovalce. Úkoly spojené s návratem tolika krajanů se tím nesmírně rozšiřují. Repatričnímu odboru stále přibývá odpovědnosti. Prahou projíždějí statisíce lidí. O všechny je dost dobře postaráno se stejnou péčí.*¹³⁷⁸ V tomto úryvku se projevil posun agendy odboru od repatriace k reemigraci. Návrat krajanů byl nicméně propojen s repatriací zejména ve smyslu potřeby pracovní síly a také myšlenky národnostní homogenizace. Apel na jednotu, jak s reemigranty, tak mezi repatrianty, je zdůrazněn prohlášením o rovném přístupu ke všem, což ostatně odráží dlouhodobější politiku repatričního odboru. Na navrátilce čekají ve filmu balíčky „Na cestu domů“ připravené Charitou a distribuované dobrovolníky. Někteří lidé pokračují v cestě dále, aby se dostali do svého bydliště.¹³⁷⁹ *Československé sociální a zdravotnické spolky pomáhají ze všech sil. Lidem všech národností byly ochotně podány přátelské ruce, a tak Pražané opět přispěli dobrému jménu československého státu.*¹³⁸⁰ Snímky poukazují na to, že ačkoli je situace mnohdy hektická, je péče o repatrianty ve všech směrech zajištěná. Film však kromě

---

¹³⁷⁶ Tamtéž 0:04:54.

¹³⁷⁷ Příjezd do Prahy shodný s reportáží návratu žen z Ravensbrücku. 0:05:49.

¹³⁷⁸ Komentář a zejména obraz nepřímo upozorňují i na odlišnost řízení repatriace a reemigrace (že jde o návrat celých rodin, s majetkem, nevracejí se „do svého“ a je tedy potřeba dlouhodobější péče apod.) 0:06:20.

¹³⁷⁹ V původní koncepci měla jedna ze scén zobrazit přesun Slováků na Slovensko. Ve výsledném filmu ovšem nic nenasvědčuje tomu, že by se mělo jednat o tento spoj.

¹³⁸⁰ Tamtéž 0:07:12.

této (jinak skutečně významné a rozsáhlé) spolupráce s dobrovolnými spolky opomíjí další zájmové skupiny, se kterými kooperoval. Tím se nejspíš opět vyhýbá upřednostnění některé kategorie navrátilců oproti jiné, resp. se sám prezentuje jako hlavní organizátor a donátor akce.¹³⁸¹

Péči odboru podtrhuje zejména poslední třetina filmu, kdy se přesouvá pozornost do interiérů a jednotlivých etap, kterými měl každý repatriant po návratu projít. Na stěně je rovněž vidět plakát, který navrátilce o tomto postupu informoval. *Někteří si nepřivezli více, než holý život, často už nezachránili dobré zdraví. Všichni navrátilci z Říše si přivázejí s sebou neblahou památku chorob, které však musejí být včas zjištěny, aby byly léčeny dříve, než se projeví tragicky. Preventivní lékařské opatření zároveň klade hráz infekcím, jež by se mohly nebezpečně rozšířit. Repatriační odbor ministerstva ochrany práce a sociální péče pomáhal mnohým začínat znovu. Začínat znova v prvních poválečných dnech v době úzkostlivě řízeného hospodářství je obzvláště těžké. Repatriační odbor však dělá, co může.*¹³⁸² Muž na snímku míří na lékařskou prohlídku, která u něj, stejně jako u ostatních, probíhá velice pečlivě. S lékařskou zprávou, na kterou je blízký záběr, se přesouvá dále. To již sledujeme jiného muže, jak v kanceláři u úřednického stolu s formuláři, získává razítka a příslušné osobní dokumenty. Své doklady - repatriační průkaz, poukazy a podpůrný list – si muž v detailu opět prohlíží. Příští scéna ukazuje provoz tamější vývařovny, repatrianty stravující se u dlouhých stolů i dobrovolníky distribuující jídlo.

V ubytovně samotné zatím její obyvatelé tráví volný čas péčí o sebe i společenskými aktivitami, děti si hrají a dospělí odpočívají. *V Lobkovickém paláci na Malé straně je zřízeno jedno z repatriačních středisek, kterými prošlo bezmála 1 milion lidí. Z toho pak polovina cizinců. Upřímné pohostinství dělalo jistě více, než nejmazanější propaganda. Bylo vydáno 7 milionů porcí. Starali bychom se ještě lépe, kdybychom měli k tomu prostředky.*¹³⁸³

V komentáři proniká do textu také jinak nepříliš zdůrazňovaná, resp. spíše pozdější záležitost – otázka propagandy. Ne náhodou je uvedena ve spojení s průchodem a pobytem velkého množství cizinců, jejichž přístup k repatriaci mohl být vzhledem k odlišným politickým a sociálním podmínkám ve vlasti velmi odlišný. Vyjádření repatriačního odboru o prostředcích je jedním z těch, které reagují na kritiku – v tomto případě nedostačující podporu některým potřebným. Obhajoba pak ve filmu dále pokračuje, aniž by přímo souvisela s obrazem,

---

¹³⁸¹ Mnozí navrátilci se přitom dočkali podpory právě od zájmových organizací (SOPV, Židovská náboženská obec apod.).

¹³⁸² Tamtéž 0:07:34.

¹³⁸³ Tamtéž 0:08:25.

repatriační odbor zřejmě kladl velkou důležitost tomu, aby argumentace ve filmu zazněla. *Dávali jsme z toho, co nám zůstávalo po vyčerpávající okupaci. U bran repatriačních středisek ještě neskončila cesta zpátky. Aby mohla pokračovat až ke konečnému návratu do normálního života, museli jsme se všichni obětovat. Kdo by byl váhal? Repatriantům byly poskytnuty všechny možnosti léčit se z následků útrap, zotavit se tělesně a načerpat nových sil k práci. Ošacovací akce repatriačního odboru připravila jim veřejnými sbírkami to nejnutnější, aby se mohli vrátit do civilního života. Celý náš národ by se vlastně měl léčit z útrap válečných, které za okupace nikoho nešetřily. My se však musíme především starat o ty, kteří trpěli zvláště těžce. Trpěli za nás, na to nesmíme nikdy zapomínat.*¹³⁸⁴ Další záběry se věnují repatriantům na léčebných kúrách, jako jsou koupele a zábaly, mladík ze skladu oděvů dostává potřebné ošacení a spokojená skupina mladých vychází na prosluněné prostranství před rekreační budovou.¹³⁸⁵ Právě zdůraznění, proč je potřeba zajistit péči právě o repatrianty, ačkoli je po válce množství potřebných z řad veřejnosti, opět reaguje na rozhořčení části veřejnosti a volání po konci činnosti odboru na jedné straně a jeho obhajobu potřeby dlouhodobější péče na straně druhé. Spíše než vyzdvižení repatriantů jako elity národa se zde apeluje na nutnost a užitečnost této rekonvalescence pro celou společnost. Veřejnost se v počátcích akce také velice angažovala skrze dary finanční a materiální.¹³⁸⁶ Repatriační odbor zobrazil skrze film, jak bylo s pomocí naloženo a že se dostala skutečně k nejpotřebnějším, čímž oslovovala opět ty z řad veřejnosti, kteří se do pomoci zapojili. Druhá, „tuzemská“ část filmu představuje prakticky chtěný proces, tak jak jej měli pod dohlídkou repatriačního odboru repatrianti projít, resp. se zde prezentovalo, jak komplexní zajištění úřad poskytoval. Přičemž většina těch, co se vrátili, pravděpodobně prošla jen zlomkem této péče, někteří dokonce žádnou.

Závěr filmu tvoří nejprve opět animace, která zdůrazňuje oběti, způsobené válečnými událostmi. *Milion sto tisíc našich lidí se vrátilo domů. 430 tis. se však pohřešuje, stali se obětí nacismu. Aby tato oběť nebyla marná, nesmíme nikdy zapomenout na hrůzy totálního režimu, musíme i v míru bojovat proti fašismu v myšlení i jednání a mít stále před očima hromadné hroby obětí fašistické tyranie. V těchto hrobech leží lidé, kteří zemřeli v bojích za lidská práva, za svobodu člověka a neujařmené, kritické, svobodné myšlení.*¹³⁸⁷ Část kreslených postav se změní v kříže. Načež navazuje reportáž z buchenwaldské tryzny s československou

---

¹³⁸⁴ Tamtéž 0:08:52.

¹³⁸⁵ Podle scénáře se mělo jednat o lázeňský pobyt v Poděbradech. Zobrazenou budovu jsem však neidentifikovala.

¹³⁸⁶ Viz KASÍKOVÁ, Jana: *Ať mohou přijeti*, c. d., s. 228-234.

¹³⁸⁷ Tamtéž. 0:10:22.

vlajkou, položení věnce a uctění památky kolem hrobů čestným průvodem.¹³⁸⁸ Připomenutím zemřelých a jejich oběti ve slavnostním aktu se film uzavírá. Tryznou se připomíná nejen symbolická hodnota těchto mrtvých, ale zpětně i přeživších repatriantů. Příznačné ovšem je, že v explicitních záběrech důvodu přemístění a obětování se zobrazují výhradně bývalí vězni, a tedy i zde jsou upozaděni nuceně nasazení, kteří přitom pobírali stejnou podporu.

Použité zakončení nebylo v původních verzích scénáře plánováno. Jedna z variant počítala místo toho s rychlým opakovaným sledem záběrů z filmu, shrnujícím činnost repatričního odboru. Jiná navrhovala přidat do dokumentárních záběrů i hranou pasáž. První scéna by se odehrála v období před repatriací, tedy ještě ve shromažďovacím táboře poté, co měl být představen každodenní život. Podle scénáře skupina přemístěných poslouchala rozhlas. *Muži leží na lehátkách a dychtivě poslouchají vysílání. – Vysílání pro repatrianty končí. Následují výzvy na pomoc při žních. – Posluchači jsou celkem zklamáni. Jeden z nich vypíná rádio. – Muž A: Mám doma usedlost. Všichni jdou na žně a já, hospodář, sedím zde nečinně. – Muž B smutně: Nemám ještě žádnou zprávu z domova. – Muž C: Víím jen, že nás je třeba doma. – Muž D dívá se do dlaní: Každý pár poctivých rukou. Obličej muže B: Proč nás zde nechávají tvrdnout?*¹³⁸⁹ Poté hned měly následovat záběry zničené infrastruktury znemožňující rychlý návrat. Film měl pokračovat shodně s finálním scénářem. Na úplný závěr po scénách zobrazujících rekreaci a přesuny do bydlišť, měla přijít opět hraná pasáž: *Široký pohled do české krajiny. (...) muž A, jenž jede s párem koní proti kameře. – (...) Rušná křižovatka velkoměsta. (...) muž B u kontrolní pokladny. Přijíždí repatr[iační] kolona s nápisy: „Jsme již všichni doma“, „Poslední repatrianti“ atd. Komentář na zakončení: Když můžeme pracovat na výstavbě republiky, nebyli jsme v koncentráku zbytečně. – Průhled tovární halou. Muž D u soustruhu.*¹³⁹⁰

Alternativní verze v sobě odrážely právě poselství, že repatriace zachraňuje národu pracovní sílu a uvědomělé občany, jejichž odhodlání bylo ještě posílené přemístěním. Ve finální verzi jsou však veškeré hrané pasáže dokumentárního rázu, děj chybí.¹³⁹¹ Repatrianti jsou po celou dobu **pasivními příjemci pomoci**, jak tomu ostatně bylo celkové péči pojetí úřadu. Film spíše zdůrazňoval význam akce a návratu (skutečného i symbolického). Vrácení roztroušených Čechoslováků do vlasti podporuje i paleta představených navrátilců od vězňů koncentračního

¹³⁸⁸ Tryzna se koná u Bismarckturmu ve Výmaru, která byla v r. 1949 stržena.

¹³⁸⁹ NA ČR, fond MI, k. 190, Cesta zpátky. Námět a scénář M. Makovec, nedatováno.

¹³⁹⁰ Tamtéž.

¹³⁹¹ Ačkoli působí film dokumentárně, o hraných pasážích svědčí přehlednost scény, některé „nepřirozené“ pohyby (např. přechod osoby v moment přiblížení kamery) a zejména přípravné materiály, které určitou scénu (např. nasednutí do repatričního vozu, převzetí dokladů, hry dětí) snímají s určitými odlišnostmi opakovaně.

tábora po exulanty. I v pojetí repatrianta se dokument drží koncepce repatričního odboru – kromě způsobu návratu nenajdeme např. v průběhu péče rozlišení jednotlivých kategorií (nuceně nasazený, bývalý vězeň ad.). Přesto je v konkrétních záběrech pozornost zaměřená na osvobozené vězně koncentračních táborů.¹³⁹² Rovněž zde nejsou zobrazeni např. Židé a jejich specifika za války či po návratu, nezdůrazňuje se ani problematika Slováků. Překvapivě se ani podrobněji nerozebírá jinak repatričním odborem intenzivně řešené pátrání po dětech, zejména lidických, jež bylo mediálně sledované, a přikládala se mu značná symbolická hodnota.

Film měl podpořit opět vnímání národa jako jednotného společenství, a repatriantů jako těch, co přinesli za tento národ oběť a jsou opět životaschopní v něm působit. Schéma filmu problém-akce-vyřešení rovněž vytváří dojem úspěšně uzavřené záležitosti, z filmu získá divák dojem, že se všichni přeživší vrátili a bylo o ně náležitě postaráno. Opomíjí se jakékoli sporné otázky, národnostní či regionální problémy, skupina nerepatriovaných nebo dlouhodobá pátrací služba a pokračující mezinárodní spolupráce. Ostatně mezinárodní pomoc zůstala také opomenuta, a to i v části filmu před repatriací. Dle dokumentu může divák získat dojem, že veškeré zajištění obstarali pracovníci odboru a dobrovolníci.

Dokončený film zhlédli na konci března 1946 v pražském kině Atlas vládní činitelé. Zřejmě neměli námitek, protože se vzápětí přiojednaly další kopie a od druhé poloviny dubna se daly k dispozici pražským premiérovým a větším venkovským biografům, a pak postupně všem biografům v republice.¹³⁹³ Film se tedy, přes problémy a zpoždění při jeho tvorbě, skutečně dostal v Československu na veřejnost. Je otázkou, jaký byl jeho skutečný dosah. Nelze zároveň opomenout fakt, že promítání probíhalo v předvolebním období. Film samotný je apolitický,¹³⁹⁴ nicméně připomínal jak těm, kterých se to přímo týkalo, tak ostatním, jak státní orgány zvládly úspěšně návrat statisíců osob, které představovaly válečnou národní oběť, jak je velkoryse zaopatřily a skrze tento proces úspěšně zařadily do společnosti.

---

¹³⁹² Je ovšem otázkou, nakolik se tak stalo kvůli nutnosti využít stávající materiál. Nicméně i jeho existence o určité prioritní pozornosti vypovídá.

¹³⁹³ NA ČR, fond MI, k. 190, Cesta zpátky, č. I3ij3/5-46. Zhotovení kopií filmu Cesta zpátky, 19. 4. 1946.

¹³⁹⁴ V záběrech se neobjevují ve významnějších rolích konkrétní političtí představitelé. Rovněž výzdoba je různorodá, zatímco repatriční autobusy ve filmu jsou vyzdobeny vlajkami americkou a britskou, na stole repatričního úředníka je podobizna Beneše a Stalina. Jedná se spíše o odraz dobových tendencí než snahu o vyzdvihnutí.

Po veřejném promítání zůstával film ve videotéce k případnému zapůjčení. Ještě v r. 1946 o něj projeví zájem představitelé Americké pomocné akce v Praze.¹³⁹⁵ Na podnět téže organizace se navíc natáčel film s prozatímním názvem „Neuhrazený dluh“ o dětech v Československu, který zobrazoval jejich válečné a poválečné strádání. Z filmu Cesta zpátky se do něj využily některé repatriční scény.¹³⁹⁶ Filmy sloužily k propagačním účelům nejen ve vlasti, ale i v zahraničí, kde se využívali při nábore pracovních sil i získání finančních prostředků.¹³⁹⁷

Formování skupiny repatriantů skrze média

Z analýzy médií (veřejných i s užším vymezením) vyznívá množství jednotlivých výše popsaných aspektů. Mnoho z nich přitom bylo určováno státní politikou, a tedy i jejím zájmem - v praktickém hledisku šlo o spolupráci na repatriaci, v symbolickém obrácení pozornosti k budování nové společnosti a s tím spojené vyzdvižení některých hodnot. Skupina repatriantů v nich zaujímala vedle dalších akutních problémů doby svůj prostor. Její význam zazníval zejména v počátečním období s nemalou intenzitou (zejména skrze rozhlas) a repatrianti byli zobrazováni v určitých symbolických pozicích (národní oběti, nositelé hodnot). Stejně tak bylo zásadní i zobrazení procesu repatriace (sjednocení národa, pracovní síly budující život v nové společnosti). Zajištění v sociální oblasti navíc v neposlední řadě ospravedlňovalo proklamovanou linii politiky a odkazovalo na úspěšnou funkčnost vlády v poválečném (středo)levicovém systému Národní fronty.

Právě vládní orgány také byly skrze média největším propagátorem jednotné skupiny repatriantů. Nicméně ani ony samy tuto ucelenost v průběhu roku 1945 neudržely a v souladu s dalšími okolnostmi obrátily svou pozornost k dalším záležitostem, čímž se (již tak křehká)

¹³⁹⁵ V říjnu se pomocná organizace American Relief for Czechoslovakia ve spolupráci s UNRRA zaměřila právě na podporu dětí v Československu. UNA, S-1268-000-0238-00001, Czech: Child Feeding Program, 1946.

¹³⁹⁶ Měla se ilustrovat repatriace „zaměřená na děti“ a použila se zároveň reportáž ze zpravodajského týdeníku o návratu slovenských dětí z Maďarska. Záběry doprovázely komentář o poválečné obnově: *Mír... Ale válka nekončí podpisem příměří. Střelba ustala, ale lidé umírají dále. Československý lid a jeho vláda jsou postaveny před úkoly, které je nutno řešit co nejrychleji. Je třeba zachránit úrodu, obnovit dopravu, znovu postavit tisíce domů, mostů, továren a tratí. Je nutno statisícům občanů, kteří byli zavlčeni do Říše a mezi nimiž jsou i děti, umožnit co nejrychlejší návrat do osvobozené vlasti. (...) Tento úkol přes všechno úsilí nemůže vláda splnit sama jen svými silami a prostředky. Musí jí pomoci všichni otcové a matky, všichni českoslovenští občané a všichni lidé dobré vůle. Teprve tehdy bude mír (...) zajištěn a pro budoucí generace, až se našemu spojenému úsilí podaří odstranit všechny škody, které děti ve válce utrpěly.* NA ČR, fond MI, k. 190, Nevyrovnaný dluh, červen 1946.

¹³⁹⁷ Film o československých dětech se v rámci kampaně promítal více než dvacetkrát, zejména v krajanských organizacích. Jak uvádí zpráva: *v New Yorku, Chicagu, Bostonu, na našem Středozápadě: Omaze, Cedar Rapids, Clevelandě, Detroitu, atd. a všude se setkal s velkým úspěchem, takže na mnohých místech si jej vyžádalo pořadatelstvo i podruhé. V této kampani vyzískal American Relief své prostředky pro stravovací akci, takže (...) mohl opět v roce 1947 umožnit přesnídávky z mléka, kaka a suš. vajec pro 110.000 dětí v ČSR.* NA ČR, fond MI, k. 190, Nevyrovnaný dluh, Dopis V. A. Vrázové z Americké pomoci Československu, nedatován.

soudružnost repatriantů prakticky rozpadla. Hodnoty směřované původně k repatriantům jako skupině, přebrala jen část tohoto celku – osvobození političtí vězni, a to jak v sebe prezentaci, tak v postoji vládních představitelů. Také nelze přehlédnout, že přednostní pozornost na tuto skupinu, i kontinuita rétoriky od projevů před repatriací po prezentaci v rámci SOPV se objevovala po celou dobu a docházelo tak mimoděk od počátku k jejímu ztotožňování s pojmem repatriant.

Heterogenní skupina

V období po skončení války figurují Displaced Persons na spojeneckém území jako skupina. Tedy ohraničené společenství lidí, ke kterému se přistupuje jednotným způsobem. Na základě této skutečnosti si do určité míry propojení a společnou zkušenost uvědomují i sami přemístění. Předpokladem nicméně je, že tento celek je silně heterogenní a administrativně, tj. „shora“ určený.¹³⁹⁸

Obdobnou optikou se lze podívat na skupinu československých repatriantů.¹³⁹⁹ Po osvobození zde bylo množství přemístěných, kteří se nacházeli mimo svou vlast, resp. mimo své domovy. Vzhledem k propojení československých orgánů s mezinárodním prostředím byla skupina vnímána obdobně jako Displaced Persons. Tuto pozici zastávaly vládní orgány, zejména pak repatriační odbor. I tento proces se ale vyvíjel.¹⁴⁰⁰ Termín představoval stmelení dílčích skupin, pokud je nahlížíme podle důvodu přemístění – nuceně nasazených, vězňů koncentračních táborů, věznic, přebývajících v exilu, popřípadě vnitřní přestěhovalce, válečné zajatce ad. I tyto kategorie v sobě nesly různorodost.¹⁴⁰¹ Po určitou dobu se tato rozmanitá skvadra ocitla v jedné kategorii, a podle toho byla v určitých ohledech vnímána a s jejími příslušníky se jednotně jednalo. Jak však vyznělo z analýzy, postupně se opět roztránila, a to částečně opět do kategorií dle důvodu přemístění, částečně v návaznosti na další problémy poválečné doby.

---

¹³⁹⁸ Navíc, jak bylo řečeno dříve, s postupem času se proměňovala skladba skupiny a tedy i pojmu a statusu Displaced Persons. Viz výše kapitola Termín a proměna jeho obsahu.

¹³⁹⁹ Dokumenty prokazující status viz příloha č. 23.

¹⁴⁰⁰ V případě repatrianta však nešlo ani tak o posun skladby skupiny pojmu, jako spíše od jeho postupného upuštění po odeznění problémů. Částečně se sice zpočátku termín prolínal s reemigrací, ale i zde se spíše prosadilo samostatné označení reemigrace.

¹⁴⁰¹ Myšleno ve smyslu, že např. i v koncentračních táborech se vedle sebe sešli internovaní z různých důvodů a tohoto rozdílu si byli vědomi.

Následující text toto sjednocení a rozdělení problematizuje.¹⁴⁰² Hledá nejprve prvky, které skupinu propojovaly a důvody, proč nebyly (či nemohly být) dlouhodobě nosné. Poté se v kontextu zaměřuje na problémy a skupiny, které z československých Displaced Persons, resp. repatriantů vycházely, a hledá v jejich případě zařazení do mezinárodního pole výzkumu či naopak československá specifika.¹⁴⁰³

Českoslovenští repatrianti jako skupina

Vytvoření jednotné skupiny mělo ze strany československých orgánů primárně své **praktické organizační důvody**.¹⁴⁰⁴ V důsledku toho během procesu repatrianty mnoho momentů skutečně propojovalo, ať už to bylo společné setkání a pobyt ve shromažďovacím táboře, společná cesta do vlasti, stejný status, nebo vyřizování úředních záležitostí a nároku na péči. Přemístění se vzájemně prolínali v repatriačních střediscích, úřadovnách, stravovnách i ozdravovnách. Symbolicky byli propojeni zkušeností **vykořenění**, obvykle s tím souvisejícím **kolektivním soužitím** v mimořádných podmínkách (vedoucím často k určité sounáležitosti) a **kontaktem s mezinárodním prostředím**. Daný status je také zařadil po určitou dobu mezi **privilegované** příjemce pomoci a pod ochranu autorit, kterým se zároveň po tuto dobu museli podřizovat a většinou byli pouze pasivními články tohoto vztahu. Podobně tak získávali výhody po svém návratu. Svým způsobem tak o zařazení do kategorie mohli mít sami zájem.

Veřejností byli napříč skupinou vnímáni jako ti, „co se vrátili“. Skrze osobní zkušenost či skrze média se šířilo povědomí o repatriantech zahrnujících jak osvobozené vězně, tak nasazené dělníky, případně další kategorie. Zároveň byli repatrianti z podstaty věci definováni jako **oběti válečných událostí**, resp. nacistické perzekuce. Poválečná společnost hledala určité symboly, které by katalyzovaly její potřebu vyrovnat se s válečnými útrapami a opodstatnily, že Československo vzešlo z konfliktu na vítězné straně. V počátečním období to byla právě „oběť“ a „utrpení“ pro národ a svobodu, které tyto zásluhy národa dokazovalo.

---

¹⁴⁰² Vycházím přitom z „obrácené“ perspektivy – východiskem nejsou skupiny, ze kterých Displaced Persons přemístěním resp. perzekucí „vznikly“, ale naopak Displaced Persons/repatrianti jako skupina, která se v kontextu štěpila. Obě strany se částečně prolínají (nucené nasazení, političtí vězni), nebo transformují (z rasové perzekuce k poválečnému problému židovského vystěhovalectví) či ústí do dalších problémových oblastí, které se po válce vyskytly (systémově řešený problém nedoprovázených dětí, emigrace ze zemí východního bloku apod.).

¹⁴⁰³ Jedná se o další široké oblasti Displaced Persons problematiky. V této práci budou studovány zejména ve vztahu k otázce skupiny a československým orgánům. Mnohá z nich (problematika dětí, emancipace Židů, emigrace apod.) jsou studována jako samostatná badatelská témata. I v případě „československé perspektivy“ mají potenciál hlubšího studia a přispění do diskuze v Displaced Persons oblasti, ale i v dalších souvislostech.

¹⁴⁰⁴ Užívám zde při promyšlení setrvání v rámci jednotné skupiny po návratu termínu „repatriant“. Status Displaced Persons se týkal té části, která přicházela z území spravovaného západními Spojenci. Společné znaky skupiny jsou vysloveny na základě určité sdílené zkušenosti s vědomím, že je nelze paušalizovat na všechny případy.

V tomto ohledu právě repatrianti představovali jedno z jejich zjevných zosobnění. Proces jejich návratu navíc zasáhl velkou část společnosti, jednalo se tedy o všeobecně pochopitelný příklad a mnohdy i sdílené strádání.

Jednotný přístup ke všem kategoriím repatriantů a jejich prezentaci tímto způsobem na veřejnosti razily vládní orgány, zejména nejvíce zainteresovaný repatriační odbor. Průběžně se vyjmenovávalo, koho úřady do této skupiny zařazují. Zejména propojení bývalých internovaných, nuceně nasazených a válečného exilu se tak pravidelně objevovalo v dokumentech úřadů (vyhlášky) nebo médiích (tisk Služba repatriantům, tiskové a rozhlasové zprávy). Repatriační odbor obraz „trpitele za národ“ podporoval, nelze v tomto pominout jeho **potřebu pohnout veřejnost ke spolupráci** a poskytnutí pomoci. Objevily se ovšem i tendence, které tento obraz posouvaly dál a připisovaly repatriantům příkladnou úlohu v budoucí společnosti. Nejvýraznější platformou se pro tento záměr stala Služba repatriantům, která vedle jmenných seznamů dávala prostor i komentářům, úvahám a dopisům z řad veřejnosti.¹⁴⁰⁵ Na druhou stranu, již v tomto směru bylo problematické prezentovat skupinu jako celek. Rovnoměrné zásluhy se těžko připisovaly stejně bývalému politickému vězni, jako nasazenému dělníkovi či civilnímu navrátilci z emigrace. Pozornost se záhy, co se týče oběti, soustředila na osvobozené vězně, mezi nimiž se navíc nacházely mnohé, již dříve uznávané osobnosti.

Jednotlivé skupiny z řad repatriantů se ovšem začaly **zájmově sdružovat**, a to nikoli podle úřední definice. Navazovaly spíše na své předchozí vazby či specifickou situaci. Přímo na základě válečné zkušenosti s internací se ustanovil Svaz osvobozených politických vězňů. Židé se se svými potřebami obraceli na obnovenou Židovskou náboženskou obec. A tyto organizace vycházely přímo z konkrétních potřeb a představ dané skupiny a její zájmy hájily před státními institucemi i veřejností. Snaha vytvořit sdruženou platformu ve Službě repatriantům a skrze zástupce v repatriačním odboru v tomto nenalezla odezvu. Bylo tomu nejspíš z několika důvodů: Repatriační odbor nezměnil svou politiku stejného přístupu, zatímco jednotlivé skupiny požadovaly zohlednit svá specifika. Dále odbor stále na repatrianty hleděl v duchu pasivních příjemců podpory, jejichž iniciativa či dokonce spolupráce byla značně limitovaná či nemožná. Společným jmenovatelem a zřejmě nejvýznamnějším faktorem bylo, že odbor zůstával státní institucí a v konkrétních situacích stál v rozporu se zájmem skupiny či jednotlivce.

---

¹⁴⁰⁵ Jak jsme viděli, většina těchto úvah pocházela od J. Šímy a B. M. Tichánka, kteří jako pracovníci odboru měli zároveň k problematice blízko.

V souvislosti se zájmovými organizacemi pozorujeme i další změnu rétoriky. Sdružovaly se i jiné skupiny obyvatel, které rovněž hájily svou pozici a uznání zásluh na vítězství ve válce, vznikl Svaz partyzánů, ke Svazu národní revoluce se připojovali odbojáři.¹⁴⁰⁶ Zdůrazňovalo se jejich **aktivní příspěvní na osvobození** a míra rizika, kterou kvůli tomu byli ochotni podstoupit. Částečně se tyto skupiny prolínaly i s repatrianty, zejména v osobách politických vězňů. To vedlo již v roce 1945 (v duchu již počínajících všeobecných jednotících tendencí) k myšlence sdružit tyto iniciativy v jeden Svaz. Markantní je ale v této souvislosti **posun vnímání symbolu** národního hrdiny od „oběti“ k „aktivnímu bojovníkovi za svobodu“. To se zpětně promítlo i do repatriační skupiny, kde byla potřeba jednotlivé kategorie právě podle jejich válečné aktivity obhajovat a posuzovat z hlediska dostatečných zásluh.¹⁴⁰⁷

Státní politika měla významný vliv i nadále.¹⁴⁰⁸ Jak bylo řečeno, „oběti“ války měly zajištěná určitá privilegia, otázkou ovšem byla definice této oběti, o které se diskutovalo a jejíž pojetí se proměňovalo.¹⁴⁰⁹ Bezprostřední pomoc získal repatriant po návratu, při němž obdržel rovněž registrační průkaz. Ten byl následně i potvrzením, které jej opravňovalo žádat např. o ozdravný pobyt.¹⁴¹⁰ V chaotické době však nebyla dostatečná kontrola, ani jasné směrnice k jejich přidělování.¹⁴¹¹ Ty vydal repatriační odbor až na podzim 1945 v souvislosti se soupisovou akcí. Předchozí praxe tak v podstatě znehodnotila repatriační průkazy jako adekvátní doklady potvrzující status repatrianta a repatriační odbor ještě v prosince rozeslal upozornění úřadům a dalším organizacím, aby při předložení registračního průkazu požadovalo i další dokumenty (o věznění apod.).¹⁴¹²

---

¹⁴⁰⁶ Dále fungovala i Československá obec legionářská. Obdobně se sdružily jednotlivé skupiny na Slovensku. Viz dále kapitola Osvobození politických vězňů.

¹⁴⁰⁷ V rámci sledovaných médií připomeňme zvýšenou obhajobu nuceně nasazených (provádění sabotáží), prokazování dostatečné aktivity Židů (např. v odboji či zahraniční armádě), případně kategorizaci i v rámci Svazu osvobozených politických vězňů (dostatečně dlouhý pobyt ve vězení apod.)

¹⁴⁰⁸ Repatriaci byla věnována zmínka ve vládním programu, kde byla skupina označena za „věrné občany“. Tím se odkazoval i k ustanovením ve směrnících. Návrh programu nové československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků, c. d., čl. XIV.

¹⁴⁰⁹ Ve stejném článku Košického vládního programu je toto budoucí zaopatření zmíněno, a to pro skupiny *obětí války a národně osvobozenického boje, mučedníkům fašistických žalářů a koncentračních táborů, rodinným příslušníkům vojáků a partyzánů, invalidům války, jakož i vdovám a sirotkům*. Tamtéž.

¹⁴¹⁰ K péči po příjezdu repatriantů (stravovací, zdravotní, ošacovací), i péči následné (organizaci ozdravných pobytů, poskytování finanční výpomoci) viz KASÍKOVÁ, Jana: *At' mohou přijeti*, c. d. 111-124 a 163-174.

¹⁴¹¹ Jak si při kontrole vytknul NÚKÚ, *zásoby tiskopisů byly uskladněné na chodbě a byly lehce přístupné osobami neoprávněnými anebo neoprávněně několikrát*. NA ČR, fond MPSP, k. 871, č. j., 19.178/1946-IV/5, Dohlídka u min. sociální péče, repatriační odbor, 11. 12. 1946.

¹⁴¹² Upozornění navíc bylo vysíláno rozhlasem a uveřejněno v tisku. Registrační průkaz tak byl v podstatě jen potvrzením o získání péče. Repatriační odbor však i zpětně zdůvodňoval, že šlo v podstatě o nutnost: *Repatrianti se vraceli domů z největší části bez osobních dokladů a bez peněz. K tomu, aby jim příslušné úřady a instituce*

Přístup repatričního odboru k repatriantům jako příjemcům pomoci byl obecně pojatý a zahrnoval i pomoc podpůrného a zdravotního rázu. V červencových směrnicích pro poskytování peněžitých výpomocí nemocným byli repatrianti (v duchu pojmu Displaced Persons) definováni jako ti, kteří v důsledku válečných poměrů opustili svá řádná bydliště na území republiky.¹⁴¹³ Pomoc zajišťovaly i další rezorty, ministerstvo zdravotnictví nejprve zaměřilo pozornost na navrátilivší se z koncentračních táborů, na podzim však toto zaměření rozšířilo.¹⁴¹⁴ Nově se jednalo o *osoby vrátivší se z koncentračních táborů, káznic, věznic, na všechny osoby (Čechy a Slováky), které měly právo státi se členy SNR a SOPV, tj. příslušníků čsl. zahraniční armády, partyzány, politické vězně a pozůstalé po obětech nacismu, osoby spadající do péče o oběti války a nepřátelské perzekuce, podzemní (tj. odbojové) domácí a zahraniční pracovníky a revoluční pracovníky, a dále na osoby, které v rámci totálního nasazení pracovaly mimo hranice protektorátu.*¹⁴¹⁵ Pojetí příjemce pomoci se promítlo i do projednávané legislativy o péči o oběti války a fašistické perzekuce.¹⁴¹⁶ Ve výsledném zákoně č. 164 z r. 1946 se zaopatřovací pomoc přiznávala v důsledku vojenské služby, válečných událostí a fašistické perzekuce, a to v podobně širokém smyslu.¹⁴¹⁷ Určitý posun zaměření se na „bojovníky za svobodu“ se projevil i v tomto případě,¹⁴¹⁸ výrazně ale zejména v legislativních opatřeních, která nastavovala přednosti v přidělech. To se však týkalo již jen části z celkové skupiny repatriantů.¹⁴¹⁹

---

poskytly na úvěr cestu po dráze, nocleh, jídlo a nějakou částku peněz na cestu do jejich domovů. Registrační průkazy hlavně sloužily a tím byl také již jejich úkol splněn. Tamtéž.

¹⁴¹³ Služba repatriantům č. 19, Směrnice o poskytování peněžitých výpomocí nemocným repatriantům resp. jejich rodinným příslušníkům. 10. 7. 1945. Vyňati z tohoto byli Němci a Maďaři, kromě těch, kteří prokázali dostatečnou věrnost republice.

¹⁴¹⁴ Iniciativy rezortů se střetávaly. V červenci vydalo MOPSP vyhlášku k peněžité podpoře pro nemocné repatrianty, resp. jejich rodinné příslušníky. Zároveň již na konci května vydalo ministerstvo zdravotnictví výnos k poskytnutí zdravotní péče pro osoby navracující se z koncentračních táborů, který rozšířilo na podzim o další skupiny. Ještě na začátku r. 1946 oba resorty žádaly z rozpočtu finance v podstatě na paralelní služby.

¹⁴¹⁵ NA ČR, fond MPSP, k. 871, č. j. RT 2117-7/10, Zpráva NÚKÚ, 17. 8. 1946.

¹⁴¹⁶ V návrhu osnovy v září 1945 dokonce do péče zřízených úřadů pečujících o oběti války měl být přiřazen i repatriční úkol. Proti tomu NÚKÚ protestoval, že k tomu již jsou adekvátní instituce (odbor i zachytné stanice) zřízeny. NA ČR, fond MPSP-R, k. 260, č. j. 6.391-II/2-1945, Osnova dekretu prezidenta republiky o provádění péče o oběti války a nepřátelské perzekuce, 3. 10. 1945.

¹⁴¹⁷ Zahrnutí jsou vedle vězňů koncentračních táborů i nuceně nasazení, pokud nebyli v soukromě právním poměru. V případě poškozců z pracovního nasazení však směrnice uváděly, že osoby „nemají nárok na zaopatření, může jim být ale poskytnuto podle volné úvahy úřadu“ zejména v souvislosti s tím, zda vzniklo skutečně v důsledku válečné události (např. bombardování) či v pracovním právním vztahu. LANG, Zdeněk: *Zaopatření obětí války a nacistické persekuce*. Praha: Svaz osvobozených politických vězňů a pozůstalých po politických vězních, 1947.

¹⁴¹⁸ V únoru 1946 zmiňuje zpráva MOPSP, že došlo ke změně v osnově zákona: *Tu šlo hlavně o přesnější vymezení pojmu obětí války a persekuce, a jejich aktivního a pasivního vztahu ke skutečným nepřátelského režimu z hlediska naší revoluce*. NA ČR, fond MPSP-R, k. 260, č. j. R2311-7/3, Osnova zákona o péči o vojenské a válečné poškozence a oběti války a fašistické persekuce, 7. 3. 1946.

¹⁴¹⁹ Viz dále kapitola Osvobození političtí vězni. Tato privilegia se již tedy týkala jen úzce vymezené skupiny z řad repatriantů, osvobození političtí vězňové byli (za daných podmínek) postaveni na roveň příslušníkům

Jak bylo ohledně poskytované pomoci repatriantům konstatováno v r. 1946, *tato péče by neměla ztratit charakter dočasnosti*. Cílem repatričního odboru bylo včlenit navrátilce zpět do chodu společnosti. Přechodná činnost se měla týkat i tohoto úřadu: *Repatriční odbor MSP bylo lze (sic!) považovati za dočasnou složku tohoto ministerstva*.¹⁴²⁰ Samotný odbor, největší zastávce repatriční skupiny jako takové, přesouval postupně svou pozornost k jinému problému – k reemigraci zahraničních krajanů do vlasti. Tato agenda se s repatriční částečně prolínala, zejména v počátcích ji od poválečných repatriantů ve smyslu Displaced Persons oddělovaly v podstatě jen mezinárodní definice a stanovené priority.¹⁴²¹ Reemigrace se stala politizovanou záležitostí, propojenou ještě úžeji s problémem osídlování pohraničí a tedy i homogenizací národa. Přitom právě v těchto bodech, návrat „příslušníků vlastního národa“ a doplnění potřebné pracovní síly, se prezentace reemigrantů s repatrianty prolínala.

Hledáme-li hlavní příčiny, proč se repatrianti se svým statutem a skupinou dlouhodobě neztotožnili, jde nejspíš o součinnost několika faktorů. Mnozí z nich se před repatriací s dalšími kategoriemi s vědomím příslušnosti ke „stejně skupině“ přímo nesetkávali, např. pokud se vrátili na vlastní pěst, či shromažďovací centrum bylo vytvořeno ze stávajícího koncentračního tábora, resp. jeho obyvatel.¹⁴²² I pokud byl DP-Camp společný, šlo spíše o přechodnou dobu a vnímané provizorium než dlouhodobý společný prožitek. Po návratu chyběla konkrétní společná iniciativa a motivace, jednotlivci inklinovali ke sdružení dle jiných měřítek sdílejících více jejich zájmy a specifika. Propojování mezi kategoriemi, se kterými se setkávali v mediích i při jednání se státními orgány, tak zřejmě vnímali jako spíše praktickou, úřední a v neposlední řadě dočasnou záležitost.

Židé

Specifickou skupinu mezi Displaced Persons představovali Židé. Nejen jejich válečná, ale i poválečná historie je předmětem zájmu mnoha badatelů. Svou orientací v dlouhodobější židovské problematice, strukturách i historiografii a hodnotách dokáží badatelé situaci Židů

---

armády, partyzánům a odbojářům. Toto směřování však již bylo naznačené v Košickém vládním programu: *bude dána přednost těm, kdož se zasloužili v národně osvobozené boji: jako partyzáni, vojáci, podzemní národní pracovníci, oběti cizáckého teroru aj.* Návrh programu nové československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků, c. d., čl. XI.

¹⁴²⁰ Tamtéž.

¹⁴²¹ Reemigrační otázka ale vyžadovala částečně rozdílný přístup k evidenci žadatelů o návrat, způsob transportu, vyřešení majetkových podstat, usídlení v Československu a v neposlední řadě i vyrovnání mezistátních vztahů v otázce přesídlení.

¹⁴²² Ačkoli zde se skrze styčného repatričního důstojníka o šíři problému zprostředkovaně dozvídali.

zasadit do širšího kontextu problematického soužití v československé společnosti.¹⁴²³ V rámci tématu studovaného zde v disertaci považují za významný příspěvek k situaci Židů ve vztahu k československé vládě i jejich situaci v poválečné společnosti knihu J. Láníčka *Ve stínu Šoa*,¹⁴²⁴ který se zabývá dlouhodobější komunikací mezi židovskými představiteli a exilovou vládou v Londýně i poválečné realitě této politiky. Situaci Židů po válce a jejich místu v československé společnosti se věnují také dílčí kapitoly obecnějších titulů.¹⁴²⁵ Různým problematickým otázkám v perspektivě života židovské menšiny v Československu se dlouhodobě věnuje K. Čapková.¹⁴²⁶ Všimá si nejen většinových trendů, ale i zkušeností konkrétních skupin a událostí, které dokreslují, případně rozporují většinovou politiku. Díky těmto případovým studiím si všimá hloubky složitosti problému v mnoha ohledech.

Platformou, kde jsou prezentována dílčí témata související i s poválečným obdobím, jsou Terezínské listy.¹⁴²⁷ Téma Terezínského ghetta, nejen jeho válečných, ale i poválečných dějin, je rovněž samostatnou studovanou oblastí, zejména v souvislosti s židovskou perzekucí.¹⁴²⁸ Problémem zapojení Židů do „národního státu“ se zabývala rovněž ve své disertační práci M. Sedlická, která přehledně rozdělila aspekty poválečného soužití podle skupin (německých

---

¹⁴²³ Právě složitá a rozdílná situace k různým skupinám Židů (německých, podkarpatoruských, hlásících se k židovské národnosti) v poválečném období je předmětem mnoha studií a zároveň svou rozmanitostí stále poskytuje neprobádaná témata či odlišný náhled na ně. Čapková např. polemizuje s často přijímanou perspektivou politiky asimilace a poukazuje na problematičnost takto pojatého pohledu, opomíjejícího výrazný rozdíl „centra“ a „periferie“. Argumentuje limity tohoto přístupu a zejména nebezpečím, že nedokáže zachytit dobovou realitu s jejími problémy, v československém případě např. situaci marginalizované skupiny Židů původem z Podkarpatské Rusi usazených v pohraničí. ČAPKOVÁ, Kateřina: *Asimilace: kritika jednoho pojmu. Výklady dějin Židů v českých zemích a v Polsku po druhé světové válce*, in: Soudobé dějiny Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR Roč. 26, č. 1 (2019), s. 9-31.

¹⁴²⁴ LÁNÍČEK, Jan: *Ve stínu šoa: československá exilová vláda a Židé během druhé světové války a po ní*. Praha: Academia, 2018.

¹⁴²⁵ WEHLE, Kurt: *The Jews in Bohemia and Moravia 1945-1948*, in: *The Jews of Czechoslovakia*, Vol III, New York-Philadelphia 1984, s. 499 – 530; BROD, Petr: *Židé v poválečném Československu*, in: Václav Veber (ed.): *Židé v novodobých dějinách*. Praha 1997, s. 147–149 či SOUKUPOVÁ, Blanka: *Židé v českých zemích po šoa: identita poraněné paměti*. Bratislava: Marenčin PT, 2016.

¹⁴²⁶ V souvislosti s tématem této disertace např. ČAPKOVÁ, Kateřina, RECHTER, David (eds.): *Židé, nebo Němci? Německy mluvící Židé v poválečném Československu, Polsku a Německu*, Praha: NLN, s.r.o., 2019; ČAPKOVÁ, Kateřina: *Between Expulsion and Rescue: The Transport for German-speaking Jews of Czechoslovakia in 1946*, in: *Holocaust and Genocide Studies* 32, č. 1, 2018 či ČAPKOVÁ, Kateřina: *Národně nespolehliví?! Německy hovořící Židé v Polsku a v Československu bezprostředně po druhé světové válce*, in: *Soudobé dějiny* XXII, č. 1–2, 2015.

¹⁴²⁷ Ročenka je vydávána péčí Památníku Terezín, tomu je třeba připomenout rovněž *Terezínské studie a dokumenty* vydávané Institutem Terezínské iniciativy. Studie zde uvedené mají širší dosah, nicméně dávají prostor i článkům týkajícím se poválečného období. Další texty se nacházejí i v obecnějším periodiku *Judaica Bohemiae* (vydávaném Židovským muzeem v Praze).

¹⁴²⁸ Souborné dílo, které se zabývá i likvidační ghetta viz ADLER, Hans Günther: *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Brno: Barrister & Principal, 2006 a 2007, k závěru činnosti zejména kapitola *Rozpad a likvidace tábora*, s. 235 an. K tomuto období napsal několik studií i V. Blodig, např. BLODIG, Vojtěch, *Poslední dny války, první měsíce míru. Terezín v roce osvobození*, in: *Terezínské listy* č. 23, Památník Terezín 1995, s. 7-28 a toto téma zaujímá i mladší badatelskou generaci: KUBÁČOVÁ, Anežka. *Návrat Židů z koncentračních táborů na příkladu terezínského ghetta*. Praha, 2021. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav hospodářských a sociálních dějin. Vedoucí práce Spurný, Matěj.

Židů, Židů hlásících se k židovské národnosti, Podkarpatoruských židovských optantů a slovenských Židů).¹⁴²⁹ Propojení repatriace Židů a jejich poválečné situace řešila ve svém výzkumu i R. Rutová,¹⁴³⁰ další akademické práce se zabývaly institucionálním zázemím židovské komunity po r. 1945.¹⁴³¹

K těmto podrobně vedeným výzkumům bych z tématu této disertace ráda stručně poznamenala některé aspekty v rámci problematiky Displaced Persons.¹⁴³² Na konci války se odhadoval počet přeživších Židů z koncentračních táborů na asi 200 tis., čehož mezi 50-75 tis. se nacházelo v oblastech pod správou západních Spojenců.¹⁴³³ Jejich postavení nebylo v rámci plánování péče a organizace repatriace řešeno jako mimořádné. Zohledňovalo se spíše v aspektu toho, že zajištění péče v osvobozených koncentračních táborech bude zvlášť závažným problémem, zejména s ohledem na zdravotní stránku. Vzhledem k tomu, že primárním cílem byla repatriace, židovská národnost nebyla zaznamenávána jako samostatná i proto, že neurčovala stát destinace. Židé se proto měli registrovat pod státní příslušností země původu.¹⁴³⁴ Ti, kteří tento postup odmítli, se obvykle nahlásili jako bez státní příslušnosti či kategorie „ostatní“, jejichž situace prozatím zůstávala nedořešena. Zároveň probíhala jejich rychlá repatriace a v červnu 1945 se ve spojeneckých strukturách odhadovalo již jen 29-39 tis. židovských Displaced Persons.¹⁴³⁵

Přes neutěšenou situaci prvních týdnů a náročné podmínky se v rámci DP-Campů organizovaly skupiny a výbory sionistů, jejichž požadavky se, podpořené prožitými

---

¹⁴²⁹ SEDLICKÁ, Magdalena: *Není přítel jako přítel. Židé v národním státě Čechů a Slováků, 1945-1948*. 2019. Disertační práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin. Vedoucí práce Michela, Miroslav.

¹⁴³⁰ RUTOVÁ, Radana: *Problémy repatriace českých a moravských Židů po druhé světové válce*. In: HOP. *Historie - Otázky - Problémy*. Roč. 4, č. 2 (2012), s. 67-76, resp. autorčina diplomová práce SUŠILOVÁ, Radana: *Židé v poválečném Československu*. 2011. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin. Vedoucí práce Randák, Jan.

¹⁴³¹ WIENEROVÁ, Sára: *Židovská komunita v Praze 1945-1948*. Praha, 2017. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, Obor Evropské kulturní a duchovní dějiny. Vedoucí práce Pešek, Jiří. V širším kontextu židovských komunit i s přesahem do období státu Izrael viz MUNKOVÁ, Michaela: *Židovské instituce a státní správa v letech 1945-1956*. Praha, 2008. Rigorózní práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Katedra pomocných věd historických a archivního studia.

¹⁴³² Jde v rámci studií Displaced Persons o jednu z nejčastěji studovaných oblastí. Viz výše kapitola Displaced Persons jako fenomén.

¹⁴³³ Zároveň pokračovala vysoká úmrtnost, některé odhady mluví až o 20 tis. úmrtí jen během týdne po osvobození. SHEPHARD, Ben: *The long road home*, c. d., s. 102. V původní skladbě DPů se tedy jednalo o marginální skupinu. Některé údaje mluví ještě o nižším evidovaném počtu (asi 20 tis. Židů v západních zónách), zároveň se poukazuje na zjevné podhodnocení tohoto čísla vzhledem k tomu, že byli Židé zahrnováni do jiných národností. HOLIAN, Anna: c. d., s. 41.

¹⁴³⁴ I v tomto se skrývala nedořešená otázka Židů z Německa. Ti, protože nebyli příslušníky spojeneckého státu, prakticky neměli nárok na Displaced Persons péči. Viz Kateřina Čapkova, David Rechter (eds.): *Židé, nebo Němci?*, c. d., s. 59-79.

¹⁴³⁵ SHEPHARD, Ben: *The long road home*, c. d., s. 102-103. Odhady jsou ovšem přibližné (jiné uvádějí méně než 25 tis.) vzhledem k výše uvedené absenci kategorie Židů při registraci Displaced Persons.

událostmi, vztahovaly v krátkodobém horizontu ke snaze vytvořit izolované židovské jednotky (resp. DP-Campy) a v dlouhodobějším umožnit vystěhování do Palestiny.¹⁴³⁶ V prvních měsících po osvobození však tyto židovské výbory nebyly vojenskými autoritami uznávány. Jejich aktivity přesto pokračovaly. V americké zóně ve Feldafingu se 1. 7. 1945 ustavil Ústřední výbor osvobozených Židů (*Central Jewish Committee for the Liberated Jews*), a následně se 25. 7. 1945 v St. Ottilien konala konference představitelů židovských přeživších.¹⁴³⁷ Téměř sto delegátů zde proklamovalo požadavek uvolnění židovské imigrace do Palestiny a uznání Židů jako samostatného národního celku. Ačkoli se během konference nepovedlo vytvořit jednotnou organizaci sdružující i Židy z britské zóny a Rakouska, zmíněný výbor se stal významným zastáncem zájmů přemístěných Židů (*Jewish DPs*).

V přístupu amerických autorit k Židům se za zásadní označuje tzv. Harrisonův report.¹⁴³⁸ Na jeho základě prezident Truman nařídil generálu Eisenhowerovi ve vyšší míře zohlednit židovské požadavky a vytvořit samostatné židovské DP-Campy (*Jewish DP-Camps*).¹⁴³⁹ Právě respektování určité samostatnosti židovské národnosti bylo jedním z přelomových vlivů zmíněného reportu. Na podzim tedy vznikl významný rozdíl mezi přístupem k Židům v americké a britské zóně.¹⁴⁴⁰ Zatímco v americké zóně vznikaly separátní Jewish DP-Campy, britské autority nadále preferovaly repatriaci Židů dle jejich původní státní příslušnosti. Samostatné DP-Campy zde nejprve nevznikaly, nicméně Židé se často soustředili v určité oblasti, což samostatný tábor v podstatě nahrazovalo.¹⁴⁴¹

Již na podzim 1945 začal příliv prvních židovských uprchlíků ze zemí budoucího východního bloku. Souvisel jednak s odchody či útekem Židů z těchto zemí za cílem emigrace, zejména do

---

¹⁴³⁶ Sami přeživší Židé se označovali jako „Sh'erit ha-Pletah“, hebrejský výraz překládaný jako „přeživší zbytek“, vycházející z biblických knih *Ezra* a *I. knihy letopisů*.

¹⁴³⁷ V britské zóně se 24. 6. 1945 zformoval Ústřední výbor osvobozených Židů (*Central Committee of Liberated Jews of the British Zone*), jehož významným představitelem byl Josef Rosenhaft. V americké zóně působily sionistické organizace v různých táborech, přičemž centrální pozici v červnu 1945 získal ústřední sekretariát v Mnichově. Výrazný podíl na emancipaci také měla činnost i pomoc židovských organizací, zejména AJDC. Tamtéž, s. 105.

¹⁴³⁸ E. G. Harrison uskutečnil v doprovodu představitelů židovských organizací ve dnech 7.-25. 7. 1945 návštěvu v americké zóně v DP-Campech s početnějším židovským osazenstvem.

¹⁴³⁹ Mnohé z nich jsou studovány v rámci tzv. táborových dějin, přehledná a zároveň komplexně pojatá v širším kontextu židovských poválečných DPů např. kniha KÖNIGSEDER, Angelika, WETZEL, Juliane: *Lebensmut im Wartesaal: Die jüdischen DPs (Displaced Persons) im Nachkriegsdeutschland*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 2004.

¹⁴⁴⁰ Přes značné odlišnosti zde pokračovala určitá spolupráce, resp. politická debata. Ta vyústila ve vytvoření Anglo-amerického vyšetřovacího výboru, který působil od počátku roku 1946 a měl řešit otázky související s imigrací Židů do Palestiny. Americká a částečně i britská zóna se staly hlavními aktéry židovské emigrace i proměny politiky. Ve francouzské zóně, kde byl ovšem i menší počet Židů (a nenacházely se v ní bývalé koncentrační tábory stejné závažnosti jako např. Bergen-Belsen apod.) byl přístup k Židům méně definovaný a v podstatě zůstával v původním rámci, tj. že Židé se měli přihlásit k určité státní příslušnosti.

¹⁴⁴¹ Tamtéž, s. 194.

Palestiny. Druhým důvodem pak byly pokračující antisemitské projevy, šikana či administrativní průtahy, nepřijetí ze strany většinové společnosti, v některých případech přerůstající v násilnosti a pogromy. Značný podíl na této emigraci měli polští Židé, významná vlna odchodů nastala zejména v r. 1946 po tzv. pogromu v Kielcích.¹⁴⁴² Polsko v následujících měsících opouštěly desetitisíce Židů měsíčně.¹⁴⁴³ Částečně šlo o „opětovnou“ emigraci již dříve repatriovaných. Ovšem většina uprchlíků prožila válku v Sovětském svazu, odkud se v r. 1945, často s celými rodinami, vraceli do Polska.¹⁴⁴⁴ Tento masivní migrační proud z Polska, směřující zejména do americké a částečně do britské zóny a tamních (často již existujících Jewish) Displaced Persons táborů, způsobil již zmíněný nárůst tzv. „hard-core“ Displaced Persons i podílu Židů v jeho celkové skladbě. I jeho řešení již nebylo možné provést v intencích plánů na poválečnou péči o přemístěné a jejich repatriaci a problém převzala agenda IRO.

Československé orgány při své repatriační činnosti v podstatě postupovaly podle mezinárodního úzu a židovskou národnost nerozlišovaly.¹⁴⁴⁵ Nicméně určité uvědomění zvláštního přístupu obsahovaly repatriační směrnice pro důstojníky, dle kterých měli v případě Židů postupovat benevolentněji, pokud jejich „původní národnost“ či mateřská řeč byla německá či maďarská. Pokud se Židé výslovně nepřihlásili k německé či maďarské národnosti, mělo jim být repatriační vízum přiděleno. V repatriačních hlášeních se uváděli státní příslušníci české, slovenské a rusínské národnosti, Židé se tedy v rámci administrativního postupu přihlásili k některé z nich. V repatriačních statistikách tedy nelze vysledovat počet navrátilivších se Židů. Podobně styční důstojníci nerozlišovali konkrétní

---

¹⁴⁴² FRIEDL, Jiří: *Domů, a za svobodu*, c. d., s. 294. K pogromu došlo 4. 7. 1946. Po rozšíření smyšlené historiky o únosu křesťanského dítěte bylo zavražděno asi 40 Židů a dalších několik desítek zraněno.

¹⁴⁴³ MARRUS, Michael R.: *The Unwanted*, c. d., s. 336. Polská vláda toto vystěhovalectví v podstatě podpořila tím, že Židům povolovala odchod bez obdržení náležitých víz. Již do června odešlo několik desítek tisíc lidí.

¹⁴⁴⁴ Dle odhadů v Sovětském svazu zůstalo po dobu války asi 200-300 tis. Židů. Tato kapitola dějiny byla dlouho opomenuta a postupně se opět rozkrývá, spolu s dalšími destinacemi (Indie, Irán) se na tuto válečnou zkušenost Židů zaměřil např. sborník EDELE, Mark, FITZPATRICK, Sheila, GROSSMANN, Atina: *Shelter from the Holocaust: Rethinking Jewish Survival in the Soviet Union*. Detroit: Wayne State University Press, 2017.

¹⁴⁴⁵ Ministerstvo sociální péče v Londýně se vyjádřilo, že v souladu s ujednáními všichni českoslovenští občané židovského původu obdrží československou státní příslušnost, ať se nalézají kdekoli a zároveň, že Židé budou repatriováni za stejných podmínek, jako další českoslovenští přemístění (tedy s prioritou těch, co jsou na území Německa před těmi, co se nacházejí v exilu). UNA, S-1253-0000-0220-00001, Memorandum, [?] 2. 1945.

důvody těch, kteří repatriaci odmítli, zřejmě proto, že nešlo o masový fenomén.¹⁴⁴⁶ Povědomí o tom, že se jednalo o osoby židovského původu, se objevují ojediněle.¹⁴⁴⁷

Rovněž po návratu byli z administrativního hlediska Židé posuzováni stejně jako jiní repatrianti. To bylo, jak se projevilo např. skrze intervenci židovských představitelů, ze strany židovského obyvatelstva kritizováno jako nedostatečné zohlednění jejich odlišné pozice oproti ostatním navrátilcům.¹⁴⁴⁸ Zájmy Židů zastávala obnovená Židovská náboženská obec, která aktivně intervenovala ve vládě i v konkrétních problémech, často právě s cílem podpořit navrátilce či jejich pozůstalé.¹⁴⁴⁹ Československá strana oficiálně proklamovala přátelskou a respektující politiku.¹⁴⁵⁰ Jejím základním předpokladem a narativem však byla asimilace židovského obyvatelstva do československé společnosti, což bylo zároveň pro některé skupiny problematické.¹⁴⁵¹ Jak ukazují mnozí historici, zabývající se související problematikou, Židé po válce i v Československu čelili společenskému útlaku v několika směrech. Problematická byla situace německých Židů, kteří sice obdrželi vízum k repatriaci, to jim zároveň ještě nezaručovalo bezproblémové získání československé státní příslušnosti. I Židé byli následně posuzováni podle parametrů dekretu o úpravě občanství a v mnohých případech záleželo na subjektivním posouzení.¹⁴⁵² S tím mohly souviset majetkové zájmy na úkor židovského předválečného majetku. Obsáhlou majetkovou otázkou také řešila na nejvyšší úrovni Rada Židovské náboženské obce s vládními orgány ohledně majetkové podstaty Terezína, kterou měl dočasně repatriační odbor ve své správě a jehož část měla pokrýt repatriační výlohy.¹⁴⁵³

---

¹⁴⁴⁶ Paralelně s repatriací již probíhaly první emigrační programy. Spojené státy limitovaly imigraci pomocí (měnících se) měsíčních kvót (např. necelý tisíc osob v srpnu 1946). V druhém týdnu v červnu r. 1946 kupříkladu hlásila UNRRA odjezd 1 205 DPů do Spojených států (z nich 440 Čechů). ANP, f. 4AJ43/78, UNRRA Displaced Persons Monthly Report No. 11, 30. 6. 1946.

¹⁴⁴⁷ Např. kpt. Erneyi zmínil, že se u něj v DP-táboře nachází větší množství židovských žen z Podkarpatské Rusi. Vysvětloval tím spíše jejich horší zdravotní stav a potřebu intenzivnější péče. Viz výše kapitola Haffkrug, Lübeck, Neustadt z ohledu styčných důstojníků.

¹⁴⁴⁸ Viz výše kapitola Tisk dalších skupin repatriantů.

¹⁴⁴⁹ Jak již bylo řečeno, starala se i o tzv. B-Židy, tedy ty, kteří svým vyznáním do náboženské obce nespádali, nicméně pro svůj židovský původ byli (v kategorii „b“ dle kategorizace norimberských zákonů) perzekvováni. SEDLICKÁ, Magdalena: *Není přítel jako přítel*, c. d., s. 43.

¹⁴⁵⁰ Apelovalo se zejména na svobodu vyznání a možnosti provozovat liturgii. NA ČR, MPSP-R, k. 836, č. j. I-1789/7-1945, Židovská otázka v Československu, 9. 11. 1945.

¹⁴⁵¹ Např. Láníček reflektuje, že tento přímý nátlak znamenal pro některé Židy náročné rozhodování, zda jednoznačně přijmout českou či slovenskou národnost, resp. zůstat v místě, kde již zažili příkoří, které nyní pokračovalo. LÁNIČEK, Jan: *Ve stínu šoa*, c. d., s. 235.

¹⁴⁵² Tamtéž, nebo Např. ČAPKOVÁ, Kateřina: *Národně nespolehliví?!*, c. d., s. 94.

¹⁴⁵³ Podrobněji k této správě i jednání o rozdělení majetku viz BLODIG, Vojtěch: *Město poznamenané tragédií. Poválečný Terezín v letech 1945-1946*, in: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín č. 24 (1996), s. 7-18.

Závažným důsledkem pokračujícího nepřijetí v československé společnosti byly konkrétní incidenty a útoky.¹⁴⁵⁴ Židovští představitelé se snažili vyzdvihovat participaci Židů na osvobození a vyvracet některé předsudky.¹⁴⁵⁵ Přesto přestával být pobyt v Československu pro některé Židy únosný a ti pak volili odchod ze země.¹⁴⁵⁶ Jak bylo řečeno, československé orgány příliš nevěděly, jak k tomuto opětovnému odchodu přistupovat, nicméně zaujaly spíše pasivní postoj. Vystěhování, a to i legální, naopak nepřímo podporovaly.¹⁴⁵⁷ V rámci meziministerských jednání o ilegálních odchodech a povolení k vystěhování opět určitým způsobem vyplynula otázka vnímání jejich odlišného místa mezi repatrianty, a také reflexe evropského emigračního proudu. Na poradě 15. 4. 1946 referoval zástupce MOPSP takto: *Je tady ovšem jiný vystěhovalecký problém, který se týká Židů. Je to hromadná touha po vystěhování z Evropy, která se projevuje ve všech zemích a stala se akutní i v našem státě. Motívem tu jsou psychická deprese po návratu z koncentračních táborů, vyvraždění příbuzenstva, ztráta majetku, pocit méněcennosti v našem prostředí, v němž spatřují známky antisemitismu.*¹⁴⁵⁸ (...) *Ohledně těchto osob židovského původu byla povolovací praxe jak v ministerstvu vnitra, tak i ve zdejším ministerstvu (soc. práce) celkem liberální, protože šlo o síly neproduktivní, jež nejevily snahu nebo možnost zapojiti se účinně do pracovního procesu a také ministerstvo vnitra projevilo názor, že jsou to lidé fyzicky i finančně zlomení, na nichž nemáme zájem. Je tedy otázkou, zda (...) máme o ně projevit zájem a nějakým donucovacím prostředkem je přinutiti, aby nastoupili práci v některém odvětví hospodářské výroby, když pro to nemají chuť nebo odborné školení. Otázka tato je velmi ožehavá (...).*¹⁴⁵⁹ Rovněž slovenská strana, kde byla vystěhovalecká politika přísná, potvrdila, že v případě židovského vystěhovalectví povolení bez zvláštních podmínek vydává.¹⁴⁶⁰ Nadále bylo dohodnuto postupovat v tomto liberálním přístupu, a to i v případě těch osob, jejichž osobní dokumenty

---

¹⁴⁵⁴ K okolnostem pogromu i reakci vládních autorit viz LÁNÍČEK, Jan: *Ve stínu šoa*, c. d., s. 246 an.

¹⁴⁵⁵ Viz výše kapitola Tisk dalších skupin repatriantů. K této problematice také sborník příspěvků ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica (ed): *Židé v boji a odboji*, Praha: Historický ústav, 2007.

¹⁴⁵⁶ Od podzimu 1945 UNRRA zaznamenávala židovskou přítomnost a během roku 1946 začala UNRRA vést podrobnější statistiky ohledně počtu Židů ve své péči. K 31. 7. 1946 se z více než 82 tis. Židů nacházelo v táborech 1 441 Čechoslováků (většina, 1 284, v americké zóně). Největší skupinu představovali Židé polští (42 351) a maďarští (7 315). Zároveň velká část (26 352) svou národnost neudala. Na konci roku 1946 počty stouply. Z celkového počtu téměř 139 tis. Židů bylo Čechoslováků 5 515. Nárůst ale způsobili hlavně polští Židé, kterých bylo evidováno celkem 100 784. UNA, S-1253-0000-0407-00001, F230.24 Germany: Jewish Refugees, Statistics.

¹⁴⁵⁷ Zvláště u některých skupin spatřovali vystěhování jako určité řešení problému. Na příkladu plánovaného transportu UNRRA pro německé Židy se nad touto otázkou zamýšlí ČAPKOVÁ, Kateřina: *Between Expulsion and Rescue*, c. d.

¹⁴⁵⁸ V pramenu opraveno ručně z původního „zřejmě antisemitismus“ na mírnější formu „známky antisemitismu“.

¹⁴⁵⁹ ABS, fond 425-369-3, č. VIII/3-8850-30/3-46, Potřeba pracovních sil pro průmysl – povolování cest do ciziny, 10. 4. 1946.

¹⁴⁶⁰ ABS, fond 425-369-3, č. III/1-1287/7 1946, Porada o vystěhovaleckých otázkách, 23. 5. 1946.

byly prozatímní či nevyřízené.¹⁴⁶¹ Důsledek tohoto přístupu je znatelný i ve statistikách, z 3 480 vydaných cestovních pasů připadlo 3 334 „osobám perzekvovaným z důvodů rasových“ a tato „blahovlnná praxe“ pokračovala i v následujících letech.¹⁴⁶² Zároveň pokračovalo i ilegální vystěhovalectví. Počet vystěhovaných Židů z Československa přesto nebyl masový, podle odhadů se jednalo o 5-11 tis. osob. Emigrace stoupla výrazně až po r. 1948, a to i v souvislosti se vznikem státu Izrael.¹⁴⁶³

Jako specifickou otázku řešila československá vláda i přesuny polských Židů přes své území. Tento problém nazývala jako tzv. nezdařenou repatriaci, reflektovala tedy, že jde částečně o původní navrátilce z řad Displaced Persons. Jak však bylo řečeno výše, ve velké míře se jednalo o ty, kteří prožili válku v SSSR. Zajímavostí je, že v případě těchto emigrantů se užíval i v československém diskurzu pojem Displaced Persons.¹⁴⁶⁴ Kolem vyjednávání přesunů polských uprchlíků přes Československo se rozvinula dlouhodobá a složitá debata na nejvyšší vládní i mezinárodní úrovni.¹⁴⁶⁵ Od podzimu 1945 do r. 1948 takto prošlo podle oficiálních údajů Československem asi 93 tis. uprchlíků.¹⁴⁶⁶

Děti

Podobně jako jinde v Evropě se i v poválečném Československu jednou z nejsledovanějších stala otázka dětí mezi přemístěnými. Jde opět o samostatné široké téma, zásadním vkladem do výzkumu v širším mezinárodním kontextu o československých dětech (nejen) v tomto

---

¹⁴⁶¹ Např. co se týkalo optantů z řad Židů z Podkarpatské Rusi.

¹⁴⁶² Další případy vystěhování byly většinou rodinné či mělo jít o dočasný pobyt v zahraničí. Přísná praxe, která vystěhování nepovolovala, vycházela mimo jiné z dekretu č. 88/1945 o všeobecné pracovní povinnosti a z argumentu, že vzhledem k možnostem osídlení je dostatek místa k usídlení v rámci vnitrozemí. Dalším problémem byla zastaralá právní úprava, protože vydávání pasů se řídilo v zásadě zákonem z r. 1922. ABS, fond 425-369-3, č. XI-8850-18/11-46 Vystěhovalecké cestovní pasy. 18. 11. 1945.

¹⁴⁶³ Po r. 1948 se odhaduje, že dalších 25-30 tis. Židů odešlo či mělo v plánu odejít. LÁNÍČEK, J.: Ve stínu šoa, c. d., s. 274-275. Ještě po únorovém převratu v r. 1948 se na meziministerském jednání potvrdilo nadále zachovat benevolentní přístup k vystěhování Židů a k dosavadním argumentům přibyl ještě *nejzávažnější důvod, že tyto osoby židovského vyznání, které se rozhodly se vystěhovati teprve v důsledku únorových událostí, nemožno považovati za národně a politicky úplně spolehlivé a nedá se očekávati, že by u nich důvod ten během doby pomínil. Jsou to osoby většinou kapitalisticky orientované.* ABS, fond 425-369-4, č. j. C-III/6-8850-23/4-48, Vystěhovalectví z Československa – informace pro p. ministra, 26. 4. 1945.

¹⁴⁶⁴ Jinak se v československém prostředí termín prakticky nevyskytoval, místo něho se, jak bylo řečeno, preferovalo označení repatriant či také osoby zavlečené apod.

¹⁴⁶⁵ Podrobně podchytil téma „nezdařené repatriace“ J. Friedl. Pojal celý proces komplexně, sleduje aktivity židovských organizací (AJDC, Bricha, HIAS), vyjednávání politiků na československé i mezinárodní scéně, i samotný přesun, strategie (plány na dočasně usídlení, trasy, konkrétní způsoby) a zajištění polských židovských uprchlíků. Viz FRIEDL, Jiří: *Domů, a za svobodou*, c. d., s. 253-358.

¹⁴⁶⁶ Tamtéž, s. 356. Československá vláda, přes všechny subvence, vydala na tuto záležitost téměř 40 mil. korun.

období jsou díla T. Zahry *Kidnapped souls* a *The lost children*.¹⁴⁶⁷ Mezi českými historiky převažuje spíše zájem o dílčí kapitoly.¹⁴⁶⁸ Jednou z nich je otázka zavlečení dětí lidických a ostatních k poněmčení a poválečné pátrání po nich.¹⁴⁶⁹ Snaha o vystopování jejich osudů se objevuje v publikacích *Osud jménem Ležáky*¹⁴⁷⁰ a *Osudy lidických a ležáckých dětí*¹⁴⁷¹ a obsahují je i dílčí kapitoly o obecnější historii Lidic.¹⁴⁷² Národnostní problematice a v této souvislosti případné repatriaci dětí se věnuje M. Korhel.¹⁴⁷³ Zvýšený zájem se v posledních letech projevil kolem poválečné ozdravně-výchovné „Akce zámky“ pro děti repatriované a děti z internačních táborů. K jejímu průběhu jsou k dispozici jednak vzpomínkové soubory P. Kohna nebo O. Fierzové, případně díla zabývající se osobností Přemysla Pitteřa.¹⁴⁷⁴ Povědomí o tématu je rozvíjeno péčí Archivu Přemysla Pitteřa a Olgy Fierzové a stalo se rovněž tématem několika akademických prací.¹⁴⁷⁵

V celém procesu péče o Displaced Persons šlo v případě dětí o mimořádně citlivou záležitost, zejména ovšem pro samotné děti. V jejich souvislosti se mluví o jedněch z nejzávažnějších obětí války.¹⁴⁷⁶ V rámci zacházení s nimi se uplatňovaly zejména dva přístupy, stojící bohužel často (ale ne nutně) proti sobě. Prvním byl „zájem dítěte“, který preferoval přistupovat k dětem individuálně, respektovat obtížné podmínky, ve kterých musely za války žít, a

---

¹⁴⁶⁷ ZAHRA, Tara: *Kidnapped souls: national indifference and the battle for children in the Bohemian Lands, 1900-1948*. Ithaca: Cornell University Press, 2008 a ZAHRA, Tara: *The lost children: reconstructing Europe's families after World War II*. Cambridge: Harvard University Press, 2011.

¹⁴⁶⁸ Příspěvkem do problematiky je v našem prostředí tematické číslo Paměť a dějiny, *Ukradené děti*, 1/2023.

¹⁴⁶⁹ Ve velké míře se v tomto případě jedná o popularizační texty, reportáže a vzpomínky. Péčí Památníku Lidice vzniklo několik putovních výstav k tématu návratu dětí, Josefíny Napravilové apod. <https://www.lidice-memorial.cz/vystavy-a-akce/putovni-vystavy/navraty-lidicky-deti/>. [Cit. 2023-09-23.] Sledované je i téma Šámalových dětí (resp. vnoučat), zmíníme např. televizní pořad Paní měsíční věže (2004), k historii viz DOLEŽAL, Miloš: *Na povídání bude dost času, až se vrátím*, Paměť a dějiny 2/2022, s. 75-89.

¹⁴⁷⁰ DOLEŽALOVÁ, Jarmila, ml., DOLEŽAL, Štěpán: *Osud jménem Ležáky*. Včelákov: RONADO, 2017.

¹⁴⁷¹ ULRYCH, Ivan: *Osudy lidických a ležáckých dětí*, Nymburk: Vega-L, 2016.

¹⁴⁷² KYNCL, Vojtěch: *Lidice: zrození symbolu*. Praha: Academia, 2015. Autor návratům a pátrání po dětech věnuje značný prostor a vystihuje tak nejen komplikovanost samotného pátracího procesu, ale i otázky začleňování dětí do společnosti apod. Tamtéž, s. 364an.

¹⁴⁷³ A to v rámci probíhajícího disertačního projektu: *Děti pohraničí. Česko-německé děti v politice a společnosti Československa po druhé světové válce*. České dějiny, Filozofická fakulta UJEP a Moderní a současné dějiny, Univerzita Augsburg.

¹⁴⁷⁴ Ze vzpomínkových titulů např. KOHN, Pavel: *Zámky naděje: děti Přemysla Pitteřa vzpomínají*, Chomutov, L. Marek, 2011, FIERZOVÁ, Olga: *Dětské osudy z doby poválečné. Záznamy ze záchranné akce přátel Miličova domu v Praze*, Praha, 1992, z biografických děl např. PASÁK, Tomáš: *Přemysl Pitteř. Život pro druhé: česko-německé soužití v díle Přemysla Pitteřa*, Praha, Paseka, 1997.

¹⁴⁷⁵ Nejnověji HERÁŇOVÁ, Anna: *"Akce zámky" v poválečném Československu*. Praha, 2022. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin. Vedoucí práce Randák, Jan nebo BLÁHA, Zdeněk: *Sociální pedagogika a sociální práce Olgy Fierzové v letech 1933 až 1947*. Praha, 2022. Rigorózní práce. Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Katedra pedagogiky.

¹⁴⁷⁶ Historici v tomto odkazují na Ženevské úmluvy o právu dítěte z r. 1924. Viz HÖSCHLER, Christian: *The IRO Children's Village Bad Aibling*, c. d., citující MARTEN James: *Children and War*, in Paula S. Fass (ed.), *The Routledge History of Childhood in the Western World* (London/New York 2013), s. 142–157.

zabývat se materiálním, ale i psychickým zajištěním potřeb.¹⁴⁷⁷ Druhý přístup pojímal péči kolektivně a usiloval o jejich opětovné zařazení do „vlastního“ národního společenství, kde dítě našlo své zázemí. S tím se pojily dvě různé pedagogické koncepce, které oscillovaly mezi názorem, zda je pro rehabilitaci dětí a jejich socializaci po válce lepší přístup rodinný či kolektivní. Obecně se, i na základě zkušeností s dětmi, které mohly po delší dobu internace zůstat v blízkosti rodiny, přikláněli odborníci k preferenci obnovy rodin.¹⁴⁷⁸ Jednotlivé osudy však byly mnohem složitější a jedinečné. V převratné době nastávaly nečekané zvraty, ať už pozitivní nebo negativní, které zásadně ovlivňovaly další životní dráhu dětí.

Mezi Displaced Persons se děti vyskytovaly z několika důvodů. Některé se narodily po přemístění svých rodičů na nucené práce, do koncentračního tábora či do exilu. Jiné zažily předválečné období a byly součástí perzekuce celé rodiny. Zvláště závažná byla problematika zavlčení dětí k jejich poněmčení či využití na práci.¹⁴⁷⁹ Pozornost zaměřená na děti se neobjevila až s osvobozením. Např. v koncentračních táborech, kde se jich nacházelo větší množství, byly snahy o jejich soustředění a alespoň částečnou výchovu a zvláštní péči již během války.¹⁴⁸⁰

Spojenci uznávali otázku dětí, zejména nedoprovázených, jako vysoce důležitou. UNRRA byla pověřena nalezením skupin těchto „ukradených“ dětí a poskytnutím adekvátní péče. Rok po osvobození hlásila přibližně 10 tis. nalezených dětí.¹⁴⁸¹ O děti bylo nejprve postaráno v rámci DP-Campů, často uvnitř jejich vlastní národnostní skupiny. Do problematiky dětí se zahrnuje rovněž studium mládeže, jejíž potřeby byly v mnoha ohledech specifické a která také výrazněji rozhodovala sama o svém osudu. Odlišné také bylo u mladistvých vnímání toho, co zažili, navíc ve svých formativních letech.¹⁴⁸² Např. židovské děti, které přežily selekce i

---

¹⁴⁷⁷ Tara Zahra mluví o paradigmatu „best interest“, který v sobě zahrnoval i určitou psychologickou rehabilitaci. ZAHRA, Tara: *The lost children*, c. d., s. 88-117.

¹⁴⁷⁸ ANDLAUER, Anna: *Zurück ins Leben. Das internationale Kinderzentrum Kloster Indersdorf 1945-46*. Nürnberg 2011 a HÖSCHLER, Christian: *The IRO Children's Village Bad Aibling*, c. d., s. 91.

¹⁴⁷⁹ Viz k situaci v Československu ZAHRA, Tara: *The lost children*, s. 125.

¹⁴⁸⁰ Na tyto aktivity vzpomíná např. Dita Krausová z doby pobytu v rodinném táboře v Osvětimi. KRAUSOVÁ, Dita. *Odložený život: skutečný příběh osvětimské knihovnice*. Praha: Ikar, 2018, kapitola *Dětský blok*, s. 105-108. Jedinečným příkladem je také soustředění dětí a mládeže v Buchenwaldu na konci války do bloku 66 a jejich vedení i snaha o jejich alespoň částečnou ochranu před vnějšími zásahy, např. falšování jmen, prohlášením bloku za infekční apod. Přední iniciátor tohoto činu, Antonín Kalina, vzpomíná i na dobu po osvobození tábora: *To, co následovalo potom, byla již jen rekreace. S dětmi jsme se přestěhovali do kasáren, kde bylo hodně volna a hlavně čisto. Vedle byl les, a to bylo něco pro kluky. Prolézali jej od ráno do večera a prosmýčili kdejaký kout. Jenom co raketových pistolí a jiných zařízení nanosili do kasáren. Myslel jsem, že mi z toho opravdu zešediví hlava*. MOTL, Stanislav: *Děti Antonína Kaliny: příběh českého vězně, jehož odvaha překonala sílu smrti*. Praha, Rybka, 2013, s. 272.

¹⁴⁸¹ ANP, f. 4AJ43/78, UNRRA Displaced Persons Monthly Report No. 11, 30. 6. 1946.

¹⁴⁸² S tím se pojila např. jejich nezkušenost s „reálným světem“, zaostání nejen ve vzdělání, ale i v emocionální rovině. Problematická byla i jejich spolupráce, přetrvávající nedůvěra, ale např. i nevázané navazování vztahů.

tvrdé podmínky koncentračních táborů, se osvobození dočkali často ve věku 14-20 let. Jak poznamenávala jedna ze situačních zpráv: *Tyto děti jsou adolescenti co do věku, ale starí s ohledem na prožité zkušenosti a utrpení.*¹⁴⁸³

Ve velké části se jednalo o židovské děti přeživší holokaust. Jejich osudy, prožité trauma a výchozí situace po válce byly obzvláště složité, mnohé z nich navíc ztratily dospělé členy své rodiny. Bez rodičů či jiného doprovodu se ale na osvobozeném území nacházely i další děti různých národností. Tyto tzv. **unaccompanied children** se ocitly bez zázemí, které jim mohlo nahradit dle dobového přístupu právě národnostní společenství, adoptivní rodina či dočasně i pracovníci organizací. Do jejich péče se děti často dostaly v první fázi, kdy se zjišťovala identita dítěte a případně žijící příbuzní, teprve poté se rozhodovalo o jejich dalším osudu. Právě bezprostředně poválečné období bývalo zásadní pro zdravotní zotavení i resocializaci dětí. UNRRA k tomuto účelu zřídila několik dětských center.¹⁴⁸⁴ V nich fungoval přizpůsobený denní řád, děti si zvykaly na soužití s dalšími lidmi a spolupráci. Osvojovaly si základní osobní úkony a v rámci chodu svého dočasného domova plnily určité práce.

V r. 1946 se ustálil provoz tzv. dětských center.¹⁴⁸⁵ V britské zóně za podpory organizace Save the Children Fund byly v provozu domov v Rohlsdorfu (pro 60 dětí) a v Müssenu (pro 90 polských dětí). V druhém z domovů byla ceněná fungující částečná samospráva i zapojení mládeže do provozu a péče v obou domovech. Pro dočasný pobyt fungovala také centra v Klingbergu (pro baltské děti) a v Haffkrugu (pro slovanské děti). V americké zóně se dosavadní největší centrum přestěhovalo z kláštera Indersdorf¹⁴⁸⁶ do městečka Prien a bylo přejmenováno na International Children's Center on Chiemsee.¹⁴⁸⁷ Jednalo se o rozsáhlý objekt s kapacitou až pro 500 dětí, přesto jich další množství zůstávalo na čekací listině. Správa tábora nedostatečnou fluktuaci dětí zdůvodňovala průtahy v administrativě ohledně repatriace a nutností dlouhodobějšího pobytu u těch dětí, které přicházely z německých rodin a institucí a potřebovaly delší dobu, aby se přizpůsobily podmínkám. Později se situace

---

Viz např. HELBING, Iris: *Die Fürsorge und Repatriierung polnischer Displaced Children aus der britischen Besatzungszone*, in DEFRENCE: Corine et al.: c. d., s. 88-90.

¹⁴⁸³ ANP, f. 4AJ43/78, UNRRA Displaced Persons Monthly Report No. 11, 30. 6. 1946.

¹⁴⁸⁴ HELBING, Iris: c. d., s. 77-95.

¹⁴⁸⁵ ANP, fond 4AJ43/78, UNRRA Displaced Persons Monthly Report No. 13, 31. 8. 1946.

¹⁴⁸⁶ K fungování dětského centra v Indersdorf viz ANDLAUER, Anna: *Zurück ins Leben*, c. d.

¹⁴⁸⁷ TOBIAS, Jim G.: *Heimatlos: Displaced Children's Camps in bayerisch Gmain und Prien*. Nürnberg: Antogo Verlag, 2021. V těchto táborech byly průběžně hledány i československé děti. Např. v dubnu 1946 styčný repatriační důstojník sděloval, že v dětském táboře UNRRA v Indersdorfu se nachází sedm slovenských dětí, ve věku 9-15 let. MPSP-R, k. 425, č. j. R 5319-8/3/46, Vyšetření pobytu rodičů slovenských dětí v Bavorsku, 19. 3. 1946.

vyřešila zřízením rozsáhlé „dětské vesnice“ v Bad Aibling.¹⁴⁸⁸ V Rakousku jako dětské centrum působil tábor v Loeben. Ve francouzské zóně fungoval domov v Unterhausen a menší centra, starající se jak o nedoprovázené, tak o nemocné děti. Pro děti se pořádaly rovněž dvoutýdenní letní tábory, zejména ve spolupráci s YMCA/YWCA.

Jednotlivé státy projevovaly výraznou snahu o repatriaci dětí na základě národnostního hlediska. Jejich návrat představoval odčinění uskutečněného bezpráví nacistické politiky. Zejména země východního bloku také preferovaly politiku celkové a povinné repatriace, která měla ukončit problém přemístění jako takového. Národní homogenizace z tohoto hlediska snižovala nebezpečí budoucích konfliktů, a to i v případě dětí, u kterých se objevoval argument, že by mimo svou vlast tvořily cizorodý prvek. *[Je] třeba především mít na zřeteli náš zájem, aby československému národu bylo zachráněno pokud možno nejvíce osob, v nichž koluje česká nebo slovenská krev.*¹⁴⁸⁹ „Záchrana duší“ a regenerace národa se zároveň stala symbolickým prvkem při obnově společnosti.¹⁴⁹⁰

Československé repatriční instituce nejprve otázku dětí řešily v rámci obecné repatriace. Ačkoli repatriční styční důstojníci jejich počty někdy uváděli zvlášť, konkrétní péči obvykle nechávali na přítomných rodičích či jiných dospělých, případně na společenství, které se v táborech vytvořilo. Samostatně začali tento problém řešit spolu s obecně zvýšeným zájmem o otázku dětí na podzim r. 1945 a s větším prostorem k pátracím záležitostem. K hledání dětí či stop jejich pobytu byly vysílány zvláštní výpravy a týmy. Ty navštěvovaly nejen úřady, ale i dětské kolektivy.¹⁴⁹¹ K „rozpoznání“ československých dětí se vedle identifikace na fotkách používaly i různé metody přímo na místě, jako bylo porozumění jazyku, písničkám či říkankám.¹⁴⁹² Zájem veřejnosti i úřadů se obracel zejména k pátrání po lidických dětech.¹⁴⁹³

¹⁴⁸⁸ HÖSCHLER, Christian: *The IRO Children's Village Bad Aibling*, c. d.

¹⁴⁸⁹ NA ČR, fond MPSP-R, k. 846, č. j. 39.594/V/4/46, Hlášení, 16. 3. 1946.

¹⁴⁹⁰ Nicméně i v případě úspěšného nalezení dítěte vlastní národnosti se vyskytovala řada problémů. Děti, odtržené dlouhodobě z výchovy ve svém původním národním společenství, zapomínaly jazyk i např. zvyklosti a běžné aktivity svých vrstevníků ve vlasti. V některých centrech (zejména v případě polských dětí) tak probíhala i jejich „renacionalizace“, kdy se učily např. říkankám, lidovým písničkám, hrám či folklorním slavnostem. ZAHRA, Tara: *The lost children*, c. d., s. 176.

¹⁴⁹¹ Naději skýtalo několik případů dětí nalezených za poměrně náhodných či komplikovaných podmínek. Pátrací výpravy proto doprovázely také ženy z Lidic. Ještě v roce 1945 se uskutečnila zvláštní výprava 14.-23. 12. týmu kriminalisty J. Ondráčka, pl. A. Pelikána za MNO repatriční misi a lidické ženy Anny Židové, která navštívila mimo jiné příslušné instituce v Drážďanech, Berlíně, Frankfurtu i Mnichově. V roce 1946 se hned v lednu uskutečnila kratší výprava J. Ondráčka 15.-19. 1. a ve dnech 28. 2. – 8. 3. 1946 vyrazil na pátrací výpravu opět s Annou Židovou. Další pátrací tým tvořil B. Pastor, O. Albrecht a lidická žena V. Moravcová. NA ČR, fond MPSP-R, k. 425, č. j. R5319-9/1, 27. 12. 1945, č. j. R5319-25/2, 18. 4. 1946 a č. j. R 5319-31/3, 31. 3. 1946.

¹⁴⁹² Josefína Napravilová, přidělená pátracím oddělením jako styčný důstojník do Bavorska, později vzpomínala: *Zkoušela jsem skupinky dětí slovy: „Tak děti, kdopak z vás je z Čech? A kdo je to tatínek, maminka, dědeček? A kdopak umí zazpívat Červený šátečku, kolem se toč?“ Bylo to velmi obtížné, protože řada dětí rodnou řeč*

Za tímto účelem se konaly i zvláštní výpravy, během kterých pátrací tým navštěvoval německá i rakouská dětská centra, úřady. Cenné informace se získávaly na základě výzev zveřejněné v československých i německých médiích.¹⁴⁹⁴ Veřejnost na hledání či identifikování dětí spolupracovala, odpovídala na inzeráty, případně iniciativně podávala informace.¹⁴⁹⁵

Dlouho nevyřešenou byla v československém případě otázka smíšené národnosti dětí. Úřad totiž v rámci pátrací akce a repatriace řešil také žádosti československých příbuzných o návrat dětí již dříve odsunutých např. spolu s německým rodičem. V tomto se silně projevil kolektivní národnostní pojetí se snahou repatriovat „vlastní“ děti, protože některé děti skutečně byly na základě těchto požadavků navráceny k příbuzným do Československa. Vláda uvažovala několik skupin dětí, jejichž repatriace byla žádaná. Jednalo se o děti zavlčené (včetně perzekvovaných), evakuované do Německa před blížící se frontou, nemanželské děti československých žen, děti ze smíšených manželství (pokud dítě bylo s německým rodičem přesunuto do Německa), dětí omylem odsunuté a další nezařaditelné důvody.¹⁴⁹⁶

Československá vláda vydala k repatriaci „nedoprovázených dětí“ v prosinci roku 1945 spojeneckým orgánům tyto pokyny: *a) Manželské dítě českého otce je české. b) V případě smíšeného manželství mezi Čechy a Němci (...) v každém jednotlivém případě bude učiněno individuální rozhodnutí o repatriaci. c) Dítě narozené mimo manželství z české matky a německého otce je české. Matka i dítě mohou být repatriovány, aneb, je-li dítě samo, může být*

---

zapomněla, ale úsilí se vyplácelo. A tak jsem se dopracovávala ke „svým dětem“, ke svým „objevům“, a byly to nejkrásnější chvíle mého života. NAPRAVILOVÁ, Josefína, MOTEJZÍK, Pavel: *Sny a vzpomínky*. Plzeň: Maják Plzeň, 2013, s. 22. Josefína Napravilová ještě během prosince 1945 objevila Václava Hanfa z Lidic, dokonce v její rodině strávil první Vánoce po návratu, viz také např. <https://www.pametnaroda.cz/cs/hanf-vaclav-20100726-0>. [Cit. 2023-09-23.]

¹⁴⁹³ Pátrání po lidických dětech představovalo obsáhlejší kapitolu. Nezahrnovala jen repatriční odbor, ale i další organizace a ministerstva, přičemž docházelo k částečné koordinaci. Např. ministerstvo vnitra v r. 1946 v rámci svého propojení se Společností pro obnovu Lidic zřídilo referát „L“, který mimo jiné řešil i pátrání po lidických dětech. ŠTĚPÁNKOVÁ, Pavla: *Společnost pro obnovu Lidic (1945) 1946-1959*, diplomová práce, Historický ústav. Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, vedoucí práce Jiří Malíř., s. 27. Po lidických dětech se pátralo ještě po několik desítek let, viz PLACHÝ, Jiří: *Jak StB hledala a (ne)našla lidické děti*, in: Paměť a dějiny č. 3, 2017, s. 58-67.

¹⁴⁹⁴ Ministerstvo vnitra vydalo pátrací oběžník i s fotografiemi. V německém Bavorsku se výzva hlásila opakovaně rozhlasem, uveřejnil se plakát a rovněž se poskytl diapozitiv k promítání v kinech. NA ČR, fond MPSP-R, k. 846, č. j. R5319 26/2, Pátrání po zavlčených dětech, 26. 2. 1946.

¹⁴⁹⁵ Československé tiskové kanceláři se zaslaly zprávy včetně fotografií, a to jak v případě hledaných dětí, tak v případě dětí nalezených. NA ČR, fond MPSP-R, k. 846, složka Děti nalezené, uveřejněné v novinách.

¹⁴⁹⁶ Po dětech se pátralo nejen za hranicemi, ale i v rámci Československa. Rozsáhlá byla akce soupisu dětí neněmeckého původu, jejichž součástí byla kontrola matrik. Dále např. se kontrolovaly děti při odsunu, čehož se několikrát zúčastnily i ženy z Lidic. NA ČR, fond MPSP-R, k. 836, č. j. Z/II-33128/45, Pátrání po zavlčených dětech, 9. 11. 1945.

repatriováno. d) Dítě narozené mimo manželství z českého otce a německé matky je německé. Je-li však sirotek, neb bylo-li opuštěno matkou, čs. úřady budou uvažovati o jeho repatriaci. e) Každé české dítě nalezené v německé rodině neb v německém ústavě má být odňato a repatriováno. f) Žádné české dítě nemá být posláno do jiné, než své země, aniž by bylo prošetřeno a propuštěno hlavním styčným důstojníkem zóny. V posledním bodě byl však rozdílný přístup k dětem židovského původu. Československá vláda akceptuje repatriaci židovských dětí, avšak nebudou činěna žádná omezení pro jejich usídlení jinde, pakliže to bude jejich volba neb rozhodnutí židovských dospělých osob neb organizací v jejich péči jsou.¹⁴⁹⁷ Ohledně věku, kdy se mládež mohla rozhodnout sama o svém osudu, se diskutovalo, ačkoli americké autority uznávaly k přiznání víza k vycestování hranici 18 let, v individuálních případech byla snížena na 16 let. Podobný postup vůči repatriaci dětí potvrdil i slovenský Pověřenec vnitra.

Do června r. 1946 bylo jen v britské zóně odhaleno 40 nedoprovázených dětí československého původu, 21 v zóně americké, přičemž u dalších 80 se čekalo na prošetření.¹⁴⁹⁸ Počet pátracích dotazů byl ovšem vyšší. Podle statistiky československých úřadů z celkem 1 716 žádostí bylo do podzimu 1947 vyřešeno 806 případů (410 dětí repatriováno, 396 zjištěno jako zemřelých), zbývalo tedy k dořešení přes 900 případů. Naopak z 655 případů dětí, které byly československým úřadům nahlášeny jako české či slovenské, bylo prozatím prověřeno 348 případů, z toho jen 71 bylo přijato k repatriaci.¹⁴⁹⁹ Velký rozdíl mezi „domněle“ československými dětmi a repatriovanými dětmi způsobovalo zejména zjištění pátracího týmu, že děti neodpovídaly podmínkám směrnic (jednalo se většinou o děti německé či maďarské národnosti).¹⁵⁰⁰

Stát a zájmové organizace zajišťovaly poskytnutí zvláštní péče či pobytu v ozdravovnách.¹⁵⁰¹ Zcela ojedinělý projekt pomoci dětem vracejícím se z koncentračních táborů byla v Československu tzv. „Akce zámky“, která poskytovala dětem dočasný pobyt i péči, srovnatelné z pohledu Displaced Persons problematiky se zahraničními dětskými centry. Projekt inicioval Přemysl Pitter, který se péčí o děti a mládež zabýval dlouhodobě. Pod

¹⁴⁹⁷ NA ČR, fond MPSP-R, k. 846, č. j. 511-21/9-46-469, Československé děti. 28. 12. 1945.

¹⁴⁹⁸ ANP, fond 4AJ43/78, 6233 UNRRA Displaced Persons Monthly Report No. 12, 31. 7. 1946.

¹⁴⁹⁹ NA ČR, fond MPSP, k. 871, Zápis o meziministerské poradě konané 25. 10. 1947 o pátrací službě v Německu v r. 1948, 27. 10. 1947.

¹⁵⁰⁰ Např. při cestě do rakouského Leobenu při prověření 200 dětí byla povolena repatriace pouhým 3 a zbylé děti odmítnuté jako německé evakuované ze Slovenska. NA ČR, fond MPSP-R, k. 846 č. j. 5111-18/6-411 Repatriace dětí z Leobenu v Rakousku, 18. 6. 1946.

¹⁵⁰¹ Viz KASÍKOVÁ, Jana: *Ať mohou přijeti*, c. d., s. 170.

pověřením České národní rady působil na konci války jako sociální pracovník a svou pozornost zaměřil v první chvíli na děti přítomné v Terezíně. Shodou několika okolností získal do dočasné správy zkonfiskované zámky Olešovice, Štířín a Kamenici, později i další objekty.¹⁵⁰² Již na konci května se do objektů dostaly první děti. Fungování celé „akce“ je předmětem samostatných výzkumů. V rámci této disertace jej lze zmínit v souvislosti s tím, že do ozdravoven byly umíst'ovány i „displaced children“, tedy děti po návratu z přemístění.

Za dobu od května 1945 do května 1947 prošlo ozdravovnou 810 dětí.¹⁵⁰³ Z nich bylo 266 dětí židovských (165 dětí z Terezína a 82 dětí z jiných koncentračních táborů, jejichž doba internace se pohybovala mezi 1 rokem až 8 lety). Ozdravovna sloužila i jako „záchranné centrum“ pro 97 přemístěných dětí nalezených v Německu a Rakousku. Ojedinelý je i fakt, že dětské osazenstvo centra bylo smíšené, dalších 407 dětí přišlo do ozdravovny z internačních táborů (tedy většinou německých), což je oproti obdobným dětským centrům spravovaných Spojenci neobvyklé.¹⁵⁰⁴ Z židovských („displaced“) dětí bylo 48 ve věku od 18 měsíců do 6 let, a dále 218 starších dětí (112 chlapců a 106 dívek). Zajímavé jsou i údaje o dalším osudu těchto dětí – 112 z nich se dostalo zpět do svých rodin, 41 k jiným příbuzným, 9 do ústavu, 1 dítě zemřelo a ze zbývajících dětí sirotků bylo dáno 19 do pěstounské péče, 37 odesláno do Velké Británie a 47 starších 13 let do Palestiny. Z 97 repatriovaných zavlčených dětí (většinou se jednalo o případ evakuovaných německých škol) si dle údajů většinu rychle vyzvedli rodiče, převážně ze Slovenska, menší část dětí se dostala do pěstounské péče.

Ze vzpomínek i zpráv vychovatelů se dochovaly jedinečné dokumenty, ve kterých se objevuje zohlednění potřeb a práce s přemístěnými dětmi, které prožily hrůzy koncentračního tábora. *Musíme jim vrátiti zdraví a uvést do spořádaných poměrů.*¹⁵⁰⁵ Právě jejich zotavení fyzické i psychické bylo důležitou součástí programu. *Kolik péče si vyžadovalo jen úsilí, vrátit těmto dětem zdraví! Ale daleko těžší a odpovědnější bylo křísit v nich ubité, ušlapané dětství, naučit je úsměvu a láskou nasytit vyhladovělé duše...*¹⁵⁰⁶ Přes počáteční problémy se děti postupně socializovaly: *[Chlapci] prošli peklem Osvětimi a jiných táborů. (...) Zpočátku mravně vykojení, prožili pod vedením br. Ant. Moravce hluboké vnitřní obrození. Rádi a vydatně*

---

¹⁵⁰² K historii APP, k. 19, inv. č. 331, Dokončená dvouletka, Přemysl Pitter, Historie, viz také MATĚJČEK, Petr: "Akce zámky". Dětské ozdravovny zřízené v Olešovicích, Kamenici, Lojovicích, ve Štíříně a v Ládvi mezi lety 1945-1947. In: Studie a zprávy: historický sborník pražského okolí Zdiby, Státní oblastní archiv v Praze, roč. 7, č. 2 (2019), s. 23-39.

¹⁵⁰³ K historii APP, k. 19, inv. č. 331, Dokončená dvouletka, Olga Fierzová: Několik živých čísel, květen 1947.

¹⁵⁰⁴ Právě tento fakt také vzbuzoval nevoli ze strany československé veřejnosti.

¹⁵⁰⁵ Tamtéž. Posel z Milíčova domu, č. 1.

¹⁵⁰⁶ Tamtéž. Dokončená dvouletka, Dobroslava Štěpánková: Dítě ve válce a po ní, květen 1947.

*nám pomáhali.*¹⁵⁰⁷ Výchova nicméně nebyla pevně kodifikována, vycházela spíše z pedagogických zkušeností personálu, jejich duchovního i ideového zázemí a v neposlední řadě z potřeby vyrovnat se s nečekanými situacemi.¹⁵⁰⁸ Vychovatel pracující s dětmi např. popsal situaci, kdy chlapcům zadával úkoly, ti je však nebyli schopni samostatně splnit, protože nedokázali pracovat společně či iniciativně. Ze zkušenosti zjistil, že k vedení pomáhal příklad, hra a společně strávený čas např. rozhovory či zpěvem. *Jsou hry, jež jsou přímo stvořeny k výchově ke spolupráci. (...) Stejnému účelu sloužily ovšem četné jiné hry v družstvech, při nichž nezáleží jen na výkonu jednotlivce, ale i na tom, jak podá nebo přihraje druhému. (...) Rozhodně neměli chlapci dlouhou chvíli a program dne naprosto nebyl jednotvárný, i když tu byl určitý denní řád.*¹⁵⁰⁹ Právě pravidelný režim, participace na aktivitách a částečná samospráva dle vychovatelů nejvíce přispěly k opětovné socializaci přemístěných (a dalších) dětí. Důležitým aspektem bylo i jejich vzájemné soužití, umocněné navíc přítomností dětí různých národností. I tento fakt však v dané době vychovatelé (a později ve vzpomínkách i pamětníci z řad dětí) ocenili jako průpravu k lidskosti a životu ve společnosti. V neposlední řadě je zajímavé zmínit, že své zkušenosti předávali pracovníci dál a seznamovali tak tehdejší veřejnost šířeji s touto problematikou.¹⁵¹⁰

Další přesuny v Československu – reemigrace, osídlení, přestěhovalci

Při hledání skupin a problémových oblastí, které souvisely s poválečnou repatriační agendou, se dostáváme ke zjištění, že se otázka prolínala (přímo či nepřímo) s dalšími paralelními přesuny.¹⁵¹¹ Skupinou, která v podstatě repatriační administrativu přejala, byli

---

¹⁵⁰⁷ Tamtéž. Posel č. 3, duben 1946. Zmíněné děti byly většinou židovského původu a byly poté převezeny do Bavorska s výhledem vystěhování do Palestiny.

¹⁵⁰⁸ Na základě širší analýzy činnosti definovali pracovníci archivu některá specifika, vztahující se k dětem navrátilivším se z koncentračních táborů, se kterými se vychovatelé „Akce zámky“ setkávali: neschopnost činit rozhodnutí, morální úpadek, narušení rodinného života, převrácené hodnoty, absence studu za některé činy, zvláštní vztah k jídlu, problémy s disciplínou, ztráta vize do budoucna, všeobecná nedůvěra, zvláštní vztah k solidaritě, mezery ve vzdělání. Šlo tedy o podobné problémy, jaké identifikovali pracovníci UNRRA v dětských centrech. SEINER, Jakub, MATĚJČEK, Petr: *The upbringing and education of Jewish and German children in the context of the „Operation Castles“*, příspěvek na konferenci Dítě v čase nouze a naděje. Překonávání válečných útrap, epidemií a sociálních, psychických i tělesných handicapu dětí a mládeže, pořadatelé: Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského Praha; Historický ústav AV ČR; Univerzita Karlova v Praze; University of Zurich, University of Dresden; Technická univerzita v Liberci; Národní památkový ústav, Praha. 19.–20. 6. 2023.

¹⁵⁰⁹ APP, k. 19, inv. č. 331, Dokončená dvouletka, A. Moravec: Naši chlapci, květen 1947.

¹⁵¹⁰ Vedle věstníku Posel např. Olga Fierzová připravila soubor příběhů dětí, které ozdravovnou prošly. Zájem o osvětu byl i praktický. Veřejnost nebyla nakloněna péči o německé děti, zdůrazňovalo se tedy, že pomoc se poskytla dětem všeobecně potřebným, právě i z koncentračních táborů. Vydané později jako FIERZOVÁ, Olga: *Dětské osudy z doby poválečné: záznamy ze záchranné akce přátel Milíčova domu v Praze*. Praha: Spolek přátel mládeže a družstva Milíčův dům, 1992.

¹⁵¹¹ Nejvýznamnějším paralelním přesunem bylo vysídlení německého obyvatelstva. V souvislosti s repatriační agendou se však projevilo spíše ojediněle (v rámci vyjednávání na mezinárodní platformě, zejména s okupačními autoritami ohledně přijetí odsunutých německých obyvatel). Úloha repatriačních styčných důstojníků se však

reemigranti.¹⁵¹² Šlo o logický proces, protože reemigrace se v mnohém s repatriací prolínala, např. v otázce registrace osob, jejich transferu či kontroly národní spolehlivosti, a styční repatriční důstojníci již na mnohých místech s reemigrační agendou začali.¹⁵¹³ Jak již bylo řečeno, v případě reemigrace šlo o značně politickou otázku a, jak píše J. Vaculík, v Československu pak v podstatě o „zakládání nové existence“.¹⁵¹⁴ Vláda vyzvala československé krajany v zahraničí k návratu oficiální výzvou z 31. 7. 1945. Od repatričního odboru se reemigrační oddělil ještě o více než rok později dne 14. 10. 1946. Samotný průběh akce zdrželo uzavírání reemigračních smluv, zřizování samostatných reemigračních misí a zejména dlouhodobější přípravy přesunu.¹⁵¹⁵ Z toho důvodu byla reemigrační akce, která měla být původně ukončena v dubnu r. 1948, ještě několikrát prodloužena a prakticky se uzavřela až v r. 1950.¹⁵¹⁶

S touto migrací, ale částečně i s repatriací, je propojen proces **osídlování.**¹⁵¹⁷ Organizačně posléze spadal pod kompetenci osídlovacího úřadu¹⁵¹⁸ ve spolupráci s příslušnými ministerskými rezorty. Osídlovací úřad úzce spolupracoval s dalšími úřady, mimo jiné se

---

v této době překlopila, jak bylo řečeno, spíše do odlišných oblastí - opožděné repatriace, pátrací služby a reemigračních příprav.

¹⁵¹² O téma reemigrace je v československém odborném prostředí dlouhodobě zájem. Z historické perspektivy jsou zásadní dílčí i shrnující díla J. Vaculíka. VACULÍK, Jaroslav: *Poválečná reemigrace a usídlování zahraničních krajanů*. Brno: Masarykova Univerzita v Brně, 2002. Problém se zároveň studuje i z hlediska začleňování reemigrantů do československé společnosti, zejména v pracích a výzkumných projektech H. Noskové. Viz např. NOSKOVÁ, Helena, VÁCHOVÁ, Jana: *Reemigrace Čechů a Slováků z Jugoslávie, Rumunska a Bulharska: 1945–1954*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2000, k tématu významné volyňské skupiny NOSKOVÁ, Helena: *Návrat Čechů z Volyně: naděje a skutečnost let 1945–1954*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1999 nebo NOSKOVÁ, Jana: *Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v interpretacích aktérů a odborné literatury*, Brno: Masarykova univerzita 2007 a další.

¹⁵¹³ Z Francie dokonce reemigrace převažovala v rámci repatričního procesu. Pro porovnání, po roce činnosti bylo dle hlášení repatriováno z Francie asi 500 Čechoslováků, dalších přibližně 1 000 válečných zajatců a 8 500 reemigrantů. To způsobovalo problémy ohledně zajištění, které v podstatě nespádalo do původních předpokladů v rámci repatriční smlouvy. Tento nesoulad se urovnal v pozdějších dohodách. Viz KASÍKOVÁ, J.: *At mohou přijeti*, s. 196–197.

¹⁵¹⁴ VACULÍK, Jaroslav: *Poválečná reemigrace*, c. d., s. 15.

¹⁵¹⁵ Československo uzavřelo pět reemigračních dohod (J. Vaculík mezi ně započítává i dohodu o odstoupení Podkarpatské Rusi, a poté další dohodu se SSSR o reemigraci Volyňských Čechů, s Rumunskem, Jugoslávií a Bulharskem) a jednu dohodu o výměně obyvatelstva (s Maďarskem). Z okupovaných oblastí se postupovalo na základě dohod s vojenskými autoritami. Z Francie a Polska se praxe opřela o repatriční dohody, ačkoli za tímto účelem byla zřízena, místo repatriční, mise reemigrační. Tamtéž, s. 18 a s. 140.

¹⁵¹⁶ Do Československa se v rámci této reemigrační vlny vrátilo přes 200 tis. osob.

¹⁵¹⁷ Chci zde ukázat i na částečné propojení s těmito přesuny. Osídlování je jinak opět samostatná širší kapitola, úzce spojená s vysídlením německého obyvatelstva, vnitřními přesuny obyvatel a otázkou začleňování do regionu. Viz např. Spurný atd. SPURNÝ, Matěj: *Nejsou jako my. Česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960)*. Praha: Antikomplex 2011, WIEDEMANN, Andreas: „*Pojď s námi budovat pohraničí!*“. *Osídlování a proměna obyvatelstva bývalých Sudet 1945–1952*. Praha 2016 nebo vícesvazkové dílo *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951*, v souvislosti s repatriací zejména 2. díl ARBURG, Adrian von, STANĚK, Tomáš (eds.): *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: dokumenty z českých archivů. Díl II., svazek 1, Duben - srpen/září 1945: "Divoký odsun" a počátky osídlování*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2011.

¹⁵¹⁸ Zřízeného dekretem č. 27/1945 ze dne 17. 7. 1945 o jednotném řízení vnitřního osídlení.

Svazem osvobozených politických vězňů, jehož potvrzení bylo směrodatné v případě kategorie osob *poškozených válkou, národní, rasovou nebo politickou persekucí a jej[ich] pozůstalých rodinných příslušníků*.¹⁵¹⁹ Ti vedle dalších kategorií měli přednostní právo na přiděl.¹⁵²⁰ V září 1946 Osídlovací úřad přibližně odhadoval, že z přednostních uchazečů (nicméně včetně dalších kategorií, jako byly osoby v odboji, partyzáni, vojáci zahraniční armády ad.) dosud vyhovělo v počtu 19 200 živností a rodinných domků (z toho 15 tis. v pohraničí) a na základě revize dosavadních správ v souladu se zákonem o přednostním přidělení odhadovalo, že bude k dispozici dalších 8 500 jednotek. Přibližně stejný počet žádostí se v té době nalézal u příslušných orgánů vystavujících doklady k přednostnímu právu (MNO, SOPV, SNR a jejich poboček).¹⁵²¹

V souvislosti s vnitrozemskými přesuny je na místě zmínit rovněž „**vnitřní repatrianty**“.¹⁵²² Jednalo se o osoby, které byly přesunuty mimo své bydliště v rámci Československa. V největší míře se problém týkal přestěhovalců z území vystěhovaných za účelem zřízení vojenských cvičišť na Benešovsku-Neveklovsku a na Vyškovsku.¹⁵²³ V českém prostředí jde o známé a studované téma, zdůrazňuje se při něm zejména benešovsko-neveklovský prostor. Výzkum akcentuje aspekty průběhu vysídlování či fungování cvičišť, poválečné období tvoří

---

¹⁵¹⁹ NA ČR, fond KSČ-ÚV 1945-1989, k. 312, č. j. 35 15/4 7a, Zápis o poradě, 13. 4. 1946.

¹⁵²⁰ V souvislosti s tím, že je dříve v textu uveden příklad obavy repatriantů, že než přijedou do vlasti, budou důležitá pracovní místa či přidělované majetky obsazeny, uveďme, že tato záležitost se skutečně dlouhodobě řešila. Osídlovací komise při SOPV na plenární schůzi 2. 4. 1946 konstatovala, že ačkoli dle vydaných dekretů č. 12 (o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa) a č. 28 (o osídlení zemědělské půdy Němců a Maďarů a jiných nepřátel státu českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci) z června a července 1945, resp. i dekretu č. 108 (o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy) z října 1945 byla dána priorita *osobám, které se vyznamenaly a zasloužily v národně-osvobozovacím boji, zejména vojákům, partyzánům, bývalým politickým vězňům a deportovaným i jejich rodinným příslušníkům a zákonným dědicům*, osvobození vězni této přednosti mohli využít jen v malé míře. Jako důvody uváděli zejména to, že repatrianti přijeli do vlasti se zpožděním a nebyli zároveň schopni se hned plně zapojit do aktivity. Důsledkem bylo, že „lepší“ přiděly již byly obsazeny a orgány neměly zájem na personálních změnách. Na rozdíl od MNO neměli osvobození vězni své styčné osoby pro osídlování a možnosti přidělu nebyly dostatečně veřejně prezentovány. Vládní představitelé přítomně ujistili, že k definitivnímu předání do správy teprve dojde, že mají postupovat podle dosavadních pravidel s tím, že je třeba dodržovat konkrétní skupinu žádosti, tedy např. zemědělský majetek žádat k zemědělské práci, ne ke stavbě apod. NA ČR, fond ČSPB, k. 18, SOPV, Osídlovací komise, 2. 4. 1946. Záležitost ale byla zřejmě dlouhodobě problematická, např. pobočka SOPV v Sušici na podzim 1946 hlásila, že jsou informováni o nátlaku na politické vězně, aby se vzdali přednostního práva a že nemohou dosáhnout nejen svého zákonného postavení. Situaci pak specifikoval zákon 136/46 Sb. z 15. 5. 1946 o umístování a jiném zaopatření účastníků národního boje za osvobození. NA ČR, fond ČSPB, k. 22, č. j. 185/46, Dopis Ústředí SOPV, 9. 11. 1946.

¹⁵²¹ NA ČR, fond KSČ-ÚV 1945-1989, k. 312, č. j. 35-15, Informace o živnostech a rodinných domcích pod národní správou se zřetelem k přednostním uchazečům podle zákona 136/46 Sb., 16. 9. 1946.

¹⁵²² Viz k okolnostem KASÍKOVÁ, J.: *At' mohou přijeti*, s. 42.

¹⁵²³ Další menší prostory se nacházely na Milovicku, Jihlavsku a v Brdech. Celkem se jednalo o 123 obcí a přesun více než 56 tis. obyvatel. VEDRA, Dana: *Nucené vnitřní migrace v důsledku rozšiřování vojenských cvičišť v Čechách a na Moravě v letech 1940–1950. Stav dosavadních bádání*, příspěvek na 12. sjezdu historiků, panel Displaced Persons jako fenomén i badatelská otázka, 20.–22. 9. 2022, pořadatel Sdružení historiků ČR.

spíše jeho dílčí kapitolu.¹⁵²⁴ Do obecné definice repatriantů tito vnitřní přestěhovalci bývali obvykle zařazováni, ačkoli během procesu byla jejich agenda oddělená. Administrativně spadali pod Ústav pro péči o uprchlíky (resp. Ústav pro přestěhovalce), který fungoval propojeně s repatričním odborem. Vzhledem k tomu, že tento Ústav byl za války pověřen vystěhovaleckými záležitostmi, připadla mu skrze bývalé pobočky přesídlovacích kanceláří (v případě Benešovska v Čerčanech) péče o navrátilce.¹⁵²⁵ V této záležitosti poskytoval repatriantům zálohy na stěhovací výdaje, jednorázovou sociální výpomoc, intervenci v pořízení hospodářského majetku i k úhradám úroků na půjčky.¹⁵²⁶ Zpět se nevrátili všichni, někteří mezitím založili svou existenci na jiném místě. Podle údajů se bezprostředně po válce jednalo v případě Benešovska o několik tisíc osob. Jiní návrat odkládali např. proto, že jako zemědělci nejprve chtěli sklídit úrody na novém bydlišti a poté se přesunout do bývalých domovů.¹⁵²⁷ I tento poznatek ukazuje, že tato vnitřní repatriace měla svá specifika, bývalí vystěhovalci se vraceli často ke zničeným či znehodnoceným hospodářstvím a byla potřebná jejich dlouhodobější podpora.

Osvobození političtí vězni

V případě osvobozených vězňů šlo jen o část z celku skupiny repatriantů, šlo ale o navrátilce, kteří na sebe upoutali největší pozornost a nezřídka s nimi byl tento pojem i ztotožňován. Ve velké míře to byl výsledek jejich aktivity a vlastní soudružnosti, daný nejspíš souborem několika faktorů. Nacházelo se mezi nimi množství politicky i veřejně činných osobností, kteří byli aktivní částečně i během internace, v době po osvobození i po návratu¹⁵²⁸. Svou roli hrál i dlouholetý pobyt v obdobném kolektivu, který utužil vzájemnou důvěru např. mezi spolustraníky. Oběť jejich a těch, kteří perzekuci nepřežili, navíc byla jasně definovatelná a jako taková se mohla stát symbolem. Jak bylo řečeno, plány na sdružení vznikaly ještě před repatriací. V některých případech navazovaly přímo na struktury utvořené po osvobození a

---

¹⁵²⁴ Viz např. KOS, Petr: *Cvičiště Benešov – vstup zakázán!!: SS-Truppenübungsplatz Beneschau/Böhmen 1939–1948: stručná historie výcvikového prostoru SS ve středních Čechách v letech druhé světové války a poválečná obnova území do roku 1948*. Postupice, Posázaví, 2011 nebo ZOUZAL, Tomáš: *Zabráno pro SS: zřízení výcvikového prostoru Böhmen v letech 2. světové války*. Praha, Naše vojsko, 2016, s. 184-189.

¹⁵²⁵ KOS, Petr: *Cvičiště Benešov*, c. d., s. 193.

¹⁵²⁶ NA ČR, fond MPSP-R, k. 877, Zpráva o činnosti Ústavu pro péči o uprchlíky.

¹⁵²⁷ KOS, Petr: *Cvičiště Benešov*, c. d., s. 190.

¹⁵²⁸ Více ke vzniku a členství v SOPV a počátcích fungování viz KASÍKOVÁ, J.: *Ať mohou přijít*, c. d., s. 223-227.

dále se rozvíjely.¹⁵²⁹ V této souvislosti zmiňme alespoň výhledově další vývoj těchto sdružovacích i veřejných aktivit.¹⁵³⁰

Vzápětí po návratu, který byl vzhledem k prioritním transportům z koncentračních táborů poměrně rychlý, se prosadila myšlenka jednotné fronty politických vězňů a již na konci května 1945 byl založen **Svaz osvobozených politických vězňů**.¹⁵³¹ Opět se navazovalo na předchozí úvahy jak osvobozených politických vězňů ještě během pobývání v osvobozených táborech před repatriací, tak vládní proklamace uvedená i v Košickém vládním programu, že bude zajištěn nejen návrat, ale i zajištění obětí perzekuce a jejich rodin.¹⁵³² To bylo zdůrazněno změnou názvu v červenci na Svaz osvobozených politických vězňů a pozůstalých po obětech nacismu. Svaz dle svých stanov působil v těchto pěti oblastech: sdružoval politické vězně, bojoval proti fašismu, budoval politickou jednotu, uplatňoval požadavky členů a pěstoval mezinárodní soudružnost osvobozených politických vězňů.

Členy svazu se mohli stát českoslovenští státní občané, kteří byli omezeni na svobodě z důvodů politické, národní, rasové nebo náboženské perzekuce.¹⁵³³ Svaz ve velké míře spolupracoval s vládními orgány i na administrativních záležitostech, jako bylo potvrzování statusu, spoluorganizování ozdravných pobytů atd. Nárok na členství ve Svazu se posuzoval

---

¹⁵²⁹ V Praze např. kontinuálně v komunikaci (ohledně vydání potvrzení, ve spravování financí, které mimo jiné vybíral na repatriační účely ad.) pokračoval pod hlavičkou Československého výboru Buchenwald po svém příjezdu B. Příkryl. ANM, fond B. Příkryl, k. 5, č. 238, Dokumentace ke vkladní knížce.

¹⁵³⁰ Informace o vývoji a činnosti SOPV jsou k dispozici zejména z dokumentů produkovaných samotným Svazem (periodikum Hlas osvobozených, ročenky apod.) a zatím chybí jeho souborné historické zpracování. Částečně se o to pokusila bakalářská práce ČÁSTOVÁ, Barbora. *Svaz osvobozených politických vězňů v letech 1945-1948*. 2014. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav světových dějin. Vedoucí práce Vojtěchovský, Ondřej, která reprodukuje některé dokumenty z počátků činnosti, zůstává však popisná a stručná.

¹⁵³¹ Vytvořil se tak prozatímní výbor a organizační ústředí. Jedním z iniciátorů byl náměstek předsedy vlády Viliam Široký, členy byli i další politici a významné osobnosti (Mílada Horáková, Lev Sychrava, Bohumil Příkryl ad.), dosah a vliv Svazu tak byl již v této době nemalý.

¹⁵³² Toto prohlášení je součástí XIV. bodu Košického vládního programu a stojí za pozornost, že vyjmenováním jednotlivých skupin předznamenává pozdější sjednocené kategorie: *Obzvláštní pozornost bude vláda věnovat zabezpečení existence obětí války a národně osvobozenického boje, mučedníkům fašistických žalářů a koncentračních táborů, rodinným příslušníkům vojáků a partyzánů, invalidům války, jakož i vdovám a sirotkům*. Dostupné z <https://www.nacr.cz/wp-content/uploads/2021/04/labyrint-1945-Kosicky-vladni-program.pdf>. [Cit. 2023-09-23.]

¹⁵³³ Podmínky byly následující: *...byl v době mezi 21. 5. 1938 a 4. 5. 1945 omezen na osobní svobodě vězněním, internováním, odvlečením nebo jinak pro protifašistickou bojovou nebo politickou činnost (...) nebo z důvodů persekuce politické, národní, rasové nebo náboženské, trvalo-li omezení osobní svobody alespoň 3 měsíce, nebo sice dobu kratší, utrpěl-li však újmu na zdraví nebo na těle vážnějšího rázu, ...byl vězněn po dobu kratší 3 měsíců, ale zúčastnil se aspoň 3 měsíce soustavnou činností domácího nebo zahraničního hnutí, směřujícího přímo k osvobození republiky Československé nebo slovenského národního povstání*. NA ČR, fond ČSPB, k. 18, Stanovy Svazu osvobozených politických vězňů a pozůstalých po politických vězňích v Československé republice, [nedatováno].

podle dokumentů i osobních svědectví.¹⁵³⁴ Účelem Svazu bylo zastávat se svých členů a jejich požadavků, a to jak předběžných návrhů (intervenování při tvorbě nařízení a legislativy), tak uplatňování již daných nároků.¹⁵³⁵ Vládní orgány ve svém programu i činnosti proklamovaly nejen jednorázové příspěvky, ale i určitou prioritní pozici.¹⁵³⁶

V boji proti fašismu se Svaz angažoval nejen rétoricky a demonstrativně (např. při shromážděních), ale i skrze svou osvětovou činnost.¹⁵³⁷ Dával si za cíl ...*šířit správnou znalost a poučení domova a ciziny o podstatě nacismu a fašismu slovem, tiskem a obrazem o životě ve věznicích, žalářích, káznících a koncentračních táborech; vydávat časopisy a knihy; zřizovat čítárny a knihovny; soustřeďovat museální, archivní, literární a jiné doklady a památky ze života politických vězňů.*¹⁵³⁸ Péči Svazu tak začala vycházet početná vzpomínková literatura a souborná díla.¹⁵³⁹ Osvobození vězni také nadále měli být důležitým

---

¹⁵³⁴ K přešetření členských přihlášek byly vydány směrnice, ve kterých byly upřesněny některé pojmy – např. „národnostní“ důvod perzekuce kvůli přihlášení se k české národnosti, „rasové“ důvody i např. pro osoby ve smíšeném manželství, které odmítly rozvod apod. Důvodem k odmítnutí obvykle byly důvody jako věznění pro „šmelinu“, příslušnost k odboji (protože tím pádem zájemci spadali pod organizaci SNR), nepředložené doklady, hospodářské delikty či přihlášení se v minulosti k německé či maďarské národnosti. NA ČR, fond ÚV SPB, k. 19, složka SOPV, Seznamy členů.

¹⁵³⁵ Členy Svazu byli i perzekvovaní Židé. V rámci směrnic bylo stanoveno, že osoby dříve se hlásící k národnosti židovské, jsou považovány za „občany jiné než německé či maďarské národnosti“. Nicméně jejich postavení nebylo vždy snadné a v proměňující se rétorice směřující k preferenci „aktivního boje“ se zhoršovalo. Problémy měli zejména německy mluvící židé: *Přihlásili národnost židovskou, ale doma a ve společnosti brebentili německy. Co všechno požadujete od Čechů vězněných z důvodů politických, kdežto pro skupinu rasovou ba nakonec stačilo, že byl týden v terezínském ghettu.* NA ČR, fond ÚV SPB, k. 20, složka Náb. obec židovská, 11. 8. 1946. Ministerstvo vnitra proto v září 1946 vydalo upřesňující směrnice pro rozhodování ohledně osob židovského původu, kde zdůraznilo, že v případech zachování věrnosti nespádají Židé původně německé či maďarské národnosti mezi nepřátelské a tedy mají nárok na adekvátní členství, vyjmutí z konfiskace apod. Šlo o problematickou otázku tohoto období. Jak píše R. Rutová, při projednávání definice se v září 1946 v rámci SOPV navrhovalo rozdělit politické vězně dle důvodů zatčení, přičemž do první skupiny měli spadat ti, co prokázali odbojovou činnost, do druhé zatčení pro své demokratické a protifašistické smýšlení a do třetí skupiny oběti perzekuce rasové. K tomuto rozlišení však nakonec nedošlo. SUŠILOVÁ, R.: *Židé v poválečném Československu*, c. d. s. 67.

¹⁵³⁶ Přednostní právo bylo opět zakotveno již v Košickém vládním programu (v XI. článku) a pak i v jednotlivých dekretech, resp. zákonech i dalších nařízeních. Viz výše.

¹⁵³⁷ SOPV měl na podzim 1945 vlastní večerní program v rozhlase. První velké shromáždění se konalo 14. 7. 1945 v Lucerně a demonstrativní charakter měla zejména manifestace 14. 8. 1945 na Staroměstském náměstí. Mediální pozornosti se dostalo i prvnímu sjezdu SOPV ve dnech 14.-16. 12. 1945. Viz také KASÍKOVÁ, J.: *Ať mohou přijeti*, c. d., s. 226.

¹⁵³⁸ NA ČR, fond ÚV SPB, k. 18, Stanovy, c. d.

¹⁵³⁹ Tento fenomén, přítomný v cizojazyčné i československé literatuře, se někdy označuje jako vězeňská, „koncentračnická“ či válečná literatura. Zkoumané období bychom mohli zařadit k její první vlně, kdy se přeživší cítili zodpovědní předat svou prožitou zkušenost veřejnosti a osvětou zabránit opakování obdobných hrůz. Např. A. Haman předložil určité srovnání s tzv. druhou vlnou: Zatímco v první vlně převažovaly syntetizující prózy, postížení současných událostí, popis vnější dějové linie, nezáleželo na „hlavním hrdinovi“ a byla snaha o kolektivní objektivní nahlížení, v druhé vlně se oproti tomu dávalo přednost povídkám či novelám, nadčasovosti, popis vnitřních pocitů postav často v mladém formativním věku a obecně větší psychologičnosti. Konec tzv. první vlny přichází s faktickou a uměleckou vyčerpaností produkce přibližně v r. 1947. Cit. dle KRAJČOVIČOVÁ, Monika: *Dokumentární literatura s tematikou koncentračních táborů v kontextu tzv. první vlny válečné prózy*. 2010. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a komparatistiky. Vedoucí práce Janáček, Pavel, s. 20 an. K teoretickému uchopení viz např. YOUNG, James E.: *Writing and rewriting the Holocaust: narrative and the consequences of interpretation*. Bloomington:

příspěvatelem ke sběru dokumentů a svědectví k potrestání nacistických zločinců a zrádců. V těchto všech aktivitách navazovali často na činnost, kterou započali ještě před repatriací v době po osvobození a ve spolupráci s mezinárodními orgány.¹⁵⁴⁰

Osvobození političtí vězni vytvořili pevnou a rozvětvenou organizaci. Byli přítomní v jednotlivých okresech a nadále udržovali kontakty i podle destinace či důvodu perzekuce.¹⁵⁴¹ Navíc byli (a dlouhodobě jsou) navázáni na obdobná sdružení v mezinárodním prostředí. V tomto ohledu přetrvala mezinárodní spolupráce, kterou započali ještě před repatriací.¹⁵⁴² V souvislosti se zkoumaným tématem této práce je právě aspekt existence Svazu (i jeho širší mezinárodní zázemí) důležitým prvkem pokračující sebeidentifikace, specifické sounáležitosti a vystupování navenek jako vymezené skupiny.

Jak bylo ukázáno v kapitole o sebepojetí skupiny, tendence se stále více překlápěla ke spolupráci s dalšími sdruženími a ke sjednocování vzájemných aktivit. Nejtěsnější propojení probíhalo se Svazem národní revoluce, který sdružoval zejména odbojáře, partyzány a další skupiny, které se účastnily „boje za svobodu“. Tento důležitý posun od „oběti“ k „aktivnímu bojovníkovi“ se projevil i v rámci SOPV. Zřejmě navazoval na obecnější tendence, zároveň je svým postojem i formoval. Sbližování vyvrcholilo po únorovém převratu, kdy došlo k očistě

Indiana University Press, 1990. Jak např. autor upozorňuje, vytváří se zde vztahem přímého svědka – spisovatele určitý narativ vyprávění a specifická rétorika, oscilující mezi „osobním svědectvím“ a snahou o faktografické uchopení, až po vytvoření určitých archetypů. Tamtéž s. 54 an. a s. 99 an.

¹⁵⁴⁰ Jak již bylo řečeno, některé osvobozené tábory navštívil i B. Ečer. Více k jeho činnosti vzpomínky EČER, Bohuslav, CENK, Edvard, ed.: *Jak jsem je stíhal*. Praha: Naše vojsko, 1946, nebo odborné zpracování DUDÁŠ, Michal: *Bohuslav Ečer: český lovec nacistů*. Vydání první. Praha: Academia, 2019. K fungování Komise Spojených národů pro válečné zločiny a norimberskému procesu např. ČERNÁ, Dagmar. *Norimberský proces*. Praha, 2007. Rigorózní práce. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Katedra německých a rakouských studií. Vedoucí práce Pešek, Jiří. Jako jeden ze svědků se Norimberského procesu zúčastnil i zmiňovaný F. Bláha, lékař a československý zástupce Mezinárodního výboru v Dachau, který byl zároveň i členem očistné komise SOPV. Za svůj výstup na soudním přelíčení ve dnech 27. 10. – 13. 12. 1945 dostal i oceňující potvrzení hlavního prokurátora případu Dachau: *Dr. František Bláha byl neocenitelnou pomocí při přípravování i provádění žaloby proti 40 obžalovaným. Dr. Bláha používá svých obdivuhodných znalostí v oboru medicíny a jsa dobře obeznámen se všemi zlotřilostmi, jež se v konc. táboře děly, přispěl ohromným přínosem ke zdaru obžaloby a největším dílem se zasloužil o úspěch celého přelíčení*. ANM, fond Fr. Bláha, k. 1, č. 31, Potvrzení o svědectví, 13. 12. 1945.

¹⁵⁴¹ Po půl roce činnosti měl svaz podle některých zpráv v tisku 150 000 členů a 500 poboček (Právo lidu 27. 11. 1945). To ovšem neodpovídá údajům, které zveřejňoval či evidoval samotný Svaz. V ročence z r. 1947 uváděl přes 70 tis. členů. Zároveň ne všichni byli bývalí političtí vězni, určitý podíl měli i pozůstalí. Pro představu poměrů uvedme (bohužel nedatovaný a zařazený v časově neuspořádaném souboru) přehled, kdy z celkového tehdejšího počtu téměř 62 700 členů bylo přibližně 48 tis. „vězňených“ a přes 14 tis. „pozůstalých“. NA ČR, fond ÚV SPB, k. 18, složka SOPV Seznamy členů [nedatováno].

¹⁵⁴² Mezinárodní výbory se týkají sdružování vězňů největších táborů, případně okolí (Osvětim, Buchenwald, Ravensbrück, Dachau, Neuengamme ad.). Např. k činnosti a komemoracím mezinárodního výboru v Mauthausenu ANP, fond 88AJ980, Amicale de Mauthausen.

jednotlivých svazů skrze tzv. akční národní výbory.¹⁵⁴³ V zájmu obecné tendence vytváření jednotných organizací se 8.-9. 5. 1948 sešly ústřední výbory SOPV, Svazu národní revoluce¹⁵⁴⁴ a Československé obce legionářské¹⁵⁴⁵ a dohodly vzájemné sloučení pod názvem **Svaz bojovníků za svobodu**.¹⁵⁴⁶ Tím se obecný posun k tomuto vnímání a rétorice zásluh za obnovu svobody ještě více upevnil.

Ve výhledu dodejme, že sjednocovací aktivity pokračovaly i v následujícím období. Na Slovensku došlo v létě stejného roku ke sdružení tamních organizací pod názvem Zváz ľudových protifašistických bojovníkov.¹⁵⁴⁷ Na podzim se obě „národní“ organizace sešly, aby domluvily budoucí sloučení v celonárodní organizaci. K tomu došlo r. 1951 pod názvem Svaz protifašistických bojovníků.¹⁵⁴⁸

Nuceně nasazení

Početně největší (odhady hovoří o počtu 350 až 600 tis. osob), ale zároveň nejméně proklamovanou skupinou, byli nuceně nasazení. Zájem o ně se v posledních několika desetiletích opět zvýšil. Období po skončení války obvykle bývá jednou z kapitol zmíněných výzkumů.¹⁵⁴⁹ Spolu se „znovuobjevením“ tématu se odborníci chopili zejména kvalitního zpracování v popularizační¹⁵⁵⁰ a vzdělávací oblasti.¹⁵⁵¹

---

¹⁵⁴³ Oba Svazy prověřování svých členů (jejich internaci či účast v odboji) řešily v podstatě po celou dobu od konce války, protože v mnoha případech bylo dokazování pravdivosti složité. Po r. 1948 se k tomu přidaly i čistky politické, které řadu současných členů vyloučily.

¹⁵⁴⁴ Svaz národní revoluce (předseda J. Grňa) sdružoval domácí protinacistický odboj a byl již zastřešující organizací dalších organizací – Sdružení českých partyzánů (předseda R. Slánský), Sdružení pražského povstání (předseda italský legionář J. Houra) a Sdružení národního odboje (předseda E. Pluhař). CHALOUPKOVÁ, Maria: *Svaz protifašistických bojovníků*. In: *Paginae historiae: sborník Národního archivu*, Praha, Národní archiv Sv. 26, č. 2 (2018), s. 61, pozn. č. 4.

¹⁵⁴⁵ Po válce se obnovila v r. 1921 založená Československá obec legionářská (předseda J. David), jejíž někteří členové se zapojili do vojenských či odbojových aktivit i během 2. světové války. V r. 1947 zastřešila legionářská organizace i Sdružení československých zahraničních vojáků 2. odboje (předseda P. Gajdoš). CHALOUPKOVÁ, Maria: *Svaz protifašistických bojovníků*, c. d., s. 61.

¹⁵⁴⁶ Jejím předsedou byl zvolen dosavadní předseda SOPV Ladislav Kopřiva (vězněný za války v Dachau a účastný na činnosti Národního výboru v Dachau). Cíle Svazu bojovníků za svobodu podle stanov byly prakticky shodné s cíli SOPV (boj proti fašismu, hájit zájmy členů, posílit jednotu). Nicméně bylo zdůrazněno, že jde o bojovníky za státní národní svobodu a bojovníky proti fašismu a nacismu. CHALOUPKOVÁ, Maria: *Svaz protifašistických bojovníků*, c. d., s. 62.

¹⁵⁴⁷ Jeho předsedou se stal Karol Šmidke. Zváz sdružil několik slovenských organizací – Zváz slovenských partizánov, Zváz vojakov povstania, Zváz protifašistických politických väznov a ilegálných pracovníkov a místní legionářskou obec. PETERKOVÁ, Aneta: *Vznik a první roky Svazu protifašistických bojovníků. Mezi centrem a Benešovskem*. Praha, 2020. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin. Vedoucí práce Randák, Jan, s. 25.

¹⁵⁴⁸ Ten byl v r. 1969 přejmenován na Český svaz protifašistických bojovníků a v r. 1990 na Český svaz bojovníků za svobodu. CHALOUPKOVÁ, Maria: *Svaz protifašistických bojovníků*, c. d., s. 62, pozn. 13.

¹⁵⁴⁹ Již klasickým dílem tohoto tématu je zpracování F. Mainuše. Z pohledu repatriace zachycuje např. útky a stručně i konec války, život osvobozených v repatričních táborech, tamní podmínky a činnost národních výborů a až několikátýdenní či měsíční vyčkávání repatriace. MAINUŠ, František: *Totálně nasazení (1939-1945)*.

Upozadění nuceně nasazených v historické paměti i zkoumaných tématech nebylo v případě Československa ojedinělé.¹⁵⁵² Postavení těchto přemístěných bylo problematické v několika ohledech. Jedním z nich bylo povědomí, že svou prací v podstatě přispívali válečnému průmyslu. Diskutabilní rovněž byla nedobrovolnost práce v Německu, jak vyznívalo i z některých výsledkových protokolů. Tyto aspekty nekonvenovaly se symbolikou oběti, tak jak byla po válce i skrze repatrianty prezentována. Přes svědectví o sabotážích či záměrné laxnosti práce se tento narativ neujal jako dostatečný „přínos“ nasazených k porážce nepřítele a k osvobození. Opomenout nelze ani fakt, že zejména, co se týče ročníků totálního nasazení, šlo o mladé lidi, kteří se vraceli do svého rodinného zázemí a, zjednodušeně řečeno, pokračovali ve svém dosavadním životě. Nicméně zkušenost vykořenění a perzekuce v mnohých z nich přetrvala.¹⁵⁵³

Jednu z významných rolí také hrál fakt, že nuceně nasazení se nesjednotili v rámci vlastní (či obecnější) organizace. Místo, kam se mohli k hájení svých zájmů obracet, zastával sice

---

Praha: Mladá fronta, 1974, s. 204-8. Z novějších děl např. komplexně zpracované s přehledem jednotlivých států SPOERER, Mark: *Nucené práce pod hákovým křížem: zahraniční civilní pracovníci, váleční zajatci a vězni ve Třetí říši a v obsazené Evropě v letech 1939-1945*. Praha: Argo, 2005.

¹⁵⁵⁰ Uvedme např. katalogy k výstavám Nucená práce (2014), Totálně nasazení (2008) a Museli pracovat pro říši (2004) seznamující uceleně a názorně s problematikou. BINNER, Jens et al., *Nucená práce: Němci, nuceně nasazení a válka*. Praha: NLN, 2014, HAVLÍKOVÁ, Jana et al.: *Im Totaleinsatz: Zwangsarbeit der tschechischen Bevölkerung für das Dritte Reich: [Katalog zur Ausstellung] = Totálně nasazení: nucená práce českého obyvatelstva pro Třetí říši*. Prag: Deutsch-Tschechischer Zukunftsfonds, 2008 a HAVLÍKOVÁ, Jana et al.: *Museli pracovat pro Říši: nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva v letech 2. světové války: doprovodná publikace k výstavě pořádané Státním ústředním archivem v Praze, Ústavem pro soudobé dějiny AV ČR a Kanceláří pro oběti nacismu ČNFB*. Praha: Státní ústřední archiv, 2004 a k ní vydaný sborník prací: PAŽOUT, Jaroslav, KOKOŠKA, Stanislav, KOKOŠKOVÁ, Zdeňka (eds.): *Museli pracovat pro Říši: nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva v letech 2. světové války: sborník ze semináře konaného ve Státním ústředním archivu v Praze dne 2. dubna 2004*, Praha: Státní ústřední archiv, 2004.

¹⁵⁵¹ Zdařilou a komplexní příručkou ke vzdělávání je ADAM, Alfons a kol.: *Nucená práce 1939-1945: příběhy pamětníků ve výuce: příručka pro učitele k online výukovému prostředí*. Praha: Živá paměť o.p.s., 2016.

¹⁵⁵² Tento fenomén považuji za jednu ze zajímavých otázek ke studiu paměti války, národních hrdinů a obětí, která nabízí širší komparativní možnosti. Obdobná tendence je např. předmětem diskuzí ohledně válečné paměti a hrdinů ve Francii. Případ tamních nuceně nasazených (STO – Service du Travail Obligatoire), kterých bylo okolo 600 tis., byl v mnohém obdobný. Jak uvádí např. C. Bonnetová, ve Francii se v paměti druhé světové války upřednostnil obraz Francie bojující a odbojářské. Představa nuceně nasazeného dělníka, poslaného v rámci zákonů vlády kolaborace do Německa do tohoto obrazu nezapadala. Tato skupina byla v podstatě vyčleněná z komemorativních událostí či výukových materiálů. Paradoxně se její vzpomínkové akce konaly spíše ve spolupráci s Německem. Obnova povědomí ve veřejnosti i vzdělávacím prostředí stoupá teprve v posledních dvou desetiletích. BONNET, Cécile: *Les lieux de mémoire STO en Allemagne*, in: Cahiers d'Études Germaniques 53 (2007), s. 179-194, dále také SPINA, Raphaël: *Histoire du STO*, Perrin 2017, s. 410 an. či LAGROU, Pieter: *Mémoires patriotiques et occupation nazie. Résistants, requis et déportés en Europe occidentale, 1945-1965*, Bruxelles: Complexes 2003. Rovněž autoři příručky *Nucená práce 1939-1945* poznamenávají, že se v německé společnosti vedla debata o nuceném nasazení jako formě nacistického bezpráví již od 80. let na základě disertační práce U. Herberta. ADAM, Alfons a kol.: *Nucená práce 1939-1945*, c. d., s. 5.

¹⁵⁵³ F. Mainuš na tento fakt také naráží: *Válka dávno skončila. Nový život s každodenními starostmi překryl milosrdným zapomením prožitá strádání, avšak ve vzpomínkách tisíců jsou obrazy z doby nasazení stále živé. Vryly se do jejich podvědomí nesmazatelně, že je ani dlouhá desetiletí zcela nevyhladila. (...) Historikové opomenuli tuto stránku okupace, a tak jen díky několika dílům našich spisovatelů nezmišel obraz totálního nasazení zcela z povědomí veřejnosti*. MAINUŠ, František: *Totálně nasazení (1939-1945)*. Praha: Mladá fronta, 1974, s. 8.

repatriační odbor, zůstával ovšem úřadem (navíc dočasným), který případně zajistil příspěvek, náhradu mzdy nebo ozdravný pobyt. Nuceně nasazení se tak ve větší míře sjednotili ve Svaz nuceně nasazených až o několik desítek let později. Vznik organizace nebyl náhodný. Zastávala zájmy odškodnění bývalých nuceně nasazených.¹⁵⁵⁴ Zároveň s jejich aktivitou a s tím souvisejícím fungováním dalších organizací se zvýšil i zájem o tuto problematiku v řadách odborné i široké veřejnosti.¹⁵⁵⁵

Emigrace po r. 1948

Čechoslováci se v rámci studia Displaced Persons objevují ve větším měřítku ještě i v pozdějším období. Podíl Čechoslováků mezi nerepatriovanými DP's a jejich vystěhování mezi roky 1945-1947 nebylo tak intenzivní, jako např. v případě Polska (a to jak polských Židů, tak Poláků, kteří zůstali z důvodů politických či ekonomických). Ve zvýšené intenzitě se však emigrace Čechoslováků vyskytuje opět po únorových událostech 1948. O téma poúnorové emigrace je v české historiografii značný zájem. Působí i několik institucí, které spravují archivní dokumenty s tématem spojené.¹⁵⁵⁶ Odchody a dočasné setrvání v rukou mezinárodních institucí (tedy zejména IRO) se v některých výzkumech objevuje jako jedna z kapitol.¹⁵⁵⁷ Vzbuzuje, zejména svým politickým rozměrem, zájem i u zahraničních badatelů.¹⁵⁵⁸ Samostatně se tomuto období pobytu Čechoslováků v táborech věnuje

---

¹⁵⁵⁴ Otázka odškodnění obětí po válce byla velice komplikovaná a v případě nuceně nasazených opožděná, mezi lety 2001 a 2007 jej obdrželo přes 75 tis. osob. ADAM, Alfons a kol.: *Nucená práce 1939-1945*, c. d., s. 7. Více k tomu též dopodrobna JELÍNEK, Tomáš: Nucená práce pro německé hospodářství za 2. světové války a cesta k její kompenzaci: východiska – jednání – výsledky. In: *Acta Universitas Carolinae – Studia territorialia XI* (2008), s. 223-367.

¹⁵⁵⁵ Jmenujme zejména organizaci Živá paměť, navazující na činnost Česko-německého fondu budoucnosti (řešícího otázky odškodnění), která v rámci své péče o oběti fašismu a nacionálního socialismu ve velké míře zahrnuje i bývalé nuceně nasazené a jejich rodinné příslušníky.

¹⁵⁵⁶ Viz např. Tomáš MOTLÍČEK - Jiří ŠMERAL, *Průvodce po fondech a sbírkách Centra pro československá exilová studia při Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci*, Olomouc 2007 nebo Milena SECKÁ - Jiří KŘEŠŤAN - Jan KAHUDA (eds.), *České archivy a prameny k dějinám zahraničních Čechů*, Praha 2007.

¹⁵⁵⁷ HORÁK, Pavel: *Stranické legitimace, vážení!: československá sociální demokracie na útěku poválečnou Evropou (1948-1953)*, Praha: NLN, 2015, s. 109 an. nebo MANDELÍČKOVÁ, Monika: *Historie v exilu: československá exilová historiografie v letech 1948-1989*, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 2017, s. 33 an. Velká část i popularizační literatury se věnuje spíše samotnému fenoménu způsobu útěků, případně v souvislosti s následujícím životem, „mezidobí“ v táborech však zmiňuje okrajově. Např. DVOŘÁKOVÁ, Zora: *Politikové na útěku: osudy změněné 25. únorem 1948*. Praha: EPOCHA, 2004, PEJČOCH, Ivo: *Útěky za železnou oponu*. Cheb: Svět křídla, 2009 a další.

¹⁵⁵⁸ HOFFMANN, Roland J.: *Die Anfänge der Emigration aus der Tschechoslowakei nach der kommunistischen Machtergreifung vom Februar 1948 und die provisorische Aufnahme der Flüchtlinge in der amerikanischen Besatzungszone Deutschlands*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR, 1996, s. 66 an., DUFOIX, Stéphane: *Politiques d'exil: Hongrois, Polonais et Tchécoslovaques en France après 1945*. Paris: Presses Universitaires de France, 2002, LENORMAND, Paul: *Les déplacés tchécoslovaques en Allemagne et en Autriche*, in: DEFRANCE, Corine (eds.): *Personnes déplacées*, c. d., s. 115-133 a další.

podrobněji M. Nekola. Komplexně pojatý, i když spíše popularizační titul představuje jeho kniha *Na cestě za svobodou*.¹⁵⁵⁹

Právě „poúnorová emigrace“ vytvořila v uprchlických táborech podobné dlouhodobější společenské, politické i kulturní struktury, jaké existovaly v národnostních či smíšených DP-Campech v případě dlouhodobých repatriantů.¹⁵⁶⁰ Zatímco v předchozí „hard-core“ DP populaci netvořili Čechoslováci více než desetiny či jednotky procent, od r. 1948 odchází „na Západ“ velké množství lidí, odhady pro období 1948-1953 mluví o přibližně 50-60 tis.¹⁵⁶¹ Otázka uprchlictví se silně zpolitizovala, a to částečně i vůči předchozím přemístěným osobám.¹⁵⁶² S tím byla spojená jak negativní československá propaganda vůči emigraci,¹⁵⁶³ tak obávané výsledky ze strany západních autorit, jejichž výsledek ovlivnil možnosti uprchlíků k další emigraci.

Z pohledu studovaného tématu poválečných Displaced Persons tak tato poúnorová emigrace spadá již do pozdějšího významu a skladby skupiny (silně propojené s pozdější emigrací). Dostává se do rukou IRO či místních německých orgánů (pokud dotyční „neprošli“ výsledkem).¹⁵⁶⁴ Připomeňme, že politika této organizace je rovněž odlišná od poválečného období. IRO již byla institucí západních mocností a tudíž prakticky jejím politickým nástrojem v počínajícím období studené války. Ačkoli také měla participovat na řešení poválečné situace přemístěných osob, těžiště se přelilo z repatriační na emigrační agendu. To se týkalo z velké části i Čechoslováků, toto mezidobí proto pro mnohé z nich bylo momentem rozhodujícím o jejich další životní cestě. Zároveň někteří z nich se usídlili v Německu a zapojili se i do tamních exilových aktivit.

---

¹⁵⁵⁹ NEKOLA, Martin: *Na cestě za svobodou: Češi v uprchlických táborech po únoru 1948*. Praha: Euromedia Group, 2020; k tématu se vyjadřují i autorovy další popularizační počiny, např. Martin NEKOLA, *Osobnosti poúnorového exilu: 1948*, Praha 2018 nebo komiksově zpracování Martin NEKOLA, Jakub DUŠEK, *Do švestek jsme doma: příběh poúnorového exilu*, Praha 2018 a další.

¹⁵⁶⁰ Fungovalo zde v omezené míře i vyučování (Čechoslováci dokonce zřídili „táborovou univerzitu“ Masarykovu univerzitní kolej československých studentů v exilu), zájmové organizace (Sokol, Orel, skautské hnutí), pěstoval se duchovní i kulturní život a vydával vlastní tisk. Viz k jednotlivým aktivitám NEKOLA, Martin: *Na cestě za svobodou*, c. d., s. 103-129.

¹⁵⁶¹ Tamtéž, s. 11.

¹⁵⁶² Známe jsou např. perzekuce vůči vojákům západního zahraničního odboje. K armádním čistkám vůči „zápasníkům“ a dalším skupinám viz např. HANZLÍK, František: *Diskriminace a perzekuce vojáků v Československu v letech 1945-1955*. Praha: Powerprint s.r.o., 2015 či TOMEK, Prokop: *Poválečná perzekuce bývalých československých příslušníků RAF*. In: *Dějiny a současnost* 32, 2010, s. 34-39.

¹⁵⁶³ Např. publikace SUCHÝ, Čestmír, BREJCHOVÁ, Jiřina a HOCHMAN, Jiří: *Emigranti proti národu*. Praha: Mladá fronta, 1953.

¹⁵⁶⁴ Během výsledku se dokazoval např. odchod z obavy před represí či politických důvodů, ekonomické pohnutí nebyly opodstatněným k útěku. Jak upozorňuje M. Nekola, dotazníky byly připravené pro předchozí období a nerefletovaly dostatečně změněnou situaci, což se upravilo až v r. 1949, ale zároveň proces zpřísnilo. Na výsledku pak mnohdy záležely další šance uprchlíka k emigraci. NEKOLA, Martin: *Na cestě za svobodou*, c. d., s. 97-101.

Závěr

Po skončení druhé světové války se na osvobozeném území v Evropě nalézalo velké množství osob, které byly (často nuceně) přemístěny. Rozsah a povaha tohoto „vykořenění“ se vymykaly dosavadním zkušenostem. S koncem války přesuny neustaly, naopak, další skupiny obyvatel (zejména německé národnosti) byly trvale vysídlovány. I když nepočítáme např. pokračující mohutné postupy vojsk, byly v pohybu bezprostředně po válce miliony lidí. Odhady pro počty přesunů v tomto období se pohybují okolo 20 milionů osob, jiné (zahrnující širší válečný a poválečný horizont) mluví až o 55 mil. přemístěných, vyhnaných či uprchlých osob. Více než deset milionů tvořili lidé, kteří se mimo své původní bydliště dostali následkem nacistické perzekuce, hospodářské a ideologické politiky, nebo v jiném důsledku válečných operací. Největší část z nich tvořili nuceně nasazení, dále pak osvobození z koncentračních a jiných táborů, ale i evakuovaní, vystěhovaní apod. (a paralelně se v podobném smyslu řešila i otázka válečných zajatců). S problémem velkého množství přesunutých, vysídlených a pohybujících se osob Spojenci počítali a zahrnují jeho řešení do svých dlouhodobých plánů na poválečnou obnovu.

Tyto přemístěné civilní osoby, kterým byl dán status **Displaced Persons**, se měly podřídit kontrole a včlenit do připravené organizace. Politika vůči nim v sobě nesla hlubší představy o nastavení poválečného uspořádání. Včlenění do jedné kategorie (Displaced Persons) sice vycházelo spíše z věcného hlediska, vytvořil se však takto „shora“ určitý sjednocený celek osob. Ačkoli vnitřně byl silně heterogenní a výchozí situaci neměly jednotlivé podskupiny stejnou, byly zde společné prvky, které tuto **skupinu nadále formovaly**. Výrazným společným jmenovatelem byla zkušenost vykořenění, případně určité formy perzekuce. Rovněž společný pobyt v péči spojeneckých orgánů, jednotný administrativní postup, určité specifické zacházení s nimi (vedle např. místního obyvatelstva), stejně jako společně strávený čas v rámci jednoho celku, se na vnímání a fungování skupiny projevil.

Dalším zásadním společným momentem, který tento pobyt provázel, bylo určité „**provizorium**“ či „**mezidobí**“. S postupujícím časem se tyto společné prvky posilovaly a zejména u dlouhodobě pobývajících v tábore působily na výraznější sebepojetí skupiny, které doprovázel i specifický způsob života, jednání a v neposlední řadě pozice ve vztahu k autoritám. To vše se dělo v mimořádně dynamické době, označované někdy za období tranzice, a to zejména politické a ideologické. Displaced Persons jako přemístěné osoby se v tomto meziprostoru pohybovaly a odrážely problémy doby. Toto se týkalo zejména

dlouhodobě přebývajících Displaced Persons, kdy řady poválečných přemístěných doplnili noví uprchlíci, zejména ze zemí tvořícího se východního bloku. I bezprostředně poválečnou dobu však doprovázely mnohé dynamické procesy, které se v zacházení s Displaced Persons projevíly.

Téma poválečných Displaced Persons v sobě, i z výše uvedených důvodů, zahrnuje širokou problematiku a postupem času se stalo svébytnou badatelskou disciplínou. Tato práce se mimo jiné zabývala otázkou, zda je nosné využití této perspektivy pro československý případ. Českoslovenští představitelé i přemístění z Československa byli **součástí tohoto procesu**, a to jak na straně organizační, tak na straně příjemců pomoci. V tomto ohledu toto pojetí zapadá do mezinárodního výzkumu a lze v něm najít určitý vývoj a specifika. Ve sledování československé participace na plánovacím procesu i na samotném průběhu péče o Displaced Persons se předkládaná práce pokusila analyzovat roli a obecnější i vlastní cíle československých vládních orgánů, které skrze tyto činnosti prosazovaly.

Rovněž pohled na československé Displaced Persons se ukázal jako inspirativní, ačkoli se vymykal obvyklému pojetí studia těch, kteří v DP táborech dlouhodobě přebývali. Spíše než vliv postupně se stupňujícího napětí mezi dvěma mocenskými bloky se zde dala sledovat určitá dynamika československé společnosti, která po válce vstupovala do odlišných podmínek politických, společenských i hospodářských. Osoby, které z tohoto vývoje na jistou dobu (nedobrovolně) vystoupily, tak svým způsobem hledaly (či jim bylo hledáno) určité místo. Otázkou zůstávalo, zda důsledkem této zkušenosti mělo být postupné zařazení do společnosti, či zda toto vykořenění a mimořádná válečná zkušenost mohlo dát vzniknout jejich zvláštnímu postavení.

Organizace péče o poválečné Displaced Persons byla součástí **dlouhodobějšího vývoje politiky vůči uprchlické problematice**. Dosavadní řešení se vztahovala k určité vlně uprchlíků, případně stála na hraně pomoci garantované politicky a zajišťované dobrovolnými organizacemi. V průběhu let, a z povahy migrací jako takových, se ovšem nastolila širší mezinárodní spolupráce. V rámci Společnosti národů v průběhu meziválečné doby vzniklo několik institucí, které měly zavázat smluvní státy k širší a jednotné spolupráci v přístupu k uprchlíkům. S tím se pojily i snahy o definici jejich statusu a nároků. Důvody ke kooperaci států byly ve velké míře pragmatické – hospodářské, sociální i bezpečnostní. Podobně tomu bylo v počátcích promýšlení, jak se postavit k poválečným Displaced Persons. Svým způsobem byly v tomto ohledu nucené válečné přesuny specifické. Předpokládalo se, že tito

přemístění lidé se budou chtít do svých původních domovů vrátit, tedy šlo o jakousi „obrácenou“ logiku. Péče a potřebná první pomoc jim měla být zajištěna zejména před přesunem. Měla zároveň sloužit jako kontrola, a to v širším slova smyslu. Předně se mělo zabránit neovladatelnému pohybu milionů osob všemi směry po kontinentě, a tedy i hrozbám bezpečnostním, zásobovacím a zdravotním. V době stále probíhajících bojů se tím také mělo zamezit přítomnosti civilistů v pásmu vojenských operací. V rámci poválečné rekonstrukce šlo o prioritní záležitost, vzhledem k povaze přesunu se také předpokládala jeho **dočasnost**, což se odrazilo na strategiích přístupu k Displaced Persons i konstituování příslušných organizací.

Zároveň se uplatňovala kontrola politická, přístup se tedy nevztahoval jen na problém transferu, ale přidělením statusu a poskytnutím péče se prosazovaly určité principy. Displaced Persons nebyly rozděleny dle důvodu přemístění, ale podle toho, zda příslušely mezi země spojenecké (Allies) či nepřátelské (Enemy, ex-Enemy), případně další případy. Toto pojetí nastolilo zejména dvě hlediska. Jednak **vymezilo stranu vítěznou a poraženou**, přičemž adekvátní asistence byla poskytnuta příslušníkům „spojeneckých DP“, které tím získaly značná privilegia. Jednak, přes zkušenost s extrémními dopady nacionalismu za války, se nadále jako základní jednotka politiky proklamovalo hledisko národnosti (pojímané v podstatě jako státní příslušnost). Displaced Persons podle něj měly být posuzovány, rozdělovány i vzájemně shromažďovány (což se vzápětí v některých případech ukázalo jako značně problematické).

Ve způsobu „řešení“ v souvislosti s tím se zároveň lišil základní pohled na problém mezi Spojenci samotnými. SSSR prosazoval repatriaci **nucenou**, jak vůči vlastním státním příslušníkům a jejich návratu, tak vůči „cizincům“ na území jimi spravovaném a jejich odchodu. Tuto strategii podnítila i širší prosazovaná politika etnické homogenizace obyvatelstva. Spojenci západních mocností, zejména ve spolupráci U. S. A. a Británie, naopak předpokládali **repatriaci dobrovolnou**, resp. počítali s tím, že se Displaced Persons budou chtít vrátit. Zároveň ponechávali prostor k vlastnímu rozhodnutí, ačkoli systémově neřešili, jak přistupovat k těm, kteří návrat odmítnou. I v dalších otázkách se správa mezi SSSR a „západními Spojenci“ odlišovala, což se odrazilo i v péči o Displaced Persons. Koncepce široké součinnosti se prosadila v budoucích západních okupačních zónách. Se SSSR byly postupně uzavřeny dohody o určité spolupráci a vzájemné výměně přemístěných a válečných zajatců druhé strany, nicméně politika vůči přemístěným se oddělila. V pozdějším období, v souvislosti se zvyšující se tenzí mezi oběma bloky, se tento rozkol, zosobněný i v přístupu

k Displaced Persons, prohloubil. Mluvíme-li tedy o poválečné politice vůči Displaced Persons, sledujeme tento vývoj a spolupráci na území spravovaných západními Spojenci.

Výše nastíněný základní rámec byl dlouhodobě vyjednáván a následně prosazován skrze vytvořené struktury. V nich je znatelná **kontinuita, myšlenková i personální**, se způsobem řešení minulých nejen uprchlických, ale i humanitárních krizových situací. Významným počinem dílčích snah a plánů bylo v r. 1943 vytvoření organizace UNRRA, která mimo svůj cíl hospodářské obnovy vytvořila i širokou mezinárodní platformu pro diskusi ohledně péče o poválečné Displaced Persons. Její postupné definování se sice nadále drželo „pouze“ osob přemístěných v důsledku války, nicméně pro tuto širokou skupinu stanovovalo původně v poskytnutí první pomoci výrazné nediskriminační pojetí. Paralelně se do problému při plánování osvobozovacích operací zapojily vojenské složky SHAEF, čímž znatelně ovlivnily organizační charakter péče o repatriaci. Na základě dohody o vzájemné spolupráci na podzim r. 1944 se organizační síť sjednotila. V době osvobození převzala armáda zodpovědnost a vytvořila síť záchytných center i spolupracujících styčných důstojníků vyslaných jednotlivými spojeneckými státy k administrativě „vlastních“ Displaced Persons.

Československo se do dlouhodobých diskuzí zapojilo **skrze svou exilovou vládu v Londýně**, a to nejprve do plánovacích aktivit na britské půdě, poté v rámci UNRRA, jejímž bylo jedním ze zakládajících členů. Důležitým výchozím bodem v tomto případě bylo, že, v rámci širší politiky obnovy Československa v jeho předválečné podobě, stáli jeho představitelé i československé (a to české i slovenské) přemístěné osoby na „vítězné“ straně, tedy mezi spojeneckými národy. Rovněž československé orgány se opíraly o vlastní dlouhodobější zkušenosti s meziválečnými uprchlíky i přesuny vlastních občanů (při repatriaci a reemigraci po první světové válce, péči o uprchlíky z pohraničí v r. 1938 ad.). I v československém případě se v politice repatriace uplatnila **personální, resortní, procesní i institucionální kontinuita**.

V průběhu celého vyjednávání se na mezinárodním poli snažili představitelé **prosadit československá specifika**. Status DP obecně byl uznáván pro přesuny „v důsledku války“, tedy od září 1939. Československo pro svůj případ preferovalo formulaci, že se přesun osob uskutečnil „v důsledku válečných činů nepřítelů“. Na základě toho požadovalo posunutí počátečního data k uznání statusu DP na konec září 1938 (tedy od událostí po podepsání mnichovské dohody). Druhým okruhem, který byl problematický, ale pro československou vládu zásadní, byla možnost československých orgánů odmítnout repatriaci Němců a Maďarů

(s výhledem na jejich budoucí vysídlení) a to i přesto, že byli před válkou československými státními příslušníky. Zejména druhý jmenovaný požadavek určoval jejich argumentaci po celou dobu vyjednávání. Na mezinárodní platformě však byl v rozporu s obecně přijímanými konvencemi (které se opíraly v otázce repatriace o spojeneckou státní příslušnost). Československo se proto snažilo tuto pozici vyjednávat alespoň neformálně, případně ji zahrnout do postupně uzavíraných mezistátních repatričních dohod. Podobnou překážku opět tento argument tvořil při vyjednávání dohody se SHAEF, která i vzhledem k dalším námitkám nebyla uzavřena. Protože ale již začaly osvobozovací operace a potřeba spolupráce se stala neodkladnou, podepsalo Československo se SHAEF na podzim r. 1944 jednostrannou dohodu. V jejím rámci se přiznávala spolupráce s československými repatričními styčnými důstojníky v obecném měřítku, které umožňovalo v určitých mezích vlastní interpretaci jejich rozhodovacích pravomocí.

Československé orgány tak vlastní **představu prosadili** ve velké míře **skrze vnitřní předpisy** a skrze samotnou **aktivitu repatričních styčných důstojníků**. V rámci směrnic, zejména o vydání repatričního víza schválených definitivně v únoru r. 1945, se formulovala představa určitého „předvýběru“ toho, kdo měl být součástí poválečné československé společnosti. V zásadě se jednalo o Čechy a Slováky (resp. Rusíny, jejichž otázka již ale byla v této době otevřená), kteří po 29. 9. 1938 opustili Československo (nebo byli dočasně v cizině a nemohli se vrátit). Jejich repatriace po prošetření dokumentů nebyla sporná. Němci a Maďaři podléhali dalšímu prověřování, zda zachovali věrnost Československé republice.

Styční důstojníci neměli jen úlohu prověření z hlediska nároku na repatriaci. Po dlouhých letech rozdělení československé politické scény také **komunikovali vládní politiku** poválečného uspořádání a nastaveného rámce spolupráce s mocnostmi, jak se západními, tak se SSSR. Protože došlo, na rozdíl např. od Polska, alespoň formálně ke sjednocení jednotlivých exilových i domácích politických proudů, českoslovenští přemístění neodmítali ve větším měřítku repatriaci do vlasti. V tomto se jejich případ **přibližuje repatriaci tzv. západních národů** (Francouzů, Belgičanů apod.), u kterých byla tendence obdobná. Určitých limitů takto nastaveného rámce se dotýkaly konkrétní sporné otázky, které museli styční důstojníci v praxi řešit. Ve velké míře se týkaly opět otázek přidělení repatričního víza (rodinným příslušníkům, zajatcům), šlo ale i o ryze praktické úkoly.

Samotný **průběh organizace mezi osvobozením a repatriací**, jehož výzkum tvoří významnou kapitolu předkládané práce, byl složitým a dynamickým procesem, který se

v průběhu poměrně krátkého času, co do cílů a postupu, proměňoval. Jeho vykonavateli byli zejména repatriační styční důstojníci, navázaní jednak na mezinárodní politiku, jednak na dané československé směrnice a jejich případné upřesnění skrze komunikaci s vládními orgány. Základní rámec opět nastavila rozsáhlá organizační struktura. Styční důstojníci byli přidělení ke konkrétní armádní jednotce, což určovalo jejich místo v hierarchii a podřízení danému vojenskému veliteli a v neposlední řadě územní dosah. Jednotlivá velitelství se opírala o širší dohody, mimo jiné i vůči Displaced Persons. To zajistilo **jednotný přístup** a tím pádem organizovaný postup. Tento rozdíl je znatelný zejména při srovnání se zajišťováním obdobných záležitostí z oblastí východní sovětské okupační zóny. Zde bylo potřeba každou jednotlivou záležitost vyjednávat s příslušným vojenským velitelstvím, které vyžadovalo stvrdit podmínky na druhé straně oficiální vládní či vojenskou autoritou, postavení „úředníků“ přitom často nebylo v hierarchii dostačující. Řešení různých otázek se tak značně protahovalo, způsobovalo např. několikerou služební cestu k danému velitelství, pro potvrzení a zpět. Tento postup také doprovázely nejasnosti ohledně výsledného postupu a jeho roztržitost, na kterou zase nemohly dostatečně flexibilně reagovat další orgány. Na druhou stranu i tato forma měla své opodstatnění, velitel dané oblasti mohl dané rozhodnutí učinit s ohledem na momentální situaci a potřeby.

Západní Spojenci spravovali otázku Displaced Persons v rámci **výkonného orgánu pro záležitosti Displaced Persons (CDPX)**, který byl součástí sekce SHAEF pro civilní záležitosti. Tento úřad dočasně přetrvával i poté, co SHAEF ukončila v půlce července 1945 svou činnost. Zajistila se tím kontinuita v postupu při (v té době intenzivně) probíhajících repatriačních činnostech. Správa území poté byla rozdělena na okupační zóny americkou, britskou a francouzskou, které byly řízeny příslušnými vojenskými vládami. Českoslovenští repatriační styční důstojníci byli rozmístěni v jednotlivých zónách a u každé správní okupační autority měli svého vedoucího zástupce. V terénu pak fungovaly další desítky repatriačních styčných důstojníků, obvykle dohlížejících na několik shromažďovacích center v oblasti, nebo přidělených na určité místo (zejména v případě větších táborů).

Po osvobození prosazovala armáda mezi přemístěnými tzv. Standfast Policy, tedy jejich setrvání na místě a vyčkání do organizovaného transportu. V první řadě bylo nutné **zajistit vyhovující životní podmínky** (např. pro osvobozené v koncentračních táborech) a **shromáždit rozptýlené přemístěné** (nuceně nasazené, z menších táborů apod.). Po počátečním období chaosu a upevňování prvních zkušeností se rozvinula rozsáhlá síť shromažďovacích center a Displaced Persons táborů, v nichž působili vojenští velitelé,

zdravotní a sociální stránku obstarávaly přicházející UNRRA týmy a na chodu tábora spolupracovali i přemístění. Na konci jara a v létě 1945 také probíhala intenzivní repatriace, přes určité obtíže se dařilo přepravovat desítky tisíc osob denně (v průběhu června se uvádí i více než sto tisíc repatriovaných za den).

Českoslovenští repatriční styční důstojníci měli především **hájit zájmy vlastních Displaced Persons** a v přístupu vůči nim pak **zastávat zájmy československé vlády**, což znamenalo zajistit rychlý návrat či naopak vyjmout „nechtěné navrátilce“ z repatriace. V této době se intenzivně zaměřovali zejména na praktické činnosti – vyhledávání československých přemístěných, jejich shromáždění, zajištění základních potřeb, identifikaci, a organizování transportu. Ten správa každé zóny pojímala odlišným způsobem. Zatímco z americké zóny byly hned po konci války opatřeny časté přepravy armádními konvoji na předávací místo (kterým byla v případě Československa stanovená Plzeň), britská zóna preferovala hromadnější vlakové výpravy. Tento postup tím pádem v této zóně oddálil, vzhledem k poničené infrastruktuře, odjezd zejména tzv. východních národů až na konec června. V průběhu července však již i odsud probíhala intenzivní repatriace. Z francouzské zóny byly výpravy pořádány, i vzhledem k menšímu počtu přemístěných, ve spolupráci s americkými orgány nebo skrze transportní prostředky vyslané z vlasti.

Počet československých přemístěných v jednotlivých obdobích kolísal. V americké a britské zóně se jich nacházelo pod správou spojeneckých orgánů několik desítek tisíc, ve francouzské zóně a oblasti Rakouska byl počet nižší. Rozdíl oproti původně stanoveným odhadům až jednoho milionu československých přemístěných zapříčinila jednak přítomnost značné části z nich v SSSR okupační zóně, jednak jejich častý odchod do vlasti vlastními silami, tzv. samorepatriací. Ta byla příznačná zejména pro příslušníky sousedních států okupovaného Německa (Francouze, Nizozemce ad.), a typická rovněž pro Čechoslováky. Ti odcházeli z některých míst např. ještě před příchodem spojenecké armády. Právě tomuto volnému pohybu se však organizace snažila přísně bránit, a osoby či výpravy bez příslušných povolení byly zadržovány armádními jednotkami.

K zachycení spontánních návratů i za účelem poskytnutí první pomoci repatriantům po příjezdu organizovaného transportu sloužily také další úřady a orgány, ustavené v jednotlivých zemích destinace. V případě Československa šlo zejména o **repatriční odbor** pod ministerstvem ochrany práce a sociální péče. Ten převzal záštitu a **koordinaci** za záležitosti spojené s organizací repatriace, poskytnutím péče i řešením širších nejasných

otázek s dalšími resorty. Sjednotily se v něm jednotlivé složky (smluvní vztahy vyjednané exilovou vládou, propojení s repatriačními styčnými důstojníky, dosavadní fungující repatriační úřady i spolupráce s dalšími stranami, jako byly spolky, média a veřejnost). V rámci mezistátních repatriačních a dalších dohod fungovaly v Československu i zahraniční repatriační mise, obstarávající péči o spojenecké Displaced Persons. Podobně tak fungovaly československé repatriační mise v zahraničí.

S odezněním intenzivní fáze repatriace se postupně proměňovala struktura i náplň práce. CDPX předalo péči o Displaced Persons organizaci UNRRA, která nadále spolupracovala s okupačními vládami. Mezinárodní situace se nadále soustředila na dlouhodobě přebývajících či nerepatriovatelných Displaced Persons, které bývaly označovány jako tzv. „last-million“ či „hard-core“. Ty se seskupovaly často v národnostně smíšených DP-Campech, ve kterých vytvářely vlastní pevnější struktury. Větší pozornost se také začala věnovat židovské problematice. To souviselo i s přílivem nových uprchlíků, v této době zejména Židů z Polska, později i dalších emigrantů z východních zemí. Tento nárůst příchozích v následujících měsících a letech nabýval na síle. Proměňovala se tak skladba i potřeby skupiny Displaced Persons, a to i v souvislosti se stoupajícím napětím mezi mocenskými bloky. V budoucnosti péči o ně převzala Mezinárodní organizace pro uprchlíky (IRO), která se již ve větší míře soustředila na řešení emigračních otázek.

V létě 1945 se snížily stavy československých repatriačních styčných důstojníků a prostor dostalo **vykonávání dalších úkolů**. Důstojníci se soustředili na shromažďování rozptýlených skupin, pomoc s transportem repatriantů ze vzdálenějších destinací a řešení tzv. sporných případů, k jejichž ujasnění byla nutná dlouhodobější komunikace s domácími resorty. Jednalo se zejména o národnostní otázky, které se opíraly již o dekret o úpravě občanství, zároveň se také projednávalo prověřování vojenských zajatců. Došlo v tomto k propojení s agendou ministerstva národní obrany, které řešilo repatriační záležitosti vojáků. Další část agendy zaujímala práce se starousedlíky a příprava jejich budoucí reemigrace. S tím souvisela také „konzulární“ činnost repatriačních styčných důstojníků. Jako na **zástupce československé vlády** se na ně obraceli Čechoslováci, např. se žádostmi o potvrzení dokumentů apod. Ač tato funkce styčným důstojníkům nepříslušela, dočasně ji v omezeném rozsahu vykonávali až do zřízení československé vojenské mise v Berlíně, která měla toto poslání převzít. Samostatnou kapitolu tvořil rozvoj pátrací služby, která působila paralelně s repatriační činností. I v této oblasti se postupně dojednala centralizace a široká mezinárodní spolupráce, do které byla zahrnuta i část československých styčných důstojníků.

Rok 1946, kdy okupační vlády v Německu postupně prohlásily hlavní fázi repatriace za ukončenou, přinesl postupné uzavírání činnosti i v Československu. V návaznosti na to avizoval repatriční odbor, že se systém repatričních styčných důstojníků mění na systém důstojníků pátracích a reemigračních. V polovině roku byli oficiálně odvoláni českoslovenští styční důstojníci z Německa a v terénu již zůstalo jen několik pátracích týmů, které působily až do jara r. 1948.

Zejména v počátečním období repatriace, tedy na přelomu jara a léta 1945, je zřetelná široce založená struktura, zřízená na mezinárodní úrovni i v rámci jednotlivých národních institucí, která měla celý problém podchytit. Je také patrné, že se pověření pracovníci a vojáci skutečně při své činnosti ve většině záležitostí **opírali o předem daný** (i když průběžně částečně revidovaný) **rámec**. Z šíře a závažnosti jim daných i postupně přidělených úkolů vyznívá důležitost jejich pozice a souladu s vládní politikou. Na nich ležela tíha zajištění potřeb Displaced Persons i řešení konkrétních problémů.

Premístěné osoby na druhé straně, aniž by se posuzovaly jejich zásluhy, získaly statutem **privilegované postavení** např. oproti obyvatelstvu v okolí či ve vlasti. Dělo se tak nicméně za cenu toho, že jejich samotné možnosti a iniciativa byly velmi limitovány. Měly se stát **pasivními příjemci ochrany a pomoci** a zároveň následovateli daných předpisů. Tento základní předpoklad narážel od počátku na své limity. Displaced Persons se samostatně projevovaly, mnohdy v rozporu s očekáváním autorit. Rovněž **pokračování „táborového života“**, jakkoli praktické, bylo nepříjemným dopadem této organizace, ačkoli se v nich spojenecké autority snažily uvolnit poměry a zajistit nejen základní potřeby, ale i určitý společenský a kulturní život.

Fungování **sítě shromažďovacích středisek** (Assembly Centers) a **táborů pro Displaced Persons** (DP-Camps) je výrazným a důležitým prvkem tohoto období a problému. Vznikala na delší či kratší dobu, obvykle přizpůsobením veřejných budov (ubytoven, škol, nemocnic apod.). Působil v nich tým pracovníků, některé tábory spravovaly (zejména v počátku) vojenské autority, jiné UNRRA tým (nebo byla pověřena chodem zodpovědná osoba z řad DPs, na kterou dohlížel příslušný styčný důstojník a vojenské velitelství). Z pohledu autorit se jednalo zejména o organizační východisko, účelné ke snazšímu poskytnutí potřebné péče, kontroly nad přemístěnými i logistiky jejich repatriace. Autority ke zvládnutí takového úkolu spolupracovaly se samotnými Displaced Persons. Přístup byl buď čistě administrativní, na některých místech se ale podnítilo vytvoření vlastní samosprávné struktury osazenstva, a to

zejména na národnostním základě. Českoslovenští repatriační styční důstojníci měli pravidla vytváření poradních sborů či národních výborů a spolupráci s nimi danou přímo ve směrnicích pro svou činnost.

Sami přemístění se ostatně do podobných celků družili spontánně, v případě dlouhodobějších táborů některé struktury fungovaly ještě z dob ilegality. Přemístění se zapojili do chodu tábora, ať už v rámci běžných prací, tak spolupráci s velením či v rámci vlastních správních orgánů. Vytvářely se zejména **národní výbory**, které byly důležitým představitelem osazenstva, které je obvykle volilo v rámci shromáždění či voleb. Výbory také byly prostředníkem v komunikaci s autoritami, se kterými spolupracovaly na organizaci tábora i přípravách repatriace. Zároveň tvořily svébytný orgán, v rámci kterého se často diskutovaly i širší společenské či politické otázky, například sepisovaly oficiální pozdravy, dopisy a žádosti politickým představitelům či do vlasti. Výbor rovněž byl v úzkém spojení s repatriačním styčním důstojníkem, od kterého se dozvídal širší zprávy o situaci ve světě i v poválečném Československu. Přes různost názorů obvykle výbor proklamoval **jednotu** s tímto politickým směřováním a k podobnému přístupu vyzýval i ostatní. Pobyt v táboře však doprovázely i problémy, a to nejen v názorové rozmanitosti. Objevovala se nespokojenost, kázeňské přestupky, hromadění majetku i krádeže. Opět to poukazuje na značnou různorodost uvnitř skupiny. Částečně ale tyto přestupky mohly vycházet z prožité zkušenosti dlouhodobého potlačování a nedostatku.

V tomto uzavřeném společenství se pak během pobytu rozvinula **specifická každodennost**, obdobná napříč DP-tábory, přestože výchozí podmínky se výrazně lišily nejen podle oblastí, ale i podle jednotlivých táborů. Po dlouhé době strávené v útlaku se i v provizorních podmínkách snažily Displaced Persons o vytvoření určité **normality** a v uzavřeném prostředí vytvořily jakési vlastní společenství, „malý státeček Čechoslováků“. Mnohé z aktivit, které během války fungovaly v omezené míře v ilegalitě či řízeně, se po osvobození naplno rozvinuly. Tato tendence se projevovala zejména ve volnočasové aktivitě. Přemístění často pořádali **kulturní akce**, mezi které patřila oblíbená hudební a jiná vystoupení, divadla či promítání filmů. Provozovala se nejrůznější sportovní klání, od rozsviček po závody či fotbalové zápasy. Objevily se i výstavy či výlety po okolí. Ve většině táborů se konaly bohoslužby, přednášky, v některých i vyučování. Byly zakládány knihovny, klubovny.

Důležitým informačním médiem se stal **vlastní vydávaný tisk**. V něm přemístění jednak ostatním sdělovali zprávy zvenčí, jednak sdíleli vlastní situaci a to v nejrůznějších formách –

od reportáží, komentářů a informačních sdělení, přes povídky či úvahy, po poezii, vtipy či karikatury. Prostředí také přinášelo specifickou **mezinárodní interakci** s Displaced Persons jiných národů. Přes národnostní vymezení probíhala častá vzájemná komunikace, konala se např. přátelská sportovní utkání i reprezentativní návštěvy na kulturní akce nebo oslavy. **Ceremonie**, národní i mezinárodní, byly důležitou součástí upevňování vzájemných vazeb a často získaly oficiální charakter. Další tendencí bylo **sbírání svědectví**, ať už pro potřeby soudních důkazů, tak pro zachycení zkušenosti k jejich předání veřejnosti i budoucím generacím.

Lidé čekající v DP táborech prožívali strávený čas často jako **přechodnou fázi**, určité překlenutí válečného prožitku i příležitost k regeneraci. Reflektovali své vykořenění fyzické a psychické a vnímali dobu před repatriací i jako určitou přípravu na budoucí život v československé společnosti. V rámci disertace bylo představeno několik těchto osvobozených a československých Displaced Persons táborů, a to jak z pohledu styčného repatričního důstojníka a organizační stránky, tak z perspektivy přemístěných a jejich tamějšího života. Tábory navazující na koncentrační (Buchenwald, Dachau) obvykle měly pevnější a dlouhodoběji vybudované struktury. Projevilo se zde i semknutější a uzavřenější společenství, které se vnímalo spíše v intencích osvobozených vězňů. Zároveň se více objevovala sebereflexe určitého zocelení utrpením a morální zodpovědnosti za své konání v budoucí společnosti. Nutno podotknout, že mezi internovanými se ve větší míře nacházeli již před válkou veřejně činné osobnosti. Další studované Displaced Persons tábory (Hamburk, Kiel) byly smíšené, co do válečné minulosti osazenstva (společně zde přebývali jak osvobození vězni, tak nuceně nasazení, případně i bývalí váleční zajatci). Toto společenství tedy více reprezentovalo „pojetí Displaced Persons skupiny“. Více si uvědomovalo určité dané propojení a nalézalo jej jak ve zkušenosti s perzekucí, tak v přemístění mimo svou vlast. Studium všech příkladů zároveň ukázalo, že projevy byly v mnoha ohledech napříč tábory společné pro „skupinu“ i v její heterogenitě (a umělém stanovení). Ty odpovídaly společné situaci přemístěných, období „mezičasu“, zkušenosti vykořenění a očekávání budoucnosti. Tu mnozí vyhlíželi s odhodláním právě na základě osobní reflexe prožité zkušenosti a v duchu dobové orientace na budování společnosti na nových základech. Přestože se během pobytu v DP-Campech objevovaly apely „strávit tuto dobu příjemně“, společným jmenovatelem a hlavní motivací, která překlenula mnohé rozdíly, zůstávala napříč tábory očekávaná vyhlídka repatriace.

Po návratu do Československa se pro přemístěné užívalo pojem **repatriant**. Pod něj zároveň spadali navrátilci z území, které nebylo spravováno západními Spojenci, oficiálně status Displaced Persons tedy nikdy neměli. Nicméně vzhledem k tomu, že repatriační odbor ve své koncepci vycházel z mezinárodního pojetí kategorie Displaced Person, pokrýval tento termín v podstatě obdobnou skupinu osob, tedy přemístěné v důsledku válečných událostí. Zahrnoval nuceně nasazené, osvobozené z koncentračních táborů a věznic, ale i navrátilce z exilu či tzv. vnitřní přestěhovalce, kteří byli vystěhováni ze svých domovů v rámci hranic. Společně s bádáním o problému československých Displaced Persons vyvstala otázka, zda tato skupina byla obdobně vnímána či prezentována i v samotném Československu. V rámci disertace je proto analyzován diskurz předávaný skrze média veřejnosti a sledován pohled na repatrianty jako skupinu a místo, které ve společnosti zaujímali (či měli zaujímat).

Nejvýraznějším šířitelem myšlenky **jednotné skupiny** byl tisk Služba repatriantům. Jeho vydavatelem byl zároveň repatriační odbor, zprostředkoval tak ve velké míře stanovisko oficiálních struktur. Podobně na státní objednávku vznikl krátký dokumentární film Cesta zpátky, který prezentoval repatriační akci, okolnosti přemístění, vzhled do osvobozených táborů, proces návratu i péči v Československu. V neposlední řadě o problému referovala veřejná média, přičemž nejvýraznější dosah měl rozhlas. Ten do svého vysílání v r. 1945 zařadil zprávy „pro koncentrační tábory a dělníky v Německu“. Jednak tím veřejnost seznamoval se sjednocením těchto kategorií v rámci skupiny, jednak tvořil důležité propojení mezi čekajícími „doma“ a očekávanými „za hranicemi“, resp. čekajícími na repatriaci. Otázkou v tomto případě zůstává, zda toto opakované spojení v rámci rozhlasového vysílání překonalo onu různorodost, s jakou byly tyto jednotlivé skupiny vnímány.

Přes reflektování heterogenity se zejména v rámci Služby repatriantům pojetí sjednocené skupiny objevuje často. Společným jmenovatelem bylo utrpení a národní oběť. Právě druhé označení bylo dále rozvíjeno jako symbolické utrpení celého národa, případně „osobní oběť národu“. V rámci úvah se skrze toto pojetí objevily i **tendence přisoudit repatriantům**, kteří vytrvali za cenu strádání na správné straně, zvláštní morální pozici a **symbolickou roli** v poválečné československé společnosti. Společně s návratem byli repatrianti vyzýváni ke zvláštní zodpovědnosti za své zapojení se do společnosti nebo k poskytování svědectví.

Častěji se toto spojení národní oběti objevuje v souvislosti s osvobozenými politickými vězni („z jejich utrpení vzešlo právo našeho národa“). Právě tato skupina se sdružila vzápětí po skončení války ve Svaz osvobozených politických vězňů. Ve svém vlastním tisku (ale i

např. projevech na veřejnosti) tuto rétoriku ve velké míře převzala, čímž navázala i na své tiskoviny z období před repatriací. Vztáhla symbolickou roli nicméně k sobě, nikoli na skupinu repatriantů celkově. V neposlední řadě, co se týče zvláštní symbolické pozice ve společnosti, byl zásadní postupný **posun narativu od utrpení k zásluhám za osvobození**, tedy od pasivní oběti k aktivnímu bojovníkovi. Do nového pojetí, které přebírali i vládní činitelé (a ve velké míře i Služba repatriantům) spadala již jen část repatriantů (zejména z řad politických vězňů) a důležitá symbolická role se přikládala dalším skupinám, jako byli odbojáři či partyzáni. Tato tendence se pak potvrdila i v budoucím vývoji užší spoluprací zmíněných skupin.

Právě zastoupení vlastní **zájmovou institucí** bylo v tomto ohledu zásadní. Repatrianti obdobnou organizaci **nevytvořili** a repatriční odbor jako úřad (a s tím spojená platforma Služba repatriantům) nemohl této roli dostat. Jeho úloha, po ukončení hromadné repatriace, se týkala zejména pokračujícího sociálního zajištění a snahy zařadit navrátilce plnohodnotně do společnosti. Na to také navazuje další zásadní faktor a to, že repatrianti jako skupina „byli dáni“ i „udržováni“ zejména **ze strany oficiální administrativy**. S jejím vysokým a upadajícím zájmem tak přímo souvisela pozornost jim věnovaná a její odeznění s přesunem priorit na jiné politické problémy. Repatriace byla jedním z úspěšně ukončených **procesů poválečné obnovy**. Vláda využívala obraz zajištění návratu „vlastních lidí“ k prezentaci úspěchu své činnosti a k legitimizaci politiky „nové společnosti“, sociálně orientované a národnostně homogenizované. V tomto duchu vyznívá i zmíněný dokumentární film, který se na veřejnost dostal takřka rok po skončení války. Zdůrazňoval např. i reemigrační proces a vycházel vstříc již odlišným politickým cílům.

Displaced Persons, resp. repatrianti byli jako ohraničená skupina přítomni v československém prostředí **intenzivně v prvních poválečných týdnech a měsících**. Pro **československé orgány** znamenalo zajištění péče o vlastní přemístěné významnou angažovanost na mezinárodním poli, vybudování rozsáhlé instituční a personální sítě i participaci na řešení širších mezinárodních otázek. Tato otázka byla rovněž důležitým momentem pro **československou společnost**. Problém se přímo či nepřímo dotýkal významného počtu obyvatel, kteří se s ním setkávali osobně, jako pracovníci či dobrovolníci participující na jeho řešení, či skrze mediální komunikaci. Zároveň se jednalo o jedno z mnoha řešených témat tohoto období a repatriace tak mohla být brána spíše jako součást zmíněné poválečné obnovy. Dílčí snahy poukázat na tuto skupinu jako „národní oběť“ a „nositele hodnot“, ani jako přímé svědky nacistické perzekuce se (ve společnosti, která prožila válku) neukázaly dostatečně

nosné pro tak širokou skupinu zahrnující nejrůznější případy. **Sami repatrianti** zkušenost přemístění citlivě vnímali jak v ohledech praktických (snaha dostat se domů), tak obecnějších (určité vytržení z vývoje ve vlasti). Tento spojovací prvek vykořenění („displacementu“) však nebyl dostačující k tomu, aby překonal různorodost skupiny a jejich dlouhodobější identifikaci s jinými celky. Nicméně v rámci těchto dílčích skupin (osvobození političtí vězni ad.) toto vykořenění naopak silné pouto vytvářelo.

Podíváme-li se tedy z československého pohledu na repatriaci či Displaced Persons jako fenomén, pozorujeme jeho vymezení na rok 1945. Ohraničen byl na jedné straně velkými přípravami a zapojením do mezinárodní struktury péče o Displaced Persons i výrazné propagace ve společnosti a na druhé straně ukončením hromadné repatriace a činnosti tisku (a určité platformy) Služba repatriantům. V následné době se dílčí otázky, které svým způsobem souvisely s problematikou Displaced Persons, rozštěpily do různých oblastí. V některých se opět propojily s mezinárodní situací (židovské vystěhovalectví, problém nedoprovázených dětí) či s vývojem domácí politiky sociální (podpora, zařazení do společnosti) a migrační (osídlování, reemigrace).

Soupis použitých pramenů a literatury:

Prameny

Archiv Českého rozhlasu (AČRo)

Fond Pátrací zprávy

Archiv bezpečnostních složek (ABS)

Fond 425 – Židovské organizace

Archives Nationales de Paris (AN)

Fond Archives de l'Organisation internationale pour les réfugiés (OIR)

Fond Amicale de Mauthausen: documents et photographies de la mémoire

Archiv národního muzea (ANM) - Fondy J. Bláha, J. Hájek, J. Horký, K. Kašák, B. Příkryl

Archiv ministerstva zahraničních věcí (AMZV)

Fond Londýnský archiv (LA-O)

Fond Londýnský archiv – důvěrný (LA-D)

Archiv Přemysla Pittera a Olgy Fierzové (APP)

Arolsen Archives

Fond Inhaftierungsdokumente

Fond Registrierungen und Akten von Displaced Persons, Kindern und Vermissten

Fond Schriftgut des ITS und seiner Vorgänger

Filmotéka Krátkého filmu Praha

Ministère des affaires étrangères (MAE)

Fond Service des personnes déplacées et réfugiées (PDR)

Národní archiv (NA ČR)

Fond Československého červeného kříže v Londýně (ČSČK-L)

Fond Ministerstvo hospodářské obnovy – Londýn (MHO-L)

Fond Ministerstvo informací (MI)

Fond Ministerstva práce a sociální péče (MPSP)

Fond Ministerstvo práce a sociální péče - odbor repatriace (MPSP-R)

Fond Ministerstvo sociální péče – Londýn (MSP-L)

Fond Svaz protifašistických bojovníků - ústřední výbor, Praha (SPB-ÚV)

Fond UNRRA Československý úřad pro hospodářskou pomoc a obnovu, 1943 – 1951

Fond Úřad předsednictva vlády (1945-1959) (ÚPV)

Národní filmový archiv (NFA)

Fond zpravodajského filmu po roce 1945

Fond dokumentárního filmu

Slovenský národní archiv (SNA)

Fond Povereníctvo vnútra (PV)

The National Archives (TNA)

Fond Foreign Office (FO)

Fond War Office, Armed Forces, Judge Advocate General and related bodies (WO)

United Nations Archives (online) (UNA)

Fond United Nations Relief and Rehabilitation Administration (UNRRA) (1943-1949)

Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv (VÚA-VHÚ)

fond Koncentrační tábory (KT)

fond Koncentrační tábory, káznice, věznice (KTKV)

Dobový tisk z r. 1945:

14. duben

Čechoslovák v zahraničí

České zprávy (Buchenwald)

Československý svět (r. 1946)

Hlas osvobozených

KLB 45, Lidová demokracie

Mladá fronta

Nové Československo

Právo lidu

Rudé právo

Služba repatriantům

Svoboda

Zpravodaj Čechoslováků v Kielu

TRN

V nový život

Zpravodaj československého tábora v Hamburku

Dobové publikace:

BEZDĚKOVÁ, Zdeňka: *Říkali mi Leni*. Praha: Práce, 1948.

BÍLEK, Bohumil: *Spojenci za války*. London: Lincolns-Prager, 1945

EBERHARD, Jahn: *Das DP-Problem. Eine Studie über die Ausländischen Flüchtlinge in Deutschland, Tübingen, Institut für Besatzungsfragen*, Tübingen: Verlag J.C. Mohr, 1950

EČER, Bohuslav, CENK, Edvard, ed.: *Jak jsem je stíhal*. Praha: Naše vojsko, 1946

FALTUS, Emanuel, ed.: *Almanach Dachau: kytice událostí a vzpomínek*, Praha: Svaz osvobozených politických vězňů a pozůstalých po obětech nacismu, 1946

HOLEČEK, Vojtěch, ed.: *Ročenka Svazu osvobozených politických vězňů a pozůstalých po obětech nacismu*, Praha, 1947

LANG, Zdeněk: *Zaopatření obětí války a nacistické persekuce*. Praha: Svaz osvobozených politických vězňů a pozůstalých po politických vězních, 1947.

MATOUŠEK, Miloslav. *Buchenwald*. Vyd. 1. Praha: Život a práce, 1945

MORIN, Edgar: *L'an zéro de l'Allemagne*, Éditions de la Cité univierselle, 1946

První sjezd Svazu osvobozených politických vězňů a pozůstalých po politických obětech nacismu a fašismu ve dnech 14., 15. a 16. prosince 1945 v Slovanském domě v Praze. Praha: Svaz osvobozených politických vězňů, 1945

Rok sociální politiky v osvobozené republice, MOPSP, Praha 1946

SUCHÝ, Čestmír, BREJCHOVÁ, Jiřina a HOCHMAN, Jiří: *Emigranti proti národu*. Praha: Mladá fronta, 1953

ŠÍMA, Jaroslav: *Českoslovenští přestěhovalci v letech 1938-1945: příspěvek k sociologii migrace a teorii sociální péče*. Praha: Vydavatelství Societas, 1945

ŠÍMA, Jaroslav: *Sociální obnova: příspěvek k sociální politice v oboru péče o osoby válkou a nepřátelskou persekucí postižené*. V Praze: Obnova, 1945

UTITZ, Emil, KRAUS, Karel, eds.: *Psychologie života v terezínském koncentračním táboře*, Praha: Dělnické nakladatelství, 1947

VÍTEK, Miloš: *Mauthausen 1942, Dachau 1945*, Brno: Klub Kounicových kolejí, 1946

ZIERIS, Karel František: *Nové základy českého periodického tisku*, Orbis, Praha 1947

Literatura

- ADAM, Alfons a kol.: *Nucená práce 1939-1945: příběhy pamětníků ve výuce: příručka pro učitele k online výukovému prostředí*. Praha: Živá paměť o.p.s., 2016
- ADLER, Hans Günther: *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Brno: Barrister & Principal, 2006 a 2007
- AHONEN, Pertti, et al.: *People on the Move: Forced Population Movements in Europe in the Second World War and Its Aftermath*, Bloomsbury Publishing Plc, 2008
- ANDLAUER, Anna: *Zurück ins Leben. Das internationale Kinderzentrum Kloster Indersdorf 1945-46.*, Nürnberg: Antogo, 2011
- ARENDDT, Hannah: *The origins of totalitarianism*. Cleveland: The World Publishing Company, 1958
- BADE, Klaus J.: *Evropa v pohybu: evropské migrace dvou staletí*, Praha: NLN, 2005
- BAMMER, Aneglíka: *Displacements : Cultural Identities in Question*. Bloomington: Indiana University Press, 1994
- BAMMER, Angelika: *Born after: reckoning with the German past*. New York: Bloomsbury Academic, 2019
- BARDGETT, Suzanne et al.: *Beyond Camps and Forced Labour: Proceedings of the Sixth International Conference*, Springer International Publishing AG, 2020
- BEDNAŘÍK, Petr, NOSKOVÁ, Helena, MARŠÁLEK, Zdenko (eds.): *Nucené migrace v českých zemích ve 20. století*, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., 2018
- BENDA, Jan: *Útěky a vyhánění z pohraničí českých zemí 1938-1939*, Praha: Karolinum, 2013
- BÍLEK, Jan et al.: *Druhý exil Edvarda Beneše: fotografie z let 1938-1945*, Praha: Historický ústav Akademie věd ČR, v.v.i., 2016
- BINNER, Jens et al., *Nucená práce: Němci, nuceně nasazení a válka*, Praha: NLN, 2014
- Biografický slovník českých zemí*, Praha: Libri, Academia, 2004-2022.
- BOEHLING, Rebecca, URBAN, Susanne, ANTHONY, Elizabeth, BROWN-FLEMING, Suzanne (eds.): *Freilegungen: Spiegelungen der NS-Verfolgung und ihrer Konsequenzen*, Göttingen: Wallstein Verlag, 2015
- BOEHLING, Rebecca, URBAN, Susanne, BIENERT, René (eds.): *Überlebende – Erinnerungen – Transformationen*, Göttingen: Wallstein Verlag, 2013
- BOEHLING, Rebecca, URBAN, Susanne, BIENERT, René (eds.): *Freilegungen: Displaced Persons: Leben im Transit: Überlebende zwischen Repatriierung, Rehabilitation und Neuanfang*. Göttingen: Wallstein Verlag, 2014
- BORGGRÄFE, Henning, JAH, Akim, RITZ, Nina, JOST, Steffen (eds.): *Freilegungen: Rebuilding Lives: Child Survivors and DP Children in the Aftermath of the Holocaust and Forced Labor*. Göttingen: Wallstein Verlag, 2017

- BORGGRÄFE, Henning, Höschler, Christian, et al.: *A Paper Monumnet: The History of the Arolsen Archives*, Arolsen Archives, 2019.
- BRAMWELL, Anna: *Refugees in the age of total war*, Abingdon, Oxon: Routledge, 2022
- BRANDES, Detlef: *Germanizovat a vysídlit: nacistická národnostní politika v českých zemích*, Praha: Prostor, 2015
- BRANDES, Detlef, SUNDHAUSSEN, Holm, TROEBST, Stefan (eds.): *Lexikon der Vertreibungen: Deportation, Zwangsaussiedlung und ethnische Säuberung im Europa des 20. Jahrhunderts*, Wien: Böhlau, 2010
- BRENNER, Christiane: *Mezi Východem a Západem: české politické diskurzy 1945-1948*, Praha: Argo, 2015
- BRETTELL, Caroline, HOLLIFIELD James Frank: *Migration theory: talking across disciplines*, New York: Taylor & Francis Group, 2022
- BROWN-FLEMING, Suzanne: *Nazi Persecution and Postwar Repercussions, The International Tracing Service Archive and Holocaust Research*, Maryland: Rowman & Littlefield, 2016
- BURIANEK, Otto B.: *From Liberator to Guardia. The U. S. Army and the Displaced Persons in Munich, 1945*, Emory University, 1992
- CABANES, Bruno, PIKETTY, Guillaume: *Retour à l'intime au sortir de la guerre*, Paris: Tallandier, 2009
- CÍLEK, Roman, MOULIS, Miloslav: *Zapomeňte, že jste byli lidmi... nacistické koncentrační tábory - symbol barbarství*, Praha: Epocha, 2005
- COHEN, Gerard D.: *In war's wake: Europe's displaced persons in the postwar order*, Oxford: Oxford University Press, 2012
- COHEN, Robin, ed.: *Theories of Migration*, Cheltenham: Edward Elgar, 1996.
- ČAPKA, František, SLEZÁK, Lubomír a VACULÍK, Jaroslav: *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*, Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2005
- ČAPKOVÁ Kateřina, RECHTER David (eds.): *Židé, nebo Němci? Německy mluvící Židé v poválečném Československu, Polsku a Německu*, Praha: NLN, s.r.o., 2019.
- ČAPKOVÁ, Kateřina a FRANKL, Michal: *Nejisté útočiště: Československo a uprchlíci před nacismem 1933-1938*, Praha: Paseka, 2008
- DEFRANCE, Corine, MASPERO, Julia a DENIS, Juliette: *Personnes déplacées et Guerre froide en Allemagne occupée: Displaced Persons and the Cold War in occupied Germany: Displaced Persons und Kalter Krieg im besetzten Deutschland*, Bruxelles, P.I.E.-Peter Lang, 2015
- DEJMEK Jindřich: *Diplomacie Československa, Díl II. Biografický slovník československých diplomatů (1918-1992)*, Praha: Academia, 2013

- DOLEŽALOVÁ, Jarmila, ml. a DOLEŽAL, Štěpán: *Osud jménem Ležáky*, Včelákov, RONADO, 2017
- DRÁPALA, Milan: *Na ztracené vartě Západu: antologie české nesocialistické publicistiky z let 1945-1948*, Praha: Prostor, 2000
- DUDÁŠ, Michal: *Bohuslav Ečer: český lovec nacistů*, Praha: Academia, 2019
- DUFOIX, Stéphane: *Politiques d'exil: Hongrois, Polonais et Tchécoslovaques en France après 1945*, Paris: Presses Universitaires de France, 2002
- DVOŘÁKOVÁ, Zora: *Politikové na útěku: osudy změněné 25. únorem 1948*, Praha: Epocha, 2004
- EDELE, Mark, FITZPATRICK, Sheila, GROSSMANN, Atina: *Shelter from the Holocaust: Rethinking Jewish Survival in the Soviet Union*, Detroit: Wayne State University Press, 2017
- FEINDT, Gregor, HILBRENNER, Anke, DAHLMANN, Dittmar (eds.): *Sport under Unexpected Circumstances: Violence, Discipline, and Leisure in Penal and Internment Camps*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2018
- FIERZOVÁ, Olga: *Dětské osudy z doby poválečné. Záznamy ze záchranné akce přátel Milíčova domu v Praze*, Praha: Spolek přátel mládeže a družstva Milíčův dům, 1992
- FRANK, Matthew, REINISCH, Jessica (eds.): *Refugees in Europe, 1919-1959 A Forty Years' Crises?*, London: Bloomsbury, 2017
- FRANKL, Viktor E.: *A přesto říci životu ano: psycholog prožívá koncentrační tábor*, Praha: Karmelitánské nakladatelství, 2018
- FREI, Norbert (ed.): *Transnationale Vergangenheitspolitik: Der Umgang mit deutschen Kriegsverbrechern in Europa nach dem Zweiten Weltkrieg*. Göttingen, Wallstein, 2006
- FRIEDL, Jiří: *Domů, a za svobodou: role Československa v migracích obyvatel Polska v letech 1945-1948*, Praha: Academia, 2020
- FRÜHAUF, Tina, HIRSCH, Lily E. (eds.): *Dislocated Memories: Jews, Music, and Postwar German Culture*, Oxford: Oxford University Press, 2014
- GEBHART, Jan, KUKLÍK, Jan: *Velké dějiny země Koruny české XV. (1938-1945)*, Praha: Paseka, 2007.
- GOEKEN-HAIDL, Ulrike: *Der Weg zurück: die Repatriierung sowjetischer Kriegsgefangener und Zwangsarbeiter während und nach dem Zweiten Weltkrieg*, Essen: Klartext, 2006
- GOODWIN-GILL, Guy S., MCADAM, Jane: *The refugee in international law*, Oxford: Oxford University Press, 2007
- GROSSMANN, Kurt R.: *The Jewish DP Problem: Its Origin, Scope, and Liquidation*, New York: Institute of Jewish Affairs, 1951

- GUTMAN, Israel, SAF, Avital (eds.): *She'erit hapletah, 1944-1948: Rehabilitation and Political Struggle: Proceedings of the Sixth Yad Vashem International Historical Conference: Jerusalem, October 1985*, Jerusalem: Yad Vashem, 1990
- HAGEN, Nikolaus, NESSELRODT, Markus, STROBL, Philipp, VELKE-SCHMIDT, Marcus (eds.): *Displaced Persons-Forschung in Deutschland und Österreich: Eine Bestandsaufnahme zu Beginn des 21. Jahrhunderts*, Berlin, Frank & Time, 2022
- HANZLÍK, František: *Diskriminace a perzekuce vojáků v Československu v letech 1945-1955*, Praha: Powerprint s. r. o., 2015
- HAVLÍKOVÁ, Jana et al.: *Im Totaleinsatz: Zwangsarbeit der tschechischen Bevölkerung für das Dritte Reich: [Katalog zur Ausstellung] = Totálně nasazení: nucená práce českého obyvatelstva pro Třetí říši*: Prag: Deutsch-Tschechischer Zukunftsfonds, 2008
- HAVLÍKOVÁ, Jana et al.: *Museli pracovat pro Říši: nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva v letech 2. světové války: doprovodná publikace k výstavě pořádané Státním ústředním archivem v Praze, Ústavem pro soudobé dějiny AV ČR a Kanceláří pro oběti nacismu ČNFB*: Praha: Státní ústřední archiv, 2004
- HENKEL, Anne-Katrin, RAHE, Thomas (eds.): *Publizistik in jüdischen Displaced-Persons-Camps im Nachkriegsdeutschland: Charakteristika, Medientypen und bibliothekarische Überlieferung*, Frankfurt am Main: Klostermann, 2014.
- HINGAROVÁ, Vendula a MARŠÁLEK, Zdenko: *Posláni na sever: Češi na nucené práci v Norsku*, Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2022
- HOFFMANN, Roland J.: *Die Anfänge der Emigration aus der Tschechoslowakei nach der kommunistischen Machtergreifung vom Februar 1948 und die provisorische Aufnahme der Flüchtlinge in der amerikanischen Besatzungszone Deutschlands*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR, 1996
- HOLBORN, Louise W.: *The International Refugee Organization: A specialized agency of the United Nations 1946-1952: Its history and work*, London u.a.: Oxford University Press, 1956
- HOLIAN, Anna Marta: *Between national socialism and Soviet communism: displaced persons in postwar Germany*, Ann Arbor: University of Michigan Press, 2011
- HORÁK, Pavel: *Republika v exilu: inscenování československé vlády v Londýně za druhé světové války*, Praha: NLN, 2022
- HORÁK, Pavel: *Stranické legitimace, vážení!: československá sociální demokracie na útěku poválečnou Evropou (1948-1953)*, Praha: NLN, 2015
- HOŘÁK, Martin, JELÍNEK, Tomáš (eds.): *Nacistická perzekuce obyvatel českých zemí: studijní materiál pro učitele dějepisu*, Praha: Živá paměť v nakl. Galén, 2006
- HÖSCHLER, Christian, JAH, Akim (eds.): *Beyond Europe: Findings on the International Refugee Organization (IRO) in Africa and Asia, 1947-1951*, Bad Arolsen: Arolsen archives, 2021

- HÖSCHLER, Christian, PANEK, Isabel (eds.): *Zweierlei Suche: Fundstücke zu Displaced Persons in Arolsen nach 1945*. Bad Arolsen: Arolsen Archives, 2019
- HRBEK, Jaroslav, SMETANA, Vít: *Draze zaplacená svoboda II., Osvobození Československa 1944-1945*, Praha: Paseka 2009
- JACOBMEYER, Wolfgang: *Vom Zwangsarbeiter zum Heimatlosen Ausländer: Die Displaced Persons in Westdeutschland 1945-1951*, Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1985
- JÍLEK, Dalibor: *Odpověď mezinárodního práva na hromadné uprchlictví*. Brno: Masarykova univerzita, 1996
- JIRÁK, Jan, KÖPPLOVÁ, Barbara: *Masová média*, Praha: Portál, 2015
- JOCKUSCH, Laura: *Collect and Record!: Jewish Holocaust Documentation in Early Postwar Europe*, Oxford: Oxford University Press, 2015.
- JUDT, Tony: *Postwar: a history of Europe since 1945*, London: Heinemann, 2005
- KAPLAN, Karel, TOMÁŠEK, Dušan: *O cenzuře v Československu v letech 1945 – 1956*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994
- KAPLAN, Karel: *Pravda o Československu 1945 – 1948*, Praha: Panorama 1990
- KÁRNÝ, Miroslav. *Konečné řešení: genocida českých židů v německé protektorátní politice*, Praha: Academia, 1991
- KASÍKOVÁ, Jana: *Ať mohou přijeti: organizace poválečné repatriace a návratů 1942-1947*, Praha: Academia, 2017
- KERSTEN, Krystyna: *Repatriacja ludności polskiej po II wojnie światowej*, Wroslaw-Warszawa-Krakow-Gdańsk: Ossolińskich Wydawnictwo, 1974
- KLEIN, Ota: *Vliv koncentračního tábora na ethický charakter židovské mládeže*, s. n., 1948
- KNOCH, Habbo, RAHE, Thomas: *Bergen-Belsen: Neue Forschungen*, Göttingen: Wallstein Verlag, 2014
- KOHN, Pavel: *Zámky naděje: děti Přemysla Pittera vzpomínají*, Chomutov, L. Marek, 2011
- KONČELÍK, Jakub, VEČEŘA, Pavel, ORSÁG, Petr: *Dějiny českých médií 20. století*, Praha: Portál, 2011
- KÖNIGSEDER, Angelika, WETZEL, Juliane: *Lebensmut im Wartesaal: Die jüdischen DPs (Displaced Persons) im Nachkriegsdeutschland*, Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 2004
- KOS, Petr: *Cvičiště Benešov – vstup zakázán!!: SS-Truppenübungsplatz Beneschau/Böhmen 1939–1948: stručná historie výcvikového prostoru SS ve středních Čechách v letech druhé světové války a poválečná obnova území do roku 1948*, Postupice, Posázaví, 2011
- KRÁLOVÁ, Kateřina, KUBÁTOVÁ Hana (eds.): *Návraty. Poválečná rekonstrukce židovských komunit v zemích středovýchodní, jihovýchodní a východní Evropy*, Praha: Karolinum 2017

- KRAUSOVÁ, Dita: *Odložený život: skutečný příběh osvětimské knihovnice*, Praha: Ikar, 2018
- KUČERA, Jaroslav. *Žralok nebude nikdy tak silný: československá zahraniční politika vůči Německu 1945-1948*. Praha: Argo, 2005
- KUKLÍK, Jan, PETRÁŠ, René: *Minorities and law in Czechoslovakia, 1918-1992*, Praha: Karolinum Press, 2017
- KUKLÍK, Jan: *Londýnský exil a obnova československého státu 1938-1945*, Praha: Karolinum, 1998
- KUKLÍK, Jan: *Mýty a realita tzv. "Benešových dekretů": dekrety prezidenta republiky 1940-1945*, Praha: Linde, 2002
- KULISCHER, Eugen M.: *Europe on the Move: War and Population Changes, 1917-1947*, New York: Columbia University Press, 1948
- KYNCL, Vojtěch: *Lidice: zrození symbolu*, Praha: Academia, 2015
- LAGROU, Pieter: *Mémoires patriotiques et occupation nazie. Résistants, requis et déportés en Europe occidentale, 1945-1965*, Bruxelles: Complexes, 2003
- LANGE, Barbara, HILDEBRANDT, Dirk, PIETRASIK, Agata (eds.): *Rethinking Postwar Europe: Artistic Production and Discourses on Art in the late 1940s and 1950s*, Köln u.a.: Böhlau Verlag, 2020
- LÁNÍČEK, Jan: *Ve stínu šoa: československá exilová vláda a Židé během druhé světové války a po ní*, Praha: Academia, 2018
- LINGELBACH, Jochen: *On the Edges of Whiteness: Polish Refugees in British Colonial Africa during and after the Second World War*, New York: Berghahn Books, 2020
- LUCASSEN, Jan, LUCASSEN, Leo, MANNING, Patrick: *Migration history in world history: multidisciplinary approaches*, Leiden: Brill, 2010
- MACKOVÁ, Jolana, ULRYCH, Ivan: *Osudy lidických dětí*, Praha: VEGA-L, 2003
- MAINUŠ, František. *Totální nasazení: Češi na pracích v Německu 1939-1945*, Brno: Universita J.E. Purkyně, 1970
- MANDELÍČKOVÁ, Monika: *Historie v exilu: československá exilová historiografie v letech 1948-1989*, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 2017
- MANKOWITZ, Zeev W.: *Life between memory and hope: the survivors of the Holocaust in occupied Germany*, New York, Cambridge University Press, 2002
- MARRUS: Michael R.: *The Unwanted. European Refugees in the Twentieth Century*, Oxford University Press, New York, 1985
- MARŠÁLEK, Zdenko, NEMINÁŘ, Jiří, (eds.): *Ve dvou uniformách: nuceně mobilizovaní a jejich účast v odboji: okolnosti, souvislosti, marginalizace*. Praha: Muzeum Hlučinska ve spolupráci s Ústavem pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i., 2020
- MARŠÁLEK, Zdenko: *"Česká" nebo "československá" armáda?: národnostní složení československých vojenských jednotek v zahraničí v letech 1939-1945*, Praha: Academia, 2017

- MAZOWER, Mark, REINISCH, Jessica, FELDMAN, David: *Post-war Resonstruction in Europe. Internationa Perspective, 1945-1949*, New York, Oxford University Press, 2011
- MOTL, Stanislav: *Děti Antonína Kaliny: příběh českého vězně, jehož odvaha překonala sílu smrti*, Praha, Rybka, 2013
- MOTLÍČEK Tomáš, ŠMERAL Jiří: *Průvodce po fondech a sbírkách Centra pro československá exilová studia při Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci*, Olomouc, 2007
- MOULIS, Miloslav ed.: *Češi v koncentračních táborech*, Praha: Sdružení MAC, 1996
- MOULIS, Miloslav et al.: *Z mých vzpomínek*, Praha: Národní archiv, 2016
- NASAW, David: *The last million: Europe's displaced persons from World War to Cold War*. New York: Penguin Press, 2020
- NEKOLA, Martin: *Na cestě za svobodou: Češi v uprchlických táborech po únoru 1948*, Praha: Euromedia Group, 2020
- NĚMEČEK, Jan a kol. *Kapitoly z osvobození Československa 1945*, Vydání první. Praha: Academia, 2017
- NĚMEČEK, Jan, ŠTOVÍČEK, Ivan, NOVÁČKOVÁ, Helena, KUKLÍK, Jan et al.: *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně (červenec-prosinec 1944)*, Praha: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v.v.i., 2016.
- NĚMEČEK, Jan, ŠTOVÍČEK, Ivan, NOVÁČKOVÁ, Helena, KUKLÍK, Jan, BÍLEK, Jan: *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně. Díl 5., (1945)*, Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Historický ústav AV ČR, 2016
- NOSKOVÁ, Helena, VÁCHOVÁ, Jana: *Reemigrace Čechů a Slováků z Jugoslávie, Rumunska a Bulharska: 1945–1954*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2000
- NOSKOVÁ, Helena: *Návrat Čechů z Volyně: naděje a skutečnost let 1945–1954*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1999
- NOSKOVÁ, Jana: *Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v interpretacích aktérů a odborné literatury*, Brno: Masarykova univerzita, 2007
- PADEVĚT, Jiří: *Za dráty: tábory v období 1938-1945 na území dnešní České republiky*, Praha: Academia, 2018
- PÁNEK, Tomáš, DUFKA, Tomáš, RADOVANOVIČ, Dušan: *Rozhlasto: Český rozhlas 1923-2023*, Praha: Radioservis, a.s., 2023
- PATT, Avinoam J., BERKOWITZ, Michael (eds.): *"We are here": New Approaches to Jewish Displaced Persons in Postwar Germany*, Detroit: Wayne State University Press, 2010
- PATT, Avinoam J.: *Finding Home and Homeland: Jewish Youth and Zionism in the Aftermath of the Holocaust*, Detroit: Wayne State University Press, 2009
- PAŽOUT, Jaroslav, KOKOŠKA, Stanislav, KOKOŠKOVÁ, Zdeňka (eds.): *Museli pracovat pro Říši: nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva v letech 2. světové války: sborník ze*

- semináře konaného ve Státním ústředním archivu v Praze dne 2. dubna 2004*, Praha: Státní ústřední archiv, 2004
- PEJČOCH, Ivo a kol.: *Okupace, kolaborace, retribuice*, Praha: Ministerstvo obrany České republiky, 2010
- PEJČOCH, Ivo: *Útěky za železnou oponu*, Cheb: Svět křídel, 2009
- PEŠEK, Jiří, ed. et al.: *Německé menšiny v právních normách 1938-1948: Československo ve srovnání s vybranými evropskými zeměmi*, Brno: Doplněk, 2006
- PETRÁŠ, René et al. (eds): *Menšiny a právo v České republice*, Praha: Auditorium, 2009
- PLACHÁ, Pavla: *Zpřetrhané životy: československé ženy v nacistickém koncentračním táboře Ravensbrück v letech 1939-1945*, Praha: Pulchra, 2021
- PLETZING, Christian, VELKE, Marcus (eds.): *Lager – Repatriierung – Integration, Beiträge zur Displaced Persons-Forschung*, Berlin, Frank & Time, 2018
- PROUDFOOT, Malcom J.: *European Refugees 1939-52: A Study in Forced Population Movement*, London: Faber & Faber, 1957
- PTÁČEK, Luboš, ed. et al.: *Panorama českého filmu*, Olomouc: Rubico, 2000
- REINISCH, Jessica, WHITE, Elizabeth (eds.): *The disentanglement of populations: migration, expulsion and displacement in post-war Europe, 1944-9*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011.
- RINKE, Andreas: *Le grand retour. Die französische Displaced-Persons-Politik (1944-1951)*, Peter Lang, 2002
- ROSEN, Alan: *The Wonder of Their Voices. The 1946 Holocaust Interviews of David Boder*. New York and Oxford: Oxford University Press, 2010
- ROSENSAFT, Menachem Z. (ed.): *Life Reborn: Jewish Displaced Persons, 1945–1951: Conference Proceedings*, Washington: United States Holocaust Memorial Museum, 2001.
- RYCHLÍK, Jan: *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu: pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848-1989*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007
- SECKÁ Milena, KŘEŠŤAN Jiří, KAHUDA (eds.), *České archivy a prameny k dějinám zahraničních Čechů*, Praha: Národní archiv, 2007
- SEDLÁKOVÁ, Renáta. *Výzkum médií: nejužívanější metody a techniky*, Praha: Grada, 2014
- SEMOTANOVÁ, Eva et al.: *Frontiers, massacres and replacement of populations in cartographic representation: case studies (15th-20th centuries)*, Praha: Historický ústav, 2015
- SHEPHARD, Ben: *The long road home: the aftermath of the Second World War*, London: Vintage Books, 2011
- SCHECHTMANN, Josef B.: *Postwar population transfers in Europe 1945-1955*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1962

- SOUKUPOVÁ, Blanka, SALNER, Peter, LUDVÍKOVÁ, Miroslava (eds.): *Židovská menšina v Československu: po druhé světové válce: od osvobození k nové totalitě*, Praha: Židovské muzeum, 2009.
- SOUKUPOVÁ, Blanka: *Židé v českých zemích po šoa: identita poraněné paměti*, Bratislava: Marenčin PT, 2016
- SPERA, Danielle, HANAK-LETTNER, Werner (eds.): *Displaced in Österreich: Jüdische Flüchtlinge seit 1945 - Displaced in Austria: Jewish Refugees since 1945*, Innsbruck u.a.: Studien Verlag, 2017
- SPINA, Raphaël: *Histoire du STO*, Perrin, 2017
- SPURNÝ, Matěj: *Nejsou jako my. Česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960)*, Praha: Antikomplex, 2011
- STANĚK, Tomáš, eds.: *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů. Díl II., svazek 1, Duben - srpen/září 1945: "Divoký odsun" a počátky osídlování*, Středokluky: Zdeněk Susa, 2011
- STANĚK, Tomáš: *Odsun Němců z Československa 1945-1947*, Praha: Academia, 1991
- STEGUROVÁ, Karolína. *I ženy chtěly bojovat!: československé ženy v britských armádních pomocných sborech ATS a WAAF za druhé světové války*, Praha: Academia, 2021
- STEINBACHER, Sybille (ed.): *Transit US-Zone: Überlebende des Holocaust im Bayern der Nachkriegszeit*, Göttingen: Wallstein Verlag, 2013
- STORCHOVÁ, Lucie et al.: *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*, Lucie Storchová a kol., Praha: Scriptorium, 2014
- TAYLOR, Lynne. *In the children's best interests: unaccompanied children in American-occupied Germany, 1945-1952*. University of Toronto Press, Toronto, 2017
- THIES, Jochen. *Evian 1938: als die Welt die Juden verriet*, Essen: Klartext, 2018
- TOBIAS, Jim G.: *Heimatlos: Displaced Children's Camps in bayerisch Gmain und Prien*, Nürnberg: Antogo Verlag, 2021
- ULRYCH, Ivan: *Osudy lidických a ležáckých dětí*, Nymburk, Vega-L, 2016
- VACULÍK, Jaroslav: *Poválečná reemigrace a usídlování zahraničních krajanů*, Brno: Masarykova Univerzita v Brně, 2002
- VACULÍK, Jaroslav: *Poválečná repatriace československých tzv. přemístěných osob: (displaced persons)*, Brno: Masarykova univerzita, 2004
- VACULÍK, Jaroslav: *Reemigrace a repatriace Čechů a Slováků po první světové válce*, Brno: Masarykova univerzita, 2014
- VEBER, Václav a kol.: *Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918-1945: sborník studií*, Praha: Seminář pro dějiny východní Evropy při Ústavu světových dějin FF UK, 1993-1996

WIEDEMANN, Andreas: „*Pojď s námi budovat pohraničí!*“. *Osidlování a proměna obyvatelstva bývalých Sudet 1945–1952*, Praha: Prostor, 2016

WILFONG, Robert G.: *UNRRA and Displaced Persons*, Harvard: Harvard University, 1966

WOODBIDGE, George (Ed.). *UNRRA: The History of the United Nations Relief and Rehabilitation Administration (Three Volumes)*, New York: Columbia University Press, 1950

WYMAN, Mark: *DPs: Europe's Displaced Persons, 1945-1951*, N.Y: Cornell University Press, 2014

YOUNG, James E.: *Writing and rewriting the Holocaust : narrative and the consequences of interpretation*, Bloomington: Indiana University Press, 1990

ZAHRA, Tara: *Kidnapped souls: national indifference and the battle for children in the Bohemian Lands, 1900-1948*, Ithaca: Cornell University Press, 2008

ZAHRA, Tara: *The lost children: reconstructing Europe's families after World War II.*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2011

ZOUZAL, Tomáš: *Zabráno pro SS: zřízení výcvikového prostoru Böhmen v letech 2. světové války*, Praha, Naše vojsko, 2016

ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica (ed): *Židé v boji a odboji: rezistence československých Židů v letech druhé světové války*, Praha: Historický ústav, 2007

ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica. *Resettlement and extermination of the populations: a syndrome of modern history*, Prague: Historický ústav, 2015

ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica.: *Undaunted by exile!: to the victims of religious, political, national and racial persecutions in Central Europe between the 16th and 20th century with an accent on the Czech Lands*, Praha: Historický ústav, 2015

Články a vybrané kapitoly:

BONNET, Cécile: *Les lieux de mémoire STO en Allemagne*, in: Cahiers d'Études Germaniques 53 (2007), s. 179-194

BORÁK: Mečislav: *Fenomén německé volkslisty*, in: PEJČOCH, I. – PLACHÝ, J. a kol. *Okupace, kolaborace, retribuice*. Praha, Ministerstvo obrany České republiky (2010), s. 111-119.

CAESTECKER, Frank: *Les réfugiés et l'État en Europe occidentale pendant les xixe et xxe siècles*, in: Le Mouvement Social 225, č. 4 (2008), s. 9-26

CARPENTER, Inta G.: *Folklore as a source for creating exile identity among Latvian Displaced Persons in post-World War II Germany*. In: Journal of Baltic Studies, roč. 48, č. 2 (2017), 205-233

CRAGO-SCHNEIDER, Kierra: *Antisemitism or Competing Interests? An Examination of German and American Perceptions of Jewish Displaced Persons Active on the Black Market in Munich's Möhlstrasse*, in: Yad Vashem Studies, roč. 38, č. 1 (2010), 167-194

CRUL, Maurice, VERMEULEN, Hans: *The Second Generation in Europe*. In: *The International Migration Review*, roč. 37, č. 4 (2003), s. 965–986

ČAPKOVÁ, Kateřina: *Asimilace: kritika jednoho pojmu. Výklady dějin Židů v českých zemích a v Polsku po druhé světové válce*, in: *Soudobé dějiny Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR*, roč. 26, č. 1 (2019), s. 9-31

ČAPKOVÁ, Kateřina: *Between Expulsion and Rescue: The Transport for German-speaking Jews of Czechoslovakia in 1946*, in: *Holocaust and Genocide Studies*, roč. 32, č. 1 (2018), s. 66-92

ČAPKOVÁ, Kateřina: *Národně nespolehliví?! Německy hovořící Židé v Polsku a v Československu bezprostředně po druhé světové válce*, in: *Soudobé dějiny*, roč. 22, č. 1–2, (2015), s. 80-101

DRÁPALA, Milan: *Na ztracené vartě Západu. Poznámky k české politické publicistice nesocialistického zaměření v letech 1945-1948*, in: *Soudobé dějiny* Roč. 5, č. 1 (1998), s. 16-24

DRBOHLAV, D., UHEREK, Z.: *Reflexe migračních teorií*, in: *Geografie*, roč. 112, č. 2 (2007), s. 125-141

FERRARA, A.: *Eugene Kulischer, Joseph Schechtman and the Historiography of European Forced Migration*, in: *Journal of Contemporary History* 46, č. 4, (2011), s. 715-740

FRIEDL, Jiří: *Počátky spolupráce Československa a Polska při repatriaci svých občanů po druhé světové válce (do uzavření repatriční smlouvy)*, in: *Slovanský přehled*, roč. 99, č. 3-4 (2013), s. 297-321

FRIEDL, Jiří: *Repatriace polských a československých občanů po druhé světové válce v polské a české historiografii*. In: *Český časopis historický*, roč. 116, č. 2 (2018), s. 426-446.

GILBERT, Jaeger: *On the history of the international protection of refugees*, in: *International Review of the Red Cross* 83, č. 843, 2001, s. 727-738

GRULICH, Josef: *Migrační teorie, integrační procesy a evropské dějiny migrací*, in: *Český časopis historický*, roč. 111, č. 2 (2013), s. 378-406

HOLIAN, Anna: *A Missing Narrative: Displaced Persons in the History of Postwar West Germany*, in: WOLHELM, Cornelia: *Migration, Memory, and Diversity: Germany from 1945 to the Present*, Berghahn Books, 2017, s. 32-55.

HOLIAN, Anna: *Displacement and the Post-War Reconstruction of Education: Displaced Persons at the UNRRA University of Munich, 1945-1948*, in: *Contemporary European History* 17, č. 2 (2008), 167-195

HOLIAN, Anna: *The Architecture of Jewish Trade in Postwar Germany: Jewish Shops and Shopkeepers between Provisionality and Permanence*, in: *Jewish Social Studies: History, Culture and Society* 23 (2017), 101-133

HUHN, Sebastian: *Negotiating Forced Migration in the IRO's 'Care and Maintenance' (CM/1) Files. One Setting, Three Underlying Aims, (at Least) Four Actors, and Multiple*

Forms of Human Agency, in: IMIS Working Paper 12, Institut für Migrationsforschung und Interkulturelle Studien (IMIS) der Universität Osnabrück. Osnabrück: IMIS, 2021

CHALOUPKOVÁ, Maria: *Svaz protifašistických bojovníků*, in: *Paginae historiae: sborník Národního archivu, Praha, Národní archiv Sv. 26, č. 2* (2018), s. 61-82

KASÍKOVÁ, Jana: *Medienkommunikation und diskurs zur Problematik von tschechoslowakischen Displaced Persons nach dem 2. Weltkrieg*, in: Nesselrodt Markus, Velke-Schmidt Marcus: *Displaced Persons in Germany and Austria: Forced Migration, Flight and the Search for a New Home*, Berlin: Frank & Timme, 2020. s. 149-174

KASÍKOVÁ, Jana: *Obnova spolků po druhé světové válce a jejich životaschopné fungování na příkladu pomoci repatriační akci a Displaced Persons*, in: *České, slovenské a československé dějiny 20. století 13*, Hradec Králové: Gaudeamus, 2019, s. 125-138

KASÍKOVÁ, Jana: *Problém poválečných Displaced Persons a jeho výzkum*, in: *Dvacáté století = The Twentieth Century*, roč. 10, č. 1, (2018), s. 69-91

KAY, Diana: *Westward Ho!: The Recruitment of Displaced Persons for British Industry*. In: STEINERT, Johannes-Dieter, WEBER-NEWTN, Inge (eds.): *European Immigrants in Britain, 1933-1950*, München: Saur, 2003, 151-170

KELLY Luke: *Humanitarian Sentiment and Forced Repatriation: The Administration of Hungarians in a Post-War Displaced Persons Camp*, in: *Journal of Refugee Studies*, roč. 30, č. 3 (2017), s. 387-406

KRUPNICK, Mark, *Displacement: Derrida and After Schaum, Melita*, in: *Religion & Literature*, roč. 17, č. 2 (1985), s. 69-73

LACKO, Miroslav: *Ministerstvo vnitra v otázce reemigrace a repatriace po první a druhé světové válce*, in: *Sborník Archivu bezpečnostních složek, Praha: Archiv bezpečnostních složek č. 13* (2015), s. 31-64

LEE, Everett S.: *A Theory of Migration*, in: *Demography*, roč. 3, č. 1 (1966), s. 47-57

MacKENZIE, Simon Paul: *The Treatment of Prisoners of War in World War II*. In: *The Journal of Modern History*, roč. 66, no. 3 (1994), s. 487-520

MANDELÍČKOVÁ, Monika: *Displacement z pohledu migračních studií: československá uprchlická vlna po roce 1948 jako příklad displaced persons*, in: *Sociální studia*, roč. 1, č. 2 (2004), s. 155-169.

MASPERO, Julia: *La prise en charge des personnes déplacées en Allemagne par les autorités françaises (mars-mai 1945)*, in: *Les Champs de Mars*, roč. 21, č. 1 (2011), s. 15-34

MATĚJČEK, Petr: *"Akce zámky". Dětské ozdravovny zřízené v Olešovicích, Kamenici, Lojovicích, ve Štíříně a v Ládví mezi lety 1945-1947*, in: *Studie a zprávy: historický sborník pražského okolí Zdiby, Státní oblastní archiv v Praze*, roč. 7, č. 2 (2019), s. 23-39

NEŠPOR Zdeněk R.: *Sociolog(ie) mezi kolárkem, hákovým křížem a rudou hvězdou: Jaroslav Šíma v dějinách české sociologie*, in: *Sociologický časopis*, roč. 47, 2011, s. 967-989

NEŠPOR, Zdeněk R. 2005.: *Jak dál bádát o mezinárodních migracích? Vývoj a perspektivy současných západních studií.*, In: Soudobé dějiny 12 (3-4), 2005

NEŠPOR, Zdeněk R.: *České migrace 19. a 20. století a jejich dosavadní studium*, in: Soudobé dějiny, roč. 12, č. 2, (2005), s. 245-284

PEŠEK, Jiří: *Nucené migrace v Československu a z Československa 1938-1989*. In: *Theatrum historiae*, Pardubice: Univerzita Pardubice, roč. 7 (2010), s. 301-310

PETERSEN William: *A General Typology of Migration*, in: *American Sociological Review*, roč. 23, č. 3 (1958), s. 256-266

REINISCH, Jessica, *'Auntie UNRRA' at the Crossroads*, in: *Past & Present* 218, č. 8 (2013), s. 70–97

REINISCH, Jessica: *Internationalism in Relief: The Birth (and Death) of UNRRA*, in: *Past & Present* 210, č. 6 (2011), s. 258–289

RUTOVÁ, Radana: *Problémy repatriace českých a moravských Židů po druhé světové válce*, in: *HOP. Historie - Otázky – Problémy*, roč. 4, č. 2 (2012), s. 67-76

SALVATICI Silvia: *Help the People to Help Themselves: UNRRA Relief Workers and European Displaced Persons*, in: *Journal of Refugee Studies*, roč. 25, č. 3 (2012), s. 428–451

TODE, Thomas: *Une larme sur la joue du temps : le Retour d'Henri Cartier-Bresson*, In: 1895. Mille huit cent quatre-vingt-quinze, roč. 74 (2014), 12-37

TOMEK, Prokop: *Poválečná perzekuce bývalých československých příslušníků RAF*. In: *Dějiny a současnost*, č. 32 (2010), s. 34– 39

VACULÍK, Jaroslav: *Češi na Slovensku v letech 1919–1939. poznámky k jejich příchodu a odchodu*, in: *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd*, roč. 27, č. 2 (2013), s. 241-248.

VAJSKEBR, Jan, ŠUSTROVÁ, Radka: *Německá bezpečnostní opatření v Protektorátu Čechy a Morava na začátku války*, *Paměť a dějiny* č. 3 (2009), s. 90-107

Absolventské práce

BLÁHA, Zdeněk: *Sociální pedagogika a sociální práce Olgy Fierzové v letech 1933 až 1947*. Praha, 2022. Rigorózní práce. Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Katedra pedagogiky

HERÁŇOVÁ, Anna: *"Akce zámky" v poválečném Československu*. Praha, 2022. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin. Vedoucí práce Randák, Jan

HÖSCHLER, Christian: *The IRO Children's Village Bad Aibling A Refuge in the American Zone of Germany, 1948–1951*, München 2016, disertační práce, Ludwig-Maximilians-Universität München, vedoucí práce Körner, Hans-Michael

KASÍKOVÁ, Jana. *Repatriace a návrat Čechů po druhé světové válce z totálního nasazení a internace na území Německa*. Praha, 2011. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin. Vedoucí práce Čechurová, Jana

- KASÍKOVÁ, Jana: *Organizace repatriace tzv. přemístěných osob po druhé světové válce na území Československa*. Praha 2015. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin. Vedoucí práce Čechurová, Jana
- KRAJČOVIČOVÁ, Monika: *Dokumentární literatura s tematikou koncentračních táborů v kontextu tzv. první vlny válečné prózy*. Praha, 2010. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a komparatistiky. Vedoucí práce Janáček, Pavel
- KUBÁČOVÁ, Anežka: *Návrat Židů z koncentračních táborů na příkladu terezínského ghetta*. Praha, 2021. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav hospodářských a sociálních dějin. Vedoucí práce Spurný, Matěj
- KUČERA, Jaroslav: *Repatriace československých občanů z exilu ve Velké Británii po druhé světové válce*. Praha, 2014. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin. Vedoucí práce Čechurová, Jana
- LACKO, Miroslav: *Repatriace a reemigrace do Československa v kontextu poválečného období let 1918 - 1923 a 1945 - 1948*. Praha, 2021. Disertační práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav politologie. Vedoucí práce Doubek, Vratislav
- NEMINÁŘ, Jiří: *Přijímání vojáků Wehrmachtu do československé zahraniční armády na Západě během 2. světové války*. Praha, 2015. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin. Vedoucí práce Čechurová, Jana
- PERREIN-ENGELS, Hélène: *La présence militaire française en Allemagne de 1945 a 1993*, Metz 1994, disertační práce, Université de Metz, , vedoucí práce Reitel, François
- PETERKOVÁ, Aneta: *Vznik a první roky Svazu protifašistických bojovníků. Mezi centrem a Benešovskem*. Praha, 2020. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin. Vedoucí práce Randák, Jan
- SEDLICKÁ, Magdalena: *Není přítel jako přítel. Židé v národním státě Čechů a Slováků, 1945-1948*. Praha, 2019. Disertační práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin. Vedoucí práce Michela, Miroslav
- STEGUROVÁ, Karolína: *Žena a válka: Československé ženy sloužící za druhé světové války v britských pomocných sborech ATS a WAAF*. Praha, 2019. Disertační práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin. Vedoucí práce Čechurová, Jana.
- VÁCHA, Áron: *Mediální činnost v koncentračním táboře Buchenwald*. Praha, 2016. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Katedra občanské výchovy a filosofie. Vedoucí práce Dvořáková, Markéta
- VÁCHA, Áron: *Cizojazyčná mediální aktivita v koncentračním táboře Buchenwald*. Praha, 2022. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Katedra občanské výchovy a filosofie. Vedoucí práce Županič, Jan
- WIENEROVÁ, Sára: *Židovská komunita v Praze 1945-1948*. Praha, 2017. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, Obor Evropské kulturní a duchovní dějiny. Vedoucí práce Pešek, Jiří

Elektronické zdroje:

Arolsen Archives:

Bibliografie: <https://arolsen-archives.org/en/search-explore/additional-resources/bibliography-on-displaced-persons/>

Projekty:

Every name counts: <https://everynamecounts.arolsen-archives.org/>

Stolen memory: <https://arolsen-archives.org/en/learn-participate/initiatives-projects/stolenmemory/>).

Průvodce dokumenty: <https://eguide.arolsen-archives.org/en/>

Archiv Spojených národu v New Yorku: <https://archives.un.org/>

Český rozhlas – reportáže:

Pod čtyřmi vlajkami: <https://vltava.rozhlas.cz/pod-ctyrimi-vlajkami-pozoruhodny-pribeh-prazske-zidovske-rodiny-8668233>

Hlásit ihned!: <https://temata.rozhlas.cz/hlasit-ihned-7985051>

Prosím vás v zoufalé naději o pomoc: <https://plus.rozhlas.cz/prosim-vas-v-zoufale-nadeji-o-pomoc-v-kvetnu-1945-lide-psali-do-rozhlasu-s-7938006>

Hodina nula: <https://vltava.rozhlas.cz/hodina-nula-a-csr-jako-krizovatka-evropy-dokument-o-dramatickych-prvnich-7948970>

V roce 1949 dostal Oscara: Vědět o tom ale tady nikdo nesměl: <https://dvojka.rozhlas.cz/v-roce-1949-dostal-oscaru-vedet-o-tom-ale-tady-nikdo-nesmel-pribehy-slavnych-7456235>

Národní archiv - košický vládní program:

<https://www.nacr.cz/wp-content/uploads/2021/04/labyrint-1945-Kosicky-vladni-program.pdf>

Památník Lidice - výstava Jarmily Napravilové:

<https://www.lidice-memorial.cz/vystavy-a-akce/putovni-vystavy/navraty-lidickych-deti/>

Paměť národa: Příběh Václava Hanfa

<https://www.pametnaroda.cz/cs/hanf-vaclav-20100726-0>

Sociologická encyklopedie: <https://encyklopedie.soc.cas.cz>

USHMM - encyklopedie holocaustu: <https://encyclopedia.ushmm.org/>

Yad Vashem: <https://www.yadvashem.org/articles/general/displaced-persons-camps.html#>

Seznam zkratek

- ABS – Archiv bezpečnostních složek
- ACA - Allied Commission for Austria, Spojenecká komise pro Rakousko
- ACC - Allied Control Council, resp. Allied Control Authority
- AČRo – Archiv Českého rozhlasu
- AJDC - American Jewish Joint Distribution Committee
- AMZV – Archiv ministerstva zahraničních věcí
- AN – Archives Nationales
- ANM – Archiv Národního muzea
- APP – Archiv Přemysla Pittera a Olgy Fierzové
- ARA – American Relief Administration
- BAOR – British Army of the Rhine
- CDPX – Combined DPs Executive, výkonný orgán pro záležitosti Displaced Persons
- COBSRA – Council of British Societies for Relief Abroad
- CRX – Combined Repatriation Executive
- CTB – Central Tracing Bureau, Ústřední pátrací kancelář
- ČČK, příp. ČsČK – Československý červený kříž
- DP-Camp – Displaced Persons Camp, tábor pro Displaced Persons
- DPs – Displaced Persons, přemístěné osoby
- ECAD – European Civil Affairs Division, sekce SHAEF pro civilní záležitosti
- IGCR – Intergovernmental Committee on Refugees, Mezivládní výbor pro uprchlíky
- IRO – International Refugee Organization, Mezinárodní organizace pro péči o uprchlíky
- ITS – International Tracing Service, Mezinárodní pátrací služba
- L. O. - Liaison Officers, Repatriační styční důstojníci
- MAE – Ministère des affaires étrangères
- MHO-L – Ministerstvo hospodářské obnovy – Londýn
- MI – Ministerstvo informací
- MNO – Ministerstvo národní obrany
- MOPSP – Ministerstvo ochrany práce a sociální péče

MOPSP-R – Ministerstvo ochrany práce a sociální péče, odbor repatriace
MPSP – Ministerstvo práce a sociální péče
MSP – Ministerstvo sociální péče
MZV – Ministerstvo zahraničních věcí
NA ČR – Národní archiv České republiky
NTB - National Tracing Bureau, Národní pátrací kancelář
NÚKÚ – Nejvyšší účetní a kontrolní úřad
OFRRO - Office of Foreign Relief and Rehabilitation Operations
PW&DP - Prisoners of War and DPs Division, Sekce pro válečné zajatce a Displaced Persons
PWRB – Post-War Requirements Bureau, Komise pro poválečnou obnovu
SHAEF – Vrchní velitelství spojeneckých vojsk
SNA – Slovenský národný archív
SOPV – Svaz osvobozených politických vězňů
SPB – Svaz protifašistických bojovníků
SSSR – Svaz sovětských socialistických republik
TNA – The National Archives of the UK
UNA – United Nations Archives
UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Organizace OSN pro vzdělání, vědu a kulturu
UNHCR – United Nations High Commissioner for Refugees, Úřad vysokého komisaře OSN pro uprchlíky
UNICEF – United Nations Children's Fund, Dětský fond Organizace spojených národů
UNRRA – United Nations Relief and Rehabilitation Administration, Správa spojených národů pro pomoc a obnovu
USFA – United States Forces, Austria, Spojenecké síly v Rakousku
USHMM – United States Holocaust Memorial Museum
VÚA-VHA – Vojenský ústřední archiv-Vojenský historický archiv
YMCA – Young Men's Christian Association, Křesťanské sdružení mladých mužů
ZTB – Zonal Tracing Bureau, Zonální pátrací kancelář

Přílohy

Seznam a zdroje obrazové přílohy:

1. Báseň U nás v táboře, Svoboda č. 9, 1. 7. 1945, NA ČR, fond MPSP-R, k. 880.
2. Displaced Persons Report No. 39 ze srpna 1945. Průběžné reporty měly v podstatě shodnou podobu a informovaly o postupu repatriace. AN, AJ43/78.
3. Graf vývoje repatriace a odhadu do budoucna, NA ČR, fond MPSP-R, k. 894.
4. Formulář F4, zamítnutá víza, NA ČR, fond MPSP-R, k. 884.
5. Displaced Persons identifikační karty, NA ČR, fond MPSP-R, k. 875.
6. Mapa okupovaného Německa - UNRRA Displaced Persons Operations, 14. 12. 1945, Arolsen Archives, i. č. 129799283.
7. Českoslovenští repatriační styční důstojníci, NA ČR, fond MPSP-R, k. 879, 880, 881
8. Razítka styčných důstojníků, NA ČR, fond MPSP-R, k. 878, 879, 881.
9. Přidělení styčných důstojníků k příslušné autoritě. NA ČR, fond MPSP-R, k. 878, 881.
10. Soupis československých Displaced Persons, ANM, fond F. Horký, VÚA-VHÚ, fond KT
11. Mapa okupačních zón Německa, The National Army Museum, UK
<https://www.nam.ac.uk/explore/occupation-and-reconstruction-germany-1945-48>
12. Mapa okupačních zón Rakouska, Arolsen Archives, i. č. 129799222.
13. Osvobození tábora Ebensee, AN, 88AJ649.
14. Osvobozený tábor Buchenwald, ANM, fond J. Hájek, k. 2.
15. Slavnosti v osvobozeném Buchenwaldu, ANM, fondy J. Hájek, k. 2, B. Přikryl, k. 6.
16. Osvobozený tábor Dachau, ANM, fond F. Bláha, k. 1.
17. Táborový tisk v osvobozených táborech, VÚA-VHÚ, fond KT, k. 4, ANM, fond B. Přikryl, k. 5 a fond F. Horký.
18. Satirické ilustrace v táborovém tisku, ANM, fond B. Přikryl, k. 5.
19. Repatriace z Ebensee a Buchenwaldu, AN, 88AJ649 a ANM, fond J. Hájek, k. 2.
20. Provozní dokumenty čsl. DP tábora v Hamburku, NA ČR, fond MPSP-R, k. 892.
21. Služba repatriantům, č. 11, 21. 6. 1945.
22. Filmová políčka z filmu Cesta zpátky (1946), NFA, fond Dokumentárního filmu
23. Osobní dokumenty D. P. Index Card a Průkaz repatrianta, soukromý archiv, za laskavé svolení ke zveřejnění děkuji pí. Ditě Krausové.

Příloha č. 1: Báseň U nás v táboře, popisující neumělým způsobem různé aspekty táborového života v československém Displaced Campu v Kielu. Tisk Svoboda, č. 9, 1. 7. 1945.

U NÁS V TÁBOŘE

Na kopečku u moře
docela až nahoře
žije nás tu pár set česků
ve společném táboře.

Každý se tu jinak baví,
spousty jich tu svadby slaví,
je mi skoro do pláče,
když je vidím od kuchyně
nosit sladké koláče.

Jiní zase u aparátu
zapletení v spousty drátů,
loví zprávy ze své vlasti,
druzí zase karty mastí.

Další zase nařikají,
šténice jim spát nedají,
jako lvíce v poušti,
v jejich krev se potvory
každé noci pouští.

Pak je tady extratřída
létá všude jako divá,
když se křikne "našub",
za deště i pohody,
porádají do kuchyně
maráthonské závody.

Zvláštní třídou pro sebe pak,
dočtete se v kalendáři,
byli jsou a ještě budou
ze Schurskampu prasečkáři.
Tady je teď nenajdete,
bežte se podívat za vrata,
ti se všichni rozeběhli
po vsích shánět prasata.

Muzikanti to je chasa,
čest jim budiž a sláva,
na sále i v přírodě
serenady hrává,
někdy také o půlnoci
někdy opět k ránu,
vyhrávají za pochodu,
budí lidi v lágru.

V kanceláři v potu tváře,
mne selhává típek,
škrábe pérem po papíře
pan ředitel Štípek.
Má teď totiž velkou potíž
s potravními úřady.
Shánět pro nás potraviny,
cigarety, uzeniny, přece vito drází,
že se to teď v tomhle horku
všechno rychle kazí.

Náš pan doktor Veselský,
strach velký má z funusu,
vypovídal válku na nůž,
všem bacilům tyfusu.
Válku vyhrál, všechna čest,
pacientů má na mále,
proto včera vykrucoval
vesele již na sále.

Pan prezident policie,
pot se z něho jenom lije,
pro motocyklu krádeže,
trestá výkvět mládeže.

Osvātu a jazykové kursy,
na třináctce v sále bursy,
je jich dosti slušný sbor,
porádá pan Kopytko profesor.

Redaktori, to je klasa,
to ví každý ctanár,
tem tam zase sekunduje
v pilné práci Sklenár.
Pozor, pozor, chyba tisku,
teď je z toho motačka,
studem se jim pokroutila,
jejich malá rotačka.

Pan Vocílka, vrchní kuchař,
stále usměvavé tváře,
nenechá nás hladu umřít,
žije stále v páře.
Varí dobře, všechna čest mu,
dneska nám tu děl,
já bych varil ještě lépe,
kdybych k tomu všechno měl.

Pan nadporučík Praus,
spojovací důstojník
u anglických úřadů,
nemůže se dočkat jako my
kdy už přijdem na řadu.
Nejí, nepije, nekouří,
má veliké starosti,
jak dopravit tuhle chasu
pohromadě do vlasti.

Pozdravy ode všech do vlasti le,
těšte se mámy, ženy a děti,
tata již přijede, zanechte plác
delejte buchty, pečte koláče,
taky Vám posílám všem pěknou pu
můžete připravit pořádnou husu.

T. P.

Příloha č. 2: Displaced Persons Report No. 39 ze srpna 1945. Průběžné reporty měly v podstatě shodnou podobu a informovaly o postupu repatriace.

R E S T R I C T E D

SECTION I

SUMMARY OF CURRENT OPERATIONS

1. Summary of Current Situation.

	Requiring Repatriation	Repatriated
Allies, Italians, Unclassified	2,054,000	3,922,000
Other ex-enemy	254,000	15,000
TOTAL	<u>2,272,000</u>	<u>3,839,000</u>
	6,210,000	

2. Status of Displaced Persons Operations (as of 23 July).

Nationality	Displaced Persons Repatriated	On Hand In Germany			Totals
		British Zone	American Zone	French Zone	
French	1,435,000	2,200	1,500	1,300	5,000
Belgian	250,000	300	600	600	2,000
Dutch	250,000	300	1,000	200	2,000
Soviet	1,608,000	417,600	51,800	76,600	546,000
Polish	28,000	323,700	320,300	45,000	691,000
Yugoslav	23,000	50,600	39,900	5,500	96,000
Czech	67,000	8,300	1,100	600	7,000
Greek	-	2,000	7,500	700	10,000
Other allied	24,000	31,600	46,800	1,600	80,000
Italian	192,000	217,500	50,700	15,800	284,000
Other ex-enemy	16,000	7,500	230,100	600	238,000
Others & unclassified	19,000	52,000	54,200	4,800	111,000
Totals	<u>3,958,000</u>	<u>1,313,400</u>	<u>807,500</u>	<u>151,500</u>	<u>2,272,000</u>

3. Displaced Persons on Hand in Germany.

Military Unit & Zone	In Camps	Others Estimated	Total
Western District (7 US Army)	225,251	-	225,251
Eastern District (3 US Army)	582,010	-	582,010
Total U. S. Zone	<u>807,261</u>	-	<u>807,261</u>
Total French Zone (1 Fr Army)	151,209	-	151,209
1 Corps	493,427	-	493,427
8 Corps	173,736	-	173,736
30 Corps	464,778	-	464,778
Total British Zone	<u>1,151,941</u>	<u>131,430</u>	<u>1,313,371</u>
Grand Totals	<u>2,090,411</u>	<u>131,430</u>	<u>2,271,841</u>

4. Repatriation.

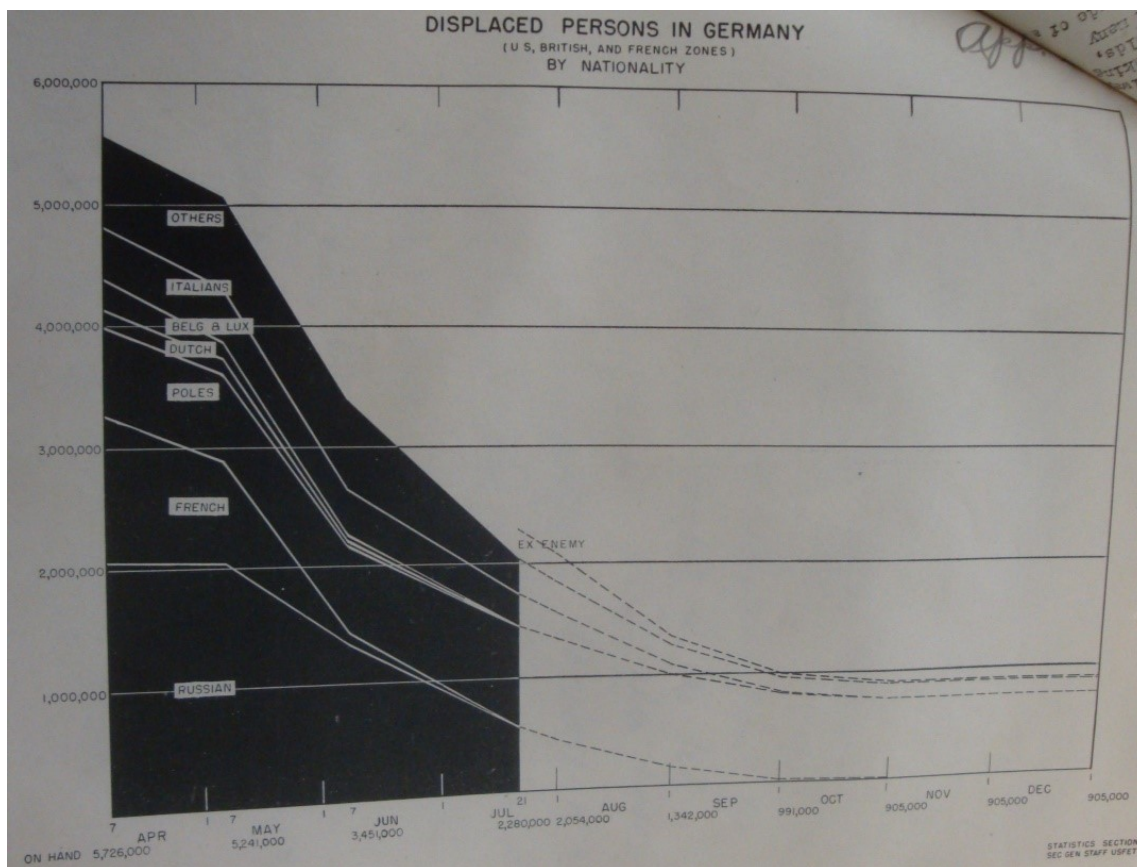
a. The speed of repatriation has decreased considerably and is estimated to have averaged only about 15,000 per day during the past two weeks. The reduced tempo is partly attributable to the fact that the Soviet authorities are unable to accept very large numbers of their nationals. Congestion in the Soviet Zone is evidenced by the fact that the Russians are handing over considerable numbers of Italians and even Poles into the Western parts of Germany. The Soviets still refuse to accept any displaced persons who are not Soviet citizens. In one instance several Hungarians were handed over under local arrangements via LIEZEN in Austria between 25 June and 9 July inclusive, but this movement has now been stopped by higher Soviet authorities.

- 1 -

R E S T R I C T E D

Příloha č. 3: Součástí záznamů o průběhu repatriace byly i odhady budoucího vývoje. Zde stav v červenci 1945. Můžeme pozorovat, že nově se do odhadů přidala i kategorie bývalých nepřátelských národností.

Příloha č. 4: Tiskopisy přidělených, sporných či zamítnutých víz měly formu seznamu. Zde formulář F4, zamítnutá víza.

F.4 REGISTER OF REJECTED CASES		SOZNAM ZAMIEŇNÝCH PRÍPADOV 628			
Consecutive No. Poradové číslo	SURNAME (if married, maiden name) PRÍMENIE (: dievcenské meno :)	CHRISTIAN NAMES KRTSNE MENO	Registration No. Registracné číslo	Date and Number of Advisory Committee's Minute Datum a číslo protokolu porad. výboru	REMARKS POZNÁMKY
1	2	3	4	5	
m	PAPP Eugen	17.9.23, Ouz		dtto 252	
m	PERGER Ludevit	4.2.23, Eberhardt		dtto 143	
m	PETERVARY Michal	7.12.13, Zitavsky		Benesov , Szombathely	
m	PETKY Julius	4.9.14, Uzhorod		dtto, Teleki 2	
m	POGAR Peter	12.7.07, Okruhla		Slatinske Doly	Hlavna 1
m	RACZ Alexabder	27.7.25, Ekec		dtto	
m	RACZ Jan	28.4.22, Sirkovce/Feledince/		dtto	
m	RAPKAY Arpad	24.12.23, Bratislava		Dtto, Dlha 12	
m	RASZTGYORGY Arpad	24.2.24, Ekec		dtto, Kri zova ul.2o9	
m	ROZSNYO Ludevit	11.11.21, Dvory nad Zitavou		dtto, Besenyei 216	
m	RUDAI Karol	2o.4.12, Tscovo		dtto	

5. Displaced Persons identifikační karty – DP1 Index Card, DP2 Registration Card

5.7a.

ALLIED EXPEDITIONARY FORCE
D. P. INDEX CARD

G00404170

1. (Registration number) 16-35305-1

2. (Family name) (Other given names)

3. (Signature of holder) D.P. 1

S S

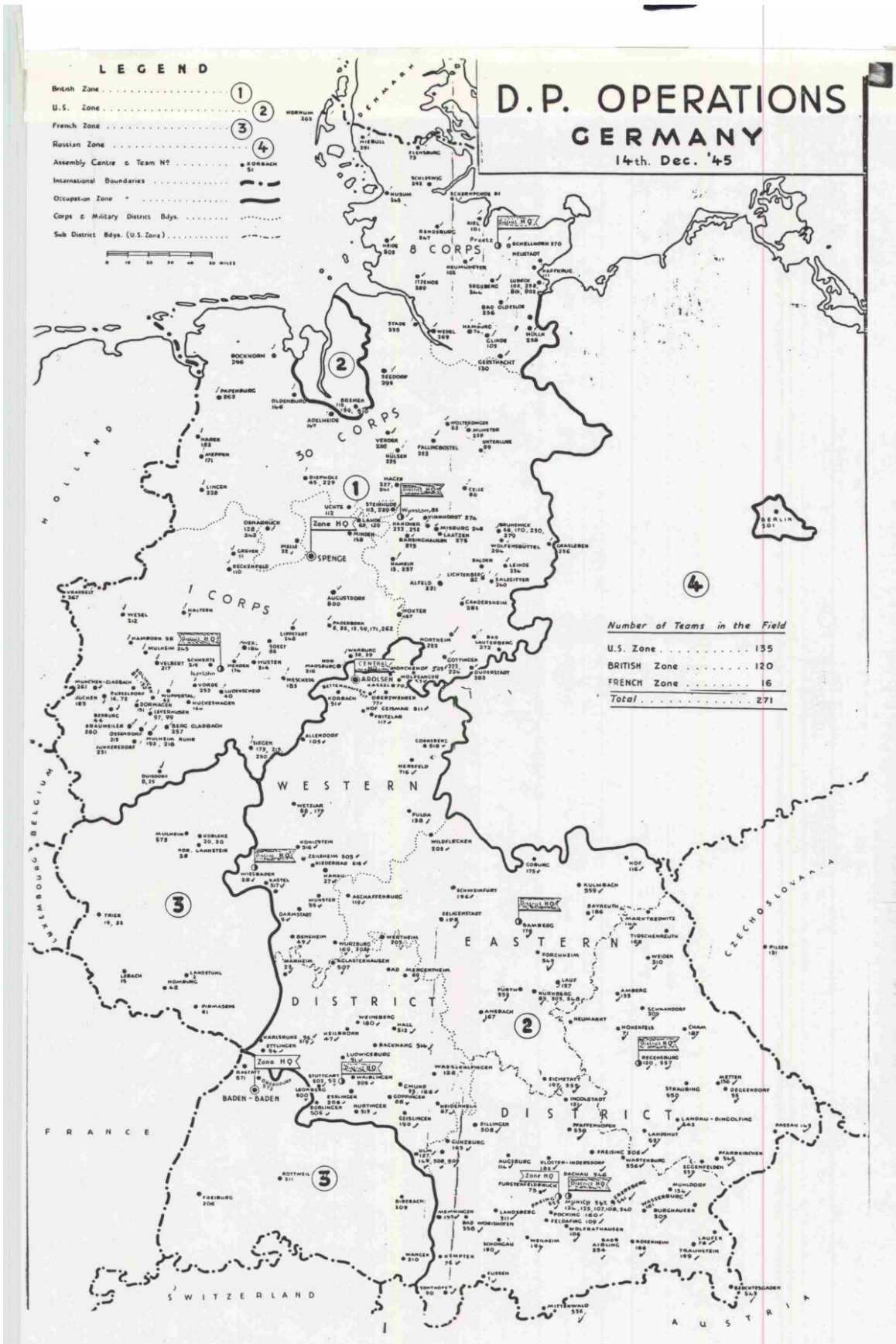
NOT A

5c.7 A.E.F. ASSEMBLY CENTER REGISTRATION CARD

(1) Registration Number.			(2) Family Name.			Other given Names.			
		M. ☐				(6) Date:			
		F. ☐							
(3) Claimed Nationality		(4) Sex	(5) Age	Arrival		Departure.			
(7) Assigned Billet Number or Address.									
(8) Destination or Reception Center									
Name or Number			City or Village			Province		Country	
(9) REMARKS.									
(Use reverse side for additional remarks)									

CA/43a

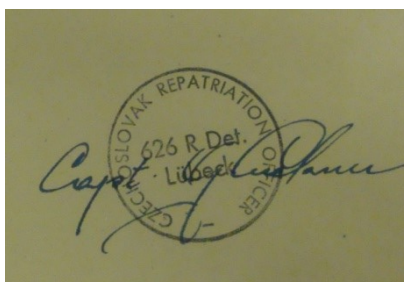
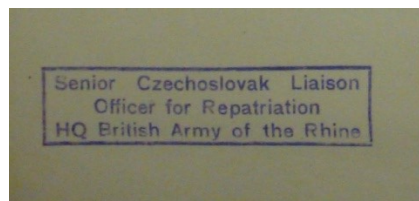
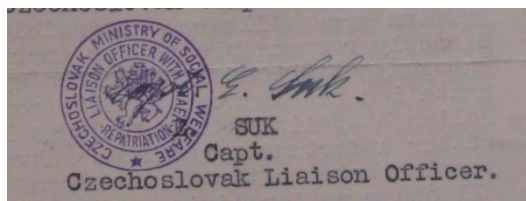
6. Mapa UNRRA Displaced Persons Operations z 14. 12. 1945. Zaznačeny jsou v ní fungující DP-Campy. Dle údajů v legendě v této době pracovalo v terénu 271 UNRRA týmů.

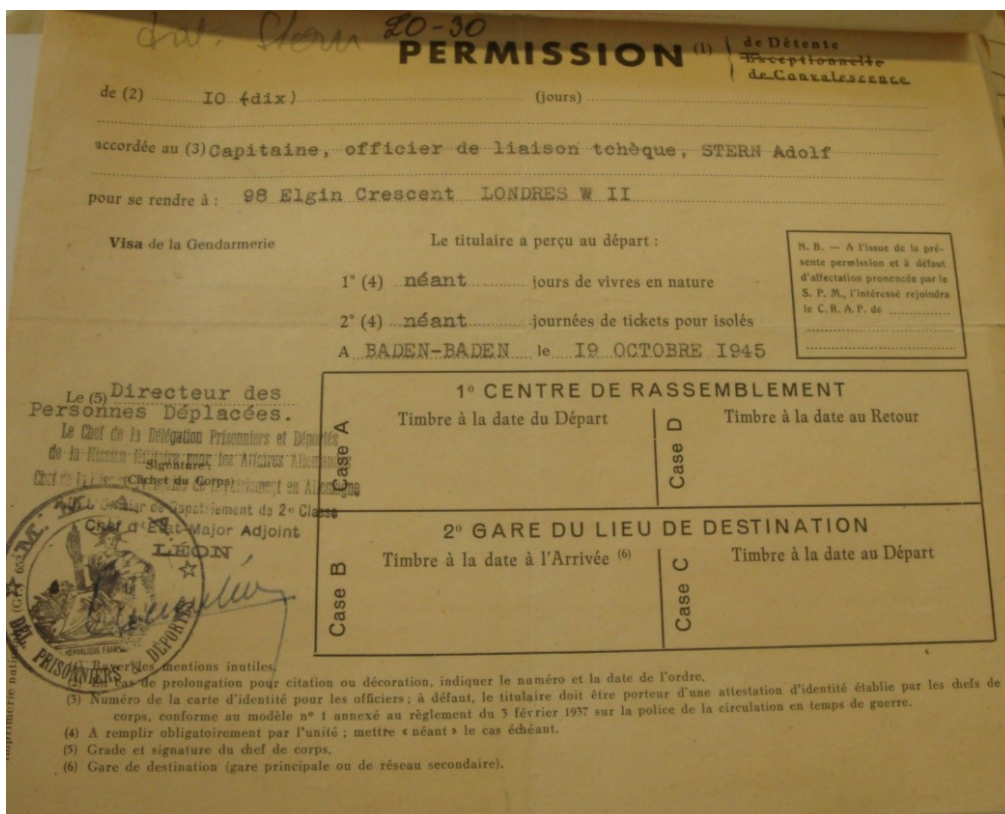
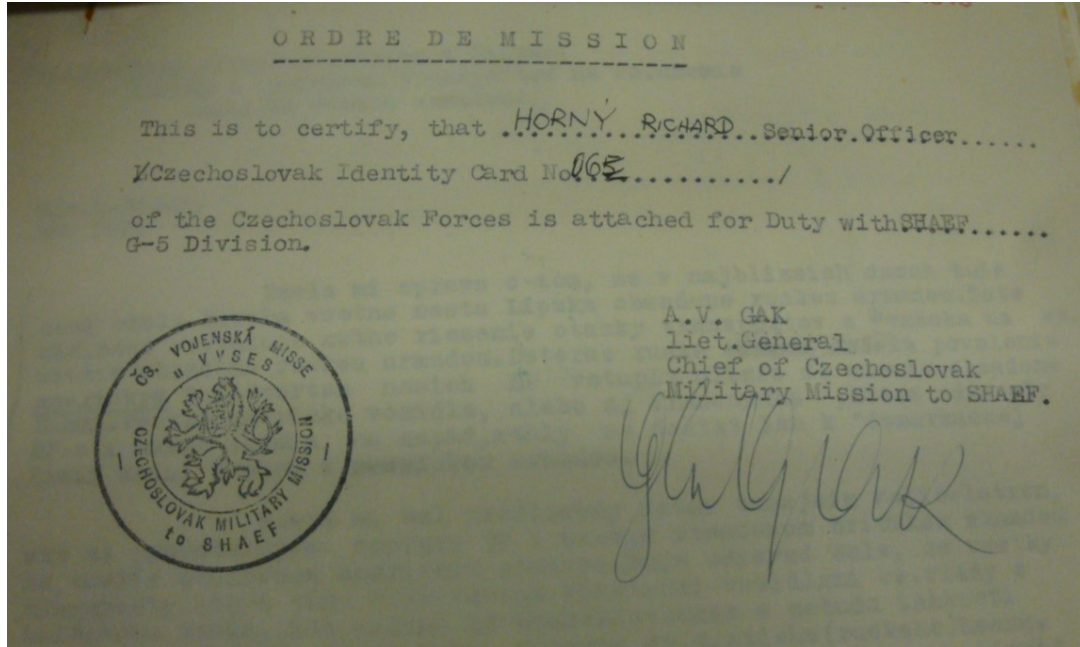
7. Českoslovenští repatriační styční důstojníci – kpt. Lagus, kpt. Wolfler, kpt. Pumperka a kpt. Vlček (jedny z mála fotografií, které jsem k jejich osobám nalezla)

8. Razítka styčných důstojníků – důležitý znak oficiálního pověření.

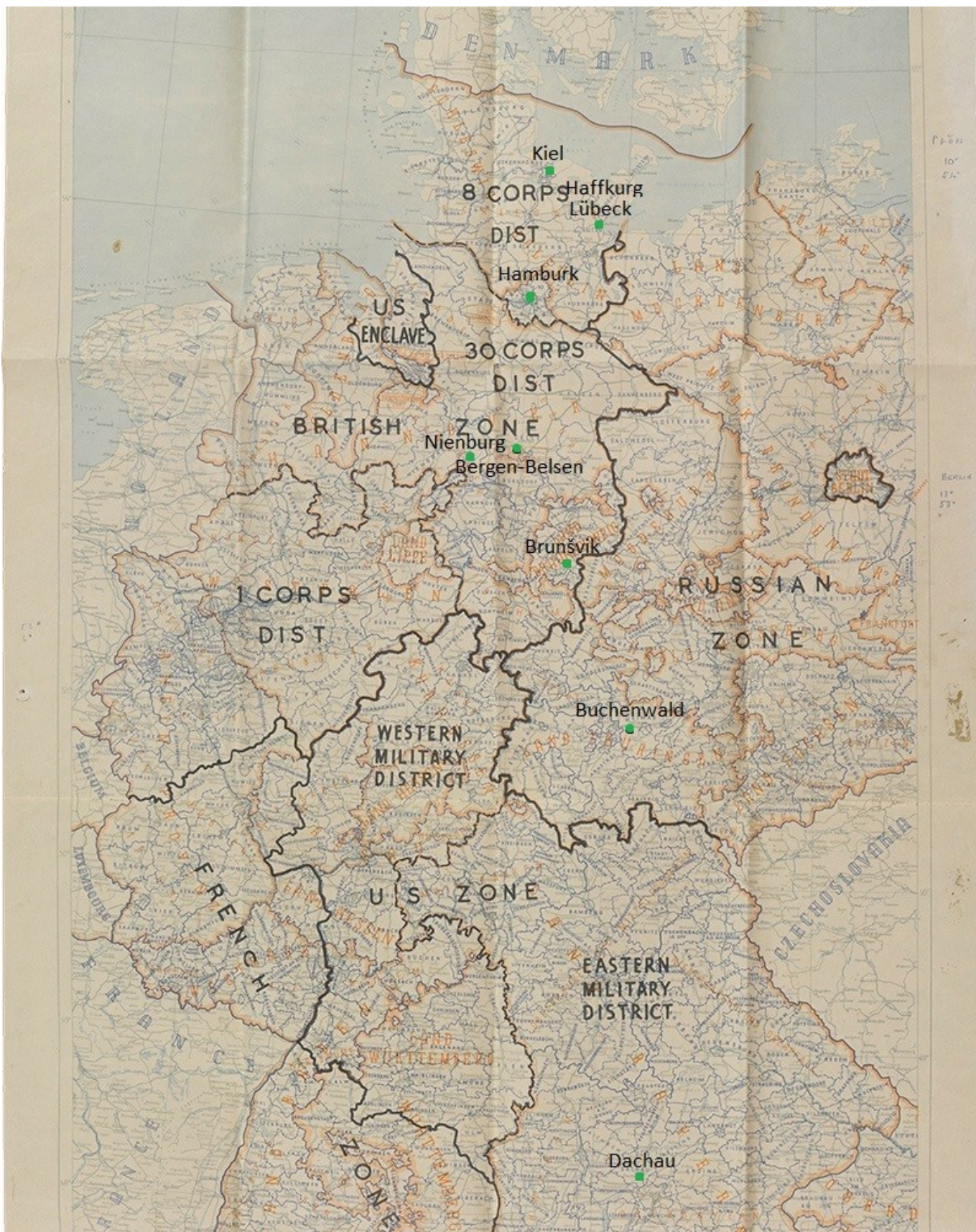

9. Přidělení repatriačních styčných důstojníků k vojenské autoritě – kpt. Horného do budoucí americké zóny, kpt. Sterna do francouzské zóny.

11. Mapa okupačních zón Německa s vyznačenými tábory, které jsou v disertační práci blíže studovány.

12. Mapa okupačních zón Rakouska, s vyznačenými tábory, které jsou v disertační práci blíže popsány.

13. Osvobozený tábor Ebensee, květen 1945

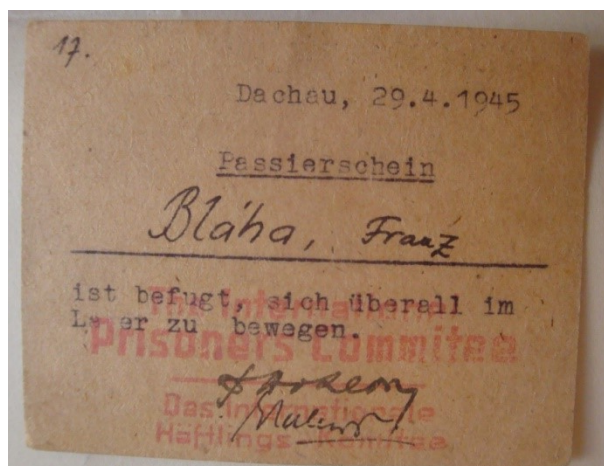
14. **Osvobozený tábor Buchenwald.** Za stojící skupinou je viditelný čtyřjazyčný pozdravný nápis. Na další fotce vidíme v pozadí budovu československého komitétu. Mezi stojícími postavami je v baretu s vlaječkou E. Filla, napravo od něj F. Peroutka a repatriační styčný důstojník kpt. Winter.

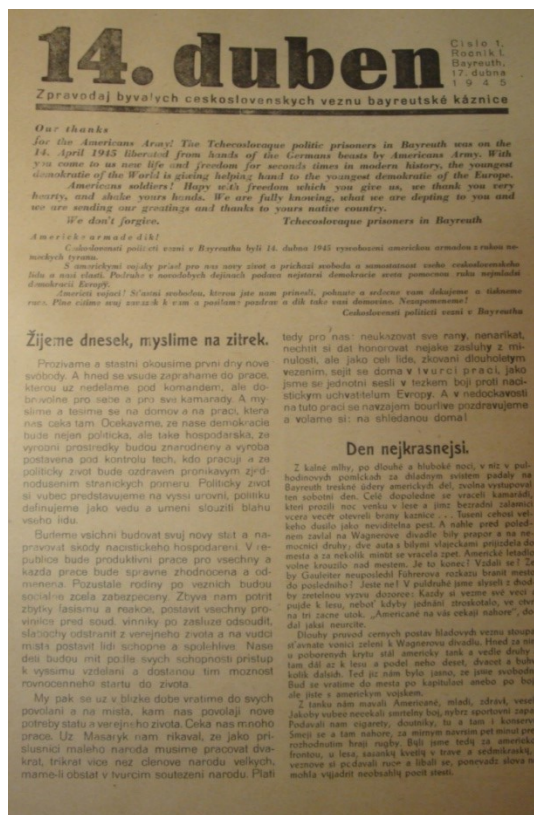
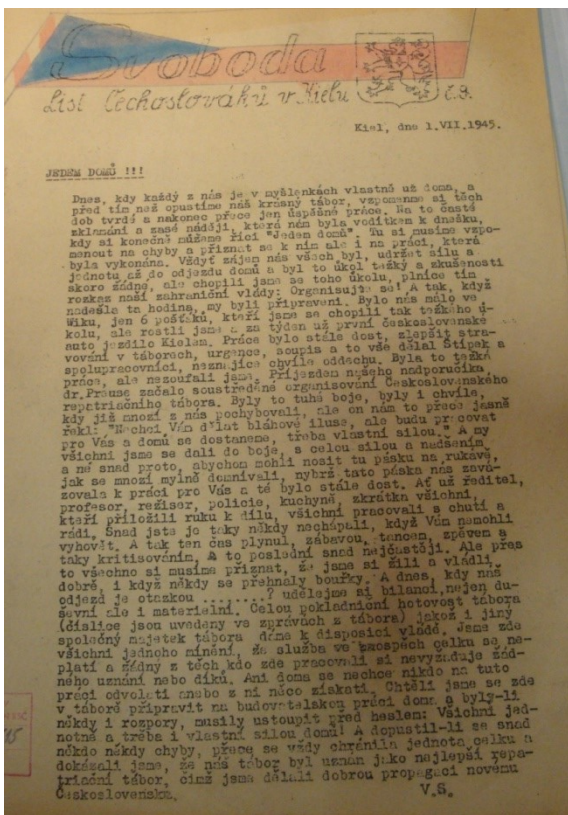
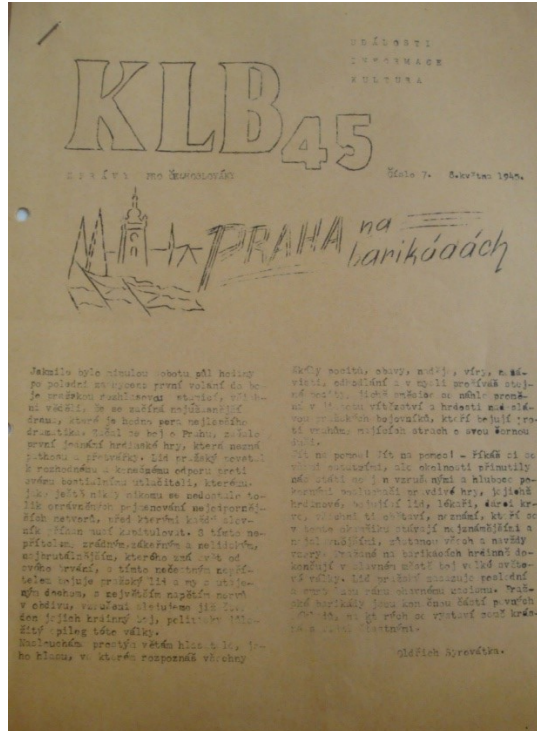
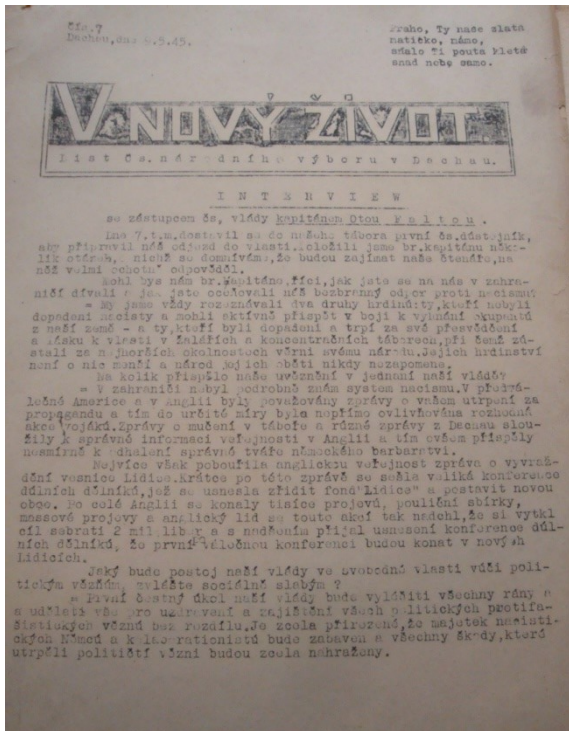
15. Slavnosti v osvobozeném Buchenwaldu. Na jedné z fotek vidíme velké shromáždění na „apelplatzu“ ku příležitosti oslav 1. máje.

16. **Osvobozený tábor Dachau.** Na fotce vidíme mezinárodní slavnost. Průkazová fotografie a propustka k volnému pohybu po táboře patří F. Bláhovi.

17. Táborový tisk v osvobozených táborech a DP-Campech, titulní strany V nový život (Dacha), KLB (Buchenwald), Svoboda (Kiel), 14. duben (Bayreuth).

18. Satirické ilustrace v táborovém tisku v Buchenwaldu. „Příkaz – a na to se musí udělat komise!“ (KLB č. 2, 19. 4. 1945) a Sen noci májové o cestě domů (TRN č. 4, 13. 5. 1945)

TRN *Humor Forj*

K.L. Buchenwald, dne 15. Května 1945. Číslo 4.

Zprávy z domova

Od našeho zvláštního zpravodaje.
 Praha-V gerážích pražských pouličních žrah-
 stoků připraveno 200 autobusů, 100 náklad-
 ních aut pro zavazadla, 5 rozjízdňích bufetů,
 a jeden "zelený Anton". Na všech vozzech jsou
 velké nápisy: "Jedeme pro věčné do Buchen-
 waldu, za tuto zprávu nebereme žádnou zodpo-
 vědnost."
 E. HÁCHA ZPŘEVEDL. PRESIDENTSKÉ PŘESLO
 DR. E. HÁCHOVI.
 Praha-V/12 našeho zvláštního zpravodaje./
 E. Háchka pozdravil pana presidenta dra E.
 Beneše vřtýčenou sevřenou pěstí. Jeho rozza-
 dí stál ve štýlštandu K. H. Frank, bledý pohmu-
 tím. Emanuel Moravec se rozpadl haubou pod
 stůl. E. Háchka promluvil takto: Na tento oku-
 užik jsem toužebně čekal, doufaje, že se ho
 nedočkám, neboť mi vůdce slíbil, že budu pre-
 sidentem do nejdelšího sarti. Měli jsme to
 tady takový krásný, já jsem mluvil, kolega
 Moravec mluvil, vůdce se rozval kolegy K. H.
 Franka tleskal, rozvrtnutí jsme zavřeli do
 koncentráku a měli jsme tu svatý pokoj...
 Po té se E. Háchka rozplakal usadavým pláčem,
 načech byl odvezen do dětské nemocnice.
 /ani za tuto zprávu nebereme žádnou zodpo-
 vědnost./

K a p i t u l a c e .
 Teď mají Němci, co chtějí, zavřeli nám vysoc-
 ké školy a za to smrt obdrželi v jedné ma-
 lé škole v Barvířské ul. smrt jedinou pro-
 vědy z a v ý u ž a n o u .

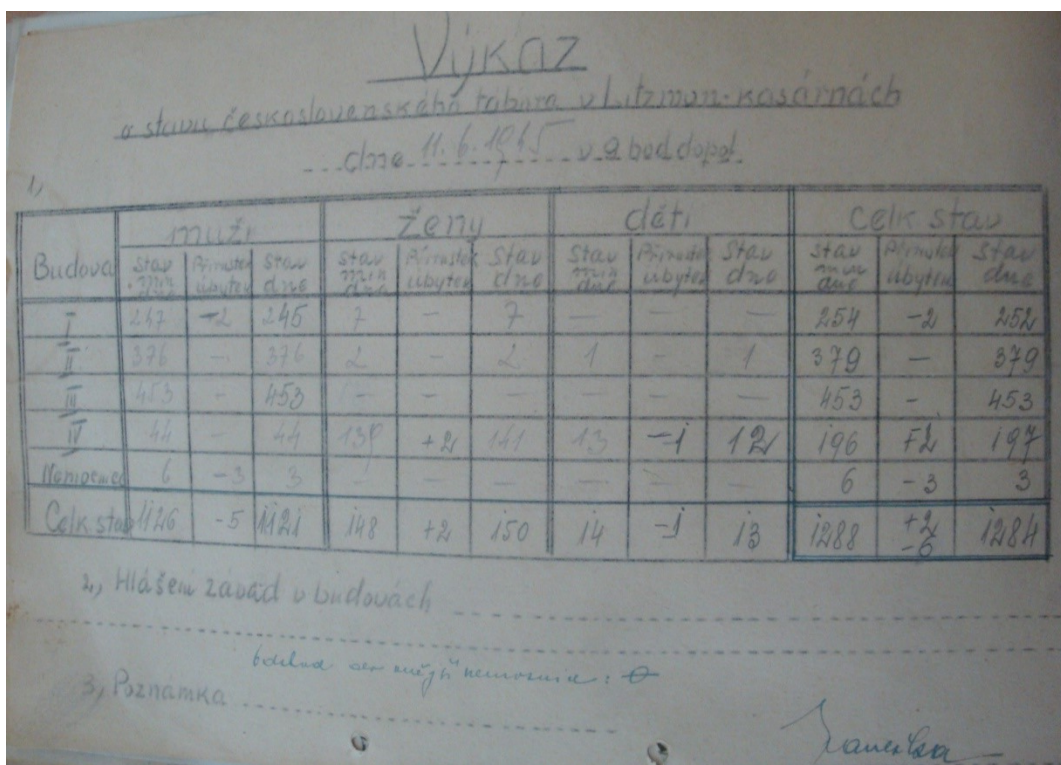
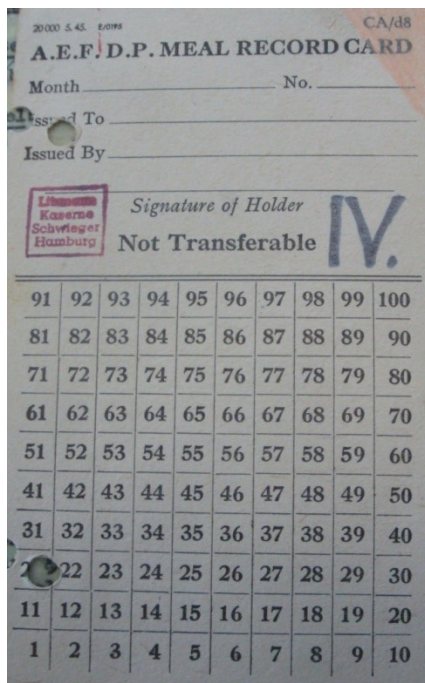
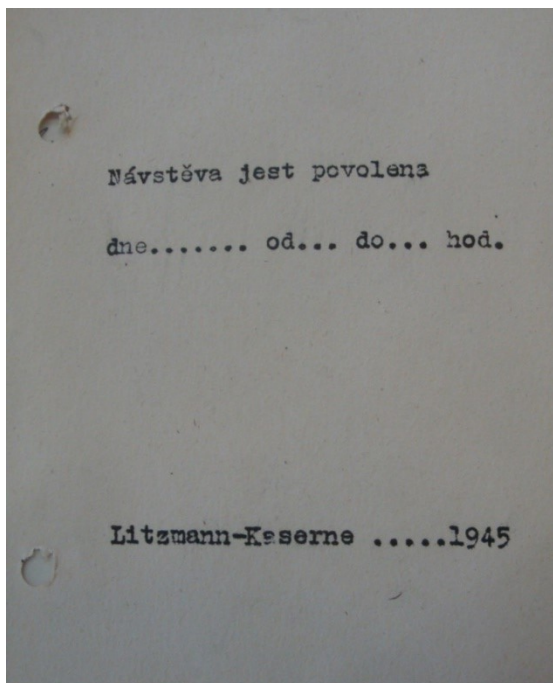
Slyšeli jste? Na bloku 20 prý neslavili sfp, protože vedou válku proti všem.
 Proti ...

Sen noci májové

19. Příprava na repatriaci z tábora Ebensee a cesta repatričním vozem z tábora v Buchenwaldu.

20. Provozní dokumenty čsl. DP tábora v Hamburku – propustka, jídelní lístek a denní záznam o početním stavu osazenstva. Ač byly velmi jednoduše vytvořené, jednalo se o důležitou součást organizace.

21. Tisk Služba repatriantů jako jedna z platform, která prosazovala jednotné pojetí skupiny československých navrátilců.

Služba repatriantů

Zprávy repatričního odboru ministerstva ochrany práce a sociální péče všem vracejícím se do vlasti

Číslo 11. V Praze dne 21. června 1945. Cena 1 K

Příslušníci ČSR. z Lince

Jak postupuje návrat našich z Německa

Předpokládáme rychlé návrat našich občanů vězněných v Německu a pod řízením kontrolou. Otevrou našich lidí z Německa není problém, máme, uvádíme-li, že bledí o ptačím mnoha de setnicích, že statisíce českých mužů a žen na velkou vzdálenost K tomu přispívají i služba, kterou nám stát poskytuje svým osobám. Hlavní nesnáze však spočívá v nedostatku dopravních prostředků a velké kapacitě, ježto železniční provoz v Německu je stále ještě porušen a vozový park zdemolován. Je nutno říci, že železniční a námořní povaha politické vyplývající z postáky Německa a jeho satelitů.

Pláno je denně dopravováno do Československa na 30 000 našich občanů, kromě cíle státních příslušníků, odcházejících z německého území nebo jim procházejících. Toto číslo se týká osob, které byly v Německu odvezeny prostřednictvím úřadů. Naproti nezáhodnou repatriaci zřídily je samovolný odchod vězňů a internovaných. Težko je lidem pochozí, když vyčkali až na ně dojde řada, resp. obilí svým odchodem našim i cizím úředním jen oběti a strádání. Z příčin národně-politických i zdravotních je třeba takovému počínání bránit.

Pláno je nechybí někde snaha repatriaci co nejvíce urychlit a že i veřejnost sama snaží se jí pomáhat, tempo repatriace ne uspokojuje jak úřady, tak samozřejmě ani v, liční se týká každý z nás doma i nati je hranicemi si však musíme vytknout, že jest le uvážení záměrnou nebo náhodným vyřazením vyřazených desigomantů byly správní úřady Německem obsazených území, zejména pak asi úřady, natolik ochromeny, že zvláště nově a velké okruhy jen a největší záměrů. Ústí situace by byla, kdyby bylo bývalo mnoho předem připravit pro tyto těžké náležitosti úřední aparát.

Proto mezinárodní i národní sociálně-pomocné organizace každého státu se snaží se všech sil zlepšit postavení bývalých vězňů z mezinárodních, kteří zatím musí žít v čekárnách na ně dojde řada. Některí naši příslušníci — a toby žili co nejdříve normálně a lidky — oděly zatím z koncentračních táborů a v Německu, tovary se v soukromí, i když zřídka v Německu. Toto se týká i našich dělníků dostatečně k práci v Německu. Tam je opět zřejmá evidence, je nutno je znovu soustředovat a to opět zaměstnat a řízení v práci úředních orgánů. Ke všem našim lidem bylo zavlečeno do Německa? Podle pravděpodobných odhadů asi 1 300 000. Je to však komečková část? Podle příbude, repatriace se zdá, že nikoliv a že konečné číslo bude ještě značně vyšší.

Největší obtíže kládou se v cestu z oněch německých krajů, zejména na jih od našich hranic. S tím souvisí přirozeně i obtíže repatriace našich občanů z krajů ještě jihujižních z Halle a ze Sverdlovi, pokud všeobecně víchlice zavazla skupiny našich lidí až tam.

Repatriace se zatím z obou částí Německa totiž z oně obsazené vojnem anglo-americkým, i oně, obsazené Rudou armádou, děje hlavně díky se pomocí obou armád a spojineckých úřadů. K tomu slouží podstatně, že i sovětské vojenské úřady zřídily sběrné tábory pro příbude v Německu a odeslati transporty. V této oblasti však dochází k oně velmi často zmiňovaným již samovolným odchodům jednotlivců bez dokladů, bez lékařské prohlídky, péky a tudíž i bez naší pomoci, což velmi podstatně ztěžuje repatriční službu.

Z koncentračního tábora v Lipsku

přijel dne 11. června t. r.:

Gross Jan,
Mach Václav,
Puchnerová Karolina,
Kadlec Miroslav,
Hahn Erich, dr.
Grossmannová Helena, dr.
Bumšová Lydia.

Pro Lipsko. U Pottolovi sportovní v Praze bylo založeno sekové konto na jméno Příprav-
ný výbor Lidice. Březňáček C. č. 33318. Na toto konto možno zaslat výnosy ob-
čků, dary a věcné příspěvky pro tyto občany
Lidice, jakož i se vybudování nových lidic.

Vonáček Vladimír, Brno. Kater Josef, Praha. Saur Jan, C. Budějovice. Příbada Julius, C. Budějovice. Jirák Stanislav, C. Budějovice. Příbada Jan, C. Budějovice. Nová Jan, C. Budějovice. Němec František, C. Budějovice. Chrást Karel, C. Budějovice. Dalačovský Karel, C. Budějovice. Dalačovský Karel, C. Budějovice. Novák František, C. Budějovice. Růžek Ed. C. Budějovice. Fouch Alois, C. Budějovice. Krejčí Petr, C. Budějovice. Smolík Jeroným, Třinec. Štěr Bohuslav, Vřtice. Pana Václav, Třebíč. Bohumilský František, Brno. Kotka Bohuslav, Kolín. Kozák Josef, Val. Meziříčí. Čapouk Oldřich, Hradec Králové. Savova Hedvika, Znojmo. Lahodná Anna, C. Budějovice. Válek Oldřich, Mělník Dvůr. Karl Vojtěch, Strakonice. Hálek Jan, C. Budějovice. Čermák Jan, C. Budějovice. Čermák Michal, Brno. Tridmann Vojtěch, Praha. Navrátil Karel, Praha. Barot Jiří, Tábor. Švábl Josef, Hostouň. Vandl František, Znojmo. Pala Rudolf, Jihlava. Sokolová Aneta, Žilava. Mandok Stanislav, Třebíč. Mareš Bohuslav, Brno. Štěr Bohuslav, Brno. Čadák Ota, C. Budějovice. Čížek Josef, C. Budějovice. Gross Leo, C. Budějovice. Kater Jan, C. Budějovice. Adamec Leopold, Vřtice. Šestousová Marie, Brno. Sofar Josef, Topolice. Favík Miroslav, C. Budějovice. Štěr Jan, C. Budějovice. Dvořák Karel, C. Budějovice. Tolstoj Bohuslav, Mor. Chrást. Čapouk Rudolf, Jihlava. Jirák Jeroným, Hradec Králové (zemec). Sedláček Jan, Jihlava. Four Václav, C. Budějovice. Čermák Josef, C. Budějovice. Jankovská Věra, Tábor. Janoušek Jaroslav, Přelbuz. Kadlec Josef, Hradec Králové. Tomer Richard, Třebíč. Luk Jan, Praha. Dvořák Bedřich, Podmokly. Sedláček Miroslav, Mělník. Polovina Tamara, Praha. Šestousová Marie.	Holc Pavel, Brno. Hodák Martin, Brno. Chásten Teodor, Brno. Kovář Alexander, Brno. Křivák Petr, Brno. Příbada Jan, C. Budějovice. Trnka Ladislav, C. Budějovice. Nebošá Miroslav, Praha. Sotková Alexandra, Brno. Janek Štěpán, Brno. Vrátný Karel, Brno. Pala Jan, Brno. Svák Štěpán, Brno. Čičava Gustav, Brno. Laskovský Josef, Praha.	Vojtěch Alfred, Bratislava. Klein Erwin, Košice — Mauthausen. Polák David, Rohovec — Mauthausen. Peká Josef, Bukovina — Mauthausen. Hise Robert, Kolín — Mauthausen. Kraus Antonín, Bratislava — Mauthausen. Markovský Matěj, Uherské — Gaus. Fischer Štěpán, Sopka — Gaus. Mendelovc Albrecht — Verona — Gaus. Beka Jozef. Holan Jan, tábor 20. Jakel Jan, tábor 41. Baston Jan, tábor 49.
---	---	---

Seznam ČSR. internovaných odvětvových z Keldě

Bako Ladislav, Baker Josef, Fodor Jan, Gery Euseb, Hornal Vojtěch, Hala Ladislav, Kunc Jan, Málek Josef, Mikšova Helena, Novotný Erwin, Čej Josef, Paláček Ladislav, Růžek František, Rosa Alexander, Sauer Dezider, Savio Julius, Václav Vito, Vilímčič.	Turek Josef, Přibyl František, Příbada Boh. Sváb Rudolf, Hornal František, Štěr Jan, Přibada Boh. Křížek Jan, Hlavín František, Papouček Tomáš, Němka Antonín, Kral Michal, Vilímčič Vito.
--	--

Umístění v táboře 41

Blahoslav Jeroným, Praha. Bartoš Josef, Brno. Bartoš Antonín, Brno. Bartoš Julius, Brno.

Umístění v táboře 40

Blahoslav Jeroným, Praha. Bartoš Josef, Brno. Bartoš Antonín, Brno. Bartoš Julius, Brno.

Umístění v táboře 40

Blahoslav Jeroným, Praha. Bartoš Josef, Brno. Bartoš Antonín, Brno. Bartoš Julius, Brno.

Seznam Čechoslováků Oels (Breslau)

Jiříšek Ota, Kapešová Marie, Lidava Zuzana, Valenta Jaroslav, Neliba Jiří, Nelibová Isabella, Karel Tělník, Hroch Josef, Hroch Josef, Čížek František, Březňovský Emanuel, Hlavín Václav, Křiva Josef, Vlasák Karel, Zabudský Václav, Daruda Ivan, Petr Václav, Stoček Jiří, Zima Josef, Mastek Ladislav, Dostál Karel, Marš Josef, Zuka Ladislav, Dvořák Vladimír, Kadlec Jan, Chumský Stanislav, Dolný Jan, Holman Václav, Hřízek Josef.	Příbada Jaroslav, Mokrá Josef, Mokrá Lidka, Boleslav Ferdinand, Pavelka František, Lipenský František, Václav František, Bač Jan, Klapka Josef, Sedl Jaroslav, Trnka Josef, Kotl Miroslav, Křiva Josef, Štěr Jaroslav, Sedláček Jaroslav, Kábr František, Kubík Josef, Hájman Bohumil, Surový Karel, Láček Vojtěch, Hárek Jeroným, Pospíšil František, Dvořák Bohumil, Dvořák Bedřich, Červený Frant. Barbora Jan, Svetoš Rudolf, Výhled Josef, Čip Jan.	Baňka Leopold, Přesek Karel, Borek Miroslav, Katařina Břitana, Hroch Vojtěch, Báková Zdenka, Sjtkonová Zdenka, Kopecková Marie, Kryšek Josef, Hana Ota, Vohelský Karel, Valenta Jan, Tach Jiří, Hokal Jaroslav, Zapletal Josef, Bědál Josef, Málek Karel, Štěr Ota, Polák Frant. Havlíček Josef, Zeman Josef, Pardubský Karel, Pardubský Zofie, Vandrák Karel, Kováč Václav, Hájek Josef, Repeš Josef, Vavřek Josef, Kubis František.	Souček Jaroslav, Součková Eliška, Dostál František, Kudák Antonín, Trosar Ota, Sálek Václav, Sjtkonová Zdenka, Václav Ladislav, Němčová Ota, Němčová Emma, Mlýček František, Žbála František, Beřák Pavel, Tereška Josef, Francháček Josef, Papánek Ladislav, Štěr Josef, Pentl Stanislav, Bajonová Lili, Linhart Josef, Koumal Vladislav, Jančík František, Stojanický Václav, Vandrák Karel, Kováč Václav, Rach Ladislav, Ostka Rudolf, Vavřek Josef, Kováč Ondřej.
--	--	---	---

H. G. W. — KZ.

Nikolai Hana, Keldě — Weis.
Štěr František, Vřtice — Lin.
Švec Dezider, Věckoházev — Weis.

H. G. W. — Ženy

Láková Lid, Věckoházev.

V nemocnici sv. Alžběty

Müller Samuel, Seta — Věckoházev.

V všeobecné nemocnici

Wise Jan,
Klein Berth,
Imek Irtem,
Eländer Bernard,
Abrahamová Marie,
Hová Katička,
Škorpá Václav,
Štěpán Jan,
Lava František,
Waldner Emmerich,
Kotler Josef,
Navrátil Leopold,
Koman Erwin, Dr.
Zamiatmann Jaroslav,
Klein Herold.

KZ ve veřejné nemocnici Mlýnské

Stefanka Gustav, Turavka — Slovensko.
Schwara Alexander, Keldě,
Frank Alexander, Václav Běrná,
Holman Julius, Nova Zámky,
Štěr Sotán Pankrác.

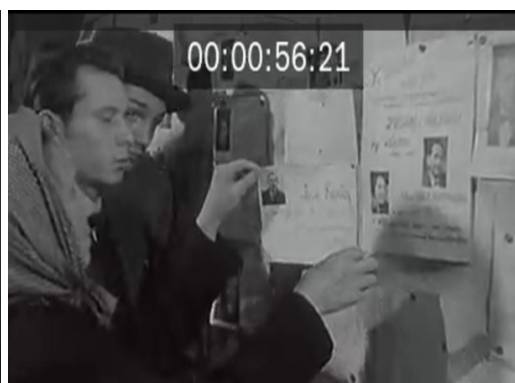
Transporty se příslušníky na Bratislavu (II. a III.)

Lukavca Julius, Rulombersk.
Hyron Josef, Rulombersk.
Terešho Vojtěch, Rulombersk.
Surový Antonín, Rulombersk.
Schlichtholz Sotán, Rulombersk.
Vojtko Euseb, Rulombersk.
Hyron Petr, Rulombersk.
Sedeková Andrea, Rulombersk.
Hyron Petr, Rulombersk.
Kuka Jan, Rulombersk.
Hyron Kamil, Rulombersk.
Třvdy Jan, Rulombersk.
Zacher Vladimír, Rulombersk.
Hová Josef, Rulombersk.
Kuka Jan, Rulombersk.
Volan Michal, Sotava.
Surový Karel, Rulombersk.
Balka Euseb, Rulombersk.
Barbary Karel, Trava.
Havrák Jan, Sotava.
Hornák Jan, Bratislava.
Govart Sotán, Trava.
Tis Jaroslav, Dol. Sotava.
Háček Vojtěch, Zava.
Svatoš Euseb, Trava.
Maly Josef, Sotav.
Čapka Ljok, Bratislava.
Fol Jiří, Turav.

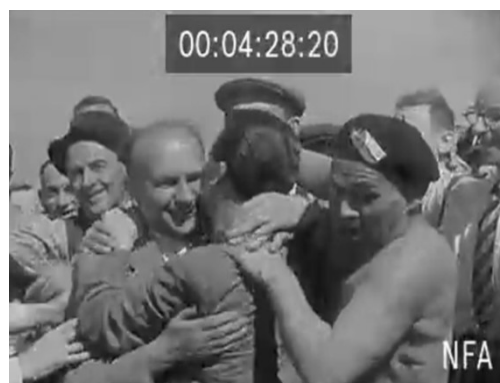
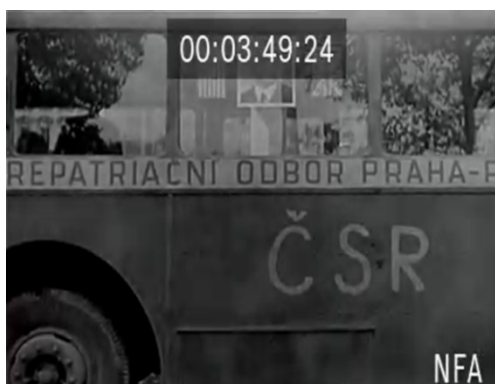

22. Filmová políčka z filmu *Cesta zpátky* s časovým údajem.

Úvodní titulky. Lidé čekající na pátrací zprávy. Nákup tisku Služba repatriantům. F. K. Zeman vysílá rozhlasem pátrací zprávy. Animace přemístění Čechoslováků za války. Animace osvobození a záběr do osvobozeného tábora.

Autobus repatriačního transportu. Repatriační výprava vyráží z Prahy. Příjezd do Buchenwaldu. Vítání v Buchenwaldu. Přípravy na odjezd z tábora. Příjezd do Prahy. Vítající davy. Přilet letadlem z exilu.

Registrace repatrianta. Obdržené dokumenty. Ozdravný pobyt. Slavnostní shromáždění z Buchenwaldu.

23. Dokumenty, kterými se prokazoval status Displaced Person (D. P. Index Card), resp. repatriant (repatriační průkaz).

